

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

W. J. L. (L. J. L.)

Бүтүн өлкөлөрин пролетарлары, бирлэшин!

ЛЕНИН

ЭСЭРЛƏРИНИН
ТАМ
КҮЛЛИЈАТЫ

47

СОВЕТ ИТТИФАГЫ
КОММУНИСТ ПАРТИЈАСЫ
МӘРКӘЗИ КОМИТӘСИНИН
ГӘР АРЫ ИЛӘ
ЧАП ЕДИЛИР

АЗӘРБАҖЧАН ДИЛИНДӘ
АЗӘРБАҖЧАН
КОММУНИСТ ПАРТИЈАСЫ
МӘРКӘЗИ КОМИТӘСИНИН
ГӘР АРЫ ИЛӘ
ЧАП ЕДИЛИР

ИНСТИТУТ МАРКСИЗМА-ЛЕНИНИЗМА при ЦК КПСС

В. И. ЛЕНИН

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ

ИЗДАНИЕ ПЯТОЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО
ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА • 1982

АЗƏРБАЈЧАН КП МК јанында ПАРТИЈА ТАРИХИ ИНСТИТУТУ —
Сов.ИКП МК јанында МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМ ИНСТИТУТУНУН
ФИЛИАЛЫ

В. И. ЛЕНИН

ƏСƏРЛƏРИНИН ТАМ КҮЛЛИЈАТЫ

РУСЧА
БЕШИНЧИ НƏШРИНДƏН
ТƏРҶҮМƏ

АЗƏРБАЈЧАН
ДӨВЛƏТ НƏШРИЈАТЫ
БАКЫ • 1984

3K2
47

0101020000—107
Л М—651—84 2—84

3K2

© Азәрнәшр, 1984

В. И. ЛЕНИН

ЧИЛД

47

*Мәктүблар
1905 ~ нојабр 1910*

МҮГЭДДИМЭ

В. И. Ленинин Эсэрлэри там күллийжатынын гырх једдинчи чилдинэ 1905-чи илин јанварындан 1910-чу илин нојабрынадэк, биринчи рус ингилабы дөврүндө вэ Столыпин иртичасы иллэриндө јазылан мәктублар дахилдир; һәмин мәктублар В. И. Ленинин бу нәшрин 9—19-чу чилдлэринэ дахил едилэн эсэрлэринэ јахындыр.

Мәктубларын мәзмуну партијаја, онун мәтбуат органларына — «Вперед», «Пролетарий», «Социал-Демократ» гәзетлэринэ рәһбәрлик сәһәсиндә В. И. Ленинин эзәмәтли әмәли фәалијјәтини сәчијјәләндирир. Мәктублар көстәрир ки, мүнәчирәтдә олан В. И. Ленин Русијанын партија тәшкилатлары илэ нә гәдәр сых бағлы иди, о, вәтәндәки вәзијјәти нә гәдәр көзәл биллирди.

1905-чи илин әввәллэринэ аид олан мәктублар меншевиклэрин мәғлуб олдуғлары РСДФП II гурултајындан сонра онларын партијаны парчалајараг јаратдығлары партија бөһранындан чыхмағ уғрунда В. И. Ленинин мүрәккәб вә ағыр мүбаризәсини әкс етдирир. В. И. Ленинин көстәрдији кими, бөһраны јалныз партијанын III гурултајы һәлл едә биләрди. Лакин гурултајын чағырылмасына тәкчә меншевикләр дејил, һәмчинин болшевикләр ичәрисиндән МК-ја да-

хил олан барышдырычылар да мугавимәт көстәрирдиләр. 1905-чи ил январын 13-дә В. И. Ленинин Л. Б. Красинә, Л. Ж. Галперинә вә В. А. Носкова јаздығы вә илк дәфә чап едилән мәктубу көстәрир ки, Русијада ингилабчы марксист партијаны мөһкәмләтмәк уғрунда мүбаризә нә гәдәр кәскин иди.

В. И. Ленин РСДФП-нин ики һиссәсини бирләшдирмәк ишиндә принципсизлијә гаршы ардычыл чыхыш едир, елә бир бирләшмә планынын һәјата кечирилмәсинә инадла чалышырды ки, бу заман партија ингилаби програм, тактика вә тәшкилат принципләри әсасында јенидән бирләшсин. 1905-чи илин октябрында В. И. Ленин Русијаја РСДФП Мәркәзи Комитәсинә јазырды: «Биз *и*ки һиссәни бирләшдирмәк сијасәтини һәр ики һиссәни *бир-бири илә гарышдырмагла* бир шеј һесаб етмәмәлијик. Ики һиссәни бирләшдирмәјә разыјыг. Ики һиссәни бир-бирилә гарышдырмаға һеч бир заман разы дејилик» (бу чилд, сәһ. 90). Бунунла әлагәдар В. И. Ленин меншевикләрлә һәмрәј олан бејнәлхалг социалист һәрәкаты хадимләринин (К. Каутски вә башгаларынын) ингилабчы болшевикләрлә оппортунист меншевикләри һәр нечә олурса-олсун «барышдырмаг» чәһдләрини гәти рәдд едирди.

Бир чох мәктубларында В. И. Ленин болшевизмин тәшкилат әсаслары һаггында, партија һәјаты нормалары һаггында мүһүм фикирләр сөјләјир. Мәктублар көстәрир ки, о, рәһбәрлијин коллективлији принципини нә гәдәр дөнмәз сурәтдә јеридирди. Мәсәлән, 1905-чи ил ијулун 24-дә Бејнәлхалг социалист бүросунун катиблијинә мәктубунда В. И. Ленин көстәрирди ки, о, Мәркәзи Комитәнин үзвләриндән биридир вә МК сәләһијјәтинә дахил олан мәсәләләри тәкбашына һәлл едә билмәз (сөһбәт болшевикләрлә меншевикләр ара-

сында ихтилафлары низама салмагда БСБ-нин ишти-
ракы барэсіндэ А. Бебелин тэклифиндэн кедирди).

В. И. Ленин өз мэктубларында партијада чидди
интизамын, партијанын күтлэлэрлэ элагэлэрини мөһ-
кәмләтмэјин зэрурилијини гејд едир. О, С. И. Гусевэ
јазырды: «Унутмајын ки, ингилабчы тэшкилатын күчү
онун элагэлэринин сајындадыр» (сәһ. 14). В. И. Ленин
јерлэрдэ партија ишини тэшкил етмэјэ, завод партија
комитэлэринин фэалијјэтинэ бөјүк әһәмијјет верирди.
В. И. Ленин рәһбэр ишчилэрин сырави партија үзв-
лэри илэ, күтлэлэрлэ билаваситэ элагэсинин әһәмиј-
јэтини гејд едэрэк А. В. Луначарскијэ јазырды: «Шәх-
си тә'сир көстөрмэјин вә јығынчагларда чыхыш етмә-
јин сијасәтдә чох бөјүк әһәмијјәти вардыр. Бунларсыз
сијаси фэалијјәт јохдур...» (сәһ. 60).

Ленинин мэктубларында 1905—1907-чи иллэр инги-
лабында партијанын тактикасы мәсәлэлэринэ бөјүк
диггәт јетирилир.

Ингилабда болшевиклэрин тактикасы һаггында
В. И. Ленинин әсәрлэриндә ифадә едилән принципиал
мүддәалар онун франсыз журналисти Е. Авенара јаз-
дығы вә илк дәфә чап едилән мэктубунда өз әксини
тапмышдыр. В. И. Ленин јазырды: «Биз, с.-д. ингилаб-
чылар нәинки буржуа ингилабынын хејринэ иш апар-
маға, һәм дә она башчылыг етмэјэ, ону *кәндлиләрлэ
әл-әлә вериб* чаризмә гаршы вә *либераллара гаршы*
јөнәлтмэјэ борчлујуг... Јалныз кәндлиләрлэ бирликдә,
демократик кәндлиләрлэ бирликдә, кениш кәндли күт-
лэлэри илэ бирликдә пролетариат *белә бир* ингилабы
гәләбәјэ чатдыра биләр» (сәһ. 124, 125). «Русијада
јолдаша» мэктубда (сәһ. 1—4) Ленин либерал бур-
жуазијанын гујруғунда сүрүнән меншевиклэрин сијаси
мөвгејинин гүсурлу олдуғуну көстәрир. РСДФП Мәр-

кәзи Комитәсинә мәктубда (сәһ. 77—78) Булыкин Ду-масыны фәал бәјкәт етмәјә даир болшевик тактикасы изаһ едилир. С. И. Гусевә мәктубун (сәһ. 99—104) бә-јүк әһәмијјәти вардыр, бурада Ленин фәһлә һәрәкаты-нын әсас формаларынын вә мүбаризә үсулларынын нисбәти, һәмкарлар һәрәкаты вә үсјан мәсәләләрини нәзәрдән кечирир.

Биринчи рус ингилабынын мәғлубијјәтиндән сонра, иртича илләриндә партија өз сыраларыны јенидән гурмалы, тактиканы дәјишдирмәли иди. В. И. Ленин гејри-легал тәшкилаты сахламағы, партијанын күтлә-ләрлә әлагәләрини мөһкәмләтмәји, гүввәләри топла-мағы вә јени ингилаба һазырлашмағы әсас вәзифә-ләр һесаб едирди. Бу вәзифәләри болшевикләр ики чәһәдә: ингилаби програмдан, ингилаби шүарлардан тамамилә үз дөндәриб, гејри-легал партија тәшкилат-ларынын ләғв едилмәсинә чалышан тәсвијәчи менше-викләрә гаршы вә болшевик партијасы сыраларында «сол» оппортунизмә — ингилаби ибарә пәрдәси алтын-да кизләнәрәк, легал иш үсулларындан истифадәдән имтина етмәјә чағыран вә Дөвләт думасындан социал-демократ фраксијасыны кери чағырмағы тәклиф едән отзовистләрә гаршы кәскин мүбаризәдә јеринә јети-рирдиләр.

В. И. Ленин тәрәфиндән иртича дөврүндә јазылан мәктублар партијадахили мүбаризәнин бүтүн кеди-шини, бүтүн кешмәкешләрини ашкара чыхарыр. Бу мүбаризәнин үмуми характеристикасы «Вәсаити сах-лајанлара» мәктубун илк гејдләри»ндә (сәһ. 261—264), А. М. Горкијә (сәһ. 276—279) вә РСДФП МК-ја (сәһ. 280—284) мәктубларда верилмишдир.

В. И. Ленин тәсвијәчиләри ардычыл ифша едир вә партијанын јени вәзифәләрини көрмәк истәмәјән отзо-

вистләрин вә ултиматистләрин еһкамчылығына, нәзә-ријјәбазлығына, тәригәтчилијинә гаршы ејни дәрәчәдә гәтијјәтлә мүбаризә апарырды. О јазырды: «...јени, башга шәрантә, башга үсуллар вә башга тәшкилат формалары тәләб едән дәјишилмиш эпохаја ингилаби метод тәтбиг етмәк әвәзинә, 05—06-чы илин ингилаби сөзләрини сахламаг (консерв һалында сахламаг) тактикасы өлү бир тактикадыр» (сәһ. 246).

1909-чу илдә, отзовистләрин лидери А. А. Богданов вә онун һәмфикирләри партија мәктәби пәрдәси алтында Капри адасында антиболшевик мәркәз јаратдыглары заман болшевик фраксијасы дахилиндә мүбаризә илә әлагәдар олан мәктублар вә бәјанатлар чилддә хејли јер тутур. И. Ф. Дубровинскијә јазылыб илк дәфә чап едилән мәктублар 1909-чу илин ијунунда «Пролетарий»нин кениш редаксијасы Мүшавирәси һазырланаркән В. И. Ленинин көстәрдији сә'јләр һаггында ајдын тәсәввүр верир. Бу сә'јләр өз нәтичәләрини көстәрди: Мүшавирә отзовизми вә ултиматизми писләди, Богданов болшевик сыраларындан хариң едилди. Бундан сонра Капри мәктәбинин Богданов, Алексински вә башгалары тәрәфиндән алдадылмыш шакирдләринә јазылан мәктублар көстәрир ки, В. И. Ленин јени фраксијанын антипартија мәгсәдләрини фәһләләрә нә гәдәр тә'кидлә изаһ едирди, нә гәдәр севинчлә әмин олурду ки, богдановчулар онлары ингилаби марксизм јолундан узаглашдыра билмәмиш, онлардан болшевик партијасына гаршы мүбаризә үчүн истифадә едә билмәмишдиләр.

Бир сыра мәктублар «Социал-Демократ» редаксијасы дахилиндә кедән кәскин мүбаризәни әкс етдирир, онун тәркибинә исә болшевикләрлә јанашы Ј. О. Мартов вә Ф. И. Дан дахил иди, бунлар ејни заманда тәс-

вијэчи «Голос Социал-Демократа» редаксиясында галырдылар. Мүбаризэни мүрэккэблэшдирэн бу иди ки, бэ'зи һалларда Ленин редаксија үзвлэриндэн Каменев вэ Зиновјев тэрэфиндэн мүдафиэ едилмирди. «Социал-Демократ» редаксиясынын катибинэ В. И. Ленинин 1909-чу ил 4 нојабр тарихли бэјанаты (сәһ. 243) бу мүбаризэнин кэскинлијини көстэрир.

Болшевик партијасы тарихини сахталашдыранлар бөһтанчылыгла иддиа едирлэр ки, куја В. И. Ленин тэригэтчилик мөвгелэриндэ дурурду вэ даим партијаны парчалајырды; бунун эксинэ олараг мәктублар тәсдиг едир ки, В. И. Ленин иртича иллэриндэ дә партијанын бирлији уғрунда, бүтүн һәгиги партијалы үнсүрлэрин сых бирлији уғрунда ардычыл мүбаризэ апарырды. Мәһз болшевиклэр МК-нын 1910-чу ил јанвар «Бирләшдиричи» пленумунун гәрарларыны вичданла јеринэ јетирирдилэр, меншевиклэр исэ бу гәрарлары позурдулар. Мәһз В. И. Ленин болшевиклэрин партијалы меншевиклэрлэ — плехановчуларла блоку идејасыны ирэли сүрмүшдү. Мәһз В. И. Ленин дәфәлэрлэ Плеханова бирликдэ ишләмәк тәклифлэри илэ мүрачијет етмишди. Һәм дә В. И. Ленин гејд едирди ки, бирләшмәк үчүн ингилабчы марксист партијасыны сахлајыб мөһкәмләтмәк, тәсвијэчилијэ вэ отзовизмә гаршы мүбаризэ апармаг гәти шәртдир. Бирләшмә ибарәси архасында кизлэниб, өз мөвгејинин «фраксијачылыгдан кәнар олдуғуну» е'лан едәрәк әслиндэ болшевиклэрә гаршы мүбаризэ апаран, тәсвијэчилэрә тәрәфдар чыхан, өз антипартија фраксијасыны јарадан Тротскини В. И. Ленин кәскин шәкилдэ рәдд етмишди. В. И. Ленин јазырды: «...Тротски өзүнү ән алчаг мәнсәбпәрәст вэ фраксијачы кими апармышдыр... Партија

наггында бошбогазлыг едир, амма өзүнү бүтүн башга фраксијачылардан даһа пис апарыр» (сәһ. 210).

1908—1910-чу иллэрә аид мәктублар В. И. Ленинин чох бөјүк нәзәри ишини әкс етдирир; о дәфәләрлә көс-тәрмишди ки, ингилаблар арасындакы сакитлик, фасиләләр дөврүндә марксист партијалар хусусилә «јахшы өјрәнирләр», нәзәри мәсәләләри хусусилә гызғын шәкилдә ишләјиб һазырлајырлар, ингилаби мүбаризә тәчрүбәсини үмумиләшдирирләр.

О заманлар махист әдәбијатчылар групу илә бағлы олан А. М. Горкијә мәктубларда марксизмин фәлсәфи әсасларынын тәфтишинә гаршы В. И. Ленинин мүбаризәси онун «Материализм вә емпирокритисизм» әсәри үзәриндә иши сәчијјәләндирир. Бу мәктубларда В. И. Ленинин принципаллығы, диалектик материализмин мүдафиәсиндә онун барышмазлығы хусусилә ајдын көрүнүр. Махистләрдән Богданова, Базарова вә башгаларына гаршы В. И. Ленинин кәскин чыхышы илә разылашмајан Горкијә е'тираз едәрәк В. И. Ленин јазырды: «Сиз баша дүшмәлисиниз вә әлбәттә, баша дүшәрсиниз ки, партијалы бир адам мүәјјән бир тәблиғатын әсла дүз олмадығы вә *зәрәрли олдуғу* әгидәсинә кәлмишсә, бунун әлејһинә чыхмалыдыр». В. И. Ленинин вә махистләрин мөвгеләрини барышдырмаг үчүн Горкинин көстәрдији бүтүн чәһдләрә В. И. Ленин гәти рәдд чавабы верирди. «Бурада нә «барышыг» ола биләр, әзиз А. М.?.. Дөјүш *мүтләг* лабүддүр» (сәһ. 170). «...Елми социализми дин илә бирләшдирмәк тәблиғатына башламыш олан адамларла мән даныша билмәрәм вә данышмајачағам» (сәһ. 175).

В. И. Ленинин Горкијә мәктублары сәмими, јолдашлыг һисси, јазычыја гајғы, партијадахили мүбаризә-

нин характерини вә сәбәбләрини онун баша дүшмәси јолуну асанлашдырмаг руһундадыр.

Көркәмли болшевик публисисты, тарихчи вә игтисадчы И. И. Сквортсов-Степанова В. И. Ленинин мәктублары хусусилә гејд едилмәлидир; о, һәмин мәктубларында Русијада буржуа-демократик ингилабынын маһијјәт вә хусусијјәтләринин дәрин тәһлилини верир, бу ингилабын һәрәкәтверичи гүввәләрини вә инкишаф перспективләрини сәчијјәләндирир (сәһ. 248—251, 252—258). Бу мәктубларын тону партија јолдашларына Ленин мүнәсибәтинин парлаг нүмајишидир. В. И. Ленин бир болшевик вә инсан кими И. И. Сквортсов-Степанову јүксәк гијмәтләндирирди, лакин Сквортсовун актуал нәзәри вә сијаси мәсәләләрдән баш ачмадығыны вә јени «демократик тәзјигин» мүмкүнлүјүнү инкар етмәк јолуна кечдијини јәгин етдикдә, Ленин өзүнә мәхсус ачыглыгла Сквортсову онун мөвгејинин дүзкүн олмамасы вә тәһлүкәли олмасы барәдә хәбәрдар етмишди. В. И. Ленин јазырды: «Сиз бунунла анчаг отзовистләрә (онлар белә бир «максимализмә» чох мејл кәстәрирләр: буржуа ингилабы кечиб кетмишдир, — ирәлидә — «халис пролетар ингилабы» дур) вә ифрат сағ тәсвијәчи меншевикләрә көмәк етмиш олардыныз». В. И. Ленин Столыпин ислаһатларынын 1905—1907-чи илләрдәки ингилабда ирәли сүрүлән мәсәләләри һәлл етмәдијини изаһ едәрәк Русијада јени демократик ингилабын лабүдлүјүнү ашкара чыхарды. В. И. Ленин рус буржуа ингилабынын милли хусусијјәтинин аграр мәсәләси олдуғуну кәстәрди, үмүмдемократик һәрәкәтда фәһлә синфи илә кәндлиләрин иттифагынын, пролетариатын вә онун партијасынын рәһбәр ролунун зәрурилијини гејд етди.

В. И. Ленинин Ј. Ј. Мархлевскијә 1910-чу ил 7 окт-

јабр тарихли мәктубунда биринчи рус ингилабында болшевикләрин вә меншевикләрин тактикасына гијмәт верилир, һәмчинин иртича илләриндә тәсвијәчиләрин сијаси мөвгеји тәнгид едилир (сәһ. 297—303). В. И. Ленин Мартовун алман сосиал-демократијасынын органы «Die Neue Zeit»да рус ингилабы һаггында чап едилән мәгаләсиндә ишләтдији сахтакарлыг үсулларыны ифша едиб көстәрир ки, Мартов пролетариатла кәндлиләрин иттифагыны, фәһлә синфинин һекемонлуғуну инкар едир, республика шұарынын әлејһинә чыхыр. В. И. Ленин декабр силаһлы үсјанынын «сүн’и сурәтдә» доғрулмасы һаггында Мартовун фикринә ишарә едәрәк јазырды: «Бу чүр дүшүнән адамлары јалныз *сүн’и сурәтдә* сосиал-демократијаја мәнсуб һесаб етмәк олар. *Маһијјәтчә* онлар насионал-либералдырлар».

В. И. Ленинин бејнәлхалг сосиалист һәрәкаты хадимләринә — А. Бебелә, Р. Лүксембурга, Л. Тышкаја, Ј. Мархлевскијә мәктубларынын, һәмчинин Бејнәлхалг сосиалист бүросуна вә онун катиби, В. И. Ленинин РСДФП нүмајәндәси олараг даим әлагә сахладығы К. Һүисманса мәктубларынын бөјүк әһәмијјәти вардыр (Һүисманса мәктубларын чоху рус дилиндә илк дәфә чап едилир).

Мәктублар көстәрир ки, В. И. Ленин пролетар бејнәлмиләлчилији, бүтүн өлкәләрин зәһмәткешләринин гардашлыг һәмрә’јлији принципини дөнмәдән һәјата кечирир, јарадычы марксизм әсасында бејнәлхалг ингилаби сосиалист һәрәкатынын бирлији уғрунда ардычыл мүбаризә апарырды.

Бунунла әлагәдар олараг Алманија Сосиал-демократ партијасы Идарә һеј’әтинә 1910-чу ил сентјабрын 2-дә В. И. Ленин, К. В. Плеханов вә А. Варски тәрә-

финдән имзаланыб көндәрилән вә илк дәфә чап едилән («Әлавәләр»дә) мәктуба диггәт җеҗирилмәлидир; бу мәктубда Тротскинин РСДФП үзәринә һүчумлар едилән мәктубунун Алманија сәсиал-демократијасынын мәркәзи органы «Vorwärts» гәзетиндә чап едилмәси әлејлине гәти е'тираз билдирилир. Мәктубда дејилир ки, бу, «Бејнәлхалг конгресин (Копенһакендә VIII сәсиалист конгресиин. — *Ред.*) ишинин гызғын чағында вә бурада һамы сәсиалист бирлијини горумаға, ајры-ајры өлкәләрдәки партијаларын дахили мүбәһисәләрини там еһтијатла мүзакирә етмәјә, бу мүбәһисәләрә мүдахилә етмәкдән мүмкүн гәдәр чәкинмәјә, бүтүн өлкәләрдә сәсиал-демократијанын күчүнү, әзәмәт вә мә'нәви нүфузуну тәблиғ етмәјә чалышдығы бир заманда» едилмишдир. Башга бир с.-д. партијасынын органында белә бир мәғаләнин дәрч едилмәси «бејнәлмиләл һәмрә'јлик вә гардашлығын рус сәсиал-демократијасы барәсиндә көрүнмәмиш сурәтдә позулмасыдыр» (сәһ. 327, 328). Бу мәктуб бејнәлхалг коммунист һәрәкаты сыраларынын бирлијини моһкәмләтмәјә Ленин чағырышы кими сәсләнир.

В. И. Ленин бејнәлхалг мејданда ингилаби марксизм идејаларыны гәтијјәтлә мүдафиә едир, сағ оппортунизмә гаршы вә синдикализмә, тәригәтчилијә гаршы мүбаризә апарырды. О, сәсиал-демократ партијаларында олан сол марксист үнсүрләри јорулмадан сых бирләшдирир вә ајры-ајры мәсәләләрдә онларын сәһвләрини ашкара чыхарараг, онлара дүзкүн мөвге тутмагда көмәк едирди. Бунунла әлагәдар олараг Ленин сәсиалист һәрәкатынын бу вә ја диқәр хадимләрини учдантутма тәнгид етмәкдән чәкиндирирди. О хүсусилә көстәрирди ки, үмумијјәтлә алман сәсиал-демократијасы дејил, онун оппортунист ганады тәнгид

атәшинә тутулмалыдыр. Мәсәлән, В. И. Ленин А. Бебелин мөвгејиндән бәһс едәрәк А. В. Луначарскијә јазырды: «...Бебели биз, әлбәттә, тәнгид етмәлијик... Сиз һаглы олараг гејд етмишдиниз ки, Бебел Ессендә милитаризм мәсәләсиндә дә, мүстәмләкә сijasәти мәсәләсиндә дә (даһа доғрусу, радикалларын Штутгарт-да бу бәнд үзрә мүбаризәсинин характери мәсәләсиндә) һаглы дејилди. Лакин бурада көстөрмәк лазымдыр ки, бу сәһвләр бизимлә бир јолла кедән бир адамын сәһвләридир вә бунлар јалныз һәмин јолда, марксизм, социал-демократија јолунда дүзәлдилә биләр» (сәһ. 129—130).

Тәрксилах мәсәләси вә мүһарибәләрин гаршысыны алмаг јоллары мәсәләси барәсиндә В. И. Ленинин мәктубларында ирәли сүрүлән мүһүм мулаһизәләрин актуал әһәмијјәти вардыр. Копенһакен социалист конгресинин «Мүнсиф мәһкәмәләри вә тәрксилах» адлы гәтнамәсини тәнгид едәрәк капитализм шәраитиндә тәрксилах шүарынын һәјата кечирилә билмәјәчәјини билдирән К. Б. Радекә мәктубунда В. И. Ленин демократик тәләбләрдән бу чүр имтина етмәклә гәтијјән разылашмадығыны билдирмишди. В. И. Ленин јазырды: «Капитализм чәрчивәси дахилиндә һәјата кечирилә билмәјәчәк» ме'јарыны елә баша дүшмәк олмаз ки, буржуазија јол вермәз, буну һәјата кечирмәк олмаз вә с. Бу мә'нада бизим minimum програмымызын бир чох тәләбләри «һәјата кечирилмәздир», бунунла белә вачиб тәләбләрдир» (сәһ. 295—296).

Бунунла бәрәбәр В. И. Ленин көстәрирди ки, социалист ингилабынын гәләбәси мүһарибәләрин гаршысыны алмаг үчүн мүгајисә едилмәјәчәк дәрәчәдә даһа кениш олан јени имканлар јарадар. В. И. Ленин РСДФП МК-ја 1905-чи ил 18 октябр тарихли мәкту-

бунда дүнја мұһарибәсинин гаршысыны алмаг тәдбир-
ләри һаггында Валјан тәрәфиндән ирәли сүрүлүб Жо-
ресин тәрәфдар чыхдығы тәклиф барәсиндә јазырды:
«...һөкүмәтләр арасында тоггушма баш верәчәји һалда,
тә'сир көстәрә биләчәк јеканә бир шеј варса, о да про-
летариат диктатурасыдыр» (сәһ. 108). В. И. Ленинин
бу фикри Сов.ИКП-нин јени Програмында даһа да
инкишаф етдирилиб әсасландырылмышдыр: «Гүдрәт-
ли социализм чәһһәсинин, сүлһсөвәр гејри-социалист
дөвләтләрин, бејнәлхалг фәһлә синфинин вә сүлһ иши-
ни мұдафиә едән бүтүн гүввәләрин бирләшмиш сә'јлә-
ри илә *дүнја мұһарибәсинин гаршысыны алмаг олар.*
Социализм гүввәләринин империализм гүввәләриндән,
сүлһ гүввәләринин мұһарибә гүввәләриндән кетдикчә
артан үстүнлүјү она кәтириб чыхарыр ки, социализм
јер үзүндә һәлә там гәләбә чаланадәк, дүнјанын бир
һиссәсиндә капитализм һәлә галдығы шәраитдә чәмиј-
јәтин һәјатындан дүнја мұһарибәсини кәнар етмәк
үчүн реал имкан јараначагдыр».

* *

*

Гырх једдинчи чилддә В. И. Ленинин Әсәрләринин
әввәлки нәшрләринә дахил едилмәјән 130 мәктуб чап
едилир, бунлардан 33 мәктуб илк дәфә вә 31 мәктуб
рус дилиндә илк дәфә чап олунур.

Һәм дә, «Әлавәләр»дә МО редаксиясынын үзвү,
РСДФП МК нүмајәндәси, Бејнәлхалг социалист бүро-
сунун үзвү олараг В. И. Ленинин һәмийн органларын
дикәр үзвләри илә бирликдә имзаладығы бир сыра
коллектив мәктублар чап едилир.

**Сов.ИКП МК јанында
Марксизм-Ленинизм Институту**

1905-чи ил

1

РУСИЈАДА ЈОЛДАША

6. I. 05.

Эзиз дост! Этрафлы мәктубунуз үчүн чох сағ олун. Јерли ишләрә Сиз даһа чидди киришсәниз, чох хош олар.

Редаксијанын 2-чи «кизли» вәрәгәсиндә¹ онун ирәли сүрдүјү вә Сизин гејд етдијиниз мүлаһизәләр һаггында мәним рә'јимә кәлдикдә, мән һәләлик ашағыдакылары дејә биләрәм. Һәр шејдән әввәл, «кизлилијин» там мә'насызлығы нәзәрә чарпыр, чүнки 1) бурада һеч бир кизли шеј јохдур вә 2) ејни фикирләр 79-чу №-дә тәк-рар едилмишдир (Јекатеринодар нүмајиши, мүхбирин мәгаләси вә редаксијанын мә'луматы). 79-чу № «Вперед»ун 1-чи №-синдә тәһлил едилмишдир*. Сиз буну базар ертәсинәдәк аларсыныз вә көрәрсиниз ки, биз мәсәләни нечә гојуруг. Инди вәрәги кизли сахламаг сон дәрәчә күлүнчдүр вә мән буна хусусилә кәскин һүчүм едәрдим.

Әслиндә, редаксијанын «фикирләри» онун јени әсәриндәки, кәрәк ки, ики башлыча бәндә әсасланыр: 1) Староверин редаксија тәрәфиндән көстәрилән вә «Искра»да ајдынлашдырылан мөвгеји вә 2) *парламентаризм* ојуну, «парад вә маневрләр», пролетариата инағмамаг, чахнашма мәсәләсиндә утанчаглыгла *к е-ри чәкилмәк* чәһди (куја чахнашма һаггындакы сөzlәр бәлкә дә «јерсиз» (!) имиш).

* Бах: В. И. Ленин. «Пролетарларын јахшы нүмајишләри вә бә'зи зијалыларын пис мүлаһизәләри һаггында» (Әсәрләри, 5-чи нәшри. 9-чу чилд. сәһ. 147—153), *Ред.*

Буну хусусилә гејд етмәк لازымдыр

Ад 1. Староверин 77-чи №-дә дә (*баш мәгалә*) өзүнү ашкар көстәрән мөвгеји — NB NB, мәнчә, там долашыглыгдыр. Мән буну мәтбуатда тәһлил едәчәјәм². Өзүнүн долашыг гәтнамәсини доғрултмаг үчүн, о, *јахшы* буржуазија «ујдурмалы» олур. «Земствочулардан» вә либераллардан ајрыча бир «буржуа демократијасы» ујдурулур (куја ки, земствочулар буржуа демократлары дејилләрмиш!), маһијјәтчә *зијалылар* да бураја дахил олур (77-чи вә 79-чу №-ләри диггәтлә охудугда ајдын көрәрсиниз ки, буржуа демократијасы «радикал зијалыларла», «демократик зијалыларла», «зијалы демократија илә» ејниләшдирилир — мәсәлән, № 78, сәһ. 3, 3-чү сүтун, ашағыдан 9-чу сәтир. вә *passim*^{*}).

Земствочулардан етс. фәргли олараг, зијалылары буржуа демократијасындан һесаб етмәк ән бөјүк бир чәфәнкијатдыр. Онлары «мүстәгил гүввә» олмага чағырмаг (№ 77, курсив «Искра»нындыр) — бајағылыгдыр. Бурада кениш демократијанын реал әсасы (кәндлиләр, кустарлар етс.) нәзәрә алынмыр, радикал зијалыларын тәбии вә лабүд *соллары* олан *социалист-ингилабчылар* нәзәрә алынмырлар. Бу чәһәтләри мән бурада анчаг гејд едә биләрәм, чүнки бунлары мәтбуатда даһа әтрафлы шәрһ етмәк лазымдыр.

Старовер бир јығын курултулу чәфәнкијат сөјләјиб дејир ки, куја «демократик зијалылар» либерализмин «һәрәкәтверици синиридир» (!) вә с. Онун «3-чү үнсүрү», мәдәнијјәтчиләри, земство гуллуғчулары зијалыларыны вә и. а. «тәзә сөз» адландырмаг чәһди мәзәлидир. Бах: «Заря»нын 2—3-чү №-синдә мәним вердим дахили ичмал; орада *бүтөв бир фәсил* вардыр: «3-чү үнсүр»^{**}. Анчаг јени «Искра» бурада «тәзә сөз» тапа биләрди.

Доғру дејилдир ки, авангард олмаг етибарилә социал-демократлар анчаг демократик зијалыларә тәсир көстәрә биләрләр. Земствочуларә да тәсир көс-

^{*} — мұхтәлиф јерләрдә. Ред.

^{**} Бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 5-чи чилд, сәһ. 366—375. Ред.

тәрә биләр *вә көстәрилләр*. Бизим онлара вә ч. Струве-
јә тә'сиримиз — анчаг курултулу чыхышларын «көз
габағында олан, ашкар нәтичәләринә» мәфтун адам-
ларын көрмәдији бир фактдыр.

Доғру дејилдир ки, земствочулардан вә демократик
зијалылардан әлавә тә'сир көстәриләчәк һеч кәс (кәнд-
лиләр, кустарлар etc.) јохдур.

Доғру дејилдир ки, либераллардан фәргли олараг,
зијалылар «буржуа демократијасыдыр».

Доғру дејилдир ки, франсыз радикаллары вә Итали-
ја республикачылары пролетариатын синфи шүүруну
гарышдырмырдылар.

Доғру дејилдир ки, «сазинш» (бунун барәсиндә ре-
даксија 1-чи вәрәгәдә јазмышды) Староверин «шәрт-
ләри»ни нәзәрдә тута *биләрди*. Бу чәфәнкијатдыр. Ре-
даксија шәртләрин *ишдә* бир шејә лазым олмадығыны
ајдын көрүб вурнухур.

Ad 2). Икинчи бәнд, мәнчә, 2-чи вәрәгәнин ашағыда-
кы ибарәсиндә өзүнү хүсусилә ајдын көстәрир:

«Бизим фикримизчә, синфи дүшмәнимизин вә мүвәггәти сијаси
мүтфәгигимизин ардынча мәһз о саһәјә кетмәлијик ки, орада он-
лар тарих тәрәфиндән онлара верилмиш сијаси рәһбәр, милләти
азад етмәк ролуну јеринә јетирпirlәр; *бу саһәдә пролетариат бур-
жуазијаја гаршы гүввәләрини сынамадыр*»*.

Бу әсл *парламентаризм* ојунудур! Гүввәләри сына-
маг — бизим ағзыкөјчәк зијалы әчлафлар бу бөјүк
анлајышы земство мәчлисиндә бир дәстә фәһләннин
нүмајишиндән ибарәт етмәклә, нә гәдәр дә алчалдыр-
лар! Ани шәраити нәзәрдә тутараг нә гәдәр дә шивән
гопарыр вә вурнухурлар (инди земствочулар «мејдан-
дадыр», кәлин тарихин вердији ролу јеринә јетирдик-
ләри саһәдән дәм вураг! Рәһм един, ағалар! Белә көзәл
данышмајын!). «Сијаси мејданда олан буржуазија
илә пролетариатын *там* тәмаса кирмәси». Бундан даһа
«там» нә ола биләр! Јекатеринодар бәләдијјә рәисинин
өзү илә «сөзә кәлирдик».

«Сәфәрбәрлијин јүксәк типи» һаггында идејанын
мүдафиәси там ајдын дејилдир, чүнки Сиз буну ситат

* Курсив В. И. Ленининдир. *Ред.*

кәтирмир, өз сөзләринизлә верирсиниз. Онларын долашыглыгынын *әсли* исә мәһз бу идејададыр. «Ади нүмајишлә» «сијаси нүмајишин» фәрғи (доғруданмы 2-чи вәрәгәдә һәрфән белә дә јазылмышдыр? Бу чап едилмиш вәрәгәдирми? Сурәтини әлдә едә билмәзсинизми? бирчә нүсхәсини?) — лап *ғијамәтдир*. Мәнчә, әлејһдары ән чох бураја сыхышдырмаг лазымдыр, чүнки онун мәһз бурада иши харабдыр. Земстволардакы нүмајишләр пис дејил, јүксәк тип һаггындакы гәлиз фикирләр *бајағыдыр*.

Һәләлик бунунла кифәјәтләнирәм. Бу күнкү реферата һазырлашырам³. Дејирләр, меншевикләр гәрара алмышлар ки, кәлмәсинләр.

«Вперед»ун 1-чи №-си бу күн чыхыр⁴.

«Вперед»дан алдыгыныз тәәсүрат һаггында әтрафлы јазын, корреспонденсијалар, хусусилә фәһлә шө'бәси үчүн корреспонденсијалар *әлдә един*.

Редаксијанын икинчи вәрәгәсини № 77 вә № 78
[Старовер вә № 79 илә әлагәләндирмәји мәсләһәт кө-
рүрәм.]

Сизин *Н. Ленин*

Ченеврәдә јазылмышдыр

Илк дәфә 1934-чү илдә

*Ленин мәчмүәсинин XXVI китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунар

2

Р. С. ЗЕМЛЈАЧКАЈА

Лениндән Землјачкаја шәхси мәктуб

Сизин ачыглы мәктубунузу алдым вә тез чаваб верирәм. Сиз әбәс јерә инчимисиниз. Мәним данламағым, валлаһ, истәдијимдәндир вә бундан әлавә белә бир гејд дә етмишдим: әкәр Лјадовун вердији мә'лумат доғрудурса. Шимал конфрансы мүнәсибәтилә габагкы мәктубдан* көрдүјүнүз кими, 15 комитәни әлдә етмәк

* Р. С. Землјачкаја 1904-чү ил 26 декабр тарихли мәктуб нәзәрдә тулур (бах: Әсәрләр, 5-чи нәшри, 46-чы чилд, сәһ. 490—491). *Ред.*

вə үч конфранс⁵ тəшкил етмəк үчүн Сизин көрдүжүнүз олдугча бəжүк иши биз сон дэрəчə гижмəтлəндиририк. Сизсиз биз бир аддым да атмамышыг вə атмырыг. Питерə кетмиш гыз пул əлдə етмəк үчүн өз шəхси əлагəлəриндəн истифадəни вəд етмишдир. Н. И.-жə исə биз неч дə Сиздəн хəбəрсиз дежил, Сизин үчүн жазмышыг (үзəриндəки: «шəхсəн» жалныз дүшмəнлэрə гаршы жазылмышдыр). Н. И.-жə мəктублар хаггындакы аңлашылмазлыгы она дэрһал изаһ едəрик. Н. И., əлбəттə, гој рəдд олсун.

Қсмитəлəрин үнванларыны көндəрдијинизə көрə чох сағ олун. Хаһиш олунур, јенə көндəрəсиниз. Гусеви көндəрмишик, Лјадов пул олан кими јола дүшəчəкдир.

Лјадов Русијадакы орган мəсəлəсини бир гəдər дүзкүн шəрһ етмəмишдир вə əкər мən гызышыб Сизин хəтринизə дəјмишəмсə, хаһиш едирəм мəни бағышлајасыныз.

Бүронун ачыг чыхышы барəсиндə даһа мұбаһисə етмəјəчəјəм. Ики һəфтə əлбəттə, бош шəјдир. Инанын ки, Русијанын рəји илə мən тамамилə вə һər шəјдə шүбһəсиз һесаблашмаг нијјəтиндəјəм вə бир шəји Сиздəн чидди хаһиш едирəм: Иса хатиринə, мənə һəмин рəј хаггында тез-тез хəбər верин. Əкər мən харицдəки болшевиклəрин əһвал-руһијјəсинин тəсиринə дүшмəкдə мүгəссирəмсə, күнаһсыз мүгəссирəм, чүнки Русија ағлакəлмəз дэрəчəдə аз вə кеч-кеч јазыр. Шимал конфрансынын сечдијинə тамамилə, һəм дə, валлаһ, һəвəслə табе олурам⁶. Пул əлдə етмəјə чалышын вə ачыгланмадығынызы јазын.

Үрəкдəн Сизин *Ленин*

1905-чи ил январын əввəллəриндə
јазылмышдыр
Ченеврадəн Петербурга
көндəрилмишдир

Илк дəфə 1925-чи илдə
«Пролетарская Революция»
журналынын 3-чү №-синдə
чап едилмишдир

Əлјазмасындан чап олунур

А. А. БОГДАНОВА

Лениндән Сысојкаја шәхси мәктуб

10. I. 05.

Әзиз дост! Нәһажәт биз «Вперед»у нәшр етмәјә башладыг вә мән онун һаггында Сизинлә бир гәдәр әтрафлы данышмаг истәјирәм. Бирикүн 2-чи № чыхыр. Һәфтәдә бир дәфә нәшр етмәк фикриндәјик. Әдәби гүввәләр кифајәт едәр. Әһвал-руһијјә көзәлдир вә һаумызын (јүнкүлчә дарыхан Вас. Вас.-дан башга) иш габилијјәти јүксәкдир. Биз әминик ки, ифлас етмәсәк ишләр јахшы кедәчәкдир. Һәр нөмрә үчүн 400 frs. (150 ман.) лазымдыр, биздә исә чәми 1200 frs. вардыр. Биринчи ајлар көмәјә чох бөјүк еһтијач вар, чүнки гәзет мунтәзәм чыхмаса, чохлуғун бүтүн мөвгејинә елә нәһәнк зәрбә дәјәр ки, бунун јарасыны сағалтмаг чәтин олар. Буну јаддан чыхармајын вә аз-аз да олса пул тапыб (*хүсусән Горкидан*⁷) көндәрин.

Сонра. Инди хүсусилә әһәмијјәтлисидур ки, Рахметова дејәсиниз вар гүввә илә чалышыб Русијадан едилән әдәби әмәкдашлыг ишини тәшкил етсин. Һәфтәлик гәзетин мүвәффәгијјәти ән чох рус әдәбијјатчыларынын вә сосиал-демократларынын бу гәзет үзәриндә сәјлә чалышмасындан асылыдыр. Рахметова јазын ки, бунун үчүн *Финни дә, Коллонтајы да (Финландија һаггында* мәгаләләр чох вачибдир), *Румјантсев и дә*, мүтләг вә хүсусән *Андреј Соколову да* сәфәрбәрлијә алсын. Мән узун мүддәг топладығым тәчрүбәдән билирәм ки, Русијадакылар бу ишдә олдугча бағышланмаз вә ағлакәлмәз дәрәчәдә ағыр тәрпәнирләр. Буна көрә 1-чиси, шәхсән нүмунә олмаг лазымдыр; 2-чиси, вәдләрә архажын олмајыб мүтләг һазыр јазылар әлдә етмәјә чалышмаг лазымдыр. Гој Рахметов мүтләг өзү кичик мәгаләләр вә корреспонденсијалар сифариш етсин, онлары өзү алсын, өзү көндәрсин вә алмајынча әл чәкмәсин. (*Суворову вә Лунтсу да* әлавә едирәм, әлбәт-

тә Рахметов да бир чохларыны таныјыр.) Мүтлэг ла-
зымдыр: 1) рус һәјаты мәсәлэләринә даир 6—18 мин
һәрфдән ибарәт кичик мәгаләләр; 2) јенә һәмин мөв-
зуда 2—6 мин һәрфдән ибарәт мәлүматлар; 3) һәр
шејдән вә мүхтәлиф һәчмләрдә корреспонденсијалар;
4) јерли рус вә хүсуси рус нәшрләриндән марағлы пар-
чалар вә ситатлар; 5) Русијада нәшр олунаң газет вә
журнал мәгаләләринә даир мәлүматлар. Сон үч бәнд
һәм фәһлә, һәм дә хүсусилә тәләбә кәнчләр үчүн тама-
милә мүјәссәрди, одур ки, буна диггәт вермәк, бу иши
тәблиғ етмәк, чамааты силкәләјиб һәрәкәтә кәтирмәк,
нә тәләб олундуғуну вә һәр бир хырда шејдән нечә и-
стифадә етмәји конкрет нүмунәләрлә чамаата өјрәтмәк,
харичдә Русијадан көндәриләчәк *хам* материала (әдә-
би чәһәтдән һазырламағы вә әдәби чәһәтдән истифадә
етмәји өзүмүз бачарарыг!) нә гәдәр бөјүк еһтијаж ол-
дуғуну, әдәби нөгсанлардан утанмағын бөјүк ахмаг-
лыг олдуғуну баша салмағ вә аңлатмағ лазымдыр ки,
әкәр харичдәки журналын онларын өз журналы олма-
сыны истәјирләрсә, онунла ачыгча сөһбәт етмәјә вә
ачыгча јазышмаға өјрәшмәлидирләр. Бу мәгсәдлә мән
һәр бир тәләбә дәрнәјинә, *һәр бир* фәһлә групуна
«Вперед»ун бир үнванынын (харичдәки үнванынын,
бунлар инди чохдур вә кәләчәкдә даһа чох олачагдыр)
пәјланмасыны гәти вә данышыгсыз зәрури һесаб едәр-
дим. Сизи әмин едирәм ки, бизим комитәчиләр ара-
сында, үнванларын јерләрдәки кәнчләрә кениш елчүдә
пәјланмасына гаршы ахмағ хурафат вардыр. Бу хура-
фата гаршы вар күчүнүзлә мүбаризә апарын, үнван-
лары пәјлајын вә «Вперед» редаксијасы илә *билава-
ситә алағ* сахланмасыны тәләб един. Бунсуз органын
иши кетмәз. Фәһлә корреспонденсијалары сон дәрәчә
лазымдыр, лакин бунлар аздыр. Онларча вә јүзләрчә
фәһләнин бирбаша вә билаваситә «Вперед»а јазмасы
лазымдыр.

Һабелә наил олмағ лазымдыр, фәһләләр билаваситә
өз шәхси үнванларыны јазыб билдирсинләр ки, онлар
үчүн зәрфдә «Вперед» көндәрилсин. Фәһләләр бундан
горхмазлар. Полис белә зәрфләрин һеч онда бирини
дә әлә кечирә билмәз. «Вперед»ун һәчминин кичиклији

(4 сәһифә) вә тез-тез чыхмасы ону зәрфдә көндәрмәк мәсәләсини гәзет үчүн ән мһүм бир мәсәлә едир. Фәһләһрин «Вперед» а бунә јазылмасыны кенишләндирмәк, онлары харичә пул (бир манат нә бөјүк шејдир ки!) вә өз үнванларыны көндәрмәјә алышдырмаг мәгсәдини гәти олагаг гаршыја гојмаг лазымдыр. Бу ишә јахшы киришиләрсә, валлаһ, гејри-легал әдәбијјаты Русијада јажмаг ишини ингилабиләшдирмәк олар. Унутмајын ки, көндәрилән шејләр ән јахшы һалда дөрд ајдан сонра кәлир. Һалбуки гәзет һәфтәликдир! Зәрфләрин исә, јәгин ки, 50—75%-и почт сүр'әтилә кедиб чатыр.

Сонра әдәбијјатчылар. Онлары билаваситә һәфтәдә бир вә ја ики һәфтәдә бир мүнтәзәм јазмаға вадар етмәк лазымдыр: дејин ки, јохса биз сизи мө'тәбәр адамлар һесаб етмәрик вә сизинлә әлагәмизи бүсбүтүн кәсәрик. Адәтән бәһанә едиб дејирләр ки, мөвзу тапмырыг, зәһмәтимизин һәдәр кедәчәјиндән горхуруг, күман едирик ки, «бу мөвзу барәсиндә онлара јазылмышдыр». Белә бајағы ахмаг бәһанәләрлә Рахметов өзү вә анчаг өзү мүбаризә етмәлидир. Башлыча мөвзулар:—Русијанын дахили вәзијјәтини арашдыран мәсәләләрдир (бунлар галын журналларда дахили ичмал вә ичтимаи хроника сүтунларында верилир), сонра да Русијада чыхан хүсуси нәшрләрин материалларына даир (статистика, һәрби, тибб, һәбсхана, руһани вә с. вә и. а. материаллар) јазылан кичик мәгаләләр вә мә'луматлардыр. Бу ики шө'бәјә бизим даим еһтијачымыз вар. Бу ики шө'бәни јалныз Русијадакылар, мүстәсна олагаг Русијадакылар јахшы тә'мин едә биләрләр. *Бурада ән мһүм чәһәт һеч дә мұлаһизәләр јеритмәк, социал-демократ бахымындан гијмәт вермәк дејил, тәзә фактлар, тәзә тәәссүрат, харицдәкиләр мүјәссәр олмајан хүсуси материаллар вермәкдир.* Буна көрә дә белә мәгаләләр вә мә'луматлар һеч бир заман һәдәр кетмәз, чүнки биз онлардан һәмишә истифадә едә биләрик. Инди билаваситә Рахметовун өһдәсинә бу иши тәшкил етмәк вә бизә, тәнбәллик етмәјән вә ишдән бојун гачырмајан һеч олмазса беш нәфәр јахшы, ишкүзар әмәкдаш вермәк вәзифәси дүшүр вә бу әмәк-

дашларын һәр бири редаксия илә билаваситә әләгә сахламалыдыр. Әмәкдашла јалныз билаваситә әләгә сахладыгда ишин һәр чәһәтини тамамилә мүәјјән етмәк олар. Адамлары чәлб етмәк үчүн көстәрмәк лазымдыр ки, онларын јазылары һеч бир јердә һәфтәлик гәзетдәки гәдәр тез «чап едилә» билмәз.

Нәһајәт, бир-ики кәлмә дә индики тәшкилат шүары һаггында. «Нәһајәт вермәк лазымдыр» мәгаләсиндән сонра («Вперед» № 1)* бу шүар кәрәк ки, ајдындыр, лакин чамаатда о гәдәр әталәт вардыр ки, Рахметов: буну да вар гүввә илә аңлатмалы, изаһ етмәли вә чамаатын бејнинә јеритмәлидир. Инди *там парчаланма әмәлә кәлмишдир*, чүнки биз бүтүн васитәләрдән истифадә етмишик. *Үчүнчү гурултај* МК-нын вә Шуранын ирадәси хилафына вә *онларсыз* чағырылмалыдыр. Мәркәзи Комитә илә әләгә тамамилә кәсилмәлидир. Ачыг-ајдын билдирмәлијик ки, бизим өз бүромуз вардыр⁸. Меншевикләр вә јени искрачылар һәр јердән тамамилә кәнар едилмәлидирләр. Биз јола кетмәк үчүн әлимиздән кәләни етдик, инди исә ачыг вә ајдын билдирмәлијик ки, ајрылыгда ишләмәлијик. Һәр бир ети-мад вә садәдиллик јалныз чох бөјүк зәрәр вура биләр.

Иса-аллаһ хатиринә тезликлә бүро һаггында ачыг вә кәскин бир бәјанат нәшр един. Кәрәк 1) «Нәһајәт вермәк лазымдыр» мәгаләси илә там һәмрә'ј олдуғунузу билдирәсиниз вә онун чағырышыны тәкпар едәсиниз; 2) билдирәсиниз ки, «Вперед» комитәләр чохлағунун органыдыр вә бүро онунла әлбир вә тамамилә һәмрә'ј ишләјир; 3) билдирәсиниз ки, МК вә Шура партијаны ән бөјүк рүсвајчылыгла алдатмыш вә гурултајы позмушлар; 4) билдирәсиниз ки, инди МК-сыз вә Шурасыз, комитәләрин өзләринин гурултајыны чағырмагдан башга чарә јохдур; 5) билдирәсиниз ки, бүро комитәләрин мүсбәт ишинә көмәк етмәји өз өһдәсинә көтүрүр; 6) билдирәсиниз ки, Мәркәзи Орган сәндәләмәләри вә јаланлары илә өзүнү бүсбүтүн етибардан салмышдыр.

Инанын ки, биз Землјачканы јүксәк гијмәтләндиририк, лакин о, папашаја гаршы һагсызлыг етмишдир,

* Бах: В. И. Ленин. Әсәрләри, 5-чи нәшри, 9-чу чилд, сәһ. 154—158. Ред.

онун сәһвләрини дүзәлтмәк исә сиздән асылыдыр. МК илә әлагәни һәр чәһәтдән тезликлә, лап тезликлә кәсин вә бүрә һаггында, бүронун Тәшкилат Комитәси олду-гу вә III гурултај чағырмасы һаггында дәрһал мә'лу-мат чап един.

*Ченеврәдән Петербурга
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1925-чи илдә
«Пролетарская Революция»
журналынын 3-чү №-синдә
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

4

**РСДФП МК ҮЗВЛӘРИ
В. А. НОСҚОВА, Л. Б. КРАСИНӘ,
Л. J. ГАЛПЕРИНӘ***

МК үзвләри Глебова
Никитичә
Валентинә

Ченеврә. 13. I. 05.

Мәрһәмәтли чәнаблар!

Бунунла Сизә мәним бәјанатымы көндәрирәм ки, бу да «Искра»нын 77-чи №-дә Сизин бәјанатыныза ча-вабдыр. Мүнсифләр тәһгигатында мәним нүмајәндә-ләрим Швартс вә Воинов⁹ јолдашлардыр. Онларла әлагә сахламаг үчүн үнван: «Вперед» гәзетинин экс-педисијасы, филанкәсләр үчүн.

Н. Ленин

Ики зәрфдә: Mr. P. Axelrod 4. Bd. Pont d'Arve. 4.
үнванына көндәрилмишдир.

*Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур*

* Мәктубда В. И. Ленинин гејди вардыр: «С у р а т и». Ред.

5

ЧОХЛУГ КОМИТЕЛЭРИ БҮРОСУНУН
КАТИБИНЭ

29. I. 05.

Эзиз дост! Сиздэн бөжүк бир хашишим вар: зәһмәт олмаса, Рахметову данлајын, һәм дэ јахшыча данлајын. Ахы освобожденијечиләр вэ ја кешиш Гапон с.-д.-јә гаршы нечә рэфтар едирләрсә, валлаһ Рахметов да бизә гаршы о чүр рэфтар едир. Инди Русија илә бизим корреспонденсијаларын чәдвәлини нәзәрдән кечирдим¹⁰. Гусев 10 күндә 6 мәктуб, Рахметов исә 30 күндә 2 мәктуб кәндәрмишдир. Хошунуза кәлдими? Әсла хәбәр-әтәр јохдур. «Вперед» үчүн бир сәтир дэ кәндәрмир. Ишләр, планлар вэ әлагәләр һаггында бир кәлмә дэ јазмыр. Бу нә исә дөзүлмәз, аглакәлмәз, биабырчы бир шејдир. Бу күнләрдә «Вперед»ун 4-чү №-си чыхыр, бунун ардынча дәрһал (бир нечә күндән сонра) 5-чиси чыхыр, Рахметовдан исә һеч бир јардым јохдур. Бу күн Питердән 10 јанвар тарихли ән гыса мәктублар кәлмишдир. Һәм дэ һеч кәс 9 јанвар һаггында јахшы вэ чохлау корреспонденсијалар кәндәрилмәсини тәшкил етмәмишдир!

Јазылар кәндәрмәк барәдә Рахметова мәктубума* һеч бир чаваб кәлмәмишдир!

Бүрө вэ гурултај** һаггында да һеч бир шеј јохдур. Һалбуки бүрө һаггында е'лан верилмәси вэ гурултај чағырылмасы ишиндә тәләсмәк нә гәдәр дэ вачибдир. Сиз аллаһ меншевикләрә вэ МК-ја инанмајын, һәр јердә вэ ән гәти сурәтдә мүтләг парчаланма, парчаланма вэ парчаланма кечирин. Биз бурада ингилаба алу-дәчилклә бир ачыг јығынчагда меншевикләрлә бирләшмәк истәмишдик, лакин онлар бизи бурада да биабырчасына алдатдылар. Ким ахмаг јериндә галмаг

* Бах: бу чийд, сәһ. 6—10. Ред.

** Сөһбәт һазырланмагда олан РСДФП III гурултајындан кедир. Ред:

истәмирсә, она тә'кидлә хәбәрдарлыг едирик: парчаланма, мүтлэг парчаланма.

*Ченеврэдән Петербурга
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1925-чи илдә
«Пролетарская Революция»
журналынын 2-чи №-синдә
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олуңур

6

«ВПЕРЕД»ун МҮХБИРИНӘ¹¹

Һөрмәтли јолдаш!

Сизин «Биз нечә етмәлијик?» мәгаләниз чап үчүн јарамыр. Сиз *мөвчуд олмајан* фикир ајрылығы *јарадырсыңыз*. Биздә о гәдәр чидди фикир ајрылыглары вардыр ки, бунлары даһа да чохалтмагдан чәкинмәк лазымдыр. Зорла говмагдан ким вә һарада *хүсуси олараг* данышмышдыр¹²? Дејәсән, һеч кәс. Буну анчаг бизим ирадәмиздән асылы *олмајан лабүд* бир нәтичә кими күман едирдиләр. Биз јығынчаглара кетмәјә, өз шүарларымызы тәблиғ етмәк үчүн ора *һәтта зорла* кирмәјә чағырырдыг. Ола биләр ки, бә'зән јерсиз ифадәләр ишләдилмишдир, лакин бунлара өчәшмәк јени «Искра»нын мурдар үсулларыны тәкрар етмәк демәк оларды¹³. Сиз, әлбәттә, өчәшмәк арзусунда дејилсиниз, бу шүбһәсиздир. Лакин Сиз «әдәбсизлик» олдуғуну һеч бир шејлә сүбут етмирсиниз. «Бүтүн тактика такт сөзү илә ифадә олунмалыдыр» вә с. демәк — билирсинизми, бу лап... «ағ олар».

Јолдашлыг саламы илә *Н. Ленин*

*1905-чи илин јанварында
јазылмышдыр
Ченеврэдән Русијаја
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1924-чу илдә
бу китабда чап едилмишдир:
«Вперјод» вә «Пролетари».
1905-чи илдә илк болшевик гәзетләри».
Москва, «Краснаја нов»
нәширијаты*

Әлјазмасындан чап олуңур

7

А. БЕБЕЛӘ

Ченеврә, 8 феврал 1905.

Чох һөрмәтли јолдаш!

Сизин мәнә јаздығыңыз күн¹⁴, биз Герман Грејлих јолдаша мәктуб* һазырлајараг орада көстәрмишдик ки, Русија сосиал-демократ фәһлә партијасында инди парчаланма нечә вә нәјә көрә баш вермиш бир факт олмушдур. Бу мәктубун сурәтини биз алман сосиал-демократ партијасынын партија идарә һеј'әтинә көндәрәчәјик.

Партијамызын үчүнчү гурултајы рус Чохлуг Комитәләри Бүросу тәрәфиндән чағырылачагдыр. «Вперед» редаксиясы вә бу Бүро анчаг мүвәггәти мәркәзләрдир. Нә мән вә нә дә «Вперед»ун мәнә мә'лум олан редакторларындан, әмәкдашларындан вә тәрәфдарларындан һеч кәс, партија гурултајынын гәрары олмадан, јени, мүһүм вә бүтүн партијаны әлагәләндирән һәр һансы бир аддым үчүн һазырда өз үзәринә мәс'улијјәт көтүрмәз. Беләликлә, Сизин тәклифиниз анчаг һәмин партија гурултајына¹⁵ хәбәр верилә биләр.

Хәниш едирәм алманча пис билдијим үчүн мәни бағышлајасыңыз.

Сосиал-демократ саламы илә *Н. Ленин**Берлинә көндәрилмишдир**Илк дәфә**алман вә рус дилләриндә**1905-чи илдә**ајрыча вәрәгә шәклиндә**чап едилмишдир**Ченеврә, «Искра» редаксиясы**нәшријјаты**Әлјазмасындан чап олунур**Русчасы алманчадан**тәрчүмә едилмишдир*

С. И. ГУСЕВӨ

Харитона

15. II. 05.

Эзиз дост! Мәктублар үчүн чох сағ олун. Мүтлэг белә дә давам един, апчаг бурасы вар ки; 1) һеч бир заман Сизә верилән мәктубларын вә ја хәбәрләрин конспектини көндәрмәклә кифајәтләнмәјин, онлары (Сизин мәктубларыныздан башга) мүтлэг *бүтүн-лүклә* көндәрин; 2) бизимлә јени гүввәләр, кәнчләр вә јени дәрнәкләр арасында мүтлэг *билаваситә* әлагә јарадын. Унутмајын ки, ингилабчы тәшкилатын күчү онун әлагәләринин сајындадыр. Биз достларымызын иш габилијјәтини вә иш нәтичәләрини Русијадан бизә верилән *јени* әлагәләрин сајы илә мүәјјән етмәлијик. Индијәдәк *бүтүн* питерлиләр (онлара ејб олсун) бизә Русијадан *бирчә дәнә дә* јени әлагә вермәмишләр (нә Серафима, нә Сысојка, нә Землјачка, нә дә Ник. Ив.). Бу биабырчылыгдыр, бу фәлакәтдир, бу ифлас етмәкдир! Иса хатиринә, меншевикләрдән ибрәт көтүрүн. «Искра»нын 85-чи №-синдә олдугча чохлу корреспонденсија вар. Бах сиз «Вперед»у кәнчләрә охумусунуз, бәс нәјә көрә һәмин кәнчләрдән һеч кәслә бизим арамызда әлагә јаратмамысыныз?? Јадда сахлајын, нә гәдәр ки, Сиз бизә «Вперед» үчүн *он нә-фәр* ишләмәји бачаран, әлагә сахламағы бачаран, Сизсиз дә јазыша биләчәк јени, кәнч, сәдагәтли дост тапмамысыныз,—Сиз әлә кечсәниз, дәрһал бизим ишимиз хараб олачагдыр. Буну јадда сахлајын!! Пешәкар ингилабчы һәр јердә онларча јени әлагә јаратмалы, өз әли алтында бүтүн иши онлара тапшырмалы, онлары нәсиһәтләрлә дејил, ишлә өјрәтмәли вә һәрәкәтә кәтирмәлидир. Сонра башга бир јерә кедәрәк, бир-ики ајдан сонра гајыдыб кәнч мүавинләри јохламаг лазымдыр. Сизи инандырырам ки, бизим арамызда кәнчләрдән ахмагчасына, филистерчәсинә, обломовчасына

горхмаг кими бир нал вардыр. Чох хаһиш едирэм: бу горху налына гаршы вар гүввэ илэ мүбаризэ апарын.

Сизин Ленин

Ченеврадэн Петербурга
көндәрилмишдир

Илк дэфэ 1925-чи илдэ
«Пролетарская Революция»
журналынын 4-чу №-синдэ
чап едилмишдир

Әләзмасындан чап олунур

9

ЧКБ ҮЗВҮНДЭН
А. БЕБЕЛЭ МЭКТУБУН ЛАЈИҢЭСИ¹⁶

22. II. 05.

Чох һөрмәтли јолдаш!

Мән — Русија социал-демократ фәһлә партијасынын рус Чохлуг Комитәләри Бүросунун үзвү олуб, јеничә Русијадан кәлмишәм. Русија социал-демократ фәһлә партијасы III гурултајынын чағырылмасы һаггында һәмин Бүронун чап олунмуш билдириши тәғрибән бир һәфтәдир ки, Русијада артыг чыхмышдыр. Һәмин билдиришин тәрчүмәсини* алман социал-демократ фәһлә партијасынын идарә һеј'әти үчүн мәктуба әләвә сдирәм. Бу тәрчүмә партија органларындан бириндә дәрч едилмәк јолу илэ бүтүн алман партијасына чатдырылсајды, чох миннәтдар олардым.

Јол. Ленин Сизин она 3. II. 05 тарихли мәктубунузу вә онун Сизә 8. II. 05 тарихли чавабынын сурәтини** мәнә вермишдир. Бүронун үзвү сифәтилә мән һесаб едирәм ки, Ленин Сизә чаваб вердијиндән башга чүр чаваб верә дә билмәзди. Инди, партијамызын гурултајы *ән јахын кәләчәкдә* олачағы бир вахтда (буну мән *јалныз шәхсән Сизә* билдирирәм, чүнки биз гурултајын чағырылачағы вахты там кизлиндә сахламалыјыг), инди Сизин бизә тәклиф етдијиниз,

* «Тәрчүмә» сөзүнүн үстүндә әләвә олараг јазылмышдыр: «вә орижипилы (?)». *Ред.*

** Бах: бу чилд, сәһ. 12—13. *Ред.*

Сизин васитэчилијиниз үчүн фөвгэл'адэ элверишли имкан јараныр*. Үмидварам ки, Сиз бу имкандан истифадэдэн имтина етмәјәчәксиниз, шүбһәсиз белә имкан тезликлә әлә дүшмәјәчәкдир. Мән *шәхсән Сизә* билдирмәји (бу да кизлиндә галмалыдыр) өзүмә борч һесаб едирәм ки, гурултај Русијада олмајачагдыр. Демәли, Сиз гурултаја өзүнүз кәлмәли** вә Сизин бүтүн бөјүк нүфузунузу сәрф етмәлисиниз ки, бизим партија азлыгы дејиләнин бүтүн идарә вә тәшкилатларыны гурултаја кәлмәјә сөвг едәсиниз. Беләликлә, Сизин васитэчилик тәшәббүсүнүзүн мүвәффәгijјәт газанмасына даһа чох шанс оларды.

С.-д. саламы илә NN

Хаһиш едәрдим ки, мәнә чавабыңыз *ики* зәрфдә олсун: үстәкиндә «Вперед» експедисијасынын үнваны, дахилдәки зәрфдә исә — Степанова *Бүрө үз вү NN үчү н.*

Ченеврэдә јазылмышдыр

*Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәчмуәсинин V китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олуңур

10

С. И. ГУСЕВӘ

25. II. 05.

Бу дәгигә Лјадовун мәктубундан өјрәндик ки, МК гурултаја разы олмушдур¹⁷. Бүрону бүтүн мүгәддәс саядыгларына анд веририк ки, МК-ја инаңмасын вә гурултај чағырмагда өзүнүн там мүстәгиллијиндән һеч бир һалда зәррә гәдәр әл чәкмәсин. Бүронун МК-ја зәррә гәдәр дә күзәштә кетмәјә һаггы јохдур. Јохса биз бурада гијам галдыарыг вә бүтүн мөһкәм комитәләр бизим тәрәфимиздә олар. МК гурултаја дә'вәт

* «Имкан јараныр» сөзләринин үстүндә әләвә олараг јазылмышдыр: «шәраит јетишир». *Ред.*

** «Кәлмәли» сөзүнүн үстүндә әләвә олараг јазылмышдыр: «җыхыш етмәли». *Ред.*

едилмишдир вә гој меншевикләрлә кәлсин, лакин гу-
рултајы биз вә анчаг биз чағырырыг. Чәршәнбә ахша-
мы (28. II. 05) «Вперед»ун 8-чи №-си чыхыр; орада Бү-
ронун билдириши бизим кәскин әлавәмизлә бирликдә
јенидән дәрч едилмишдир*. Аллаһ хатиринә, бу мәк-
тубу тез Лјадова, Сысојкаја, Землјачкаја кәндәрмәк
үчүн бүтүн тәдбирләри көрүн.

Сизин Ленин

*Ченеврәдән Петербурга
кәндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1925-чи илдә
«Пролетарская Революция»
журналынын 2-чи №-синдә
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олуңуң

11

ИНКИЛТӘРӘДӘ «ФӘҤЛӘ НҮМАЈӘНДӘЛИЈИ КОМИТӘСИ» КАТИБИНӘ¹⁸

27. II 05.

Мәрһәмәтли чәнаб,

24 феврал тарихли мәктуб үчүн Сизә тәшәккүр еди-
рәм. Ајдындыр ки, Сизин шәртләринизи мәним тәшки-
латымын («Вперед» гәзети вә Русија с.-д. фәһлә пар-
тијасынын рус Чохлуг Комитәләри Бүросу) адындан
гәбул етмәјә разы олур вә бунлары јеринә јетирәчәји-
ми вә'д едирәм. Нәјә сәрф едиләчәји көстәрилмәклә
60 фунтун вә 20 фунтун алындығы һаггында гәбз би-
зим «Вперед» гәзетиндә чап едиләчәкдир.

Хаһиш едирәм инкилисчә пис билдијимә керә мәни
бағышлајасыныз.

Сәмими олараг Сизин *Вл. Улјанов*

*Ченеврәдән Лондона
кәндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1931-чи илдә
Ленин мәчмугсинин XVI китабында
чап едилмишдир*

*Әлјазмасындан чап олуңуң
Русчасы инкилисчәдән
тәрчүмә едилмишдир*

* Бах: В. И. Ленин. Әсәрләри, 5-чи нәшри, 9-чу чилд, сәһ. 304—307. Ред.

С. И. ГУСЕВӨ

Натсијаја

Әзиз дост! Мәктублар үчүн чох-чох сағ олун. Сиз бизи харичин бағышладығы тәәсүратдан лап хилас едирсиниз. Мүтлэг белә дә давам един. Сиз аллах, фәһләләрин өзләриндән корреспонденсиялар топла-
 јын. Нәјә көрә онлар јазмырлар?? Бу лап биабырчы-
 лыгдыр! Шидловски комиссиясына сечкиләрлә коми-
 тәнин апардығы тәшвигат һаггында Сизин вердијиниз
 әтрафлы мә'лумат чох көзәлдир. Чап едәчәјик.

Даһа бир суал: нәзәрдә тутулан 6 фәһләни комитәјә
 гәбул етдинизми? Һөкмән чаваб верин. Мәсләһәт кө-
 рүрүк, бүтүн васитәләрлә: комитәјә, һеч олмаса, $\frac{1}{2}$
 һиссә фәһлә гәбул един. Бунсуз бурадан бөјүк көмәк
 көндәрәчәк меншевикләрә гаршы мөһкәм олмәзсыныз.

Гурултај һаггында Бүродан һеч кәс јазмыр. Бу бизи
 нараһат едир, чүнки МК-нын гурултаја разылығынын
 мүсбәт һал олмасы һаггында Русалканын (һисмән
 Сизин дә) никбинлији нәһәнк тәшвиш ојадыр. Бизим
 үчүн күн кими ајдындыр ки, МК сизи алдатмаг истә-
 мишдир. МК барәсиндә бәдбин олмаг лазымдыр. Иса
 хәтиринә, она инанмајын! Азлыг комитәләрини, хүсу-
 силә батаглыг комитәләрини гурултаја кәлмәјә һәвәс-
 ләндирмәк үчүн фүрсәтдән вар гүввә илә истифадә
 един. Кијевә, Ростова, Харкова диггәт вермәјин чох бө-
 јүк әһәмијјәти вар: *биз билирик* ки, бүтүн бу 3 мәркәз-
 дә «вперјодчулар», *фәһләләр* вә зијалылар вар. *Нечә*
олурса-олсун онлардан гурултаја *мәшвәрәтчи* сәслә
 нүмајәндәләр кәтирмәк лазымдыр*. Мосқва мәтбәәчи-
 ләри һаггында да бу чүр һәрәкәт етмәк лазымдыр.
 Үмумијјәтлә чох ағыр кәлир ки, фәһлә тәшкилатлары-
 ны гурултаја чағырмаг һаггында бизим гәрарымызы
 Бүро дәрч етмәмишдир: *бу чох бөјүк сәһвдир*. Бу сәһви
 тезликлә вә мүтлэг дүзәлдин.

Чох мәсләһәт көрәрдим ки, С.-Петербургун бүтүн
 300 мүтәшәккил фәһләси ичәрисиндә гурултаја *мәш-*

* Бунларын һамысыны Русалка вә Демона јазын.

вәрәтчи сәслә өз *һесаблирына* онларын бир-и́ки нүма-
 јәндә көндәрмәләри үчүн тәшвигат апарасыныз. Јәгин
 ки, бу, фәһләләрин чох хошуна кәләр вә онлар һәмин
 ишә гызғын киришәрләр. Унутмајын ки, меншевикләр
 гурултајы фәһләләрин гаршысында һәр васитә илә
 нүфуздан салараг дејәчәкләр: фәһләләр јох иди. Буну
 нәзәрә алмаг вә фәһләләрдән нүмајәндәләр олмасына
 мүтләг чидди диггәт вермәк лазымдыр. С.-Петербург
 фәһләләри и́ки фәһлә нүмајәндә үчүн јәгин ки, үч јүз
 манат топлајарлар (вә ја бир нәфәр әлиачыг адам бу-
 нун үчүн хусуси олараг ианә едәр), — һәрәдән бир ша-
 һы пул топламаг үчүн апарылан тәшвигат чох кениш
 мигјас алар, буну һамы биләр. Бунун чох бөјүк әһә-
 мијјәти оларды. Буну мүтләг комитәдә, тәшкилатчыла-
 рын вә тәшвигатчыларын јығынчагларында охујун.
 Тәшкилатчы вә тәшвигатчыларымызын һамысы фәһлә-
 ләрә «Вперед» илә билаваситә әлагәләрдән даны-
 шырма??

Әлинизи бәрк сыхырам. Сизин *Ленин*

Р. С. Бүронун һәр и́ки вәрәгәси (үсјан һаггында 1-чи
 №-дә вә либераллара мүнәсибәт һаггында 2-чи №-дә)
 чох кәзәлдир вә биз бунлары бүтүнлүклә «Вперед»да
 јенидән чап едирик¹⁹. Нә олар елә бу чүр давам етди-
 рәсиниз!! Јери кәлмишкән дејим: нә үчүн бу әдибләр
 группу өзүнү СПБ комитәси тәшкилатына мәнсуб е’лан
 етмишдир. Бу, ашағыдакы сәбәбә көрә мәгсәдәујгун
 дејилдир. Комитә јанында әдибләр группунун гурултаја
 мандаты јохдур. О, комитә јанында групп дејил, «Руси-
 ја СДФП-синә дахил хусуси, үмумрус «әдибләр группу»
 олсајды, онун *мәшвәрәтчи* сәслә нүмајәндә көндәрмәк
 (Бүронун ичазәси илә) һүгугу оларды. Елә един ки, бу
 һүгугу олсун! Биз онун ПК јанында бир групп олдуғуну
 чап етмәјәчәјик. Гој 1) ПК ону өзүндән ајырсын; 2) о
 һеч олмасса мүвәггәти олараг ајры вә хусуси бир групп
 олсун; 3) өз нүмајәндәсинин мәшвәрәтчи сәслә гурул-
 таја бурахылмасы һаггында «әризә версин» (бүрокра-
 тизм будур һа!); 4) Бүро ичазә версин. Мәкәр он нә-
 фәр әдиб бир нүмајәндә үчүн 200 манат тапмаз??
 Нүмајәндә исә (мәсәлән, Румјантсев вә ја бир башга-

сы.) гурултај үчүн јәгин ки, фајдалы ола биләрди. Бунун барәсиндә Бүрөја мә'лумат верин вә ја, даһа јакшысы, *неч бир мә'лумат вермәдән* бунларын һамысыны өзүнүз един.

1905-чи ил мартын әввәлләриндә
јазылмышдыр
Ченеврәдән Петербурга
көндәрилмишидир

Илк дәфә 1925-чи илдә
«Пролетарская Революция»
журналынын 2-чи №-синдә
чап едилмишидир

Әлјазмасындан чап олунур

13

МҮӘЛҖАН ЕДИЛМӘМИШ ШӘХСӘ

9/III. 05.

Әзиз дост! Сизин суалларынызын чохуна чаваб верә билмәјечәјәм, чүнки мән өзүм дә Сиздән артыг бир шеј билмирәм. Воинов, дејәсән, бир мәркәзә тәрәфдар дејилдир. Русијалылар тәрәфдардырлар. Кечәчәкми, билмирәм. Мән көһнәјә даһа артыг тәрәфдарам²⁰, лакин буна хүсуси әһәмијјәт вермирәм. Мәсәләнин көкү — МК илә редаксия арасындакы мүшавирәләрди, бу исә ишдә јенә дә, *демәк олар*, Шураја кәтириб чыхарыр.

«Сонрасы мә'лум олар».

Сизин барәниздә мәним Москваја јазмағым мүмкүн дејилдир, чүнки орада шәхси танышларым јохдур, бунунла исә еһтијатлы олмаг лазымдыр. Даһа јакшысы, көзләмәк лазымдыр ки, онлар өzlәри нечә һәлл едәрләр.

Мәним мә'рузәмин («III гурутајын вәзифәләри») конспектини тапсам*, көндәрәрәм: о *чох* гысадыр, демәк олар ки, «Вперед»да «Редаксиядан»** дејилән-ләрин ејнидир.

* Тапдым — көндәрмәк олмаз, чүнки бир парча қағыз үзәриндә чызма-гарадыр. Мәсләһәт көрүрәм II гурултајын тәчрүбәсинә әсасланасыныз.

** Бах: В. И. Ленин. «III партија гурултајынын чағырылмасы һағында» (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 9-чу қилд, сәһ. 304—307). Ред.

МК-нын гурултаја разылыгынын нәдән ибарәт олдуғуну мән һәлә дә өјрәнә билмирәм. МК-нын мәһарәтли фитнәсиндән мән өзүм чох горхурдум — бизим мүнәсибәтимизи Сиз «Вперед»дан билирсиниз. Инди азлыгын МК-сы, демәк олар, бүтүнлүклә тутулмуш-дур, анчаг Фишер, Никитич вә Карп саламат галмышлар. Штејн вә Повар да әлә кечмишләр²¹. Меншевикләри бу, јәгин, узун мүддәт зәифләдәчәкдир. Бурада гурултајдан сөз дүшәндә Мартушка өз клубунда ачыгачыгына фәрјад гопарыр. Бундан көрүнүр ки, онлар разы олмајачаглар. Һәгигәти исә, ким дејә биләр? Мән бундан писинә: бизим тәрәфимиздән парчаланмаја да һазырам, лакин буну гејри-мүмкүн һесаб едирәм.

Дејчин ән чиркин ловғалыгынын мәкәр һеч олмаса *протокола дахил едилмәсинә* дә наил олмамасыныз? Ахы бу, биабырчы бир шејдир!! Белә бир һәјасызлыгы һәтта көзләмәк дә олмазды. Бу чәнабларын сонсуз һәјасызлыгыны русијалыларә кәстәрмәк үчүн ону *протокола* салмаг, «онларын» группарынын *сијаһысыны* дәрч етмәк вә ја һеч олмаса бу протоколу гурултаја вермәк лазым иди.

Әлинизиди сыхырам. *Н. Ленин*

Ченеврәдә јазылмышдыр

*Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәчмуәсинин V китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

14

С. И. ГУСЕВӘ

Лениндән Натсијаја

11. III. 05.

Әзиз дост! Инди чә 10 вә 11-чи №-ни* алдым. Чох сағ олун, хүсусилә 10-чу №-дәки дејишмә үчүн. Адамлар дејишәндә хошума кәлир — демәли, нә етдикләрини билирләр вә өзләринин хәтти вардыр. «Гоча гурда» јахшы диван тутмусунуз, она һәтта тәкчә охумаг да

* № 10 вә 11 — С. И. Гусевин В. И. Ленинә мәктубларыдыр. *Ред.*

кар етмишдир! Лакин №-11 көстәрди ки, Сиз Питер меншевикләринин өһдәсиндән асанлыгла кәлә билә-чәјинизә үмид едирсинизсә, һәр һалда һәддиндән ар-тыг никбинсиниз. Мән данајлардан горхурам²² вә Сизә дә горхмағы мәсләһәт көрүрәм! Нәзәрдә тутун ки, он-лар үчүн әлверишли олмајан һәр шеј сөздә, сәнәдсиз галыр, — мәсәлән, МК-нын гурултаја разылығы. Бу күн «Искра»нын 89-чу №-си чыхмышдыр, — орада Шуранын гурултаја гаршы 8. III. 05 тарихли јаланчы, һиддәтли («гурултај иштиракчылары өз һәрәкәтләри илә өзләрини партијадан кәнарда гојурлар») гәрары чап едилмишдир. 1. I. 05 тарихинәдәк «мәркәзи тәш-килатлардан башга» 33 «һүгуга малик партија тәшки-латы» олдуғу һесаблианмышдыр (һәјасыз јаландыр, Кубан комитәси вә тәсдиг едилмәмиш Казан комитәси кими, мөвчуд олмајан комитәләр ујдурулмушдур, ики комитәнин, Полесје комитәси илә Шимал-Гәрб комитә-сини мүддәтләри илә гарышдырылмыш, 1. IV. 05 әвә-зинә 1. I. 05 көстәрилмишдир). Ајдындыр ки, гурултај-да Шуранын вә демәли, Чәмијјәтлә МО-нун иштирак етмәси һаггында данышыг да ола билмәз. Мән буна чох шадам *вә мән инанмырам* ки, рус меншевикләри кәлсинләр, инанмырам. Индијәдәк һеч бириниз һеч бир меншевик комитәсинин гурултаја разылығы һаггында бирчә дәнә дә кағыз көндәрмәмисиниз. Хәјала гапыл-мајын! Әкәр Питер меншевикләри күзәштә кедирләр-сә, онлардан *conditio sine qua non**, олараг Бүро тәрә-финдән чағырылан *гурултајын танынмасыны* вә С.-Петербург комитәсинин јеканә *гануни вә фәһлә һә-рәкаты илә әлагәдар* һесаб олунмасыны тәләб един, бу, мүтләг кағызла, мүтләг сурәтини (онларын өз имзала-ры илә) «Вперед»а көндәрмәклә, мүтләг С.-Петербург азлыг групунун адбаад бүтүн үзвләринин адындан ол-малыдыр. Лакин һәтта онда да онлары *һеч бир әлагәјә* јахын бурахмајын,—јохса өзүнүзә дахили дүшмәнләр газанарсыныз, мәним сөзүмү јадда сахлајын!

Рахметова дәрһал, тә'чили телеграмла хәбәр верин ки, үсјан үчүн разылыға кәлмәк һаггында бурада тәг-

* — лабүд шәрт. Ред.

рибэн 20. III. 05 тарихиндэ с.-р. вэ *бир чох* башга партијаларла мүһүм конфранс олачагдыр²³, — Рахметовун олмасы *лазымдыр*, гој бирчэ күн дә итирмэдэн тез кэлсин.

Ахырда Сизэ бир даһа демәлијәм: Сиз бүтүн Русијада азлығын гүввәләрини билмирсиниз вә хәјала гапылырсыныз. Бу әбәсдир. Меншевикләр инди биздән күчлүдүрләр, шиддәтли мүбаризә, узун мүбаризә лазымдыр. Харичдәки иконалара* олдугча чох пул сәрф едирләр. Бундун etc. (вә латышларын) МК илә конфрансындан²⁴ *сонра* («Последние Известия»да вә «Искра»нын 89-чу №-синдәки протокол) бизим онларла сазишдән данышмағымызы мән лап *јерсиз* һесаб едирәм. Бу сәфәһлик оларды: куја ки, биз өзүмүзү ортаја сохуруг, бизә исә дејәрләр: биз сизи танымырыг, биз МК илә артыг сазишә кәлмишик. Биабырчылыг олар, јазығыныз кәлсин!!

Әлинизи бәрк сыхырам. *Ленин*

*Ченеврэдән Петербурга
көндәрилмишдир*

*Илк дэфә 1925-чи илдә
«Пролетарская Революция»
журналынын 2-чи №-синдә
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олуноур

15

РСДФП ПЕТЕРБУРГ КОМИТЭСИНЭ

Инкилис пролетар идарәси — «Фәһлә нүмајәндәлији комитәси»ндән (Labour Representation Committee, катиби *Макдоналд*) јанварын 9-да (22-дә) Петербургда һәлак олмуш фәһләләрин дул арвадларынын вә јетим ушагларынын хејринә «*Вперед*» редаксиясы васитәсилә *60 фунт стерлинг* (1506 франк)** алынмышдыр. «Вперед» редаксиясы бу пулу Русија сосиал-демократ фәһлә партијасынын С.-Петербург комитәсинә көндәрәрәк хәниш етмишдир ки, бу нанә һаггында парти-

* «Харичдәки иконалар» — меншевик лидерләр истәһза илә белә адландырылыр. *Ред.*

** 600 маната гәдәр. *Ред.*

јамызын истиснасыз олараг бүтүн фәһлә тәшкيلاتларына (рајон комитәләринә, тәшкيلاتчы јығынагларына, завод группларына вә и. а.) мүтләг хәбәр версии, чүнки бу пулун дүзкүн бөлүшдүрүлмәсинә онлар өзләри көмәк едә биләрләр. Арзу олунарды ки, пулун алындығыны өз инкилис јолдашларына фәһләләр өзләри хәбәр верәјдиләр.

Зәрәр чәкәнләрин еһтијачлары үчүн 60 фунт стерлинг көндәрән «Фәһлә нүмајәндәлији комитәси» јенә о заман үсјан еһтијачлары үчүн «Вперед»ун сәрәнчамына ајрыча 20 фунт стерлинг дә көндәрмишдир.

Инди мартын 13-дә (февралын 28-дә) «Вперед» рсдаксијасы јенә һәммин Комитәдән әлавә олараг, 90 фунт стерлинг (900 маната гәдәр) алмышдыр ки, бундан 50 фунт стерлинги (500 маната гәдәри) фәһләләрин азадлығы уғрундакы мүбаризәдә һәлак оланларын јетим ушагларына вә дул арвадларына јардым үчүндүр. Һәммин пулу биз бу күнләрдә алачаг вә Питерә көндәрәчәјик.

Бә'зи фәһләләрин Лондонда достлары олдуғу үчүн биз һәр еһтимала көрә Комитәнин дүрүст үнваныны билдиририк: Labour Representation Committee, Victoria Mansions, 28, Victoria Street. London. S. W. Катиб — J. Ramsay Macdonald.

Бу мәктуба һөкмән чаваб верин.

*1905-чи ил мартын 13-дә
Ченеврәдә јазылмышдыр*

*Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәчмүәсинин V китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунар

16

С. И. ГУСЕВӘ

Лениндән Гусевә

16. III. 05.

Әзиз дост! Инди билдим ки, 18 с.-д. вә башга *ингилаби* партијаларын (о чүмләдән есер вә Р. Р. S.*) бу-

* — ППС — Полша социалист партијасы. *Ред.*

радакы конфрансы Бундун хаһиши илэ апрелин эв-вэлинэдэк тэхирэ салынмышдыр. Бизим һәммин кон-франсда (конфрансдан мәгсэд үсјан үчүн разылыға кәлмәкдир) иштиракымыза даир бир сыра әсас мәсә-ләләри Рахметовла бирликдә һәлл етмәк бизим үчүн олдуғча, сон дәрәчә мүһүмдүр. «Искра» ән алчаг бир интрига јеридир. Әкәр Рахметов јола дүшмәмишсә, онун дәрһал јола дүшмәси үчүн бүтүн гүввәнизи сәрф един вә мәнә мүтләг дәрһал дүрүст чаваб верин көрәк, онун нә вахт јола дүшәчәји һаггында Сиз нә билир-синиз.

Гурултај һаггында биз бурада аз нараһат олмуруг. Сиз, Игор вә Лјадов асанлыгла јазырсыныз ки, гоча әсәбиләшир. Бизи бурада, һәр чүр хәбәрдән истифадә едән вә хәбәрләри биздән тез алан дүшмәнләр әһатә етдији бир заманда нечә дә әсәбиләшмәјәсән. Валлах, буну Бүрөја бағышламаг олмаз. Мәсәлән, шәрг һаг-гында биз анчаг буну билирик ки, Землјачка Уралы кәзир вә Лјадов Саратова кетмишди. Бу ахырынчы јердән алынан чаваб ајдын дејилдир, һеч бир мүәјјән шеј јохдур. Биз билмирик ки, «Шәрг рајону комитә-ләри» имзасы илэ вәрәгәләр нәшри нечә саһмана са-лынмышдыр. Бу ејиб вә биабырчылыгдыр!! Бу јахын-ларда есерләр Гапон әлејһинә бизә белә бир ахмаг вәрәгә көстәрдиһәр! Ајдындыр ки, бу, МК-нын интри-гасыдыр, лакин Бүродан шәргә кетмиш олан ики нә-фәр, бизи дүшмәнләр гаршысында ахмаг бир вәзијјәт-дә гојмамаг үчүн мәкәр һеч бир шеј өјрәниб вахтында бизә јазә билмәздиләрми? Мәкәр онлар үчүн ејиб де-јилдирми ки, «Вперед»у сон дәрәчә пис бир вәзијјәтдә гојурлар? Һәм дә мәсәлә тәкчә бу пис вәзијјәтдә де-јил, чүнки «Искра» һәр шејдән һәјасызчасына истифа-дә едир. «Искра»нын 89-чу №-синдә Шура гурултаја кедәнләрин һамысыны партијадан кәнар е'лан едир. Орада сәсләр јенә сахталашдырылмышдыр. 1. I. 05 тарихинэдәк 75 сәс һесапланмышдыр (МК-нын, МО-нун вә Шуранын $33 \times 2 = 66 + 9$). Һеч бир заман тәсдиг едилмәмиш Казан вә Кубан комитәләри ујдурулмуш-

дур, сонра да јалан дејилир ки, Полесје вә Шимал-Гәрб комитәләри 1. I. 05 тарихинәдәк тәсдиг олунмуш-дур. һәгигәтдә бунлар анчаг 1. IV. 05 тарихинәдәк тәсдиг едилмишдир. Биз буну «Вперед»ун 10-чу №-синдә ифша етмишик*.

Буну нәзәрдә тутун ки, гурултај «Искра» бахымындан гануни олмаг үчүн, орада 19 комитәнин олмасы лазымдыр. Бизим һесабымыза кәрә, бу дүз дејилдир. Әкәр 1. I. 05 тарихинәдәк там һүгуга малик *рус* тәшкилатларынын сајы 28 идисә (Чәмијјәтсиз), гурултајда 14—15-ин иштирак етмәси сон дәрәчә арзу олунур, *демәк олар, зәруридир*. Һалбуки биздә 13—1 (Јекатеринослав) + 2 (Воронеж вә Тула) = 14-дүр, бураја Тифлис дә дахилдир, шүбһәлидир. Әлбәттә, лап он ики комитә олса да, һәр һалда гурултај лазымдыр, һәм дә нә гәдәр тез олса, бир о гәдәр јахшыдыр. Нечә гурултај олурса-олсун, анчаг гурултај олсун. Бәс нәјә кәрә, Бүрә тәрәфиндән *бирчә дәнә дә* битәрәф комитәјә вә ја меншевик комитәсинә кедилдији һаггында хәбәр јохдур?? Ахы гәрара алынмышдыр ки, Бүрә һамысыны дәвәт едәчәк вә һамысыны кәзәчәкдир? Нәјә кәрә Лјадов Кубан комитәсинә кетмәмишдир? Нәјә кәрә, о сәфәр заманы јахынлыгларындан кечдији Дону, Харкову, Горнозаводскини, Кијеви гурултаја чағырмамышдыр?? һабелә бу шәһәрләрдәки ајры-ајры группалары нәјә кәрә чағырмамышдыр? фәһләләри гијамы галдырмаг үчүн ән кәзәл васитә онларын *өзүнү* гурултаја чағырмагдыр. Нәјә кәрә буну етмирләр?? бунун ки, нәһәнк әһәмијјәти оларды!! Нәјә кәрә Курск һаггында, Полесје комитәси вә башгалары һаггында бирчә хәбәр дә јохдур? Биз бурадан бачардығымызы едәчәјик, лакин бурадан чох шеј етмәк олмаз. Қазаны, Сибири, Курску, Полесјени, Саратову чәлб етмәк үчүн кичик имканлар вардыр, лакин бунларын һамысы еһтималдыр. Һалбуки гурултајда бүтүн бу беш јер вә үстәлик Урал олсајды, онда һәтта «Искра»нын һеса-

* Бах: В. И. Ленин. «Онлар кими алдатмаг истәјирләр?» (Әсәрләри. 5-чи нәшри, 9-чу чилд, сәһ. 366—368). Ред.

бына көрө дэ гурултај шүбһэсиз тамамилэ гануни оларды. Јазын көрөк.

Сизин *Ленин*

*Ченеврэдэн Петербурга
көндөрилмишдир*

*Илк дэфа 1925-чи илдэ
«Пролетарская Революция»
журналынын 2-чи №-синдэ
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олуңур

17

ИНКИЛТЭРЭДЭ «ФЭҲЛЭ НҮМАЈЭНДЭЛИЈИ КОМИТЭСИ» КАТИБИНЭ

23/III. 05.

Мәрһәмәтли чәнаб,

Ианәләриниз үчүн чох сағ олун. Мән 80 фунт стерлинглик (2008 франк) чеки алдым вә Сизин көс-тәришинизә мувафиг олагаг 60 фунт (1506 франк) С.-Петербурга бизим Русија сосиал-демократ фәһлә партијасынын С.-Петербург комитәсинә јолладым*. Мән һәмчинин 90 фунт стерлинглик икинчи чеки дә алдым (һәмин мәбләғ һәлә бурада франкла алынмамышдыр). 50 фунт да јанварын 9-да (22-дә) өлдүрүлмүш Петербург (зәһмәткешләринин) фәһләләринин дул арвадларына вә јетим ушағларына көмәк етмәк үчүн көндәриләчәкдир.

Ән јахшы арзуларла

сәмими олагаг Сизин *Вл. Улјанов*
(«Вперед»ун редактору)

VI. Oulianoff, Editor of the «Vperiod»,
3. Rue de la Colline. 3. Genève.
Switzerland.

Лондона көндәрилмишдир

*Илк дэфа
1946-чы ил августун 18-дә
«Британский Союзник»
журналынын 33-чү №-синдә
чап едилмишдир*

*Әлјазмасындан чап олуңур.
Русчасы инкилисчәдән
тәрчүмә едилмишдир*

* РСДФП Петербург комитәсинә мәктуб, бах: бу чилд, сәһ. 23—24. Ред.

РСДФП ОДЕССА КОМИТӘСИНӘ

Лениндән Одесса комитәсинә

Әзиз достлар! Мән сизинлә гурултаја нүмајәндәләр барәдә данышмаг истәрдим. Әкәр сиз Русијадан кәндәирсинизсә, онда мәним мәктубума еһтијач галмыр. Лакин ешитдијимә көрә, сиз бурадакылардан бирипә мандат вермәк фикриндәсиниз. Әкәр бу хәбәр доғрудурса, онда мән мәсләһәт көрмәк истәрдим ки, сизин бурадакы намизәдләринизин *һәр икисинә*, јә'ни Жозефинаја да, Данилаја да мандат верәјдиниз: биринә һәлледиһи сәслә, дикәринә исә мәшвәрәтчи сәслә (јә'ни гурултаја мәктуб јазасыныз ки, Одесса комитәси *гурултајдан*, Чәнуб бүросунун үзвү сифәтилә мәшвәрәтчи чәһәтдән чох фајдалы ишчи Жозефинаны *мәшвәрәтчи* сәслә вә ја, мисал үчүн дејирәм, јерләрә чох јахшы бәләд олан вә Одесса пролетариаты ичәриндә чох бөјүк сә'јлә чалышмыш Даниланы гурултаја бурахмағы *хаһиш едир*). Јәгин демәк олар ки, гурултај комитәнин белә бир хаһишини јеринә јетирәр. Зәһмәт олмаса, бу мәктубу комитәнин *бүтүн* үзвләринә охујун вә мәнә чаваб верин²⁵.

Р. С. Комитәјә фәһләләр гәбул едирсинизми? Бу зәруридир, мүтләг зәруридир! Нәјә көрә фәһләләрлә бизим арамызда билаваситә әләгә јаратмырсыныз? «Вперед»а бир нәфәр дә фәһлә јазмыр. *Бу биабырчылыгдыр*. Бизә нечә олурса-олсун *онларча* фәһлә мүхбири лазымдыр. Чох хаһиш едирәм мәктубун бу һиссәсини дә јалныз комитәнин бүтүн үзвләринә дејил, һабелә чохлуғун бүтүн тәшкилатчы вә тәшвигатчыларына да охујасыныз.

Һамыја салам! Сизин *Ленин*

*1905-чи ил мартын 25-дә
Ченеврәдә јазылмышдыр*

*Илк дәфә 1925-чи илдә
«Пролетарская Революция»
журналынын 7-чи №-синдә
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олукур

19

ИКСЭ²⁶

«Вперед» редаксиясынын мактублар учун гугусуна (3, Rue de la Colline) узаринда: «Ленина» жазылан мактуб салынмышдыр, бу мактубда «Икс» имзасы илэ чох мулунм ма'лумат вар. Ленинин белэ дүшүнмэжэ там эсасы вардыр ки, муэллиф — эдэби даирэлэрдэ танынмыш Икс жолдашдыр. Нэр халда ма'лумат, бир нэфэр жолдашын шэхси тэһлүкэсизлижинэ аид олдуғу учун анонимин ачыг-ашкар едилмэси арзу олунур.

1905-чи ил мартык ахырларында
Ченеврэда жазылмышдыр (жерли)

Илк дэфэ 1934-чу илдэ
Ленин маэмүэсинин XXVI китабында
чап едилмишдир

Элжамасындан чап олунур

20

И. И. ШВАРТСА

Екатеринослава

Эзиз жолдаш! Сизин мактубунуза бу күнлэрдэ этрафлы чаваб верэчэжик. Инди анчаг ашағыдакылары тэлэсик хэбэр веририк: экэр чохлуғун тэрэфиндэ тэшкилатчылар варса, онда *дэрһал* икисиндэн бирини еднн: 1) онларын адындан гурултаја мактуб көндэриб комитэжэ гаршы протестини вэ гурултајда иштирак етмэк арзусуну билдирин; 2) экэр 50 манат пул вэ адам тапсаныз, о саат бизим јанымыза (бизим үнванымыз Ченеврэдадир) нүмајэндэ көндэриб она бизим ачарымызла мандат јазын.

Нэлэлик көрүшэнэдэк. Бу күнлэрдэ јенэ јазачағыг. Амма бахын, лэнкимэјин вэ бизим хаһишимизи о саат јеринэ јетирмэжэ чалышын, биринчисиндэн исэ икинчи хаһишимизи јеринэ јетирмэк даһа јахшыдыр.

1905-чи ил мартын 31-дэн
тез олмајараг
Ченеврэда жазылмышдыр

Илк дэфэ 1926-чы илдэ
Ленин маэмүэсинин V китабында
чап едилмишдир

Элжамасындан чап олунур

С. И. ГУСЕВӘ

Лениндән Гусевә чатачаг шәхси мәктуб

4. IV. 05.

Әзиз дост! Сиз өзүңүз дә јазмышдыңыз ки, Сизи изләмәјә башлајырлар. Бундан әлавә, мән бурада, ишләдикләри јердән јахынларда кәлмиш питерли-ләрдән бу факты тамамилә тәсдиг едән мә'лумат топламышам. Бунда һеч бир шүбһә ола билмәз. Мән һәм өзүмүн, һәм дә бир чох јолдашларын тәчрүбәсиндән билирәм ки, ингилабчы үчүн демәк олар ән чәтин шеј тәһлүкәли јери *вахтында* тәрк етмәкдир. Һәмишә, мүәјјән бир јердә ишдән мәһз әл чәкмәк лазым кәл-дији заман, һәмин иш хүсусилә мараглы вә *хүсусилә лазымлы* олур: ишләјән адама һәмишә, мүтләг һәмишә мәһз белә көрүнүр. Буна көрә мән өзүмә борч би-либ чох тә'кидлә Сиздән *тәләб едирәм* ки, Сиз Питер-дән бир мүддәт чыхасыңыз. Бу мүтләг лазымдыр. *Һеч бир* сәбәб, иш барәдә һеч бир мүлаһизә бу аддымы ләнжитмәмәлидир. Лабүддән әлә кечәчәјинизин зәрәри нәһәнк олачагдыр. Орадан чыхманызын зәрәри һеч дәрәчәсиндәдир вә заһиридир: јухары вәзифәләри *мүвәггәти*, бир-ики ајлыға әвәз етмәк үчүн кәнч көмәк-чиләри ирәли чәкин вә әмин олун ки, ишә сон дәрәчә гыса бир мүддәт зәрәр дәјсә дә, үмумијјәтлә вә бүтүн-лүклә иш бундан олдуғча чох хејир көрәр. Кәнчләр даһа мәс'ул ишдә өјрәнәрләр; онларын едә биләчәк сәһвләрини биз тезликлә дүзәлдәрик. Һалбуки әлә кеч-мәк, әсас иши јолуна гојмагда ән мүһүм шансларымы-зы һечә вурар. Бир даһа тәқрар едирәм: бир ајлыға *дәрһал* әјаләтә кетмәјинизи тә'кидлә мәсләһәт көрү-рәм. Иш һәр јердә чохдур вә һәр јердә үмуми истига-мәт вермәк лазымдыр. *Арзу* оларса (буну исә арзу етмәк лазымдыр), чыхыб кетмәји һәмишә тәшkil ет-мәк олар.

12. III. 05 тарихли мүгавилә һаггында јазмырам²⁷. Бурада дејинмәјин јери дејилдир. Көрүнүр, башга чүр

мүмкүн дежилди. Инди мәсәлә гурултајы чидди сурәт-дә һазырламагда вә нүмајәндәләрин сајыны артырмагдадыр. Пул мәсәләсиндә еһтијатлы олун вә пулу сахлајын: гурултајдан сонра даһа чох лазым олачагдыр.

*Ченеврәдән Петербурға
көндәрилмишидир*

*Илк дафә 1925-чи илдә
«Пролетарская Революция»
журналынын 2-чи №-синдә
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

22

П. А. КРАСИКОВА

5. IV. 05.

Әзиз дост! Вахт барәсиндә һәләлик мүәјјән бир шеј дејә билмирәм²⁸. Фикримчә, әкәр базар күнү гајытмаг вә ја *кери дәнмәк үчүн билет алмајыб* Парисә гајытмамаг мүмкүн олса, Сиз Лјежә кедиб кәлә биләрсиниз (бәлкә дә инди чә 45 күнлүјә Парис — Лјеж вә и. а. — Парис дөврә билети алмаг һамысындан јахшыдыр). Тәкрар едирәм, дүрүст билмирәмсә дә, *јәгин* базар ертәсиндән тез мүмкүн дежилдир. Питердән јола дүшмәк үчүн апрелин беши (бу күн) сон мүддәт тә'јин едилмишиди, ergo*, — јәгин, базар ертәсиндән тез олмаз. Һәләлик һеч кәс јериндә дежилдир. Чүмә күнү бурадан ики нәфәр јола дүшүр, — ола биләр Сизин шәһәринизә дәјсинләр, лакин бу сон дәрәчә кизли олачаг.

Плехановун «Дневник»ини²⁹ көрмүсүнүзмү? Нә һәзин бир бәндәчилик ифадәси! Јазыг гоча, әбәс јерә һиддәтләнир, амма чох башлыдыр...

Нүмајәндәләрлә бизим рәфтарымыз там сүлһ рәфтарындан ибарәт олмалыдыр: биз «һеч бир шеј итирмәјәчәјик, һәм дә (гәләбә чалдыгда) һәр шеј газана чағыг», әлејһдарларымызда исә әксинәдир. Буну ЧКБ вә МК-нын вәрәгәсиндән³⁰, һабелә 13-чү №-дән (Тәшкилат мәсәләси)³¹ Сиз өзүнүз дә баша дүшәчәксиниз.

* — демәли. Ред.

Харичи тәшкилат комитәсинин мә'рузәси³², үз в л а -
 р и н с и ј а һ ы с ы вә бүтүн сәнәдләр мәсәләсиндә
 тәләсин, тәләсин, тәләсин.

Аи ревоиг*. Сизин Н. Ленин

Қ и с к а ј а с а л а м! Оңун кефи нечәдир?

Ченеврәдән Парисә көндәрилмишдир

Илк дәфә 1931-чи илдә
 Ленин мәҗмүәсинин XVI китабында
 чап едилмишдир

Әлҗазмасындан чап олунур

23

О. И. ВИНОГРАДОВАЈА

Лениндән Нишишијә

Әзиз јолдаш! Сәнәткарлар арасындакы ашағы тәш-
 килат өзәји һаггында Сизин мәктубунузу³³ (№ 6) ма-
 рагла охудум. Фабрик вә заводларда белә бир өзәк
 завод комитәсиндән ибарәт олмалыдыр, бәс пешәләрдә
 нечә? Сиз һәмкарлар дәрнәкләринә тәрәфдарсыныз,
 бәс Сизин әлејһдарларыныз — ? Мән баша дүшмәдим
 ки, онлар нәјә тәрәфдардырлар. Тәәссуф олсун мән
 ону да билмирәм ки, бу көһнә һәмкарлар «шуралары»
 нечә шеј иди? онлар нә заман вар иди? нечә тәшкил
 олунмушду? сосиал-демократ иши илә һәмкарлар иши-
 ни нечә бирләшдирирди?

Бу әмәли мәсәләнин әмәли чәһәти илә таныш олма-
 дығыма көрә, мән һәләлик өз фикрими сөјләмәк гәра-
 рына кәлмирәм. Бәлкә сонракы мәктублар мәни даһа
 јахындан таныш етди — онда бахарыг. Бу доғрудур
 ки, тәчрүбәни билмәк вә дәјишикликләр етдикдә еһти-
 јатлы олмаг лазымдыр. Лакин мәнә ајдын дејилдир
 ки, игтисадчылығын бураја нә дәхли вар. Мәкәр завод
 комитәләриндә дә башлыча олараг завод (јә'ни һәм-
 карлар) мәнәфејиндән данышмырлармы? Лакин һеч
 кәс буна гаршы е'тираз етмәмишдир ки, с о с и а л -

Демократ тәшкилатынын ашағы өзәји завод коми-тәси олмалыдыр. Нәјат шәраити, јығынчаг шәраити, көрүш шәраити, биркә иш шәраити мүһүмдүр, чүнки ашағы өзәк хүсусилә чанлы сурәтдә, тез-тез, мүнтәзәм ишләмәлидир. Нәһәјәт, бурада бунун бир типдә олмасы мәчбуридирми? Мүхтәлиф шәраитә ујғунлашмаг вә даһа зәнкин тәчрүбә әлдә етмәк үчүн мүхтәлиф типләр олмасы даһа јахшы дејилдирми?

Мәктублар үчүн сағ олун. Давам етдирин, јох-са ишин *күндәлик* (ән мараглы) чәһәти һаггында чох аз хәбәримиз олур.

Ленин

*1905-чи ил апрелин 8-дә
јазылмышдыр
Ченеврадән Одессаја
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1925-чи илдә
«Пролетарская Революция»
журналынын 7-чи №-синдә
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

24

Г. Д. ЛЕЈТЕЈЗЕНӨ

19/4. 05.

Әзиз Л.! Гурултајы Сизин тәбрикиниз үчүн ТҚ-дан мандат алмаг мүмкүн дејилдир³⁴. Мән әввәлчә фикир-ләширдим ки, гурултајымыз 22. 4.-дәк ачылачаг вә Сизин үчүн гурултајын өзүндән мандат алмаг мүмкүн олар, лакин бу, мүмкүн олмады; бизим гурултај лән-кијир*. «Вперед» редаксиясына әсасланын вә гурултајы онун адындан, *онун васитәсилә* исә РСДФП адындан тәбрик един, ән јахшысы бу олар.

Мартовун јаланы һаггындакы јазы кедәчәкдир³⁵. Гурултајдан јазын.

Сизин В. Улјанов

* РСДФП III гурултајы 1905-чи ил апрелин 12 (25)-дә ачылмышдыр.
Ред.

Р. С. Каутски «Neue Zeit»-ын 29-чу №-синдэ јенэ «Вперед» вэ «Искра» һаггында јалан демишдир³⁶! Јахшы оларды ки, Сиз *гурултајдакы* нитгиниздэ ону «дүзэлдэ идиниз».

*Ченеврадэн Парисэ
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1931-чи илдә
Ленин мәчмуәсинин XVI китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунар

25

А. А. ПРЕОБРАЖЕНСКИЈӘ

Әзиз јолдаш! Сизин мәктубунузу алдыг вэ вердијиниз хәбәрә чох шад олдуг. Һәгигәти кизләтмәк үчүн тәјин олунан мәшһур акентләрин төрәтдији манеәләри арадан галдырманыз мүнәсибәтилә тәбрик едирик³⁷. Бизимлә мүнтәзәм јазышыб әлагә сахламаг үчүн һөкмән ән чидди тәдбирләр көрүн. Бу, сон дәрәчә зәруридир. Јазышма саһмана дүшән кими Сизә мараглы тапшырыглар верәчәјик. Инди гурултајы көзләјирик. Бу күнләрдә ачылачагдыр. МҚ-нын вэ Плехановун гәти мөвгеји һәлә дә ајдынлашмамышдыр. Парчаланманын лабүд олдуғу гохусу кәлир. Әкәр гурултај һаггында һамыдан дүрүст вэ һамыдан тез мәълумат алмаг истәјирсинизсә, дәрһал җаваб верин.

Әлинизи бәрк сыхырам. Сизин *Ленин*, кечмиш хутор гоншунуз³⁸. Сизин мәним јаныма кәтирдијиниз радикал-кәндли* сағдырмы? Инди нечә олмушдур? Нәјә көрә бизә кәндлиләрлә әлагә васитәләри вермирсиниз?

*1905-чи илин апрелиндә,
21-дән әввәл јазылмышдыр*

*Ченеврадән Самараја
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәчмуәсинин V китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунар

* Радикал-кәндли — Д. Ј. Кисликовдур. Ред.

26

МҮЭЛЖЭН ЕДИЛМЭМИШ ШЭХСЭ

Мүмкүн гэдэр тез тэрчүмэ вэ нэшр едилмэси *лазым кэлэн* вэ Сизинлэ сөлхөт заманы унудуб сөйләмэдижим бир шеји (нэрчэнд мэн буну лап чохдан нэзэрдэ тутмушдум!) Сизэ тэ'чили хатырладырам. Бу — Маркс вэ Енkelсин Меринг тэрэфиндэн нэшр едилмиш эсэрлэри күллийжатындан Фридрих Енkelсин Die Reichsverfassungskampagne*дир (Marx' Nachlass** вэ и. а. III чилд). Бу — мүтлэг китабча һалында чыхмалы олан ајрыча мүстэгийл бир шејдир. Мүасир мөгамда онун эһэмијјэти *хүсусилэ* бөјүкдүр³⁹.

1905-чи илин апрел—майында
жазылмышдыр

Илк дэфэ 1931-чи илдэ
Ленин мәчмүәсинин XVI китабында
чап едилмишдир

Элјазмасындан чап олунур

27

ИНКИЛТЭРЭДЭ

«ФЭҢЛЭ НУМАЈЭНДЭЛИЈИ КОМИТЭСИ»
КАТИБИНЭ

20. 5. 05.

Мөрһәмәтли чэнаб!

25 фунт стерлингин алындығыны билдириб тәшәккүр едирәм, бунун 5 фунту, Сизин гојдуғунуз шөртә көрө, көмәк көстәрилмәси үчүн ајрылмышдыр. Сизин бүтүн ианәләриниз, Сизэ көндәрдијимиз бизим «Вперед» гәзетиндә гејд олунур. Инди һәмин гәзетдә нанә

* — Империя конституциясы уғрунда кампания. Ред.

** — Марксын әдәби ирси. Ред.

ләрин көстәрилдији нөмрәләри Сизә бир даһа көндә-
рирәм, онларда һәммин јерләри көј карандашла көстәр-
мишәм.

Биз Русија социал-демократ фәһлә партијасынын
С.-Петербург комитәсинә јазыб билдирмишик ки,
«Фәһлә нүмајәндәлији комитәси»ндән* кәлмиш ианә-
ләр һаггында бир нечә фәһлә митингиндә мә'лумат
вермәк لازымдыр. Бизим партијамызын тәшкилатла-
ры илә бүтүн әлагә кизли олдуғуна көрә, чаваб алана-
дәк мүәјјән бир вахт кечәчәкдир. Бу һәфтә бир нечә
рус јолдаш С.-Петербурга јола дүшүр, мән өз хаһиши-
ми онлара да сөјләдим. Онлар С.-Петербургда белә
бир мә'луматын тез верилмәси үчүн бүтүн тәдбирләри
көрәчәкләрини вә Сизи хәбәрдар едәчәкләрини вә'д
етдиләр. Сизин 22. IV. 05-чи ил тарихли мәктубунуз да
С.-Петербург комитәсинә көндәриләчәкдир.

Үмидварам ки, мәрһәмәтли чәнаб, Сиз тезликлә би-
зим Петербургдакы јолдашларымыздан рус пајтах-
тында фәһләләрин митингиндә верилмиш мә'луматы
билдирән мәктуб аларсыныз.

Хаһиш едирәм инкилисчә пис билдијимә көрә мәни
бағышлајасыныз.

Үрәкдән тәшәккүр едирәм

сәмиими олараг Сизин *Вл. Улјанов*
(«Вперед»ун редактору)

VI. Oulianoff,
3. Rue de la Colline. 3.
Genève. Switzerland.

Лондона көндәрилмишидир

Илк дәфә

1946-чы ил августун 18-дә
«Британский Союзник»
журналынын 33-чү №-синдә
чап едилмишидир

Әлјазмасындан чап олунур
Русчасы инкилисчәдән
тәрчүмә едилмишидир

* Бах: бу чилд, сәһ. 23—24. Ред.

РУС ИНГИЛАБИ СОСИАЛ-ДЕМОКРАТИЈАСЫНЫН ХАРИЧИ ЧӘМИЈЈӘТИНӘ МӘҚТУБУН ЛАЈИҢӘСИ⁴⁰

Ч ә м и ј ј ә т ә

Һөрмәтли јолдашлар!

РСДФП III гурултајы һаггында билдириши Сизә көндәририк. Лүтфән, III гурултаја вә онун јаратдығы партија мәркәзинә өз мүнәсибәтинизи билдирин.

С.-д. саламы илә МҚ

Р. С. Биз чох хәиш едәрдик ки, ики һәфтә әрзиндә бизә чаваб верәсиниз. Чаваб кәлмәдији һалда, биз белә һесаб етмәли олачағыг ки, чәмијјәт III гурултајы танымыр*. Ајдындыр ки, көстәрилән мүддәти, лазым кәләрсә, биз узада биләрик.

1905-чи ил мајын 23-ү илә
26-сы арасында
Ченеверәдә јазылмышдыр (јерли)

Илк дзфә 1926-чы илдә
Ленин мәчмуәсинин V китабында
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунар

Ж. М. СТЕКЛОВА**

Һөрмәтли јолдаш!

Редаксија коллекијасынын үзвү јол. Вас. Вас. мәнә хәбәр верди ки, инди Сиз с.-д.-ләр арасында тактика вә тәшкилат мәсәләләри барәдә кедән һазыркы мүбаһисәләрдә үмумијјәтлә, «Пролетарий»нин мөвгејиндә дурурсунуз⁴¹. Бу хәбәр бизим һамымызы, «Пролета-

* Мәтнә намә'лум бир шәхсин әли илә әләвә едилмишдир: «чүнки III гурултај нүмајәндәләринә мә'лум мәқтубун алтында Сизин нүмајәндәһизин имзасы белә дүшүнмәјә вадар едир». Ред.

** М. С. Олминскинин шәһадәтинә көрә мәқтуб Ж. М. Стеклова көндәрилмәмишдир. Ред.

рий» редаксиясы коллекиясынын үзвлэрини чох се-
виндирди. Бизим үчүн шүбһсиздир ки, дэрнэклэр дөв-
рүндэки көһнэ тоггушмалар чидди партија мүнасибэт-
лэри шэраитиндэ үмуми принципиал зэмин үзэриндэ
биркэ ишлэмэјә һеч бир һалда мане олмамалыдыр.
Буна көрә дә биз Сизә мүрачиэтлә РСДФП МО-су
«Пролетарий»дә әмәкдашлыг тәклиф етмәји өзүмүзә
борч билирик. Әкәр биз бу васитә илә сосиал-демок-
ратиянын мүмкүн гәдәр даһа чох нүфузлу нүмајәндә-
лэринин һәгигәтән партија әлагәси илә бирләшмәси
үчүн јол сала билсәјдик, фөвгәл'адә дәрәчәдә севин-
нәрдик.

Сосиал-демократ саламы илә *Н. Ленин*

*1905-чи ил мајын 27-дән сонра
Ченеврәдә јазылмышдыр*

*Иак дәфә 1931-чи илдә
Ленин мәчмүәсинин XVI китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

30

Л. А. ФОТИЈЕВАЈА

Чох севимли Қиска!

Бу саат Сизә телеграм көндәрдим. Һәр һалда изаһ
едим ки, мәсәлә нәдәдир. Мәни бир ишә көрә Парисә
чағырмышлар. Мән әсла бүтүн сәфәри анчаг буна һәср
етмәк истәмәјиб, һабелә реферат охумаг истәјирәм.
Мөвзу: «Үчүнчү гурултај вә онун гәрарлары». Мәзмун:
бизим гәрарларымызын вә меншевик гәрарларынын
јанашы тәһлили: онларын конфрансы һаггында өзлә-
ринин јеничә мә'луматы чыхмышдыр вә мән һәмин
мә'луматы тәһлил едәчәјәм. Анчаг *чәршәнбә ахшамы*
охуја биләрәм (мән базар ертәси кәләчәјәм, лакин
ахшам мәшғул олачағам) вә мүтләг бир күнә гуртар-
малыјам. Әкәр мүмкүнсә, ән бөјүк залы (мәним Стру-
ве әлејһинә реферат охудуғум залы—Филатов вә баш-
галары билирләр) кирајә един вә тахитим чамаата
хәбәр верин. Әкәр мәнә телеграфла өз чавабынызы

Һәлә ајдын билдирмәмишсинизсә, онда сабаһ телеграфла хәбәр верин ки, мән *јаггин* билим: залы кира-ја етмисинизми? Ола биләр, мәнә һәтта *express*-лә јаза биләрсиниз (ки, мән ән кечи базар күнү сәһәр алым), јох әкәр мүһүм бир шеј хәбәр вермәк лазым-дырса, мүтләг телеграфла хәбәр верин.

Бу күн бурада да реферат охујурам.

Әлинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

*Tournez s'il vous plaît!**

Әкәр, гәфләтән, реферат охумаг мүмкүн олмадығы ашкара чыхарса, мән, бәлкә, һеч кәлмәјим. Буна көрә мүтләг чаваб верин⁴².

1905-чи ил ијунун 1-и вә ја 2-дә
јазылмышдыр

Ченеврәдән Парисә көндәрилмишдир

Илк дәфә 1931-чи илдә
Ленин мәчмүәсинин XVI kitabında
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунар

31

К. БРАККЕ-ДЕРУССОЈА

47 Bd. Port Royal 47. M. *D e r o u s s e a u*.

Әзиз јолдаш!

Сиз Белски јолдаша демисиниз ки, социал-демократијанын мүвәггәти ингилаби һөкүмәтдә иштирак етмәси барәдә П. Лафаргын нитги вардыр. Әкәр сиз һәмин нитгин чап едилдији kitabчаны бизә мүмкүн гәдәр тез көндәрсәниз вә ја һәмин нитг барәсиндә бизә әтрафлы мә'лумат версәниз, биз сизә чох миннәтдар оларыг⁴³...

Франсыз дилини пис билдијимә көрә мәни бағышлајын.

1905-чи ил ијунун 11-дән
тез олмајараг јазылмышдыр

Ченеврәдән Парисә көндәрилмишдир
Илк дәфә 1931-чи илдә
Ленин мәчмүәсинин XVI kitabında
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунар
Русчасы франсызчадан
тәрјүмә едилмишдир

* — О бирн үзүмә бахын. Ред.

32

*БЕЈНЭЛХАЛГ СОСИАЛИСТ БҮРОСУНУН КАТИБИНЭ

Ченеврэ, 3 ијул 1905.

Эзиз вэтэндаш!

Сизин, ч-б Плеханова 5049 фр. 23 көндөрилдијини билдирэн мөктүбүнузу алдыг. Экспедисијамызын мүдири ч-б Плеханова јазмышдыр ки, һәммин мәбләгин јарысынын бизим үнванымыза көндөрилмәсини көзләјирик.

Эзиз вэтэндаш, мән Сизә хәбәрдарлыг етмәк истәрдим ки, пулун ч-б Плеханова көндөрилмәси Сизин тәрәфиниздән сәһвдир. Сизә билдирмәк шәрәфинә наил олмушдуг ки, партијамызын III гурултајы заманындан «Искра» даһа партијанын органы дејилдир вә артыг ч-б Плеханов Бејнәлхалг бүрода партијанын нүмајәндәси дејилдир. Һабелә сизә билдирмәк шәрәфинә наил олмушдуг ки, Партијамызын Мәркәзи Комитәси һәлә Бејнәлхалг бүроја хүсуси нүмајәндә көндөрмәмишдир вә Сизин бүтүн һалларда ч-б Улјановун үнванына мүрациәт етмәниз лазым кәлир.

Сиз бизә ч-б Плехановла разылыға кәлмәји мәсләһәт көрүрсүнүз. Сизә мә'лум олмалыдыр ки, ч-б Плехановун партија илә мүнәсибәтләри рәсми сурәтдә гәјдаја салынмадыгча, партијамызын онунла һеч бир сазишә кирмәси әсла мүмкүн дејилдир. Буна көрә дә Сиздәһи хаһиш етмәјә мәчбурам, ч-б Плеханова хәбәр верәсиниз ки, мәбләгин јарысы партијамызын Мәркәзи Комитәси үнванына (ч-б Улјанова) көндөрилмәлидир.

Эзиз вэтэндаш, бизим гардашлыг саламымызы гәбул един!

Русија сосиал-демократ партијасынын
Мәркәзи Комитәси адындан

Вл. Улјанов (Н. Ленин)

Брусселә көндөрилмишдир

*Илк дәфә 1931-чи илдә
Ленин мәчмүәсинин XVI китабында
чап едилмишдир*

*Әлјазмасындан чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрҗумә едилмишдир*

* Бурада вә сонра јанында белә улдуз ишарәси гојулан сәрлөвһәләр мәнбәјә әсасән верилмишдир. *Ред.*

*БЕЈНЭЛХАЛГ СОСИАЛИСТ БҮРОСУНУН КАТИБЛИЈИНЭ

Ченеврә, 8 ијул 1905.

Эзиз јолдашлар!

Сизин 6 ијул тарихли мэктубунуз бизи бир гэдәр тээччүблэндирди. Артыг сиз билмэли идиниз ки, вәтэндаш Плеханов Бејнэлхалг сосиалист бүросунда даһа Русија сосиал-демократ партијасынын нүмајәндәси дејилдир.

Вәтэндаш Плеханов *«Искра»*нын 101-чи №-синдә ашағыдакы мэктубу дәрч етмишдир ки, буну о јәгин Бүронун да нәзәринә чатдырмалы иди; биз һәмин мэктубу һәрфән тәрчүмә едирик:

«Јолдашлар, конфрансын (партијанын парчаланыб ажрылмыш һиссәси конфрансынын. В. У.⁴¹) чыхардығы вә партијамызын мәркәзи тәшкилатларына ән ағыр зәрбә вурмуш олан гәрарлар мәни МО редактору вә Шуранын (икинчи, *гануни* гурултај тәрәфиндән сечилмиш) бешинчи үзвү адындан әл чәкмәјә вадар едир. *К. Плеханов*».

Р. С. Фүрсәтдән истифадә едәрәк мән мәтбуат васитәсилә со-рушурам: «үчүнчү» гурултајын гәрарларыны партијанын мәчбури һесаб едән һиссәси арзу едирми ки, мән инди — һејһат! — парча-лапмыш олан бу партијаны Бејнэлхалг сосиалист бүросунда кеч-миндәки кими тәмсил едим. Мән *јалныз* о һалда РСДФП-нин нүмајәндәси гала биләрәм ки, буну *һәр ики* фраксија арзу етсин.

Monfreux, 29 мај 1905».

Вәтэндаш Плехановун бу бәјанатына партијанын Мәркәзи Органы «Пролетарий» редаксијасы бу ил 13 ијун тарихли 5-чи нөмрэдә дәрч едилмиш ашағыдакы мәлуматла чаваб верди:

«Јол. Плехановун Р. С.-и мүнәсибәтилә биз буну дејә биләрик ки, партијаны Бејнэлхалг бүрода ј. Пле-хановун тәмсил етмәси мәсәләси һазырда партија МК-сынын һәллинә верилмишдир».

Мәсәлә һәлә һәлл едилмәмишдир вә демәли, вәтән-даш Плеханов һазырда Бејнэлхалг бүро адындан һеч

бир сәнәди партијанын нүмајәндәси сифәтилә имзалаја билмәз⁴⁵.

Әзиз јолдашлар, буна көрә дә биз сизин диггәтини-зи она чөлб едирик ки, партија гәти вәкил етмәдикчә партијаны тәмсил едә билмәјәчәјини өзү *ачыг* е'лан едән бир јолдаш васитәсилә Бүро илә әлагә сахламаг бизим үчүн һеч мүнәсиб дејилдир. Биз Бејнәлхалг катиблијә олан хаһишимизи бир даһа тәкрар едирик ки, — Бејнәлхалг сосиалист бүросунда нүмајәндәлик мәсәләси һәлл едиләнәдәк — бизә аид олан һәр шеји (мәктублары, манифестләри, сәнәдләри, пулу вә с.) партијанын Мәркәзи Комитәси үнванына (V. Oulianoff, Rue de la Colline, 3. Genève) көндәрсин.

Әзиз јолдашлар, сизә гардашлыг һиссләри бәсләдijимизи билдиририк.

Брүсселә көндәрилмишидир

*Илк дәфә 1931-чи илдә
Ленин мәчмуәсинин XVI китабында
чап едилмишидир*

*Әлјазмасынын сурәтиндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишидир*

34

К. ҺҮИСМАНСА

Ченеврә, 8 ијул 1905.

Әзиз вәтәндашлар!

Сизин, рус сосиал-демократларына көндәрдијиниз мәбләгин јарысыны, јә'ни 2524 фр. 61½ сантими алдыг. Лакин бу мәбләгин Плеханов јолдаша көндәрилмәси сәһв иди. Сизә билдирмәк шәрәфинә наил олмушдуг ки, Плеханов јолдаш даһа бизим партијамызын нүмајәндәси дејилдир вә партијамыза аид бүтүн һалларда анчаг партијамызын Мәркәзи Комитәси үнванына, јә'ни Mr. Oulianoff, 3 rue de la Colline, Genève-јә мүрачиәт етмәк лазымдыр.

Эзиз вэтэндашлар, гардашлыг саламымызы гəбул
един.

Русија сосиал-демократ
фəһлə партијасынын
Мəркəзи Комитəsi адындан

Н. Ленин (Вл. Улјанов)

Бруссе:ə кəндəрилмишдир

*Илк дəфə франсыз дилиндə
1962-чи илдə бу журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндə илк дəфə,
журналын мəтниндəн
чап олунур*

*Русчасы франсызчадан
тəрчүмə едилмишдир*

35

РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ

Лениндən МК үзвлəринə шəхси мəктуб

11/VII. 05.

Эзиз достлар! Русијанын һәр тэрəфиндэн алынан
бир сыра мəктублар, Александровун вердији мə'лумат,
Клешлə вə бураја кəлən даһа бир нечə нəфəрлə мұса-
һибə, — бунларын һамысы мəним бу эгидəми мəһкəм-
лəдир ки, МК-нын ишиндə дахили бир гүсур, ишин
тəшкили вə гурулушунда гүсур вардыр. Мəркəзи Ко-
митə јохдур, ону һеч кəs һисс етмир, кəрмүр, — үмуми
фикир белəдир. Фактлар да буну тəсдиг едир. МК-нын
партија үзəриндə сијаси рəһбərлији кəрүнмүр. Һал-
буки МК-нын бүтүн үзвлəri тагəтдən дүшəнəдək иш-
лəјирлэр! Бəs мəсəлə нəдəдир?

Мəнчə, бунун əсас сəбəблəриндən бири — МК-нын
мүнтəзəм сурəтдə чыхан вэрəгэлəринин олмамасыдыр.
Ингилаб заманы шифаһи мұсаһибəлэр, шəхси əлагə
васитəсилə рəһбərлик етмək эн бəјүк утопијадыр. Мəт-
буат васитəсилə рəһбərлик етмək лəзымдыр. Ишин
бүтүн галан нөвлəрини һəмин иш нөвүнə табə етмək,
тамамилə вə гəти сурəтдə табə етмək лəзымдыр. МК-
нын мəс'ул əдиби һәр шejдən əввəl, партија мөвзула-
рында вə сијаси мөвзуларда (либераллар, сосиалист-
ингилабчылар, азлыг, парчаланма, земство нұмајəндə

hej'эти, һәмкарлар иттифаглары etc. etc.) һәфтәдә ики дәфә вәрәгә јазмаг (вә ја әмәкдашлардан топламалыдыр, — лакин шәхсән редактор өзү јазмаға һәмишә һазыр олмалыдыр) вә буну һәр васитә илә тәкрар нәшр етмәк, һектографда дәрһал 50 нүсхә чап етмәк (мәтбәә јохдурса) вә үзүндән нәшр едилмәси үчүн комитәләрә кәндәрмәк гајғысына галмалыдыр. «Пролетарий»дәки мәгаләләр мүәјјән дәјишиклик едилмәклә, бә'зән, ола биләр, белә вәрәгәләр үчүн јарасын. Баша дүшә билмирәм ки, нә үчүн белә едилмир?? Мәкәр Шмидт вә Вернер бу барәдәки сәһбәтләримизи унутмушлар? Һеч олмасса һәфтәдә бир вәрәгә јазыб кәндәрмәк олмазмы?? III гурултај һаггында «Билдириш»* Русијада индијәдәк Һеч јердә бүтөв шәкилдә тәкрар нәшр едилмәмишдир:⁴⁶ бу елә биабырчылыг вә МК-нын дилләрә дүшмүш бүтүн бу бәднам «техникаларынын» елә ифласыдыр ки, мән гәтијјән баша дүшмүрәм, Винтер нијә дуруб бахырды? Зоммер вә башгалары нијә дуруб бахырлар? Нәһајәт, ахы комитәләрин дә мәтбәәләри вардыр?!?

Көрүнүр, МК үзвләри «күтләви тә'сир» вәзифәләрини әсла баша дүшмүрләр. Бунсуз исә мәркәз јохдур, партија јохдур! Онлар әлдән дүшәнәдәк ишләјирләр, лакин кәстәбәк кими, көрүшләрдә, јығынчагларда, акентләрлә вә и. а. вә с. ишләјирләр. Бу ачыгча гүввәләри тәләф етмәкдир! Әкәр адам јохдурса, — буна үчүнчү дәрәчәли гүввәләри, онунчу дәрәчәли гүввәләри тә'јин един, лакин өзүңүз мүтләг сијаси рәһбәрлик кәстәрин, һәр шејдән әввәл, вәрәгәләр бурахын. Бундан сонра исә, рајон гурултајларында (Полесјәдәки гурултајда Һеч кәс јох иди. Рүсвајчылыгдыр. Онлар аз гала ајрылмышдылар!), конфрансларда вә и. а. шәхсән чыхыш един. Билаваситә МК-нын күндәлији, онун бүллетени кими бир шеј нәшр едәрәк, һәр бир чидди мәсәләјә даир һәфтәдә ики дәфә вәрәгә илә өз фикрини билдирмәк лазымдыр. Буну нәшр етмәк исә чәтин дејилдир: һектографда 50 нүсхә сурәтини чыха-

* Бах: В. И. Ленин. Әсәрләри, 5-чи нәшри, 10-чу чилд, сәһ. 216—221. Ред.

рыб көндәрмәк, комитәләрин бириндә чап етдирмәк вә бураја көндәрмәк. Чыхыш етмәк вә ачыг чыхыш едәрәк, сусмаға сон гојмаг лазымдыр. Јохса бизим дә бурада тамамилә әлагәмиз кәсилмишдир.

Ола биләр, МК-нын тәркибини тамамламаг лазымдыр? даһа јарым дүжүн агент көтүрмәк лазымдыр? Мән әминәм ки, бунун үчүн адамлар тапыларды. Әмәли сурәтдә мән инди чә бир шеј тәклиф едирәм: МК үзвләри арасында демәк олар әсла јазышма олмадығына көрә (Вернердән вә Винтердән биз чәми 2 мәктуб, Александровдан исә анчаг јолдан хәбәр, «јол тәәсүраты» алмышыг, вәссалам) 1. IX. 05 тарихинәдәк гурултај һаггында 10. V. 05 тарихли үмуми гәрарымызы данышыгсыз *јеринә јетирмәк* лазымдыр⁴⁷. Аллаһ хатиринә, буну тәхирә салмајын, 200—300 манат хәрчләмәкдә хәсислик көстәрмәјин. Бунсуз чох бөјүк тәһлүкә вардыр ки, биз иши лазымынча гајдаја сала билмәјәчәјик. Инди исә иш әсла гајдаја салынмамышдыр. Бу бүтүн мәлуматлардан көрүнүр.

1. IX тарихинәдәк һәлә ај јарым галмышдыр. Ишләри саһмана салмаг вә кимин кетмәси һаггында Александровла да јазышдыгдан сонра вахтында јола дүшмәји тәшкил етмәк олар. Чаваб көзләјирәм.

*Ченеврәдән Русијаја
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәчмүәсинин V китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунар

РСДФП МӘРКӘЗИ КОМИТӘСИНӘ

Лениндән МК-ја

Әзиз достлар! Сизин ахырынчы мәктубларыңыз мүнәсибәтилә демәлијәм ки, ики гәрардан башга бүтүн гәрарларла разыјам. 1) Матрјонанын агент тәјјин едилмәсинә гаршы мән гәти протест едирәм вә буна јенидән бахылмасыны чох хаһиш едирәм. Тамамилә долашыг шәхсдир, бизә чох зәрәр кәтирәр, һәлә он

дәфә бир тәрәфдән о бири тәрәфә кечәр, өз ахмаглыгы илә бизи биабыр едәр вә и. а. Гој елә комитәдә ишләсин, амма акент сифәтилә әсла јарамаз. Бәлкә ону техники ишләрә гошмаг? Станислав һаггында исә хәлиш едәрдим ки, ким, пәчи вә нечә адам олдуғуну билдирәсиниз. Өз тәрәфимдән Лалајантсы акент сифәтилә чох мәсләһәт көрәрдим, Одессада вә Чәнуби бүрода сгејри-ади тәшкилатчылыг бачарығы көстәрмиш, һамынын дедијинә көрә, чаплы иши көзәл гурмушдур. О бүтүн јерли ишин чаны олмушдур — «даш кими мәтипләрә» һеч дә һәмишә рәғбәт бәсләмәјән бир сыра одессалы белә демишдир. Нәһајәт о принципаллылыг чәһәтдән фөвгәл'адә дәрәчәдә ардычыл адамдыр.

2) Плеханов һаггында сон дәрәчә тәәччүб едирәм ки, бизим бурада һәлә Винтерлә галдырдығымыз мәсәләнин үзәриндән сүкутла кечмисиниз. Партијаја дахыл олмаг вә III гурултајы танымаг истәмәјән бир адамы партијанын нүмајәндәси тә'јин етмәјә һаггымыз вармы? Ахы о инди мәтбуатда билдирмишдир ки, III гурултајы гануни һесаб етмир вә *јалныз* һәр ики фраксија тәрәфиндән нүмајәндә олар. Винтер һәлә бурада олдуғу заман бурадакы бир сыра јолдашлар дејирдиләр ки, Плеханову тә'јин етмәклә биз ону анчаг әркөјүнләшдирәр вә тамамилә корларыг. Әввәлдә мән Плеханова тәрәфдар идим, лакин инди көрүрәм ки, ону гејд-шәртсиз тә'јин етмәк олмаз. Өзүңүз ајдын тәсәввүр един ки, һеч кимин диндирмәдији, өз-өзүнү дејил, һәгигәтән *МК-ны* «тәмсил етмәјә» вадар етмәк *мумкун олмајан* бир адамын Бүрода нүмајәндә олмасы нә демәкдир! Биз инди һәр һалда Бүронун (Бејнәлхалг социалист бүросунун) бизимлә билаваситә әлагәјә кирмәсинә наил олмушуг вә көрүрүк ки, пул ишләри дә, башга ишләр дә аз дејилдир (Русија адындан вә Русијаја даир мүрачиәтләр — бу хүсусда јахынларда мән оплара јазмышдым; нүмајәндәлик үсүлу — бу хүсусда бу күнләрдә онлар мәнән сорушмушдулар вә и. а.). Бүро јазмышды ки, нә исә јенә дә «Бебелин тәклифи»⁴⁸ вардыр (һәлә бизә кәлиб чатмамышдыр); көрүнүр, бу гочачығаз јенә «барышдырмаг» фикринә дүшмүшдүр (Каутски «Билдириш»ин алманча нәш-

ринэ даир чох алчаг бир мэгалэ дэрч етмишдир⁴⁹). Бир фикирлэшин ки, экэр Плеханов нүмајэндэ олса вэ «сүлһ» мәсэлэсиндэ Плеханов Бебел илэ көрүшмәли олса, бизим вәзијјәтимиз нечә олар!?? Мән чох јахшы баша дүшүрәм ки, нә кими күчлү әсаслар бизим һамымызы вә хүсусилә сизи «сүлһ» арзу етмәјә, Плехановун тә'јин олунмасыны арзу етмәјә вадар едир, лакин мән јәгин етмишәм ки, сүлһү *һәгигәтән* тә'мин етмәдән, бу кими аддымлар анчаг сахта аддым олар, иши даһа артыг гарышдырар, јени парчаланмалара, мүгавиләләрин позулмасы һалларына, дидишмәләрә, *јени* гәзәбә сәбәб олар вә бирләшмәк ишини анчаг *узаглашдырар*. Мәнчә, бирләшмәнин тәчрүбәдә *һәјата кечирилә биләчәк* планы һазырланмадыгча, бирләшмә һаггындакы бүтүн данышыглар бош бир сөз олараг галачагдыр: иш буна доғру кедир, бир нечә ај көзләмәк лазымдыр, гој һамы конфрансын гәрарларынын мә'насызлығыны мүәјјән етсин, гој *тәчрүбә* онларын ахмаг «тәшкилат низамнамәсини» һечә вурсун, гој *тәчрүбә* онларын иддиаларыны азалтсын (чүнки үмумијјәтлә, бизим ишләримиз даһа јахшыдыр вә биз ашкар сурәтдә гәләбәјә доғру кедирик), — онда мәркәзләр арасында васитәчи олмадан, билаваситә данышыглар башланар, онда биз (әлбәттә, мән дејә билмәрәм ки, әввәлдәнми вә ја 2—3 дәфәдән сонрамы) *modus vivendi** мүәјјән едәрик. Инди исә мүбаризә етмәк лазымдыр.

Мәним тәклифим: Плеханова сизин дедијиниз руһда «тәклиф» едилсин, *лакин бу иғәртлә* ки, III гурултајы танымалы, партијаја дахил олмалы вә онун гәрарларына табе олмалыдыр. Белә бир аддымла биз аппаранслара да әмәл едәрик, ола биләчәк һәр чүр долашыглығын да гаршысыны аларыг.

Сизин чавабынызы алынчајадәк Плеханова һеч бир шеј тәклиф етмәјәчәјәм. Чох хашиш едирәм, гәрары сентјабрда бизим көрүшүмүзәдәк тә'хирә саласыныз.

Сон дәрәчә тәәччүб едирәм ки, мәнә көндәрилмиш вә Рејнертин әли илэ јазылмыш «Ачыг мәктуб»⁵⁰ даир сиз һеч бир шеј јазмырсыныз? Бу нәдир? Нәјә

* — һәрәкәт үсулуну. *Ред.*

көрөдир? Баша дүшмүрэм. Нәјә көрә *гәрарларда* бу барәдә һеч бир шеј жохдур? Тез јазын көрәк, МО-да чап етмәлими. Әкәр чап едилмәлидирсә, Лјубичин сизә хәбәр верәчәји китабчама⁵¹ зидд олмамаг үчүн, тактика сәһәсиндәки фикир ајрылыгларына даир кичик бир дәјишиклик едилмәсини хаһиш едәрдим. Үмид едирәм ки, биз бунда бир-биримизә зидд олмарыг вә әкәр мүмкүнсә, хаһиш едәрдим бу дәјишликлији етмәји мәним өһдәмә бурахасыныз.

Сон дәрәчә тәәччүб едирәм ки, «Билдириш» Русијада бүтөв шәкилдә чыхмыр. Бу биабырчылыгдыр!!! Аллаһ хатиринә, бунда бүтүн техникалары тәләсдин!!

Комитәләрин әтрафлы гәрарларыны, мәктубларыны вә вәрәгәләри көндәрдијинизә көрә сон дәрәчә тәшәккүр едирик. Ахыр ки, арамызда мүнтәзәм мүнәсибәтә охшајан бир шеј дүзәлир! Хаһиш олунур бу адәти тәрк етмәјәсиниз вә Питердә бир јахшы катиб тапасыныз. Питердән партија ишләри һаггында, либераллар һаггында, дәрнәкләрдә партија һәјатына даир мүзакирә едилән мәсәләләр вә и. а. вә и. а. һаггында мәлүмат алмаг бизә сон дәрәчә лазымдыр. Јаддан чыхармајын ки, Бунд вә меншевикләр бурада биздән јахшы хәбәрдардырлар!

Әлинизиди бәрк сыхырам. *Н. Ленин*

1905-чи ил ијулун 12-дә

*јазылмышдыр,
Ченеврәдән Русијаја
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәҷмүәсинин V китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

37

*БРҮССЕЛДӘ БЕЈНӘЛХАЛГ СОСИАЛИСТ БҮРОСУ ҚАТИБЛИЈИНӘ

Ченеврә,
24 ијул 1905-чи ил.

Әзиз јолдашлар!

Бир нечә күн бундан әввәл сизин 28 ијун тарихли мәктубунузу вә онунла бирликдә мараглы сәнәдләр

(Бебел вә Плеханов јолдашларын мәктубларыны) алдыг, лакин сон дәрәчә мәшғул олдуғумуза көрә, дәрһал сизә чаваб вермәјә имканымыз олмады.

I. Вәтәндаш Плехановун мәктубуна кәлдикдә, ашағыдакылары гејд етмәјә мәчбуруг: 1) Вәтәндаш Плеханов дејир ки, партијамызын икинчи гурултајындан (август 1903-чү ил) сонра бизим арамызда олан ихтилафлар куја јалныз тәшкилат мәсәләсинә аид ихтилафлар иди; бу, һәгигәтә һеч дә тамамилә ујғун дејилдир. II гурултајын «азлығы» (вәтәндашлардан Акселрод, В. Засулич вә Мартов башда олмагла) әслиндә дәрһал гурултајдан сонра партијаны парчалады, гурултај тәрәфиндән сечилән мәркәзи органлара бәјкот елан етди вә «азлығын» кизли тәшкилатыны јаратды ки, бу да анчаг 1904-чү илин пајызында бурахылды. Партијанын II гурултајында вә рус сосиал-демократиясы Хариичи чәмијјәтинин гурултајында (октябр 1903-чү ил) бизим тәрәфимиздә олан вәтәндаш Плеханов өзү бизим ихтилафларымыз һаггында, көрүнүр, бир гәдәр башга фикирдә иди, чүнки «Искра»нын 52-чи №-синдә (нојабр 1903-чү ил) ачыгча јазмышды ки, партијада парчаланмаға јол вермәмәк үчүн «тәфтишчиләрә» (Плехановун ифадәсидир) бачарыгла күзәштә кетмәк лазымдыр.

2) Партијанын III гурултајынын куја «тамамилә өзбашына» чағырылдығыны сөјләмәк дә һәгигәтә ујғун дејилдир. Партијанын низамнамәсинә көрә, комитәләрин јарысы тәләб етдикдә Шура гурултај чағырмалыдыр. III гурултајын франсыз дилинә тәрчүмә едилмиш гәтнамәләриндән Сизә мәлүм олдуғу кими, Шура партијанын низамнамәсинә етинасызлыг көстәрди. Партија комитәләри вә онларын сечдији Чохлуг Комитәләри Бүросу, гурултај чағырмагдан бәјун гачыран Шуранын ирадәси әлејһинә олса да, мәнәви вә рәсми чәһәтдән гурултај чағырмаға борчлу иди.

3) Јенә дә III гурултајын һәммин гәтнамәләриндән Сиз билирсиниз ки, бу гурултајда «там һүгүглу тәшкилатларын тәгрибән јарыја гәдәри» дејил, ән ири комитәләрин бәјүк әксәријјәти тәмсил олунмушду.

4) Доғрудур ки, бизим партијамызда олан бәзи

јолдашлара зарафатла «батаглыг» дејирләр. Онун үзвләри партијадахили мүбаризәдә даим бир тәрәфдән дикәр тәрәфә кечмишләр. Бир тәрәфдән дикәр тәрәфә кечәнләрин биринчиси вәтәндаш Плеханов иди; 1903-чү илин нојабрында о, чохлуғун тәрәфиндән азлығын тәрәфинә кечди, 1905-чи ил мајын 29-да исә «Искра» редаксијасындан чыхараг, азлыгдан кәнар олду. Биз бу чүр бир тәрәфдән дикәр тәрәфә кечмәји бәјәнмирик, лакин бу фикирдәјик ки, «батаглыг» үзвләри узун мүддәт тәрәддүд етдикдән сонра бизим ардымызча кетмәк истәјирләрсә, бунун үстүндә бизи тәгсирләндирмәк олмаз.

5) Вәтәндаш Плеханов Бүрәја мәктубунда (16 ијун 1905-чи ил) наһаг јерә өзүнүн 1905-чи ил 29 мај тарихли мәктубуну хатырламағы унутмушдур; «Искра»да (№ 101) дәрч едилмиш бу мәктубун дүрүст вә там тәрчүмәсини Сизә чатдырмышыг.

6) Вәтәндаш Плеханов дејир ки, партијанын дикәр фраксијасы партијанын кечмиш Мәркәзи Органы олан «Искра»нын әтрафында топлашмагдадыр; буну дејәркән јенә дә унудуб әлавә етмир ки, «азлығын» конфрансы (мај 1905-чи ил) II гурултајда һазырланмыш низамнамәни ләғв етмиш вә јени Мәркәзи Орган јаратмамышдыр. Биз зәнн едирик ки, бу конфрансын бүтүн гәтнамәләринин там тәрчүмәси Бејнәлхалг социалист бүросунун әлиндә олмалыдыр. Әкәр «Искра» бунлары Бүрәја көндәрмәк истәмәзсә, бу иши биз өз өһдәмизә көтүрмәјә һазырыг.

7) Вәтәндаш Плеханов дејир ки, МК-нын саламат галан анчаг ики үзвү (галанлары һәбс олунмушдур) III гурултај чағырылмасына тәрәфдар олмушдур. Вәтәндаш Плехановун мәктубу 1905-чи ил ијунун 16-на анддир; III гурултај тәрәфиндән јарадылмыш партијанын Мәркәзи Органы «Пролетарий»нин 4-чү №-синдә бунун ертәси күнү, ајын 17-дә белә бир бәјанат дәрч едилмишди: «Биз МК тәрәфиндән партија Шурасынын сәдри вәтәндаш Плеханова јазылмыш ачыг мәктубла таныш олдуғ вә МК илә тамамилә һәмрә'ј олдуғумуз үчүн бу һәмрә'јлијимизи — партијанын дахили һәјатында ишләрин кедишиндән хәбәрдар олан јолдашла-

рын баша дүшә биләчәкләри сәбәбләрә көрә — билдирмәји лазым көрүрүк». Имзалар-тәхәллүсләр: Ма, Бем, Владимир, Иннокенти, Андреј, Ворон. Сизә мәхфи хәбәр верә биләрик ки, бу тәхәллүсләр *һәбс олунмуш МК үзвләринин* тәхәллүсләридир. Демәли, јалныз тәкчә МК үзвләри гурултај чағырылмасы мәсәләсиндә МК илә вәтәндаш Плеханов арасында (демәк, һабелә Шура илә) мұнағишә олдуғундан хәбәр тутан кими, онларын чоху дәрһал вәтәндаш Плеханова гаршы МК-ја тәрәфдар олдуғуну билдирди. Биз Бејнәлхалг катибликдән тәкидлә хаһиш едирик бизә билдирсин көрәк вәтәндаш Плеханов һәбс олунан МК үзвләринин бу бәјанаты илә, јәни онун 16 ијун тарихли мәктубунда дедикләрини тамамилә рәдд едән бу бәјанатла Бүрону таныш етмәји лазым билмишдирми?

8) Вәтәндаш Плеханов сәһв едиб дејир ки, куја һәрнки фраксија ондан Бејнәлхалг бүрода партијанын нүмајәндәси олараг галмағы хаһиш етмишдир. Индијәдәк партијамызын Мәркәзи Комитәси бу барәдә һеч бир хаһиш етмәмишдир. Бир нечә күн бундан әввәл Сизә хәбәр вердијимиз кими, бу мәсәлә мұзакирә үчүн ирәли сүрүлмүшсә дә, һәлә гәти һәлл олунмамышдыр.

9) Вәтәндаш Плеханов күман едир ки, бизим ихтилафларымыз мәсәләсиндә о, асанлыгла гәрәзсиз гала биләр. Лакин бүтүн јухарыда дејиләнләрдән сонра биз күман едирик ки, бу онун үчүн чох чәтиндир, һәр һалда бу мәгамда демәк олар ки, мүмкүн дејилдир.

II. Ишләримизә даир *Бебел јолдашын тәклифинә кечирәм.*

Мән бурада ашағыдакылары гејд етмәлијәм: 1) Мән МК үзвләриндән анчаг биријәм вә партијанын Мәркәзи Органы «Пролетарий»нин мәс'ул' редакторујам. Бүтүн МК әвәзиндә мән анчаг харичи ишләри нә хусуси олараг мәнә тапшырылмыш бә'зи башга ишләри һәлл едә биләрәм. Һәр һалда, мәним бүтүн гәрарларым Мәркәзи Комитәнин үмуми јығынчағы тәрәфиндән ләғв едилә биләр. Демәли, Бүронун партијамызын ишләринә гарышмасы мәсәләсини мән һәлл едә билмәрәм. Лакин мән сизин мәктубунузу, һабелә вә-

тэндаш Бебелин вэ вэтэндаш Плехановун мэктубларыны дэрһал Русијаја, бүтүн МК үзвлэринэ көндэрдим.

2) МК-нын чавабыны сүр'этлэндирмэк үчүн Бүродан бэ'зи лазыми изаһат алмаг чох фајдалы оларды: а) «Гарышмаг» (intervention) дедикдэ, һеч дэ мэкбури гүввэси олмајан, јалныз мән'нэви гүввэси олан анчаг барышдырма васитэчилији вэ мәсләһәтими нәзәрдә ту-тулмалыдыр; б) јохса Бүро мүнсифләр мәһкәмәси тәрәфиндән гәбул едилән мэкбури бир гәрар нәзәрдә тутур? с) Бүронун Ичрайјә комитәси Бејнәлхалг социалист бүросунун үмуми јығынчағына бизим ихтилафларымыз мәсәләсини гәти вэ шикајәтсиз һәлл етмэк һүгүгу верилмәсиними тәклиф едир.

3) Өз тәрәфимдән Бүронун нәзәринә чатдырмағы лазым билирәм ки, вэтэндаш Бебел III гурултајдан бир мүддәт әввәл мәнә вэ мәним һәмфикирләримә белә бир тәклифлә билдирмишди ки, о өзү вэ ја алман партијасынын бүтүн идарә һеј'әти (Parteivorstand) бизим партијамызын чохлуғу илә азлығы арасындакы мүбаһисәдә мүнсифлик етмәјә һазырдыр.

Мән чаваб вермишдим ки, бу јахынларда партијанын гурултајы олачаг вэ мән партијанын әвәзиндән вэ ја партијанын адындан бу мәсәләни шәхсән һәлл едә билмәрәм.

Чохлуг Комитәләри Бүросу вэтэндаш Бебелин тәклифини рәдд етди. III гурултај бу тәклифә даир һеч бир гәрар гәбул етмәди, беләликлә дә ЧКБ-нин чавабына гошулдуғуну динмәзчә билдирмиш олду.

4) Бејнәлхалг бүро «бэ'зи алман гәзетләриндән» мә'лумат көтүрмәји мүмкүн сајдығына көрә, мән демәлијәм ки, аз гала бүтүн алман социалист гәзетләри, хүсусән «Die Neue Zeit»⁵² вэ «Leipziger Volkszeitung» тамамилә «азлығын» тәрәфиндәдир вэ бизим ишләримизи олдуғча биртәрәфли вэ әјри шәрһ едир. Мәсәлән, Каутски дә өзүнү гәрәзсиз адландырыр, әслиндә исә о дәрәчәјә чатмышдыр ки, Роза Лүксембургун партијада позғунлуғу мүдафиә едән мәгаләсинә гаршы јазылмыш бир мәгаләни «Neue Zeit»да дәрч етмәкдән бојун гачырды⁵³. «Leipziger Volkszeitung»да Каутски һәтта III гурултај гәтнамәләринин алманча тәрчүмәсиндән

ибарэт китабчаны јажмамағы мәсләһәт көрүрдү!! Бүтүн бунлардан сонра баша дүшмәк чәтин дејилдир ки, нә сәбәбә Русијада бир чох јолдашлар алман сосиал-демократијасыны Русија сосиал-демократијасы сыраларындакы парчаланма мәсәләсиндә гәрәзли вә олдугча биртәрәфли һесаб етмәк мејлиндәдирләр.

Әзиз јолдашлар, бизим гардашлыг саламымызы гәбул един.

Вл. Улјанов (Н. Ленин)

*1905-чи илдә франсыз вә рус дилләриндә
нектографда вәрәгәләр шәклиндә
чап едилмишидир*

*1925-чи илдә
«Красная Летопись»
журналынын 1-чи №-синдә
чап олуңмушдур*

*Журналын франсыз дилиндәки
әлјазмасынын сурәти илә
јохланмыш мәтниндән
чап олуңур*

38

РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ

№ 1

28. VII. 05.

Әзиз достлар! Ашағыдакы 2 мүһүм мәсәләни мүмкүн тәдәр тез һәлл етмәк лазымдыр: 1) Плеханов һагғында. Биз хусуси акентә (Лјадова) тапшырмышыг сизә данышсын ки, мәсәлә нә јердәдир. Гысача тәкрат едим. Плеханов ағлакәлмәз дәрәчәдә һәјасызчасына һәрәкәт едәрәк, Бејнәлхалг сосиалист бүросуна ону артыг һәр ики фраксијанын гәбул етдијини (!) јазмыш вә бизим III гурултајы һәр васитә илә писләјиб русвај етмишдир. Мәндә онун мәктубунун Бүродан мәнә көндәрилмиш сурәти вардыр. Буну сизә көндәрәчәјәм. Мән чох бөјүк бир чәтинликлә БС бүросу илә билаваситә әлагәјә кирмәјә наил олдум вә Плеханову тәкзиб етдим. Онда Плеханов нүмајәндәликдән имтина етди. Сиз билирсиниз ки, мән Плехановун тәјјин едилмәсинин һеч дә гәти әлејһдары дејилдим, лакин инди ону тәјјин етмәк тамамилә ағлакәлмәз бир шеј оларды.

Бу, мәним ишими о гәдәр чәтинләшдирәрди ки, мәним вәзијјәтим чыхылмаз оларды. Бу бизи БС бүросунун нәзәриндә гәти сурәтдә етибардан саларды. Унутма-
 јын ки, демәк олар, бүтүн харици сосиал-демократлар «иконаларын» тәрәфиндәдирләр вә бизи һеч бир шеј һесаб едирләр, бизи писләјирләр. Сиз еһтијатсыз ад-
 дым атсаныз, бүтүн иши корлајарсыныз. Буна көрә Вернер вә Шмидтдән чох хаһиш едирәм, мәним тәдбир-
 ләрим, тәхмин шәкилдә олса да, мүмкүн гәдәр тез тәсдиг етсинләр. Бу бир. Икинчиси исә: РСДФП МК адындан Плеханова елми бир орган тәклиф едилсин, лакин бу шәртлә ки, Плеханов III гурултајы танымалы вә онун гәрарларыны өзү үчүн мәчбури һесаб етмәлидир. О буну рәдд етсә, тәгсир онун үзәриндә галар, биз исә өз барышганлығымызы сүбут етмиш оларыг. О буну гәбул етсә, биз она доғру јени аддым атарыг. Беләликлә: гәти мәсләһәт көрүрәм ки, нүмә-
 јәндәлик һаггындакы гәрары ләғв едәсиниз, елми орган һаггындакы гәрара исә һәмин шәрти саласыныз⁵⁴.
 2) БС бүросу тәрәфиндән васитәчилик тәклифи һаггында. Лјадов сизин үчүн көтүрмүшдүрсә дә, бүтүн мәтн сизә көндәриләчәкдир. БС бүросу барышыг үчүн БС бүросу үзләринин сәдрлији илә биздән вә азлыгдан ибарәт конфранс чағырылмасыны тәклиф едир. Харици с.-д.-ләр (Бебел вә башгалары) бәрк тәшвиғат апарырлар ки, БСБ бизә тәзјиг көстәрсин. Һәтта инкилисләрдән дә белә мәктублар кәлмишдир («Сосиал-демократ федерасијасы», мәндә мәктубун сурәти вардыр — ади барышдырычылыг руһунда олуб көстәрилир ки, белә бир вахтда савашмаг чинајәтдир вә и. а.⁵⁵). Мән БС бүросуна јаздым ки, бу мәсәләни мәним өзүмүн һәлл етмәјә сәләһијјәтим јохдур, бүтүн МК-нын гәрары лазымдыр вә мән дәрһал она јазырам. Сонра оиларын, анчаг васитәчилијими, јохса һәр ики тәрәф үчүн мәчбури олан мүнсифләр мәһкәмәсиними нәзәрдә тутдуғларыны сорушдум вә көстәрдим ки, мән буну МК-ја јазмалыјам. Онлардан һәлә чаваб јохдур.
 Мәним рәјим беләдир. Конфранса мүтләг разы олмалы. Тәгрибән 1. IX. тарихинә тәјјин етмәли. Конфранса Русијадан мүтләг МК-нын 1—2 үзвүнү көн-

дәрмәли (унутмајын ки, 1. IX тарихинә бизим гурултајымыз тә'јин едилмишдир вә бу һәр чәһәтдән сон дәрәчә зәруридир). Васитәчилији мәмнунијјәтлә гәбул етмәли. Мәчбури мүнсифләр гәрарыны III гурултајын гәрарына⁵⁶ әсасән рәдд етмәли, чүнки гурултајын гәрары бизим үчүн данышыгсыз мәһдудлуг јарадыр вә орада дејилир ки, азлыгла там бирләшмәк шәртләри IV гурултајын тәсдигинә верилмәлидир. III гурултајдан бизә бу шәртләри һазырлајыб тәртиб етмәк, лакин гәти тәсдиг етмәмәк тапшырығы верилмишдир. Биз III гурултајын тапшырығыны јеринә јетирәрәк, васитәчилији гәбул едирик вә инди чә сазишә кәлмәк вә тәдричлә бирләшмәк үчүн ән мүфәссәл шәртләр һазырламаға чалышачағыг. Әкәр баш тутса, сазиши дәрһал һәјата кечиририк, бирләшмә планыны исә IV гурултаја тәклиф едирик; гурултаја исә о заман мүтләг бүтүн азлыг тәшкилатларынын гурултаја илә бир заманда вә бир јердә чағырмаг лазымдыр. Буну нәзәрдә тутмаг сон дәрәчә мүһүмдүр: меншевикләрин елә бир мәркәзи јохдур ки, бунун гәрарлары онлар үчүн мәчбури олсун. «Искра» Тәшкилат комиссијасына табе едилмәмишдир. Бүтүн азлыг адындан данышмаға ихтијары олмајан вә күчү чатмајан адамларла сазишә кәлмәклә биз ахмаг бир рол ојнамамалыјыг. Буна көрә әввәлдән билдирмәк лазымдыр ки, БС бүросу илә бирликдә олачаг јығынчагда азлыг нүмајәндәләри Тәшкилат комиссијасындан да, «Искра»дан да олмалыдырлар, бундан әлавә, бүтүн азлыг тәшкилатларынын рә'јини гыса бир мүддәтдә сорушмағы вә онларын сијаһысыны бизә вермәји вәд етмәлидирләр. Әкәр рус меншевикләринин чох олмасы рус бахымындан сизин үчүн әһәмијјәтлидирсә, онда «Искра»нын хүсуси нүмајәндәләринин лазым олуб-олмадығыны мүзакирә един. Буну сиз даһа јахшы билирсиниз. Лакин унутмајын ки, «Искра»нын разылығы олмадан бүтүн сазишләр бир ујдурма олачагдыр. Даһа бир суал: III гурултајын кизли гәрарыны БС бүросуна хәбәр вермәк лазымдырмы? бизим буну етмәјә һаггымыз вардырмы? Мән тәрәддүд едирәм. Әлбәттә, авропалы социалист јолдашлара хәбәр вермәк «е'лан етмәк» дејилдир вә

онлары мѣчбур етмѣк олар ки, е'лан етмѣсинлѣр. Лакин бу мѣгсѣдѣ ујғундурму? Өзүнүз хѣлл един. III гурултајын бизим үчүн мѣлдудлуг јарадан гѣтнамѣсини хѣбѣр вермѣдѣн дѣ кифајѣтлѣндиричи изахат вермѣк асандыр.

Тѣшкилат комисијасынын ачыг мѣктубуну мѣн «Пролетарий»нин 11-чи №-синдѣ чап едѣчѣјѣм (№ 10 артыг чыхмагдадыр), бундан ѣввѣл чап етмѣмѣјимин сѣбѣби одур ки, сиздѣн изахат кѣзлѣјирдим вѣ бу изахат анчаг дүнѣн кѣлмишдир. Чох хахиш едирик, хѣр сѣнѣдин үзѣриндѣ јазасыныз ки, ону чап етмѣлими вѣ хѣм дѣ дѣрхал чап етмѣлими.

Белѣликлѣ, Вернерин вѣ Шмидтин адындан мѣмкүн гѣдѣр тезликлѣ хѣч олмзса чаваб верин: 1) БС бѣросуна ѣзүнүзмѣ чаваб јазачагсыныз, јохса мѣнѣ тапшырырсыныз? 2) Мѣним чавабымы бѣјѣнирсиниз, ја јох? 3) ѣкѣр бѣјѣнмирсинизсѣ, тез чаваб вермѣјинизи чох хахиш ѣдѣрдим ки, биз тамамилѣ разылаша билѣк: белѣ бир ишдѣ хѣр хансы бир анлашылмазлыг олмасы, јахуд ајдынлыг олмамасы вѣ ја хѣбѣрсизлик бѣјүк тѣхлүкѣлѣр доғура билѣр.

Р. С. Хахиш олунур мѣним мѣктубларымы Дүбујаја кѣндѣрѣсиниз, мѣндѣ онун үнваны јохдур.

*Чѣнеерѣдѣн Русијаја
кѣндѣрилмишдир*

*Илк бѣфѣ 1926-чы илдѣ
Ленин мѣчмуѣсини V китабында
чап едилмишдир*

ѣлјазмасындан чап олунур

В. Д. БОНЧ-БРУЈЕВИЧѢ

ѣзиз В.л. Дм.!

Сизѣ «кағыз»* кѣндѣрирѣм.

Тѣсѣррүфат комисијасына Сизип тѣ'јин едилмѣниз хѣлѣлик мѣгсѣдѣујғун сајылмады: бу тѣ'јинат чѣкишмѣлѣри ѣскилтмѣк дѣјил, шиддѣтлѣндирѣрди⁵⁷.

* Баж бу чилд, сѣх. 337. Рѣд.

Лазым кэлэндэ һәмишә мәнә мүрачиәт един. Күман етмирәм ки, чәкишмәләрден горхмаг лазым кәлсин. Элбәттә, һәр чүр дәјишикликдә нәзакәтли вә еһтијатлы олмаг лазымдыр.

Дејирләр, кәлән нөмрә үчүн кағыз јохдур!

В. М.-ја салам. Әлинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

*1905-чи ил ијулун 31-дә
Ченеврәдә јазылмышдыр (јерли)*

*Илк дәфә 1931-чи илдә
Ленин мәчмуәсинин XVI китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чәп олунар

40

А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ

Әзиз Ан. В.!

Плехановун јени китабчасыны Сизә көндәрирәм. Махистләрә гаршы онун давранышы вә «санчмалары» нә хырдачылыгдыр! Бунлар мәнә хүсусилә она көрә ағыр кәлир ки, әслиндә Плеханов Махы, мәнчә, доғру тәнгид едир.

«К. Плехановун јени чыхышы» адлы кичик мәгалә јазмаг фикриндәјәм⁵⁸.

«Гәрби Авропа пролетариатынын ингилаби мүбаризәси тарихиндән очеркләр» китабчаныза⁵⁹ мүгәддимә һазырлајын. Феврал ингилабы һаггында ајрыча бурахачағыг⁶⁰.

МК-нын Русијадан Сизин әдәби фәалијјәтинизә үмид бағлајан мәктублары вардыр⁶¹. Сизин данми вә јахын әмәкдашлығыңыз олмадан бизим үчүн чох чәтиндир. Гәзет, доғрудур, чыхыр, лакин орада да бә'зи јекнәсәглик вардыр. Бу бир. Икинчиси исә: китабчалар вә хүсусилә популјар китабчалар јохдур. Сизин «Петербург фәһләләри чарын јанына нечә кетдиләр?» руһунда давам етмәниз лазым кәләрди.

Мәним китабчам бу һәфтә чыхачагдыр⁶². Сизә көндәрәчәјәм.

Гурултајын протоколлары, јәгин ки, августда чыха-
чагдыр.

Вас. Вас. тамамилә хырда ишләр ичиндә батыб гал-
мышдыр вә јазмыр, бу исә сон дәрәчә тәәссүф едилә-
чәк һалдыр.

Әлинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

1905-чи ил августун 1-дә

јазылмышдыр

Ченеврәдән Виаречоја (Италија)

көндәрилмишдир

Илк дәфә 1934-чу илдә

Ленин мәчмүәсинин XXVI китабында

чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

41

А. В. ЛУНАЧАРСКИЈӘ

2. VIII. 05.

Әәиз Ан. Вас.! Дүнән Сизә «иш барәсиндә» бир мәк-
туб көндәрмиш вә «Искра»нын 105-чи №-сини* вә
Плехановун Л. Фејербахыны көндәрмәји хаһиш етми-
шәм. Бу күн чари ишләрдән кәнар сөһбәт етмәк истә-
јирәм.

Ченеврәдәки чамаатымызын әһвал-руһијјәси пис-
дир. Мән чох вахт тәәччүб едирәм там мүстәгил олма-
јан вә мүстәгил сијаси ишә алышмамыш адамларын
руһдан дүшмәси вә ишдән сојумасы үчүн нә гәдәр дә
аз бир шеј лазымдыр. Бизим Ченеврәдәки болшевик-
ләр исә дедикчә ишдән сојујурлар. Чидди мүбаризә
кетмәкдәдир, III гурултај бу мүбаризәни, ајдын ол-
дуғу кими, гуртармаг дејил, онун анчаг јени бир мәр-
һәләсини ачмышдыр, искрачылар һәрәкәтдәдирләр вә
вурнухурлар, узун мүддәт демагокија тәчрүбәси көр-
мүш вә бир дәлал гәдәр һәјасыздырлар, — бизимки-
ләрдә исә «вичданлы бир ахмаглыг» вә ја «ахмаг бир
вичданлылыг» үстүндүр. Өзләри мүбаризә апармағы
бачармырлар, чевик дејилдирләр, зирәк дејилдирләр,
ағыр тәрпәнирләр, үрәксиздирләр... Јахшы ушаглар-
дыр, ләкин һеч бир шејә јарамајан сијасәтчидирләр.

* Дејирләр ки, баш мәгалә там чәфәнкијатдыр! Она гаршы тез јазар-
сынызмы? Әкәр јазарсынызса *телеграм вурун*.

Онларда мөһкәмлик, мүбаризэ руһу, чеви́клик, чәлд-лик јохдур. Бу чәһәтдән Вас. Вас. сон дәрәчә сәчијјәви-дир, чох севимли бир шәхсдир, чох сәдагәтли бир иш-чидир, чох намуслу бир адамдыр, лакин горхум будур ки, о һеч бир заман *сијасәтчи* олмаға габил дејилдир. Чох хејирхаһдыр, — һәтта инанмаг олмур ки, «Галјор-канын» китабчаларыны о јазмышдыр. О нә органа (даим тәәссүф едир ки, мән ону Бунд һаггында хејир-хаһ мәгаләләр јазмаға гојмурам!), нә дә колонијаја мүбаризэ руһу вермир. Нә исә бир руһ дүшкүнлүју һөкм сүрүр вә һамы мәни (мән чәми үч һәфтәдир ки, јайлагдајам вә шәһәрә һәфтәдә үч, бә'зән дә *дөрө* дөфә 4—5 саатлыға кедирәм!) гынајыр ки, онларын иши саһмана дүшмүр, меншевикләр даһа зирәкдирләр вә и. а. вә с.!!

Бизим МК-ја кәлдикдә, 1-чиси, о да чох «сијасәтчи» дејилдир, о да һәддиндән артыг хејирхаһдыр, онда да мөһкәмлик, чеви́клик, һәссаслыг јохдур, партија мүба-ризәсиндә һәр бир хырда шејдән сијаси бахымдан ис-тифадә етмәји бачармыр. 2-чиси исә, хари́чә ғаршы һәгарәтлә нифрәт бәсләјир вә бүтүн ән јахшы адам-лары әсла бураја бурахмыр вә ја бурадан апартды-рыр. Биз дә бурада, хари́чдә кери галмыш олуруг. Фермент, тәкан, импульс јохдур. Адамларын өzlәри иш көрмәји вә мүбаризә апармағы бачармырлар. Өз јы-ғынчагларында нати́гләр чатышмыр. Үрәк вә руһ ве-рән, мәсәләни принципчә гојан, Ченеврә батаглығын-дан јүксәјә, даһа чиндди мәнәфе вә мәсәләләр саһәсинә галдыран адам јохдур. Бүтүн иш дә ахсајыр. Сијаси мүбаризәдә бир јердә дурмаг өлүмдүр. Тәләбат һәддән чох олуб кетдикчә дә артыр. Јени искрачылар јатма-мышлар (инди онлар Ченеврәјә кәлмиш матрослары* да «әлә кечирмишләр», онлары, јәгин, сијасәтдә өз-ләринә мәхсус алверчи курултусу илә өз тәрәфләринә чәкирдиләр вә вар гүввә илә *marktschreien***, Одесса һадисәләриндән инди, вахты кечәндән сонра өzlәри-нин бәднијјәт дәстәси хејринә «истифадә едирләр»). Бизим гүввәләримиз *олмазын дәрәчәдә* азыр. Билми-

* «Потјомкин» зирәһли кәмисиндә үсјан иштиракчылары кәзәрдә тутулур. *Ред.*

** — өз дүканларына чағырырлар. *Ред.*

рәм, Вас. Вас. нә заман јаза чагдыр, бир натиг вә си-
јаси мәркәз кими исә, о һәр чүр тәнгиддән ашағыдыр,
адамлары силкәләмәкдән вә онлара өјүд-нәсиһәт ве-
риб, мәзәммәт етмәкдәнсә, о өзү руһ дүшкүнлүјү јајыр.
Швартс бурада јохдур: орадан үрәклә вә јахшы, һәтта
дејәсән бурадакындан да јахшы јазыр, лакин анчаг
жазыр. Адамлара шәхсән тә'сир көстәрмәјә, чамаата
вә јығынчаглара истигамәт вермәјә кәлдикдә исә, һәт-
та Ченеврәдә олдугда да буну чох аз едә билир. Бу-
радакы мәркәз бөјүк вә чиддидир. Чохлу русијалы
вардыр. Кәләнләр олдугча чохдур. Јај заманы һәтта
хүсусилә гызғын олур, чүнки Ченеврәјә кәлән сајсыз-
һесабыз русијалы туристләрдән мүәјјән фаиз адам-
лар вардыр ки, онлардан истифадә етмәк, онлары һә-
рәкәтә кәтирмәк, чәлб етмәк, онлара јол көстәрмәк
олар вә لازمдыр.

Бүтүн бунлар барәсиндә фикирләшин вә мәнә әт-
рафлы јадын (шәхси үнваныма јазсаныз, даһа јахшы-
дыр: 3. Rue David Dufour). Јадыңыздамы, Сиз јазмыш-
дыңыз: мәним Ченеврәдә олмамағым зәрәр вермәз,
чүнки узагдан да чох јазырам. Бу доғрудур ки, чох
јазырсыңыз, гәзети дә *бир тәһәрлә* (лакин анчаг бир
тәһәрлә, бундан артыг јох, бизә исә сон дәрәчә لازم-
дыр ки, даһа артыг олсун) идарә етмәк олар. Зәрәр
исә нәинки вардыр, һәтта олдугча бөјүкдүр вә күндән-
күнә даһа ајдын һисс олунур. Шәхси тә'сир көстәрмә-
јин вә јығынчагларда чыхыш етмәјин сијасәтдә чох
бөјүк әһәмијјәти вардыр. Бунларсыз сијаси фәалијјәт
јохдур вә һәтта јазмағын өзү дә о гәдәр сијаси руһда
олмур. Харичдә бөјүк гүввәләри олан әлејһдар гаршы-
сында исә, биз һәр һәфтә о гәдәр итирмиш олуруг ки,
бунун јерини јәгин бир ајда да долдурмаг олмаз. Пар-
тија уғрундакы мүбаризә гуртармамышдыр вә бүтүн
гүввәләри топламадан бу мүбаризәни һәгиги гәләбәјә
чатдырмаг олмаз...

Әлинизи сыхырам. Сизин *Н. Ленин*

*Ченеврәдән Виаречоја (Италија)
көндәрилмишидир*

*Илк дафә 1934-чу илдә
Ленин мәңгүәсинин XXVI китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ

Лениндэн МК үзвлэринэ

14. 8. 05.

Эзиз достлар! МК илэ Тэшкилат комиссијасы арасындакы 12. 7. 05 тарихли мүшавирэнин протоколуну индичэ «Искра»нын 107-чи №-синдэ охудум⁶³. Чох кәдәрлидир ки, вә'д едилмиш протоколлар сиздэн ижди-јәдәк *кәлиб чыхмамышдыр*. Мәктуб да јохдур. Ахы доғрусу, белә иш апармаг олмаз! Нә «Ачыг мәктуб» бурахмаг планы һаггында, — нә данышыг апарылмасы планы һаггында, — нә дә филан чүр күзәштләр планы һаггында мәним һеч бир хәбәрим јох иди. Мәкәр кол-лекија үзвүнә гаршы белә мүнәсибәт јарајармы?? Бир дүшүнүн ки, мәни нә вәзијјәтдә гојурсунуз! Тама-милә олмазын бир вәзијјәтдир, чүнки мәнз бурада, харичдә һамыја мән ачыг чаваб вермәлијәм, — сиз өзүнүз сојугганлылыгла дүшүнүб буну е'тираф етмә-лисиниз.

Тэшкилат комиссијасына сизин чавабыңыз бир сыра һејрәтләрә сәбәб олур. Һеч бир шеј баша дүшә бил-мирәм, — јохса сиз һијлә ишләдирсиниз?? Мәкәр сиз бирләшмә шәртләринин јени гурултај тәрәфиндән тәс-диг едилмәси лазым кәлдији һаггында III гурултајын билаваситә гәтнамәси олдуғуну унутмусунуз?? Бир-бирилә рәгабәт едән ики орган олдуғу һалда, МК-ја кооптасијадан нечә дә чидди данышмаг олар?? Ики МО-ја јол верилмәсини, јә'ни низамнамәнин дә, III гу-рултај гәрарларынын да тамамилә позулмасыны нечә чавабсыз гојмаг олар?? Тэшкилат мәсәләсиндә мен-шевикләрә нечә принципал ултиматум вермәмәк оларды: (1) плебисситләр әвәзинә гурултајлар парти-јанын али органы кими; (2) партија әдәбијјатынын партијаја данышыгсыз табе олмасы; (3) МК-ја мүс-тәгим сечкиләр; (4) азлығын (дырнагсыз) чохлауға табе олмасы вә и. а.??

Мәкәр әдәбијјат дашынмасы һаггында бағланмыш

1)
вə Сүртуk тəрəфиндəн дəрһал пoзулмaглa бир чox jени гəзəблəнмəжə сəбəб олмуш «сaзишин» ачы тəчрүбəси сизи чəкиндирмирми??⁶⁴ Неч бир шejлə кəлəчəк бир-лик ишинə, неч кими разы салмaјан, мұбаризə үчүн зəмин сaхлaјан сaхтa сaзиш гəдэр зэрэр вурмaг олмaз: белə бир «сaзиш» *лабүддəн* аңчаг jенидəн əлaгəнин кə-силмəсинə вə гəзəблəнмəнин онгaт артмaсына сəбəб олaр!

Јохса сиз һижлə ишлəдирсиниз? Тəшкилат комисси-јасыны «кəлəклə кечирмəк» вə јa рус меншевиклəрини хaричи меншевиклəрлə вурушдурмaг үмидиндəсиниз?? Бу јолда əлдə едилəн вə белə чəһдлəрин əбəс олдуғуну кəстəрəн тəчрүбə кифaјəт дejилдими?

Əн чидди сурəтдə тəкpaр едирəм: сиз мəни *олмазын* бир вəзијјəтдə гoјурсунуз. Мəн шиширтмирəм. Чox хаһиш едирəм чaвaб вєрəсиниз: 1) бизим гəрaрa алдығымыз кими, 1. IX. тарихиндə биздə гурултај ола-чагдырмы, јохса сиз бу гəрaры лəғв етмисиниз? 2) əкəр лəғв етмишсинизсə, онда сизин (МК үзвлəринин) гу-рултајыныз нечə, нə замaн вə һарада олачагдыр вə мəним өз сəсими вєрə билмəјим вə (*бу даһа чəх* мұ-һүмдүр) сизин *əсл* нијјəтлəринизи билмəјим үчүн нə кими тəдбирлəр кəрмəк фикриндəсиниз. Мин чүр иш үчүн мұтлəг кəрүшмəк лaзымдыр. Бизим пулумуз јох-дур. Алманлар нəјə кəрə исə вєрмирлəр. Əкəр 3000 манaт кəндəрмəсəниз, биз батaрыг. Протоколларын дeмəк олaр һамысы* мəтбəэдə јығылмышдыр, нəшpи үчүн 1500 манaт лaзымдыр. Кaсса елə бoшдур ки, *һəлə бир дəфə дə* белə олмамышдыр.

Орјол-Брјанск комитəсинин гəтнамəси нə əһвалaт-дыр? («Искра» № 106)⁶⁵. Нə исə бир долашыглыгдыр. Аллаһ хaтиринə, хəбəр вєрин кəрəк сизə нə мə'лумдур? Оpaјa бир aдaм, мəсəлəн, Воронeждəн Лјубичи кəн-дəрмəк олмaзмы?

*Ченеврəдəн Русијaјa
кəндəрилмишдир*

*Илк дəфə 1926-чы илдə
Ленин мəчмүəсинин V китабында
чап едилмишдир*

Əлјазмасындaн чaт олунур

* Сəһбəт РСДФП III гурултајы протоколларынын нəшриндəн кeдир.
Ред.

РСДФП МӘРКӘЗИ ВӘ ПЕТЕРБУРГ КОМИТЭЛӘРИНӘ

Абсолјутун үнванына

МК вә С.-Петербург комитәси үзвләринә Лениндән

14. VIII.

Әзиз јолдашлар! Јол. Константин Серкејевичин мәктуб вә «бәјанатыны» алараг, Сизә ашағыдакылары чаваб вермәји өзүмә борч билир вә бүтүн Петербург комитәси үзвләринә охунмасыны хаһиш едирәм. Ај-дындыр ки, мұнагишәјә, партијанын низамнамәсинә көрә Мәркәзи Комитә бахмалыдыр вә мән һеч дә өз мұлаһизәми бурадан ирәли сүрмәк иддиасында дејиләм. Лакин «Лушин мәктубу»на харичдән кәлмә бир мәһсул кими истинад едилдијини нәзәрә алараг мән өз рәјими билдирмәлијәм. Лушин — чохлугдан азлыг тәрәфинә гачмыш алчаг фәариләрдән бири олуб III гурултаја дәвәт едилмәдијинә көрә инчимишдир. «Лушин мәктубу»ну о өзү бундан, III гурултајдан әввәл нәшр етдирмишди (мәтбу) вә бурада чохлуғу ахмагчасына мәзәммәт едирди ки, азлыға гаршы мұһарибәдә *кифәјәт гәдәр гәтијјәт көстәрмәмишдир* (!). Бу мәктубда јол. Константин Серкејевичин имзасынын олмасы онун сәһви иди, лакин бу сәһви онун тәгсири һесаб етмәк ағылсызлыгдан да ағылсызлыг оларды. Харичдәки «әхлагдан» (вә ја, даһа доғрусу, әхлагсызлыгдан) хәбәри олмајан бир шәхсин бу сәһви тамамилә бағышланачаг сәһвдир. Константин Серкејевич өзү дәрһал бу субјект Лушиндән үз чевирмишдир. Константин Серкејевичи әввәлчә *чох көзәл*, ән гијмәтли мұхбирләрдән бири кими таныјараг, сонра исә онунла Ченеврәдә *шәхсән таныш олараг*, мән бир ишчи олмаг етибарилә үмүмән онун хејринә данышмалыјам вә Константин Серкејевичи иттиһам етмәк үчүн «Лу-

шин мæктубу»на истинад етмæјин гæти сурæтдæ æлеј-
һинæјæм⁶⁶.

*1905-чи ил августун 14-дæ
јазылмышдыр
Ченеврадæн Петербурга
көндæрилмишдир*

*Илк дæфæ 1926-чы илдæ
Ленин мæммуæсинин V китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олуңур

44

А. В. ЛУНАЧАРСКИЈӘ

Әзиз Ан. Вас.!

Сизин мæктубунузу алдым. Јахшысы будур мæним
шæхси үнваныма јазын: 3. Rue David Dufour.

Қостровун китабчасы барæсиндæ билмирәм нæ етмæ-
ли. Мән ону чапдан чыхандан сонра һәлә охумамышам,
лакин көһнә әлјазмасындан билирәм ки, бу нә шејдир.
Сиз тамамилә һағлысыныз ки, бу мæһз «гарақүруһчу
әдәбијјатыдыр»⁶⁷. Нечә чаваб вермәли? — дејә Сиз
сорушурсунуз.

Вас. Вас. «Пролетарий»ә бир мæгалә јазмышдыр —
сөнүкдүр, мән ону чап етмәк истәмирәм. Олин реферат
охумушдур вә о да јазыр, — лакин о бачармајачагдыр.
Бурада, мәнчә, ики шеј лазымдыр: 1-чиси, «парчалан-
ма тарихинин гыса очерки». Популјар олмалыдыр.
Әввәлчә, игтисадчылыгдан башланмалыдыр. Дүрүст
сәнәдләрлә. Дөврләрә бөлүнмәклә: 1901—1903; 1903
(II гурултај); 26. VIII. 903—26. XI. 03; 26. XI. 03—I.
04; I—VIII. 04; VIII. 04—V. 05; V. 05 (III гурултај).

Мæним фикримчә, буну елә ајдын, дүрүст вә јығчам
јазмағ олар ки, Қостровун мүрачиәт, етдији адамлар
да охусун.

2-чиси, бу гарақүруһчуларын чанлы, кәскин, *инчә* вә
әтрафлы (әдәби-тәңгиди) характеристикасыны вермәк
лазымдыр. Ахы әслиндә Л. М.-ин дә (107-чи №-дәки
биабырчылығы охумусунузму? Шварте мæгалә илә
чаваб верир. Билмирәм, дәјәрми?) — Староверин дә
јазысынын әсасыны бу сахтакарлыг тәшkil едир. Бир

сыра белэ мэгалэ вэ китабчалары топлајыб кобуд јаланы ортаја чыхармаг вэ ону елэ *тутмаг* лазымдыр ки, чыхыш јолу галмасын, бу мәнз «гаракүрунчу эдобијјаты» кими дамғаланыб рүсвај едилсин. Јени искрачылар инди чохлу материал вермишлэр, әкэр бунлар әтрафлы ишләнсә, бу ијрәнч *деди-году*, бөһтан etc. etc. үсуллары бүтүн көзәлликләри илә ајдынлашдырылса, — күчлү бир шеј мејдана чыха билэр. Л. М.-ин тәкчә бу үстүөртүлү «шәхси ишарәләри» — нә гәдәр һәдсиз бир чиркинликдир!!

Мән, ола билэр, биринчи мөвзуја киришим, лакин инди јох, тезликлә јох; вахт јохдур* (сонра исә, ола билэр, лап кечиксин!).

Мән икинчи мөвзуја киришмәдим вэ бу фикирдәјәм ки, буну *анчаг* Сиз едә биләрдиниз. Һәвәсли бир иш дејилдир, мурдар ишдир, сөз јох, — лакин ахы биз нәзәнин хасијјәт дејилик, биз гәзетчијик, «алчаглыг вэ зәһәри» писләјиб рүсвај етмәмәк сосиал-демократија публисистләринә јарашмаз.

Бу барәдә фикирләшин вэ јазын.

Күтләви сијаси тәтил һаггында китабча вермәк лазымдыр — бу Сизин үчүн чәтин олмаз.

Сизин популјар китабчалар јазмағы да мүтләг давам етдирмәниз вэ күнүн вачиб мөвзуларындан бирини сечмәниз лазым кәләрди. Мәнз һансы мөвзуну, — буну дејә билмәрәм. Булыкин Думасы һаггындамы? Дәрч олунмасыны көзләмәк лазымдыр⁷⁰.

Фәһләләрин тәшкилатындан јазмаг јахшы оларды. Бизим низамнамәмизлә (III гурултај) конфрансын низамнамәсини мүгајисә етмәли, пролетариатын *ингилаби* тәшкилат идејасыны, бунун әһәмијјәтини вэ үсулларыны (хүсусилә үсјан үчүн), партија тәшкилатлары илә партијаја гошулан тәшкилатларын фәргини вә и. а. ајдынлашдырмалы, изаһ етмәли. Бу гисмән Кострова

* Инди мән Плеханова («Социал-Демократ» № 2⁶⁸) чаваб вермәјә киришәчәјәм. Она јахшы диван тутмаг лазымдыр, чүнки о да бир чох ијрәнч шејләрә, мискин дәлилләрә әл атмышдыр. Умид едирәм ки, буну едә биләчәјәм.

Сонра башымда бир популјар китабча планы вардыр: «Фәһлә синфи вә ингилаб»⁶⁹ — демократик вэ сосиалист вәзифәләринин характеристикасыны вермәк, сонра үсјан вә мүвәггәти ингилаби һөкүмәт вә и. а. һаггында нәтичәләр чыхармаг. Зәннимчә, белә бир китабча лазымдыр.

да чаваб, күтлө үчүн күндәлик мөвзүя даир популјар бир шеј оларды. Бир бахын, көрүн!

Элинизи бәрк сыхырам. Сизин *Н. Ленин*

*1905-чи ил августун 15-и илэ
19-у арасында јазылмышдыр
Ченеврәдән Виарачоја (Италија)
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1934-чү илдә
Ленин мәчмүјәсинин XXVI китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

45

П. Н. ЛЕПЕШИНСКИЈӘ

РСДФП харичи тәшкилаты *Ченеврә группуну*
катиби әвәзинә имза етмиш
ј. Олинә

МК харичи нүмајәндәсинин *гәрары* группун ән јахын јығынчағында (јә'ни һәмин гәрары јығынчаг заманы чатдырсалар, августун 29-да, бу күн) *бүтүнлүклә охунмалыдыр.*

Бу күн, 905-чи ил августун 29-да ахшам саат 8-дә Ченеврә группундан експедисија һеј'әтинә мәктубун вә бу һеј'әт тәрәфиндән она верилән чавабын сурәтләри МК харичи нүмајәндәсинә чатдырылмышдыр.

Бу сәнәдләр барәсиндә РСДФП МК-нын харичи нүмајәндәси Ченеврә группа изаһ едир ки, һәмин групп партија интизамыны баша дүшмәмиш вә партија низамнамәсини позмушдур. Експедиторлар — Мәркәзи Комитәнин акентләридир. МК акентләриндән һәр чүр наразылыға ән әввәл Мәркәзи Комитәнин өзү тәрәфиндән бахылмалыдыр. Низамнамәјә көрә, партија дахилиндәки бүтүн мұнагишәләрә, хусусилә партијанын мұхтәлиф тәшкилатларынын партија үзвләри илә Мәркәзи Комитә акентләри арасындакы мұнагишәләрә МК бахыр. Буна көрә дә группун јығынчағына МК акентләринин дә'вәт едилмәси, һәмин групп тәрәфиндән

формал чәһәтчә һәм үмүмијјәтлә дүзкүн олмајан, һәм дә хүсусилә нәзакәтсиз аддым иди.

Әкәр бу дә'вәт формал аддым һесаб едилмирдисә, онда јазылы вә рәсми сурәтдә едилмәмәли иди.

«Вәзифәли шәхсләрин» «шәхси һәрәкәти» ја доғрудан да анчаг шәхси һәрәкәтдир (вәзифә харичиндә, вәзифәдән асылы олмајан һәрәкәтдир), онда буна груп тәрәфиндән бахылмасы *чәкишмәдир*. Ја да шәхси һәрәкәтин вәзифәјә мүнәсибәти вардыр, — онда бу һәрәкәтдән наразы олан вә наразылыға *формал, рәсми сурәтдә* бахылмасында тәкид едән һәр бир партија үзвү һәр шејдән әввәл рәсми сурәтдә МК-ја мүрациһәт етмәјә *борчлудур*. РСДФП Ченеврә группу МК акентләриндән наразылыг һаггында МК-ја *рәсми сурәтдә* хәбәр вермәздән әввәл, груп гаршысында *рәсми сурәтдә* бахылан мәсәләләрин «мејдана чыхмасына» јол вермәклә, јенә дә партија интизамыны вә партија ниязнамәсини баша дүшмәдијини көстәрмишдир.

Чәкишмә илә *вәзифәли шәхсин тәнгиди* (һәр бир партија үзвү үчүн *мәҗбури* олан, лакин кизли, хүсуси тәнгид, дәрнәк тәнгиди дејил, ачыг сурәтдә вә биләваситә мәркәзи органлара вә ја гурултаја көндәрилән тәнгид) арасында мәним индишә көстәрдијим фәрғи, көрүнүр, груп ајдын баша дүшмүр.

Буна көрә МК-нын хариҗи нүмајәндәси группдан олан бүтүн кәнч јолдашлара хәбәрдарлыг етмәји борч билир. Хариҗи «колонија» мүһитиндә чәкишмәләр, деди-годулар, төһмәтләндирмәләр хәстәлијинә тутула биләчәк адамлар һәмишә тапыла биләр; һәмишә елә адамлар тапыла биләр ки, МК вә ја гурултај тәрәфиндән онлара тапшырылан вәзифәни чох пис јеринә јетирилләр, лакин партијанын башга үзвләри тәрәфиндән башга вәзифәләрин гәнаәтбәхш сурәтдә јеринә јетирилмәдији һаггында чох асанлыгла ағыз долусу данышырлар. Бу адамлары јолдашлар чох вахт тәҗрүбәсизлик, марагланма вә ирадәсизлик нәтичәсиндә чидди динләјә биләрләр. Әслиндә исә белә адамлары динләмәк дејил, онларын сөзләрини дәрһал кәсмәк вә *мә гәдәр ки*, «вәзифәли шәхсләрин шәхси һәрәкәти»

мәсәләләр рәсми сурәтдә لازыми партија тәшкилатларынын мұзакирәсинә верилмәмишдир вә *онлар тәрәфиндән* бахылыб *һәлл едилмәмишдир*, белә адам-лара бу хусусда рәсми мәсәләләр галдырмаға *и ч а з ә* *в е р м ә м ә к* لازمдыр.

Партијанын хариҷдәки үзвләри мәним көстәрдијим хәстәлијә асанлыгла тутулурлар, лакин бүтүн кәнч вә әсәбләрн саглам јолдашлар өзләринә вә башгаларына чидди дингәт јетирмәлиндирләр, чүнки бу хәстәлијә гаршы *јеканә* мұбаризә васитәси — һәр чүр чәкишмә вә төһмәтләндирмә чәһдләринин *лап әввәлиндә* һәмин чәһдләрн *дәрһал* вә *ән амансызлыгла* гаршысыны алмагдан ибарәтдир.

Буна көрә дә МК-нын хариҷи нүмајәндәси гәрара алыр:

I — Ченеврә группундан өзүнүн експедисијаја 28 август тарихли мәктубуну *кери көтүрмәси хаһиш едилсин*.

Һадисәләрн өз кедиши нәтичәсиндә әсла арзу едилмәјән чәкишмәләрә вә әлагәләрн кәсилмәсинә сәбәб ола биләчәк пис бир ишә бунунла ән јахшы бир шәкилдә вә тез заманда сон гојмаг оларды.

Мәним МК адындан етдијим *хаһиши* груп јеринә јетирмәјә, әлбәттә, мәчбур дејилдир. Мән белә бир *хаһишлә* мұрачиәт едирәм, чүнки *бу јолдашларла* һәлә һеч бир заман һеч бир рәсми мұнагишәм олмамышдыр.

II. Мәним хаһишим груп тәрәфиндән рәдд едиләрсә, онда гәрарын I бәнди ләғв олур. Онда мән група тәклиф едирәм:

1) мәнә хәбәр версин ки, партија низамнамәси барәдә јухарыда верилмиш изаһата табе олмаг, јәни *мәним МК адындан чыхардығым гәрара* табе олмаг нијјәтіндәдирми (бу гәрара гаршы (а) МК-нын там јыгынчағына вә (б) гурултаја шикајәт едилә биләр, лакин һәмин гәрар алы орган тәрәфиндән ләғв едилә-нәдәк мәчбуридир).

2) партија низамнамәсинин 11-чи §-ына әсасән, мәнә группун шәхси тәркиби һаггында вә һәмин уғурсуз иш

үзрә «онун бүтүн фэалијјәти» (сәсвермәләр вә и. а.) һаггында бүтүн мә'луматы версин.

РСДФП МК-нын харичи нүмајәндәси

Н. Ленин

1905-чи ил августун 29-да

Ченеврәдә јазылмышдыр (јерли)

Илк дэфә 1931-чи илдә

*Ленин мәчмүәсинин XVI китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олуңур

46

П. Н. ЛЕПЕШИНСКИЈЭ

Јол. Вас. В — чин хаһиши үзрә, мәним гәрарымдан онун көстәрдији јери изаһ едирәм (елә адамлар тапыла биләр ки, өз ишләрини пис көрүрләр, лакин башгаларынын нөгсанларындан һәвәслә ағыз долусу данышырлар). Мәним бурада кими исә иттиһам етмәк вә и. а. истәмәјим еһтималы үчүн әсас јохдур. *Һәр бир* партија ишчисинин ишиндә онун өз нөгсанлары вә гүсурлары вардыр, лакин партијанын мәркәзләри гаршысында нөгсанлары тәнгид вә ја мүзакирә етдикдә *еһтијатлы* олмаг вә һәдди ашмамаг лазымдыр, јохса бундан сонра деди-годулар башланыр. Мәним гәрарымын да бүтүн мә'насы тамамилә һәмин *хәбәр-дарлығыдан* вә дүзкүн, јахшы башланмамыш ишә дәрһал сон верилмәси *хаһишиндән* ибарәтдир.

Н. Ленин

1905-чи ил августун 29-да

Ченеврәдә јазылмышдыр (јерли)

Илк дэфә 1931-чи илдә

*Ленин мәчмүәсинин XVI китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олуңур

47

А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ

Әзиз Ан. В.!

Сизин: «3 ингилаб» китабчасы планына сон дәрәчә севиндим. Јахшысы будур, Плеханова чавабы һәләлик

бир тәрәфә гојун: гој һиддәтләнмиш бу доктриначы өз-өзүнә һүрсүн. Белә анда хүсуси олараг фәлсәфәјә сохулмагмы!? Вар гүввә илә с.-д. үчүн ишләмәк лазымдыр — унутмајын ки, *Сиз бүтүн иш вахтынызла бирликдә* дә'вәт едилмисиниз.

3 ингилаба исә тез мөһкәм киришин. Бу мөвзуну *этрафлы*, јахшы ишләјиб һазырламаг лазымдыр. Мән әминәм ки, Сизин гәләминиздән бу јахшы чыха биләр. Сосиализмин вәзифәләрини, онун маһијјәтини вә һәјата кечирилмәси шәртләрини популар шәкилдә сөјләмәли. Сонра — индики ингилабда гәләбә, кәндли һәрәкатынын әһәмијјәти (хүсуси бир кичик фәсил), *инди* там гәләбә пәдән ибарәт ола биләр? мүвәггәти һөкүмәт, ингилаби орду, үсјан — јени мүбаризә формаларынын *әһәмијјәти вә шәртләри*. А la 1789 вә à la 1848 ингилабы. Нәһәјәт (буну икинчи һиссә, әввәлкини исә үчүнчү һиссә етмәк даһа јахшыдыр), ингилабын буржуа характери һаггында сөјләмәли, *истисади* чәһәти даһа этрафлы вермәли, сонра освобожденијчеләри онларын бүтүн *мәнафеји*, тактикасы вә сијасәт-базлығы чәһәтдән ән этрафлы сурәтдә ифша етмәли.

Доғрусу, зәнкии мөвзудур, һәм дә «Искра» бајағычыларына гаршы мүбариз мөвзудур. Хаһиш олунур тез ишә киришин вә онун үзәриндә чох ишләјин. Бу мөвзуда мөзмунлу популар бир шеј вермәк сон дәрәчә мүһүмдүр.

Сонра да парчаланма һаггында. Сиз мәни баша дүшмәмисиниз. Сизин мәни көзләмәнизә еһтијач јохдур, чүнки бунлар мүхтәлиф мөвзулардыр: бири — тарихдир (буну гајдаја салмаға чалышарыг); диқәри — онларын мүбаһисә үсулларына даир очеркдир. Мәсәлән: «Бајағы әдәбијјат» мөвзусунда әдәби-тәнғиди очерк. Орадача Староверин, Мартовун вә башгаларынын «Пролетарий» илә полемикасында онларын бүтүн бу бајағылығыны, һабелә «Чохлуг вә ја азлыг-да» тәкрар чейнәнәнләри вә и. а. ситатлар кәтирмәк вә изаһат вермәклә там бир китабча узуну бир нечә фәсилдә тәһлил етмәли. Онлары *өз мискин* мүһарибә *үсулуна* көрә биабыр един. Онлардан *тип* јарадын. Онларын өзләриндән кәтирилән ситатларла өзләри

бојда портретләрини тәсвир един. Мән әминәм ки, Сизин гәләминиз бунун өһдәсиндән кәләр, анчаг азачыг ситат топламаг лазымдыр.

Әлинизиди бәрк сыхырам. Сизин *Ленин*

Р. С. Кузмин-Қаравајев барәсиндәки мәгаләни алдым. 48-чи ил фелјетонуну да.

*1905-чи ил августун ахырларында
јазылмышдыр*

*Ченеврәдән Виаречоја (Италија)
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1934-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин XXVI китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунар

48

РСДФП МӘРКӘЗИ КОМИТӘСИНӘ

Лениндән МК үзвләринә

7 сентјабр 1905-чи ил.

Әзиз достлар! Бу күн Бундла; латышларла etc. кон-франсда сизин Дөвләт думасы һаггында разылығыныз хәбәрини тутдум⁷¹. Иш бир ај бундан габаг олмушса да, мән анчаг бу күн хәбәр алдым! Мәнә галан анчаг будур ки, сизә бир даһа «протест» јазым (дејәсән, бу иш мәним үчүн бир пешәјә чеврилир)...

Доғрусу, IV гурултај гаршысында мән сизиди формал сурәтдә «партијанын низамнамәси вә ирадәси әлејһинә, икимәркәзлилији бәрпа етмәк» кими чинајәтдә иттиһам едәчәјәм. Валлаһ едәчәјәм. Мәкәр сиз икимәркәз-лилик дүзәлтмәмисинизми, бир фикирләшин! Ахы мән *вәзифәмә көрә* Мәркәзи Комитәнин органыны идарә *етмәлијәм?* Белә дејилми? Лакин мәнә һеч бир тактика мәсәләси һаггында *бирчә иш* дә јазмадыглары һалда, јени үсулла сентјабрын 1-нә «нәзәрдә тутулан» *көрүш* һаггында форрррмал сорғу исә чавабсыз бурахылдығы һалда, мән өз вәзифәмә һечә јеринә јетирә биләрәм! Сиз бир фикирләшин ки, биздә ихтилаф башланса,

бундан нэ чыха билэр! Неч олмазса «дөвлэт әһәмпјјәти олан» ишләр барәсиндә мэкәр бир адамы вахтында јазмаға вадар етмәк чәтиндирми??

Мән Дөвлэт думасы һаггында «Пролетарий»нин 12, 14 вә 15-чи №-синдә јазмышам. Јени үсулла сентјабрын 12-дә чыхачаг 16-чы №-дә дә јазырам*. Бунд «Последние Известия»да (јени үсулла 1 сентјабр, № 247) лап ахмагламышдыр⁷². Биз она елә бир диван тутачағыг ки, кәлән иләдәк јадыннан чыхмасын. Бу бундчулар елә күтбејин вә ловга, ахмаг вә сәфһдирләр ки, неч дөзмәк олмур. «Искра» ағ јалан демишдир, хүсусилә Мартов Wiener «Arbeiter-Zeitung»**да (јени үсулла 24 август тарихли — тәрчүмәси «Пролетарий»-нин 15-чи №-синдә). Сиз аллах, рәсми гәтнамә мәсәләсиндә тәләсмәјин вә бу бундчу јени искрачы конфрансына зәррә гәдәр дә күзәштә кетмәјин. Мәкәр протоколлар олмајачагмы?? Мәкәр бу фәһишәләрлә протоколсуз конфранс етмәк олармы?

«Ермәни с.-д. федерасијасы» барәсиндә бәрк хәбәрдарлыг едирәм⁷³. Әкәр сиз онун конфрансда иштирак етмәсинә разы олмусунузса, *дәһишәтли* сәһв етмисиниз вә бу сәһви *нечә олурса-олсун* дүзәлтмәк лазымдыр. Онлар — ики нәфәр Ченеврә позгунчусу олуб бурада ән бош шејләр нәшр едирләр вә Гафгазда неч бир *чидди* әлагәләри јохдур. Онлар — *Бундун адамларыдыр*, вәссалам, Гафгаз бундизминә көмәк етмәк үчүн хүсуси олараг гондарылмышлар. Әкәр сиз бу адамлары *рус* конфрансына, јә'ни Русијада ишләјән тәшкилатларын конфрансына бурахсаныз, иши тамамилә корларсыныз. Гафгазлы јолдашларын һамысы бу позгунчу әдәбијатчы гулдур дәстәсинин әлејһинәдир (мән буну бир чохларындан билирәм); биз онлары тезликлә «Пролетарий»дә биабыр едәчәјик. Сиз Гафгазын анчаг протестләринә, «сүлһ» вә «бирләшмә» әвәзиндә *јени* чәкишмәјә сәбәб оларсыныз. Бир фикирләшин, Гафгаз Иттифагына, Русијада ишләјән бу гәдәр адама нечә е'тинасызлыг көстәрмәк вә Ченеврә батаглыгы-

* Бах: В. И. Ленин. Әсәрләри, 5-чи нәшри, 11-чи чилд, сәһ. 180—189, 196—205, 214—227, 251—257. *Ред.*

** — Вјана «Фәһлә Гәзети». *Ред.*

нын төр-төкүнтүлөри илэ нечэ јахынлыг етмэк олар!!
Ачизанэ ханиш едирэм: сиз буну етмэјин.

Пуллары Тәшкилат комиссијасы илэ бәрабәр бөл-
мәк һаггындакы гәрары алдым. Дүрүст јеринэ јетири-
ләчәкдир.

Әлинизи сыхырам. *Н. Ленин*

*Ченеврәдән Русијаја
көндәрилмишдир*

*Илэ Вәфә 1926-чы илдә
Ленин мәҷмүәсинин V китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунар

49

П. А. КРАСИКОВА

14. 9. 05.

Әзиз дост! Сизин бәдбин мәктубунуза тез чаваб ве-
рирәм. Фактлары јохлаја билмәрәм, лакин мәнә елә
кәлир ки, Сиз шиширдирсиниз, бу бир. МҚ-нын тә'чи-
ли вәрәгәләри јахшыдыр, «Рабочий»нин 1-чи №-си исә
чох јахшыдыр⁷⁴. Бу бөјүк ишдир. Пул ишләри инди
писдир, лакин әлагәләр вардыр вә үмидләримиз чох
бөјүкдүр. Чох е'тибарлы вә кәлирли бир бөјүк иш дү-
зәлдилмишдир, демәли, «финансист»*, *шүбһәсиз*,
јатмамышдыр. Икинчи: Сиз шејләрә дүз бахмырсыныз.
МҚ-да вә ја онун акентләри ичәрисиндә там һәмрә'ј-
лик көзләмәк — утопијадыр. «Дәрнәк јох, партија ла-
зымдыр», әзиз дост! Ағырлыг мәркәзини јерли комитә-
ләрә кечирин, онлар **мүстәгилдир**, онлар там бир мејдан
ачыр, онлар пул әлагәләри вә башга әлагәләр үчүн,
әдәбијјатда чыхыш етмәк вә саирә вә саирә үчүн им-
кан верир. Бахын, сиз өзүнүз дә, башгаларына нөгсан
тутдуғунуз сәһви етмәјәсиниз: аһ-вај, аһ-уф етмәјин,
әкәр акентләр үрәјинизчә дејилдирләрсә, онда коми-
тәләрдә ишләмәјә күч верин вә өз һәмфикирләринизи
һәмин ишә күч вермәјә сөвг един. Тутаг ки, «акент-
ләрлә» сизин аранызда фикир ајрылыглары вардыр.
«Акентләрлә» мүбаһисә етмәкдәнсә, хусусилә һәмрә'ј,
принципиал комитә олдугда, өз бахышларынызы коми-

* «Финансист» — Л. Б. Красидир. *Ред.*

тәдә јеритмәк вә орада ачыг, дүз, гәти хәтт јеритмәк даһа чох фәјдалыдыр. Әкәр Сиз комитәләрин зәифләдији вә «акентләрлә» долдуғу мәсәләсиндә һағлысынызса, бу хәстәлијин мүәличәси сизин өз әлиниздәдир: топлашыб комитәләрә долун. Комитә мүстәгилдир. Комитәләр һәр шеји гурултајларда *һәлл едирләр*. Комитәләр гәтнамәләр чыхара биләрләр. Комитәләрин чап етмәјә һағгы вардыр. Әлинизи јаныныза салыб «рәисләрә» бахмајын, мүстәгил сурәтдә ишә киришин. Инди сизин саһәниз кениш вә сәрбәстдир, ән мүһүм бир комитәдә асылы олмадан, мүстәгил, фәјдалы иш көрүрсүнүз. Бүтүн варлығынызла бу ишә гошулун, меһрибан компанија дүзәлдин, фәһләләрин ичәрисинә даһа чәсарәтлә вә даһа кениш сурәтдә кедин, вәрәгәләр бурахын, *бунлары бизә, Швартса, мәнә, Галјоркаја сифариш верин*, өз партија рәјинизи комитә адындан учадан билдирин. Сизи инандырырам ки, МК акентләри вә үзвләринә шәхси тә'сир көстәрмәкдәнсә, сиз бүтүн партијаја вә МК-ја истәдијиниз истигамәтдә тә'сир көстәрмәк үчүн бу јолла мингат артыг иш көрәрсиниз. Мәнә елә кәлир ки, мәсәләјә Сиз партијалы нөгтеји-нәзәриндән дејил, көһнәчәсинә, дәрнәкчилик нәзәриндән бахырсыныз. Сечилмиш МК вар, гурултаја аз галыр, Сизин һүгугларыныз өз әлиниздәдир, бунлардан истифадә един вә бүтүн чалышган, гәтијјәтли һәмфикирләринизи дә ејни јолла: комитәләрә чәкиб апарын!! Акентләрлә данышыглар васитәсилә шәхсән дејил, рәсми сурәтдә, комитәләр васитәсилә тәзјиг көстәрмәк лазымдыр. Ахы бириси комитәләрә кетмәк истәјирсә, акент олмаға борчлу дејилдир!

Сиз јазырсыныз: акент Мјамлин деди ки, «Искра»нын хлестаковчу мәғаләси һағлыдыр⁷⁵. Чох әчәб. Буну о өзү биләр. Лакин МК «Летучий Листок»ун 1-чи №-синдә билдирмишдир ки, партијанын $\frac{2}{3}$ -си бизим тәрәфимиздәдир. Демәли, Мјамлин өзү өзүнү батил етмишдир! Сиз — Мјамлинләри онларла данышыглар васитәсилә дејил, өз комитәниз васитәсилә чиловламаы вә ифша едиб рүсвај етмәлисиниз. Партијанын мүгәддәратыны Мјамлинләр һәлл етмәк дејил, Мјамлинләри тә'јин едән адамлары комитәләр сечәчәкдир. Гој

эмли адамлар комитэлэри эллэринэ алсынлар: хамы үчүн шүар будур вэ мэн сизэ буну јаймагы, бејинлэрэ јеритмэји, һэјата кечирмэји мәсләһәт көрүрәм.

Акент Мјамлин ики МО-ја тәрәфдардыр. Јенә: ким һәлл едәчәкдир? Комитәләр вэ онларын IV гурултај-дакы нүмајәндэләри. Бир комитәни, ики комитәни һазырлајын: бу да сизин үчүн нәчиб вэ *әмәли* бир вәзифә. Тутаг ки, Мјамлинләр галиб кәлдиләр. *Комитәләрин*, һәтта бир комитәнин дә өз органыны ачмаға һаггы вардыр!! Буна көрә дә сиз сәһв едәрәк партија нөгтеји-нәзәриндән әввәлки, көһнә нөгтеји-нәзәрә кечир вэ јазырсыныз: «Тротскинин вәрәгәләрини чап едирләр» (әкәр вәрәгәләр бабатдырса вэ дүзәлдилмишсә, бура-да һеч бир пис шеј јохдур. Мән С.-Петербург комитәсинә дә онун, мәсәлән, сизин тәрәфиниздән редактә олунмуш вәрәгәләрини чап етмәји мәсләһәт көрәрәм), јахуд јазырсыныз: «à la Борис кұнаһа јахындыр». Баша дүшмүрәм. Тутаг ки, Борисләр вардыр. Бу чүр матаһ һәмишә чох олур. Тутаг ки, чохлуг (*комитәләрин* чохлугу, буну унутмајын, *комитәләрин*) Борисләр вэ Мјамлинләрдә олду. Онда Сиз белә бир нәтичә чыхарырсыныз ки, «бүтүн әввәлки иш мәһв олду». Нәјә көрә? «Пролетарий» нәдән мәһв олду вэ ја нечә мәһв олар?? Һәтта «ики Мәркәзи Орган» олмасы кими мә'насыз бир шеј дә «Пролетарий»ни мәһв етмәз, анчаг низамнамәјә мә'насызлыг кәтирәр. Лакин һәјат «Пролетарий»ни сахлајар, мә'насызлығы исә силиб атар. «Пролетарий»ни бағламаға исә Мјамлинләр дә чүр'әт етмәзләр. Нәһајәт, сизин бәдбинлијиниз кими, ән пис бир нәтичәни көтүрәк: тутаг ки, бағланды. Онда мән сорушурам: бәс Питер комитәси нә үчүнмүш? Мәкәр «Пролетарий» Питер комитәсинин органы оларса, «ики» Мәркәзи Органдан бири олмаға нисбәтән зәифми чыхар?? Дәрһал чидди тәдбирләр көрүн ки, Питер комитәси «Пролетарий» илә рәсми мүнәсибәтләрдә дејил, ишчил, сых, даими мүнәсибәтләрдә олсун, — онда сиз өз мөвгејиниз вэ өз идејаларынызын тә'сирини о гәдәр гүввәтләндирәрсиниз ки, јүзләрлә Мјамлинләрин һеч бир горхусу олмаз. Питер комитәси, бирликдә көтүрүлмүш бүтүн «акентләрдән» үчгат артыг гүввәдир.

«Пролетарий»ни ПК-нын органы, ПК-ны исә «Пролетарий» *идејалары* вә тактикасынын там кечиричиси един, мјамлинчилијә гаршы шикајәтләр вә аһ-вајлар васитәсилә мүбаризә дејил, *реал* мүбаризә беләдир. Питердә јүзләрлә үнван тапмаг олар, Питерә кедән чохлу адам тапмаг олар, мүхбирләр мәсәләсини саһ-мана салмаг, әлагәләри чанландырмаг, вәрәгәләр сифариш етмәк, «Пролетарий»дән мәгаләләри ајры вәрәгәләр шәклиндә тәкрар нәшр етмәк, вәрәгәләрдә бунларын мәзмунуну вермәк, бунлары вәрәгәләрә чевирмәк вә и. а. вә и. а. олар. Вәрәгәләрдә үмумпартија мәсәләләриндән дә данышмаг олар вә лазымдыр (бу күнләрдә Кострома комитәси бизә Плехановун Бејнәлхалг бүрәја тәјин едилмәси әлејһинә гәтнамә көндәрмишдир: бу бир силләдир, вәссалам!). Мјамлинчилијә гаршы МК-ја ачы шикајәтләрлә дејил, комитәләрин тәшвигатыны *нүмунәви* тәшкил етмәк васитәсилә мүбаризә апармаг, *партијаја мүрачиәтлә бурахылан мүбариз вәрәгәләр* васитәсилә мүбаризә апармаг лазымдыр!

«Заря»нын 5-чи №-синдәки (??) (Прокопович һаггында) һансы мәгаләмдән Сиз јазырсыныз?⁷⁶ Нејрәт едирәм. Сиз Рубенин нәјиндән наразысыныз? Мүтләг онунла да, Лалајантсла да мәним арамда билаваситә әлагә јарадын.

Әлинизи бәрк сыхырам. Тез-тез јазын вә руһдан дүшмәјин! Мјамлинләрә исә һеч е'тина етмәјин!

Сизин *Н. Ленин*

*Ченеврәдән Петербурга
көндәрилмишдир*

*И.к дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәчмүәсинин V китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олуур

РСДФП МӘРКӘЗИ КОМИТӘСИНӘ

15. 9. 05.

Әзиз јолдашлар! 1000 ман.=2640 frs. мигдарында пулу вә «Рабочий»нин биринчи нөмрәсини алдым. О

чох көзэл тә'сир бағышлајыр. Үмид етмәк олар ки, дарыхдырычы олмајан анлашыглы сурәтдә јазмаг кими чәтин бир мәсәләни о хејли дәрәчәдә һәлл едәчәкдир. Ифадәнин тәрзи вә характериндә нә исә бир тәрәвәт вардыр. Көзәл мүбариз руһдадыр. Бир сөzlә, мүвәф-фәғијјәтинизи үрәкдән тәбрик едир вә јениләрини диләјирәм. Мәним хүсуси гејдләрим һәләлик ашағыда-кылардан ибарәтдир: 1) органын «изаһедичи» характерини нәзәрә алараг, *социализм* һаггында бир аз чох данышылмасы арзу олунур; 2) мүбариз сијаси шүарлары III гурултајын *гәтнамәләри* вә бизим ингилабчы социал-демократија тактикамызын үмуми руһу илә даһа сых вә даһа јахындан әләгәләндирмәк арзу олунур.

Инди, бизим һамамызы өз тону илә һејрәтә салмыш 24. 8. 05 тарихли мәктубунуз⁷⁷ һаггында. I. Мә'лумат вермәк һаггында. Сиз «бундан артыг һеч бир шеј едә билмәзсиниз». Бу доғру дејилдир, чүнки биз көрүр вә билирик ки, Бунд да, меншевикләр дә, бир сыра болшевикләр дә бундан артыг едә биләрләр вә едирләр. Бу бир фактдыр ки, МК-нын харичи үзвү бундчулардан вә «Искра»дан аз хәбәрдардыр. Буну дүзәлтмәк, һәм дә дөнмәдән вә дурмадан дүзәлтмәк лазымдыр. Ән јени бир мисал. Сизин фәал бојкот һаггында гәтнамәнини биз *анчаг бу күнләрдә* алмышыг⁷⁸. Русијадан кәләнләр исә буну *ијундан* билирләр!! Инди Сиз дејәчәксиниз ки, «бундан артыг һеч бир шеј едә билмәзсиниз»???? Гәтнамәнин кечикмәси биздә, мәним тәғсирим олмадан да фикир ајрылығына сәбәб олмушдур, чүнки «фәал бојкоту» сизин нечә изаһ етдијинизи билмәдән, мән ону «Пролетарий»дә башга чүр изаһ етмишәм*.

Бах сизин икимәркәзлилији бәрпа етмәјинизә даир даһа бир факт. Әслиндә чох бөјүк фикир ајрылығы әмәлә кәлмәмишдир, лакин һәр һалда бу, бүтүн партијанын һәрәкәт үсулу мәсәләсиндә арзу едилән шеј дејилдир. Мәнә елә кәлир ки, 1) үсјан вә мүвәггәти ингилаби һөкүмәт шүарыны тәшвигат кампанијасынын

* Бах: В. И. Ленин. Әсәрләри, 5-чи нәшри, 11-чи чилд, сәһ. 180—189. Ред.

мәркәзи бәнди олараг ачыг ирәли сүрмәк сон дәрәчә мүнүм вә III гурултајын гәрарлары бахымындан жека-нә дүзкүндүр. 2) Мәнә елә кәлир ки, сечкичиләрин јы-ғынчагларыны «гүввә илә говмаг» мәсләһәти даны-шыгсыз сәһвдир. Бу, фәлакәтли бир тактика оларды. Икисиндән биридир: ја чидди мигјасда гүввә тәтбиг етмәк үчүн шәраит јохдур, — онда тәшвигатла, нитг-ләрлә, тә'тилләрлә, нүмајишләрлә кифајәтләнәрәк, сечкичиләри һеч дә «говмаг» дејил, онлары инандыр-маг лазымдыр. Ја да чидди мигјасда гүввә тәтбиг етмәк үчүн шәраит вардыр — онда бу гүввәни сечкичи-ләрә гаршы дејил, полнсә вә һөкүмәтә гаршы јөнәлт-мәк лазымдыр. Онда үсјана әл атын. Јохса сиз чох күлүнч вәзијјәтдә гала биләрсиниз: фәһмәләр сеч-кичиләри «гүввә илә говурлар», һөкүмәт онлары гүввә илә мүдафиә едир!! Бурада, Думаја гаршы тәш-вигат мәркәзи олмаг е'тибарилә билаваситә вә гәти үсјан шұары ирәли сүрмәмәјин зәрәри өзүнү әмәли сурәтдә һисс етдирир: үсјан һазырлајын, һамыны (о чүмләдән сечкичиләри дә) инандырын ки, үсјан һазыр-ласынлар, бунун мәгсәдләрини, формаларыны, үсул-ларыны, шәраитини, органларыны, илкин шәртләрини изаһ един. Лакин нә гәдәр ки, гүввә топланмамышдыр, әбәс јерә *гүввә* тәтбиг етмәјин вә әкәр сечкичиләри Сиз инандырмамышсынызса, онлары гүввә илә гов-маг — доғрудан-доғруја дәлилик, социал-демократија үчүн интиһардыр.

Сонра. II. Сиз јазырсыныз ки, Тәшкилат комиссија-сы мәсәләсиндә һијлә ишләтмәјиб III гурултајын ира-дәсини јеринә јетирмисиниз. Мәним фикримчә, Сиз бурада әсла һаглы дејилсиниз. Бирләшмә *шәртләрини* һазырламаг вә бирләшмәк үчүн *ици гурултај* зәрурәти һаггында (ејни јердә вә ејни вахтда, һәр бир тәшки-латын мүтләг өз гурултајы гәрарларына табе олмасы шәртилә) мән сизә һәлә*... јазмышдым. Демәли бурада фикир ајрылығы јохдур. Лакин бу да бир факт ола-раг фактлығында галмагдадыр ки, кизли гәтнамәни

* Мәркәзи Комитәјә мәктубун тарихини: 28 ијул тарихини гојмаг үчүн әлјазмасында «һәлә»дән сонра бош јер бурахылмышдыр (бах: бу чилд, сәһ. 53—56). Н. К. Крупскаја «һәлә»ни позмуш вә «артыг бундан әввәл» јазмышдыр. Ред.

(буну ашагыда элавэ едирэм), бирлэшмэ шэртлэринин IV гурултај тэрэфиндэн *мүтлэг* тэсдиг едилмэсини сиз унутмусунуз. Мэн мэхз бунда тэ'кид едирдим. Тэшкилат комиссијасы өз бэјанатынын ики бэндиндэ (МК-нын «Летучий Листок»у № 3, сэх. 5), 2-чи бэндиндэ вэ 3-чү бэндиндэ *ачыг-ачыгына* гурултај јолу илэ бирлэшмэк *элейһинэ* данышыр. Буну инкар етмэк олмаз. Сиз исэ, *чавабда* өзүнүзүн разы олмадыгыңыз һаггында *сэсинизи дә чыхармырсыңыз!!* Мэхз елэ чыхыр ки, сиз гэтнамэни лэгв етмисиниз. Шүбһэсиздир ки, бу сэхвдир вэ бу сэхви дүзэлтмэк лазымдыр.

Нәһајэт, башга бир данышыгсыз сэхв: Тэшкилат комиссијасынын билаваситэ чавабынын олмамасыдыр. Сиз јазырсыңыз ки, «*данышыг III гурултајын эсаслары үзэриндэ бирлэшмэк һаггында иди*». Инсаф един, чэнаблар! Нијэ өзүмүзү алдадаг? Нијэ өз доғру мөвгејимизи ашкар ријакарлыгла зәифләдэк??

III гурултај эсасында бирлэшмэ рэдд едилмишдир. Буну һэлэ бурада билаваситэ Плеханова вэ Тэшкилат комиссијасына Винтер дә, Вадим дә тәклиф едирдилэр. *Белэ* бирлэшмэ шэраитиндэ *бир* МО оларды (Плеханов өз акентлэри васитэсилэ бунун үчүн һэтта «үчлэр» дә тәклиф едирди). *Белэ* бирлэшмэ шэраитиндэ *мүтлэг* һэр ики һиссэдэн бир МК оларды, јә'ни «кооптасија» кооптасија дејил, һәгиги бирлэшмэ оларды.

Лакин бу рэдд едилмишдир. Демэли, IV гурултајадэк *сазиш* вэ «*дөрдүнчү* гурултај эсаслары үзэриндэ» *бирлэшмэк* галыр. Белэ бир ачыг вэ ајдын чаваб вэ бэјанат вериб һамыја ешитдирмэк әвэзинэ, сиз *чамаат гаршысында* мәсэләнин маһијјәти үзэриндэн сүкутла кечирсиниз (чүнки ТК-нын тәклиф етдији бирлэшмэ — ачыг-ачыгына III гурултајын эсаслары үзэриндэ **дејилдир**, сиз исэ белэ чаваб верирсиниз: үмумијјәтлэ гәбул етмэк олар, јахшыдыр, бир дә сөһбәт едәрик!). Мәнэ исэ сиз јазырсыңыз: «*бизим ултиматумуз III гурултајын низамнамәсиндән ибарәт иди*». Мәкәр бу өзүнү алдатма дејилми? Әкәр Сиз буну һамыја сөјләсәниз, биринчиси, сизә бүтүн болшевикләр

күлэрлэр, икинчиси исә меншевиклэр сизә *елә* чаваб верэрлэр ки, сизин бирләшмәк һаггында бүтүн хош нијјәтләриниз пуч олуб кедәр!

Мәнчә, партијаја ачыг билдирмәк даһа јахшыдыр: тәәссүф ки, *онлар* III гурултај әсаслары үзәриндә бирләшмәји рәдд етдиләр. Кәлин IV гурултајы елә һазырлајаг ки, ејни вахтда вәејни јердә ики гурултај топлансын. Кәлин бирләшмә планыны һазырлајаг. Тутаг ки, *һәр јердә* бүтүн јанашы тәшкилатларда һәр ики тәрәф бәрабәр мигдардадыр (à la Николајев)⁷⁹. Белә исә, јанашы тәшкилатларын сијаһысыны, там сијаһысыны тәртиб един, онларын һамысынын рәјини сорушун. Сонра, тутаг МК да јарыбајарыдыр, јәни һәр ики тәрәф бәрабәрдир. Там *бирләшмәдә* белә «кооптасијаја» гаршы принцип е'тибарилә мүбаһисә етмәк олмаз (доғрудур, әмәли чәһәтдән мәсәлә бундан мүрәккәбдир вә билмәк лазымдыр ки, нә гәдәр јанашы тәшкилат вар вә и. а.). (Мө'тәризәдә дејәк: чох тәәссүф, «Летучий Листок»ун 1-чи №-синдә сиз һәддән артыг өјүнмүсүнүз ки, партијанын $\frac{2}{3}$ һиссәси бизим тәрәфимиздәдир. Бунунла сиз өз кәләчәк «јарыбајарылыг» сәзишиниз позмусунуз. Һәм дә $\frac{2}{3}$ демәклә доғруму дединиз??) Сонра, МО. *Бирләшдикдә* ики Мәркәзи Орган олмасы, мәнчә, мә'насыз бир шәјдир вә мән белә һесаб едирәм ки, бәлшевикләр, партијанын низамнамәсинә әсасән өзүнүн бир нечә комитәси органынын олмасыны бу мә'насыз шәјдән үстүн тутарлар. Бир-бирилә *рәгабәт апаран* ики Мәркәзи Орган олдугда бирләшмә өлү бир сөздән ибарәт олараг галачагдыр. Бу һалда «Николајев»сајағы бир әсас үзәриндә «сәзиш», јәни һәр ики тәрәфдән бәрабәр мигдарда олмаг шәртилә, һәр јердә бирләшдирмә вә ја разылашдырма комиссијалары олмасы даһа јахшыдыр.

III. Пул барәсиндә. Сизин белә бир бәјанатыныз бизим һамымызы бир илдырым кими вурду ки, МО «хари́чи вәсантлә» нәшр едилмәлидир, МК-нын ифласы **МО-дан башланмалыдыр**. Сиз јазырсыныз ки, бу нә һиддәтдир, нә дә мәзәммәт. Ичәзә верин сизә инанмајаг. Белә бир шәји чидди, сакит сурәтдә вә сојугганлылыгла демәк — МО-нун партија илә *алагәсинин кәсил-*

мәсини е'лан етмәк демәкдир, сиз исә буну истәјә билмәздиниз. Партијанын МО-суну партија вәсаити илә дејил, харичин вәсаити илә нәшр етмәк, — партија ифласынын МО-дан *башланмалы* (гуртармалы дејил) олдуғуну е'лан етмәк — бу нә исә көрүнмәјән бир шејдир. Әкәр биз буну мүвәггәти чәтинликләр үзүндән (чүнки үмумијјәтлә Сизин дәвријјәниз «јағлыдыр», 60 000 вә «тәдбир» үмидләриниз исә, бундан да үчгат «јағлыдыр») әсәбилик тәзаһүрү дејил, чидди һесаб етсәјдик, биз Харичи Тәшкилат комитәсинин органыны «харичин вәсәнтлә» нәшр етмәјә кечмәк үчүн о саат тәдбирләр көрмәли олардыг. Лакин тәкрар едирәм, сизин бу әчанб чыхышынызы мән анчаг әсәбилик нәтичәси һесаб едирәм вә шәхси көрүшмәни көзләјәчәјәм, чүнки бу, мәнчә, әлагәнин кәсилмәси башланғычы дејил, бир анлашылмазлыгдыр.

Әлинизи бәрк сыхырам. *Н. Ленин*

*Ченеврәдән Русијаја
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәчмүәсинин V китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олуңур

К. ЫҮИСМАНСА

Әзиз јолдаш!

Бизим партијамызын ики фраксијасыны барышдырмаг мәгсәдилә Бејнәлхалг социалист бүросунун ишә гарышмасыны тәклиф едән бүтүн мәктубларыныз Русијада Мәркәзи Комитәјә көндәрилмишдир. Һазыркы анда мән сизә хәбәр верә биләрәм ки, Мәркәзи Комитә бәһс олуңан конфрансда иштирак етмәјә һазырдыр, бу шәртлә ки, һәммин конфранс мәсәләнин анчаг илк мүзакирәси характериндә олсун. Үмид едирәм ки, Мәркәзи Комитәнин нүмајәндәләри јахын заманда, јәгин ки, сентјабрда Ченеврәјә вә ја Берлинә кәләчәкләр.

Лакин мән сизә хәбәр вермәлијәм ки, Мәркәзи Комитә Русијада Тәшкилат комиссијасы илә — меншевик партијасынын ичрайјә органы илә сазиш бағламаға

һазырлашыр. Артыг илк данышыглар олмуш вә һәр ики партија харичи тәшкилатлар тәрәфиндән рус ингилабы үчүн бурахылан мәбләғ мәсәләсиндә сазишә кәлмишдир. Һәммин сазишин мәтнин ики һәфтә бундан әввәл сизә көндәрилмишдир.

Барышығын мөһкәмлијини аичаг Русијадакы јолдашлар арасында там разылыг олмасыны тә'мин едә биләчәјинә көрә, бизә јаздыгыныз конфрансы чағырмаздан әввәл бу данышыгларын нәтичәсини көзләмәк мәгсәдәујгун оларды.

Владимир Улјанов (Н. Ленин)

1905-чи ил сентјабрын 16-да

*јазылмышдыр
Ченеврәдән Брусселә
көндәрилмишдир*

*1905-чи илдә франсыз дилиндә
пектографда вәрәгә шәклиндә
чап едилмишдир (сахланмамышдир)*

*Илк дәфә рус дилиндә 1929-чу илдә
В. И. Ленинин Әсәрләринин
2—3-чү нәшрләриндә, VIII чилдә
чап олунишидур*

*Макинада јазылмыш сурәтиндән
чап олунур*

*Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

52

С. И. ГУСЕВӘ

Лениндән Натсијаја

20. 9. 05.

Әзиз дост! 3 №-ли мәктуб үчүн сағ олун. Ола биләр, онун бир һиссәсини чап едәк⁸⁰. Сиз редаксија илә јалныз рәсми мәсәләләр үзрә (низамнамә һаггында, әләгәләр, үнванлар вә саирә һаггында) дејил, јалныз мүхбирлик мөвзулары (филян вә филиан һадисәләр олмушдур) үзрә дејил, Сизин бахышларынызын мәзмуну һаггында, тактикамызы Сизин нечә баиша дүшдүјүнүз һаггында, буну рефератларда, јығынчагларда *Сизин* ишдә *мәһз нечә* һәјата кечирдијиниз вә и. а. һаггында сөһбәт етмәјин башланғычыны гојурсунуз. Рус әмәли ишчиләринин бизимлә белә сөһбәтләри *сон дәрәчә гијмәтлидир* вә мән Сиздән артыг дәрәчәдә хәиш

едирәм һәр јердә вә һәр тәрәфдә тәблиг едәсиниз, хатырладасыныз, тә'кид едәсиниз ки, ким МО-ну өз МО-су һесаб етмәк истәјирсә (партијанын һәр бир үзвү исә буну истәмәлидир), рәсми јазылар вә ја рапортларла кифајәтләнмәмәли, редаксија илә өзүнүн филан бахышлары јеритмәси һаггында мәһз *сөһбәт* етмәлидир, **мәтбуат үчүн дејил**, идеја әлагәси јаратмаг үчүн сөһбәт етмәлидир. Белә сөһбәтләри ади бир шылтаглыг нәтичәси һесаб етмәк — мәһдуд әмәли ишә ујмаг, бүтүн әмәли ишимизин, бүтүн тәшвигатымызын бүтүн принципал чәһәтини, идеја чәһәтини башлы-башына бурахмаг демәкдир, чүнки ајдын, дүшүнүлмүш идеја мәзмуну олмајан тәшвигат ибарәбазлыға чеврилир. Ајдын идеја мәзмуну һазырламаг үчүн исә, МО-да тәкчә әмәкдашлыг етмәк кифајәт дејилдир, һабелә бу вә ја башга бир мүддәаны әмәли ишчиләрин нечә *баша дүшдүкләрини*, бу вә ја башга бахышлары *онларын ишдә* нечә һәјата *кечирдикләрини* дә бирликдә мүзакирә етмәк лазымдыр. Бунсуз МО редаксиясы һавадан асылыб галар, билмәз ки, онун тәблиғаты гавранылырмы, о тә'сир көстәрирми, һәјат бунун шәклини нечә дәјишидирир, нә кими дүзәлишләр, әлавәләр лазымдыр. Белә олмаса, социал-демократлар о дәрәчәјә енәрләр ки, јазычы арабир јазачаг, охучу да охучагдыр. Биздә партија әлагәсинин зәрурилији шүүру һәлә зәифдир, — буну һәм сөјләмәклә, һәм дә нүмунә көстәрмәклә мөһкәмләтмәк лазымдыр.

Мәктубунузун бир һиссәсини чап етмәк үчүн Сизин тәчрүбәниздән истифадә етмәјә чалышачағам. Үмумијјәтлә биз бир-биримизлә разыјыг вә Сизинлә бир рәјдәјик (Сизин фикриниз мәним «Ики тактика»дакы фикирләримлә ујғундур). Хүсусән мәнә елә кәлир ки, меншевикләрә Сиз онларын: *күтләләри* үсјана һазырламаг сөзләри үстүндә әбәс јерә һүчүм едирсиниз. Бурада бир сәһв олса да, әсаслы сәһв дејилдир.

Әлинизи бәрк сыхырам. Сизин *Ленин*

*Ченеврәдән Одессаја
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәчмүәсинин V китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунар

РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ

Лениндэн МК-ја

30. IX. 05.

Эзиз достлар!

1) Малых илэ мугавилэнин лајинэсини бүтүн МК тэрэфиндэн Сизин тасдигинизэ көндөирэм⁸¹. Тасдиг етмэји мэслэһэт көрүрэм — јохса бурада бир јығын адамын јашамага һеч бир шеји јохдур, партија исэ онлары (о чүмлэдэн «Пролетарий»нин редакторлары вэ эмәкдашларыны) сахлаја билмэјэчәкдир. Бу, чидди мәсэләдир вэ чох хаһиш едирэм ону бир зәрбэ илэ бал-таламајасыныз: јохса дәһшәтли бөһрана сәбәб ола биләр.

2) Мәслэһэт көрүрэм 50%-дән 100%-ә чатдырасыныз. Малых разылыг вермәли олачагдыр.

3) Сонра, ону мүтлэг индичә мәчбур един ки, МК илэ сазишә кәлмәли олачаг шәхсин идеја *рәһбәрлијинә* (тәкчә нәзарәтинә дејил) табе олсун. Бу, тамамилә мүмкүндүр, о разы олар, бу бәндин әһәмийјәти принципал чәһәтдән олдуғча бөјүкдүр вэ сабаһ әмәли чәһәтдән дә чох бөјүк олачагдыр.

4) Сиз конфранса нүмајәндә тәјин етмәмәклә вэ МК-нын вәд едилмиш үзвләрини бураја көндөрмәмәклә Бејнәлхалг бүро гаршысында мәни дә, хүсусилә өзүнүзү дә чыхылмаз вәзијјәтдә гојурсунуз⁸². Аллаһ хатиринә, баша дүшүн ки, Сиз бунунла бүтүн бејнәлхалг сосиал-демократијаны өз әләһинизә галдырысыныз. МК-нын гәрибә көрүнән сүкуту һаггында мән артыг Бејнәлхалг бүродан сорғу алмышам (мән чаваб вердим ки, сиз мүнсифләр мәнкәмәси олмадан конфранса принцип етибарилә разысыныз, аз сонра Сиздән нүмајәндәләр кәләчәкдир вэ Русијада Тәшкилат комиссијасы илә МК арасында данышыглар кедир).

Бејнәлхалг бүроја дүрүст вэ ајдын рәсми чаваб вермәк лазымдыр, јохса Сиз өзүнүзү сон дәрәчә биабыр едирсиниз, куја ки, бојун гачырысыныз⁸³.

5) Сизин бураја кәләчәјиниздән артыг үмидими кәс-

мишэм. Нэжэ көрэ Сысожканын һалак олмасындан бир кәлмә дә јазмырдыныз? Јазын көрәк, кәлмәк планындан тамамилә әл чәкмисинизми? Үмумијјәтлә Сиздән бир ајдан артыгдыр ки, һеч кәсин барәсиндә бир хәбәр јохдур.

6) Плеханов барәсиндә бурадакы шајиәләри мә'лумат үчүн Сизә хәбәр верирәм. Бејнәлхалг бүро гаршысында ифша едилдијинә көрә бизә ашкар ачығы тутмушдур. «Дневник Социал-Демократа»нын 2-чи №-дә бир арабачы кими сөјүш сөјүр. Онун каһ хүсуси гәзетиндән, каһ да «Искра»ја гајытмасындан данышырлар. Нәтичә: она олан е'тимадсызлыг гүввәтләnmәлидир.

Әлинизи сыхырам. һеч олмаса бир кәлмә чаваб верин.

Сизин Ленин

*Ченеврадән Петербурга
көндәрилмишидир*

*Нлк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәчмугосинин V kitabында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

54

РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ

Јалныз бу күн (јени үсулла 3. X. 05!!) Сизин «Летуций Листок»ун 24. VI. 1905 тарихли 2-чи №-сини алдым. («Ваһид мәркәз» өз үзвләрини үч ајдан сонра хәбәрдар едир...)

«Партија тәшкилатынын әсаслары» мәгаләси чох јажшыдыр. Тәсәввүр едирәм ки, меншевикләрә нә гәдәр дә әлифбаны өјрәтмәк лазым кәлир! Доғрудан да лазым кәлир! Мәгаләнин мүәллифи буну чох көзәл етмишдир. Мән ону «Пролетарий»дә чап етмәк фикриндәјәм⁸⁴. Әлбәттә, кечдир, лакин һеч олмамагданса, кеч олмасы јажшыдыр.

Бу мәгалә мәндә белә бир фикир ојатды ки, сиз МК-ны сәссиз-сәмирсиз дејил, даим данышан бир һала сала биләрсиниз вә салмалысыныз. Акентләрлә көрүш-

лэрдэ вэ сөһбэтлэрдэ «нычылдашма» јолу илэ идеја рәһбәрлији көстөрмәк вахтлары өтүб кечмәкдәдир! Сижаси әдәбијјатла рәһбәрлик көстөрмәк лазымдыр. «Рабочий» бунун үчүн јарамыр, онун ролу башгадыр. Сиз чоху *2 чәп сәһифәси* һәчминдә, лакин *һәфтәдә ики дәфә мүтләг* МК-нын бүллетенини *чыхартмалысыныз*. Орада сижаси, тактика вә ја тәшкилат мөвзусунда кичик бир мәгалә, сонра һәрәси үч сәтирлик гыса, хырда хәбәрләр дәрч етмәк оларды. Анчаг 1) чәп етмәк лазымдыр, чүнки һектограф артыг чох писдир (мәкәр *сүр'әтлә* ишләјән һәтта кичик бир техника јохдурму?) вә 2) буну вахтлы-вахтында вә тез-тез етмәк лазымдыр.

«Рабочий»ни һәфтәлик кичик гәзетә чевирмәк планыныз мәнә ајдын дејилдир. Мәнчә, популјар орган (мән буна тәрәфдар дејиләм, лакин гурултај гәрара алмышдыр вә һәләлик данышыг ола билмәз) бир шејдир, һәгигәтән үмуми сижаси рәһбәр мәгаләләрдән ибарәт *бүллетен* исә башга бир шејдир. Сизин үч-дөрд јахшы әмәкдашыныз вардыр, демәли лап асанлыгла һәфтәдә 2 мәгалә ала биләрсиниз, бунун исә чох бөјүк әһәмиј-јәти оларды!

*1905-чи ил октябрын. 3-дә
јазылмышдыр
Ченеврәдән Русијаја
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәчмүәсинин V китабында
чәп едилмишдир*

Әлјазмасындан чәп олунур

55

РСДФП МӘРКӘЗИ КОМИТӘСИНӘ

3. X. 05.

Әзиз достлар! Бир јығын сәнәд алдым вә Делтанын әтрафлы данышыгларыны динләдим. Бүтүн бәндләр үзрә тез чаваб верирәм.

1) Тә'јин едилән вахтда кәлә билмәјәчәјәм*, чүнки

* Бурада вә сонра алтында далғавары хәтт чәкилән сөзләр (бах: иллүстраијаја) шифрләринин ачылмасы нәзәрдә тутулан мәтипләрә ишарәдир. *Ред.*

инди гээтн гојуб кэлмэк мүмкүн дејилдир⁸⁵. Воинов Италијада илишиб галмышдыр. Орловскини бир иш үчүн көндөрмэк лазым кэлди. Иши тапшырмага бир адам јохдур. Демэли, иш, сизин тэ'јин етдијиниз кими, рус октябрынадэк тэ'хирэ салыныр.

2) Эн вачиб ханишими тэкрар едирэм: Бејнэлхалт бүроја рэсми чаваб верин. Харичи конфранса адам көндэирсинизми. Дүрүст көстөриң: кими вэ нэ заман. Кими тэ'јин едирсиниз, — јенэ дүрүст көстөрин. Јохса Б. бүро гаршысында өзүнүзү олмазын дэрэчэдэ е'ти-бардан салырсыныз.

3) Плеханов барэсиндэ дэ рэсми вэ гэти сүрөтдэ: һэ ја јох. Бэс кими тэ'јин етмэли? Бу мәсэлэни тэ'хирэ салмаг сон дэрэчэ тәһлүкәлидир⁸⁶.

4) Легал нәшријат мәсәләсини тез рәсми гәрарла һәлл един. Малых* илә мүгавилә лајиһәсилә мән сизә зәррә гәдәр зәрәр вурмамышам, чүнки бу лајиһәдир. Анчаг тәкрар едирәм ки, Малых бурада олан вә партијанын сахламага күчү чатмадығы бир јығын адама чөрәк пулу газанмаг имканы вермишдир. Буну јаддан чыхармајын. Һәм Малых илә мүгавилә бағламағы, һәм дэ башгалары илә ишләри, Шмидт руһунда давам етдирмәји мәсләһәт көрәрдим⁸⁷.

5) Аз гала бүтүн акентләр тәрәфиндән МК-ја мүхалифәт һаггында мән буну дејә биләрәм. 1-чиси, Инсаровун вә Лјубичин кооптасијасы, јәгин ки, иши олдугча јахшылашдырар вә мән буну тамамилә алгышлајырам. 2-чиси, көрүнүр, гисмән акентләр бир гәдәр шиширдирләр. 3-чүсү, акентләрин бир һиссәсини комитәләрдә отурдуб онлара 2—3 гоншу комитәнин бүтүн рајонуна гајғы көстөрмәсини тапшырмаг лазым кәлмирми? Тактика бирлијини шиширтмэк лазым дејилдир: комитәләрин иш вә планларынын бир гәдәр мүхтәлиф олмасынын ејби јохдур.

6) Мән IV гурултај гајғысына галмағы сон дэрэчэ мүһүм һесаб едәрдим. Даһа вахтдыр. Гурултај, mini-tum јәгин ки, 1/2 ил вә бәлкә даһа артыг кечиккәчәкдир. Лакин һәр һалда даһа вахтдыр. Мәнчә, биз бир аз

* Бах: бу чилд, сәһ. 83—85. Ред.

мүгәссирик ки, бә'зи комитәләрн өзбашына бурахмыш вә меншевикләрә јол верилмәси шәртләрн һаггында III гурултајын гәрарларына риајәт едилмәмәсиннә им-кан вермишик. III гурултајы ејни заманда һәм таны-јан, һәм дә танымајан бу комитәләрн сымасы IV гурултајадәк мүәјјән олмаса, һәрч-мәрчлик әмәлә кәләр. Бунларын бир һиссәси IV гурултаја кетмәз. Бу да јени бир биабырчылыгыдыр. Бир һиссәси кедәр вә гурултајда о бири тәрәфә гачар. Биз *и*ки һиссәни бирләшдирмәк сипјасәтнин һәр ики һиссәни *бир-бирилә гарышдырмаг-ла* бир шеј һесаб етмәмәлијик. Ики һиссәни бирләш-дирмәјә разыјыг. Ики һиссәни бир-бирилә гарышдыр-маға һеч бир заман разы дејиллик. Биз комитәләрдән тәләб едиб демәлијик — ајдын сурәтдә ајрылын, сонра ики гурултај олмалы вә о заман бирләшмәли. Ејни заманда вә ејни бир јердә ики гурултај олмалы, онлар ирәличәдән һазырланмыш бирләшмә лајинһәлә-рини мүзакирә вә гәбул едәрләр.

Инди исә партијанын ики һиссәсини *гарышдырмаға* гаршы ән гәти сурәтдә *мүбаризә апармаг* лазымдыр. Мән акентләрә ән гәти сурәтдә белә бир шүар верил-мәсини вә бунун һәјата кечирилмәсини тапшырмағы мәсләһәт көрәрдим.

Белә едилмәсә, бөјүк гарышыглыг әмәлә кәләр. Меншевикләр үчүн һәр чүр гарышыглыг әлверишли-дир вә онлар буну һәр васитә илә төрәдәчәкләр. Онлар үчүн «бундан бетәр олмајачаг» (чүнки онларын поз-гунлугундан даһа пис бир шеј ола билмәз), биз исә өз тәшкилатымызы, һәтта рүшәјм һалында олса да, гүјмәтләндиририк вә ону әлиминзлә, дишиминзлә гору-јачагыг. Меншевикләрә һәр шеји долашдырмаг вә IV гурултајдан јени бир мә'рәкә чыхармаг әлверишлидир, чүнки онлар өз гурултајлары һагда һеч фикирләшмир-ләр. Биз исә бүтүн сә'јнмизи, бүтүн фикримизи пар-тијанын *бизә аид* һиссәсини бирләшдирмәјә, даһа јахшы тәшкил етмәјә вермәлијик. Бу тактика «худбин-лик» тактикасы кими көрүнүр, ләкин бу јеканә ағыллы тактикадыр. Әкәр биз јахшы бирләшмиш, там тәшкил едилмиш олсаг, әкәр биз һәр чүр инилдәјәнләрн вә фәрариләрн өзүмүздән узаглашдырсаг, онда бизим

мөһкәм өзәҗимиз, һәтта чох бөҗүк олмаса да, бүтүн «тәшкилат гарышыглыгы» дәстәсини өз ардынча апарар. Јох әкәр биздә өзәк олмаса, меншевикләр өзләрини позғунлашдырдыгдан сонра бизи дә позғунлашдырарлар. Биздә мөһкәм өзәк олса, тезликлә бизимлә бирлик дүзәлтмәҗә вадар едәрик. Јох әкәр биздә өзәк олмаса, онда башга бир өзәк деҗил (бу өзәк јохдур), *долашыгчылар* үстүн кәләрләр вә онда, сизи инандырырам, јени деди-году лабүддән јени бир парчаланма вә әввәлкиндән јүзгат пис бир гәзәбләнмә мејдана хәләр.

Кәлин, өз күчүмүзү артырмагла вә *ајдын* низамнамә вә тактика нормалары лајинһәләри дүзәлтмәклә һәгиги бирләшмә һазырлајаг. Бирләшмәкдән бош-бошуна данышан, партијанын һиссәләри арасындакы мүнәсибәтләри *гарышдыран* бошбоғазлары исә, мәнчә, өз арамыздан амансызлыгла рәдд етмәк лазымдыр.

Әлинизи сыхырам. Сизин *Н. Ленин*

*Ченеврэдән Русијаја
көндәрилмишидир*

*Илк җәфә 1926-чы илдә
Ленин мәчмүәсинин V китабында
чап едилмишидир*

Әләзмасындан чап олуңур

М. А. РЕЙСНЕРӨ

4. X. 05.

Чох һөрмәтли Михаил Андрејевич! Мәктубуңуз үчүн Сизә чох миғнәтдарам, бу мәктуб бизим к.-д. адлананларын планлары вә тактикасы һаггында мәнә Феликс Александровичин Сизинлә мусаһибә барәсиндәки хәбәриндән даһа чох мәлүмат верир⁸⁸. Сизин вердијиниз бу хәбәр олдуғча мүнүмдүр ки, либераллар, Витте вә башгалары фәал бојкотдан сон дәрәчә горхурлар. Мән Русијадан јеничә мәлүмат алмышам ки, с.-д.-ләрин (РСДФП-нин һәр ики һиссәси, Бунд, јәгин ки, латышлар вә н. а.) партијаарасы конфрансы олмуш-

дур. Фэал бојкот тактикасы гəти сурəтдə гəбул едил-
мишдир.

Сизин планыңыз мənə ајдын дејилдир: 1) мəkəр зəррə гəдэр дə олса үмид вардырмы ки, к.-д.-лэр Дəв-
лəт думасына сечкилəрдən имтина етсинлэр? Мəним фикримчə, неч бир үмид жохдур. 2) Экəр радикаллар
илə сазыш багламаг лазым кəлəрсə, мүүссислэр мəч-
лиснə индичə сечкилэр кечирилмəсини тəлəб етмək
əвəзинə, С.-Петербург фəһлэлəрини силаһландырмаға
онлардан бир милјон тəлəб етмək бизим үчүн даһа
јахшы олмазмы? Треповла мұбаризэдən əввəl вə ја
Треповла мұбаризə апармадан сечкилəрини нə мə'насы
ола билэр?

Элбəттə, буну əтрафлы мұзакирə етмək лазымдыр.
Мəним үмидлəрим, 1-чиси, Сизин бу күнлəрдə Бер-
линдə мəним бир достумла олачаг көрүшүнүзэдир⁸⁹;
2-чиси, Феликсин јаздығы кими, бизим Сизинлə бура-
да олачаг көрүшүмүзэдир. Фэал бојкот угрундакы мұ-
баризэдə мұвəффəгијјəт арзу едирəm.

Хидмəтиниздə һазыр...

*Ченеврəдən Берлинə
кəндəрилмишдир*

*Илк дəфə 1926-чы илдə
Ленин мəчмүсинин V китабында
чап едилмишдир*

Əлјазмасынҗан чап олунур

РСДФП МƏРКƏЗИ КОМИТƏСИНƏ

5. X. 05.

Эзиз достлар! Индичə Рејнертин јени мəkтубуну
алдым. Мən онун тəkлифини диггəтлə дүшүндүм, Дел-
та илə данышдым вə 3. X. 05 тарихли мəkтубдакы мən-
фи чавабымы бир даһа нəзəрдən кечирдим*.

Орловскини мən бир һəфтэдən сонра кери кəндэрə
билэрəm. Онда, ола билэр, мəнсиз бир-ики һəфтə ке-
чинəјдиниз, мən ирəличэдən бир нечə мəгалə јазар-

* Бах: бу чилд, сəһ. 86. Ред.

дым, гисмэн јолда да бэ'зи шејлэр јазардым. Лакин сизин планыныз мэнэ һэр һалда олмазын дэрэчэдэ элверишсиз көрүнүр. Инди харичи гээтлэрдэ долу олан бүтүн хэбэрлэрэ көрө, Финландијада инди чох бөјүк гээб вардыр. Билаваситэ һазырланмагда олан бир сыра партлајышлардан, үсјан һазырланмасындан јазырлар. Инди ораја хүсусилэ чохлу гошун көндө-рирлэр. Саһил вэ дэниз полиси дөрдгат күчлэндирил-мишдир. John Grafton⁹⁰ эһвалатындан сонра хүсуси олараг, бүтүн диггэт саһиллэрэ јанашан кэмилэрэ ве-рилир. Бир чох јерлэрдэ силаһ тапылмышдыр вэ инди силаһы вар гүввэ илэ ахтарырлар. Тамамилэ мүмкүн һесаб едирлэр ки, силаһлы мүдахилэ етмэк үчүн гәсдән тоггушма дүзәлдәчәкләр.

Белә бир шәраитдә орада үмуми јығынчаг дүзәлт-мэк әсла һеч бир еһтијач олмадан риск етмэк демәк-дир. Бу лап јерсиз бир тәдбирдир. Ән чүзи бир тәса-дүфи шеј (инди Финландијада буна хүсусилэ бөјүк еһтимал вардыр) кифајәтдир ки, бүтүн МК да, МО да тамамилэ ифлас етсин, чүнки онда бурада һәр шеј дағылар. Вәзијјәтә ачыг көзлө бахмаг лазымдыр: бу, партијаны тамамилэ меншевик башчыларын пәйчәси-нә вермэк демәкдир. Мән әминәм ки, сиз фикирләш-дикдән сонра, бизим белә етмөјә һаггымыз олмады-ғына шәрик оларсыныз.

Хаһиш едирәм мүзакирә едәсиниз ки, планы белә дәјишдирмэк олмазмы. Һамы Стокһолма топлашсын. Сизин үчүн бу, индики плана нисбәтән бир аз нараһат-лыг төрәдир, лакин олдугча элверишлидир. Нараһат-лығы — бир тәрәфә $1\frac{1}{2}$ күн (јахынлығында көрүш ола-чағы нәзәрдә тутулан Абодан һесаб етмәклә) вэ ја maximum бир күн кеч олмасыдыр. Һамысы 2 вэ ја тутаг ки, һәтта 4 күн. Бу тамамилә чүзи бир шејдир. Элверишли чәһәти — даһа артыг тәһлүкәсиз олмасы-дыр. Онда әсла үмуми ифлас ола билмәз. Демәли, МО-нун вэ бүтүн МК-нын мүгәддәрәтәһини зәррә гәдәр тәһлүкә алтына алмырыг; һеч дә мә'насыз бир горхулу аддым атмырыг. Сизләрдән бә'зиләри тамамилә легал кәлә биләр: онлары һәбс едә билмәзләр. Бә'зиләри дә өзкә паспорту әлдә едәрләр вэ ја паспортсуз кечәрләр

«Пролетарий»нин 20-чи №-синдә чаваб верирәм*, бирикүн чыхачагдыр. 2) Плехановдан *партиянын онлара аид хиссәсинин* нүмајәндәси олмасыны хаһиш едирләр.

Бизә лазым олан да мәһз будур! Плеханов онларын хаһишини, әлбәттә, јеринә јетирәчәкдир. Онун бизим үчүн фәләкәтли олан заһирн битәрәфлији позулачагдыр ки, лазым олан да будур. Гој Бејнәлхалг бүрода ики пәфәр олсун: бири чоһлугдан, бири дә азлыгдан. Бу һамысындан јахшыдыр. Һәм дә Плеханов азлыгдан олса, *даһа јахшыдыр*. Бу, кәләчәк бирләшмә үчүн көзәл бир нүмунә олар. Чоһ хаһиш едирәм: инди Плеханов һаггындакы фикирдән тамамилә әл чәкин вә чоһлугдан өз нүмајәндәһизини тәјјин едир. Биз аһчаг онда тамамилә тәјјин едилмиш оларыг. Орловскиһини тәјјин етмәк јахшы оларды. О, дилләри билир, данышмағы бачарыр вә көркәһи дә вар. Әлагәһарин чоһ һиссәһи, демәк олар һамысы јазы иләдир вә биз, әлбәттә, мәсләһәтләшәрдик. Һәрчәнд мәсләһәт едиләчәк бир шеј дә јоһдур: мән тәчрүбәдән сизин инандырырам ки, бу нүмајәндәһлик *халис рәһмијјәтчиликдир*. Плеханов бир заманлар бу нүмајәндәһлији дәфәләрлә Колтсова тапшырмышды вә бунун һеч заман һеч бир зәрәри олмашды, һалбуки Колтсов һеч бир шејә јарамајан бир «парламент хадимидир» вә үмумијјәтлә олмашын дәрәчәдә тәнбәлдир**.

Әлиһизин сыхырам. *Н. Ленин*

*Ченеврәдән Русијаја
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәһмүәсинин V китабында
чап едилмишдир*

Әлазмасындан чап олунур

* Бах: «Бејнәлхалг сәһнаһист бүросунда РСДФП нүмајәндәһлији» мәғаләһи (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 11-чи чилд, сәһ. 334—337). *Ред.*

** Мәктубун ағ олан үчүнчү сәһифәһиндә РСДФП МК-нын нәзәрдә тутулан мүшавирәһинин В. И. Ленин тәрәфиндән тәртиб едилмиш тәғвим мүддәти һесабы вардыр:

«Мәктуб көндәрилир»	6.	X.	
Мәктуб алыһыр	12.	X.	16. X.
Сәфәрә чыхыш	18.	X.	22
	20.	X.	24
Конфранс	20—22.	X.	24—26
Кәлиш	22—24.	X.	26—28
	[+7]		[+3] ».

Бу мәсәлә барәһиндә бах: әввәлки мәктуб. *Ред.*

ХЕРСОН БОЛШЕВИКЛЭРИНЭ

Эзиз јолдашлар! Сизин јанынызда олмуш јолдашдан Сизэ мәктублар көндөрмәк үчүн үнван алдыг вә билаваситә әлагәјә кирмәк үчүн бундан тез истифадә едирик. Биз билаваситә әлагәләрә вә фикир мүбадиләсинә бөјүк әһәмијјәт веририк, буна көрә дә әлагә јаратмаға чәһд едирик⁹¹. Бизә бу үнвана јазын: ч-б Алберт Милдејә, Маријенштрассе, 13^{II} Лејпсиг. (Albert Milde, Marienstrasse, 13^{II}.)

Н. Ленин

*1905-чи ил октябрын 10-да
Ченеврэдә јазылмышдыр*

*Илк дәфә 1934-чү илдә
«Красный Архив» журналынын
1-чи №-синдә чап едилмишдир*

*Макинадә јазылмыш сурәтиндән
чап олунур (ачылыб охунмушдур)*

А. В. ЛУНАЧАРСКИЈӘ

11 октябр.

Эзиз Ан. Вас.! Мәгаләниз фөвгәл'адә дәрәчәдә ма-раглы, сон дәрәчә мүасир мөвзуја аиддир⁹². Бу јахын-ларда «Leipziger Volkszeitung» баш мәгаләсиндә земствочуларын сентјабр гурултајына көрә онлара истехза едиб дејирди ки, онлар «констптусија ојуну ојнајырлар», *артыг* өзләрини парламент хадимләри һе-саб едирләр etc. etc. Парвус вә Мартовун сәһвини мүт-ләг *бу* чәһәтдән тәһлил етмәк лазымдыр. Лакин Сизин мәгаләниздә тәһлил чыхмамышдыр. Мәнчә, мәгаләни ики истигамәтдән бириндә јенидән ишләмәк лазым-дыр: ја ағырлыг мәркәзини бизим «парламентаризм ојуну ојнајан» јени искрачыларын үзәринә кечирмәк, парламентаризмин шәрти, мүвәггәти әһәмијјәтини, ингилаби мүбаризә дөврүндә «парламент хүлјалары-нын» бајағылығыны вә и. а. әтрафлы көстәрәрәк, буну лап башланғычыннан изаһ етмәк (русијалылар үчүн чох фајдалыдыр!) вә һилфердингин адыны анчаг нү-

мунә үчүн лап өтәри чәкмәк лазымдыр. Ја да бил-фердинги әсас көтүрмәк лазымдыр, онда мәгаләјә башга ад вериб билфердинг тәрәфиндән мәсәләннн гојулушунун өзүнү исә даһа ајдын тәсвир едәрәк, мәгаләнн аз дәјишдирмәк лазым кәләр. Әлбәттә, ола биләр, Сиз буну дәјишдирмәк үчүн башга бир план да тапасыныз, лакин хаһиш олунур, буна мүтләг дәрһал башлајасыныз. Вахт вардыр, чүнки мәгалә бу №-дә кедә билмәјәчәкдир (Москва һадисәләри⁹³ + көһнә материал бүтүн јери тутмушдур). Демәли, ону чәр-шәһбә ахшамы 17. X. тарихинәдәк көндәрмәк лазым-дыр. Артыг дәрәчәдә хаһиш едирәм, ону әтрафлы мәгалә шәклинә салыб 17. X. тарихинәдәк көндәрәсиниз. Биринчи шәкилдә дәјишдирсәјдиниз, даһа јахшы олар-ды, бәлкә баш мәгалә олду!

Биздә парламент олсајды, «Московские Ведомос-ти»⁹⁴ contra мүтләг кадетләрә, Милјукова вә К⁰-сына көмәк едәрдик. Мәсәлән, тәкрат сәсәгојма заманы етс. Орада бу, с.-д. синфи партијасынын мүстәгиллијини зәррә гәдәр позмазды. Лакин парламент дөврүндә де-јил, ингилаб дөврүндә (Сиздә бу фәрг артыг сәрлөв-һәдә гејд олунмушдур) **ингилаби мүбаризә апармаға габил олмајан** адамлара көмәк етмәк 1) партијамы-зын мүстәгиллијини позмаг демәкдир. Сазиш ајдын вә ачыг ола билмәз. Бу, јардым көстәрмәк үчүн өз һүгу-гундан *истифада етмәк* дејил, Сизин дедијиниз кими, өз ингилаб һүгугуну мәнз «сатмагдыр». Парламентдә биз көмәк етмәклә әсла јох олмуруг. Инди, Милјуков-лары мүәјјән шәртләрлә *бизим үчүн* данышмаға *ва-дар етмәклә* биз јох олуруг. Соңра, башлычасы 2) белә бир јардым ингилаба хәјанәтдир. бәлә парламент јохдур, анчаг Милјуковларын *хүләлары* вардыр. Ингилаб уғрунда парламент гајдасы илә мүбаризә апармаг дејил, парламент *уғрунда* ингилаби тәрз-дә мүбаризә апармаг лазымдыр, ингилаб уғрунда *ачиз* «парламентдә» мүбаризә апармаг дејил, *күч-лү* парламент уғрунда ингилаби тәрздә мүбаризә апармаг лазымдыр. Инди Русијада ингилабын гәлә-бәси *олмадан* «парламентдә» *бүтүн гәләбәләр* (Дөвләт

думасы вә ја буна бәһзәр бир шеј) *бир һечдир*, һечдән дә писдир, чүнки көзләрдән *сахта бир шејлә* пәрдә асыр. Парвус буну анламамышдыр.

Кадетләр артыг *regierungsfähig** олмушлар (Трубетскојлар вә Мануиловлар ректор ролунда етс.), артыг инди (јығынчаглары бајағылашдырмаг баһасына) јығынчаг азадлыгларынын икинчи мәртәбәсинә, сахта парламентаризм мәртәбәсинә галхмышлар. Онлара лазым олан да елә будур ки, пролетариат *әслиндә зир-зәлидә* галараг, өзүнү икинчи мәртәбәдә күман етсин, өзүнү парламент гүввәси хәјал етсин вә «јардым көс-төрмәк» «шәртләринә» разы олсун вә саирә. Бу, зән-кинш мөвзудур! Биз инди халгын ингилаби мүбаризәси илә күчлүјүк вә сахта парламентаризм чәһәтдән зәифик. **Кадетләр әксинәдир.** Онларын бүтүн фикри бизи сахта парламентаризм тәрәфинә чәкмәкдир. «Искра» өзүнүн алдадылмасына јол вермишдир. Мәһз бурада «парламентаризмин ингилаба мүнәсибәтини *әтрафлы* тәһлил етмәјин јеридир ((мүгајисә ет: Магх 1848-чи илдә Франсада синфи мүбаризә һаггында)).

Бах, Сиздә гејд едилмиш бу фикирләри (әлбәттә, мән онлары сон дәрәчә үмуми шәкилдә вә тәхмини олараг верирәм) инкишаф етдирмәк, чәјнәмәк, һәзмә вермәк лазымдыр. Русијалыларын инди чох бөјүк еһтијачы вардыр ки, парламентаризмлә ингилаб арасындакы мүнәсибәтләр лап башланғычындан изаһ едилсин. Мартов вә К⁰-сы исә шивән салыб фәрјад едирләр: тез легал олмалы! тез ачыг олмалы! бир тәһәрлә дә олса, легал олмалы! Бизә мәһз инди мөһкәм олмаг лазымдыр, ингилабы давам етдирмәк, мискин јарымлегаллыға гаршы мүбаризә апармаг лазымдыр. «Искра» буну анламамышдыр. Бүтүн оппортунистләр кими, онлар да фәһләләрин ингилаби мүбаризәсинин әзм вә инадына инанмырлар. Москва онлар үчүн дәрс олмалыдыр. Бурада исә һәлә бајағы Парвус хырдачы сазишләр тактикасыны Русијаја кечирир!!

* — һөкүмәтдә иштирак етмәјә габил. *Ред.*

Мәним мәктубуму алдынызмы? Әлинизи бәрк сы-
хырам. Ап. Ал. салам.

Сизин Ленин

1905-чи ил октябрын 11-дә
язылмышдыр
Ченеврәдән Флоренсијаја
көндәрилмишдир

Илк дәфә 1931-чи илдә
Ленин мәчмүәсинин XVI китабында
чап едилмишдир

Әлжамасындан чап олунур

61

С. И. ГУСЕВӘ

Лениндән Натсијаја

13. X. 05.

Әзиз дост! Һәмкарлар мүбаризәси һаггында Одесса комитәсинин гәтнамәси (6 вә ја 5 №-ли «гәрарлар», ајдын дејилдир; 24 №-ли мәктубда 1905-чи ил сентјабр тарихи көстәрилмишдир) мәнә сон дәрәчә сәһв көрү-нүр. Мәнчә бу, әлбәттә, тәбии олараг, меншевикләрә гаршы мүбаризәјә ујмагдан ирәли кәлир, лакин башга бир ифратчылыға ујмамаг лазымдыр. Гәтнамәдә исә мәһз башга бир ифратчылыг едилир. Буна көрә мән Одесса комитәсинин гәтнамәсини тәнгиди сурәтдә тәһ-лил етмәк истәјәрәк, јолдашлардан хаһиш едирәм ки, мәним һеч дә өчәшмәк арзусундан ирәли кәлмәјән гејдләрими мүзакирә етсинләр.

Гәтнамәнин әсасландырма бөлмәсиндә үч (нөмрә-ләнмәмиш) һиссә вә гәтнамә бөлмәсинин өзүндә беш (нөмрәләнмиш) һиссә вардыр. Биринчи һиссә (әсас-ландырманын әввәлинчи бәнди) тамамилә јахшыдыр: «пролетариатын синфи мүбаризәсинин бүтүн тәзаһүр-ләринә рәһбәрлији» өз үзәримизә көтүрмәли вә һәм-карлар мүбаризәсинә рәһбәрлик етмәк «вәзифәсини һеч бир заман унутмамалыјыг». Чох көзәлдир. Сонра, икинчи бәнд: силаһлы үсјан һазырламаг вәзифәси «биринчи сырада» ирәли сүрүлүр вә (3-чү бәнд вә ја

эсасландырманын ахыры) «буна көрә дә пролетариятын һәмкарлар мүбаризәсинә рәһбәрлик вәзифәси лабүд сурәтдә икинчи сыраја кечир». Мәнчә бу, нәзәри чәһәтдән доғру дејилдир вә тактика мә'насында дүзкүн дејилдир.

Куја бир-биринә бәрабәр, куја ејни саһәдән олан *и́ки вәзифәни*: «силаһлы үсјан һазырламаг вәзифәси» илә «һәмкарлар мүбаризәсинә рәһбәрлик вәзифәсини» тутушдурмаг нәзәри чәһәтдән доғру дејилдир. Јә'ни бир вәзифә биринчи сырада дурмуш, о бири вәзифә икинчи сырада. — Белә демәк — мүхтәлиф маһијјәтдә олан шејләри мүгајнәсә етмәк, тутушдурмаг демәкдир. Силаһлы үсјан — һазыркы мәгамда сијаси мүбаризә үсулудур. Һәмкарлар мүбаризәси — бүтүн фәһлә һәрәкатынын даими, капитализмдә һәмишә лазым олан, бүтүн замапларда мәчбури олан тәзаһүрләриндән биридир. «Нә етмәли?» китабында мәним ситат кәтирдијим⁹⁵ бир парчада Енкелс пролетар мүбаризәсинин үч эсас формасыны: игтисади, сијаси, нәзәри мүбаризә формаларыны — башга сөзлә, һәмкарлар, сијаси, нәзәри (елми, идеја, фәлсәфи) мүбаризә формаларыны ајырды едир. Бу эсас мүбаризә формаларындан бирини (һәмкарлар мүбаризәси формасыны) һазыркы дөврдә башга бир эсас мүбаризә формасынын *үсулу* илә нечә јанашы гојмаг олар? бир «вәзифә» олмаг е'тибарилә бүтүн һәмкарлар мүбаризәсини сијаси мүбаризәнин индики *вә һеч дә јеканә олмајан* бир вәситәсилә нечә јанашы гојмаг олар? Бу, бир-бирилә әсла ујмајан бир шејдир, бу, үмуми мәхрәч тапмадан онлуг һиссәләрини јүзлүк һиссәләри илә чәмләмәк кими бир шејдир. Мәнчә, эсасландырманын һәммин һәр ики бәнди (икинчи вә үчүнчү бәнди) атылмалыдыр. «Һәмкарлар мүбаризәсинә рәһбәрлик вәзифәси» илә үмумијјәтлә бүтүн сијаси мүбаризәјә рәһбәрлик вәзифәсини, үмумијјәтлә идеја мүбаризәси апармаг вәзифәсини јанашы гојмаг олар, һеч бир һалда сијаси мүбаризәнин вә ја идеја мүбаризәсинин бу вә ја башга хүсуси, мүәјјән заман үчүн олан мүасир вәзифә *ләрини* јанашы гојмаг олмаз. Бу бәндләрин һәр икисини дәјишдириб әвәзиндә көстәрмәк лазым иди ки, сијаси

мүбаризәни, социал-демократија идејаларынын бүтүн жүксәклији дәрәчәсиндә фәһлә синфинин маарифлән-дирилмәснин бир дәгигә дә унутмаг олмаз, бүтөв, һә-гиги социал-демократ һәрәкаты јаратмаг үчүн фәһлә һәрәкатынын бүтүн тәзаһүрләри арасында сых вә ғы-рылмаз әләгә олмасына чалышмаг лазымдыр. Бунун көстәрилмәси әсасландырманын икинчи бәнди ола биләрди. Үчүнчү бәнддә — һәмкарлар мүбаризәсинин буржуазија тәрәфиндән вар гүввә илә јайылан мәһдуд аңлајышы вә мәһдуд гојулушундан чәкиндримәк ла-зым кәлдијини көстәрмәк оларды. Мән, әлбәттә, гәт-намә лајиһәси тәклиф етмирәм, белә бир мәсәләјә то-хунмурам ки, бундан ајрыча данышмаға дәјәрми; мән һәләлик анчаг ону көстәрирәм ки, сизин фикринизин нечә ифадә едилмәси нәзәри чәһәтдән дүзкүн оларды.

Гәтнамә индики шәкилдә силаһлы үсјан вәзифәлә-рини тактика чәһәтинчә әсла дүз гојмур. Силаһлы үс-јан *сијаси* мүбаризәнин ән жүксәк бир үсулудур. Про-летариат бахымында онун мүвәффәгијјәти үчүн, јә'ни башга бир үсјанын дејил, социал-демократија тәрә-финдән рәһбәрлик көстәрилән пролетар үсјанынын мүвәффәгијјәти үчүн фәһлә һәрәкатынын бүтүн чәһәт-ләринин кениш инкишаф етмәси лазымдыр. Буна көрә дә үсјан вәзифәси илә һәмкарлар мүбаризәсинә рәһ-бәрлик вәзифәсини бир-биринә гаршы гојмаг идејасы әсла дүзкүн дејилдир. Бунунла үсјан вәзифәси алчалдылыр, хырдалашдырылыр. Үмумијјәтлә *бүтүн* фәһлә һәрәкатына јекун вурмаг, ону тамамламаг әвә-зинә, үсјан вәзифәси нә исә ајрылмыш олур. Санки ики шеј гарышдырылыр: үмумијјәтлә һәмкарлар мү-баризәси һаггында гәтнамә (Одесса комитәсинин гәт-намәси *бу мөвзуда* јазылмышдыр) вә Одесса комитә-синин индики ишиндә гүввәләрин бөлүшдүрүлмәси һаггында гәтнамә (сизин гәтнамәниз бу јола кедир, бу исә тамамилә, бүсбүтүн башга бир шејдир).

Мәһдуд мә'нада гәтнамә һиссәсинин нөмрәләнмиш бәндләринә кечирәм.

Ад I. «Һәмкарлар иттифаглары илә әләгәдар еди-лән» «хүлјалары ифша етмәли»... буна һәлә биртәһәр јол вермәк олар, лакин буну атмаг даһа јахшы олар-

ды. 1-чиси, бу, эсасландырма һиссәсинә дахилдир вә орада һәрәкатын бүтүн чәһәтләринин бир-бирилә ғырылмаз әләгәси көстәрилмәлидир. 2-чиси, көстәрилмир ки, һансы хулјалар. Әкәр бу сахланылырса, онда буну да әләвә етмәк лазым кәлир: капитализм чәмиј-јәтиндә фәһлә синфинин игтисади вә башга еһтијачларынын тә'мин едилә биләчәји һаггындакы буржуа хулјалары.

...«фәһлә һәрәкатынын сон мәгсәдләринә нисбәтән онларын (иттифагларын?) мәһдудлуғуну кәскин гејд едәрәк». Белә чыхыр ки, һәр чүр һәмкарлар иттифаглары «мәһдуддур». Бәс пролетариатын сијаси тәшкилаты илә әләгәдар олан *социал-демократ* һәмкарлар иттифаглары нечә? Мәтләб һәмкарлар иттифагларынын «мәһдуд» олмасында дејил, бундадыр ки, һәмин бир чәһәти (вә бир олдуғуна көрә дә мәһдуд чәһәти) башга чәһәтләрлә әләгәләндирәсән. Демәли, буну ја атмаг лазымдыр, јахуд јенә дә бир чәһәтин бүтүн чәһәтләрлә *әләгәсини* јаратмаг вә мөһкәмләтмәк, һәмкарлар иттифагларыны *с.-д.* мәзмуну илә, *с.-д.* тәблиғаты илә бүрүмәк, *бүтүн с.-д.* ишинә чәлб етмәк вә и. а. зәрурәтиндән данышмаг лазымдыр.

Ad II. Разы.

Ad III. Һәмкарлар иттифагларынын вәзифәси илә «ән вачиб вә ән биринчи вәзифә» силаһлы үсјаны тутушдурмаг көстәрилән сәбәбләр үзүндән дүзкүн дејилдир. Һәмкарлар мүбаризәси һаггындакы гәтнамәдә силаһлы үсјандан данышмаға еһтијач јохдур, чүнки силаһлы үсјан II бәнддә бәһс едилән «чар мүтләгијјәтини јыхмаг» васитәсидир. Һәмкарлар иттифаглары, үсјан үчүн бизим гүввә алачағымыз базаны кенишләндирә биләрди, беләликлә, бир даһа дејирәм, бирини о биринә гаршы гојмаг сәһвдир.

Ad IV. «Һәмкарлар иттифаглары мәсәләләриндә» «игтисадчылыға» гајыдан «азлыг адлананлара гаршы гәти идеја мүбаризәси апармаг». Бу, Одесса комитәсинин гәтнамәси үчүн һәддиндән артыг үмуми дејилдирми? Бундан шиширтмә гохусу кәлмирми? Ахы «Һәмкарлар иттифаглары» һаггында бүтүн меншевикләрин һеч бир гәтнамәси мәтбуатда тәнгид едилмә-

мишдир. Анчаг бу көстәрилмишдир ки, либераллар онлары һәмин мәсәлә илә لازымындан артыг чанфәшанлыгла мәшғул олмаг мејлләринә көрә тә'рифләјирләр. Бурадан исә јалныз белә бир [нәтичә] чыхыр ки, биз «лазымынча» чанфәшанлыг көстәрмәлијик, һәм дә мүтләг чанфәшанлыг көстәрмәлијик. Мәнчә, бу бәндн ја тамамилә атмалы вә мәнһудлугдан чәкиндирмәк вә һәмкарлар иттифаглары вәзифәләринин буржуазија вә либераллар тәрәфиндән тәһриф едилмәсә: мејлләринә гаршы мүбаризә апармаг лүзумуну көстәрмәклә кифәјәтләнмәли; — ја да буну меншевикләрин мүәјјән бир гәтнамәси илә (инди мәнә бу кими гәтнамәләр мә'лум дејилдир; мәкәр сизин чәнубда Акимовун белә гәтнамәләри мејдана чыхмышдырмы) хүсуси олараг әлагәләндириб ифадә етмәк лазымдыр.

Ad V. Буна дејиләси сөзүм јохдур. «Әкәр мүмкүнсә, рәһбәрлији» сөзләрини мән «вә рәһбәрлији» сөзү илә әвәз едәрдим. Биз һәр шеји «әкәр мүмкүнсә» едирик. Бу сөзләрин бураја вә јалныз бураја салынмасы белә бир јанлыш фикир доғура биләр ки, рәһбәрлијә кечмәјә биз куја аз чалышырыг вә с.

Үмумијјәтлә дедикдә, мәнчә, бу мәсәләдә меншевикләрлә мүбаризәни шиширтмәкдән чәкинмәк лазымдыр. Мәнһз инди, јәгин ки, тезликлә һәмкарлар иттифаглары мејдана кәлмәјә башлајачагдыр. Бир кәнара чәкилмәк лазым дејилдир вә хүсусилә бир кәнара чәкилмәк лазым кәлдијини дүшүнмәк үчүн әсас вермәк лазым дејилдир, иштирак етмәјә, тә'сир көстәрмәјә вә и. а. чалышмаг лазымдыр. Ахы јашлы, аиләли фәһләләрдән ибарәт хүсуси бир тәбәгә вардыр ки, онлар инди сијаси мүбаризәдә сон дәрәчә аз шеј, һәмкарлар мүбаризәсиндә исә олдугча чох шеј верәрләр. Бу тәбәгәдән истифадә едәрәк, онун бу саһәдә ирәлиләмәсинә анчаг истигамәт вермәк лазымдыр. Русија сосиал-демократијасынын лап әввәлдән һәмкарлар иттифаглары мәсәләсиндә доғру хәтт көтүрмәси, бурада дәрһал сосиал-демократијанын тәшәббүс көстәрмәк, сосиал-демократијанын иштирак етмәк, сосиал-демократијанын рәһбәрлик көстәрмәк ән'әнәси јаратмасы әһәмијјәтлидир. Әлбәттә, практикада гүввә чатышмаја биләр,

лакин бу тамамилә башга бир мәсәләдир, һәтта буну да демәк лазымдыр: бүтүн мүхтәлиф гүввәләрдән истифада едилә билсә, һәмкарлар иттифаглары үчүн дә һәмишә гүввә тапылар. Ахы һәмкарлар иттифаглары һаггында гәтнамә јазмаға, јә'ни идеја чәһәтинчә истигамәт вермәјә гүввә тапылды, әсл мәсәлә дә бундадыр!

Әлинизи сыхыр вә халиш едирәм һәмин мәктубу алманызы вә бу хүсусдакы фикирләринизи мәнә јаза-сыныз.

Сизни *Н. Ленин*

*Ченеврадән Одессаја
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәҗмуәсинин V китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олуңур

62

РСДФП МӘРҚӘЗИ КОМИТӘСИНӘ

М К-ј а

16. X. 05.

Әзиз јолдашлар! Иван Василјевичин көндәрдији шәхслә данышдым вә дүнән өз разылығым һаггында телеграм көндәрдим. Әкәр «Јохсуллар»⁹⁶ Петровдан алынарса, лазым олан ихтисарларын едилмәсини Иван Василичә вә ја Серкеј Василичә һәвалә едирәм. Онун Петровдан алынмасына мән разыјам, анчаг бир шәртлә ки, бу, Петровла әлагәни кәсмәк демәк олмасын вә мән Петрову билаваситә алдатмыш кими олмәјым, чүнки *мән Петрова ичәзә вермишәм* ки, едә биләрсә бу иши көрсүн. Демәли, 1) һәр һалда Петровун чәкдији хәрчин әвәзини она өдәмәк лазымдыр (Иван Василичин көндәрдији шәхс буна разыдыр); 2) Петровун бу мә'нада разылығыны әлдә етмәк лазымдыр ки, о, али коллекијанын гәрарына табе олсун (јә'ни мән Петрова бу иши көрмәјә ичәзә вермишәм, МК исә буну Белова һәвалә етмәји гәрара алмышдыр, — белә ки, Петровун мәни е'тибарсыз контрагент һесаб етмә-

ја һаггы олмамалыдыр). Экэр Петров иши көрә билмишсә, мән чох мәсләһәт көрәрдим ки, иш ондан алынмасын, чүнки мән билмирәм Беловун Петровдан нәји јахшыдыр; 3) хаһиш едирәм бу барәдә мәним бачымла* әлагә сахлајасыңыз (ону јазыб кәтирмәк чәтин дејилдир), чүнки о мәним адымдан бир сајаг сәрәнчам верә биләрди.

Петрова кәлдикдә исә, мән бурада һамыја хәбәр верәрәм ки, 1) МК мүгавиләни тәсдиг етмәмишдир; 2) биз һәр бир шеј һаггында Петровла ајрыча сазишә кәлмәк һугугундан мәһрум едилмәмишик, чүнки инһисар гојулмамышдыр; 3) даһа әлверишли вә даһа артыг партијалы нәшријат олан МК нәшријатына мүрачиәт едилмәси төвсијә олунур.

Дејәсән, гуртарды? Јазын көрәк, мән Сизи тамамилә дүзкүн баша дүшмүшәмми?

Нолинлә Сизин мүгавиләниз јахшыдыр, амма горхурам ки, сахта олмасын? «Редаксија комитәси» = 7—4—1=2!! Бу ики исә башга шејлә бәрк мәшғулдур!! Бу редаксија комитәси дејил, бир ујдурмадыр. Сонра, Нолинлә мүгавилә бағлајараг, сиз һамыңыз (Радин, Каменев, Вернер, Шмидт, Лјадов, Базаров, Фјодорович вә и. а. вә и. а. — экэр Белов мәни алдатмамышса?) — Белова бир јығын иш верирсиниз. Бу нә демәкдир? Нолин — руһ үчүн, Белов исә — чисм үчүн, белә дејилми? Экэр биз көрүшә билмәсәк, онда сиз тәнбәллик етмәјиб мәнә вәзијјәти әтрафлы јазыб изаһ един, көрәк иш нә јердәдир. Үмумијјәтлә гејри-легал шәхсләрин вә ја РСДФП үзвләринин мүрәккәб вә әнкәлли нәшријат иши илә мәшғул олмасынын мә'насы јохдур. Буна көрә дә Белов (Петров исә Беловдан пис дејил) бизи өтүб кечир. Мән дә тә'кидлә Сизә хәбәрдарлыг едирәм ки, бундан сонра да белә олачагдыр, чүнки Беловун өзләрини *бүтүн варлығы илә* ишә һәср едән ишбазлары вардыр, Нолинин «редаксија комитәси» исә (сөз вермәк олар) өз гүввәсинин $\frac{1}{100}$ -ни дә *бу* ишә верә билмәјәчәкдир. Биз данышачаг, фикир јеридәчәк, гајда гојачаг, топланаचाғыг (биз јајдан бәри *јарым*

* А. И. Улјанова-Јелизарова нәзәрдә тутулур. Ред.

илдир ки, бу шэрэфли ишлэ мэшгулуг), Белов вэ Петров исэ өз ишлэрини көрөчөклэр. Мэн буну мазэммэт үчүн демирэм, чүнки бунда мазэммэт күлүнчдүр, — бу, шэраитин лабүд нэтичэсидир. Бу вэзијјэт: 1) ја азадлыг шэраитиндэ дэјишэр — онда үмумијјэтлэ һэр шеј дэјишэр; ја да 2) Пјатнитски дэ ишэ Белов вэ Петров *кими* киришсэ дэјишэр, буна исэ Пјатнитски-нин күчү чатмаз, чүнки о, тамамилэ башга ишлэ мэш-гулдур.

Р. С. «Рабочий»нин 2-чи №-сини алдым. Фелјетон һаггында сизэ этрафлы јазмага һазырлашырам. Онун мүэллифи белэ мөвзулара әл атмамалы иди: «сенти-ментал» бир социализм, чох тәһлүкәли бир шеј ортаја чыхыр⁹⁷.

*Ченеврэдән Петербурга
көндәрилмишдир*

*Илк дэфә 1931-чи илдә
Ленин мәчмуәсинин XVI китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунар

63

В. Д. БОНЧ-БРУЈЕВИЧӘ*

17. X. 05.

Һөрмәтли јолдаш!

Шолтс мәсәләси елә бир шәкил алмышдыр ки, мәт-бәә мүдиринин тәгсири үзүндән партијанын чох бөјүк зијан чөкә биләчәји ашкара чыхыр⁹⁸.

Бундан әлавә, «Демос»ун сифаришләрини партија мәтбәәсиндә јеринә јетирмәк дә иш дүзкүн гурулма-дығына көрә партија үчүн ејни шәкилдә зәрәрли ола биләр.

Буна көрә, һәмчинин М. Қ-нын тапшырығына көрә нәзарәт етдијим «Демос»ун ишләри Сизин Лондонда јени үсулла октјабрын 21-дән артыг галмағынызы тә-ләб едә *билмәјәчәјини* нәзәрә алараг, Сиздән *тә'кидлә*

* Мәктубда В. И. Ленинин «17/X. 05-дә көндәрилмишдир» гејди вар-дыр. *Ред.*

хаиш едирэм ки, Ив. П. илэ разылашдыгдан сонра, Берлинэ кетмэкдэн имтина едэсиниз вэ М. К-нын Сизэ тапшырдыгы ишлэри саһмана салмаг үчүн *дэрһал* Ченеврәжә жола дүшэсиниз.

Н. Ленин

Р. С. Мэн Сизин диггэтинизи бурасына чөлб едирэм ки, Сизин бундан сонра да бурада олмамагыныза һагг газандырмаг үчүн «Демос»ун ишлэринэ истинад етмә-низ дүзкүн олмазды, чүнки мән И. П. илэ әлагәжә ки-риб јәгин етдим ки, инди «Демос»ун ишлэри Сизин ејни дәрәчәдә *дэрһал* гајытмагынызы тәләб едир.

Р. Р. С. Шолтс (2031 frs. 25) иддиасыны 17. X.-да ирәли сүрмүшдүр. Оун өдәнилмәси вахты 27. X.-да-дыр. Әлавә бир нечә (minimum 5) күн дә вәкиллә мәс-ләһәт үчүн лазымдыр.

*Ченеврәдән Лондона
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1931-чи илдә
Ленин мәчмүәсинин XVI китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунар

РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ

Әзиз јолдашлар, Бејнәлхалг сосиалист бүросу мәнә Валјанын мәктубуну көндәрмишдир, орада Франса Сосиалист фәһлә партијасынын тәклифи билдирилир. Бүро мәндән хаиш едир ки, бу тәклифи мәним парти-јамын мәркәзи идарәсинин мүзакирәсинә көндәрим вә чавабыны ән тез бир заманда верим. Валјанын мәк-тубунда дејилир:

«Мәним мәктубумда гојулмуш вә Сизин тә'мим шәклиндә көндәрдијиниз мәсәлә мүәјјән тәклиф ирәли сүрмәли иди. Бу күн мән һәммин тәклифи Сизә көндәрирәм. Мәи буну даһа әввәл едә билмәздим, чүнки тәклифин кифәјәт гәдәр әсаслы олмасы үчүн, тәклиф бүтөв партија тәрәфиндән, Сосиалист партијасы тәрәфин-дән (Бејнәлхалг фәһлә партијасынын франсыз бөлмәси) едилмәли

иди вә мәһз бу партија һәммин тәклифи Милли шуранын Парисдә базар күнү 24 сентјабр (11 сентјабр) тарихли жығынчағында өз мүвәккилләринин шәхсиндә јекдилликлә гәбул етмишдир. Бејнәлхалг сосиалист бүросу тәрәфиндән мүзакирә едилдикдән сонра гәрар гәбул олунмасы үчүн едилән тәклиф беләдир: «Ашкар вә ја киизли һадисәләр һөкүмәтләр арасында мұнағишә чыхмасындан горхмаға вадар едә биләчәји вә мұһарибәни мүмкүн едә биләчәји мејдана чыхан киими, әләгәдар өлкәләрин сосиалист партијалары Бејнәлхалг сосиалист бүросунун дәвәти илә мұһарибәнин гаршысыны алмаг вә она мане олмаг үчүн фәһлә вә сосиалистләрин бирләшмиш гүввәләринин тәсир васитәләрини мүјјән етмәк вә топламаг мәгсәдилә дәрһал бир-бирилә әләгәјә кирмәлидирләр.

Ејни заманда БСБ бүтүн башга өлкәләрин партијаларыны мүмкүн гәдәр тез бир заманда олачаг жығынчаға дәвәт едәчәкдир ки, мұһарибәнин гаршысыны алмаг вә она мане олмаг үчүн бүтүн Интернационалын вә мүтәшәккил фәһләләрин һансы һәрәкәтинин ән мұнасиб олачағыны ајдынлашдырсынлар.

Жореслә бирликдә мән Сиздән хаһиш едирәм ки, бүтүн партијалара дәрһал јени тәмим мәктубу көндәрәсиниз. Сиз баша дүшүрсүнүз, һабелә бизимлә разылашсалар, бүтүн өлкәләрини сосиалистләрн дә баша дүшәчәкләр ки, баш верә биләчәк һадисәләри нәзәрә алараг, бу мәсәләнин мүзакирәсини Бүронун узар кәләчәкдәки жығынчағынадәк тәхирә салмајыб өз разылыгларыны билаваситә Бүроја көндәрмәк нә гәдәр мұһүмдүр; беләликлә, үмид етдијимиз киими, әкәр тәклиф гәбул едиләрсә, тоггушма баш верәчәји һалда ону дәрһал јеринә јетирмәк олар».

Мән өз тәрәфимдән әлавә етмәлијәм ки, мәнчә бу тәклиф бир гәдәр садәләвһ тәклифдир, чүнки һөкүмәтләр арасында тоггушма баш верәчәји һалда, тәсир кәстәрә биләчәк јеканә бир шеј варса, о да пролетариат диктатурасыдыр.

*1905-чи ил октјабрын 18-дә
јазылмышдыр*

*Ченеврәдән Русијаја
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1934-чу илдә
Ленин мәчмүәсинин XXVI китабында
чап едилмишдир*

*Намә'лум бир шәхсин әли илә
јазылмыш вә үзәриндә
В. И. Ленинин дүзәлишләри олан
сурәтиндән чап олунур*

РСДФП МК ТЭСӘРРҮФАТ КОМИССИЈАСЫНА

Јолдашларын хаһишинә көрә Тәсәррүфат комиссијасы һаггында мүмкүн гәдәр дәгиг мә'лумат верирәм⁹⁹.

Тэсэррүфат комиссијасы МК-нын харичи нүмајән-дәси тәрәфиндән хүсуси тә'јин едилмиш јолдашлардан ибарәтдир.

Ҳазырда (20. X. 05) бураја ашағыдакы јолдашлар дахилдир: Бонч-Брујевич (мәтбәә мүдири), Кручини-на (кассир вә експедисија мүдири), Илјин, Ленина (МК катиби), Абрамов*, Кнол, Ветчинкин, Ладыжни-ков вә Ник. Василич.

Тэсэррүфат комиссијасынын вәзифәси, үмумијјәтлә десәк, Мәркәзи Комитәнин харичи тэсэррүфат ишини көрмәкдән вә Мәркәзи Комитәнин бүтүн харичи ишин-дә она көмәк етмәкдән ибарәтдир. Бураја: техника да (мәтбәә, експедисија вә с.), малијјә ишләри дә, нәг-лијјат да, Русијаја адам көндәрмәк дә, силаһланма тәдбирләри вә с. дә, бүтүн МК акентләринин ишини бирләшдирмәк дә, акентләрдән һәр биринин ишинә ајрылыгда нәзарәт етмәк дә вә һәтта Мәркәзи Комитә тәрәфиндән Тэсэррүфат комиссијасына ајрыча тап-шырылан ишләр дә дахилдир.

Тэсэррүфат комиссијасы өзү өзүнә сәдр вә ја катиб вә и. а. сечир вә иши өз үзвләри арасында бөлүшдү-рүр; анчаг даими мүдирлијә (експедисија, касса, ка-тиблик, мәтбәә, нәглијјат вә с.) тә'јинат истиснадыр, чүнки бу тә'јинат МК-дан асылыдыр.

Тэсэррүфат комиссијасынын гәрарлары Мәркәзи Комитә вә ја онун харичи нүмајәндәси тәрәфиндән ләғв едилә биләр, лакин Тэсэррүфат комиссијасы үзв-ләриндән биринин шикајәти олмадан вә ја бир шәхс тәрәфиндән протест едилмәдән комиссијанын гәрар-лары МК тәрәфиндән тәсдиг едилмәли дејилдир.

МК-нын ајры-ајры акентләринин (кассирин, кати-бин, мәтбәә мүдиринин вә и. а.) фәалијјәтинә нәзарәт етмәк үчүн Тэсэррүфат комиссијасы, акентин бүтүн фәалијјәти илә там таныш олмаг вә онун ишинин гу-рулушуну јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында Тэсэррүфат комиссијасына мә'рузә етмәк үчүн, һабелә онун ишинин кедишини вахташыры тәфтиш етмәк үчүн өз ичәрисиндән јолдашлар тә'јин едир. Бурадан анчаг хүсуси ишләр, јахуд да бу вә ја башга сәбәбә

* Абрамов — бах: Аврамов (Абрамов) Р. П. Ред.

көрө Мәркәзи Комитә тәрәфиндән тамамилә аҗрылыб, Тәсәррүфат комиссијасынын нәзарәтинә аид едилмә-
јән аҗрыча иш саһәләри истисна олуна биләр. МК-нын
бүтүн ади вә чари тәдбирләри Тәсәррүфат комиссија-
сынын мүнтәзәм нәзарәти алтында олмалыдыр.

Тәсәррүфат комиссијасы Мәркәзи Комитәјә Харичи
тәшкилатлар комитәсинин фәалијјәтинә рәһбәрлик
көстәрмәкдә көмәк едир, — лакин ХТК мүстәгил бир
тәшкилат олдуғуна көрә бу көмәк ХТК-ја көстәриш-
ләр вермәк шәклиндә дејил, онун һесабатларыны өј-
рәнмәк, онун ишләрини музакирә етмәк, ишин гурулу-
шу илә тапыш олмаг вә буну јахшылашдырмаг үчүн
тәдбирләр ахтарыб тапмаг шәклиндә олмалыдыр.

Әкәр Тәсәррүфат комиссијасынын вәзифәләрини
даһа дәгиг шәкилдә мүәјјән етмәк арзусунда олан
јолдашлар әтрафлы низамнамә тәртиб олунмасыны
лазым һесаб едирләрсә, гој Тәсәррүфат комиссијасы
бүтүн тәркиби илә бу низамнамәни музакирә етсин,
сонра исә МК буну тәсдиг етсин.

*1905-чи ил октябрын 20-дә
Ченеврәдә јазылмышдыр (јерли)*

*Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәңмүәсинин V китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

Г. Д. ЛЕЈТЕЈЗЕНӘ

Ченеврә, 23 октябр 1905.

Әзиз Л.!

Инди чә Франса Parti Socialiste-дән, Браккенин көн-
дәрдији бир билдириш алмышам ки, онларын партија-
сынын гурултајы Châlon-sur-Saône, 27—30. X—1. XI.
олачагдыр. Le meilleur accord est réservé aux délégués
de l'Etranger*.

* — Харичи нүмајәндә һеј'әтләри чох меһрибанлыгла гәбул едиләчәк-
ләр. Ред.

Сиз олачагсынызмы? *Мүтлэг јазын.* Экәр олачагсынызса, нүмајәндәмиз олун вә Русија *ингилаби* социал-демократијасындан салам јетирмәклә мүтлэг *әтрафлы* нитг сөјләјип.

Экәр олмајачагсынызса, *о саат* мәнә хәбәр верин. Онда биз бурадан әтрафлы тәбрик көндәрәрик¹⁰⁰.

Һәләлик бу гәдәр, чаваб верин!

Сизин *Н. Ленин*

Парисә көндәрилмишдир

Илк дәфә 1931-чи илдә

*Ленин мәчмүәсинин XVI китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ

25. X. 05.

Әзиз достлар! Мәним Бејнәлхалг бүроја тә'јин едилмәјим һаггында¹⁰¹ (Һејф ки, Орловскини тә'јин етмә-мисиниз, јахшы, бу барәдә көрүшәчәјимиз заман данышарыг) вә Одессада (Берлин) көрүш һаггында Сизин мәктубунузу инди чә алдым. Көрүшү тез тәш-кил етмәк лазымдыр. Одессанын әвәзинә Варшаваны (Көнигсберг)¹⁰² тәклиф едә биләрәм — бүтүн шәраит ејнидир, лакин даһа јахындыр вә полис үчүн бу даһа артыг көзләнилмәздир. Бу ахырынчы јердә һәр шеј ән јахшы шәраитдә (легал паспорт) сизин үчүн *дөрд күнә* гуртара биләрди, мәсләһәт көрүрәм индидән баш-лајыб һәммин шәраитин чидди гәјғысына галасыныз. Шәраит пис оларса, мүддәт һәр һалда әсла узун де-јилдир вә әкәр мүмкүн оларса, иштирак едәнләрин сајыны артырмаг јахшы оларды. Экәр гејри-ади бир шәһәр сечсәниз (Көнигсберг — Питердән 22 саат), онда көрүшү, мә'лумат китабчасы үзрә ирәличәдән гә-рарлашдырылмыш бир кафеда вә ја мейманханада, ја да пивәханада тә'јин етмәк олар.

Конфранс вә онун мүддәти мәсәләсини елә бу күн

Б. бүрөжә жазырам*; чаваб алан кими дәрһал сизә көндәрәрәм. Чох хаһиш едирәм, һәтта Б. бүрө илә кон-франсдан да асылы олмајараг көрүшү сүр'әтләндирә-синиз**.

Партијаарасы конфрансын протоколлары жазылыр-дымы? Әкәр жазылырдыса, онлары бизә мүтләг көн-дәрин.

*Ченеврэдән Русијаја
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәҗмүәсинин V китабында
чап едилмишидир*

Әлҗазмасындан чап олунур

68

М. М. ЕССЕНӘ

26. X. 05.

Әзиз зверушка!

Бу күнләрдә Сизин узун мәктубунузу алдыг. Чох сағ олун. Биз Питердән чох аз хәбәр алырыг, һәр чүр вәрәгәләр дә бизә аз көндәрирләр. Хаһиш олунур, бизә там мә'насы илә бүтүн вә һәр чүр јени шејләр, һабелә корреспонденсијалар көндәрмәк нијјәтиниздән әл чәк-мәјәсиниз.

Партијадакы ишләрә кәлдикдә, мәнә елә кәлир, бәдбинликдә Сиз бир гәдәр мүбалиғә едирсиниз. Бу-радакыларә әсасән дејирәм. Мән бурада «учгарлар-дан» даим ешидирәм ки, «Пролетарий» ачыг-ачығына корланыр, ишләр чох пис кедир, гәзет зәифләјир вә с. вә с. Јуху горхулудурса да, аллаһ кәримдир. Индики кими чох нәһәнк һәрәкат шәраитиндә дүнјада һеч бир МК гејри-легал партија илә еһтијачларын $\frac{1}{1000}$ һиссә-сини дә тә'мин едә билмәз. Бизим шүарларымызын, «Пролетарий» шүарларынын сәһрада бир сәда кими тә'сирсиз галмадығыны исә, Университетдә 10—15 мин нәфәрлик митингләр вә и. а. һаггында хәбәр верән һәт-та легал гәзетләрдән дә ајдын көрүрүк. Валлаһ бизим Русијадакы ингилаб јахшы ингилабдыр! Тез бир за-

* Бах: бу чилд, сәһ. 114—115. Ред.

** Бах: бу чилд, сәһ. 92—94. Ред.

манда гајытмаг үмидиндәјик — иш һејрәт едиләчәк бир сүр'әтлә буна доғру кетмәкдәдир.

МК илә биз мүтләг көрүш тәшкил едәчәјик. Инди бу артыг һәлл олунмуш мәсәләдир вә иш гајдаја салынмышдыр.

Фикир ајрылыгларына кәлдикдә, Сиз дејәсэн буну да шиширдирсиниз. Мән бурада «Пролетарий» илә МК арасында һеч бир фикир ајрылығы көрмүрәм. Үсјан вахтыдыр? Буну ким мүәјјән етмәјә киришәр? Шәхсэн мән буну јаза гәдәр вә Манчуријадакы орду гајыданадәк мәмнунијјәтлә тә'хирә салардым, мән бу фикирдәјәм ки, буну тә'хирә салмаг бизим үчүн үмумијјәтлә әлверишлидир. Лакин ахы биздән буну онсуз да сорушан јохдур. Индики әзәмәтли тә'тили көтүрүн.

МК тәрәфиндән ағырлыг мәркәзинин әдәбијјат вәситәсилә рәһбәрлик үзәринә кечирилмәси, мәнчә, дүзкүн тактикадыр. Мән анчаг арзу едәрдим ки, индики вахтда чох фајдалы олан «Рабочий» илә јанашы, һәфтәдә азы бир дәфә вә бәлкә дә ики дәфә, 2 сәһифәлик, тахитим 4 сәһифәлик, кичик, чанлы *тәшвиғат* бүллетенләрп дә олсун. Инди һәрәкатын сон дәрәчә, ағлакәлмәз дәрәчә артдыгы бир заманда партијаја анчаг мәтбуат вәситәсилә рәһбәрлик етмәк олар. Буна көрә әсас шүарлары вә әсас һадисәләрин јекунларыны вәрән чанлы, тә'чили, тез чыхан, гыса вәрәгәләр — бүллетенләр бурахмаг лазымдыр.

МО-нун дајандырылмасына кәлдикдә, бурада бир аңлашылмазлыг вардыр. Онлар һеч дә МО-ну боғмаг фикриндә олмајыб бүтүн иһин боша чыхачағындан горхурдулар. Лакин үмумијјәтлә харичин әһәмијјәтн инди *саатбасаат* дүшмәкдәдир вә бу да лабүддүр. «Пролетарий»ни Питердә Невски проспектиндә чап етдирмәјә мүвәффәг олмадыгча, биз ондан, әлбәттә, һеч бир һалда әл чәкмәјәчәјик. Лакин инди легал гәзетә дә чох фикир вермәк лазымдыр. Харич артыг инди дүканыны (тәблиғат әдәбијјаты) гисмән бағламалы олур, — тезликлә тамам бағлајыб Питердә ачарыг.

Үсјан һазырламаг үчүн мән дәрһал һәр јердә, ән кеһиш мигјасда белә тәблиғат апарылмасыны мәсләһәт көрәрдим ки, *күтләдән*, јүз вә минләрлә чох кичик (*үч*

нәфәрдән башлајараг) *мухтар* дөјүш дәстәләри тәш-
кил олунсун, һәм дә бунлар өзләри һәр кәс бачардығы
шејлә силаһлансын вә һәр васитә илә һазырлашсын.
Үсјан вахтыны мән, тәкрат едирәм, *м ә м н у н и ј ј ә т -*
л ә јаза гәдәр *т ә' х и р ә с а л а р д ы м*, лакин мәним
узагдан фикир јеритмәјим, әлбәттә, чәтиндир.

Әлинизиди бәрк сыхырам. Сизин *Н. Ленин*

*Ченеврәдән Петербурга
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәжмүәсинин V китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

69

БЕЈНӘЛХАЛГ СОСИАЛИСТ БҮРОСУНА

Ченеврә, 27 октјабр 1905-чи ил.

Әзиз јолдаш!

Сиз ијунун 28-дә партијамыздакы ихтилафлар һаг-
тында Бебел јолдашын тәклифини бизә көндәрмиш-
диниз.

Мән ијулун 24-дә сизә јазмышдым ки, сизә партија-
мызын Мәркәзи Комитәси адындан чаваб верә билмә-
рәм, чүнки мән комитә үзвләриндән јалныз биријәм;
һабелә Бүродан мәнә бәзи изаһат верилмәсини хаһиш
етмишдим*. Чавабында мән вәтәндаш һүисмансдан
5 август тарихли мәктуб алдым; һәммин мәктубда о
јазыр ки, Ичраијјә комитәсинин ишә гарышмасындан
мәгсәд анчаг мә'нәви тә'сир көстәрмәкдир. Мән Бебе-
лин тәклифинин дүрүст мә'насынын нәдән ибарәт ол-
дуғуну дәрһал партијамызын Мәркәзи Комитәсинә
хәбәр вердим. Һазырда мән Мәркәзи Комитәнин чава-
быны алмышам; Мәркәзи Комитә сизин тәклифинизни
гәбул едир вә Василјев, Шмидт вә Ленин јолдашлары
өз нүмајәндәси тә'јин едир. Шмидт јолдаш Русијада-
дыр. Буна көрә дә биз мүшавирә үчүн тә'јин олунан

* Бах: бу чилд, сәһ. 51—52. Ред.

күнү эввэлчэдэн (неч олмаса үч нэфтэ габаг) билмэ-
лижик.

Дикэр ики нүмајэндэ Исвечрэдэдир.

Нөрмэтлэ вэ и. а.

В. Улјанов (Ленин)

Р. С. Мэн индичэ даһа бир мэктуб алдым; һәмин мэктубда билдирилир ки, Шмидт јолдаш партијамыза аид олан бир чох ишлэри гајдаја салмаг үчүн тезлик-лэ (јэгин ки, нојабрда) харичэ кэлэчэкдир. Буна көрө дэ конфранс чағырылмасы күнү һаггында партијамызын о бири фраксијасынын чавабыны мүмкүн гэдэр тез алмаг мәним үчүн олдугча әһәмијјәтлидир. Партијамызын Русијада ишлэјән үзвләри үчүн харичэ кәлмәк сон дәрәчә чәтиндир, буна көрө дэ арзу олунур ки, конфрансын чағырылачагы вахт лап инди мүјјән едилсин, јә'ни дикәр фраксијанын вә Бејнәлхалг бүронун үзвләри бу конфрансы нә вахт чағырмаг истә-дикләрини бизә мүмкүн гэдәр тез хәбәр версинләр.

Брусселә көндәрилмишдир

*1905-чи илдә франсыз дилиндә
һектографда вәрәгә шәклиндә
чап едилмишдир (сахланмамышдыр)*

*Рус дилиндә илк дәфә 1929-чу илдә
В. И. Ленинин Әсәрләринин
2—3-чу нәшрләриндә, VIII чилдә
чап олунмушдур*

*Макинада јазылмыш сурәтиндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

Хаһиш олунур, мәнә дәрһал јазасыныз ки, бизим кениш редаксија комитәсинә (једди нәфәр) вә «Новая Жизнь»¹⁰³ редаксијасына Плеханову дә'вәт етмәји мәним өһдәмә бурахырсынызмы. Телеграм вурун (имза—Болеслав. Үнван — Крупскаја): Һә ја јох. Чох үми-

дим олмаса да, мән онунла јахынлашмаға бир даһа чалышачағам.

1905-чи ил октябрын 27-дә
јазылмышдыр
Ченеврәдән Петербурга
көндәрилмишдир

Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәчилиүсинин V китабында
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

71

К. В. ПЛЕХАНОВА

Чох һөрмәтли Кеорки Валентинович!

Мән Сизә бу мәктубла мұрачиәт едирәм, чүнки әминәм, сосиал-демократијанын бирләшмәсинин зәрури олмасы мәсәләсинин гәти сурәтдә вахты чатмышдыр, бунун үчүн исә мәнз инди хусусилә бөјүк имкан вардыр. Ики сәбәб үзүндән мән Сизә билаваситә мұрачиәт етмәји даһа тә'хирә салмадым: 1) Питердә легал с.-д. «Новая Жизнь» гәзетинин тә'сис едилмәси вә 2) сон күнләрин һадисәләри¹⁰⁴. Һәтта бу һадисәләр чох тезликлә бизим Русијаға гајытмағымыза сәбәб олмаса да, һәр һалда бизим гајыдачағымыз вахт инди чох, лап чох јахындыр вә с. д. гәзети дәрһал ән чидди бир үмуми иш үчүн зәмин јарадыр.

Биз болшевикләрин Сизинлә бирликдә ишләмәји чох арзу етдијимизи Сизә тәкрар етмәјимә, чәтин ки, еһтијач олсун. Мән Питерә јазмышам ки, јени гәзетин бүтүн редакторлары (бунлар һәләлик једди нәфәрдир: Богданов, Румјантсев, Базаров, Луначарски, Орловски, Олмински вә мән) Сизә коллектив вә рәсми сурәтдә мұрачиәт едиб редаксия һеј'әтинә дахил олмағынызы хаһиш етсинләр. Лакин һадисәләр көзләмир, почтун арасы кәсилмишдир вә мән лазым кәлән бир аддымы, әслиндә, бирчә рәсмијјәт хатиринә тә'хирә салмаға өзүмү һағлы билмирәм. Әслиндә мән белә бир тәклифә һамынын разы олдуғуна вә севиндијинә тамамилә вә шүбһәсиз әминәм. Мән чох јахшы билирәм ки, бүтүн болшевикләр Сизинлә ајрылыға һәмишә

мүстәсна шәраитин доғурдуғу мүвәггәти бир шеј кими бахмышлар. Сөз јох, чох вахт мүбаризә бизи елә адымлар атмаға, бәјанат вермәјә, чыхышлара вадар етмишдир ки, бунлар кәләчәк бирләшмәни чәтинләшдирмәјә билмәзди, лакин бирләшмәјә *һазыр олмағ*, рус с.-д.-ләринин ән јахшы бир гүввәсинин ишдән кәнарда дурмасынын *әсла нормал бир һал олмадығы* шүуру, бүтүн һәрәкат үчүн Сизин рәһбәр, јахын вә билаваситә иштиракынызын *сон дәрәчә зарури олдуғу* шүуру, — бунларын һамысы биздә һәмишә олмушдур. Биз һамымыз мөһкәм әминик ки, бүтүн чәтинликләрә вә манеәләрә бахмајарағ, бизим Сизинлә бирләшмәјимиз бу күн олмаса да сабаһ, сабаһ олмаса да бирикүн һәр һалда баш верәчәкдир.

Лакин даһа јахшы олар ки, бу сабаһ дејил, бу күн олсун. Ишләр инди елә бир шәкил алмышдыр ки, *кечикмәк олар* вә биз кечикмәмәк үчүн вар гүввә илә чалышмағ нијјәтиндәјик.

Сиз бизимлә бирликдә ишләмәк истәрсинизми? Сиз бизим икиликдә көрүшүб бу барәдә данышмағымыза разы олсајдыныз, мән сон дәрәчә шад олардым. Мән әминәм ки, шәхсән көрүшдүкдә, бир чох анлашылмазлығлар арадан галхарды, бирләшмәк ишиндә залирән көрүнән бир чох чәтинликләр дәрһал јох олуб кедәрди. Лакин Сизин үмумијјәтлә разы олмајачағыныз вә ја инди разы олмајачағыныз еһтималыны нәзәрдә тутарағ, мән габағчадан бу чәтинликләрдән бәзиләри һағгында бәһс етмәк истәрдим.

Чәтинликләр бунлардыр: 1) Јени редаксиянын бир чох үзвләри илә Сизин фикир ајрылығыныз. 2) Сосиал-демократиянын ики јарысындан биринә Сизин дахил олмағ истәмәмәјиниз. — Мәнә елә кәлир ки, биринчи чәтинлик тамамилә арадан галдырыла биләр. Нәзәријјә вә тактика мәсәләләринин тәхминән $\frac{9}{10}$ -да Сизинлә арамызда разылығ вардыр, $\frac{1}{10}$ -и үстүндә ајрылмағ исә әлверишли дејилдир. Сизин фикринизчә мәним әсәрләримдә олан бәзи јанлыш мүддәалары дүзәлтмәк истәјирдиниз вә истәјирсиниз. Лакин мән һеч бир јердә вә һеч бир заман сосиал-демократлардан һеч кәси өз хусуси бахышларымла әлағәдар етмә-

јә чалышмамышам вә јени редаксиядан һеч кәс, гә-
тијјән һеч кәс өзүнү әсла «ленинчиләр» чүмләсинә да-
хил етмәмишдир. Барсовун III гурултајдакы нитги бу
чәһәтдән үмуми бахышлары ифадә едир. Сиз кәстә-
рилән једди нәфәрдән үчүнүн* фәлсәфи бахышларыны
сәһв һесаб едирсиниз. Лакин бу үч нәфәр дә өзләринин
һәмин бахышларыны һеч бир рәсми партија иши илә
әлагәләндирмәјә чәһд етмәмиш вә етмир. Һәм дә бу
үч нәфәр, — мән әсассыз данышмырам, мәнә дүрүст
мә'лум олан фактлара әсасән дејирәм, — Сизинлә бир-
кә ишләмәјә сон дәрәчә шад оларды. Бизим инди
Сизинлә сијаси чәһәтдән ајрылмағымыз, — чохлуғун
бахышларына үмуми рәғбәтиниз Сизин рефератыныз-
дан да мә'лум олдуғу, Сизин ахырынчы әсәрләриниз-
дән көрүндүјү, Сизинлә бәлкә дә ән чох һәмрә'ј олан
Парвусун мөвгејиндән долајы јолла көрүндүјү бир
заманда, — бизим инди сијаси чәһәтдән ајрылмағымыз
әсла арзу олунмур, сон дәрәчә јерсиз вә социал-демок-
ратија үчүн сон дәрәчә зәрәрдидир.

Он вә бәлкә дә јүз минләрлә фәһлә охучусу олачаг
јени легал гәзет, — һабелә Сизин кениш биликләриниз
вә олдугча бөјүк сијаси тәчрүбәниз рус пролетариаты-
на сон дәрәчә лазым олдуғу бир заманда Русијада
бүтүн сабаһкы иш, — бүтүн бунлар көһнәни ән асан-
лыгла јаддан чыхармаг вә чанлы ишдә бирләшмәк
үчүн *јени зәмин* јарадачагдыр. Ченеврәдә ишләмәкдән
Питердә ишләмәјә кечмәк — ајрылыгдан бирләшмәјә
кечилмәси үчүн психоложи чәһәтдән вә партија чәһә-
тиндән олмазын дәрәчәдә әлверишли бир кечиддир вә
мән чох үмид едирәм ки, II гурултај заманындан бәри
әлә дүшмәмиш вә олсун ки, тез бир заманда тәкрар
олунмајачаг белә бир фүрсәти әлдән гачырмарыг.

Лакин бурада икинчи бир чәтинлик вар. Ола биләр,
Сиз партијанын бир јарысы илә бирләшмәк истәмәјә-
синиз. Сиз ишдә өзүнүзүн иштирак етмәниз үчүн *con-*
*ditio sine qua non*** олараг бүтүн партијанын бирләш-
мәсини тәләб едә биләрсиниз. Сиз бунда тамамилә

* А. А. Богданов, В. А. Базаров вә А. В. Луначарски нәзәрдә тутулур.
Ред.

** — лабүд шәрт. *Ред.*

һағлысыңыз ки, бу бирләшмә арзу олунур вә зәрури-
дир. Лакин *инди* бу бирләшмә мүмкүндүрмү? Сиз өзү-
нүз буна мәнфи җаваб вермәјә мејл көстәрирсиниз,
чүнки бу җахынларда анчаг федерасија тәклиф едир-
диниз. Пролетариата бизим тә'сир көстәрмәјимиз үчүн
инди ән кениш трибуна Питердә *күндәлик* гәзетдир
(бизим 100 000 нүсхәлик бир орган дүзәлдиб һәр нөм-
рәсинин гијмәтини 1 гәпијә ендирмәјә имканымыз вар-
дыр). *Инди* меншевикләрлә коалисијалы редаксија
мүмкүндүрмү?? Бизим дә фикримизчә, јох. Меншевик-
ләрин дә фикринчә, јох. Сизин федерасија тәклиф ет-
дијинизи нәзәрә алдыгда, Сизин дә фикринизчә, јох.
Бәс үч гәзет чыхармагмы лазым кәләчәкдир? Әслиндә
арамызда һеч бир тәшкилат ихтилафы олмадығы һал-
да вә партијанын сабаһ ачыг вәзијјәтә кечмәси гәсд-
чилик еһтималларынын бүтүн галыгларыны силиб
атачағы бир заманда, мәкәр ингилабчы социал-демок-
ратијанын *сијаси* органы үчүн топлаша билмәрикми.
Бизим тактика ихтилафларымызы исә ингилаб өзү
һејрәт едиләчәк бир сүр'әтлә силиб атачагдыр, бундан
әлавә, III гурултајын *гәтнамәләринә* гаршы Сиз һеч
бир фикир ајрылығы ирәли сүрмәмишдиниз, һалбуки
һәммин *гәтнамәләр* партијанын бүтүн биз болшевиклә-
ри бир-биримизлә әлагәләндирән јеканә директивдир.

Белә бир шәраитдә, мәнә елә кәлир ки, Сизин биз
тәрәфә кечмәјиниз тамамилә мүмкүндүр вә бу, кәлә-
чәк бирләшмәни чәтинләшдирмәк дејил, асанлашды-
рыб сүр'әтләндирәр. Сизин кәнара чәкилмәниз үзүндән
инди узанан мүбаризә әвәзинә бүтүн ингилабчы соци-
ал-демократија ичәрисиндә даһа мөһкәм бир вәзијјәт
әмәлә кәләр. Бунун нәтичәсиндә мүбаризә дә даһа
сакит, даһа тәмкинли олар. Бунун нәтичәсиндә бүтүн
кениш социал-демократлар күтләси өзүнү дәрһал әмин
вә мөһкәм һисс едәр, — дәрһал башга бир әһвал-ру-
һијјә әмәлә кәләр вә јени гәзет дөнүб керијә бахмадан,
көһнәнин тәфсилатыны арашдырмадан, индики мүба-
ризә мејданында фәһлә синфинә анчаг мөһкәм вә тәм-
кинлә рәһбәрлик едәрәк, социал-демократија ичәри-
синдә саатбасаат габагчыл мөвге тутмаға башлајар.

Сөзүмү гуртарараг, Сизинлә көрүшүмүзә разылыг

вермәнизи бир даһа хаһиш едир вә Сизинлә биркә ишләмәјин фәјдалы, мүһүм вә зәрури олдуғуна үмүмән биз болшевикләрин әмин олдуғуну билдирирәм¹⁰⁵.

Сизә сәмиһи һөрмәт бәсләјән *В. Улјанов*

*1905-чи ил октябрын ахырларында
Ченеврәдә јазылмышдыр (јерли)*

*Илк дәфә 1926-чы илдә
Ленин мәчмүәсинин V kitabында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

72

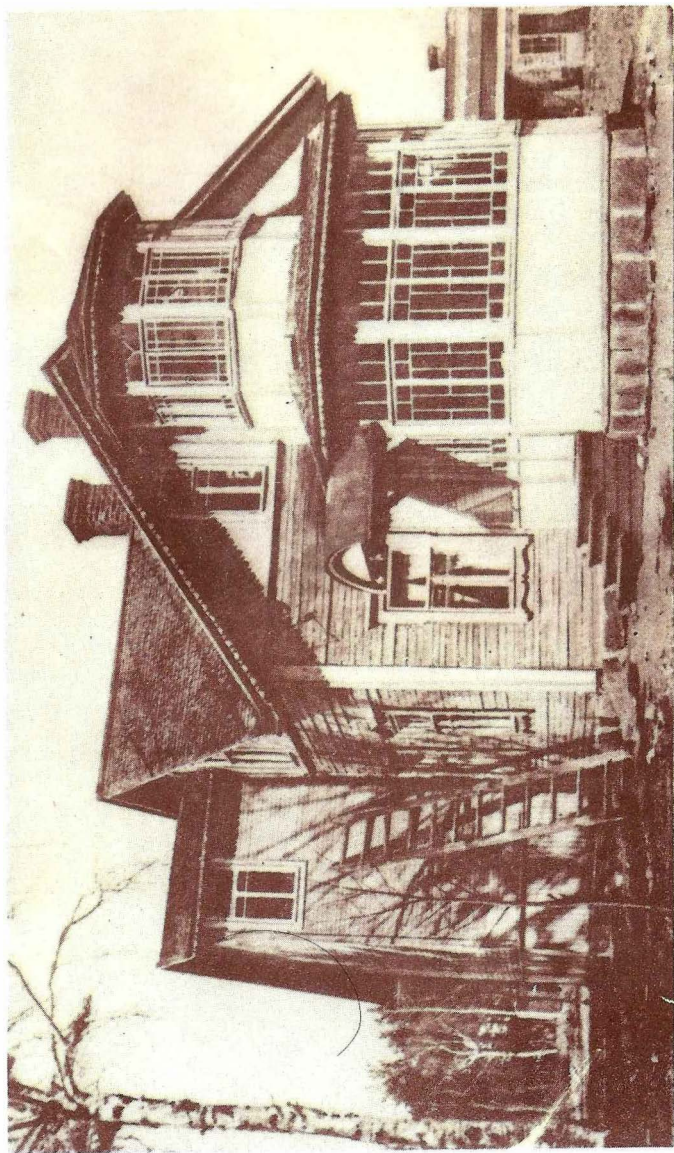
РСДФП ОДЕССА ТӘШКИЛАТЫНЫН («ЧОХЛУГ») ҮЗВЛӘРИ МОТЈАЈА ВӘ КОСТЈАЈА*

Одесса

«Одесса тәшкилатынын «чохлуг» үзвләри
Мотјаја вә Костјаја»

Јолдашлар! Мән сизин «јолдашларә мәктубунузу» алдым. Мән ону чап етмәјәчәјәм, буну сиз өзүнүз дә хаһиш етмирсиниз. Лакин сизә чаваб вермәји борч билирәм. Сизә дә тәкрат едәчәјими мән мәтбуатда артыг дәфәләрлә билдирмишәм. Парчаланма мүнасибәтилә шикајәтләниб ағламаг фәјдасыздыр. Бу парчаланманы арадан галдырмаг үчүн үмүми сөзләр вә јаныглы ифадәләр ишләтмәк дејил, *иш көрмәк, нечә бирләшмәји дүшүнмәк* лазымдыр. *Ики* партијанын мүбаризәсиндән шикајәтләнмәк вә сизин етдијиниз кими, һәр ики тәшкилатдан кизләнәрәк, *үчүнчү* вә һәм дә *кизли* бир партија јаратмаг, — парчаланманы *күчләндирмәк* демәкдир. Әкәр сизи тәшкилатын гәјдаларыны позмаг үстүндә чыхармышларса, сизә белә дә етмәк лазым иди вә сиз әбәс јерә иши долашдырыб елә көстәрмәк истәјирсиниз ки, куја сизи позғунлуг

* Бу тәхәллүсүн кимә мәхсус олдуғуну мүәјјәнләшдирмәк мүмкүн олмамышдыр. *Ред.*

1906—1907-чи илләрдә Куоккалада В. И. Ленинн јашадыгы «Ваза» бағы.

салдыгыныза көрө дејил, фикирлэринизэ көрө, барыш-танлыгыныза көрө чыхармышлар.

«Мүэссислэр гурултајы» — бош *ибарәдир*. Бир дамчы, бир азча, *бирчә тикә* дүшүнүн ки, мәһз һансы групплар вә һәрәси нечә нүмајәндә көндәрмәлидир?? Бир балача дүшүнүн ки, сечки һугугунун әсаслары *о л м а д а н* мүэссисләр мәчлиси идејасы һаггында сиз нә дејәрдиниз? Сиз буну шарлатанлыг адландыр-маздынызмы??

Нәјә көрә сиз чохлаг вә азлыгын ејни заманда вә ејни јердә *ики* гурултајы идејасы һаггында сусурсу-пуз?? Бу идејаны МҚ вә «Пролетарий» ирәли сүрмүш-дүр¹⁰⁶. Әввәлчә *үчүнчү* бир партија јарадыб (буна сиз *ајлар* вә бәлкә дә илләр сәрф едәчәксиниз) сонра *үч* гурултај чағырмагданса, *мөвчуд* ики партијадан ики гурултај чағырмаг даһа асан дејилдирми?? «Мүэссис-ләр гурултајында» һәгигәтән социал-демократларын-мы, мәһз һансы социал-демократларын вә нә кими нис-бәтдә тәмсил едиләчәкләрини габагчадан билмәдән, һансы ахмаг һәммин гурултаја табе олар???

«Ики гурултај» шүарынын хејринә олан чәһәтләр бунлардыр: 1) ики партијадан биринин разылыгы; 2) чохлагун гурултаја там һазыр олмасы вә гурултај чағырылмасы үчүн *онун* нормаларынын вә онун *һугу-гунун* мәлүм олмасы; 3) *о бири* партијанын групп вә тәшкилатларында да чох тезликлә ејни шејә наил ол-маг имканы: бүтүн групплары елан етмәк, онларын рәјини сорушмаг, гурултајын низамнамә лајиһәсини чап етмәк.

Сизин «мүэссисләр гурултајы» шүарыныз исә, — бәзи инләјәнләрин инитисиндән ибарәтдир, чүнки партијанын *һ е ч б и р* һиссәси бу гурултајын *ә с а с-л а р ы н ы* һеч бир чәһәтдән билмир. Сиз садәчә ола-раг инамсыз вә әсәбләри зәиф адамларсыныз. Ијрәнч хәстәлији, иринли сызанаглары көрмүш вә үз дөндәр-мисиниз. Белә етмәк инсан үчүн тәбиидир, лакин әлве-ришли дејилдир. Бизим фикримизчә исә үз дөндәрмәк олмаз, үчүнчү партија һеч бир шеј вермәз, индики ики

партија исә дәрһал олмаса да, ағрылы әмәлијјатсыз олмаса да, һәр һалда бирләшәр.

*1905-чи ил октябрын ахырларында —
ноябрын әввәлләриндә
Ченеврәдә јазылмышдыр*

*Илк дәфә 1931-чи илдә
Ленин мәчмүәсинин XVI китабында
чап едилминдир*

Әлјазмасындан чап олунар

73

Г. Д. ЛЕЈТЕЈЗЕНӘ

Әзиз Л.! Лүтфән, Сизин Кед, Лафарг вә Бракке илә мүвәггәти ингилаби һөкүмәт вә бизим иштиракымыз һаггында мүсаһибәнизә даир кичик мәгалә вә ја һеч олмаса бир мә'лумат јазмаға тәнбәллик етмәјин. Бу, «Пролетарий» үчүн (вә ја вәзијјәтә көрә, «Новая Жизнь» үчүн) лазымдыр. Бир нечә сәтир олса да, јазын, һәм дә тез јазын!¹⁰⁷.

Сизин Н. Ленин

*1905-чи ил ноябрын әввәлләриндә
јазылмышдыр
Ченеврәдән Парисә
көндәрилминдир*

*Илк дәфә 1931-чи илдә
Ленин мәчмүәсинин XVI китабында
чап едилминдир*

Әлјазмасындан чап олунар

1906-чы ил

74

Г. А. КУКЛИНЭ

A Mr. G. Koukline 15. Rue de Candolle. Genève.

Ҳөрмәтли јолдаш!

Мәни, ичиндә ишә айд вә тарихи әһәмијјәтә малик кағызларын олдуғу пакетин мүгәддәрәты сон дәрәчә нараһат едир¹⁰⁸. Бу пакет Сиздә олан кағызларын ичиндә галмышды вә бу јај тарих журналынын редактору бу кағызлар барәсиндә Сизинлә сөһбәт етмишди¹⁰⁹.

Бу пакети әлдә етмәк вә бураја көндәрмәк ишинин нә вәзијјәтдә олдуғу һаггында мәнә бир шеј јазсаныз, мәни чох миннәтдар етмиш оларсыңыз: чамадан вә ја јешик һарададыр вә һәмин пакети орада тапмаг асандырмы?

С.-д. саламы илә В. Улјанов

Үнван: Петербург шәһәри.

Дәмир јоллары идарәси, Фонтанка, Обухов көрпүсү јанында. Иван Николајевич Чеботарјова.

1906-чы ил сентјабрын 14-дә
јазылмышдыр
Куоккаладан (Финландија)
Ченеврәјә көндәрилмишдир

Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур

1907-чи ил

75

Е. АВЕНАРА¹¹⁰

1 (14) март 1907-чи ил.

Эзиз чэнаб Авенар!

Мәктубуңуза көрә сәғ олун.

Мән Сиздән ашағыдакы тәһсилләри етмәји хаһиш едәрдим:

(1) Сәһифә 6 (№ 1). Сиз мәним дедикләримнә белә верирсиниз: «фәһлә синфинин башыны алдадачаг буржуа ингилабы хејринә иш апармамаг».

Бу, әсла дүрүст дејилдир. Биз, с.-д. ингилабчылар *һәинки* буржуа ингилабынын хејринә иш апармаға, һәм дә она башчылыг етмәјә, ону *кәндлиләрлә әл-әлә вериб* чаризмә гаршы вә *либераллара гаршы* јөнәлтмәјә борчлујуг.

Бәлкә белә демәк даһа јахшы олар: «...ингилаба сон гојмаг истәјән либерал буржуазија илә дејил, күндән-күнә даһа артыг әксингилабчы олан буржуазија-нын алчаглыг вә хәјанәткарлыгына гаршы демократик кәндлиләрлә биркә чалышараг».

Биз, болшевикләр, биз *дә буржуа* ингилабында пролетариатын иштирак етмәсинә тәрәфдарыг. Лакин биз К. Каутски илә бирликдә белә һесаб едирик ки, пролетариат буржуа ингилабыны һеч дә либералларла бирликдә дејил, мәһз кәндлиләрлә бирликдә сон гәләбәјә чатдыра биләр.

(2) 3—4-чү сәһифәләр.

«Новое Время»да Столыпинин мәгаләси јанварын 6-да дејил, јанварын 4-дә (көһнә үсулла) чыхмышдыр.

(3) Әлаво етмәк ләзымдыр ки, Милјуков Столыпинин јанында *јанварын 15-дә* олмушдур.

(4) Сизин мәгаләнизин ахырынчы сөzlәри: «...сај-сыз-һесабыз кәндли *пролетарлары* күтләләри».

«Кәндли пролетарлары» дејил, «демократик кәндлиләр».

Сосиал (сосиалист) ингилабда биз анчаг шәһәр пролетарларына вә кәнд пролетарларына бел бағлаја биләрик. Лакин инди бизим Русијада сосиал ингилаб дејил, *буржуа* ингилабыдыр. Јалныз кәндлиләрлә бирликдә, демократик кәндлиләрлә бирликдә, кениш кәндли күтләләри илә бирликдә пролетариат *белә бир* ингилабы гәләбәјә чатдыра биләр.

Сизин *Н. Ленин*

Р. С. Сизин мәктубунузу мән чох кеч алдым. Мәним анчаг бир нечә дәгигә вахтым вар. Бағышлајын ки, белә тәләсик јаырам.

*Куоккаладан (Финландија)
Петербурга кәндәрилмишидир*

*Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрјүмә едилмишидир*

Чәршәнбә, 14. VIII. 07.

Әзиз Алексеј Максимыч! Биз бу күн Мешковски илә бураја кәлмишик вә сабаһ Штутгарта кедирик¹¹¹. Чох бөјүк әһәмијјәти оларды ки, Сиз дә орада олајдыныз¹¹². 1-чиси, Сизи рәсми сурәтдә МК-дан кечирмишләр (мәшвәрәтчи сәслә). 2-чиси, көрүшмәк чох јахшы оларды, јохса ола биләр узун заман көрүшмәјәк. 3-чүсү, Сиздән чәмиси бир суткалыг јолдур вә бир һәфтәдән *чох чәкмәз* (бу Лондон дејилдир!). Сиз базар күнү вә ја һәтта базар ертәси дә јола дүшсәниз, кеч олмаз.

Бир сөzlә, бүтүн вәзијјәт кәстәрип ки, Сизин кәлмәниз лазымдыр. Әкәр сағламсынызса, — доғрудан да кәлин. Бејнәлхалг сосиалистләрин *ишинә* көз гојмаг

фүрсәтини әлдән гачырмајын, — бу әсла вә гәтијјән үмуми танышлыг вә бош данышыг дејилдир. Кәлән конгрес анчаг үч илдән сонра олачагдыр. Һәм дә көрүшмәсәк, өзүмүзүн һәр чүр хырда ишләримиз һаггында да һеч бир заман лазымынча јазышмаг мүмкүн олмаз. Бир сөзлә, мүтләг кәлин. Сағлыгла галын!

Марија Фјодоровнаја чохлу салам.

Сизин Н. Ленин

*Капри адасына (Италија)
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмүәсинин XIII kitabında
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунар

77

Г. А. АЛЕКСИНСКИЈӘ

Пјотр үчүн

Әзиз П.! Билмирәм ки, Сиз өз мәктубунузу бурадакы достла көрүшмәздән әввәл јазмысыныз, ја сонра. Һәр һалда Сизин суалларыныза чаваб верирәм.

Пул барәсиндә Н. К. *бир чох* дәфә демишдир. Бир даһа тәкрат едәр, мән дә јенә тәкрат едәрәм.

Мән «Р.»да јазмамышам, чүнки өзүм бу јахынларда (о јерләрдә олдуғум заман) орада ики јолдашла көрүшмүш вә Сизин барәниздә онларла һәр шеји данышмышдым¹¹³.

Сиз сорушурсунуз ки, Сизин орадакы ишиниз барәсиндә мән нә фикирдәјәм вә нечә тәсәввүр едирәм?

Буну бир-ики кәлмә илә демәк бир аз чәтиндир. Фикир вериб Сиз өзүнүз көрәрсиниз ки, орадан нә кими материал, мә'лумат вә с. чатдырмаг олар, лакин бу, нисбәтән икинчи дәрәчәли вә асанлыгла һәлл олуна билән мәсәләдир. Орадакы үмуми иш шәраити даһа чәтиндир. Мәним фикримчә, Сиз харичи мүһачирәт аләми кими алчаг шәраит һәлә көрмәмисиниз. Орада *чох* елтијатлы олмаг лазымдыр. О мә'нада јох ки, мән оппортунистләрә гаршы һәрби әмәлијаты мәсләһәт

көрмүрөм. Эксинэ, орада чох вурушмаг лазымдыр вэ чох вурушмаг лазым кэлэчэкдир. Лакин мүһарибэнин характери алчагдыр. Сизи һәр јердә долашдырмаға чәһд едәрәк кинли-кинли күдәчәкләр, һәр јердә меншевикләрин «фитнәсинә» (онлар Сизи мүнтәзәм сурәтдә фитнәјә салачаглар) — вэ *ишдә* чох зәиф бир рәғбәт мүһитинә раст кэләчәксиниз. Чүнки орада — Русијадан тамамилә ајрылыг һисси, аварачылыг вэ авара психикасы, әсәбилик, шивәнчилик, һиддәт, донгулданма вэ лагәјдлик психикасы үстүндүр. Орадакы ишдә Сиз Русијадакы чәтинликләрлә *һеч бир әлагәси олмајан* чәтинликләрә раст кэләчәксиниз; орада, демәк олар, там «азадлыг» вар, лакин орада нә *чанлы* бир иш вэ нә дә чанлы иш үчүн бир мүһит, демәк олар ки, јохдур.

Мәнчә, ән әһәмијјәтлиси одур ки, Сизин орада бир ишиниз, өз ишиниз олсун. «Р.» буну верә биләр... Сонра, даһа әһәмијјәтлиси будур ки, Сиз Русијадакы *тәшкилатла* әлагә сахлајасыныз. бу һалда Сиз орада зәминсиз олмазсыныз. Нәһајәт, һамысындан ән әһәмијјәтлиси будур ки, биз һамымыз, орада да, бурада да *әлбир* һәрәкәт едәк, биркә аддым атаг, бахышларымызы бир-биринә даһа тез-тез билдирәк (әкәр бүтүн бахышлар мәтбуатдакы јазылардан ајдын олмаса). Ким харичдә өзүнә Русијадакы *тәшкилаты* илә *әлагәдар* иш тә'мин етсә, — о вә анчаг о, кәдәр, чәкишмә, әсәби кин вә саирәнин соручу батаглығындан өзүнү горуја биләр. Аман, бу «харич» һеч мәним јадымдан чыхмаз, мән буну узун тәчрүбәјә әсасән дејирәм.

Чох јахшы оларды ки, Сиз Кнунјантс вэ Тротски илә бирликдә һәрәкәт едәјдиниз. Белә бир үчлүк дахилиндә чох шејләр асанлашарды.

Әлбәттә, Сиз һәр шејә фикир верәр вэ бунларын һамысыны өзүнүз көрәрсиниз.

Бураја Сизин габаглар јаздығыныз үнвана јазмаг *мүмкүн дејилдир*. Бундан әлавә, мән тезликлә бурадан јола дүшүрәм. Мәнә һәләлик бу үнвана јазын: Неггн Какко Рааво, Теріјокі, ичәридә (*анчаг* ичәридә)

Л—н үчүн. Өзүнүзүн орадакы үнванынызы тез көп-дөрүн.

Элинизи сыхырам. *Бүтүн Книповичләрә* чохлу салам.
Сизин...*

Үнван: I. Ladyschnikoff Uhlandstrasse N 145. *Berlin*

Жол *һәјәтдәндир*. Бу шәхси үнвандыр. Јенә орада, бир мәртәбә јухарыда, Abramoff. Гаршыда. Uhlandstrasse, 52, бүродур вә онлары сәһәр бурада тапмаг олар. Мән һәр еһтимала гаршы јазырам, һәрчәнд ки, Сиз буну артыг билмәлисиниз.

1907-чи ил сентјабрын ахырларында —
октјабрын әввәлләриндә
Куоккалада (Финландија)
јазылмышдыр

Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур

78

Қ. Ј. БРАНТИНГӘ¹¹⁴

Чох һөрмәтли јолдаш!

Бу мәктубу тәгдим едән гадын бизим партијалы јолдашымыздыр¹¹⁵. Сиздән чох хаһиш едирәм она көмәк едиб мәсләһәт верәсиниз вә јардым көстәрәсиниз. Хүсусилә она тапшырылмышдыр ки, Стокһолмда бизим социал-демократ китаб вә сәнәдләри ахтарыб тапсын вә лазым кәлдикдә бунлары көндәрсин. Бу китаблар вә и. а.-нын бир һиссәси Стокһолм Халг евинин зирзәмисиндә (тахта јешикләрдә), бир һиссәси дә ола биләр. Бөрјессон вә ја Бјөрк јолдашлардадыр (Bokhandel Björck & Börjesson, Drottninggatan. 62).

Үмид едирәм ки, бу мәктубу тәгдим едән гадын она верилмиш вә мәним чох мүһүм һесаб етдијим тапшырығы Сизин көмәјинизлә јеринә јетирә биләчәкдир.

Ән јахшы саламларла. *Н. Ленин*

1907-чи ил октјабрын әввәлләриндә
Куоккалада (Финландија)
јазылмышдыр

Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур
Русчасы алманчадан
тәрчүмә едилмишидир

* Әлјазмасында имза ајдын јазылмамышдыр. *Ред.*

А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ

Әзиз Ан. Вас.!

Нәһәјәт, Сизин китабчаныз кәлиб чатды — биринчи һиссәси чохдан кәлмишди¹¹⁶. Мән һеј ахырыны көзләјирдим ки, бир јердә охујум, лакин кәлиб чыхмады. Индијәдәк үчүнчү әлавәси («Маркс нечә бахырды» вә и. а.) јохдур. Бу сон дәрәчә кәдәрлидир, чүнки һа-мысы әлдә олмадыгча, мәтбәәдә јығылмаг үчүн наши-рә вермәјә горхурсан. Әкәр бу үчүнчү әлавәни һәлә көндәрмәмишсипизсә, хаһиш олунур чалышын тез көн-дәрәсиниз*. Сизин үчүн пул (200 ман.) көндәрилмиш-дир; алмысынызмы?

Китабчанызын мәзмунуна кәлдикдә, мәним вә һа-белә бизим бурадакыларын сон дәрәчә хошуна кәлди. Олдугча јахшы јазылмыш, чох мараглы шејдир. Анчаг бир шеј вар: нечә дејәрләр заһири, јә'ни һәр чүр есер-ләрин, меншевикләрин, синдикалистләрин етс. *өчәшә* биләчәкләри еһтијатсызлыглар чохдур. Биз бирликдә мәсләһәтләшдик ки, ора-бурасынымы дүзәлдәк, јохса мүгәддимәдә гејд верәк? Ахырынчысыны гәрара ал-дыг, чүнки ора-бурасыны дүзәлтмәк һејфдир; бу, мәт-нин бүтөвлүјүнү һәддиндән чох позмаг демәк оларды.

Ајдындыр ки, вичданлы вә диггәтли охучу Сизи дүзкүн баша дүшә биләр, лакин пис јозанлара гаршы Сиз өзүнүзү һәр һалда *хүсуси олараг горумалы* иди-низ, чүнки беләләри лап чохдур. Мәсәлән, Бебели биз, әлбәттә, тәнгид етмәлијик, һәм дә мән Ессен вә үму-мијјәтлә алман сосиал-демократијасы һаггында бу јахынларда бизә башдан-баша бир тә'рифнамә көн-дәрмиш олан Тротскинин һәрәкәтини бәјәнмирәм. Сиз һаглы олараг гејд етмишдиниз ки, Бебел Ессендә ми-литаризм мәсәләсиндә дә, мүстәмләкә сијасәти мәсә-ләсиндә дә (даһа доғрусу, радикалларын Штутгартда бу бәнд үзрә мүбаризәсинин характери мәсәләсиндә¹¹⁷) һаглы дејилди. Лакин бурада көстәрмәк лазымдыр ки, бу сәһвләр, бизимлә бир јолла кедән бир адамын сәһв-

* Бах: бу чилд, сәһ. 136—137. Ред.

лэридир вэ бунлар јалныз һәмин јолда, марксизм, социал-демократија јолунда дүзэлдилэ билэр. Чүнки биздэ олан бир чох адамлар (јәгин ки, Сиз онларын әдәбијјатыны көрмүрсүнүз) есерлији, синдикализми (à la Језерски, Козловски, Кричевски — бах: «Образование» вэ и. а.), анархизми *тә'рифләмәк хатиринә* Бәбелә һиддәтлә күлүрләр.

Мәнчә, Сизин бүтүн фикирләринизи һәмишә елә вермәк олар вә елә вермәк лазымдыр ки, тәнгид ортодоксијаја гаршы, үмумијјәтлә алманлара гаршы дејил, *оппортунизмә* гаршы чеврилсин. Онда сизи јанлыш јозмаг *олмаз*. Онда нәтичә ајдын олар: болшевизм јалныз алманлардан дејил, һабелә алманларын *мисалындан* да өјрәнәрәк (Сизин бу тәләбиниз миңгат доғрудур!), *рус синдикализми вә оппортунизмини өлдүрмәк үчүн*, синдикализмдә *јарарлы нә варса һамысыны* көтүрә биләр. Мәһз биз болшевикләрин буну етмәси ән асан вә ән тәбиидир, чүнки биз ингилабда һәр шәјдән артыг парламент кретинизминә вә Плеханов оппортунизминә гаршы мүбаризә апармышыг. Өзү илә бирликдә сајсыз-һесабысыз долашыглыг (Русија үчүн хусусилә тәһлүкәли долашыглыг) кәтирән синдикализми Плеханов вә К⁰-сынын педант-кадет бахымындан дејил, ингилаби бахымдан анчаг биз рәдд едә биләрик.

«Пролетарий»нин 17-чи №-си чыхмыш вә Сизә көндәрилмишдир. «Зарнитсы»¹¹⁸ чыхмыш вә Сизә көндәрилмишдир. Алмысынызмы? «Товарищ»и охујурсу-нузму? Инди о, нечә хошунуза кәлир? Бәлкә Сиз габаглардакы кими, онлара шә'рлә бир күләсиниз? Зәһмәт олмаса, јазын.

Әлинизи бәрк сыхырам. Сизин *Ленин*

1907-чи ил нојабрын 2-си илә
11-и арасында јазылмышдыр
Куоккаладан (Финландија)
Италијаја көндәрилмишдир

Илк дәфә 1934-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин XXVI китабында
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунары

М. С. КЕДРОВА

Ҳөрмәтли јолдаш! Бизим шәртимизә көрә II чилд үчүн материал 1/X-дәк, III чилд үчүн — 10/X-дәк тәһвил верилмәлидир¹¹⁹. Биринчи чилд ләнкимишдир. II чилд үчүн мән 12 чап вәрәги тәһвил вермишәм, сонракы 7 чап вәрәги һазырдыр вә даһа сонракылары (5 вә ја 7 чап вәрәгәдәк) чох тез тәһвил верә биләрәм. Лакин мән билмәк истәрдим ки, бүтүн бу материал Сизә доғрудан да белә тез лазымдырмы? Сиз дәрһал мәтбәәдә јығмаға башлајачагсынызмы? II чилдин 12 чап вәрәгини артыг Сиз мәтбәәдә јығылмаға вермисинизми? II чилдин ахырыны мән сонра версәм, нәшри ләнкијәрми? Әкәр ләнкијәрсә, мән II чилдин сонуну, Сиз истәсәниз, дәрһал верә биләрәм. Лакин мәним бир планым вар: II чилди тамамлајараг, Русијада торпағын бөлүшдүрүлмәси һаггында (1905-чи илин јени статистика мәлуматына әсасән) вә бәләдијјәләшдирмә һаггында («Капитал»ын IV чилдини вә ја «Theorien über den Mehrwert»*и нәзәрә алараг, бу да 1905-чи илдә чыхмышдыр) бөјүк бир әсәр јазмаг. Мәним фикримчә, бу әсәр чамаатда бөјүк мараг ојадар вә дедикчә јеринә дүшмүш оларды. Әсәр үчүн, демәк олар, артыг бүтүн материаллары топламышам вә гисмән ишләјиб һазырламышам. Гуртармаг үчүн бир нечә һәфтә лазымдыр; үмид едирәм ки, бу әсәри бир нечә һәфтәјә јаза биләрәм.

Беләликлә, мәнә хәбәр верин: Сиз II чилдин һәмин јени мәгаләсиз, дәрһал тәгдим олунмасыны арзу едирсинизми — јохса II чилдин, тәгрибән, бир ај — 1½ ај сонра јени мәгалә илә бирликдә тәгдим олунмасыны үстүн тутурсунуз.

*1907-чи ил нојабрын ахырларында — декабрын әввәлләриндә јазылмышдыр
Финландијадан Петербурга
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмүәсинин XIII китабында
чап едилмишдир*

*Н. К. Крупскајанын
әли илә јазылмыш сурәтиндән
чап олунур*

* — «Изафи дәјәр нәзәријјәләри». Ред.

МҮЭЛЛЭН ЕДИЛМЭМИШ ШӘХСЭ¹²⁰

28. XII. 07.

Мөһтәрәм жолдаш!

Мән чәнаб Бөрјессонла данышыб разылашмышам. Лакин тәәссүф олсун ки, о, бүтүн мәктуб вә пакетләрин алынмасыны бизим үчүн тә'мин едә билмәз. Лүтфән мәни бағышлајын ки, Сизә бир даһа мүрачиәт едиб хәһиш едирәм бизим үчүн *даһа* елә бир партија үзвү тапасыныз ки, мәктуб вә китаблардан ибарәт посылкалары *һәр һәфтә* Стокһолмда алыб, орадан (Финландијаја вә керн — Ченеврәјә) көндәрә билсин.

Чәршәнбә ахшамы* мән Берлинә јола дүшмәјә һазырлашырам.

Ән јахшы саламларла.

Сизин И. Фреј

Malmstens Hotell
Mastersamuelsgatan 63

Р. S. Мән Сизин јаныныза базар ертәси күндүз саат 4-дә кәләчәјәм. Әкәр бу Сизин үчүн мүнасиб дејилсә, лүтфән, телефонла Малмстен Отелинә зәнк вурун.

Стокһолмда јазылмындыр
(јерли)

Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур
Русчасы алманчадан
тәрчүмә едилмишдир

* Чәршәнбә ахшамы, јә'ни 1907-чи ил декабрын 31-дә. Ред.

1908-чи ил

82

Г. А. АЛЕКСИНСКИЈӘ

7/I. 08.

Әзиз Пјотр!

Бу күн биз Н. К. илә Ченеврәјә кәлиб чыхдыг¹²¹. Һарада јерләшәчәјимизи һәлә гәт етмәмишик: Ал. Ал. Ченеврәнин чох әлејһинәдир, буна көрә биз башга јерләрдә кәшфијат апарырыг.

Лакин бурада да вәзијјәти там ајдынлашдырмаг лазымдыр. Хаһиш олунур*, дәрһал јазасыныз, 1) Сиз мәтбәәни вә експедисијаны идарә етмәјә *јарарлы* бир адам таныјырсынызмы?¹²² 2) бу иш үчүн док[тор] һаггында нә фикирдәсиниз? 3) мәтбәә барәсиндә нә кими хүсуси шәјләри нәзәрә алмаг лазымдыр? бир һалда ки, мәтбәә Стокһолм гурултајынын болшевик [фраксијасынын] Мәркәзи Органынындыр [она мәхсусдур, онун] јијәси [олмасы лазымдырмы]? Нәјә көрә Сиз анчаг *меншевик* мәтбәәсини МК-нын мүлкијјәти һесаб едирсиниз? 4) Сиз нә фикирдәсиниз, һәфтәлик гәзет мүмкүндүрмү вә о тәгрибән нә гәдәр јајыла биләрди? 300—500—1000?

Сизни мәктубунузу Берлиндә биз 17-ләрин¹²³ һәбс едилмәсиндән баш вермиш чахнашма заманы алдыг вә буна көрә дә ону кифајәт гәдәр диггәтлә охумадан мәһв етдик.

[...] Үнвана чаваб верин.

* Мәктубун јазылдыгы кағзын бир һиссәси чырылдығына көрә, әл-җазмасында чатышмајан сөzlәр вә пфадәләр һәммин мәктубун бурасында вә аһагыда мә'насына вә саламат галмыш һәрфләрә әсасән квадрат мә'тәризләрдә бәрпа едилмишдир. *Ред.*

Сəһһəтиниз нечəдир? [Тəгрибəн] нə заман [Сиз] бу-
раја гајыда билəрсиниз? Бу мұддəт əрзиндə [аз]-чох
чидди сурəтдə сағалмысынызмы?

Əлинизи сыхырам [...]

*Ченеврəдəн Вјанаја
кəндəрилмишидир*

*Илк дəфə 1930-чу илдə
Ленин мəчмұəсинин XIII китабында
чап едилмишидир*

Əлјазмасындан чап олунур

83

Г. А. АЛЕКСИНСКИЈƏ

Əзиз Пјотр! Мəним Сиздəн белə бир хаһишим вар.
Мəн аграр програмы мəсəлəсинə даир бəјүк бир əсəр
јазмышам вə орада, јери кəлмишкəн, II Думанын мұ-
закирəлəрини əтрафлы тəһлил етмишəм*. II Думаја
верилмиш бə'зи сəнəдлəр чатмыр.

Мəсəлən: *Мушенко* 104-лəр вə ја 105-лəр лајиһəсини
вермишдир, бу, I Думаја верилмиш вə II Думада тəк-
рар едилмиш «мəшһур» трудовик лајиһəси дејил, *јени*,
есер лајиһəсидир. Бу лајиһə франсызча Rapport du
parti S. R. au congrès de Stuttgart-да чап едилмишдир.
Сиздə русча мəтни јохдурму? Тапа билмəзсинизми?
Кəмəк етсəниз, чох миннəтдар оларам¹²⁴.

Бунун ајрыча нəшри чыхмышдырмы? һарада вə нə
вахт?

Сизин В. Улјанов

*1908-чи ил јанварын 7-си илə
февралын 2-си арасында
јазылмышдыр
Ченеврəдəн Вјанаја
кəндəрилмишидир*

*Илк дəфə 1930-чу илдə
Ленин мəчмұəсинин XIII китабында
чап едилмишидир*

Əлјазмасындан чап олунур

* Бах: «1905—1907-чи иллəрдəки биринчи рус ингилабында социал-де-
мократијанын аграр програмы» (Əсəрлəри, 5-чи нəшри, 16-чы чилд, сəһ.
205—447). Ред.

А. М. ГОРКИЈЭ

9. I. 08. Ченеврэ.

Эзиз Ал. М.! Бу күнлөрдэ арвадымла бураја кэлмишәм. Жолда икимизэ дэ сојуг дэјмишдир. Бурада бир тәһәрлэ, һәләлик мүвәггәти јерләширик, буна көрә дэ һәр шеј писдир. Сизин мәктубунуз мәни чох севиндирди: доғрудан да, Капријэ кәлмәјим әһәмијјәтли оларды! Сизэ кәлмәк үчүн бир тәһәрлэ мүтлэг вахт тапарам. Лакин тәәссүф ки, инди мүмкүн дејилдир. Биз бураја гәзети саһмана салмаг: «Пролетарий»ни Финландијадан бураја көчүрмәк тапшырығы илә кәлмишик. Ченеврәними, јохса башга бир шәһәри сечәчәјимиз һәлә гәти һәлл олунмамышдыр. Һәр һалда тәләсмәк лазымдыр вә буну гурмаг үчүн чох әлләшмәли олачағыг. Мәсәлән, јәјда вә јә јазда Сизэ гонаг кәлмәк олар, о замаң иш саһмана салынмыш олачагдыр! Сизин Капридә нә замаң хүсусилә јахшы олур?

Сәһһәтиниз нечәдир? Өзүнүзү нечә һисс едирсиниз? Иш јахшы кедирми? Берлиндән кечәркән ешитдим ки, Луначарски илә Италијаны вә хүсусилә Романы кәзмисиниз¹²⁵. Италијадан разы галдынызмы? чох рус көрүрсүнүзмү?

Мәним фикримчә, Сизин чох ишиниз олмајачағы замаң јаныныза кәлмәк јахшыдыр ки, бирликдә кәзиб сәһбәт етмәк мүмкүн олсун.

Мәним китабымы (12 ил әрзиндәки мәгаләләр күллијјатынын биринчи чилдини¹²⁶) алдынызмы? Онун. Питердән Сизэ көндәрилмәсини тапшырмышам.

М. Фјод — внаја чохлу салам. Сағлыгла галын!

Сизин Н. Ленин

Мәним үнваным: Mr. Wl. Oulianoff.

17. Rue des deux Ponts. 17. (chez Küpfer). Genève.

Капри адасына (Италија)
көндәрилмишидир

Илк дәфә 1924-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин I китабында
чап едилмишидир

Әлјазмасындан чап олунур

А. В. ЛУНАЧАРСКИЈӘ

13. I. 08.

Әзиз Ап. Вас.!

Будур, артыг бир нечә күндүр ки, мән арвадымла Ченеврәдәјәм... Ләһәтләр олсун, јенә мәнһүс Ченеврәјә гајытмаг бир әзабдыр, нә чарә! Финландија талан едилдикдән сонра «Пролетарий»ни харичә көчүрмәкдән башга бир чарә галмамышдыр. Коллекија белә дә гәрара кәлмишдир. Мәсәлә јалныз ондадыр ки, Ченеврәјәми, јохса башга бир јерә. Нәләлик сораглашырыг, лакин мән шәхсән бу фикирдәјәм ки, Ченеврә вә Лондон — јеканә сәрбәст јерләрдир. Лондонда исә баһалыгдыр.

Сизин Штутгарт барәсиндәки китабчанызын һамысыны охудум: III әлавә чох кеч кәлиб чыхды вә лап јола дүшәндән бир аз әввәл күчлә охујуб гуртардым. Мәнчә, Сиз чох јахшы јазмысыныз вә бүтүн јолдашлар китабчадан чох разыдырлар*. Ону «дүзәлтмәји» биз һамымыз јерсиз һесаб етдик: Сизин бојалары силмәк вә чанлы јазылмыш бир шеји корламаг чох һејфдир. Орада синдикализм јохдур: мәнчә, Плехановдан вә К⁰-дан «истифадә етмәк» барәсиндә анчаг бир сыра бөјүк еһтијатсызлыг вардыр. «Образование»дә вә ја «Современный Мир»дә онун өчәшмәләрини вә алчаг санчмаларыны көрмүсүнүзмү?¹²⁷ Бизим һәмишә белә әлејһдарларымыз олачагдыр, одур ки, биз үчгат еһтијатлы олмалыјыг. Бундан әлавә, Сиз есерләри дә унутмусунуз, онлар синдикалисләрини тәнгидиндән истифадә едәрәк алман с.-д.-ләринә чохдан һүчум едир вә тәнгиди *тәһриф едиб* марксизми *биабыр* едирдиләр.

Билмирәм, инди бизимкиләр Сизин китабчанызы нәшр едә биләчәкләрми. Инди нәшр етмәк чәтиндир.

Мәним 1-чи чилдини алмысынызмы?

Нечә доланырсыныз? Варис нечәдир? Дејирләр ки, Сизин Горки илә сәфәриниз чох көзәл кечмишдир?

Јазырсыныз ки, ишләјирсиниз. «Пролетарий»дә

* Бах: бу чилд, сәһ. 129—130. Ред.

эмэкдашлыг үчүн дә, рефератлар үчүн дә үмидимиз
мүтлэг Сизэдир. Догру дејилми?

Горки нарададыр? Она мән Капријэ (villa Blaesus)
јазмышам. Кедиб чатармы?

Элинизи бәрк сыхырам.

Сизин Ленин

Үнван: Mr. Vl. Oulianoff.

17. Rue des deux Ponts. 17.
(chez Küpfer). Genève.

Италијаја көндөрилмишидир

Илк дэфэ 1934-чү илдэ

Ленин мэхмүэсинин XXVI китабында
чап едилмишидир

Элјазмасындан чап олунур

86

А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ

Анат. Вас —чэ

Эзиз Ан. Вас.!

Чоҳ вачиб бир иш! Сиз Флоренсијада Васили Ва-
силјевич Карјакини таныјырсынызмы? Ону нечэ тап-
маг олар? Зәһмәт чәкиб үнваныны көндәрин вә ја
Флоренсијада кимин васитәсилә *ону нечэ* олурса-ол-
сун *тапмаг* үчүн мәсләһәт верин. Зәһмәт олмаса, дәр-
һал чаваб јазын.

Сиздән «Пролетарий»э даир хәбәр (вә чаваб) вә
«Пролетарий» илә әлагәдар Сизин планлары көзлә-
јирәм.

Сизин Улјанов

1908-чи ил јанварын 13-ү илә

февралын 13-ү арасында

јазылмышдыр

Ченеврәдән Италијаја

көндөрилмишидир

Илк дэфэ 1934-чү илдэ

Ленин мэхмүэсинин XXVI китабында
чап едилмишидир

Элјазмасындан чап олунур

К. ҺҮИСМАНСА

14. I. 08.

Эзиз јолдаш Һүисманс!

Артыг мәним үнваным Финландија дејил, тәәссүф ки, Ченеврәдир: VI. Oulianoff rue des Ponts 17 (chez Küpfer), Genève...*

...Финландијада ахырынчы тә'гибләр заманы Лондондакы сонунчу гурултајымызын протоколларынын бир һиссәси [итмишдир]. Әкәр сәлв етмирәмсә, мәнә демишдиләр ки, бу гурултајын материал вә сәнәдләри Бејнәлхалг социалист бүросуна көндәрилмишдир¹²⁸. Бу, дүздүрмү? Әкәр Сиз мүмкүн едә билсәниз, мән Сизә чох [миннәтдар] оларам...

Брусселә көндәрилмишдир

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
журналын мәтни илә јохланылмыш
әлјазмасынын фото сурәтіндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

А. В. ЛУНАЧАРСКИЈӘ

А н а т о л и В а с и л ј е в и ч ә

Эзиз Ан. Вас.! Јазын көрәк тамамилә јербәјер олуб иш габилијјәти әлдә етмисинизми? Биз «Пролетарий» үчүн сиздән ашағыдакы јазылары алмаг үмидиндәјик: 1) ајда ики дәфә (тәхминән 8—12 мин һәрфлик итал-јан корреспонденсијалары. Биринчисини — үч һәфтәдән сонра. 2) Арабир сијаси фелјетонлар. Рус гәзет-

* Ики сәтир охунмур. Вәрәгн бурасы чырылмышдыр, сону јохдур. Сонракы мәтн вәрәгн арха тәрәфиндә јазылмышдыр. *Ред.*

лэрини көрэ билирсинизми (Горкидэ бу гээтлэрдэн чох вар)?

Јазьтн.

Элинизи сыхырам. Сизин *Старик*

*1908-чи ил јанварын 14-ү илэ
февралын 13-ү арасында
јазылмышдыр*

*Ченеврэдэн Капри адасына
(Италија) көндэрилмишдир*

*Илк дэфэ, 1924-чү илдэ
Ленин мэхмуэсинин I китабында
чап едилмишдир*

Элјазмасындан чап олунур

89

А. М. ГОРКИЈЭ ВЭ М. Ф. АНДРЕЈЕВАЈА

15. I. 08.

Ээиз А. М. вэ М. Ф.!

Бу күн Сизин тэ'чили мэхтубунузу алдым. Капријэ, Сизин јаныныза кэлмэк, билсэниз, нэ гэдэр хошдур! Сиз буну о гэдэр јахшы тэсвир етмисиниз ки, валлаһ мүтлэг кэлэчэк вэ арвадымы да өзүмлэ чэкиб кэтир-мэјэ чалышачағам. Анчаг вахтыны һэлэ билмирэм: инди «Пролетарий» илэ мэшғул олмамаг олмаз вэ ону *јолуна гојмаг*, ишини нечэ олурса-олсун саһмана салмаг лазымдыр. Бу, minimum бир-ики ај вахт алачагдыр. Буну етмэк исэ лазымдыр. Јаз үчүн исэ ағ Капри шэрабы ичмэјэ, Неапола бахмаға вэ Сизинлэ сөһбэт етмэјэ кэлэрик. Јери кэлмишкэн дејим ки, мэн итал-јашча өјрэнмэјэ башламышам вэ бир шакирд сифэтилэ дэрһал М. Ф — нанын јаздығы үнвана диггэт вердим: *expresso* эвэзинэ *espresso*! Лүғэти верин бура!

«Пролетарий»нин дашынмасына даир јазынызла исэ Сиз өзүнүзү әнкэлэ салмысыныз. Даһа инди биздэн јаханызы асанлыгла гуртара билмэјэчэксиниз! М. Ф.—наја дэрһал бир јығын тапшырыг вермэк лазым кэлир:

1) Русијаја кедиб-кэлэн кэмилэрдэки гуллугчу вэ

фәһлэләрин иттифагы (белә бир иттифаг олмалыдыр!) катибини мүтләг тапмаг.

2) Ондан кәмиләрин *һарадан* вә *һараја* кетдијини, *нә вахтлар* кедиб-кәлдијини өјрәнмәк. Бизим үчүн *һәр һәфтә әдәбијјат дашынмасыны* мүтләг тәшкил етмә-лидир. Бу печәјә баша кәләчәкдир? Бизим үчүн *е'тибарлы* бир адам тапмалыдыр (е'тибарлы италија-лылардан вармы?). Гәзетн чатдырмаг үчүн Русијада (мәсәлән, Одессада) онлара үнван лазымдырмы вә ја аз бир мигдар әдәбијјаты Одессада бир италијалы аш-ханачысынын јанында *мүваггәти* сахлаја биләрләр? Бу бизим үчүн *сон дәрәжә мүһүмдүр*.

3) М.Ф —нанын өзүнә буиларын һамысыны саһмана салмаг, бу јолда чалышмаг, ахтарыб тапмаг, баша салмаг, јохламаг вә и. а. мүмкүн дејилсә, гој мүтләг бизимлә һәмнин катиб арасында билаваситә әләгә јаратсын: онда биз өзүмүз онунла јазышарыг.

Бу ишдә тәләсмәк лазымдыр: лап 2—3 һәфтәдән сонра биз бурада «Пролетарий»ни нәшр етмәк үмидин-дәјик вә ону дәрһал көндәрмәк лазымдыр¹²⁹.

Јахшы — Капридә көрүшәнәдәк! Бахын, А. М., сағ-лам олун!

Сизин В. Улјанов

*Ченеврәдән Капри арасына
(Италија) көндәрилмишидир*

*Илк дәфә, 1924-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин I китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

М. НИЛСЕНӨ

27. I. 08.

Чох мөһтәрәм јолдаш!

Брүсселдәки Бејнәлхалг сосналист бүросунун кати-би Камилл Һүисманс Сизин сорғунузу мәнә чатдыр-мышдыр. Мән Бејнәлхалг сосналист бүросунда Русија соснал-демократ фәһлә партијасынын нүмајәндәсијәм вә Сизә дејә биләрәм ки, Естон соснал-демократлары (әкәр сәһв етмирәмсә «Естон соснал-демократлары

иттифагы» адланыр) бизим партијамызын бир һиссәсини тәшкил едирләр. Шүбһәсиз, Ревелдә Русија социал-демократ фәһлә партијасы Комитәси вардыр ки, бууни да әксәријјәти естонлардан ибарәтдир. М. Јуриссон вә К. Г. Сеппин вәтәндашлара кәлдикдә, бу адлар мәнә мә'лум дејилдир. Лакин бу һәммин вәтәндашлар әлејһинә әсла бир шеј демәк дејилдир: бизим партијамызын тәшкилатлары кизлидир вә мән естонијалы јолдашлардан һеч бирини шәхсән танымырам. Мән Русијаја јазар вә бу вәтәндашлар һаггында партијамызын Мәркәзи Комитәсиндән (һәр һалда Ревел комитәсиндән дә) сорушарам, лакин тез чаваб алыначағына үмид едә билмәрик.

Сос.-дем. саламы илә

Вл. Улјанов (Н. Ленин)

Үнван: VI. *Oulianoff*. 17. Rue des deux Ponts. 17. (chez Küpfer). *Gent. Genève*.

Христианијаја (инди Осло)
көндәрилмишидир

Илк дәфә,
әлјазмасынын фото сурәтиндән
чап олунур
Русчасы алманчадан
тәрчүмә едилмишидир

91

К. ҺҮИСМАНСА

27. I. 08.

Әзиз јолдаш Һүисманс!

Мән Сизин 24/I. 08 тарихли мәктубунузу алдым вә Христианијаја, Магнус Нилсен јолдаша* чаваб вердим ки, РСДФП Ревел комитәси һәгигәтән мөвчуддур вә естон социал-демократлары [бизим партијанын] тәркибинә дахилдирләр**. [Јуриссон] вә Сеппин вәтәндашлара кәлдикдә, мән шәхсән һеч бир естон социал-демократыны [үмумијјәтлә танымадығым кими] булары да танымырам; унудулмамалыдыр ки, бизим партијамызын тәшкилатлары кизлидир. Мән Русијаја

* Бах: бундан әввәлки мәктуб. *Ред.*

** Сәнәдин әлјазмасы гисмән хараб олмушдур. Квадрат мө'тәризәјә әлиһимыш сөzlәр мә'насына көрә бәрпа едилмишидир. *Ред.*

язар вэ бу вэтэндашлар һаггында этрафлы мә'лумат верилмәсини хәиш едәрәм, лакин тез чаваб кәләчә-
жинә үмид етмәк олмаз.

Гардашлыг саламы илә *Вл. Улјанов*

*Ченеврәдән Брүсселә
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә, франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасынын фото сурәтиндә
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

92

К. ҺҮИСМАНСА

29. I. 08.

Әзиз јолдаш Һүисманс!

Мәнә хәбәр верирләр ки, Штутгарт Бејнәлхалг со-
сиалист конгресинә мүхтәлиф партијаларын мә'рузә-
ләринин үчүнчү чилди бир нечә күнә чыхмалыдыр вә
бизим партијамызын мә'рузәси һәлә һазыр дејилдир...*

Бизим партијамызын мә'рузәсини үчүнчү чилдә
дәрч етмәк мүмкүн олачагмы, ја јох? Мә'рузәни тәг-
дим етмәк үчүн ахырынчы мүддәт һачандыр? ** Чох
еһтимал, Финландијадакы тәғибләр бизим јолдаш-
ларымызын мә'рузәни гуртармасына мане олмушдур,
чүнки ики ај бундан әввәл, мән Финландијада олар-
кән, шәхсән ешитмишдим ки, Мәркәзи Комитә бир јол-
даша [буну тапшырмышдыр], о да мә'рузәни [баша
чатдырмаг үзәриндә] вар гүввә илә ишләјир.

[Әзиз] јолдаш, [гардашлыг саламымы гәбул един].

Вл. Улјанов

*Ченеврәдән Брүсселә
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә, франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасынын фото сурәтиндә
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

* Сәнәдин әлјазмасы гисмән хараб олмушдур. Квадрат мө'тәризәә алынмыш сөзләр мә'насына көрә бәрпа едилмишдир. *Ред.*

** Мә'рузәнин тәгдим едилмәси мүддәти һаггында бах: К. Һүисманс 1908-чин ил 2 феврал тарихли мәктүб (бу чилд, сәһ. 147—148). *Ред.*

Ф. А. РОТШТЕЈНЭ

29. I. 08.

Эзиз јолдаш!

Мэн Финландијада $2\frac{1}{2}$ —3 ај бундан габаг борчу јада салан мектубунузу алдым вэ ону МК-ја вердим¹³⁰. Инди «Финландијанын дармадағын едилмэси» мэни Ченеврәјә кетмәјә вадар етди, ораја көчмәк исә чох вахт алды вэ эзијјәтә сәбәб олду. Бурадакы бир јолдаш бу күн мәнә дејир ки, Сиз борчу тә'кидлә хатырладырсыныз вэ англичанин һәтта гәзетләрдә билдирәчәји илә һәдәләјир (!) вэ с.

Мэн дәрһал Русијаја тәкrap-тәкrap јазырам ки, борчу гајтармаг лазымдыр. Лакин, билирсинизми, инди буну етмәк *сон дәрәчә* чәтиндир! Финландијанын дармадағын едилмэси, бир чох јолдашларын һәбс олунмасы, кағыз еһтијатынын зәбт едилмэси, мәтбәәләри көчүрмәк, бир чох јолдашлары харичә көндәрмәк зәрурәти, бунларын һамысы әсла көзләнилмәјән *бир чох* хәрчләрә сәбәб олмушдур. Партијанын малијјә вәзијјәти хүсусилә она көрә писдир ки, ики ил әрзиндә һамысы кизли ишдән јадырғамыш вэ легал вә ја јарымлегал ишдә «әркөјүнләшмишдир». Кизли тәшкилатлары аз гала јенидән саһмана салмаг лазым кәлир. Бу олдугча чох пул көтүрүр. Бүтүн зијалы, мешшан үнсүрләр исә партијаны тәрк едирләр: зијалыларын чоху чыхыб кедир. Халис пролетарлар галырлар вэ ачыг пул јығмаг имканы әлдән чыхыр.

Буну англичанин-ә изаһ етмәк вэ баша салмаг лазымдыр ки, II Дума епохасында борч алындығы заман шәраит тамамилә башга иди, партија өз борчларыны, әлбәттә, верәчәкдир, лакин бунлары *инди* тәләб етмәк мүмкүн дејилдир, мә'насыздыр, белә бир шеј сәләмчилик оларды вэ и. а.

Англичанин-и баша салмаг лазымдыр. Инди о чәтин ки, пул ала билсин. Мә'рәкәдән һеч бир нәтичә чыхмаз.

Жадымдадыр, фраксијаларын үзвләри ајрыча имза етмишләр вә фраксијалар үзрә чаваб верирләр?¹³¹

Әлинизи сыхырам.

Сизин Н. Ленин

Р. С. Мән Сизин үнваны билмәдијимә көрә, Квелчә јазыб ондан бир гәдәр әдәбијјат топламасыны хәиш етмишдим. *Мән она чох тәшәккүр едирәм*: горхурам ки, мәним пис инкилисчәми о һеч дә һәмишә јахшы баша дүшмәсин!

Мәним үнваным: VI. Oulianoff. 17. Rue des deux Ponts. Genève.

Лондона кәндәрилмишдир

*Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмүәсинин XIII китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

94

«BERNER TAGWACHT» ГӘЗЕТИ РЕДАКСИЈАСЫНА

Бәјанат. «Berner Tagwacht» гәзетинин 24-чү нөмрәсиндә (чүмә ахшамы, 30 јанвар) Ченеврәдә һәбс едилмиш рус јолдаш д-р Семашконун иши барәсиндә Л. Мартовун бәјанаты вардыр. Гәрибәдир ки, бу бәјанатда Мартов Семашкодан Штутгарт Бејнәлхалг социалист конгресиндә олмуш анчаг бир журналист кими данышыр; ејни заманда о өзүнү «Штутгарт конгресиндә рус социал-демократијасынын нүмәјәндәси» адландырыр.

Исвечрәли фәһләләр Мартовун бу чүр ифадәсини, шүбһәсиз, белә јозачаглар ки, рус социал-демократијасынын Семашкоја куја һеч бир дәхли јохмуш.

Мартовун әсла доғру олмајан бу чүр ифадәси һеч кәси чашдырмасын дејә мән, Бејнәлхалг социалист бүросунда рус социал-демократијасынын нүмәјәндәси сифәтилә билдирирәм ки, д-р Семашко — бизим пар-

тијамызын көһнэ үзвүдүр вэ Бејнэлхалг конгресдэ һәм бизим партијамызын үзвү кими, һәм дә партија мэтбуаты журналисти кими иштирак едирди.

Белә бир изаһат вермәји мән зәрури һесаб едирәм, чүнки бизим исвечрәли јолдашлар Семашконун һәбс едилмәси илә, шүбһәсиз, хејли марагланырлар. Ону таныјан бүтүн рус јолдашлар мөһкәм әминдирләр ки, Тифлис «експроприасијасында» онун әсла әли јохдур вэ ола да билмәзди. Тәкчә она көрә јох ки, партијамызын ахырыңчы (Лондон) гурултајы белә бир «мүбаризә васитәсини» гәти сурәтдә рәдд етмишдир, бирдә она көрә ки, д-р Семашко 1907-чи илин февралындан данм Ченеврәдә јашамыш вэ әдәби фәалијәтләмәшфул олмушдур.

Биз мөһкәм әмин олдуғумузу билдиририк ки, вахты илә «Vorwärts!» (Берлиндә) вэ «L'Humanité» (Парисдә) күнаһсыз һәбс едилән јолдашларын азад олунмасыны тәбрик етдикләри кими, бејнэлхалг социал-демократија мэтбуаты да Ченеврәдә һәбс едилмиш јолдашын азад олунмасыны ән јахын заманда ејниһағлы бир севинчлә тәбрик едәчәкдир.

Бејнэлхалг социалист бүросунда
Русија социал-демократ
фәһлә партијасынын нүмајәндәси

Н. Ленин

*1908-чи ил јанварын 30-у илә
февралын 2-си арасында
јазылмышдыр
«Ченеврәдә» Бернә көндәрилмишдир*

*1908-чи ил февралын 5-дә
алман дилиндә «Berliner Tagwacht»
гәзетинин №. 29-да чап едилмишдир*

*Рус дилиндә илк дәфә,
гәзетин мәтниндән
чап олунур
Русијасы алманчадан
тәрчүмә едилмишдир.*

шәхсән танымырсынызса, ашағыдакы мәсәләжә даир ишә гарышмағыныза дәјмәз. Әкәр таныјырсынызса, дәјәр.

Л. Мартов Берн с.-д. гәзетиндә бир «бәјанат» дәрч едәрәк дејир ки, Семашко Штутгарт конгресиндә бир нүмајәндә дејил, алчаг бир *журналист* иди. Онун с.-д. партијасына мәнсуб олдуғу һаггында бир кәлмә дә јохдур. Бу, һәбсханаја дүшмүш бир болшевикә гаршы бир меншевикни алчаг һәрәкәтидир. Артыг мән РСДФП-нин Бејнәлхалг бүродакы нүмајәндәси сифәтилә өз рәсми бәјанатымы көндәрмишәм*. Әкәр сиз Семашкону шәхсән таныјырсынызса вә ја Нижнидән таныјырдынызса, Сиз дә һәмни гәзетә *мүтләг* јазын ки, Мартовун бәјанаты Сизи гәзәбләндирир, Сиз шәхсән Семашкону бир с.-д. кими таныјырсыныз, бејнәлхалг полис тәрәфиндән шиширдилән ишләрдә онун әли олмадығына Сиз әминсиниз. Ашағыда мән гәзетин үнваныны вә Мартовун бәјанатынын бүтүн мәтнини верирәм, буну М. Ф. Сизә тәрчүмә едәр. Редаксијаја русча Сиз өзүнүз јазын, М. Ф.-дән исә хәһиш един ки, алманча тәрчүмәсини дә бирликдә көндәрсин.

Икинчи иш. «*Пролетарий*»ни чыхармаг үчүн Русијадан көндәрилмиш олан һәр үчүмүз (Богданов, мән вә бир нәфәр «практик»**) инди кәлиб бураја топлашмышыг. Һәр шеј саһмана салынмышдыр, бу күнләрдә анонс¹³² бурахырыг. Сизи әмәкдашлыға чәлб едирик. Бир-ики кәлмә јазын көрәк, әввәлинчи нөмрәләр үчүн Сиз бир шеј верә биләрсинизми (мәсәлән, «*Новая Жизнь*»дә мешшанлыг һаггындакы мәғаләләр руһунда вә ја јазмагда олдуғунуз повестдән парчалар¹³³ вә с.).

Әлинизи бәрк сыхырам. М. Ф — наја чохлу салам!

Сизин В. Улјанов

«*Berner Tagwacht*» гәзетинин (редаксијанын үнваны: Kapellenstrasse. 6. Bern. С.-д. органы) 1908-чи ил 30

* Бах: әввәлки мәктуб. Ред.

** «Практик» — И. Ф. Дубровински, Ред.

јанвар тарихли 24-чү №-синдә ашағыдакылар дәрч едилмишдир:

«*Erklärung*. In einigen Zeitungen stand zu lesen, dass der unlängst in Genf verhaftete D-r Simaschko ein Delegierter der Genfer Gruppe der russischen Sozialdemokratie in Stuttgart gewesen sei. Dem gegenüber erkläre ich, dass D-r Simaschko nicht Mitglied der russischen Section auf dem genannten Kongresse war und kein Delegiertenmandat besessen hat. Er war dort nur als Journalist tätig.

L. Martoff, Delegierter der russischen Sozialdemokratie auf dem Stuttgarter Kongress»*.

Вәссалам. Бурадакы алчаглыг ондан ибарәтдир ки, долајы јолла куја әлагәни кәсирләр, социал-демократија Семашкодан имтина едир!

*Ченеврәдән Капри адасына
(Италија) көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1924-чу илдә
Ленин мәчмугәсинин I китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунар

96

К. ҺҮИСМАНСА

2. II. 08.

Әзиз јолдаш Һүисманс!

30 тарихли мәктубунуза көрә Сизә тәшәккүр едирәм. Беләиклә, әкәр мән јахшы баша дүшмүшәмсә, партијамызын мә'рузәсини [тәгдим етмәк]** үчүн бизим ихтијарымызда даһа ики ај вахт вардыр.

Үзвлүк һаггына [кәлдикдә] исә [Сиздән хәлиш еди-

* — «*Бајанат*. Бә'зи гәзетләрдә охумаг оларды ки, бу јахынларда Ченеврәдә һәбсә алынмыш д-р Семашко рус социал-демократијасынын Ченеврә группундан Штутгартда нүмајәндә иди. Буну тәкзиб етмәк үчүн мән билдирәм ки, д-р Семашко кәстәрилән конгресдә рус бөлмәсинин үзвү дәјилди вә һеч бир нүмајәндә мандаты јох иди. О, конгресдә анчаг бир журналист кижи иштирак едирди.

Л. Мартов, Штутгарт конгресиндә рус социал-демократијасынын нүмајәндәси». *Ред.*

** Сәнәдни әлјазмасы гисмән хараб олмушдур. Квадрат мө'тәрнзәә алынмыш сөзләр мә'насына көрә бәрпа едилмишдир. *Ред.*

рэм] 1908-чи ил үчүн [мөнө нэ гэдэр] мөблэг... хэбэр верэсиниз*.

Гардашлыг саламы илэ

Вл. Улјанов

Ченеврэдэн. Бруссела
көндөрилмишидир

Илк дэфа франсыз дилиндэ
1962-чи илдэ ашагыдакы журналда
чап едилмишидир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4

Рус дилиндэ илк дэфа,
элјазмасынын фото сурэтиндэн
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмэ едилмишидир

97

Г. А. АЛЕКСИНСКИЈӘ

3. II. 08.

Әчәб иш көрмүсән! Үнван вә әлагәләрн меншевик
Манделбергә вермәк. Бу ифрат дәрәчәдә садәлөвһлүк-
дүр. Манделберги *һеч бир һалда* јахына гојмамалы,
әкәр белә бир ахмаглыг етмисинизсә, үнваны ондан
алын вә онун башыны алдадын.

«Пролетарий» һаггында Сизә дүнән јазмышыг¹³⁴.
Фраксија мүбаризәси *һәр јердә* олдугча кәскинләш-
мишидир вә бу кәскинләшмә лабүддүр. Тәфсилаты кө-
рүшәндә.

В. Улјанов

Ченеврэдән Вјанаја
көндөрилмишидир

Илк дэфа 1930-чу илдә
Ленин мәчмүәсинин XIII китабында
чап едилмишидир

Әлјазмасындан чап олунур

98

А. М. ГОРКИЈӘ

7. II. 8.

Әзиз А. М.! Сизин бәјанатыныз барәсиндә А. А. илә
мәсләһәтләшәрәм; мәнчә, бир һалда ки, Сиз шәхсән
танымырдыныз, чап етмәјинә дәјмәз**.

* Ики сәтир охунмур. Ред.

** Сөһбәт Н. А. Семашконун һәбс едилмәси илә әлагәдар А. М. Горки-
нин мәтбуатдакы бәјанатындан кедир (бах: бу чилд, сәһ. 145—147). Ред.

Һәјасызлыг һаггындакы мәгаләни Сиз һансы болшевик мәчмуәсинә көндәрмисиниз? Баша дүшә билмирәм, чүнки мәнә һеј болшевик мәчмуәләри һаггында жазырлар, бу барәдә исә бир шеј ешитмәмишәм. Күман едирәм, Питер мәчмуәсинә көндәрмисиниз¹³⁵. Сенкевичә мәктубун сурәти варса, һәмин мәктубу көндәрин (вә *нә вахт* көндәрилдијини гејд един), — лакин бир һалда ки, анкетдир, Сенкевич јәгин ки, дәрч едәчәкдир¹³⁶.

Сизин планларыныз чох мараглыдыр вә мән мәмнунийјәтлә кәләрдим. Лакин Сиз дә разы оларсыныз ки, дәрһал саһмана салынмасы лазым кәлән партија ишини гојуб кәлә билмәрәм. Јени бир иши саһмана салмаг чәтиндир. Гојуб кәлә билмәрәм. Бир-ики аја вә ја тәхминән белә бир мүддәтә саһмана саларыг вә онда асанлыгла бир-ики һәфтәлијә ишдән ажрыла биләрәм.

Сијаси руһ дүшкүнлүјүнә, хәјанәткарлыға, инилдәмәјә вә саирәјә гаршы *мунтәзәм* мүбаризә апармаг лазым кәлмәси һаггында Сизинлә мингат шәрикәм. «Ҷәмийјәт» вә «кәнчләр» һаггында күман етмирәм ки, арамызда фикир ажрылығы олсун. Партијамызда зијалы чамаатынын әһәмийјәти дүшүр: һәр тәрәфдән хәбәрләр кәлир ки, зијалылар партијадан *гачырлар*. Гој бу әчлафлар рәдд олсунлар. Партија мешшан зирзибилиндән тәмизләнир. Фәһләләр ишә даһа артыг кириширләр. Пешәкар фәһләләрин ролу артыр. Бунларын һамысы чох көзәлдир вә мән әминәм ки, сизин «дүмсүкләринизи» дә мәһз бу мәһнада баша дүшмәк лазымдыр.

Инди — нечә тәһсир көстәрмәли, мәһз нә кими «әдәбијјат һазырламалы»? Мәчмуәләрми *вә ја* «Пролетарий»ними? Әлбәттә, белә чаваб вермәк һамысындан асандыр: *вә ја* јох, *вә* — белә бир чаваб гүсурсуз, лакин аз әмәли олар. Әлбәттә, легал мәчмуәләр олмалыдыр; бизим Питердәки јолдашларымыз алын тәри төкәрәк, бунларын үзәриндә чалышмагдадырлар, мән дә Лондондан сонра Квакуалада* икән чалышырдым. Мүмкүн оларса, — *в а р* гүввә илә чалышыб онлара

* — Куоккаланын зарафатјана ады. *Ред.*

көмөк етмөк вә бу мәчмуэләри давам етдирмөк лазымдыр¹³⁷.

Лакин мән Лондондан XI. 07 тарихинәдәк (јарым ил!) олан тәчрүбәмдән јәгин етмишәм ки, инди *мүнтәзәм* чыхан легал әдәбијјат јаратмаг олмаз. Мән јәгин етмишәм ки, *партијаја* инди мүнтәзәм чыхан, позғунлуға вә руһ дүшкүнлүјүнә гаршы мөһкәм вә гәти мүбаризә хәтти јеридән сијаси орган, — *партија* органы, сијаси гәзет лазымдыр. Бир чох русијалы хариңдәки органа инанмырлар. Лакин бу сәһвдир вә әбәс јерә дејилдир ки, бизим коллекијамыз «Пролетарий»ни бураја көчүрмәји гәрара алмышдыр. Буну саһмана салмаг, јолуна гојмаг, чанландырмаг чәтиндир, — буна сөз јох. Лакин бу иши көрмөк *лазымдыр* вә бу иш көрүләчәкдир.

Нәјә көрә бураја әдәби тәнгид дахил едилмәсин? Јер аздырмы? Әлбәттә, мән Сизин иш системинизә бәләд дејиләм. Тәәссүф ки, биз көрүшдүјүмүз заманлар ағыллы-башлы данышмагдан даһа артыг чәнә дөјүрдүк. Әкәр кичик, гыса, вахташыры (һәфтәдә бир, ики һәфтәдә бир) мәгаләләр Сизин үрәјинизә јатмырса, әкәр *бөјүк* бир әсәр үзәриндә чалышдыгда өзүнүзү даһа јахшы һисс едирсинизсә, — әлбәттә, мән бунун арасыны кәсмәји мәсләһәт көрмәрәм. Бу даһа артыг фәјда верәр!

Лакин сијаси гәзетдә биркә ишләмәјә дә һәвәсиниз варса, — «Новая Жизнь» гәзетиндә «Мешшанлыг һаггында мәгаләләр» илә башладығыныз, һәм дә, мәнчә, јахшы башламыш олдуғунуз жанры нәјә көрә дә давам етдирмәјәсиниз, бир адәт һалына салмајасыныз? Мән «ирәличәдән нәзәрдә тутулмуш бир нијјәтлә» Сизә һәлә әввәлинчи мәктубларымдан бириндә бу барәдә јазмышдым вә белә фикирләширдим: әкәр буна марағы олса, буна киришәр. Мәнә елә кәлир ки, ахырынчы мәктубда Сиз, дејәсән, буна кириширсиниз. Бәлкә дә мән сәһв едирәм? Кечмишдәки гәдәр биртәрәфли олмајан гәзет васитәсилә партија иши дә, — партија иши илә, партијаја мүнтәзәм, фәсиләсиз тәсир көстөрмәклә сых әлагәдар олан јазычылыг иши дә беләликлә нечә гат газанмыш оларды! «Басгынлар»

дежил, бүтүн хэтт боју дурмадан, фасилэсиз, һэртэрэф-ли һүчум олмалыдыр, с.-д. болшевиклэр һэр чүр аваралар үзэринэ ајры-ајры һүчум етмэк дежил, јапонлар Манчуријаны руслардан алдыглары кими, һэр шеји вэ һэр јери алмалыдырлар.

Мәчмуэлэр үчүн Сизин нәзәрдә тутдуғунуз үч мөвзудан (фәлсәфә, әдәби тәнгид вэ һазыркы мәгамын тактикасы) бир јарымы: һазыркы мәгамын тактикасы вэ әдәби тәнгидин там јарысы сијаси гәзетә, «Пролетарий»ә кечәрди. Мүхтәлиф јарыпартијалы вэ битэрәф журналларда һиссәләрлә верилән хүсуси, узун әдәби-тәнгиди мәгаләләрдән бир фәјда јохдур! Даһа јахшы оларды ки, биз чалышыб бу көһнә, зијалы, аға әдасындан бир аддым узаглашајдыг, јә'ни әдәби тәнгиди дә партија иши илә, партијаја рәһбәрликлә *даһа сых* әләгәләнديرәдик. Авропада јеткин с.-д. партијалары белә едир. Бурада коллекијалы гәзет иши апармаг саһәсиндәки биринчи аддымларын чәтинликләриндән горхмајараг, биз дә белә етмәлијик.

Бөјүк әдәби-тәнгиди әсәрләр — китаблара вэ гисмән журналлара кечирилмәлидир.

Дејин көрәк, сијаси гәзет сәһифәләриндә, партија иши илә әләгәдар, «*Новая Жизнь*»нин башладығы руһда мүнтәзәм, вахташыры мәгаләләрә — Сизин һәвәсиниз вар, ја јох?

Үчүнчү мөвзу фәлсәфәдир. Мән бу саһәдә һазырлыглы олмадығымы чох јахшы дәрк едирәм вэ бу да мәним мәтбуатда чыхыш етмәјимә мане олур. Лакин сырави бир марксист олмаг е'тибарилә мән партијалы философларымызы диггәтлә охујурам; емпириомонист Богданову, емпириокритикләрдән Базарову, Луначарскини вэ башгаларыны диггәтлә охујурам — һәм дә *онлар* мәним бүтүн рәғбәtimi *Плеханова доғру* чевирир! Адамда кәрәк физики гүввә олсун ки, Плехановун гапылдығы кими һиссијјата гапылмајасан! Онун тактикасы бајағылығын вэ алчаглығын сон дәрәчәсидир. Фәлсәфәдә о, һагг иши мүдафиә едир. Мән материализмә тәрәфдарам вэ «емпирио-» вэ и. а. әлејһинәјәм.

Фәлсәфәни партија ишинин истигамәти илә әләгәләндирмәк олармы вэ лазымдырмы? болшевизмлә әлә-

гэлэндирмэк олармы вэ лазымдырмы? Зэннимчэ, инди буну етмэк олмаз. Гој бизим партијалы философлар һэлэ бир мүддэт нэзэријјэ үзэриндэ ишлэсинлэр, мүбаһисэ етсинлэр вэ... разылыға *кэлсинлэр*. Мән һэлэлик, материалистлэрлэ «емпирио-»лар арасында кедән мүбаһисэлэр кими, *бу чүр* фэлсәфи мүбаһисэлэри бүтөв партија ишиндән ајырмаға тәрәфдар олардым.

Сизин чавабынызы көзлөјөчәјәм, инди исә гуртармаг лазымдыр.

Сизин Ленин

*Ченеврэдән Капри адасына
(Италија) көндәрилмишидир*

*Илк дэфә 1934-чү илдә
Ленин мәчмуәсинин XXVI китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

99

А. В. ЛУНАЧАРСКИЈӘ

Анат. Вас — чә

13. II. 08.

Әзиз Ан. Вас.!

Дүнән Сизә Брингман барәсиндә кичик мәктуб көндәрдим. Сизин 11. II тарихли мәктубунуза тез чаваб верирәм.

Јахшы баша дүшмүрәм ки, Сиз мәним мәктубумдан нәјә көрә кәдәрләнмәлисиниз? Һәр һалда фэлсәфә үс-түндә олмаз!

«*Пролетарий*»дә беллетристика шө'бәси вэ буну А. М — чә тапшырмаг барәсиндәки лајиһәниз чох көзәлдир вэ мәни сон дәрәчә севиндирир. Мән «*Пролетарий*»дә *әдәби-тәнгиди* шө'бәнин мәһз даими олмасы вэ бунун А. М — чә тапшырылмасы арзусунда идим. Лакин мән буну ачыг тәклиф етмәјә *горхурдум*, де-дикчә *горхурдум*, чүнки мән А. М — чин иш характери-ни (вэ ишә олан мејлини) *билмирәм*. Әкәр о бөјүк вэ чидди бир ишлэ мәшғулдурса вэ әкәр хырда шејләрлэ, гәзетлэ, публисистика илэ мәшғул олмаг һәмин ишә зәрәр вурарса, — онда она мане олмаг, ону һәмин иш-

дән ајырмаг ахмаглыг вә чинајәт оларды! Мән буну чох јахшы баша дүшүр вә һисс едирәм.

Әзиз Ан. Вас. Сиз орада даһа јахшы көрүб биллирсиниз. *Әкәр Сиз*, Ал. М—чи мүнтәзәм партија ишинә гошачағымыз һалда, онун ишинә *зәрәр вурмајачағымызы дүшүнүрсүнүзсә*, онда чалышыб буну дүзәлдин (партија иши бундан олдугча газанар!).

*«Пролетарий»*нин 21-чи №-си февралын 13-дә (26-да) чыхыр. Демәли, һәлә вахт вардыр. Чәршәнбә күнү чыхачаг нөмрәјә раһатлыгла чатдырмаг үчүн, әлјазмасыны *чүмә күнүнәдәк* алмаг јахшы оларды. Тә'чили олдугда, әлјазмасы базар күнү (тез олмаг үчүн јазыб бирбаша мәним үнваныма көндәрин), — һәтта (чарәсизликдән!) базар ертәси алындыгда да чатдырмаг олар.

Мүтләг Сиз дә јазын. 21-чи № үчүн ја Русијадакы ишләр һаггында (10—16 мин һәрфлик) сијаси бир фелјетон көндәрмәзсинизми? јахуд Ферринин кетмәси һаггында (8—10 мин һәрфлик)¹³⁸ бир мәгалә көндәрмәзсинизми? Даһа јахшы оларды ки, «ја — јахуд» дејил, «һәм—һәм» олсун.

Әлинизи бәрк сыхрам вә хаһиш едирәм чаваб верәсиниз ки, *«Пролетарий»дә* А. М—чин әмәкдашлыг етмәси дүзәлирми. Әкәр дүзәлирсә, гој «гурултајы» вә сазишә¹³⁹ кәлмәји *көзләмәјәрәк* дәрһал башласын.

*Чевеврәдән Капри адасына
(Италија) көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1924-чү илдә
«Ленин мәчмүәсинин I китабында»
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

Әзиз Ал. М—ч!

Мәним фикримчә, бизим фикир ајрылыгларымыз һаггында Сизин галдырдығыныз мәсәләләрдән бә'зиси ачыгча аплашылмазлыгдыр. Әлбәттә, мән һеч дә ах-

маг синдикалистләрин етдији кими, «зијалылары гов-
маг» вә ја фәһлә һәрәкаты үчүн онларын зәрури олду-
ғуну инкар етмәк фикриндә дејилдим. Бүтүн *бу* мәсә-
ләләрдә бизим арамызда фикир ајрылығы *ола билмәз*;
мән бунда гәти әминәм вә бир һалда ки, инди бир
јердә топлашыб көрүшмәк мүмкүн дејилдир, дәрһал
бирликлә ишләмәјә башламаг лазымдыр. Ишдә ән
асанлыгла вә ән јахшы бир јолла гәти разылыға кә-
ләрик.

«*Пролетарий*» үчүн Сизин кичик шејләр јазмаг пла-
ныңыз (анонс Сизә көндәрилмишдир) мәни чох-чох
севиндирир. Лакин әкәр бөјүк ишиниз варса, әлбәттә,
ишдән *ајрылмајын*.

Тротски барәсиндә Сизә кечән дәфә чаваб вермәк
истәјирдим, амма јадымдан чыхмышды. Биз (јә'ни
«Пролетарий»нин бурадакы редаксиясы, Ал. Ал., мән
вә «инок»* — рус болшевикләриндән олуб чох јахшы
әмәкдашдыр) дәрһал ону «Пролетарий»ә дә'вәт етмәји
гәрара алдыг. Мәктуб јаздыг, бир мөвзу сечиб тәклиф
етдик. Иши даһа артыг коллекиал бир зәмин үзәриндә
гурмаг арзусу илә, *үмуми разылыгла*: ««Пролетарий»
редаксиясы» имзасыны гојдуг (мәсәлән, мән шәхсән
Тротски илә бәрк давалыјам, 1903—5-чи илләрдә, о
меншевик олдуғу заман шиддәтли савашмамыз ол-
мушдур). Тротски билмирәм бу формадан инчимиш-
дир, ја нечә, өз әли илә јазылмамыш белә бир мәктуб
көндәрмишдир: «Јол. Тротскинин тапшырығы илә»
«*Пролетарий*» редаксиясына билдирилирди ки, о јаз-
магдан имтина едир, мәшғулдур.

Мәнчә, бу әдабазлыгдыр. Лондон гурултајында да
о, әдабазлыг едирди. Билмирәм, о, болшевикләрлә
ишләјәчәкми...

Меншевикләр бурада ајлыг «Голос Социал-Демок-
рата»¹⁴⁰ һаггында Плехановун, Акселродун, Данын,
Мартовун, Мартыновун имзасы илә анонс бурахмыш-
лар. Буну тапыб Сизә көндәрәрәм. Мүбаризә кәскин-
ләшә биләр. Тротски исә «мүбаризә едән фраксиялар-
дан јүксәкдә» дурмаг истәјир...

* «Инок» — И. Ф. Дубровински. *Ред.*

Мэлз дүнјабахышы олмаг е'тибарилэ материализм барэсиндэ зэни едирэм ки, Сизинлэ маһижэтчэ разы дежилэм. Мэлз «тарихэ материалист бахыш» һаггында дежил (буну бизим «емпирио-»лар¹⁴¹ инкар етмирлэр), фэлсэфи материализм һаггында. Англосаксларда вэ алманларда мешшанлығын, романларда исэ анархизмин «материализмдэн» ирэли кэлдијини мэн гәти сурәтдә инкар едирэм. Бир фэлсәфә олмаг е'тибарилэ материализмдән *онлар һәр јердә үз дөндәрирләр*. Эн тәмкинли вэ биликли орган олан «Neue Zeit» фэлсәфәјә гаршы лагејддир, һеч бир заман фэлсәфи материализмин гызғын тәрәфдары олмамышдыр, ахыр заманлар исэ, емпириокритикләрин јазыларыны һеч бир гејд-шәрт олмадан чап етмишдир. О материализм ки, Маркс вэ Енkelс тә'лим едирди, ондан өлү мешшанлығы нәтичәси чыхармаг доғру дежил, доғру дежилдир! Сосиал-демократијадакы бүтүн мешшан чәрәјанлар һәр шејдән артыг фэлсәфи материализмә гаршы вурушур, Канта доғру, јени кантчылыға доғру, тәнгиди фэлсәфәјә доғру чәкир. Јох, Енkelсин «Анти-Дүринг»-дә әсасландырдығы фэлсәфә гәтијјән мешшанлығы јахына да гојмур. Плеханов *бурада* мүбаризәни фраксијачылыг мүбаризәси илә әлагәләндирмәклә һәмин фэлсәфәјә зәрәр вурур, лакин һеч бир рус сосиал-демократы индики Плеханову көһнә Плехановла гарышдырмамалыдыр.

Ал. Ал. индичә мәним јанымдан кетди. Она «гурултај» барэсиндә дөнә-дөнә хәбәр верәрәм. Әкәр тә'кид едирсинизсә, — ики күнлүјә, һәм дә тезликлә дүзәлтмәк олар.

Әлинизи сыхырам. *Ленин*

*Ченеврәдән Капри адасына
(Италија) көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1924-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин I китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олуноур

101

А. В. ЛУНАЧАРСКИЈӘ

Анат. Вас—чә:

Әзиз Ан. Вас.! Бәс Сиз нә үчүн Ферри һаггында мәгаләни көндәрмирсиниз? Сәбирсизликлә көзләјирик. Зәһмәт олмаса, *дәрһал* көндәрин. Әкәр, ишдир, мәгалә ләнкијирсә, — мүтләг бу барәдә елә инди чә бир-ики кәлмә јазын ки, биз 22-чи № илә нә едәчәјимизи биләк.

Әлинизи сыхырам. Сизин *Н. Ленин*

*1908-чи ил февралын 18-и илә
26-сы арасында јазылмышдыр
Ченеврәдән Капри адасына
(Италија) көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1934-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин XXVI китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олуур

102

А. М. ГОРКИЈӘ

25. II. 08.

Әзиз А. М.! Мәктубунуза дәрһал чаваб вермәдим, чүнки Сизин мәгаләнизә даир вә ја онунла мүәјјән дәрәчә әлағәдар олараг редаксияда Ал. Ал.¹⁴² илә мәним арамда, илк нәзәрдә нә гәдәр гәрибә көрүнсә дә, чох ағыр далашма баш верди... Ым, һм... мән Сизин *зәнн етдијиниз* јердә вә зәнн етдијиниз мәсәлә мүнәсибәтилә демәдим!

Әһвалат белә олмушдур.

«Марксизм фәлсәфәсинин очеркләри»¹⁴³ китабы фәлсәфә мәсәләләри әтрафында болшевикләр арасында чохдан бәри давам едән ихтилафлары олдуғча кәскинләшдирди. Бу мәсәләләрдә мән өзүмү, мәтбуатда дәрһал чыхыш едә биләчәк гәдәр мәлүматлы һесаб етмирәм. Лакин мән фәлсәфә әтрафында бизим *партија* дахилиндә кедән мүбаһисәләрә даим диггәт јетирирдим, — 80-чи илләрин ахырларындан 1895-чи иләдәк Плехановун Михајловскијә вә К⁰-сына гаршы мүба-

ризэсиндэн башлајараг, сонра 1898 вэ сонракы иллэрдэ јенэ Плехановун кантчылара гаршы мүбаризэсинэ гэдэр (артыг бурада мэн јалныз диггэт јетирмэк дејил, 1900-чү илдэн е'тибарэн «Заря» редаксиясынын үзвү сифэтилэ гисмэн иштирак да едирдим), нәһажэт, јенэ Плехановун емпириокритиклэрэ вэ К⁰-сына гаршы мүбаризэсинэ гэдэр даим диггэт јетирирдим.

Богдановун фэлсәфи эсэрләринэ, онун «Тәбиәтә тарихи бахыш» һаггындакы енеркетизм китабындан башлајараг диггэт јетирирдим вэ бу китабы Сибирдә олдуғум заман дәриндән өјрәнмишдим. Богданов үчүн бу мөзгө башга фэлсәфи бахышлара јалныз бир кечид иди. Мэн онунла шәхсән 1904-чү илдә таныш олдум, һәм дә биз дәрһал бир-биримизә китаб бағышладыг: мэн «Аддымлары»¹⁴⁴, о исә өзүнүн *о заманкы фэлсәфә* эсәрини¹⁴⁵. Һәм дә мэн дәрһал (1904-чү илин јазында вэ ја јајын эввәлләриндә) Ченеврэдән Парисә она јаздым кн, эсэрләриниз бахышларынызын доғру олдуғуна мәнним инамымы хејли азалдыр вэ Плехановун бахышларынын доғру олдуғуна мәндә хејли јәгинлик һасил едир.

Плехановла бир јердә ишләдијимиз заман Богданов һаггында дәфәләрлә сөһбәт етмишдик. Плеханов Богдановун бахышларынын сәһв олдуғуну мәнә изаһ едир, лакин бу сапманын һеч дә чох бөјүк олдуғуну зәнн етмирди. Јахшы јадымдадыр ки, 1903-чү илин јајында Плехановла бирликдә Ченеврэдә, «Реалист дүнјакөрүшү очеркләри» редаксиясынын нүмајәндәси илә «Заря» редаксиясы адындан сөһбәт етдик; һәм дә мэн аграр мәсәләсинә даир, Плеханов исә *Маха гаршы фэлсәфә* мәсәләсинә даир¹⁴⁶ һәммин редакция илә әмәкдашлыг етмәјә *разылыг вердик*. Плеханов Маха гаршы өз чыхышыны әмәкдашлыг үчүн *шәрт* гојду вэ «Очеркләр» редаксиясынын нүмајәндәси бу шәрти бүтүплүклә гәбул етди. Плеханов о заман Богданова, ревизионизм әлејһинә мүбаризәдә бир мүттәфиг кими, лакин Оствалдын вэ сонра да Махын ардынча кетдији үчүн сәһв едән бир мүттәфиг кими бахырды.

1904-чү илин јајында вэ пајызында биз Богданов илә *большевик* олараг гәти разылыға кәлдик вэ фэлсә-

фәни битәрәф бир саһә олараг сүкутла арадан галдыран елә бир сүкутлу иттифаг бағладыг ки, бу иттифаг бүтүн ингилаб әрзиндә јашады вә бизә, ингилаби социал-демократијанын (=болшеви́зм), дәрин е’тигадыма көрә, јеканә дүзкүн олан тактикасыны ингилабда биркә һәјата кечирмәк имканы верди.

Ингилабын гызғын вахтында фәлсәфә илә аз мәшғул олмаг лазым кәлирди. 1906-чы илин әввәлләриндә Богданов һәбсханада даһа бир әсәр, — кәрәк ки, «Емпириомонизм»ин III һиссәсини јазды. 1906-чы илин јайында о һәммин әсәринин бир нүсхәсини мәнә бағышлады вә мән ону диггәтлә охумаға башладым. Охудугдан сонра олдугча һиддәтләндим вә һөвсәләдәй чыхдым: мәнә даһа чох ајдын олду ки, о чох јанлыш јол, марксист јолу олмајан бир јол тутмушдур. О заман мән она «изһар мәһәббәт»лә фәлсәфә һаггында үч дәфтәр һәчминдә бир мәктуб јаздым. Һәммин мәктубда она аңлатдым ки, фәлсәфәдә мән, әлбәттә, *сырави марксистәм*, лакин мәһз онун көзәл јазылмыш, ајдын, садә әсәрләри әсл мәсәләдә онун һагсыз вә Плехановун һаглы олдуғуна мәнәдә гәти јәгинлик һасил едир. Һәммин дәфтәрләри бә’зи достларыма (о чүмләдән Луначарскијә дә) көстәрдим вә «Сырави марксистин фәлсәфә һаггында гејдләри» ады илә чап етдирмәк истәдим, лакин чап етдирмәдим. О заман дәрһал чап етдирмәдијимә инди тәәссүф едирәм. Бир нечә күн бундан әввәл Питерә јазыб хаһиш етдим ки, һәммин дәфтәрләри тапыб мәнә көндәрсинләр¹⁴⁷.

Инди «Марксизм фәлсәфәсинин очеркләри» чыхмышдыр. Мән Суворовун мәгаләсиндән башга (ону охујурам) бүтүн мәгаләләри охудум вә һәр мәгаләни охудугда лап һиддәтләниб һөвсәләдән чыхдым. Јох, бу марксизм дејил! Бизим емпириокритикләр, емпириомонистләр, емпириосимволистләр һеј батаглыға чумурлар. Охучуну инандырмаға чалышырлар ки, хари́чи аләммин реаллығына «инанмаг» «мистикадыр» (Базаров), материализм илә кантчылығы ән биабырчы шәкилдә гарышдырырлар (Базаров вә Богданов), агностисизмин (емпириокритисизм) вә идеализмин (емпириомонизм) мүхтәлиф нөвүнү тәблиғ едирләр, —

фәһлэлэрэ «дини атеизм» вә јүксәк инсан потенсија-ларына «иэрәстиш етмәк» өјрәдирләр (Луначарски), — Енkelсин диалектика һаггындакы нәзәријјәсини мисти-ка е'лан едирләр (Берман), — «символик идрак нәзәријјәси» илә бирликдә лә'нәтә кәлмиш һансы франсыз «позитивистләринин» — агностикләрин вә ја метафизикләрин исә үфунәтли мә'хәзләриндән фәлсә-фә нәзәријјәси әхз едирләр (Јушкевич)! Јох, бу лап ағдыр. Әлбәттә, биз сырави марксистләр фәлсәфәдә мә'луматлы адамлар дејилик, лакин нәјә кәрәк бу чүр шәјләри марксизм фәлсәфәси ады илә тәгдим едиб бизи белә алдатсынлар! Мән белә шәјләри тәблиғ едән бир органда вә ја һеј'әтдә иштирак етмәјә разы ол-магданса, чармыха чәкилмәјимә даһа тез разы оларам.

Мәндә јенә «Сырави марксистин фәлсәфә һаггында гејдләри»ни јазмағ һәвәси ојанды вә јазмаға башла-дым¹⁴⁸, Ал. Ал — чә исә — «Очеркләри» охудуғум әснада — өз тәәссуратымы, әлбәттә, ачығ вә кобуд шә-килдә шәрһ етдим.

Сизин мәгаләнизин бураја нә дәхли вар? — дејә Сиз соруша биләрсиниз. Дәхли одур ки, мәһз болшевикләр арасында һәмин фикир ајрылығларынын хејли кәс-кинләшмәси горхусу мејдана чыхдығы бир заманда Сиз «Пролетарий» үчүн јаздығыныз әсәрдә ачыгдан-ачыға бир чәрәјанын бахышларыны шәрһ етмәјә баш-лајырсыныз. Әлбәттә, мән билмирәм Сизин јаздығла-рыныздан бүтөвлүкдә нә нәтичә чыхарды вә нечә чыхарды. Бундан әлавә мән зәнн едирәм ки, сәнәткар һәр бир фәлсәфәдән өзү үчүн фајдалы чох шәј әлдә едә биләр. Нәһајәт, мән бу фикрә тамамилә вә данышығ-сыз шәрикәм ки, бәдин јарадычылығ мәсәләләриндә Сиз чох маһирсиниз, һәм өз бәдин јарадычылығ тәчрү-бәниздән, *һәм дә һәтта идеалист фәлсәфәдән бу чүр* ба-хышлар һасил етмәклә, Сиз фәһлә партијасына чох бөјүк фајда верә биләчәк нәтичәләрә кәлә биләрсиниз. Бунлар һамысы доғрудур. Лакин буна бахмајарағ, «Пролетарий» фәлсәфәдәки бизим бүтүн фикир ајры-лығына гаршы тамамилә битәрәф галмалы вә бир чәрәјан олмағ е'тибарилә, рус сосиал-демократлары-нын ингилабчы ганадынын тактика хәтти олмағ е'ти-

барилә болшевикләри емпириокритисизм вә ја емпириомонизм илә әлагәләндирмәк үчүн охучулара *һеһ бир әсас* вермәмәлидир.

Мән Сизин мәктубунузу дәнә-дәнә охудугдан сонра онун дәрч едилмәси әлејһинә олдуғуму А. А.—чә дедикдә, о бәрк тутулду. Арамызда аз гала тәфригә тәһлүкәси мејдана чыхды. Дүнән редаксия үчлүјүмүзүн хүсуси ичласыны чағырдыг ки, мәсәләни музакирә едәк. «*Neue Zeit*» журналында едилән ахмаг бир чыхыш бурада гәфләтән бизим имдадымыза чатды. Журналын 20-чи №-синдә намә'лум тәрчүмәчи Богдановун Мах һаггында мәгаләсини дәрч етмиш, һәм дә мүгәддимәдә өзүндән бу сөzlәри ујдурмушдур ки, Плеханов илә Богданов арасындакы ихтилафын рус социал-демократлары ичәрисиндә болшевикләрлә меншевикләрин *фраксиячы* ихтилафына чеврилмәк мејли вардыр! Һәмин мүгәддимәни јазан ахмаг киши вә ја гадын бу сөzlәрлә бизи сых бирләшдирди. Биз дәрһал бу фикрә кәлдик ки, инди «*Пролетарий*»нин лап илк нөмрәсиндә өз бптерәфлијимиз һаггында шүбһәсиз бәјанат вермәлијик. Бу исә мәним «Очеркләр» чыхандан сонракы әһвал-руһијјәмә сон дәрәчә ујғун иди. Бәјанаты тәртиб етдик, јекдилликлә тәсдиг етдик, бәјанат сабаһ «*Пролетарий*»нин 21-чи №-синдә чыхачаг вә Сизә көндәриләр*.

Сизин мәгаләнизә кәлипчә, бу мәсәләни тә'хирә салыб «*Пролетарий*»нин үч редакторундан һәр биринин јазачағы мәктубда бүтүн вәзијјәти Сизә шәрһ етмәјә вә мәнимлә Богдановун Сизин јаныныза кәлмәјимизи сүр'әтләндирмәјә гәрар верилди.

Демәли, сиз, Ал. Ал-дан да, әввәлләр бир дәфә һаггында Сизә јазмыш олдуғум үчүнчү редактордан да мәктуб алачагсыныз.

Мән өз фикримн Сизә тамамилә ачыг демәји лазым билирәм. Фәлсәфә мәсәләсиндә болшевикләр арасында мүәјјән вурушма олачағыны мән инди тамамилә лабүд һесаб едирәм. Лакин бунун үстүндә парчаланмаг,

* Бах: В. И. Ленин. Әсәрләри, 5-чи нәшри, 16-чы чилд, сәһ. 458. Ред.

зэннимчэ, ахмаглыг оларды. Биз фəһлэ партијасы ичəрисиндэ мүүјјэн тактика јеритмэк үчүн иттифаг бағламышыг. Биз бу тактиканы неч бир *ихтилаф олмадан* јеритмишик вэ индијэдэк јеридирик (јеканэ ихтилаф III Думанын бојкот едилмэси мəсəлəсиндэ олмушду, лакин бу ихтилаф 1-чиси, неч бир заман кəскинлəшиб арамызда парчаланмаја бəнзэр бир дэрəчəјэ чатмамышды; 2-чиси дə о, материалистлэрлə махистлэр арасындакы ихтилафа ујғун дејилди, чўнки мəсəлən, махист Базаров да мəним кими, бојкотун əлєјинə иди вэ бу хўсусда «Пролетарий»ə бəјўк бир фелјетон јазмышды).

Материализм, јохса махизм əтрафында мўбаһисəлэр үзүндən фəһлэ партијасы ичəрисиндэ ингилаби сосиал-демократија тактикасынын јеридилмэси ишинə мане олмаг, зэннимчэ, бағышланмаз бир ахмаглыг оларды. Биз фəлсəфə үстүндэ елə вурушмалыјыг ки, «Пролетарий» вэ *партијанын* фраксијасы олмаг е'тибарилə болшевиклэр *бундан кəнарда галсынлар*. Бу исə тамамилə мўмкүндүр.

Сиз дə, зэннимчэ, буна кəмэк етмəлисиниз. Сизин кəмəјиниз исə ондан ибарəт олар ки, битərəф (јə'ни фəлсəфə илə неч бир əлагəси олмајан) əдəби тəнгид, публисистика, бəдни јарадычылыг вэ и. а. мəсəлəлəриндэ «Пролетарий»дə эмəкдашлыг едəсиниз. Мəгалəнизис исə Сиз — əкэр парчаланмаја мане олмаг вэ јени вурушманын гаршысыны алмаға кəмэк етмэк истəјирсинизсə, — дəјишдирмəлисиниз: Богданов фəлсəфəси илə долајы јолла олсə да əлагəси олан нə варсə, һамысыны башга јерə кечирмəлисиниз. Аллаһа шўкүр, Сизин «Пролетарий»дən башга јазə билəчəјиниз јерлэр вардыр. Богдановун фəлсəфəси илə əлагəдар олмајан нə варсə һамысыны, — мəгалəнизисин *чох* һиссəси исə онула əлагəдар дејилдир — «Пролетарий» үчүн бир сыра мəгалəлəрдə шəрһ един. Сизин башга чўр һэрəкəт етмəниз, јə'ни мəгалəни дəјишдирмəкдən имтина етмəниз вэ ја «Пролетарий»дə эмəкдашлыг етмəкдən бојун гачырманыз, зэннимчэ, лабўддən болшевиклэр арасында мўнагишəнин кəскинлəшмəсинə, јени

вурушманын гаршысыны алмагын чэтинлэшмәсинә, Русијада ингилабчы с.-д.-ләрин вачиб, әмәли вә сијаси чәһәтдән зәрури ишинин зәифләмәсинә сәбәб ола-чагдыр.

Мәним фикрим беләдир. Мән бүтүн фикирләримиз Сизә билдирдим, инди дә Сизин чавабынызы көзләјә-чәјәм.

Биз Сизин јаныныза бу күн кәлмәк истәјирдик, ла-кин мә'лум олду ки, азы бир һәфтә, бәлкә дә ики — үч һәфтә тә'хирә салмаг лазым кәлир.

Әлинизи бәрк сыхырам.

Сизин *Н. Ленине*

*Ченеврәдән Капри адасына
(Италија) көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1924-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин I китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

103

А. В. ЛУНАЧАРСКИЈӘ

27. II. 08.

Әзиз Анатоли Василјевич! Феррини Сизә јенә вә бир даһа хатырладырам. Әкәр көндәрмәмишсинизсә, бу лап мүсибәтдир!

Сонра биз чох истәрдик ки, Сизә «Пролетарий»ниң 3-чү (23) нөмрәси (јубилеј нөмрәси) үчүн *Парис Коммунасы* һаггында кичик мәгалә сифариш верәк¹⁴⁹. Бәлкә Сиздә Jaugès вә Dubreuil-ин јени китабы вардыр, — һәрчәнд чәтин ки, бу чәнаблар Коммунаја дүзкүн гијмәт верә билсинләр. Будур, Марксын Ку-келмана јаздыгы вә һаггында Сизинлә дәфәләрлә сәһбәт етдијимиз мәктублары көтүрүн, оппортунист-ләрә өјүд олараг бунлары мүтләг дәфәләрлә хатырлат-маг вә онлардан ситатлар кәтирмәк лазым кәлир.

Бу јубилеј мәгаләсинин һәчми — тахімин 15 миң

Һәрф олмалыдыр. Мүддәти — *кәлән чәришәнбә* (4. III).
Лүтфән, *дәрһал* чаваб верин, көндәрәчәксинизми.

Көндәрин!

Әлинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

*Ченеврәдән Капри адасына
(Италија) көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1934-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин XXVI китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

104

К. ҺҮИСМАНСА

1. III. 08.

Әзиз јолдаш!

Достларым мәнә Брүсселдән јазырлар ки, Бејнәл-халг сосиалист бүросунун ичласында иштирак етмәк үчүн јахын заманда мәни орада көзләјирләр.

Бунун доғру олуб-олмадығыны мәнә хәбәр версәниз мәни сон дәрәчә миннәтдар етмиш оларсыныз. Сиз Бүронун ән јахын ичласынын нә вахт олачағыны дүрүст (вә ја һеч олмаса [тәгрибән]) мәнә дејә* биләрсинизми¹⁵⁰. Мән тезликлә бир нечә һәфтәлијә Италијаја кетмәјә мәчбурам, буна көрә мәним үчүн чох мүһүмдүр билим ки, Брүсселә кетмәјимә еһтијач вармы.

Әзпз јолдаш, гардашлыг саламымы гәбул един.

Вл. Улјанов

*Ченеврәдән Брүсселә
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишидир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасынын фото сурәтиндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишидир*

* Сөнәдин әлјазмасы гисмән хараб олмушдур. Квадрат мө'тәризәјә аллымыш сөзләр мә'насына көрә бәрпа едилмишидир. *Ред.*

А. М. ГОРКИЈӘ

Әзиз А. М.! Чохдандыр ки, Сизә јазмамышам. Бизим сәфәримиз һеј ләнкијир: инди башлыча манеә — Брүсселдән хәбәр алынмамасыдыр. Достлар орадан мәнә јазмышлар ки, мәни орада Бүронун (Бејнәлхалг социалист бүросунун) ичласына көзләјирләр. Мән катибдән хәбәр алдым ки, бәс нә заман јола дүшмәлијәм (чүнки мән Италијаја кетмәлијәм)*. *Һәлә дә җаваб јохдур.* Брүссел фүрсәтини исә әлдән чыхармаг олмаз.

«Пролетарий»ни алдынызмы? Онун барәсиндә Сизин нә кими нијјәтләриниз вардыр? Ан. Вас.-ын нечә? Онун Коммуна һаггында јазмагдан имтина етдији хәбәрини алыб тәәсүф етдим. Бизим үчүнчү редакторумуз — *Иннокентидир.*

Јазын көрәк, Сизин вә Ан. Вас.-ын «Пролетарий» үчүн нә кими планларыныз вардыр.

Әлинизи сыхырам.

Сизин Ленин

*1908-чи ил мартын биринчи јарысында
јазылмышдыр*

*Ченеврәдән Капри адасына
(Италија) көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1924-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин I китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

А. М. ГОРКИЈӘ

16. III. 08.

Әзиз А. М.!

Тәәсүф ки, Сизин јаныныза кәлмәк мүмкүн олмур. Брүсселдән җаваб кәлмишдир вә бу, иши ләнкитмир. Лакин пул јохдур, вахт јохдур, гәзет ишини атмаг олмаз.

* Бах: әввәлки мәктуб. Ред.

Сизин кечиниз вар вә бу бир фактдыр, буну нә-
зәрә алдыгда, фикримчә, Сизин кејфиниз јахшыдыр,
фикриниз јахшы ишләјир, һәјатыныз да гајдададыр.
Биздә исә о гәдәр дә јахшы дејилдир. Бу фәлсәфә үс-
түндә биз Ал. Ал. илә күсүшән кими олмушуг. Фәлсә-
фәјә о гәдәр гызышмышам ки, гәзети јаддан чыхары-
рам: бу күн бир емпириокритики охујуб күчә сөјүшү
илә сөјүрәм, сабаһ бир башгасыны охујур вә ана сө-
јүшүнә кечирәм. Иннокенти исә дејинир вә һәм дә һаг-
лыдыр, «Пролетарий»ә е'тинасызлыг үстүндә дејинир.
Јахшы олмур.

Башга чүр ола да билмәз. Ејби јохдур — һәр шеј
дүзәләр.

Бөјүк ишләринизә зәрәр вурмадан «Пролетарий»
үчүн јаза билсәјдиниз, чох көзәл оларды.

Әлинизи сыхырам, А. Вас. вә Марија Фјодоровнаја
чох.■у салам.

Сизин Ленин

*Ченеврәдән Капри адасына
(Италија) көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1924-чү илдә
Ленин мәчмугәсинин I китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

107

Л. ТЫШКАЈА

18. III. 08.

Әзиз јолдаш!

Дүнән Кон мәним јаныма кәлмишди вә Сизин она
телеграмынызы кәстәриб, лап әсәби вә гызғын һалда
телеграмын чох кәскин, «полис» тонундан шикајәт
елиб дејирди ки, алман дилинин чаларларыны билән
Сизин кими бир адама буну әфв едә билмәјәчәкдир.
Мәним фикримчә, Конла бу сәчијјәви мүсаһибәни
Сизә хәбәр вермәлијәм. Мән әлбәттә, чаваб вердим
ки, неие Wendung*, нечә олдуғуну билмирәм, лакин
әмниәм ки, чидди бир әсас олмадан Сиз белә телеграм
вермәздиниз, — Алексинскини вә хүсусилә Сизи истин-

* — ишнин алдығы јени шәклин. Ред.

тага *entgegenarbeiten** арзусунда олмагда иттиһам етмэк күлүнчдән дә күлүнчдүр¹⁵¹.

Кон мәнә — кизли олараг (элбәттә, Сиздән јох) деди ки, Литвинову иттиһам етмэк үчүн она гаршы чидди әсаслар вар, о өзү, Кон, Литвинову јахшы таныјыр вә она әзијјәт вермэк вә ја Литвинов үчүн чох ағыр ола биләчэк тәдбирләр көрмэк истәмәзди; јох, лакни о, Кон, Авропаја (вә хүсусилә алман сосиал-демократи-јасына) сүбүт етмәји шүбһәсиз зәрури билир ки, Ру-сија сосиал-демократ фәһлә партијасынын мәһкәмәси ујдурма дејилдир вә бу партија өз үзәриндән мәс'улиј-јәти көтүрмәји бачарыр. Кон белә дејирди: «Мәкәр бунун үчүн һеч кәсә әзијјәт вермәдән, башга бир фор-ма тапмаг олмаз? Әлбәттә, мән чаваб вердим ки, мән-чә, тамамилә мүмкүндүр вә о әбәс јерә нараһат олур. Мәһкәмә һөкмән олачагдыр, партија буну едәчәкдир, — даһа бурада нә үчүн нараһат олмалы? Кон дејирди ки, әкәр Алексински мәһкәмәјә мане оларса, биабырчылыг олар. Бош шејдир! мән чаваб вердим. Алексински мәһ-кәмәјә вә истинтага мане олмаг *истәмир* вә мане *ола билмәз*. Биабырчылыг исә *һәлә* индидән *мејдандадыр* вә буну *меншевикләр* едирләр; дедим ки, «Голос Со-циал-Демократа»нын¹⁵² 1—2-чи №-дә «Гуртармаг за-маныдыр» мәгаләсинә бах. *Кон буну охумамындыр!!* Бир фикир верин, бир һалда ки, һәлә истинтаг *кедир*, бир һалда ки, һәлә Литвиновун ағзыны јуммушлар, бир һалда ки, һәлә истинтаг сәнәдләрини чап етмэк *олмаз*, гәзетдә аноним јазыларда чиркаб јағдырырлар. Бәс Литвиновун вәзијјәти нечә олсун?? Һалбуки *ишдә* һәмин гәзет Мәркәзи харичи бүронун¹⁵³ *органыдыр* вә буну бүро сахлајыр. Бунлар да һакимдир??! Мән Қона Алексинскинин һәрәкәтини белә изаһ етдим. Һеч бир аңлашылмазлыға вә јанлышлыға јол верилмәсин дејә мән буну Сизә хәбәр вермәји зәрури һесаб едирәм. Әслиндә Конун *мәнә* мүрачиәти мәним үчүн нә гәдәр гәрибә олса да, факт фактлығында галыр. Буна көрә мән горхурам ки, Мәркәзи харичи бүрода *алман* пар-тијасындан нүмајәндә олан бу адам мәним дедиклә-

* — мугавимәт көстәрмәк. *Ред.*

рими дүрүст јетирмәсин. Мәним фикримчә алман партијасынын Vorstand-ы* гаршысында рус ишләри һаггында данышачаг белә мә'рузәчијә бел багламаг олмаз. Лазымдыр ки, јүксәк коллекијанын үзвү сифәти илә шәхсән Сиз өзүнүз Vorstand илә данышасыныз вә «Голос Социал-Демократа»нын 1—2 №-дәки мәгаләни *мүтләг* онлара тәрчүмә едәсиниз. Јохса мәнә ағыр кәлән белә ахмаглыглар лабүд олачагдыр: Қон кәлиб «шикајәт» *едә биләр* ки, куја Алексински мәһкәмә әлејһинә ишләјир! Ахы һәр шејин бир дәрәчәси вар...

Әлинизи бәрк сыхырам. Сизин *В. Улјанов*

Р. S. Мүтләг *дәрһал* чаваб верин көрәк мәним Сизә көндәрдијим мәгаләни** «*Пролетарий*»дә («Przegląd Socjaldemokratyczny»*** үчүн јазылдығы көстәрилмәк шәрти илә) русча чап етмәјә ичазә верирсинизми вә *нә заман*. Биз «*Пролетарий*» үчүн материал чәһәтинчә *бәрк бөһран* кечиририк, одур ки, Сизин чавабынызы бөјүк сәбирсизликлә көзләјирәм¹⁵⁴.

Р. Р. S. Қон мәндән сонра Рјадовоју көрмүш вә мәнә елә кәлир, она ејһамла баша салмышдыр ки, көстәрмәји Сизин гадаған етдијиниз протоколу өз достлары олан меншевикләрә гејри-рәсми сурәтдә көстәрмишдир¹⁵⁵... Билмирәм, бу нә биабырчылыгдыр!

*Ченеврадән Берлина
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур*

А. М. ГОРКИЈЭ

Шәхсән Ал. М — чә

24. III. 08.

Әзиз А. М.! Мәним махистләрлә савашмам һаггында Сизин мәктубунузу алдым. Сизин һиссләринизи та-

* — идарә һеј'әти. *Ред.*

** «Рус ингилабына гијмәт верилмәсинә даир» мәгалә нәзәрдә тутулур (бах: Әсәрләри, 5-чн нәшри, 17-чи чилд, сәһ. 39—53). *Ред.*

*** — «Сосиал-Демократ Ичмалы». *Ред.*

мамилә баша дүшүр вә бунлара һөрмәт едирәм вә демәлијәм ки, питерди достлардан да буна бәнзәр бир шеј алырам, ләкин тамамилә әминәм ки, Сиз јанылыр-сыныз.

Сиз баша дүшмәлисиниз вә әлбәттә, баша дүшәр-синиз ки, партијалы бир адам мүәјјән бир тәблиғатын әсла дүз олмадыгы вә *зәрәрли олдуғу* әгидәсинә кәл-мишсә, бунун әлејһинә чыхмалыдыр. Әкәр гәти јәгин етмәсәјдим (Базаровун, Богдановун вә К⁰-сынын әл-ламәликләринин әсли илә таныш олдуғча, буну күн-дән-күнә даһа артыг јәгин едирәм) ки, онларын кита-бы — башдан-ајага, будагларындан көкүнәдәк, Маха вә Авенарнусадәк *тамамилә* мә'насыз, зәрәрли, филис-терчәсинә, дини китабдыр, — һарај салмаздым. Пле-ханов онлара гаршы маһијјәт е'тибарилә *тамамилә* һағлыдыр, амма о буну фәлсәфи инчәликләрлә чамаа-ты јерсиз горхутмадан, *конкрет*, әтрафлы, садә шәкил-дә сөјләмәји бачармыр вә ја истәмир, ја да тәнбәллик едир. Мән исә буну нечә олурса-олсун өз *билдијим* *кими* сөјләјәчәјәм.

Бурада иә «барышыг» ола биләр, әзиз А. М.? Ба-ғышлајын, буну дилә кәтирмәк дә күлүнчдүр. Дөјүш *мүтләг* лабүддүр. Һәм дә партијалы адамлар бунун үстүнү өртүб басдырмаға вә ја буну тә'хирә салмаға, ја да бундан јахаларыны гуртармаға дејил, вар гүввә-ләри илә буна чалышмалыдырлар ки, зәрури олан әмәли партија иши *зәрәр көрмәсин*. Сиз буна чалыш-малысыныз вә рус болшевикләринин $\frac{9}{10}$ һиссәси бунда Сизә јардым көстәрәр вә чох сағ олун дејәрләр.

Буну нечә етмәли? «Битәрәфликләми»? Јох. Белә бир мәсәләдә битәрәфлик ола билмәз вә *олмајачагдыр*. Бундан данышыла биләрсә, о да анчаг *шәрти* мә'нада ола биләр: бүтүн бу савашы фраксијадан *ајырмаг* лазымдыр. Индијәдәк «кәнарда», гејри-фраксијачы нәшрләриндә јазырдыныз, бундан сонра да белә ја-зын. Анчаг бу васитә илә фраксија ортаја чыхарылмаз, ишә *гарышдырылмаз*, сабаһ, бирикүн *һәлл етмәјә, сәс вермәјә*, јә'ни савашы даими, узун, чыхылмаз саваша чевирмәјә мәчбур олмаз.

Бах буна көрә дә мән һәр һансы бир фәлсәфәјә жур-

налда јол берилмәси *әлејһинәјәм*¹⁵⁶. Мән билирәм ки, бунун үстүндә мәни гынајыб дејирләр: өзү һәлә ағзыны ачмадан башгаларынын ағзыны јуммаг истәјир! Лакин Сиз сојугганлылыгла дүшүнүн.

Фәлсәфәдән бәһс едән журнал. № 1 — Базаровун, Богдановун, Луначарскинин Плеханова гаршы үч мәгаләси. Мәним бир мәгаләм; бурада дејилир ки, «Марксизм фәлсәфәсинин очеркләри» = бердјәјевчилијә вә динчилијә.

№ 2 — Богдановун, Базаровун, Луначарскинин Плеханова вә Ленинә гаршы ачыглы руһда үч дәфә үч мәгаләси. Мәним бир мәгаләм; орада диқәр тәрәфдән сүбут едилир ки, «Марксизм фәлсәфәсинин очеркләри» динчиликдир.

№ 3 — фәрјад вә сөјүш!

Мән «Марксизм фәлсәфәсинин очеркләри»нә гаршы алты вә ја он ики мәгалә, һәр мүәллифә вә онларын бахышларынын һәр чәһәтинә гаршы мәгалә јаза биләрәм. Бу белә давам едә биләрми? Нә вахтадәк? Сонсуз кәскинлик вә гәзәб нәтичәсиндә *бу*, парчаланманы *лабүд* етмәзми? *Бу*, фраксијанын әл-голуну белә бир гәрарла бағламазмы: «дискуссијаны» сәсвермә илә һәлл ет, ајырды ет, гуртар...

Әкәр парчаланмадан горхурсунузса, бу барәдә јахшыча фикирләшин. Әмәли ишчиляр белә «давалы» китаблары јајмағы өһдәләринә көтүрәрләрми? Башга бир јол даһа јахшы олмазмы: көһнә гајда илә *кәнарда*, фраксија органларындан кәнарда јазын. Кәнарда вуршун, фраксија *һәләлик* көзләр. Әкәр лабүд гәзәбләнмәни *зәифләтмәк* имканы варса, мәнчә, јалныз белә ола биләр.

Сиз јазырсыныз: савашмадан меншевикләр газанамаглар. Јанылырсыныз, олдугча јанылырсыныз, А. М.! Әкәр болшевик фраксијасы өзүнү үч болшевикин фәлсәфәсиндән ајырмаса, меншевикләр газанарлар. *Онда* онлар гәти сурәтдә газанарлар. Фәлсәфи савашма фраксијадан кәнарда кедәрсә, меншевикләр гәти сурәтдә сијасәтә кечмәјә мәчбур едиләрләр вә бу да онларын өлүмүдүр.

Мән дејирәм: савашманы фраксијадан *ајырмалы*.

Элбэттэ, чанлы адамлар чөлөтүнчэ буну аҕырмаг бир аз чэтиндир, ағырдыр. Вахт лазымдыр. Гаҕыкеш јолдашлар лазымдыр. Бурада эмэли ишчилэр көмөк едэрлэр, бурада Сиз көмөк етмэлисиниз, — бурада «психолокија» вардыр, буну Сиз даһа јахшы билэрсиниз. Экэр «Очерклэр»э гаршы мәним китабчамы* охудугдан сонра, мәндэ онлара гаршы ојанмыш гэээб кими, Сиздэ дэ, элбэттэ, мәнэ гаршы гэээб ојанмаса, мәним фикримчэ, бурада чох көмөк едэ биләрдиниз.

Журнал барэсиндэ јахшыча дүшүнүн вэ мәнэ тез чаваб верин. Мән бир гэдэр шүбһэ едирэм ки, *инди* бизим бирликдэ Сизэ кэлмәјимизэ дәјәрми? Нијэ бурада эсэблэрэ бир даһа тохунасан? «Узаг сәфэрлэр»... савашмасыз да мүмкүн дејилдир. Журнал мәсэләсини узун данышыглар вэ һеч бир шејэ јарамајан тәнтәнәли гурултајлар олмадан садэчэ һәлл етмәк даһа јахшы дејилми? Бу суаллары мән Сизэ анчаг Сизинлә мәсләһәтләшмәк үчүн верирәм.

М. Ф.-э чохлу салам. Капријэ мән мүтлэг кәлэчәјәм вэ арвадымы да өзүмлэ кәтирмәјэ чалышачағам, анчаг буну фәлсәфи савашмадан асылы олмајараг етмәк истәрдим.

Элинизи бәрк сыхырам. Сизин *Ленин*

Р. С. Сиздәки часус һаггында *мүһүм* хәбәри әлавә едирәм.

*Ченеврэдән Капри адасына
(Италија) көндәрилмишидир*

*Илк дэфә 1924-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин I китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

К. П. ЗЛИНЧЕНКОЈА¹⁵⁷

30. III. 08.

Һөрмәтли јолдаш!

Сизин тәшәббүсүнүзүн күддүјү мәгсәдә дәриндән шәрик олараг, чох хаһиш едирәм мәни бағышлајасыныз:

* «Матернализм вэ емпириокритицизм» китабы нәзәрдә тутулур (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 18-чи чилд). *Ред.*

тә'чили ишләр үзүндән јахын ајларда һәр һансы бир иштирака әсла имканым јохдур.

С.-д. саламы илә *Н. Ленин*

*Ченеврэдән Лозаннаја
(Исвечрә) кәндарилмишдир*

*Илк Эфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмүүсигин ХІІІ китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

110

А. А. БОГДАНОВА

Бу күн Сизин јанынызда олачаг Тышка илә дүнән сөһбәт етдик. Бизим фикримизчә фәлсәфи ихтилафларымызын *кәскинләшмәсиндән* онун һәлә һеч бир хәбәри јохдур вә чох јахшы оларды ки, (МК-да ишләримизин мүвәффәгијјәти үчүн) бундан һеч хәбәри дә олмасын.

Әлинизи сыхырам. *Ленин*

*1908-чи ил мәртын ахырларында
Ченеврэдә јазылмышдыр (јерли)*

*Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур*

111

А. М. ГОРКИЈЭ

Әзиз А. М., нәјә көрәдир, Сиздән һеч бир хәбәр јохдур? Сиз чохдан јазмышдыныз ки, бөјүк иши гуртарымысыныз, бизә «Пролетарий»дә көмәк етмәк истәјирдиниз. Бәс нә заман? Сиз Толстој һаггында бир фелјетон вә ја буна бәнзәр бир шеј јазсајдыныз нечә оларды? Јазын көрәк, белә бир фикриниз вармы¹⁵⁸.

Ал. Ал. Сизин јаныныза јола дүшмүшдүр. Мән нә гәзетдән әл чәкә билирәм, нә дә ишдән ајрыла билирәм. Әлбәттә, бу анчаг ләнкидир, һәр һалда кәләчәјәм.

Сизчә «Пролетарий» нечәдир? О бахымсыздыр. Мән һәлә һеч бир заман өз гәзетимә бу гәдәр аз диггәт вер-

мәмишдим: күнләр узуну мәнфур махистләри охују-
рам, гәзет үчүн мәгаләләри исә ағлакәлмәз дәрәчәдә
тәләсик јазырам.

Јахшы, әлинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

М. Ф — наја чохлу салам! Мән онун јанына велоси-
педлә кәләчәјәм!

Анат. Вас — чә дә «*Пролетарий*»ә јазмағы тапшы-
рын! Гојун мән бир философчасына сөјүшүм, һәләлик
«*Пролетарий*»ә көмәк един!

*1908-чи ил апрелин биринчи јарысында
јазылмышдыр*

*Ченеврәдән Капри адасына
(Италија) көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1924-чү илдә
Ленин мәчмугәсинин I китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олуңур

112

А. В. ЛУНАЧАРСКИЈӘ

Анат. Вас — чә

16. IV. 08.

Әзиз А. В.!

Сизин мәктубунузу алдым. Чох шадам ки, Сиз «*Про-
летарий*»ә јазмағы өһдәнизә көтүрүрсүнүз. Бу сон дә-
рәчә *зәруридир* вә мәһз Сизин нәзәрдә тутдуғунуз мөв-
зулар + Италија корреспонденсијалары *хүсусилә* ла-
зымдыр. Бахын, Сиз партија гәзетинин әмәкдашы
олдуғунузу јаддан чыхармајын вә әтрафыныздакы-
лары да јаддан чыхармаға гојмајын.

Әлинизи бәрк сыхырам.

Сизин *Ленин*

Р. S. *Әлавә олага* фәлсәфә барәсиндә: комплимент-
ләри Сизә гајтара билмирәм вә күман едирәм ки, Сиз
онлары тезликлә кери көтүрәрсиниз. Мәним јолум исә
«елми социализми дин илә бирләшдирмәк» тәблиғат-

чыларындан вэ үмүмэн бүтүн махистлэрдэн ајрыл-
мышдыр (һәм дә, кәрэк кн, узун мүддэтэ).

*Ченеврэдэн Капри адасына
(Италија) көндөрилмишдир*

*Илк дэфэ 1934-чү илдэ
Ленин мәчмүәсинин XXVI китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

113

А. М. ГОРКИЈЭ

16. IV. 08.

Әзиз Ал. М.!

Бу күн Сизин мәктубунузу алдым вэ тез чаваб вери-
рәм. Мәним сәфәрим фәјдасыз вэ зәрәрлидир: елми
сосолиизми дин илэ бирләшдирмәк тәблиғатына баш-
ламыш олан адамларла мән даныша *билмәрәм* вэ да-
нышмајачағам. Дәфтәрләрин вахты кечмишдир. Мү-
баһисә етмәк олмаз, әбәс јерә әсәбләри хараб етмәк
ахмаглыгдыр. Фәлсәфәни партија (фраксија) ишлә-
риндән *ајырмаг* лазымдыр: БМ-нин гәрары да буна
мәчбур едир.

Мән артыг инди *мәтбуата* ән рәсми мүһарибә е'ла-
ны¹⁵⁹ *көндәрмишәм*. Артыг бурада дипломатијаја јер
јохдур, — мән, әлбәттә, пис мә'нада дејил, јахшы мә'-
нада дипломатијадан данышырам.

Әзиз А. М. Сизин тәрәфиниздән «јахшы» диплома-
тија (әкәр Сиз дә аллаһа иман кәтирмәмишсинизсә)
бизим үмуми (јә'ни о чүмләдән мәним дә) *ишләrimi-
зи* фәлсәфәдән ајырмагдан ибарәт олмалыдыр.

Инди фәлсәфәдән башга дикәр ишләрдән данышмаг
баш тутмаз: гејри-тәбии чыхар. Әкәр фәлсәфи ишләр
дејил, бу *башга* ишләр, мәсәлән, «Пролетарий», һәги-
гәтән мәһз инди мәһз Сиздә данышмағы тәләб едирсә,
мән кәлә биләрдим (билмирәм пул тапачағаммы: мәһз
инди чәтиндир), лакин тәкрар едирәм: јалныз бу шәрт-
лә кн, мән фәлсәфәдән вэ диндән данышмајачағам.

Иши гуртарыб асудэ олдугда исэ, мүтлэг Сизин јаныныза сөһбөтө кәлмәјә һазырлашарам.

Әлиһизи бәрк сыхырам.

Сизин Ленин

М. Ф — наја чохлу салам: о, аллаһ тәрәфдары дејил ки?

*Ченевердән Капри адасына
(Италија) көндәрилмишидир*

*Ілк дәфә 1924-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин I китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

114

А. М. ГОРҚИЈӘ

19. IV. 08.

Әһиз А. М.!

Сизин вә М. Ф.-ин телеграмынызы алдым вә бу күн ја сабаһ рәдд чавабымы көндәһирәм. Бир даһа тәкһар едирәм ки, *һеч бир һалда* әдибләрин фәлсәфә һаггын-дакы мүбаһисәләрини *партија* (јә'ни *фраксија*) иши илә гарышдырмаг олмаз. Мән артыг буну Ан. Вас—чә јазмышам¹⁶⁰ вә мәним кәлмәји рәдд етмәјимдән һеч бир башга мә'на вә јанлыш нәтичәләр чыхарылмасына јол вермәмәк мәгсәдилә *бүтүн јолдашлар үчүн тәкһар едирәм*. Биз өз фраксија ишимизи әввәлки кими әл-бирликлә көрмәлијик: ингилаб заманы јеритдијимиз вә һәјата кечирдијимиз сијасәтдән һеч биримиз пеш-ман олмамышыг. Демәли, бизим вәзифәмиз буну партија гаршысында *мүдафиә етмәк* вә *мүдафиә* едиб сахламагдыр. Биз буну анчаг һамымыз бирлиkdә едә биләрник вә буну *«Пролетарий»дә* вә бүтүн партија ишиндә етмәлијик.

Әкәр бурада фәлсәфә үстүндә А башлајыб Б-ни вә ја Б башлајыб А-ны сөјсә, биз буну ајрыча, јә'ни ишә манеә төрәтмәдән *етмәлијик*.

Сиздән вә јолдашлардан чох хаһиш едирәм ки, мәним кәлмәkdән имтина етмәјими пис мә'нада јозмаја-

сыныз. Мән чох үзр истәјирәм, лакин бүтүн вәзијјәти вә редаксиянын һалыны нәзәрә алараг кәлә билмәјә-чәјәм.

Һамынын әлини бәрк сыхырам.

Сизин *Ленин*

Ан. Бас.-дан Рома тә'тили һаггында вә'д етдији мәгаләни тезликлә көзләјирик. Бүтүн әдибләрден «*Пролетарий*» жардым көзләјирик: ондан разы олмајан русијалылар гаршысында биз һамымыз чавабдеһик.

Гој Ал. Ал — ч јахшы-јахшы пул *гајғысына* *галсыны*!! Русијада пулсузлугдан фәрјад гопарырлар.

*Ченеврәдән Капри адасына
(Италија) көндәрилмишидир*

*Илк дөғфә 1924-чү илдә
Ленин жәһизәсинин I китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

М. Ф. АНДРЕЈЕВАЈА

Әзиз Марија Фјодоровна! Бизим китабханачымызын А. М.-ә мәктубуну көндәрирәм.

Мәсәлә беләдир. А. М.-дән чох хаһиш едирәм *рус* гәзетләринә *легал* ачыг мәктуб јазыб рича етсин ки, Ченеврәдеки Куклин *китабханасына* ингилаб эпохасы гәзетләринин вә ингилабын тарихинә даир материаларын көндәрилмәсиндә *көмәк етсинләр*.

Мәктуб гысача олуб кениш чамаата *изаһ едир ки*, нәјә көрә бу китабханаја көмәк етмәјин һәм Горкинин өзүнүн, һәм дә онун таныдығы бир чох башга әдибләрнин *әсәрләри үчүн* әһәмијјәти вардыр¹⁶¹.

Сиздән хаһиш едирәм бу мәктубун һектографда чап едилмәси (үмид едирәм ки, Зиновии Ал. бунда көмәк етмәкдән бојун гачырмаз) вә аз-чох абырлы мәсләки олан *бүтүн рус гәзет вә журналларына* көндәрилмәси һаггында сәрәнчам верәсиниз.

Хаһиш олунур, бунларын һамысыны тәшкил едәсиниз!

Јенэ Зин. Ал.-дан хашиш едирэм Викторун апарма-
дығы китаблары Нат. Богд — на *апармаса, онлары*
кичик сүр'әтлә көндәрсин.

Әлинизи бәрк сыхырам.

Сизин *Ленин*

Бир мај мүнәсибәтилә тәбрик едирәм!

*1908-чи ил апрелин ахырларында
язылмышдыр
Ченеврәдән Капри адасына
(Италија) көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмүәсинин XIII китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

116

К. ҺҮИСМАНСА

Әзиз Һүисманс јолдаш!

Сон дәрәчә тәәссуф едирәм ки, Халг евиндә Сизи
көрә билмәдим¹⁶². Јолдашым, икинчи Думанын кеч-
миш депутаты Романов да Сиздән мәсләһәт алмаг
үчүн мәнимлә кәлмишди. Мәнә демишдиләр ки, Беј-
нәлхалг социалист бүросунда Думанын депутатлары
үчүн [ајрылмыш]* 200 [фр.] вар. Социал-демократ пар-
тијасынын Мәркәзи Комитәси...

...бизә чаваб вермир. Күман едирәм ки, белә бир
[шәр]аитдә мәним һаггым вар хашиш едим ки, бир нечә
ајдан бәри ишсиз олан депутат Романова мәним
[мәс'ул]ијјәтим алтында әлли франк верилсин.

Лүтфән, бу үнвана чаваб верин:

Mr. Georges Salomon. Rue Goffart. Bruxelles.

Вл. Улјанов

Мәним үнваным: ...

*1908-чи ил мајын 16-да
Брусселдә јазылмышдыр (јерли)*

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишидир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасынын фото сурәтиндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишидир*

* Сәнәдин әлјазмасы гисмән хараб олмушдур. Квадрат мө'тәризәјә алынмыш сөzlәр мә'насына көрә вә галмыш олан ајры-ајры һәрфләрә әсасән бәрпа едилмишидир. Ред.

117

К. ҺҮИСМАНСА

Ченеврә, 30 ијун 1908-чи ил.

Әзиз јолдаш!

Мән Сизә јазмышдым ки, бизим Мәркәзи Комитәнин үзвләри Русијада һәбс едилмишләр. Инди мәним достум хәбәр верир ки, Мәркәзи Комитәнин [бир үзвү]* тутулмајыбдыр. О [јаз]ыр ки, Сизә [партијамамызын] *мә'рузәсинин...* Штутгарт үчүн... мә'рузәсинин [биринчи] јарысыны [көндәрмишләр].

Мәним достум [давам едиб јазыр ки,] бир ај сонра биз мә'рузәнин о бири јарысыны да көндәрә биләрик; [әкәр] Һүисманс јолдаш бизим мә'рузәмизин дәрч олу-начағыны [тәсдиг едәрсә].

Әзиз јолдаш, лүтфән зәһмәт чәкиб бу мәктуба чаваб верин... вә мән дәрһал [Сизин чавабынызы Русијаја] көндәрәрәм.

Гардашлыг [саламы] илә *Н. Ленин**Брусселә көндәрилмишдир*

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасынын фото сурәтиндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

118

В. В. ВОРОВСКИЈӘ

Әзиз дост! Мәктуб үчүн сағ олун. Сизин ики «еһти-малыныздан» һеч бири доғру дејилдир. Мән әсәби-ләһимирдим, ләкин вәзијјәтимиз чәтиндир, Богданов-дан ајрылмағ вахты јахынлашыр. Әсл сәбәби — онун фәлсәфи** бахышларынын рефератларда (әсла редак-

* Сәһәдин әлјазмасы гисмән хараб олмушдур. Квадрат мө'тәризәә ләһитимаш сөзләр мә'насына көрә вә галмыш олан ајры-ајры һәрфләрә бәһсэн бәрпа едилмишдир. *Ред.*

** Илк мәһбәдә — «философчасына» јазылмышдир. *Ред.*

сијада јох) кәскин тәнгид едилмәсиндән инчимәсидир. Инди Богданов һәр чүр ихтилаф ујдуруп. Һәр шеј үс-түндә мә'рәкә салан Алексински илә бирликдә ортаја бојкот мәсәләсини атмышдыр, мән бу Алексински илә һәр бир әлагәни қәсмәјә мәчбур олдум¹⁶³.

Онлар емпириомонист бојкотчулуг зәмининдә парчаланма һазырлајырлар. Иш тезликлә башланачагдыр. Ән јахын конфрансда савашма лабүддүр. Парчаланмаја чох еһтимал вардыр. «Сол» вә әсл «бојкотизм» хәтти үстүн кәлән кими мән фраксијадан чыхачағам. Мән Сизи чагырыб күман едирдим ки, Сизин тез кәлмәниз араны сакитләшдирмәјә көмәк едәр. Һәр һалда јени үсулла августда конфрансда Сизин мүтләг иштиракыныза үмид едирик. Һөкмән елә един ки, харичә кәлә биләсиниз. Јол үчүн бүтүн болшевикләрә пул көндәрәчәјик. Јерләрдә белә шүар верин: мандатлары јалныз јерли вә јалныз һәгиги ишчиләрә вермәли. Чох хаһиш едирик бизим гәзетә јазасыныз. Инди мәгаләләр үчүн пул верә биләрик вә вахтлы-вахтында верәчәјик.

Әлинизи сыхырам.

Мәним јазачағым фәлсәфәни нәшр етмәји өһдәсинә көтүрәчәк бир нашир таныјырсынызмы?¹⁶⁴

*1908-чи ил ијулун 1-дә
јазылмышдыр
Ченеврәдән Одессаја
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1924-чү илдә
«Коммунист» журналынын
(Одесса) 33-чү №-синдә
чап едилмишидир*

*Макинада јазылмыш сурәтиндән
чап олунур
(ачылыб охунмушдур)*

Ф. А. РОТШТЕЈНӘ

8. VII. 08.

Әзиз јолдаш!

Кредитор мәсәләсиндә мән мәктубу, МК-нын ән јахын заманда олачаг бүтөв һеј'әтдә јығынчағынадәк¹⁶⁵

тә'хирә салмаг гәрарына кәлдим. Бир һалда ки, вәкил едилмиш партија коллекијасынын ичласы тез бир заманда олачагдыр, мәним гарышмағым јахшы дејилдир.

Сизи бурада көрмәјимә чох шад олардым. Ченеврәнин әтрафы һаггында о гәдәр дә мүәјјән бир шеј дејә билмирәм: Лондондан гајыдандан сонра һеј хәстәјәм, евдән бајыра чыхмырам, јајлаға кәләнләри көрмүрәм. Билирәм ки, *Франсада* вә ејни заманда Ченеврәнин јахынлығында бир чох јахшы јерләр вардыр, һәм дә дејәсән чох баһа баша кәлән јерләр дејил. Мәсәлән, *Salève* дағынын јамачында *Mognex*, демәли, хејли јүксәкдәдир. 1904-чү илдә орада мәним бир достум јашајырды вә орада, дејәсән, адам өзү дә мәнзил тутуб учуз јашаја биләр, пансионларда исә бир аз бундан баһадыр, лакин 4—4½ frs. јәгин мүмкүн олар, чүнки бу — ади гијмәтдир. Ченеврәдән бир аз мәсафәдә (*Mognex*-дән 7 верстә гәдәрди вә кәрәк ки, *Салевә*-дәк електрик конкасы да вардыр) — 10 верст вә даһа артыг мәсафәдә *Јуранын* јамачында да јер тапмаг олар, лакин мән о јерләрә бәләд дејиләм. Даһа мүәјјән бир шеј өјрәнмәјә чалышарам вә өјрәнән кими Сизә јазарам.

Әлинизи бәрк сыхырам. Сизин *Ленин VI. Oulianoff*.

61, III. Rue des Maraîchers. 61.
Genève.

Јени үнвандыр! Бу — *École de médecine*-нин* јахынлығындадыр.

Лондона көндәрилмишдир

*Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмүәсинин XIII китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

* — Тибб мәктәбинин. Ред.

120

К. ЫҮИСМАНСА

8. 7. 08.

Эзиз жолдаш Ыүисманс!

Лүтфкар мәктубунуз үчүн чох саг олун. Мән Сизин чавабынызы Русијадакы жолдашларымыза хәбәр верәрәм вә үмид едирәм ки, онлар мә'рузәмизин галан һиссәсини тезликлә Сизә көндәрәрләр. 1600 фр. верил-мәсинә кәлдикдә, Сизи әмин едә биләрәм ки, партија-мызын Мәркәзи Комитәси бу мәбләғи јәгин ки, [кечи] бир нечә...* сонра верәчәкдир.

[Мәркәзи Комитәнин Пленуму] чағырылмышдыр** вә мән пленумун гәрарларыны көзләмәјә мәчбурам. Пул шүбһәсиз тә'хирсиз вериләчәкдир.

Эзиз жолдаш, гардашлыг саламымы гәбул един.

Н. Ленин

*Ченеврәдән Брусселә
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
журналын мәтниндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

121

М. Н. ПОКРОВСКИЈӘ

18 август. 08.

Мәрһәмәтли Чәнаб Михаил Николајевич!

Ичазә верин, «Русијанын тарихи»нин кечмиш редактору олан Сизә мүрачијәт едим¹⁶⁶. Мәнә бу јахынларда катиб хәбәр вермишдир ки, фабрик-завод сәнајеси тарихинә һәср олуначаг мәгалә һаггында мүхтәлиф планлар вардыр. Доғрудур, бүтүн бунлар барәсиндә биз онунла тамам данышыб разылашмышыг, лакин

* Бир сөз охунмамышдыр. *Ред.*

** Сөһбәт РСДФП МК пленумундан кедир. Пленум 1908-чи ил августун 11—13-дә (24—26-да) Ченеврәдә олмушдур. *Ред.*

мән Сизин рә'јинизи билмәк истәрдим: Туган-Барановски имтина етдији һалда, мәним буна киришмәјим мүнәсибдирми?

Бу мәктубу алдыгдан сонра мәнә лүтфән бир-ики кәлмә илә чаваб верин. Бурада бәһс едилән мөвзудан әлавә бир чох мөвзулар да вардыр ки, үмуми танышларымыз бу барәдә Сизә мұрачиәт етмәк истәрдиләр. Лакин мән әмин дејиләм ки, үнван јарајырмы, јазышмаг мүнәсибдирми. Бу барәдә *әтрафлы* кәстәришләринизи кәзләјирәм.

Әлинизи сыхырам. *В. Улјанов*

VI. Oulianoff.

61. Rue des Maraîchers. 61.

Genève. Suisse.

Русијаја кәндәрилмишдир

*Илк дәфә 1962-чи илдә
«Коммунист» журналынын 4-чү №-синдә
натамам шәкилдә чап едилмишдир*

*Там шәкилдә илк дәфә,
әлјазмасындан чап олунар*

122

К. ҺҮИСМАНСА

21, Tavistock Place, London W. C.

Әзиз јолдаш Һүисманс!

Јолдаш Исетски (Salomon, Rue Goffart 78, Bruxelles) Сизә, јәгин, хәбәр вермишдир ки, бир нечә ај бундан әввәл Мүнхендә һәбс едилмиш¹⁶⁷ үч рус јолдаш, Русија сосиал-демократ фәһлә партијасынын үзвләри Сара Равич, Хочамирјан, Богдасарјан фөвгәл'адә дәрәчәдә...* вәзијјәтдәдирләр.

...онлар ачлыг е'лан етмәклә протест етмишләр (алманча Hungerstreike, [мән билмирәм], франсызча «ачлыг е'лан етмәклә протест етмәк» демәк олармы).

Онларын вәкили, алман сосиалисти Бернһејм бизә јазыр ки, мүтләг сүбүт етмәк лазымдыр, һәбс едилмәләр сосиал-демократ партијасынын үзвүдүрләр.

* Бурада вә сонра бир нечә сөз охунмамышдыр. *Ред.*

Мән она һәбс едиләнләрин партијамызын үзвү олдуғларыны көстәрән өз *рәсми бәјанатымы* көндәрмишәм. Лакин о, белә һесаб едир ки, мәним бәјанатым кифәјәт дејилдир вә Бејнәлхалг сәсиалист бүросунун тәсдиг етмәси лазымдыр.

Әзиз јолдаш, мән үмид едирәм ки, Сиз...

...Мүнхендә һәбс едилмиш үч нәфәрин сәсиал-демократ фәһлә партијасы үзвү олдуғуну көстәрән шәһадәтнамәни Бејнәлхалг сәсиалист бүросунун нүмајәндәси вә ја катиби имзаласын, онун имзасы исә нотариус тәрәфиндән тәсдиг едилмиш олсун. Јолдаш Исетски (Salomon) сонра бу шәһадәтнамәни Ченеврәјә көндәрәчәкдир...

Әзиз јолдаш, гардашлыг саламымы гәбул един.

Вл. Улјанов (Н. Ленин)

*1908-чи ил августун 19-да
јазылмышдыр
Брүсселә көндәрилмишдир*

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
журналын мәтниндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

123

К. ҺҮИСМАНСА

8. IX. 08.

Әзиз јолдаш Һүисманс!

31 август тарихли мәктубунуза көрә сағ олун. Мән үч күнлүјә башга јерә кетмишдим, буна көрә дә Сизә бундан тез чаваб вермәмишдим¹⁶⁸. Мә'рузәјә кәлдикдә, биз бу иши саһмана салмышыг...*

...лакин мән Мәркәзи Комитәнин гәрарыны көзләмәлијәм. Һеч шүбһә јохдур ки, пул тә'хирсиз вериләчәкдир¹⁶⁹.

* Сәһәдин әлјазмасы гисмән хараб олмушдур. Ред.

Эзиз јолдаш, гардашлыг саламымы гәбул един.

Н. Ленин

Мәним үиваным: VI. Oulianoff.
61. Rue des Maraîchers.
Genève.

Бруссела көндәрилмишидир

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишидир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасынын фото сурәтиндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишидир*

124

К. ҺҮИСМАНСА

25. IX. 08.

Эзиз јолдаш Һүисманс!

Бунунла Бејнәлхалг сосиалист бүросу үчүн 600 франк көндәрилир.

Мән үмид едирәм ки, партијамыз галан мәбләғи дә тезликлә өдәјә биләчәкдир.

Сизин В.л. Улјанов

*Ченеврәдән Бруссела
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишидир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасынын фото сурәтиндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишидир*

125

К. ҺҮИСМАНСА

Ченеврә. Мареше күчәси. 61.
26. X. 08.

Эзиз јолдаш Һүисманс!

1908-чи ил октябрын 11-дә олмуш Бејнәлхалг сосиалист бүросунун конфрансы һаггында јәгин ки, рәсми һесабат дәрч едиләчәкдир. Бүронун бу ичласы һаггында мәлүмат чап етмиш бүтүн сосиалист гәзетләриндә

(«Le Peuple» — Брюссел, «Vorwärts» — Берлин, «Justice» — Лондон, «L'Humanité» — Парис вә илахир), Каутскинин гәтнамәсинә мәним тәһһимин мә'насы пис баша дүшүлмүшдүр вә бә'зән һәтта тамамилә тәһриф едилмишдир. Мәним тәһһимин мәтни, һәрчәнд мән ону Бүрөҗә тәгдим етмишәм, һеч јердә көзә дәјмир. Буна көрә мән горхурам ки, рәсми мә'луматда да ејни јанлышлыглар тәкрар олуна биләр. Әзиз јолдаш, лүтфән фикир верин ки, тәһһимин өз мәтни рәсми һесабатда чап едилсин. Бу мәтн Сизин кағызларынызын ичәрисиндә олмалыдыр, чүнки чох јахшы јадымдадыр, өзүм јаздығым тәһһимин мәтнини мән Бүрөҗә тәгдим етмишәм. Һәр еһтимала гаршы, әкәр мәтн итмишсә, мән бу мәктубда *тәһһимин дүрүст сурәтини* вә франсыз дилинә тәрчүмәсини көндәрирәм (әкәр тәрчүмәси писдирсә, Сизин ону лүтфән дүзәлдәчәјинизи үмид едирәм).

Әзиз јолдаш, әкәр мәнә бу мәсәлә барәсиндә бир-ики кәлмә јазсаныз, мәни чох миннәтдар етмиш оларыныз¹⁷⁰.

Лүтфән гардашлыг саламымы гәбул един.

Н. Ленин

VI. Oulianoff.

Rue des Maraîchers, 61. Genève.

Каутскинин гәтнамәси (Брюсселдә чыхан «Le Peuple» гәзетинин тәрчүмәси, 12 октјабр 1908-чи ил):

«Бејнәлхалг конгресләрин, пролетар синфи мүбаризәси зәмининдә дуран вә сијаси мүбаризәни гәбул едән бүтүн тәшкилатларын конгресләрә бурахылмасына јол верән әввәлки гәрарларының нәзәрә алараг, —

— Бејнәлхалг бүрө билдирир ки, Инкилтәрә Фәһлә партијасы бејнәлхалг социалист конгресләринә бурахылыр, чүнки о пролетар синфи мүбаризәсини доғрудан-доғруја гәбул етмәдијинә бахмајараг, ишдә буну јеридир вә буржуа партијаларындан асылы олмајан өз тәшкилаты илә бу мүбаризә зәмининдә дурур вә демәли, бејнәлхалг социализм нөгтеји-нәзәринә кечир».

Ленинин тәһһи:

«Чүнки о пролетар синфи мүбаризәсини **доғрудан-доғруја** гәбул етмәдијинә бахмајараг» сөзләриндән

башлајараг ахырынчы абзасы ашағыдакы шәкилдә вермәк лазымдыр:

«чүнки бу партија Инкилтәрәнин һәгиги пролетар тәшкилатларынын шүүрлу синфи сijasәтә вә *социалист* фәһлә партијасына доғру биринчи аддымыдыр».

Брусселә көндәрилмишидир

*Илк дәфә 1960-чы ил апрелин 22-дә
«Новое Время» журналынын
17-чи №-синдә чап едилмишидир*

*Әлјазмасындан чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишидир*

126

А. А. БОГДАНОВА

Әзиз А. А.! Стекловун мәктубуну көндәрирәм. Өзү-нүз она чаваб верин. Мән чаваб вердим — әкәр мөв-зуну јенидән бөлүшдүрсәләр, разыјам — мәнә фәлсә-фәни, Базарова кәндли мәсәләсини¹⁷¹.

Әлинизи сыхырам.

Ленин

Р. С. Мәктубу гајтарын.

*1908-чи ил октјабрын 27 вә ја 28-дә
Ченеврәдә јазылмышдыр (јерли)*

*Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмуәсинин XIII китабында
чап едилмишидир*

*Әлјазмасынын фото сурәтиндән
чап олунур*

127

К. ҺҮИСМАНСА

7 нојабр 1908-чи ил.

Әзиз јолдаш Һүисманс!

Бураја бизим партијамызын Мәркәзи Комитәсинин [Харичи]* бүросунун *мә'луматы* әлавә олунур¹⁷². Әзиз јолдаш, сиз бу *мәктубу* Бејнәлхалг социалист бүросу адындан, Бүрода тәмсил едилән бүтүн милли партија-лара версәниз, бизи сон дәрәчә миннәтдар едәрсиниз.

* Сәнәдин әлјазмасы гисмән хараб олмушдур. Квадрат мө'тәризәјә алынмыш сөзләр мә'насына көрә бәрпа еднлмишдир *Ред.*

фраксиямыз һәм болшевикин, һәм дә меншевикин МК *нүмајәндәси* тә'јин едилмәсинә разы *ола билмәз*¹⁷⁴.

Инди јол. Тышко ј. Виктордан *шәхсән* мәнә апелјасија едир: «әкәр Ленин өзү Игорла олмаг истәмир-сә»,—дејә телеграмда көстәрилир—«онда биз Игордан имтина едирик»!! Бу, *бизим фраксиямызын гәрарына гаршы шәхсән мәнә* апелјасија етмәјә бәрәбәрدير. Мән јолдаш Тышконун белә «әкәр»инә чаваб вермәјәчәјәм. Мәнчә, јолдаш Тышконун өзү Игорун тә'јин едилмәси һаггында өз тәклифини керн көтүрмәлидир.

Јолдашлыг саламы илә *Н. Ленин*

Ченеврадә язылмышдыр
(јерли)

*Илк дәфә,
әлјазмасынын сурәтиндә,
чап олунур*

130

К. ҺҮИСМАНСА

13. XII. 08.

Әзиз јолдаш Һүисманс!

Мәктубунуз үчүн сағ олун. Үчүнчү Думанын с.-д. депутатларына кәлдикдә, мән *алимдән кәлән һәр шеј* етдим. Үмид едирәм ки, мән бә'зи депутатларла шәхсән көрүшә биләрәм вә онлара бир нечә дәфә јаздыгымы бир даһа тәкрат етмәјә чалышарам¹⁷⁵.

Мә'рузәјә вә 300 франкын өдәнилмәсинә кәлдикдә исә буна бир нечә күндән сонра Сизә чаваб верәрәм. Сабаһ Парисә јола дүшүрәм, бундан сонра орада галачағам. Мәһз бу сәфәримә көрә Сизә инди чаваб верә билмирәм. 3—4 күндән сонра Сиз мәним үнванымы аларсыныз. Әкәр Сиз мәнә тә'чили сурәтдә бир хәбәр вермәли олсаныз, ашағыдакы үнвана јазын: M-lle Oulianoff (pour N. Lénine), 27, Boulevard [St.-Marcel]. Paris.

Сизин *Ленин*

*Ченеврадән Брусселә
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илгә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Calviers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасынын фото сурәтиндә,
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

1909-чу ил

131

К. ҺҮИСМАНСА

19. I. 09.

Әзиз јолдаш Һүисманс!

Үмид едирәм ки, бу гәдәр кеч чаваб вердијимә көрә мәни бағышлајарсыныз. Чохлу иш бүтүн вахтымы әлимдән алып. Бизим бүтүн тәшкилатымыз һазырда (нәһајәт ки!) Парисдәдир.

300 франкы әлавә едирәм. Бу мәбләғ, Бејнәлхалг социалист бүросуна бизим партијамызын 1908-чи ил борчудур.

Мә'рузәјә кәлдикдә, мән бу мә'рузәни тәртиб етмәк тапшырығыны јеринә јетирмәли олан јолдашы дүнән көрдүм. О, мә'рузәнин галан һиссәсини мүмкүн гәдәр тез һазырламағ үчүн әлиндән кәлән һәр шеји етмәји вә'д етди.

Мәним инди үнваным: Mr. Wl. Oulianoff.

24. Rue Beaunier, 24. Paris (XIV)

Әзиз јолдаш, гардашлығ саламымы гәбул един

Н. Ленин

Брүсселә көндәрилмишдир

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасындан чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

132

К. ҺҮИСМАНСА

25 феврал 1909.

Һөрмәтли јолдаш!

Вилно даббаглары тә'тил едәнләрдән өтрү пул јығ-
маг үчүн јолдаш *Мартселини* харичә кәндәрмишләр¹⁷⁶.
Јол. Мартсели јол. Лекинин јанында олмуш, лакин
јол. Лекин она е'тибар етмәмишдир, чүнки Мартсели-
нин һеч бир вәсигәси јох иди.

Мән јолдаш Мартселини таныјырам вә инди о мән-
дән хаһиш едир, Бејнәлхалг бүро јолдаш Лекинә бил-
дирсин ки, јолдаш Мартсели доғрудан да Вилно
даббаглары тәрәфиндән кәндәрилмишдир вә тә'тил
едәнләр үчүн јығылан пуллар јолдаш Мартселинин
јолдаш Лекинә кәстәрдији үнвана кәндәрилмәлидир.

Вилно даббаглар иттифагы јолдаш Лекинә бир дә
хүсуси вәкаләтнамә кәндәрәчәкдир. Мән бу иттифагын
мөһүрүнү әлавә едирәм.

Ән јахшы арзуларла

Сизин *Н. Ленин*.

24. Rue Beaunier.

Wl. Oulianoff. Paris.

*Брүсселә кәндәрилмишдир**Илк дәфә 1960-чы илдә**«Вопросы Истории КПСС» журналынын**5-чи №-синдә чап едилмишдир**Әлјазмасындан чап олунур**Русчасы алманчадан**тәрчүмә едилмишдир*

133

К. ҺҮИСМАНСА

9. III. 1909.

Әзиз јолдаш Һүисманс!

Мәним мәктубуму јолдаш Лекинә кәндәрдијинизә
көрә чох сағ олун. Инди бу иш тамамилә саһмана са-
лынмышдыр*.

* Бах: әввәлки мәктуб. Ред.

Мә'рузәјә кәлдикдә, мән Сизә билдирмәјә шадам ки, мә'рузә нәинки гуртармыш, һәтта јолдаш Руссел (Сиз ону Брүсселдә Бејнәлхалг социалист бүросунун ахырынчы ичласында көрмүсүнүз, орада франсыз бөл-мәсиндән нүмајәндә сифәти илә иштирак едирди) инди ону тәрчүмә етмәјә башламышдыр. Лүтфән, Сиздә оланлары мәнә көндәрин, онда вәтәндаш Руссел тәрчүмәни гуртаран кими мән дә мә'рузәни бүтүнлүклә Сизә көндәрәрәм.

Сизин *Н. Ленин*

Wl. Oulianoff. 24. Rue Beaunier. *Paris*

Брүсселә көндәрилмишдир

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлҗазмасынын фото сурәтиндән
чап олукур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

134

РСДФП МОСКВА КОМИТӘСИНӘ

Москва комитәсинә

«Пролетарий» редаксиясы (кениш һәј'әтдә), NN тәрәфиндән имзаланмыш «Партија мәктәби» һаггында «Ачыг мәктуб»а Москва комитәсинин чавабы барәсиндә Москва комитәсинин белә бир нөгтеји-нәзәри илә там һәмрәј олдуғуну билдирир ки, јерли тәшкилат белә бир тәдбир үчүн өз үзәринә мәс'улијјәт көтүрә билмәз вә көтүрмәмәлидир¹⁷⁷. Кәләчәк мәктәбнн көс-тәрәчәји фәалијјәтин тәшәббүсчүләр тәрәфиндән нә-зәрдә тугулан характери вә һәчми, һабелә јерли иш рајонларындан онун сон дәрәчә узаглығы нәзәрә алын-дыгда, белә бир мәктәб үзәриндә һәгиги нәзарәти ан-чаг партија мәркәзләри һәјата кечирә биләрләр.

Бундан әлавә, «Пролетарий» редаксиясы Сизин ал-мыш олдуғунуз «Ачыг мәктуб»дакы хәбәрләрдән би-рини тамамламағы зәрури һесаб едир.

Орада, јери кәлмишкән, көстәрилир ки, «мәктәби

эдэбијјатчылар вэ эмэли ишчи гүввэлэри илэ тэһиз етмэк» (мүэллимлэр һеј'эти) иши «јолуна дүшмүшдүр вэ мүзэффәгиджәтлэ кедир»; јенэ көстәрилир ки, мәк-тәбдә «партијанын башлыча олараг болшевикләрден ибарәт бүтүн көркәмли нәзәријјәчиләри иштирак ед-чәкләр».

Бу хәбәрләрин мәһз белә бир әлавәјә еһтијачы вар-дыр ки, «Пролетарий» редаксиясы да, фраксиямызын мәһдуд вэ кениш редаксия һеј'әтинә вэ партија МК-сына дахил олан нәзәријјәчиләри вэ эмэли ишчиләри дә, тәшкил олунан мәктәб һаггындакы хәбәри илк дәфә Москва к-дән алмышлар, мәктәбин тәшкилатчылары вэ иштиракчыларындан исә һәлә индијәдәк һеч бир хәбәр алмамышлар. Редаксия бу һалда белә һесаб етмәјә мәчбурдур ки, ишин тәшкилатчылары тәрәфин-дән көтүрүлән бу чүр тамамилә ајрылма јолу лабүд-дүр вэ бунун дәрин идеја әсаслары вардыр. Бурада «аллаһгуручулуға» вэ марксизмин бунунла әлагәдар башга тәһрифләринә гаршы «Пролетарий»нин (бах: № 42) ачыг чыхышыны көстөрмәк кифајәт едәр.

Белә бир тәшкилати шәраитдә вэ кәләчәк мәктәбин «аллаһгуручулуг» тәблиғ едән вә ја бу тәблиғата јар-дым көстәрән үнсүрләрлә мүстәсна дәрәчәдә сых әла-гәси ајдын олдуғуна көрә, «Пролетарий» редаксиясы мәктәбин нә болшевик, нә дә үмумијјәтлә марксист характеринә замин ола билмәјәчәјини сөјләмәји өзүнә борч билир.

Бүтүн бунларла бәрабәр редаксия белә һесаб едир ки, нәзәрдә тутулан мәктәбин һазырда партија чәрчи-вәси дахилиндә јашамасы һүгугу ихтијар чәһәтдән тамамилә мүбаһисәсиздир. Фраксия болшевик вэ марксист характери тә'мин едилмәјән бир ишлә өзүнү бағламамалыдыр; үмумијјәтлә партија исә индики һалында, өзүнүн чох мүһүм идарәләриндә (мәсәлән, Дума фраксиясы јанындакы мә'луматлы шәхсләр кол-лекијасында) һәтта Прокопович — Кускова типли ифрат оппортунистләрин дә ишләдикләри бир заманда, белә бир мәктәбин јашамасы һүгугуну рәдд едә бил-мәз. Буна көрә дә редаксия белә һесаб едир ки, мәк-тәби тәсдиг етдирмәк үчүн тәшәббүсчүләрин мүрачиәт

етмәли олдуглары М. К-дакы болшевикләр онун *тәс-
диг едилмәсиңә тәрәфдар* олмалыдырлар.

1909-чу илин апрелиндә,
11-дән әввәл
Парисдә јазылмышдыр

Илк дәфә, Н. К. Крупскајаның
әли илә јазылмыш сурәтиндән
чап олунур

135

И. Ф. ДУБРОВИНСКИЈ

23/IV. 09.

Әзиз дост! Покровский биздә гонагдыр. Халис обыва-
телдир. «Әлбәттә, отзовизм сәфеһ ишдир, әлбәттә, бу
синдикализмдир, лакин мә'нәви мүлаһизәләрә көрә
мән дә вә јәгин ки, Степанов да Максимова тәрәфдар
оларыг». Көрүрсүнүзмү, мүхтәлиф кинли адамлар ха-
лис јарамазлары инчидирләр! Елә ки бу «булашыг»
обывателләрин јанында фраксијаны вә сосиал-демок-
ратијаны хилас етмәк үчүн фраксијанын *марксист*
үнсүрләрини бирләшдирмәк һаггындакы тарихи вәзи-
фәдән данышырсан, онлар о саат «булашмаға» баш-
лајырлар!

Бу чызмагарачыны мүхалифәт кәтирмишдир,—үму-
ми көрүшүн тә'хирә сәлындығыны билдијимиз* үчүн
ону биз кәтиртмәмишик.

Линдовдан вә Орловскидән һәләлик јахшы хәбәрләр
кәлмир: биринчиси хәстә имиш, икинчиси анчаг Пи-
терә кәлә биләр. Јери кәлмишкән, мәним билаваситә
онлара јаздығым мәктублара һәләлик чаваб јохдур.
Көзләјәк, көрәк.

Дејәсән, инди мүгәддәраты Власов һәлл еләјир:
әкәр о сәфеһләр, обывателләр вә махистләрлә исә, он-
да јәгин, парчаланма вә *инадлы* мүбаризә олачагдыр.
Әкәр о бизимлә исә онда, бәлкә дә, партијада бир сы-
фырдан ибарәт олан бир-ики обывателин *парчаланыб*
ајрылмасы илә иши гуртармаг олар.

* «Пролетарий» кениш редаксиясынын мүшавирәси нәзәрдә тутулур.
Ред.

Алчаг Никитич *есерләрә* хәбәрчилик етмиш вә иши мурдарламышдыр! Бу, «булашыг» тахтабитиләрә охшајыр: өзкә бир партијаја шикајәт етмәк вә өз партијасы һаггында јалан демәк. Никитичдән ачыг-ашкар мә'лумат алан есерләр *«мәһкәмәдә»*, дејилдијинә көрә, өzlәрини чох һәјасыз апарырлар¹⁷⁸. Биз буну билаваситә Никитичин ајағына јазачағыг вә буну она бағышламајачағыг!

«Јури — Никитич» мұнагишәсиндән һеч бир хәбәрим јохдур¹⁷⁹. Мән бу барәдә Сиздән хәбәр тутмаг фикриндә идим. Мәнчә, Јури илә кәрәк Сиз *өзүнүз* вә мәһз инди *јазышасыңыз* respective* ону өз јаныныза кәтиртириб ондан тә'минат аласыңыз, даһа јахшысы исә галанынын е'тибарлы бир јерә *көчүрүлмәсинә* наил оласыңыз.

Домов + Богданов + Марат бу күн БМ-дән пленумун V ахырларына — VI эввәлләринә тә'јин олунмасыны тәләб едирләр. Әслиндә пленум анчаг даһа сонралар мүмкүндүр.

Чидди сурәтдә мүаличә олунун, һәр шејдә һәкимләрә гулаг асын ки, һеч олмаса пленумадәк бир аз дүзәләсиниз. *Хаһиш олунур*, санаторијадан әкилмәк фикрини атасыңыз: биздә әсла адам јохдур вә әкәр Сиз өзүнүзү дүзәлтмәсәниз (бу исә асан дејилдир, һеч хүлјаја ујмајын, бунун үчүн *чидди* мүаличә олунмаг лазымдыр!), биз мәһв ола биләрик.

Чалышын Лјубичлә там мүнтәзәм јазышмаја кирәсиниз вә буну *давам етдирәсиниз: бу зәруридир*, чүнки ола биләр, әлачсыз галдыгда ону кәтирмәк лазым кәлсин. Оунла мүтләг *билаваситә* јазышмаға наил олун.

Әлинизи сыхырам. *Н. Ленин*

*Парисдән Давоса (Исвечрә)
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур*

И. Ф. ДУБРОВИНСКИЈЭ

29. IV. 09.

Эзиз дост! Бу күн Сизин мәктубунузу алдым. Неч бир һалда санаторијада чыхмајын. *Неч бир һалда* меһманханаја көчмәјин. Ренита-дәк Сиз *чидди сурәт-дә* јахшылашмалысыңыз, бу исә анчаг санаторијада мүмкүндүр. Биз бурада бу ахмаг, хырдачы, кизли вә чиркин деди-годуја гаршы мүбаризәдә лап әсәбиләш-мишик: өзүмүзү БМ жыгынчағындап кәнара чәкдик (чүнки даһа дөзмәк олмур), —вә бунунла Маратын да, Домовун да үчгат әсәбиләшмәсинә сәбәб олдуғ! Нә олар, чәһәннәмә ки! Лакин жыгынчаг заманы үчүн Сизин там сағлам олманыз лазымдыр, буна көрә дә чидди мүаличә олунун вә *әсла* санаторијада чых-мајын.

Кеч дә олса, сәфәр барәсиндә инди Ј. илә мәсәлә, дејәсән, дүзәлмишдир.

Русијада вәзијјәт писдир: *бүтүн* Урал, бүтүн кон-франс әлә кечмишдир. Көрүнүр, Шур да әлә кечмиш-дир: јохса онун сүкутуна башга сәбәб ола билмәз. Власовдан неч бир хәбәр јохдур.

Волскини охумусунузму?¹⁸⁰ *Өз рә'јинизи билдирин* вә әкәр китабча лазым дејилсә, ону көндәрин.

Роза барәдә неч нә билмирәм. Даһа јахшы олмазмы ки, Сиз өзүнүз онунла билаваситә јазышасыңыз?

Әлинизи бәрк сыхырам. Сизин *Ленин*

Парисдән Давоса (Исвечрә)
көндәрилмишдир

Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур

И. Ф. ДУБРОВИНСКИЈЭ

4/V 09.

Эзиз дост! Сизин мәктубунузу алдым вә ән гәти су-рәтдә протест едирәм. Тутаг ки, биз Покровски барә-синдә сәлв етмишик (мән буну бојнума алмаға вә тәг-

сири тамамилә өз үзәримә көтүрмәјә һазырам, чүнки Григорини мән разы салмышам), лакин буна көрә Сизин кетмәниз лап мә'насыздыр. Покровски мәсәләсини даһа дүзәлтмәк олмаз. Мешковскини Власовдан әввәл вә вилајәтлиләрдән әввәл чағырмаға (Шур саламатдыр вә замин олур ки, Москвадан отзовист кечмәјәчәкдир, Лјадов вә Алексински...* — о инди Капридәдир — о да кечмәјәчәкдир. Питердән, дејирләр, антиотзовист олачагдыр) еһтијач јохдур. *Инди* — БМ-нын пленум-уну көзләмәк лазымдыр. Јохса деди-году артачагдыр, — биз исә һәр һалда бунун *габағыны алмышыг*. Шүбһәсиздир ки, Покровскинин олдуғу јығынчагда Богданов онларча *јени* инчиклик төрәдәр вә Покровскини дә буна чәлб едәрди, инди анчаг бири баш вермишдир. Бу исә лабүд иди: кәлин, буну шиширтмәјин! Дүнәнки битәрәфләрин: Никитичин дә, Лјадовун да, Покровскинин дә «гәзәбләнмәси» тәсадүфи дејил, *лабүддүр*: иш бөјүмүшдүр. Бөјүмүшдүр вә ирин партламаға башлајыр, һәр төрәфә үфунәт јәјән деди-годуја исә һәмишә дөзмәк олмур.

Лакин Сизин кетмәјиниз ағылсызлыгдыр. Биз бурада бир ај даһа дөзәрик, нараһат олмајын, иш писләшмәз. Сизин исә *јығынчағадак* әсәбләринизи корламағыңыз (Парис, әсәбләри дедикчә корлајыр) — лап мә'насыздыр.

1000 гат протест едирәм: лап пленум-ун *өзүнәдак* мүтләг санаторијада галын. 200—300 frs. гәнаәт етмәк ахмаглыгдыр. Әкәр Сиз *санаторијада* галсаныз, пленум-да һеч олмазса, әсәбләри тамамилә саламат вә *хырда* деди-годуја чәлб едилмәмиш (бурада *Сизи*, лап ағыл дәрјасы олсаныз да, *чәлб едәрләр*) бир адамымыз олар. Әкәр Сиз кетсәниз, иш үчүн *һеч бир фәјдасы олмадығы* һалда, һирсләнәнләрин *сајыны артырмыш* оларсыңыз.

Гәти протест едирәм: һеч бир һалда кетмәјин, пленум-ун *өзүнәдак* мүтләг санаторијада галын.

Власовдан һәлә бир хәбәр јохдур. Сәбир етмәк лазымдыр. Линдовдан мәктуб вар иди: 1—2 ај сонра

* Әлјазмасында бир сөз охунмамышдыр. Ред.

кəлмəјə принципə разыдыр. Бу лап јеринə дүшəр. Орловски чаваб вермир. Лап бир ај сонра һамымыз бир јерə јығылмыш оларыг, онда бахарыг, һəлəлик исə *əмəлли-баилы* јахшылашын вə һеч олмаса Сиз əсəбилəшмəјин, Иса хатиринə.

Бу күн 18. IV тарихли мəkтуб алмышам ки, мəним китабым һазырдыр*. Ахыр ки! Онун лəнкимəси мəни һəр шejдəн артыг əсəбилəшдирмишди. Кəһнə үсулла 25—26. IV үчүн ону бура чатдырмағы вəд едирлəр.

Əлинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

*Парисдэн Давоса (Исвечрə)
кəндəрилмишдир*

*Илк дəфə, əлјазмасындан
чап олунур*

138

И. Ф. ДУБРОВИНСКИЈ

5/V 09.

[Əзиз дост!]** Дүнəн Марат (тамамилə мұхалифəт тəрəфиндəдир) вə Власов (бизимлəдир) кəлдиəр. Власов бир нечə күндəн сонра Сизин јаныныза *кəлмəји вəд едир*. Демəли, кəзлəјин вə бир-бириниздəн ајрылмамаг үчүн һеч бир јерə *тəрпəнмəјин*. Власов Сизин əһвал-руһијјəниздəдир: принцип етибарилə бизимлəдир, лакин тəлəсмəјə кəрə, Покровскинин гəлəбəсинə етс. кəрə мəзəммəт елəјир. Демəли, *горхмајын*: бу күндəн Власов һакимијјəт башында олачаг вə биз инди һеч бир ујғунсузлуг етмəрик.

Власов адамларла јола кетмəји вə онлары əлə алмағы бачармадығымыза кəрə бизи мəзəммəт едир (о бурада һаглыдыр). Демəли, бурада да *горхмајын*: Власов бу күндəн бүтүн бунлары јолуна гојачагдыр.

Мешковски, вилајəтлилəр јола дүшмүшлəр. Демəли, һəр шejи едəчəјик. [Демəли], нараһат олмајын, чидди

* «Материализм вə эмпириокритисизм» китабындан бəһс олунур (бах: Əсəрлəри. 5-чи нəшри, 18-чи чилд). *Ред.*

** Сəнəдин əлјазмасы гисмən хараб олмушдур. Квадрат мөтəризəјə алынмыш сөзлəр мəнасына кəрə бəрпə едилмишдир. *Ред.*

мүаличә олунун. Неч бир һалда санаторијадан тәрпән-мәјин.

Әкәр Сиз үч һәфтәјә (даһа доғрусу тәгрибән үч һәфтәјә, чүнки һәлә дүрүст мә'лум дејилдир) тамамилә мүаличә олунмасын, онда Сиз ишләри корларсынын. Бир нечә јүз франкы әсиркәмәјин, бу мә'насыздыр. Мүаличә олунун, кәзин, јатын, јејин [мүтләг], чүнки [партија] үчүн бизә сағлам әмлак лазымдыр.

Бу күн Парис группунун јығынчағы олмушдур. Ченеврә группу БМ илә әлагәни кәсдијини е'лан етмиш вә Парис группуну да белә етмәјә чағырмышдыр. Марат Ченеврә леһинә нитг сөјләди: Власов онун әлејһинә данышды. Бу јахшыдыр: Ченеврә тәффригәјә *башламышдыр* вә Марат бу мәсәләни БМ-ә чыхармадан вә БМ-нын хәбәри олмадан группу БМ үзәринә салдырмышдыр.

Онлар өzlәри башлајырлар, өzlәри дә өzlәрини әнкәлә салырлар.

Сағлыгла [галын]. Мүаличә вә јенә мүаличә олунун, нараһат олмајын!

Сизин [Ленин]

Парисдән Давоса (Исвечрә)
көндәрилмишдир

Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур

Р. ЛУКСЕМБУРГА

18. V. 09.

Werte Genossin!*

Ахырынчы көрүшүмүз заманы¹⁸¹ Мах барәсиндәки сөһбәтимиздән бир хатирә олараг, фәлсәфә китабымын бир нүсхәсини дүнән сифаришли бандеролла Сизә көндәрдим.

Әкәр мүмкүнсә, чох хаһиш едәрдим, «Neue Zeit» үчүн бу китаб һаггында¹⁸² «Verzeichnis der in der Redaktion eingelaufenen Druck-Schriften»дә** бир гејд

* — Һөрмәтли јолдаш! Ред.

** — «Редаксијаја кәлән мәтбу әсәрләрин сијаһысы». Ред.

верәсиниз. Әкәр бунун үчүн мәһз рәсмијјәти көзләмәк лазымдырса, јә'ни редаксиянын өзүнә (русча билмирләр) китабы көндәрмәк лазымдырса, хаһиш едирәм, мәнә бу барәдә јазасыныз, мән «Neue Zeit» редаксиясына ајрыча бир нүсхә көндәрмәјә чалышарам.

Болшевикләр арасында бизим дахили мүбаризәмиз һаггында Сиз, әлбәттә, јол. Тышкадан ешитмисиниз. Отзовистләрә вә ултиматумчулара гаршы Сизин мәгаләниз һамынын чох хошуна кәлир¹⁸³: анчаг һејф ки, Сиз русча *чох аз* чыхыш едирсиниз, алманларын зәнкин сосиал-демократ партијасыны русијалыларын јохсул сосиал-демократ партијасындан үстүн тутурсунуз.

Сағлыгла галын! Тышкаја салам. Әдинизи сыхырам.

Н. Ленин

Р. С. 33-чү №-дә Ротштејнин (көзәл) мәгаләсинә «Neue Zeit» редаксиясынын гејди мәндә белә бир фикир доғурур ки, Каутскинин Брүсселдә I. L. Р.*-ни мүдафиә етмәси инди онун өзүнүн дә о гәдәр хошуна кәлмир¹⁸⁴... Бу беләдирми?

Парисдән Берлинә көндәрилмишидир

*Илк дәфә 1925-чи илдә
Ленин мәчмүәсинин III китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олуңур

К. ҺҮИСМАНСА

20 ијул 1909.

Әзиз јолдаш Һүисманс!

Лүтфән мәни бағышлајын ки, чавабым бир гәдәр ләнкимишидир. Бир сыра шәраит мәним Сизә бундан тез јазмағыма мане олмушдур.

Русија сосиал-демократ фәһлә партијасы програмынын мәнә көндәрдијиниз тәрчүмәси мәнә әсла мүқәм-

* — Independent Labour Party — Мүстәгил фәһлә партијасы. *Ред.*

мәл көрүнмүр¹⁸⁵. Лакин мән өзүм франсызча о гәдәр аз билирәм ки, чәсарәт едиб тәрчүмәнин тәсһининә киришә билмирәм. Јолдаш Шарл Раппопорт («Социализм»¹⁸⁶ журналы редаксиясындан) илтифат едиб бу иши көрмәјә разылыг вермишдир. О, тәрчүмәни редактә едәр вә мән үмид едирәм ки, буну Сизә тезликлә көндәрим.

Бејнәлхалг социалист бүросунун ичласына кәлдикдә, мән нојабра тәрәфдарам.

Мәним јени үнвәным: Mr. Wl. Oulianoff
4. Rue Marie-Rose. 4.
Paris (XIV).

Әзиз јолдаш, достлуг саламымы гәбул еднн.

Н. Ленин

Бруссела көндәрилмишдир

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасынын фото сурәтиндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

141

К. ЫҮИСМАНСА

29/VII—09.

Әзиз јолдаш!

III Дума социал-демократ депутатларынын сијаһысы беләдир:

Предкалн
Кекечкори
Кузнетсов
Полетајев
Захаров
Јегоров
Сурков
Чхеидзе

Покровски 2 (Думада бу фамилијада
ики депутат вар)

Вojлошников
Путјатин
Белоусов
Воронин
Шурканов
Астрахантсев

Депутатларын үнванына кәлдикдә мән инди, Думанын ишиндәки фасилә заманы, Сизә ашағыдакы үнвандан башга һеч бир әлавә үнван көстәрә билмәрәм: «Gosoudarstvennaja Douma. Tavricheskij Dvoretz. St.-Pétersbourg. Ч-б депутат филанкәсә».

Әзиз јолдаш, достлуг саламымы гәбул един.

Вл. Улјанов

4. Rue Marie-Rose. 4.
Paris. (XIV).

Бруссела кәндәрилмишдир

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russ et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасынын фото сурәтиндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

142

К. ҺҮИСМАНСА

30/VII 09.

Әзиз јолдаш Һүисманс!

Ичәзәнизлә бу мәктубу верән, партијамызын үзвү јолдаш Богдасарјаны Сизә тәгдим едим. Һәбсханадан чыхан бу јолдаша гоһумлары һәр һансы бир јардым көстәрмәкдән имтина етмишләр, одур ки, о, даһа уни-верситетдә охумағы давам етдирә билмир. О, франсыз дилини јахшы билир, үмид едирәм ки, онун үчүн зейни бир иш тапмаг Сизә чәтин олмаз.

Сизә габагчадан тәшәккүр едир вә Сизә өз гардаш-
лыг саламымы көндәрирәм.

Н. Ленин

Парисдә җазылмышдыр

Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашагыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4

Рус дилиндә илк дәфә,
әлҗазмасындан чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрҗүмә едилмишдир

143

КАПРИ МӘКТӘБИ ТӘШКИЛАТЧЫЛАРЫНА

18 август 1909.

Һөрмәтли јолдашлар!

Бу күнләрдә Сизин дә'вәтнамәнизи алдым. Сиз җа-
зырсыныз ки, мәктәбин програмы әлавә олунур, лакин
ону (програмы) алмамышам.

Капри адасындакы мәктәбә мәним мүнәсибәтим
«Пролетарий» кениш редаксиясынын гәтнамәсин-
дә билдирилмишдир («Пролетарий»нин 46-чы №-синә
әлавә вә онун 46-чы №-си*). Әкәр Сиз «Пролетарий»ни
вә она әлавәләри, һабелә партија үзвү олан болше-
викләрә мәктәб һаггында, чап олунмуш вәрәгә шәк-
линдә көндәрилән хүсуси мәктубу көрмәмишсинизсә,
редаксия бүтүн бу материаллары мәмнунијјәтлә Сизә
көндәрәр. Ишин маһијјәтинә кәлдикдә, Сизә белә ча-
ваб вермәлијәм ки, Капри мәктәбинин партијамызда
јени фраксиянын — мәним рәғбәт бәсләмәдијим фрак-
сиянын — дүзәлтдији мәктәб һесап етмәјим, мәним бу
бахышым, әлбәттә, Русијадан јерли тәшкيلاتлар тә-
рәфиндән көндәрилән јолдашлара мүнәзирәләр оху-
магдан имтина етмәк үчүн һеч бир әсас вермир. Бу
јолдашларын бахышлары һәр нечә олурса-олсун, мән
онлара сосиал-демократијаны марагландыран мәсәлә-
ләр һаггында бир сыра мүнәзирәләр охумаға һәмишә
мәмнунијјәтлә разы оларам. Мән, әлбәттә, Капријә
мүнәзирә охумаға кетмәрәм, лакин Парисдә һәвәслә

* Бах: В. И. Ленин. «Харичдә NN-дә дүзәлдилән партија мәктәби һаг-
гында» гәтнамә вә «Тәсвијәчилијин тәсвијәси» мәғаләси (Әсәрләри, 5-чү
мәһри, 19-чу чилд, сәһ. 42—43 вә 44—53). Ред.

мүһазирэлэр охујарам. Русијадан көндөрилэн доггуз нэфэр јолдашын Парисэ кэлмәси (Сизин таныдығыңыз Лјова јолдашын билдирдији рэгәми көтүрүрәм), — һәтта малијјә чәһәтдән дә үч нэфәр мүһазирәчинин (Сизин Лјоваја вә Иннокентијә мүрачиәтиниз мәнә мә'лумдур) Парисдән Капријә кетмәсиндән учуз баша кәләрди. Малијјә мүһаһизэләриндән әләвә там бир сыра башга мүһаһизэләр дә вардыр ки, бунлар мүгајисә едилмәјәчәк дәрәчәдә даһа мүһүм вә Сизә шүбһәсиз тамамилә ајдындыр вә харичдә һәгиги партија мәктәби үчүн Парисин мүнасиб олдуғуну көстәрир. Һәр һалда замин ола биләрәм ки, «*Пролетарий*» редаксиясы Сизин арзуладығыңыз мүһазирэләрин Парисдә тәшкили үчүн өзүндән асылы олан һәр шеји едәр.

С.-д. саламы илә *Н. Ленин.*

Р. S. Сиз мәктәбин рәсми үнваныны билдирмәји унутмусунуз.

*Бомбондан (Франса)
Парис вәситәсилә Капри адасына
(Италија) көндөрилмишидир*

*1909-чу илин августунда
«Партија мәктәби һаггында
мәсәләјә даир» вәрәгәдә
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунар

А. И. ЛУБИМОВА

Әзиз Марк!

Мәним каприлиләрә чавабымы Лјова үчүн көндөрирәм*. Әкәр о лазым билсә, гој Инок үчүн сурәтини чыхарсын, сонра исә мәктубу Капријә көндәрсин — үнваны мән билмирәм. Фикримчә, 2 зәрфдә көндөрмәк олар: үст зәрфдә: *Signor Massimo Gorki. Villa. Blaesus. Capri. Italie*, — ичәри зәрфдә исә: мәктәбин Ичраијјә комиссиясы үчүн — јазмалы.

Башга үнван билмирәм.

* Бах: әввәлки мәктуб. Ред.

Тротски барэдэ демэлијэм ки, редаксијада *барабар-лик* һаггында МК үзвү тэрэфиндэн она едилэн тэкли-фи о рэдд етсэ (о исэ артыг рэдд етмишдир!) мэн она *көмөк* көстөрилмәсинин эн гәти сурәтдә әлејһинә ола-чағам. Бу мәсәлә БМ Ичрайјә комиссијасы тэрэфин-дән һәлл едилмәдән Тротскијә көмөк көстөрилмәси саһәсиндә *һе ч бир* аддыма *јол верилә билмәз*. Буна көрә дә «*Пролетарий*» мәтбәәсиндә «*Правда*»нын¹⁸⁷ чап едилмәсинә Тәсәррүфат комиссијасынын анчаг о һал-да разы олмаға ихтијары вардыр ки, бу, *јени фраксија-ја* көмөк дејил (чүнки Тротски јени фраксија тә'сис едир, МК үзвү олан болшевик исә она *бунун әвәзиндә* партијаја кәлмәји тәклиф едирди) — мүрәттибләрин сәрбәст олмасы шәртилә башгалары үчүн олдуғу кими, пулла, *там* бир тичарәт сөвдәси олсун вә и. а. Эн гәти сурәтдә тә'кид едирәм ки, «*Правда*»ја мүнәсибәт мәсәләси һәлә БМ Ичрайјә комиссијасы тэрэфиндән һәлл олуначагдыр вә бу һәлл едиләнәдәк *көмөк* көстөрмәк саһәсиндә һе ч бир аддым атмаг олмаз, *һе ч бир шејлә* өз әл-голумузу бағлаја билмәрик.

Әлинизи сыхырам. *Н. Ленин*

Р. С. Мәним каприлиләрә мәктубумун *һәр һалда* су-рәтини чыхармағы хаһиш едирәм. БМ үчүн лазым ола биләр.

*1909-чу ил августун 18-дә
јазылмышдыр*

*Бомбондан (Франса) Парисә
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1933-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин XXV китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

КАПРИДӘКИ МЭКТЭБ ШУРАСЫНА БОЛШЕВИК МЭРКЭЗИ МЭКТУБУНУН ЛАЈИҺӘСИ¹⁸⁸

Болшевик Мәркәзинин Ичрайјә комиссијасы «Кап-ридәки партија мәктәби *Шурасынын*» 16. VIII. 09 та-

рихли мә'луматында БМ тәрәфиндән *«идеја нәзарәтинә»* гаршы Шуранын гәтијјән е'тираз етмәдијини билдирмәсиндән фөвгәл'адә дәрәчәдә шад олмушдур.

Лакин БМ бу нәзарәти өз үзәринә көтүрүб ону һәјата кечирә биләчәкдирми, мәктәбә әдәбијјат вә малијјә чәһәтдән јардым көстәрә биләчәкдирми, — Шуранын јаздығы бу мәсәләләри һәлл етмәк үчүн мәктәбин ишләринә әтрафлы бәләд олмаг лазымдыр. БМ исә мәктәб һаггында *әтрафлы бир шеј* билмир.

Әкәр *мәктәбин Шурасы* (өзү јаздығы кими) чап олунмуш гәтнамәләрдән вә *«Пролетарий»дән* БМ-ин бахышларыны билдијинә көрә, БМ-ин тәркибини онун кечмиш үзвләриндән билдијинә көрә БМ-ин мәктәбә мүнәсибәтини *мүзакирә едә билмишсә*, — БМ мәктәбин Шурасынын хаһишинә өз мүнәсибәти мәсәләсини *мүзакирә* едә билмәз, чүнки БМ билмир ки, (1) мәктәбин *Шурасы* нәдир, (2) мәктәбин *Ичраијјә комиссијасы* нәдир, (3) мәктәбин *програмы* нечәдир (мәктәбин *Ичраијјә комиссијасы* буну көндәрмәји вә'д етмишди, лакин көндәрмәмишдир), (4) мәктәбин *мүһазирәчиләринин* вә (5) мәктәбдәки *шакирдләрин* индики тәркиби кимләрдән ибарәтдир, (6) мәктәбин индики *вәсаити* нә гәдәрдир, (7) *курсларын* нә гәдәр давам етмәси нәзәр-дә тутулур, (8) мәктәбин шакирдләри онун индики јери илә, јә'ни Капри адасы илә нә дәрәчәдә әлагәдар-дырлар, (9) мәктәбин шакирдләри Парисә кәлә биләрләрми (БМ-ин үч үзвү шәхсән өзләри тәрәфиндән онлара буну јазмышдылар), нә мүддәтә кәлә биләрләр вә и. а.

Бу чүр мә'луматы олмадан БМ һәләлик јалныз бир шеј дејә биләр: БМ Русијада ишләјән с.-д. тәшкилатларынын *бүтүн үзвләринә*, һабелә һәмин тәшкилатлар тәрәфиндән *көндәрилән бүтүн јолдашлара* с.-д. дүнјәкөрүшүнү дәриндән өјрәнмәкдә *әдәбијјатчылар вә мүһазирәчиләр* *васитәсилә* һәр чүр көмәк көстәрмәјә һазырдыр, һабелә бу мәсәлә јерли тәшкилатлара көмәклә әлагәдар *мүзакирә* едилдикдән сонра имкан даирәсиндә малијјә чәһәтчә дә көмәкдән имтина етмир.

БМ мәктәбин *Шурасына* рәсми сурәтдә 1) *«Пролета-*

рий»нин 39—46-чы №-лэринин комплектини; 2) БМ-ин мәктәб һаггында (чап олунмуш) мәктубуну; 3) БМ гәтнамәләрини көндәрир.

С.-д. саламы илә

«Пролетарий» кениш редаксиясының
Ичраијјә комиссиясы

1909-чу ил августун 18-и илә
30-у арасында јазылмышдыр

Илк дәфә 1933-чу илдә
Ленин мәчмуәсинин XXV китабында
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

146

Г. Ж. ЗИНОВЈЕВӘ

Әзиз Гр.!

«Социал-Демократ»ын¹⁸⁹ 7—8-чи №-сини алдым. Тротскинин имзасы әлејһинә протест едирәм: имзалары атмаг лазымдыр. (Һәлә мәгаләләри охумаға мачал таппамышам.)

«Пролетарий» барәдә бу фикирдәјәм ки, орада: 1) СПБ-дәки сечкиләр һаггында мәгалә («Речь»ин вә Водовозовун, «Речь» Водовозов һаггында јалан јазмамышса, бајағылығы илә әлагәдар олараг); 2) Исвеч тәтили һаггында — һөкмән јекун мәгаләси; 3) һабелә Испанија һадисәләри һаггында¹⁹⁰; 4) тәсвијәчилик әлејһдары олан ченеврәли (Georgien¹⁹¹) илә меншевикләрин (ән алчаг) полемикасы мүнәсибәтилә; 5) әлавәдә Максимов вә К⁰-сынын «Ачыг мәктубуна»¹⁹² ајрыча вәрәгә шәклиндә чаваб дәрч етмәк лазымдыр. Онлара лазыми чаваб верилмәлидир ки, бу әчлафлар өз јаланлары илә чамааты чашдырмасынлар.

Мән 3 һәфтә истирахәтдән сонра өзүмә кәлмәјә башлајырам. Олсун ки, 4 вә 5-чи №-ни, — узаг башы 1-чи №-ни дә өз өһдәмә көтүрәрдим, лакин һәлә вәд етмәјә горхурам. Сизин рәјинизи вә мүддәтләри (дүрүст) јазын. «Пролетарий» үчүн даһа нә вар?

2 вә 3-чү №-ни «Vorwärts» кими тәртиб етмәк олар: јазмағы өһдәнизә көтүрсәниз, Сизә көндәрәрәм.

Сиз «Правда» барэдэ Тротскинин Инока мактубуну охумусунузму? Экэр охумусунузса, үмид едирэм јегин етмисиниз ки, Тротски өзүнү Рјазанов вэ К⁰-сы *типли* эн алчаг мәнсэбпәрэст вэ фраксијачы кими апармышдыр? Ја редаксијада бәрабәрлик олмалы, МК-ја *табе олмалы* вэ Парисэ Тротскидән башга һеч кәси апармамалы (бу алчаг, «Правда»нын бүтүн һәрифләр дәстәсини бизим һесабымыза «дүзәлтмәк» истәјир!) — ја да бу дәләдузла әлагәни кәсмәли вэ ону МО-да ифша етмәли. Партија һаггында бошбоғазлыг едир, амма өзүнү бүтүн башга фраксијачылардан даһа пис апарыр.

Әлинизи сыхырам. *Н. Ленин*

Р. С. Дејәсән, Каменевә гәләм чәкәчәјик? «Ичтимаи һәрәкат» һаггында 1½ ајдан (вә ја јарым илдән) бәри вәд едилмиш фелјетон??...¹⁹³.

Мәним үнваным: Mr. Wl. Oulianoff. (Chez madame Lecreux). *Bombon* (Seine-et-Marne).

1909-чу ил августун 24-дә
јазылмышдыр
Парисә көндәрилмишдир

Илк дәфә 1933-чу илдә
Ленин мәчмуәсинин XXV китабында
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

Г. Ј. ЗИНОВЈЕВӘ

Каменевин мәгаләсинин ахырынчы үчдә ики һиссәси лап писдир вә чәтин ки, дәјишдирмәк мүмкүн олсун. Мән әввәлинчи үчдә бир һиссәсини (сәһ. 1—сәһ. 5 ахырадәк) дүзәлтдим, лакин керисини дүзәлдә билмәјәчәјәм, чүнки көрүрәм ки, даһа бу, *дүзәлтмәк* дејил, *дәјишдириб тәзәдән јазмагдыр*.

Каменев өз фикрини (јә’ни бу фикрини ки, октјабристләр вә сағлар хырда-хырда шејләр үстүндә мүбаризә апарырлар, монархијанын буржуа монархијасына чеврилмәси јолунда онларын мүбаризәси, чәкишмәси,

савашы лабүддүр, бу савашдан ингилаб анчаг *долајы* *јолла*, јә'ни пролетариат мејдана чыхдыгы заман *до-ғур*, билаваситә, буржуазијанын өз «соллашмасындан» доғмур) — бу фикри мәгаләнин һәмин һиссәсиндә ол-мазын дәрәчәдә долашыг, гарышыг бир шәкилдә, мин-ләрлә лүзумсуз дүјүнләрлә ифадә едир.

Мәнчә, белә бир шәкилдә бурахмаг *о л м а з*.

Ја мүәллифи разы салын ки, ахырынчы үчдә ики һиссәсини *дәјиш дириб јенидән јазсын*, — онда биз мәгаләни «дүзәлдәрик», — ја да ахырынчы үчдә ики һиссәсини өзүнүз тәгрибән тәзәдән јазмаға чәһд един.

Тәгрибән нечә дәјишдирмәк планыны әлавә едирәм (сәһ. 1—3 мүрәккәблә)*.

1909-чу илин августунда
јазылмышдыр

Бомбондан Аркашона (Франса)
көндәрилмишдир

Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмүәсинин XIII китабында
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунар

К. ҺҮИСМАНСА

26 август 1909.

Әзиз јолдаш Һүисмане!

Сизин 23. 8. тарихли мәктубунузу алдым вә Кертсигин мәктубунун мәнә көндәрдијиниз сурәти үчүн Сизә чох тәшәккүр едирәм.

Бу чәнаб чохдандыр ки, мәни өз мәктублары илә тә'гиб едир; о һәтта мәнимлә данышмаг истәјирди, ла-кин мән, әлбәттә, имтина етдим, чүнки *бүтүн партија-ларын* нүмајәндәләриндән ибарәт олан ингилаби три-буналын һөкмү вардыр вә бу һөкмә көрә ч. Кертсиг *ингилаби партијанын* үзвү ола билмәз. Бу һөкм ләғв едилмәмишдир вә әкәр ч. Кертсиг Сизә көн-

* Мәгаләни дәјишдирмәк планы Сов.ИКП МҚ јанында Марксизм-Ленинизм Институтунун Мәркәзи партија архивиндә тапылжамышдыр. Ред.

дәрдији мәктубда бу һөкмдән ән мүнүм јери атмыш-дырса, ачыг јалан дејир¹⁹⁴.

О ишә јенидән бахылмасыны хаһиш едирми? Буна онун там һаггы вар. Лакин бу чәнаб билмәјә билмәз ки, ишә јенидән бахылмасыны тәләб етмәк үчүн гануни вә дүз бир јол вардыр вә әкәр о, бу јолдан гачырса, әкәр о, БСБ-јә мұраһиәт етмәји үстүн тутурса — бу, *онун вичдансызлығына* јени бир сүбүтдур (мәнә белә кәлир).

Ишә јенидән бахылмасыны хаһиш етмәк үчүн легал вә дүз бир јол вардыр, — бу да өз хаһишини Ченеврәдә нұмајәндәләри трибуналда иштирак етмиш партијаларын мәркәзи комитәләринә көндәрмәкдир. Нәјә көрә ч. Кертсиг һәммин комитәләрә мұраһиәт етмир? Нәјә көрә о, Буртсевин үзв олдуғу *социалист-ингилабчылар партијасы Мәркәзи Комитәсинә* мұраһиәт етмәдән, ч. Буртсевин шәхси рә'јини ситат кәтирир? Нәјә көрә Русија социал-демократ фәһлә партијасынын Мәркәзи Комитәсинә мұраһиәт етмәјәрәк, БСБ-јә мұраһиәт едир вә болшевикләрә бөһтан атараг дејир ки, онлар «вичдансыз» һәрәкәт едирләр? Болшевикләр бу партијанын бир һиссәсини тәшкил едирләр. 15 үзвдән ибарәт олан Мәркәзи Комитәдә болшевикләрин анчаг 5 үзвү вардыр.

Өзүнүз дејип, бу ишдә ким вичдансыз һәрәкәт едир?

Мән Ченеврәдә Кертсигин ишини тәһгиг етмиш болшевик дәрнәјинин һеч вахт үзвү олмамышам. Әкәр ч-б Кертсиг белә һесаб едирсә ки, һәммин истинтаг комиссијасынын үзвләри гануни һәрәкәт етмәмишләр вә и. а., онун партија Мәркәзи Комитәсинә мұраһиәт етмәјә һүғуғу вардыр (вә бу онун борчудур).

Мәним фикримчә, Интернационала даһил олан партијаларын мәркәзи комитәләри тәрәфиндән әввәлчәдән нәзәрдән кечирилмәмиш шикајәт вә хаһишләри Беј-нәлхалг социалист бүросу гәбул едә билмәз. Мән јахшы баша дүшүрәм ки, һәр бир башга вәтәндаш кими, ч-б Кертсигин дә Интернационала даһил олан бүтүн партијаларын мәркәзи комитәләринин *ғарарындан* БСБ-јә шикајәт етмәк һаггы вардыр. Лакин о әкәр

Интернационалын үзвү олан партијаларын мәркәзи комитәләринә мұрачиәт етмәк истәмирсә, онда мәним фикримчә, онун БСБ-јә дә мұрачиәт етмәк һүгугу јохдур.

Мәним фикримчә, БСБ-нин ч-б Кертсигә верә билә-чәји јеканә чаваб белә ола биләр: нүмајәндәләри трибуналда иштирак етмиш бүтүн партијаларын мәркәзи комитәләринә, јә'ни Русија сосиал-демократ фәһлә партијасынын, сосиалист-ингилабчылар партијасынын, Бундун *вә илахир* мәркәзи комитәләринә мұрачиәт един. Әкәр бу комитәләр Сизә һеч бир чаваб вермәсәләр, јахуд рәдд чавабы версәләр, Сиз анчаг о заман БСБ-дән хаһиш вә ја Интернационала даһил олан бу вә ја башга партијанын мәркәзи комитәсинин бу вә ја башга гәрарындан шикајәт едә биләрсиниз. Мәним рә'јим беләдир, һәм БСБ-нин үзвү, һәм болшевик, һәм дә Русија сосиал-демократ фәһлә партијасы Мәркәзи Комитәсинин үзвү олмаг е'тибарилә мән буну Сизә билдирирәм. (СД Фәһлә партијасы Мәркәзи Комитәсинин Парисдә хүсуси *бүросу* вардыр вә ч. Кертсиг чох јахшы билир ки, о, һәмин бүроја мұрачиәт етмәли иди. Мән ки, бу бүронун үзвү дејиләм.)

Әзиз Һүисманс, мән чох тәәссүф едирәм ки, 1909-чу ил августун 30-да вә 31-дә Парисдә ола билмәјәчәк вә буна көрә дә Сизинлә бу мәсәлә барәсиндә сөлһәт едә билмәјәчәјәм. Үмид едирәм ки, Сиз франсызча пис јаздығыма вә һәддиндән артыг узун чыхан бу мәктубла Сизә әзијјәт вердијимә көрә мәни бағышларсыныз.

Мән инди шәһәрдән кәнарда динчәлирәм (Mr. Wl. Oulianoff. Chez m-me Lecreux. *Bombon*, Seine-et-Marne). Сентјабрын 15-дәк Парисә гајыдачағам.

Сизин Н. Ленин

Брусселә көндәрилмишдир

Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4

Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасынын фото сурәтиндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир

Л. Б. КАМЕНЕВЭ

Эзиз Л. Б.!

Һәр ики мәктубу вә мәгаләни алдым. Мәнчә, мәгаләдә ихтисарлар етмәк لازым кәләрди. Бунлары етмәјә чалышарам — билмирәм едә биләчәјәмми?

Пролетариатын бејнәлхалг һәмрә'јлији һаггында мәгаләләри көзләјәчәјәм (мәндә Бејнәлхалг социалист бүросунун бу мәсәләјә даир тә'мим мәктубу вардыр; көндәрмирәм, чүнки кечдир). Бу хүсусда Григоријә хәбәр верин.

Соколов һаггында гәзетләрдә нә варды? Мәни бу, сон дәрәчә нараһат едир, чүнки мән СПБ-дәки сечки-ләр һаггында јазмаға һазырлашырдым. «Речь»дә охум ки, с.-д.-ләр Соколову ирәли сүрүрләр. Этрафлы јазып көрәк Сиз һансы «нағыллар» һаггында охумусунуз вә һәмин нөмрәләри мәнә көндәрин.

«Возрождение»дә вә «Современный Мир»дә ресенсијалары охудум¹⁹⁵.

Григори Парисә гајытмасы барәдә јазыр ки, 4/IX үчүн орада олачагдыр. Мән 15/IX-дан әввәл јола дүшмәјәчәјәм. Сизин кәлмәниз һаггындакы суала анчаг буну дејә биләрәм: *әкәр тамамилә* динчәлмисинизсә јахшы оларды кәләсиниз, дәрһал «Пролетарий» клубуна башлајасыныз, фәһләләрә Потресовун тәсвијәчилији һаггында ики реферат (популјар реферат), болшевикләр үчүн «соллар» һаггында бир реферат охујајдыныз, сонра сентјабрын ахырлары үчүн (тәҗрибән) харичи груплара рефератла кетмәк сәфәринә һазырлашајдыныз. Сизин буну етмәниз зәруридир.

Кускова илә көрүшәркән меншевикләр вә Прокопович һаггында данышмаг мараглы олар. Мәгаләләрдә дә, рефератларда да Потресовун тәсвијәчилијинә мүмкүн гәдәр мөһкәм һүчум етмәк лазымдыр. Биз бу мәсәләдә кечикмишик.

Әлинизи сыхырам.

Р. S. Русијадан јазырлар ки, ишләр јахшы дејилдир. Давыдов һәбс едилмишдир. Бурада харицдәки тәшви-гата даһа артыг күч вермәк лазымдыр.

1909-чу ил августун 27-дә
јазылмышдыр
Бомбондон Аркашона (Франса)
көндәрилмишдир

Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур

150

Г. J. ЗИНОВЈЕВЭ

Әзиз Гр.! «Vorwärts»и¹⁹⁸ вә Каменевин мәгаләсини көндәрирәм. Мәгаләни, мәнчә, дәрч етмәк, һәм дә *дәр-һал* дәрч етмәк *лазымдыр*, чүнки «Пролетарий» үчүн һәр чәһәтдән данышыгсыз зәрури олан бу мәгаләни вермәкдә биз онсуз да чох кечикмишик. Буну 2 фелје-тона бөлмәк лазым кәләчәкдир. Биринчисини мән гејд етмиш (с. 1—33) вә дүзәлтмишәм. Бәлкә, Сиз буну даһа да гысалда биләсиниз? Мән корректура заманы бир дә ихтисардан имтина етмирәм; дәрһал јығылма-ға көндәрин вә тапшырын ки, *о саат* корректурасыны мәнә көндәрсинләр. Бу — мүнүм мәгаләдир вә үзәрин-дә диггәтлә ишләмәк лазым кәлир.

Һејф ки, Каменев диггәтсиз ишләјир. Ән кәрәкли мөвзудур, — о исә гурдаланыр, әлләшир, о тәрәф-бу тәрәфә һәрләнир, ишин өзәјини вә маһијјәтини һәгиги мә'нада тута билмир.

Мәгаләнин 2-чи јарысыны бу мә'нада дәјишдирмәк үчүн она көндәрмәк олмазмы? Јахшы оларды! Она һәр икимизин адындан јазын ки, биз 2-чи һиссәнин *јенидән јазылмасыны (1-чи варианты да сахламаг-ла)* — көстәрилән руһда дәјишдирилмәсини хаһиш едирик, — вә көстәрин ки, бу һалда о, көзәл бир мәгалә олар вә и. а. — вә 2-чи һиссәни она көндәрин. Бунун үзәриндә онун јенидән ишләјәчәјинә чох үмид јохдур, лакин тә'кид етмәк вә јенә дә тә'кид етмәк лазымдыр.

Бир дә бу күнләрдә «Пролетарий» үчүн баш мәгалә *вә*д етмишдир. Көрәк.

«Пролетарий» үчүн мәгаләләри јазыб бирбаша јы-

ғылмаға көндэрәчәјәм¹⁹⁷, — чүнки Сиз 4. IX-да Парис-дә олмаг истәјирсиниз.

Мән 15. IX-дан тез гајытмаг фикриндә дејиләм.

Сиз Каменеви әбәс јерә Агсачоп-да сахлајырсыныз. Әкәр о динчәлмишсә, гој гајытсын, *ону нечә олурса-олсун рефератларла көндәрмәк لازымдыр.*

Әлинизи сыхырам. *Н. Ленин*

Мән бундчуларла мәшғул олмаг фикриндә дејиләм. Лакин онларын 2-чи №-нә һүчум етмәк *зәруридир*. Буну Сиз един. Бөјүк мүбариз бир нөмрә бурахарыг. 2-чи № әлејһинә мөгалә јазып¹⁹⁸.

1909-чу ил августун 27-дә

јазылмышдыр

Бомбондан Аркашона (Франса)

көндәрилмишдир

Илк дәфә 1933-чу илдә

Ленин мәчмуәсинин XXV китабында
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

151

КАПРИ МӘҚТӘБИНИН ШАКИРДЛӘРИНӘ

Јули, Ванја, Савели, Иван, Владимир, Станислав вә Фома јолдашлара.

Јени үсулла 30 август 1909-чу ил.

Һөрмәтли јолдашлар! Сиздән мәктәбин програмыны вә ики мәктуб алдым; мәктубларын ахырынчысында Сиз мәнән мәктәби јени фраксија адландырмағын сәбәбләрини сорушурсунуз, — мән өз бахышымы Сизә бир даһа изаһ етмәји өзүмә борч билирәм. Сиз јазырсыныз ки, «мәктәбин фраксија һесаб едилмәси сәбәби халис ујдурмадыр». «Мәктәб үзәриндә һекемонлуг ағласыған шеј дејилдир, чүнки Шуранын чохлуғу биздән ибарәтдир».

Мән гәти дејирәм ки, бу сизин өзүнүзү ачыгча алдатманыз демәкдир. Мәсәлә һеч дә онда дејил ки, сиз «билаваситә фраксијачылыгда» тәгсирләндирирләр; мәсәлә һеч дә Шурада чохлуғун кимләр тәрәфиндә ол-

масында дежилдир. Мәсәлә бундадыр ки, мәктәб 1) јени фраксијанын тәшәббүсү илә; — 2) јалныз јени фраксијанын вәсаити илә; — 3) *јалныз* јени фраксија мұһазирәчиләринин олдуғу јердә; — 4) ән надир истисналар нәзәрә алынмаса, башга фраксијаларын мұһазирәчиләринин *ола билмәјәчәји* јердә дүзәлдилмишдир.

Бүтүн бу шәртләр сизин ирадәниздән асылы дежилдир. Сиз бунлары дәјишдирә билмәзсиниз. Бу шәртләр исә мәктәбин характерини *ирәличәдән мұәјјән едир*, о дәрәчәдә мұәјјән едир ки, сизин һеч бир хош нијјәтиниз вә сизин Шуранын һеч бир гәрары аз-чох мұһүм бир шеји гәтијјән дәјишдирә билмәз.

Һәр бир мәктәбдә ән мұһүм чәһәт мұһазирәләрин идеја-сијаси истигамәтидир. Бу истигамәт нә илә мұәјјән олунур? Тамамилә вә јалныз *мұһазирәчиләрин тәркиби илә*. Јолдашлар, Сиз чох көзәл баша дүшүрсүнүз ки, һәр чүр «нәзарәт», һәр чүр «рәһбәрлик», һәр чүр «програмылар», «низамнамәләр» вә с., бунларын һамысы мұһазирәчиләрин тәркиби гаршысында бош бир шејдир. Һеч бир нәзарәт, һеч чүр програмылар вә и. а. мәшғәләләрин, мұһазирәчиләрин тәркибилә мұәјјән едилән истигамәтини гәтијјән дәјишдирә билмәз. Һәм дә өз һөрмәтини сахлајан һеч бир тәшкилат, фраксија вә ја груп, истигамәти мұһазирәчиләрин тәркибиндән бәлли олан дүшмән мәсләкли бир мәктәб үчүн дүнјанын һеч бир јериндә вә һеч бир заман мәс'улијјәт дашымаға шәрик *олмаз*.

Инди, мәктәбин характерини вә истигамәтини әввәлчәдән мұәјјән едән мұһазирәчиләрин тәркибинә бир нәзәр салын. Јолдашлар, сиз мәнә көндәрдијиниз мәктубу имзаламысыңыз, лакин мәктәбин шакирдләри вә *мұһазирәчиләри* адындан сизин МК-ја мәктубурузда (бу мәктубун сурәти мәнә мәктәбин програмы илә бирликдә чатмышдыр) мұһазирәчиләрин имзасы јохдур. Буна көрә дә мән мұһазирәчиләрин тәркибини тамамилә дүрүст билә билмәрәм. Лакин мәнә мә'лум оланлар да мұһазирәчиләрин тәркиби һаггында фикир јеритмәк **үчүн кифајәтдир**.

Русијадан Мәркәзи сәнаје рајонунун јерли тәшкилатлары бизә јазмышлар ки, Капри мәктәби уғрунда ән гызғын тәшвиғат апаран, бәлкә дә јеканә тәшвиғат

апаран јол. Станислав олмушдур; онун рефератыны динләмиш бә'зи сосиал-демократ дәрнәкләри артыг ону мұһазирәчи сечмишдир. Бу јол. Станислав ән гаты отзовистдир вә фәлсәфәдә марксизмин «тәнгидчисидир». Буну хатырлатмаг кифәјәтдир ки, (1) о өз мәшһур фәлсәфә китабчасында Каутскини биабыр етмишдир; (2) 1908-чи илин декабрында партија конфрансында С.-Петербург отзовисти Вс. илә бирликдә ајрылыб хүсуси отзовистләр фраксијасы дүзәлтмишди; (3) «Рабочее Знамя»нын 5-чи №-синдә онун редактә етдији отзовист «Фәһләнин» мәгаләсинин *анархизм* бахышлары илә долу олдуғуну *һәмин «Рабочее Знамя»* өзү е'тираф етмишдир.

Сонра, Сиз Капридә инди гаршынызда көрдүјүнүз мұһазирәчиләрә бир нәзәр салын. Онларын арасында болшевик јохдур. Амма јени фраксијанын (отзовизм вә аллаһгуручулуг мұдафиәчиләри фраксијасынын) бүтүн тәрәфдарлары, демәк олар, тамамилә тәмсил олунмушлар. Мән Капри мұһазирәчиләри арасында сизин ј. Максимов, ј. Луначарски, ј. Лјадов, ј. Алексинскини көрдүјүнүзү сөјләсәм, чәтин ки, чох сәһв етмиш оларам. Бунлар мәһз 1908-чи илин јазындан «Пролетарий»ә гаршы мұхалифәт тәшкил едән, Русијада вә хариҷдә она гаршы тәшвигат апаран, 1908-чи илин декабрында партија конфрансында хүсуси фраксија дүзәлдән (вә ја она јардым көстәрән) вә нәһајәт, гәти сурәтдә хүсуси фраксија дүзәлтмиш јолдашлардан ибарәт бир группур.

Бүтүн бу јолдашлардан ибарәт группун «Пролетарий»ә гаршы тәшвигат апарараг, отзовистләрә јардым көстәриб онлары мұдафиә етмәләрини инкар етмәк партијада һамыја мә'лум олан фактлара истехза демәк оларды. Капри адасынын һәтта үмумрус әдәбијјатында артыг инди аллаһгуручулугун әдәби мәркәзи кими мәшһур олдуғуну инкар етмәк фактлара һәгарәтлә јанашмаг демәк оларды. Бүтүн рус мәтбуаты артыг чохдан көстәрмишдир ки, Луначарски Капри адасындан аллаһгуручулуг тәблиғ едир. Она Русијада Базаров көмәк едирди. Богданов онларча легал рус китабларында вә мәгаләләриндә, онларча хариҷи рефератларда ејни фәлсәфи бахышлары мұдафиә едирди.

Мән 1908-чи илин апрелиндә Капри адасында оларкән бүтүн бу 3 јолдаша фәлсәфәдә онларла гәтијјән разы олмадығымы билдирдим (һәм дә о заман мән онлара тәклиф етдим ки, бүтүн васитә вә гүввәләр ингилабын меншевик-тәсвијәчи тарихи әксинә олагаг *ингилабын болшевик тарихинә* сәрф едилсин, лакин каприлиләр мәним тәклифими рәдд едәрәк үмумболшевик ишилә дејил, өз хүсуси фәлсәфи бахышларыны тәблиғ етмәклә мәшғул олмағы арзу етдиләр). Сизин Капридәки мүһазирәчиләр группунузун чоху әдәбијјатчыдыр вә бу әдәбијјатчылардан *һеч бири мәтбуатда бирчә дәфә дә* Луначарски вә Базаровун аллаһгуручулуг тәблиғатына гаршы чыхмамышдыр!

Јолдашлар, бүтүн бунлара бахмајараг, сиз мәнә јазырсыныз ки, бу мәктәби аллаһгуручулуг вә отзовизмлә әлагәдар һесаб етмәк «анлашылмазлыгдыр», һәм дә мәним тәрәфимдән «башдан-баша» бир анлашылмазлыгдыр, чүнки «бурадакы мәктәбдә бу кими мәгсәдләр нәинки гаршыја гојулмамышдыр, бу барәдә һеч данышыг да ола билмәзди», әкәр сиз белә јазырсынызса, мәнә анчаг о галыр ки, сизин сон дәрәчә садәләвһ олмағыныза тәәччүб едим. Тәкрар едирәм: мәктәбин *әсл* характери вә истигамәти јерли тәшкилатларын хош арзулары илә дејил, шакирдләр «Шурасынын» гәрарлары илә дејил, «програмлар» вә с. илә дејил, *мүһазирәчиләрин тәркибилә* мүәјјән олунур. Һәм дә әкәр мүһазирәчиләрин тәркиби тамамилә јени фраксија үзвләринин даирәси илә мүәјјән олунурса вә мүәјјән олунмушса, онда мәктәбин фраксијачы характерини инкар етмәк ачыгча күлүнчдүр.

Мүһазирәчиләрин тәркиби һаггында мәсәләни битирмәк үчүн мән Сизә јолдаш Иннокенти тәрәфиндән мәнә сөјләнмиш даһа бир факты мисал кәтирәчәјәм; бу факт сизин инкар етмәјә чалышдығыныз шејин, јәни Капри мәктәбинин хүсуси фраксијачылык характериндә олмасынын партијада *һамыја* нә гәдәр ајдын олдуғуну көстәрир. «*Пролетарий*» кениш редаксиясынын ахырынчы јығынчағындан¹⁹⁹ бир гәдәр әввәл Парисдә ј. Максимов *Тротскијә* мүрачиәт едәрәк, ону Капри мәктәбиндә мүһазирәчилијә дә'вәт етмишди. Тротски буну ј. Иннокентијә сөјләмиш вә она демиш-

ди ки, бу партија ишидирсə, онда мən мəмнуниијјəтлə иштирак едэрəм; əкəр бу, Капри əдəбијјатчыларыны, Максимов, Луначарски вə К⁰-сынын хусуси ишидирсə, онда мən иштирак етмəјəчəјəм. Иннокенти чаваб вермишди: «Пролетарий» редаксиясынын гəрарларыны кəзлəјин, мən бу гəрарлары сизə кəндэрэрəм. Белəликлə, гəјри-фраксиячы јол. Тротски дə дəрһал (азчох тəчрүбəли олан һəр һансы бир партија ишчисинин анлајачағы кими) апламышды ки, Капри адасында мəктəб дүзəлтмəк *мəктəби партијадан кизлəтмəк дəмəкдир*, мəктəби əввəлчəдən ајрыча бир фраксия илə, мəһз јени фраксия илə əлагəлəндирмəк дəмəкдир.

Инди Парис һаггында мəсəлəјə кечирəм. Мən сизə јазмышдым ки, əкəр сизи, доғрудан да, мəним вə һəм-фикирлəримин мұһазирəлəri марагландырырса, онда сиз Парисə кəлмəлисиниз. Сиз мənə чаваб верирсиниз: «хəрчлэр нəзэрə алындыгда, Парисə кəлмəк əсла мұнасиб олмазды».

Көрəк биздən ким доғрудан да мұнасиб олмајан бир шəј сəјлəјир.

Сиз Капри адасына Вјанадан кечиб кəлмисиниз. Əкəр сиз һəмин јолла гајытсаныз, онда шимали Италијадан Парисə дөнмəли, орадан да бирбаша Вјанаја кетмəлисиниз. Белə бир сəфэр јол хəрчини адамбашына, јəгин ки, 60 франкдан чох артырмаз (буну дəјəркən она əсасланырам ки, мəним узун заман јашадығым Ченеврəдən Парисə билет 30 франкдыр). Сизин мəктубу 8 адам имзаламышдыр, һəм дə 1-и билдирмишдир ки, «бундан сонра јазышмагдан имтина едир», јə'ни кəрүнүр, мəним сəһбəтлəрими һеч ешитмəк дə истəмир. 7 јолдаш галыр. Хəрч = $7 \times 60 = 420$ франк.

Сиз Парисдən дəрд нəфэр мұһазирəчи дə'вəт етмишдиниз (Лјованы, мəни, Григорини вə Иннокентини). Парисдən Капријə кетмəк вə гајытмаг хəрчи тəгрибən 140 франкдыр. Јекуну $4 \times 140 = 560$ фр.

8 шакирдин Парисə кəлмəsi Капријə 4 мұһазирəчи кəндэрмəкдən *уцүз* тамам олар.

Лакин кечən мəктубумда Сизə јаздығым кими*, малијјə мəсəлəsi һеч дə эн мұһүм мəсəлə дəјилдир. Бир

* Бах: бу чилд, сəһ. 205—206. Ред.

дүшүнүн, **кәлмә шакирдләринми**, јохса бурадакы мұһазирәчиләрин јер *сечмәси даһа асандыр?* Сиз харицә мәһз мәктәбдә охумаг үчүн кәлмисиниз. Демәли, ән чох мұһазирәчиләр олан јерә, ишин доғрудан да партијалылыг бахымындан гурулмасы мүмкүн олан јерә Сизин кәлмәниз үчүн манеә ола билмәз.

Партија мәркәзиндән исә мұһазирәчиләр Капри ада-сына кедә *билмәзләр*. Өзүм һаггында данышачағам. Мән «Пролетарий» редаксиясыны ата билмәрәм, — мән МО редаксиясыны ата билмәрәм — мән Дума со-сиал-демократ фраксиясына јардым үчүн Парисдә јарадылмыш коммиссияны ата билмәрәм — мән јүзләр вә минләрчә рус фәһләсинин јашадығы Парисин фәһлә мәһәлләләриндә «Пролетарий» клубунда чыхыш етмә-лијәм вә и. а. Партија әдәбијјатчыларынын Парисдән Капри адасына кетмәси гәтијјән мүмкүн олмајан бир шејдир.

Лакин мә'лум олдуғу кими, партија иши олан мәк-тәб үчүн нәинки тәкчә болшевик мұһазирәчиләри әһә-мијјәтлидир. Парис ән бөјүк мұһачирләр мәркәзидир, бурада даим *бүтүн* фраксиячыларын ачыг реферат-лары охунур, дискуссиялар кечирилир, мүхтәлиф дәрнәкләр ишләјир, кифәјәтләндиричи 2—3 рус китаб-ханасы вардыр, узун мүддәт партијада ишләмиш он-ларча с.-д. тәшкилатчысы вардыр вә и. а. Парисдә 3 с.-д. рус гәзети чыхыр. Бир сөзлә, харицә азачыг бә-ләд олан һәр кәсә ајдындыр, күн кими ајдындыр ки, социал-демократизми өјрәнмәк үчүн Парисә кәлән адам һәгигәтән социал-демократизми өјрәнмәјә кәлир. Охумаг үчүн Капријә кедән адам *хүсуси* фраксиячы-лыг *«елмини»* өјрәнмәјә кедир.

Парисдә мәктәб дүзәлдән адам доғрудан да партија мәктәби дүзәлтмиш олур. Капри адасында мәктәб дү-зәлдән адам *мәктәби партијадан кизләтмиш олур*.

Капридәки мәктәб *гәсдән партијадан кизләдилмиш* бир мәктәбдир.

Нә сизин бу күн мұрачиәт етдијиниз МК-нын, нә дә дүнән мұрачиәт етдијиниз «Пролетарий» редаксиясы-нын *Капри* мәктәбинә һеч бир нәзарәти, һеч бир «идеја рәһбәрлији» *гәтијјән* мүмкүн дејилдир. Бурада нәза-рәтдән вә идеја рәһбәрлијиндән данышмаг бош сөздүр.

Мәктәб үчүн Капријә партија «мүфәттишләри» көндәрмәк кими мә'насыз бир фикир һеч кәсин ағлына кәлмәз; һеч вахт Капријә һәгигәтән партијалы мүһазирәчиләр көндәрмәк иши (ән чүзи истисналардан башга) баш тута билмәз. Әкәр јерли Русија тәшкيلاتлары буну билмирдиләрсә, мәктәб дүзәлдәнләр буну *чоһ көзәл билирдиләр*. Мәһз буна көрә дә онлар Капридә мәктәб дүзәлтмишләр ки, онун фраксијачы характерини *пәрдаләсинләр*, мәктәби партијадан кизләтсинләр.

Харичдә фәһлә синфинин һәрәкатына бәләд олмаг чәһәтдән танынмыш гејри-фраксијачы рус с.-д.-ләри Парвусу вә Роза Лүксембургу (Алманија), Ш. Раппопорту (Франса), Ротштејни (Инкилтәрә) көтүрүн. Рјазанов кими гејри-фраксијачы с.-д. әдәбијјатчыларыны көтүрүн, — сиз (көрмәмәк үчүн көзүнүзү јуммаг истәмирсинизсә) дәрһал көрәрсиниз ки, онлар әксәр һалларда, партија тәрәфиндән бир гәдәр сә'ј көстәрилдикдә Парисдә мүһазирә охуја биләрләр, Капријә исә гәтијјән кәлә билмәзләр. Мәктәб дүзәлдәнләрин шакирдләри вә мүһазирәчиләри харичдә ән узаг јерә (Капријә) көндәрмәк үчүн бош јерә сәрф етдикләри пул Парисдә бу мүһазирәчиләрдән һеч олмаса бә'зиләринин мүһазирәләрини тәшкил етмәк үчүн *артыг кифајәт* едәрди.

Сонра, с.-д.-ләр ичәрисиндә олан јени группашмалары, рус јолдашларын таныш олмасы хүсусилә мүһүм олан группашмалары көтүрүн (Бунд ичәрисиндә партијалы үнсүрләрлә тәсвијәчи үнсүрләрин мүбаризәси; латышларын болшевик һиссәсинин меншевик һиссәсилә мүбаризәси; Р. Р. S.* левитса илә Р. S. D.-нин** мүбаризәси; меншевизм ичәрисиндә парчаланма, Плеханов тәрәфиндән Потресовун вә рәсми меншевикләрин тәсвијәчилијини ифша едән «Дневник»лә чыхышы; «ингилаби меншевизм» јаратмаг чәһдләри вә и. а.). Капридә бу мүһүм партија әһәмијјәтли һадисәләрлә

* — ППС — Полша сосналист партијасы. *Ред.*

** — ПСД — Полша соснал-демократијасы. *Ред.*

лазымынча таныш олмаг мүмкүн *олмаз*. Парисдә ишләрин вәзијјәтини јалныз шајиәләрә әсасән дејил, јериндәчә өјрәнмәк үчүн там имкан вардыр.

Нәһајәт, Капри мәктәбиндәки мәшғәләләрин програмыны кәтүрүн. Дөрд бөлмәдән биринин (III) сәрләвһәси беләдир: «пролетар мүбаризәсинин фәлсәфәси». Бејнәлхалг сосиал-демократијанын бу чүр типли онларча вә јүзләрчә (бәлкә дә минләрчә) тәблиғат мәшғәләләри програмы вардыр. Лакин сиз *һеч бир јердә* «пролетар мүбаризәсинин фәлсәфәсинә» тәсадүф етмәзиниз. Марксын вә Енкелсин фәлсәфи материализми вардыр, лакин *һеч бир јердә* «пролетар мүбаризәсинин фәлсәфәси» јохдур. Һәм дә бунун нә демәк олдуғуну Авропа с.-д.-дән һеч кәс баша дүшмәз. Буну јалныз Станислав (А. Волски), Богданов, Луначарски, Базаров кими философларын әсәрләринә бәләд оланлар баша дүшәрләр. «Пролетар мүбаризәсинин фәлсәфәси» дәрсини вермәздән әввәл, белә бир фәлсәфәни ујдурмаг лазымдыр. Пролетар дүнјакөрүшүндән даһа чох узағлашдыгча «пролетар» сөзүнә даһа тез-тез анд ичән бу *хүсуси* фәлсәфәни ујдурмагла исә јалныз јени фраксијанын кәстәрилән үзвләр групу мәшғул олмуш вә олмагдадыр.

Сөзүмү битирирәм: јолдашлар, әкәр сиз Парисә кәлмәк истәмәдијиниз үзәриндә тәкид етсәниз (ејни заманда да мәним мүһазирәләрим ишитмәк арзусунда олдуғунуза инандырмаға чалышсаныз), онда сиз тамамилә сүбут етмиш олачагсыныз ки, јени аллаһгуручу-отзовист фраксијасынын мәһдуд дәрнәкчилик сијасәти Капри мәктәбинин тәкчә мүһазирәчиләринә дејил, бәзи шакирдләринә дә сирајәт етмишдир.

С.-д. саламы илә *Н. Ленин*

Бомбондан (Франса)
Капри ағасына (Италија)
көндәрилмишдир

Илк дафә 1926-чы илдә
«Пролетарская Революция» журналынын
2-чи №-сіндә чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

А. И. ЛЛУБИМОВА

Эзиз Марк!

Мә'рузәдә мәним мәктубумдан Сизин һәр чүр истифадә етмәнизә вә чап едилмәсинә мән, әлбәттә, тамамилә разыјам*. Анчаг нәзәрдә тутун ки, мән «*Пролетарий*» үчүн мәгалә јазырам** вә орада Максимов вә К⁰-сынын бу әчлаф бандасынын *дәләдузлардан* ибарәт олдугуну ачыгча көстәрирәм, онларын мәктәбини исә мәнз «Јерокин мәнзили»*** адландырырам. Беләликлә, *анлашылмазлыг олмага үчүн* дејим: мән анчаг өз имзасы илә *шәхсэн* мәнә мүрачиәт едән *фәһләләрлә* «мүлајим» данышмага разыјам.

Максимов вә К⁰-сы исә фәһләләрдән бәзиләрини алдадыб Јерокин мәнзилинә чәкмиш авантюристләр дәстәсидир. Зиддијјәт әмәлә кәлмәмәк үчүн, мәним мәктубуму чамаат ичәрисиндә *јајмајын, анчаг* тәшкилатлара *көндәрин*, һәм дә белә бир *гејд верин* (һәмин гејди дә чап етмәк даһа јахшыдыр):

«Өзләринин «*мәктәб*» дејиләнини партијадан кизләтмиш олан инчик әдибләр, гондарма философлар вә әлә салынмыш аллаһгуручулар дәстәсинә лазыми чаваб «*Пролетарий*»дә вериләчәкдир. Бу мәктуб исә анчаг шәхсэн Л—нә мүрачиәт етмиш фәһләләрә онун шәхси чавабыдыр».

Богдановун мә'рузәсинә ја *һеч кимин* кетмәмәсини—ја да она елә чаваб верилмәсини мәсләһәт көрәрдим ки, о бир даһа өзүнү араја сохмаг һәвәсиндә олмасын. Артыг говулмуш олдугу *өзкә* фраксијасына сохулмаг алчаг бир горхаглыгдыр. Инди јерсиз нәзакәт көстәрмәкдән зәрәрли бир шеј јохдур. *Длагәни тамамилә кәсмәли* вә *меншевикләрә гаршы олан* вүрушмадан *даһа күчлү вүрушмалы*. Бу вү-

* Капри мәктәбинин шакирдләринә мәктуб нәзәрдә тутулур (бах: әввәлки мәктуб). *Ред.*

** «мачал тапыб гуртарсам, сабаһ експреслә Сизә көндәрәрәм — бәлкә мә'рузә үчүн кәлиб чатды.

*** «Отзовизм вә аллаһгуручулуғ тәрәфдарлары фраксијасы һаггында» мәгалә нәзәрдә тутулур (бах: Әсәрләри 5-чи нәшри, 19-чу чилд, сәһ. 78 — 117). *Ред.*

рушма һәлә дә «баша дүшмәмиш олан» ахмаглары тез өјрәдәр.

Әлинизи сыхырам. *Н. Ленин*

Р. С. Бәс Плехановун «Дневник»и!!! Унутмајын ки, көзләјирәм.

1909-чу ил сентјабрың әввәлләриндә
јазылмышдыр
Бомбондан (Франса) Парисә
көндәрилмишдир

Илк дәфә 1933-чу илдә
Ленин мәчмуәсинин XXV китабында
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олуңур

153

Г. Ж. ЗИНОВЈЕВЭ

Чәршәнбә ахшамы.

Әзиз Гр.!

Исвеч тә'тили һаггында мәгаләни алдым. Чох јахшыдыр. Өзүмүн Богданов һаггында мәгаләмин* ахыры илә бирликдә (100 сәтир — «Пролетарий»ә Әлавәнин 2 сәһифәси һәчминдә олду) Парисә көндәрдим. Даһа билмирәм, Сиз һамысыны бәјәнәрсинизми. *Т а м а м и л ә* Сизин ихтијарыныза верирәм: бу мәгаләни јазмаг мәним зәһләми елә төкмүшдүр ки, инди билмирәм, онун *бүтөвүнүн* үстүндән бир гәләм чәкиб, «бүтүн фраксијанын әмлакы» һаггында Богдановун деди-годулары мүнәсибәтилә һәрфән бир-ики сәтирлә чаваб вермәк даһа јахшы олмазмы? Һәлл един!

Плеханов һаггында јазачағам. Баш мәгаләдә Исвеч тә'тилиндән јазмаг лазымдыр.

Әлинизи сыхырам. *Ленин*

1909-чу ил сентјабрың 7-дә
вә ја 14-дә јазылмышдыр
Бомбондан (Франса) Парисә
көндәрилмишдир

Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмуәсинин XIII китабында
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олуңур

* «Отзовизм вә аллаһгуручулуг тәрәфдарлары фраксијасы һаггында» мәгалә нәздәдә тутулур (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 19-чу чилд, сәһ. 78—117). *Ред.*

К. ҺҮИСМАНСА

11. 9. 09.

Әзиз Һүисманс!

Мәни чох тәәччүбләндирир ки, партијамызын програмыны вә низамнамәсини тәрчүмә едәчәјинә мәнә сөз верән јолдаш Шарл Раппопорт Сизә индијәдәк јазмамышдыр. О мәнә һәлә бир нечә һәфтә бундан габаг Сизә јазачағыны вәд етмишди.

Мән ики-үч күндән сонра Парисдә олачағам, о саат Раппопортдан сорушар вә Сизә хәбәр верәрәм.

Ҷ-б Кертсигин ишинә кәлдикдә исә, чох јакшыдыр ки, бизим партијамыза гаршы чох әдаләтсиз иттиһамы Сиз кери көтүрмүсүнүз.

Сиз «Кертсигин мүрачиәт етмәли олдуғу» јолдашын үнваныны сорушурсунуз. Тәкрат едирәм: Кертсиг онун ишини мүзакирә едән мәһкәмәдә нүмајәндәләри иштирак етмиш партијаларын *комитәләринә* мүрачиәт етмәлидир. Русија социал-демократ фәһлә партијасы Мәркәзи Комитәсинин Хариҗи бүросунун үнваны беләдир: Ҷ-б Д. Котлјаренкоја (Бүро үчүн вә и. а.) 110. Rue d'Orleans 110. Paris. XIV. Бу үнван бизим гәзетләримиздә мүнтәзәм дәрҗи олунур. Мән буну да тәкрат едирәм ки, Кертсигә мән һеч бир заман җаваб вермәјәчәјәм, чүнки бу әҗлаф рус социал-демократларынын далынҗа ејһамла сон дәрәҗә һәгарәтли сөзләр дејир. Бу ајдындан да ајдындыр. Әкәр о чүр'әт едиб дејирсә ки, рус социал-демократлары «гәрәзкар» һакимдирләр, бәс нәјә көрә ону мүһакимә етмиш башга партијаларын комитәләринә мүрачиәт етмир?

Сизин Н. Ленин

Wl. Oulianoff
4. Rue Marie Rose. 4
Paris. XIV.

*Бомбондан (Франса) Брусселә
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
җап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасынын фото сурәтиндән
җап олунур
Русҗасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

А. И. ЛҮБИМОВА

Әзиз Марк!

Дүнән мән мөгалә илә мәшғул олдуғума көрә, Григоринин лајһәсиндә (ИК* адындан каприлиләрә чаваб) *мүвәккил дә'вәт олунамасы* ифадәси сәһвән нәзәримдән гачыб галмышдыр. Бу мә'насыз ифадәни мүтләг атмаг лазымдыр: Парисә һеч дә мүвәккил дејил, охумаға *шакирдләр* дә'вәт етмәк лазымдыр. Мүвәккиллијә гаты отзовисти дә вә һәтта Лјадову вә ја Алексинскини дә сечә биләрләр, онда биз алданмыш оларыг. Јох, *мүвәккил* чағырылмасы һаггында һеч данышыг да ола билмәз²⁰⁰.

Мәндә Плехановун «Дневник»и һәлә дә јохдур. Чох хаһиш едирәм сәрәнчам верәсиниз ки, експедисија буну дәрһал көндәрсин. Бунсуз мән сифариш верилән мөгаләни јаза билмирәм²⁰¹.

Әлинизи сыхырам. *Н. Ленин*

Дүнән Сизә сифаришли мәктубла чек көндәрилмишдир. Үмид едирәм ки, алмысыныз?

*1909-чу ил сентјабрын
биринчи јарысында јазылмышдыр
Бомбондан (Франса) Парисә
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1933-чү илдә
Ленин мәңмүәсинин XXV китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олуңур

РСДФП МӘРКӘЗИ КОМИТӘСИНӘ

«Саша» имзасы илә чап едилиб «*Пролетарий*» редаксиясы әлејһинә иттиһамлар ирәли сүрүлән бир вәрәгә (вәрәгә бураја әлавә олунур) хариҗи с.-д. группары арасында јажылдығына көрә,²⁰² — сонра, истәр

* Болинсвик Мәркәзинин Иҗранјә комиссиясы. Ред.

болшевикләрин бу јахынлардакы конфрансындан сонра «кэнар едиләнләр» ичәрисиндән, истәрсә дә меншевикләр ичәрисиндән *«Пролетарий»*нин бә'зи әлејһдарлары, һеч бир јерли партија групу тәрәфиндән бахылыб арашдырыла билмәјәчәк «курултулу» «иши» групплар арасында мүзакирә етмәк үчүн бу вәрәгәдән истифадә етдикләринә көрә *«Пролетарий»* редаксиясы,

— РСДФП МК-дан хаһиш едир ки, «Саша»нын иттиһамлары барәсиндәки ишә өзү бахсын, — бу иттиһамлары маһијјәт е'тибарилә јохласын вә партијамызын али органынын рәсми гәрарыны чыхартсын.

*1909-чу ил сентјабрын 17-дә
Парисдә јазылмышдыр (јерли)*

*Илк дәфә 1933-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин XXV китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олуңур

157

К. ҺҮИСМАНСА

17. 9. 09.

Әзизим Һүисманс!

Парисә кәлдикдән сонра Сизин 15. 9. 09 тарихли мәктубунузу алдым. Комитәмизин бүросу катибинин јанына кетмишдим. О мәнә хәбәр верди ки, бу јахынларда Кертсигдән вә Бунд комитәсиндән мәктуб алмышдыр. Мәктубдан көрүнүр ки, Кертсиг нәһајәт башга партијаларын комитәләринә мүрачиәт етмишдир — буну о даһа әввәлчә етмәли иди. Бунд ишә јенидән бахылмаға тәрәфдардыр. Партијамызын Мәркәзи Комитә бүросу ишә јенидән бахылмасы хаһишини мүзакирә едәчәкдир. Беләликлә, мән үмид едирәм ки, «Кертсиг мұнагишәси» гуртармышдыр.

Раппопорта кәлдикдә, Сиздән хаһиш едир ки, програм вә низамнамәнин тәрчүмәсини *мүтләг һансы тарихдә* алмаг истәдијинизи дүрүст билдирәсиниз. Лүтфән *а х ы р ы н ы* тарихи мәним үнваныма вә ја Раппопортун үнванына, 39 Boulevard Port Royal, 39. Paris. XIII хәбәр верин.

Јолдаш Раппопорт дејир ки, әдәбијјат пролетариси олдуғуна көрә, тәрчүмә үчүн өзүнүз мүнәсиб билдијиниз гәдәр һагг верилмәсини хаһиш етмәјә мәчбурдур. О мәнә гәти сөз вермишдир ки, тәрчүмәни Сизин көс-тәрәчәјиниз тарих үчүн һазырлајачагдыр.

Тарихи ичмала кәлдикдә, мән бир рус јолдаш тап-мышам, о һәммин иши бир нечә күнә көрәчәкдир.

Сизин *Н. Ленин*

*Парисдән Брусселә
көндәрилмишдир*

*Илк дөғә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы-журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дөғә,
әлјазмасынын фото сурәтиндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

158

М. П. ТОМСКИЈЭ

Әзиз јолдаш, бизим бурадакы пайтахтымыза инди чә гајытдым вә ишләр һаггында сизин мәктубунузу оху-дум. Мәктәб барәдә сиз әбәс јерә белә дүшүнүрсүнүз ки, «бизим ишләримиз зибилдир». Неч дә зибил дејил-дир. Бир һалда ки, фәһләләрә пул верилир вә онлар көзәл чәнуба кетмәјә разы олурлар, бу тәбиидир, — бундан шикајәт етмәк лазым дејил. Анчаг гәтнамәләр кечирмәк лазымдыр ки, һәммин фәһләләр *гајыдан баш* бир ајлыға бура кәлсинләр*, — мәсәләнин мәғзи бунда-дыр. Бураја кәлмәсәләр «нәзарәт», «рәһбәрлик» вә с. һаггында бүтүн ибарәләр — башдан-баша «блјага»** вә ја ријакарлыгдыр. Јолүстү бураја кәл — сән һәмчи-нинн Алексинскинин чығылдамасына да вә Луначарски-нинн «социализминә» дә алышарсан. Инанын ки, һәммин *јолла****, — 20—50 фәһләнн башыны өз елми илә аыдатмаг јолу илә узаға кетмәк олмаз. Јох-јох, бу, курулту үчүн, Каутскинин мәктубу²⁰³ илә ловғаланмаг

* — ја'ни Болшевик Мәркәзинин олдуғу Парисә. *Ред.*

** — франсызма *blague* сөзүндәндир: бош сөз. *Ред.*

*** Капри мәктәби тәшкилатчыларынын фраксијачылыг-тәфригәчи-лик фәалијјәти нәзәрдә тутулур. *Ред.*

үчүн, харичдәки ојун үчүн јарајар, амма бу пычылты-
да чидди һеч бир шеј јохдур. Гәти билин ки, бу, «мәк-
тәб» дејил, фәһләләрин гулағына отзовист чәфәнкија-
тыны пычылдамаг үчүн харичдә јени бир Јерокин
јатагханасыдыр. Максимов вә К⁰ курулту салачаг вә
бунунла да биабыр олачаглар.

Тротскијә кәлдикдә, тәәссүф олсун ки, мәсәлә дүзәл-
мир. Биз ән *сәмили* сурәтдә онунла блок арзусунда
олараг, она сон дәрәчә әлверишли шәртләр тәклиф ет-
дик: өзүнә мааш, «Правда»нын чатышмајан хәрчини
өдәмәк, редаксияда бәрабәрлик, бураја көчүб кәлмәк;
о разы олмајараг редаксияда *чохлу* (икн тротскичи
вә бир болшевик!) тәләб едир. Ајдындыр ки, башга
бир шәһәрдә биз партија гәзети олмајан, тротскичи
гәзети сахлаја билмәрик. Тротски болшевикләрлә бир-
ликдә партија гурмаг дејил, өз фраксиясыны јарат-
маг истәјир. Нә олар,—гој тәчрүбә етсин! О «өз» фрак-
сиясы илә бәзиләрини меншевикләрдән вә бир аз да
биздән ајыра биләр, ән ахырда исә лабүд сурәтдә фәһ-
ләләри кәтириб болшевизмә чыхардар²⁰⁴.

Сизин истегһа илә ифадә етдијиниз кими, «аграр
мәсәләсинә јенидән јүнкүлчә бахмаға» кәлдикдә, әкәр
бурада сөһбәт кәндлиләрин ингилабда ролу һаггында
кедирсә, бу һалда еһтијатлы олмаг лазымдыр. Үмум-
партија вә ја үмумболшевик мәтбуатында дискуссия-
дан *б а ш л а м а г* лазымдыр. Хүсусилә болшевизмдән
тәләсик имтина етмәк һалларындан вә Столыпин аг-
рар сијасәтинин мүвәффәғијјәтинә һәддән артыг инан-
магдан чәкиндирирәм. Сөз јох, бу сијасәт јени проб-
лемләр ирәли сүрмүшдүр ки, бунлары да *өјрәнмәк вә*
өјрәнмәк лазымдыр. Бу сијасәт гејри-ингилаби бир
нәтичәјә чатмаг имканы *ачмышдыр*, лакин бурадан
онун там мүвәффәғијјәтинәдәк һәлә чох узаг, көјдәки
улдузларадәк мәсафә вардыр.

Ленин

1909-чу илин сентјабрында,
20-дән әввәл јазылмышдыр
Парисдән Москваја
көндәрилмишдир

Илк дәфә,
әлјазмасынын сурәтіндән
чап олунур
(ачылыб охунмушдур)

159

К. ЫҮИСМАНСА

30/9 09.

Әзиз јолдаш Ыүисманс!

Партијамызын програм вә низамнамәсинин тәрчүмәсини бу күн Сизә көндәрирәм (сифаришли бандеролла). Лүтфән мәнә корректура үчүн оттискини көндәрин.

Ичмала кәлдикдә, буну Сизә бир нечә күндән сонра көндәрәрәм.

Мән тәрчүмәчијә (Раппопорта) һагг верилмәси мәсәләсини һәлл етдим. Бу хәрчи бизим Мәркәзи Комитә өз үзәринә көтүрәчәкдир.

Мән биринчи дәфә ешидирәм ки, Бүронун өзүндә парламент групундан нүмајәндә вардыр. Штутгартдан сонра биздә Бүронун бир ичласы олмуш вә парламент групундан Бүрода нүмајәндә һаггында һеч сөз олмамышдыр. Сизин мәктубунузу аландан сонра мән о саат III Думадакы социал-демократ фраксијасы нүмајәндәсинә јаздым вә она информасија вердим. Тезликлә җаваб көзләмәк олмаз, чүнки Думанын ишиндәки фәсилә мүддәтиндә депутатлар Петербургда олмурлар.

Бизим партијамызын Копенһакендәки конгресә мә'рузәсинә кәлдикдә, мән мүмкүн олан һәр бир шеј едәчәјәм ки, биз бу дәфә мә'рузәсиз галмајаг. Мән лазыми тәдбирләри артыг көрмүшәм. Давидин планы һаггында мән бу фикирдәјәм ки, бу «хош арзулардан» башга бир шеј дејилдир*. Мәкәр Бүро бу планы бәјәнмишдир? Мәкәр «ваһид нүмунә» бир лајиһә кими дејил, реал бир шеј кими доғрудан да мөвчуддур?

Сизин Н. Ленин

Парисдән Брюсселә көндәрилмишдир

Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чп едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4

Рус дилиндә илк дәфә,
әлҗазмасынын фото сурәтиндән
чп олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир

* Е. Давидин планынын нәдән нбарәт олдуғуну мүәјҗән етмәк мүмкүн олмишмишдир. Ред.

А. И. ЛЛУБИМОВА

Әзиз Марк!

Мәктәб барәдә доғрудан да ојун башланыр вә Сиз һағлы оларағ дејирсиниз ки, чаваб үзәриндә әтрафлы дүшүнмәк лазымдыр²⁰⁵. Лајиһә тәклиф едирәм вә ИК-ин (БМ Ичрайјә комиссијасынын) бүтүн үзвләри илә әлагә сахламағ аз вахт апармајачағына көрә (мәнчә, бу әлагәни бир шәхс васитәсилә, јә'ни Сизин васитәнизлә сахламағ лазымдыр), БМ катибинә мәсләһәт көрүрәм «Мәктәб Шурасына» чаваб версин ки, мәктуб алынмыш вә Ичрайјә комиссијасы үзвләринә *көндәрилмишидир*; јазсын ки, онларын чаваб вә гәрары инди бир гәдәр вахт апарачағдыр, чүнки һәлә һеч кәс јохдур. Анчағ јазанда онлары бир гәдәр санчмағ лазымдыр: јә'ни мәнә мә'лумдур ки, артыг Гр., Инок вә Ленин өз тәрәфләриндән мәктәбин *Ичрайјә комиссијасына* чаваб вермишләр, *Мәктәб Шурасына* исә бүтүн коллекија тәрәфиндән чаваб верилмәси лазым кәлир.

Сиздән бир хаһишим вар. Мәнә Марк имзасы илә вә ја Сизин башга бир тәхәллүсүнүзлә «Пролетарий» *редаксијасына* мәктуб көндәрин. *Тәхминән* белә бир мәзмунда: «Пролетарий» редаксијасыны тәфригә салмагда, популјар китабчалар тәртиб етмәмәкдә, болшевизмә хәјанәтдә, Плехановла јахынлашмагда, «думизмдә» вә саирәдә вә саирәдә иттиһам едән јол. Домовун мәтбуатдакы чыхышы мүнәсибәтилә мән партијалы јолдашлары јол. Домовун *индики* бахышлары илә таныш етмәји фајдалы сајырам. Јол. Максимовун, Лјадовун вә мәним јанымда Домов белә деди: «инди ики зәрәрли јанлыш хурафат вар: биринчиси одур ки, — биздә партија вар, икинчиси одур ки, Русијада ингилаб көзләнилир». Мән Парис болшевикләри гаршысындакы рефератымда артыг буну ј. Максимовун јанында билдирдим вә о, фактын доғру олдуғуна гаршы бир сөз дејә билмәди. Гој јолдашлар билсинләр ки, «Пролетарий» үзәринә инди ким һүчум едир»²⁰⁶.

Доғрусу, бу компанијачығы ифша етмәк лазымдыр!
Сизин мәктубунузу чап едәчәк вә онлара *ә м ә л л и*,
н е ч ә л а з ы м д ы р, чаваб верәчәјик.

Әлинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

1909-чу илин октябрында, 2-дән
тез олмајараг
Парисдә јазылмышдыр (јерли)

Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур

161

КАПРИДӘКИ МӘКТӘБ ШУРАСЫНЫН МӘКТУБУНА ЧАВАБЫН ЛАЈИҢӘСИ

Белә чаваб вермәји тәклиф едирәм:

«Һөрмәтли јолдашлар! «Харичдә тәблиғат мәктәби
ишинин тәшкилини вә рәһбәрлијини партија Мәркәзи
Комитәсинә вә ја «Пролетарий»нин кениш редаксия-
сына вермәк» һаггында бизим тәклифимизә Сизин
28. 9. 09 тарихли мәктубунуз ачыгдан-ачыға тәһгиранә
характердә олдуғуна көрә биз она чаваб вермәји лү-
зумсуз һесаб едирик вә Сизә анчаг бир шеј тәклиф
едә биләрик: сиз мәктубунузу чап един»²⁰⁷.

1909-чу илин октябрында, 2-дән
тез олмајараг Парисдә јазылмышдыр
тез олмајараг Парисдә јазылмышдыр (јерли)

Илк дәфә 1933-чу илдә
Ленин мәҷмүәсинин XXV китабында
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

162

*ҮМУМИ ЈӘҲУДИ ФӘҲЛӘ ИТТИФАГЫНЫН (БУНДУН) ХАРИЧЧИ КОМИТӘСИНӘ

10. X. 09.

Һөрмәтли јолдашлар!

Бу күн сизин 7. X. тарихли мәктубунузу алдым. Тә-
әссүф ки, мәним инди Парисдән кетмәјимә гәтијјән һеч

бир имкан јохдур вә буна көрә дә Сизин тәшкил ет-
дијиниз мәлкәмәдә иштирак едә билмәјәчәјәм²⁰⁸.

Јолдашлыг саламы илә

Н. Ленин

*Парисдән Ченеврәјә
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур*

163

Ф. М. КОЛКЕНӘ

Шәхсән *И о н о в а*

10/X 09

Һөрмәтли јолдаш! Иннокенти инди (мүвәггәти оларар) Ченеврәдәдир. Ону Минин (китабхана мүдир, Bibliothèque russe, I. Rue Dizeregens) — васитәсилә тапын, мән Ин-ин үнваныны билмирәм. Сизин мәнә јаздығыныз иш һаггында онунла данышып, чүнки бу-
рада јазышмаларын апарылмасы мүнасиб дејилдир, Ин. исә бүтүн тәшкилати ишләр барәдә мәнән даһа јахшы хәбәрдардыр вә бунлардан даһа јахшы баш чыхара биләр²⁰⁹.

Јери кәлмишкән: Бундун Харичи комитәсиндән мәһкәмәјә дә'вәтнамә алмышам. *Тәәссүф ки*, гәти сурәтдә имтина етмәлијәм. Үмидварам ки, бунунла Сизин мүһүм (јә'ни мәһкәмә) тәдбиринизи чәтинләшдирмәјим — Сиз орада иштирак етмәјә Иннокентини дә'вәт едә биләрсиниз вә үмүмијјәтлә мәнә әвәз тапмагда чәтинлик чәкмәзсиниз.

Јолдашлыг саламы илә

Н. Ленин

*Парисдән Ченеврәјә
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур*

164

В. А. КАРПИНСКИЈӘ

Әзиз Қ.!

Лүтфән хәбәр верин, китабхана мәсәләсини нечә һәлл етдиниз²¹⁰. Доғрудурму ки, тәләбә чәмијјәти илә данышыглар һәлә гуртармамышдыр?

Јахуд доғрудурму ки, *кетмәмәји* гәти гәрара алмысыңыз?

Бәлкә Виктор Сизин тәрәддүдүнүзә сәбәб олмушдур? Мән онун әлиндән бир аз ачыглыјам, она көрә ки, тәк чыхыб кетмәклә бизи бурада ән фајдалы мүдирдән мәһрум етмишдир, мән ону мәһз белә мүдир һесаб едирәм. О инди «Ченеврәјә тәрәфдардыр». Мәним фикримчә әбәс јерә: биз Ченеврәјә кетмәјәчәјик.

Сиздә *большевик* (Бонч) китабханасынын каталогу вармы?²¹¹ Әкәр варса, лүтфән, көндәрин.

Сизин көчмәјиниз һаггында даһа дүрүст чаваб көзләјирәм. Бизим редаксияда тәкчә Бонч китабханасынын көчүрүлмәсиндән данышырлар. Иши *дүрүст* вә тез ајдынлашдырмаг лазымдыр.

Олгаја, Ник. Ив. вә башга достлара салам.

Әлинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

*1909-чу ил октябрын биринчи јарысында
јазылмышдыр*

Парисдән Ченеврәјә көндәрилмишидир

Илк дәфә 1930-чу илдә

*Ленин мәчмуәсинин XIII китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

165

«ПРОЛЕТАРИЙ» РЕДАКСИЈАСЫНЫН КАТИБИНӘ*

Охујун вә мәнә гәјтарың!!

Питердән кәлмиш корреспонденсияны исә МО-ја тәклиф едирәм²¹².

*1909-чу ил октябрын 19-да
Парисдә јазылмышдыр (јерли)*

*Илк дәфә 1933-чу илдә
Ленин мәчмуәсинин XXV китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

* В. А. Карпинскинин мәктубунун зәрфи үстүндә јазы. Ред.

КАПРИ МӘКТӘБИНИН ШАКИРДЛӘРИНӘ²¹³

Әзиз јолдашлар! «Мәктәбдә» башланмыш олан парчаланма һаггында мәктубларынызын һәр икисини алдыг. Һәмфикирләрин Капридән бизә кәлмиш бу илк јолдашлыг мәктублары һамымызы фөвгәл'адә дәрәчәдә севиндирди. Мәктәбдәки ајдын ајрылманы сәмим гәлбдән алгышлајырыг.

Јени фраксијанын јени мәркәзи олан мәктәбин һәгиги характеринин мејдана чыхмасы үчүн, әлбәтгә, вахт лазым иди. Биз бир дәгигә дә олса шүбһә етмәрдик ки, әп шүүрлу с.-д. фәһләләри кеч-тез мәтләби баша дүшәчәк вә дүз јола чыхачаглар. Москвадан бизә јазырлар ки, орада, мәктәб шакирдләриндән олан гаты «богдановчулардан» мәктублар алынмышдыр, бунлар ачыгча Капри мәркәзи уғрунда тәшвиғат апарыр вә Капри мәктәбинин һәгигәтдә нә олдуғуну бүтүн с.-д. фәһләләрин баша дүшмәсинә *фөвгәл'адә дәрәчәдә көмәк едирләр*.

Инди мәтләбә кечәк. Јолдашлар, әмәлә кәлмиш јени вәзијјәт үзәриндә јахшыча дүшүнмәлисиниз ки, биз ону сизинлә бирликдә мүзакирә едиб дүзкүн тәдбирләр көрә биләк вә бу тәдбирләр үчүн дүзкүн вахт сечәк. Әлбәтгә, сиз баша дүшүрсүнүз ки, инди мәктәбин парчаланмасы лабүддүр: сиз өзүнүз јазырсыныз ки, белә бир мәктәбдә гала билмәјәчәксиниз. Әлбәтгә, сиз өзүнүз дә гаты «богдановчуларла» биркә һәрәкәт үмидиндә дејилсиниз. Бир сурәтдә ки, иш кәлиб мәктәбин *лабүд* парчаланмасына чатмышдыр, онда бу парчаланманын әһәмијјәтини ајдын баша дүшмәк лазымдыр, ајдын тәсәввүр етмәк лазымдыр ки, парчаланмадан нә кими мүбаризә ирәли кәлир; богдановчулар сизин һамынызы нечә *«зәрәрсизләшдирмәјә»* (јә'ни сизи, тә'сир көстәрмәк вә мәктәб һаггында һәгигәти сөјләмәк имканындан мәһрум етмәјә), сизин һамынызы *нүфуздан салмаға* чалышачаглар (сизин дедијинизә көрә Алексинскинин мејдана атдығы: «Болшевик Мәркәзинин акенти» ләгәби анчаг башланғычдыр; бу

чичәјидир, *мејвәси һәлә сонра олачагдыр*) вә и. а. вә и. а.

Сиз кәрәк бунларын һамысыны јахшы дүшүнәсиниз вә дөјүшдә олдуғу кими мөһкәм, гәтијјәтли, дүшүнчәли һәрәкәт едәсиниз: сиз өзүнүз јазырсыныз ки, мәктәбдә платформа үстүндә «дөјүшләр» кедир. Бу, богдановчуларын јол тапачаглары *һәр јердә вә һәр тәрәфдә* сизә гаршы апараचाглары *дөјүшләрин* башланғычыдыр.

Әввәлчә, сизин сајынызы дүрүст мүүјјән етмәкдән башламаг лазымдыр. «Богдановчу» платформасынын нечә нәфәр *гәти* әлејһдары вардыр? Бунларын сајы арта биләр, ја јох? Әкәр арта биләрсә, нечә вә нә заман. Әкәр арта билмәзсә, онда «битәрәфләр» өзләрини нечә апарырлар? Дүшүнмәк лазымдыр ки, мәктәбин парчаланмасы лабүд олдугда сиз нечә һәрәкәт етмәлисиниз ки, беләликлә, һәмин битәрәфләри мүмкүн гәдәр *өз тәрәфинизә җәлб едәсиниз* вә ја бәд ајагда онларын һамысыны богдановчуларын пәнчәсинә вермәјәсиниз.

Сонра. Сиз мәктәбдән чыхмағынызы нечә тәшkil етмәк фикриндәсиниз? Садәчә чыхыб кетмәкми, јохса платформалар әтрафындакы мүбаризә үстүндә чыхмаг? Мә'лумдур ки, әкәр сиздә мүбаризә биринчи ики мәктубунуздан анлашыласы мүмкүн олдуғу кими чох сүр'әтлә инкишаф етмишдирсә, онда парчаланма, бәлкә дә, артыг мөвчуддур, јә'ни. ола биләр ки, богдановчулар артыг сизи говмушлар, садәчә көтүрүб говмушлар, белә олса, даһа данышыласы бир шеј дә галмыр. Әкәр һәлә бу јохдурса, онда јахшыча дүшүнүн ки, мәктәбдән чыхмағынызы нечә тәшkil етмәлисиниз. Сиз бүтүн рус тәшkilатларына чаваб вермәлисиниз. Сиз инди «богдановчулар» тәрәфиндән үзәринизә јағдырылачаг минләрлә төһмәти әлиниздәки фактларла дүрүст вә ајдын рәдд етмәли олачагсыныз. Сиз һәм мәктәбә, һәм дә богдановчуларын «платформасына» олан өз бахышларынызы мүдафиә етмәјә һазырлашмалысыныз²¹⁴.

Әкәр сизин чыхыб кетмәјиниз һаггында мәсәлә галхса, чалышмалысыныз ки, сизин һамыныза кедиб Русјаја чатмаг үчүн вәсаит верилсин. Бу — мәктәбин

вэзифэсидир, нечэ ки, болшевиклэрини парчаланмасындан эввэл һәм Лјадовун, һәм Всеволодун, һәм дэ Станиславыи (1908-чи ил Декабр партија конфрансындан сонра) Русијаја кетмэси үчүн пул вермэк Болшевик Мәркэзинин вэзифэси иди. О заман онлар биздән вэсаит тэлэб етдилэр вэ алдылар.

Ајдындыр ки, биз сизэ һәм паспорт чәһәтдән, һәм дэ бизим көрүшүмүз чәһәтдән көмэк едәрик (Парисдә, јахуд даһа конспиратив олмаг үчүн, вахтынызын аз итмэси вэ учуз олмаг үчүн кичик бир шәһәрдә көрүшәрик). Һарада көрүшәчәјимизи биз һэлә ајрыча мүзакирә едәрик вэ сонра бу јери тәјин едәрик. Бизим малијјә вэзијјәтимиз чох да јахшы дејилдир вэ биз анчаг аз көмэк едә билләрик.

Бүтүн бунлары сизэ јазырам ки, иши ајдынлашдыраг вэ бир-биримизин фикрини биләк. Сиздән даһа дүрүст чаваблар алдыгда, јазышмағымыз васитәсилә бүтүн мәсәлэләр ајдынлашдыгда, «Пролетарий» кениш редаксиясынын Ичрайјә комиссиясыны топлајарыг вэ онда јардымын мигдары, көрүшүмүзүн вахты, јери вэ саирә һәлл едилмиш олар.

Әтрафлы чаваб верин. Сизә *билаваситә* јазмаг үчүн бизә үнван верә билмәзсинизми?

Салам. *«Пролетарий»нин Катиби*

*1909-чу илин октябрында
јазылмышидыр
Парисдән Капри адасына (Италија)
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1933-чү илдә
Ленин мәчмуәсинин XXV китабында
чап едилмишидир*

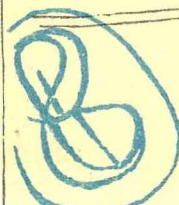
Әлјазмасындан чап олунаур

БОЛШЕВИК МӘРКӘЗИНИН ТЭСӘРРҮФАТ КОМИССИЈАСЫНА

Тәсәррүфата *мүнтәзәм сурәтдә* көз олмаг вэ хәрчләри јенә *мүнтәзәм сурәтдә* ихтисара салмаг имканыз әлдә етмәк үчүн лазымдыр

Среднее
из 4-х
(среднее)

	1903. Мгн (47. см.)	VI.	VII.	VIII.	IX.	Σ	1/4 Σ
а) Дистанс.	2580	1055	1930	1505	7050	1762	
б) Тон. 77	359 ₂	553 ₇₈	208 ₃₅	683 ₃₅	1774	444	
в) Тон. "	400	475	600	600	2075	519	
г) Прит.	730	1064 ₆₈	1615	1780	5169	1292	
д) К. - б.	300	265	21000	1.135	22900	5675	
е) Замер.	1501	2705	800	1080 ₃₀	6086	1522	
ж) Конф.	454 ₅	66 ₅₀	77 ₃₀	103 ₅₀	70180	175	
з) Сл. р.	207	183 ₇₅	185 ₁₀	380	941 ₃₅	235	
Кон. и м. р.	26 ₇	47 ₇₀	118 ₁₅	136 ₇₀	328 ₇₅	82	
и) Кетер. уг.	1725	1545	-	-	3270	817	
к) Конф. р.	2258	-	-	-	2258	566	
л) В. Р.	5.947 ₇₅	4648 ₇₅	933 ₄₀	6583 ₇₀	18099	4523	
м) Сл. р. д.	-	4012 ₄₀	-	300	4312 ₄₀	1078	
н) Р. р.	-	-	1080	-	1080	250	
Умно	16468 ₉₅	16608 ₇₅	22467 ₃₀	14215 ₁₅	75761 ₃₈	18940	

240136
216124
246166

18940
- 6.753

12187

- а) Рес. на зап. оп. и т.д. 3776
б) Тон. м. м. 444
в) Тон. о. - и. и. 519
г) Прит. 1292
д) Рес. на зап. и. и. 6.753
е) Кетер. уг. 817
ж) Конф. р. 566
з) В. Р. 4523
и) Р. р. 250

18940

Среднее
из 4-х
мин.

Среднее из 4-х мин.	Среднее из 4-х мин.	Среднее из 4-х мин.
2.5 - 3.0	2.5	2.5
0.2 - 0.5	0.2	0.2
0.2 - 0.3	0.1	(малоко (замерен))
0.6 - 0.8	0.5	
-	-	-
0.3 - 0.5	-	-
0.5 - 0.5	0.5	
2.5 - 3.5	2.5	(малоко (замерен))
0.1 - 0.2	-	-
2.1 - 2.4	6.3	

1) бир-бирн илə мугајисə едилə билəн, əн мунум оланлар илə əн аз дəјишəнлəри əн тəсədүфи вə əн чох ихтисар едилəнлəрдəн (гəзетин нəшрини кəмəкдəн; експедисијанын мənзилини вə мəтбəə хəрчлəрини кағызын гијмəтиндəн, мурəттиблəрə мааш вə саирəдəн) ајыран рубрикалара кəрə ајлыг һесабатлар тəртиб-етмəк.

2) Узун бир заман үчүн (мəсəлən, $\frac{1}{2}$ иллик) сəмəрəли јекун һесабаты тəртиб едиб һəр бир маддəјə кəрə хəрчи орта һесабла мурəјјəнлəшдирмəјə чалышмаг. (Пəһриз ајры; кəмəк ајры; тəсədүфи хəрчлəр илə јункүл нəглијјат гарышдырылмамалыдыр; гəзетин хəрчи маддəлəрə кəрə һесабланылмалыдыр: мурəттиблəр — кағыз—мənзил—експедитора мааш—мəтбəə вə и. а.). Сонра һəр бир маддəјə кəрə едилə билəчəк ихтисарлары даһа тəхминən, кəзəјары дəјил, дəгиг еһтималлар əсасында нəзэрə алмаг лазымдыр (филан шеји филан чүр ихтисар етмəк; кағызы даһа учуз алмаг вə ја даһа учуз мənзил тутмаг вə и. а. вə с.; «тəсədүфи» хəрчлəри вə јункүл нəглијјат хəрчлəрини азалтмаг вə с.).

	1909. Ајлар (кəһнə үсулла)				Σ*	Ајда орта һесабла (јуварлаг) $\frac{1}{4}\Sigma$
	VI	VII	VIII	IX		
а Пəһриз.....	2 560	1 055	1 930	1 505	7 050	1 762
б Јолдашлара						
кəмəк	359.2	553.70	208.35	653.35	1 774.60	444
в Милли тəшкилат-лара кəмəк.....	400	475	600	600	2 075	519
г Нəглијјат	730	1 064.65	1 615	1 760	5 169.65	1 292
д Ирс	300	265	21 000	1 135	22 700	5 675
а Экспедисија	1 501	2 705	800	1 080.90	6 086.90	1 522
а Гонорар	454.5	66.50	77.30	103.50	701.80	175
а Тəсədүфи	207	169.75	185.10	380	941.85	235
а Қатиблик вə почт	26.7	47.70	118.15	136.20	328.75	82
е Гејри-легал нəшр-лэр (протоколлар)	1 725	1 545	—	—	3 270	817
ж Конфранс	2 258	—	—	—	2 258	566
з Русијаја	5 947.55	4 648.75	933.40	6 562.70	18 092.40	4 523

* — Summa — мəблəғ. Ред.

	1909. Ајлар (көһнө үсулла)				Σ	Ајда орта һесапла (јуварлаг) $\frac{1}{4}\Sigma$
	VI	VII	VIII	IX		
д Көһнө борчларын гајтарылмасы	—	4 012.40	—	300	4 312.40	1 078
е Мүхтәлиф	—	—	1 000	—	1 000.0	250
Јекуну	16 468.95	16 608.45	28 467.30	14 216.65	75 761.35	18 940
	— 240	36				
	— 216					
	24	6,66. . .				

Тәхминән:

Едилә биләчәк ихтисарлар

<i>mini-</i>	<i>maxi-</i>	<i>mini-</i>
<i>tit</i>	<i>tit</i>	<i>tit</i>

мин

а) Харичи тәшкилатлара вә гәзетә хәрчләр	3 776	2.5	—3.0	2.5	
б) Јолдашлара көмәк.....	444	0.3	—0.5	0.2	
в) Милли тәшкилатлара көмәк	519	0.2	—0.3	0.1	(јалныз латышлара)
г) Нәглијјат	1 292	0.6	—0.8	0.5	
д) Σ алмаг хәрчләри вә борчлар	6 753	—	—	—	
е) Гејри-легал партија нәшријјаты	817	0.3	—0.5	—	
ж) Конфранслар	566	0.6	—0.6	0.5	
з) Русијаја	4 523	2.5	—3.5	2.5	(јалныз МК-ја, јерли коми-тәләрсиз)
и) Мүхтәлиф	250	0.1	—0.2	—	
	18 940	7.1	—9.4	6.3	
	— 18 940				
	— 6 753				
	12 187				

1909-чу илдә, октябрдан
тез олмајараг
Парисдә јазылмышдыр (јерли)

Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур

*ЈОЛДАШ МО РЕДАКСИЈАСЫ КАТИБИНЭ

Һөрмәтли јолдаш!

Хаһиш едирәм МО-нун эн јахын нөмрәсиндә мәним, бир нәфәрин сәс вермәмәси илә, ики сәсә гаршы ики сәслә рәдд едилмиш гәтнамәми вә МО редаксиясындан чыхмағым һаггында бәјанатымы²¹⁵ дәрч едәсиниз, һабелә мәним гәтнамәмин, Мартовун гәтнамәсинин вә гәбул олунмуш гәтнамәнин сурәтләрини сәсвермә нәтичәләри илә бирликдә мәнә көндәрәсиниз.

С.-д. саламы илә *Н. Ленин*

Парис, 4 нојабр 1909-чу ил.

Р. С. Мән МО редаксиясындан һабелә хаһиш едәрдим мәнә чаваб версин көрәк партијамызы вә онун бирлијини мөһкәмләтмәк методлары мәсәләсинә даир дискуссия тәриги илә јаздығым мәғаләми МО-нун эн јахын нөмрәси үчүн гәбул едәрми.

*Илк дәфә 1933-чу илдә
Ленин мәҷмуәсинин XXV китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

А. М. ГОРКИЈЭ

16. XI. 09.

Әзиә Алексеј Максимович! Мән һәмишә тамамилә әмин идим ки, Сиз вә јол. Михаил јени фраксиянын эн мөһкәм фраксиячыларысыныз вә бу кимиләри илә достчасына данышмаға чалышмағым мә'насыз оларды. Бу күн ј. Михаили биринчи дәфә көрдүм, онунла ишләр һаггында да, Сизин һаггынызда да мәһрәмәнә данышдыг вә көрдүм ки, бәрк сәһв етмишәм. Валлаһ, философ һекел һағлы имиш: һәјат зиддијјәтләрлә ирәһилләјир вә чанлы зиддијјәтләр инсан ағлынын әввәлчә зәһин етдијјиндән гат-гат зәнкин, чоһчәһәтли вә мәзмунлулур. Мән мәктәбә *анчаг* јени фраксия мәркәзи

кими бахырдым. Мә'лум олду ки, бу доғру дејилдир— о мә'нада демирәм ки, мәктәб јени фраксија мәркәзи дејилди (мәктәб белә бир мәркәз иди вә инди дә белә олараг галмагдадыр), о мә'нада дејирәм ки, бу тамам дејилдир, бүтүн һәгигәт бундан ибарәт дејилдир. Субјектив чәһәтдән бә'зи адамлар мәктәби белә бир мәркәзә дөндәрирдиләр, объектив чәһәтдән о белә бир мәркәз иди, бундан әлавә исә мәктәб әсл фәһлә һәјатындан әсл фәһлә габагчылларыны чәлб етмишдир. Белә олмушдур ки, көһнә фраксија илә јени фраксија арасындакы зиддијјәтдән әлавә Капридә с.-д. зијалыларынын бир һиссәси илә русијалы фәһләләр арасында да зиддијјәт башланмышдыр; *нечә олурса-олсун*, нә һадисә баш верирсә-версин, русијалы фәһләләр социал-демократијаны доғру јола чыхарачаглар, харичдәки бүтүн деди-годулара, дидишмәләрә, «әһвалатлара» вә с. вә и. а. бахмајараг, доғру јола чыхарачаглар. Михаил кими адамлар бунун рәһнидир. Бу да мә'лум олмушдур ки, мәктәбдә Капри с.-д. зијалы үнсүрләри арасында зиддијјәт баш вермишдир.

Әзиз А. М., мән Михаилин сөзләриндән көрүрәм ки, Сизин үчүн инди чох ағырдыр. Сиз фәһлә һәрәкатынын вә социал-демократијанын бирдән-бирә елә бир чәһәтини, елә тәзаһүрләрини, елә формаларыны көрмүсүнүз ки, бунлар Русија вә Гәрби Авропа тарихиндә зијалы кәме'тигадлары фәһлә һәрәкатындан вә социал-демократијадан дәфәләрлә мә'јус етмишдир. Мән әминәм ки, Сиздә белә бир шеј олмајачагдыр, һәм дә Михаил илә сәһбәтдән сонра мән Сизин әлинизи бәрк сыхмаг истәјирәм. Сиз өз сәнәткарлыг исте'дадынызла Русијанын — һәм дә нәинки тәкчә Русијанын — фәһлә һәрәкатына чох бөјүк фајда вермисиниз вә һәлә чох бөјүк фајда верәчәксиниз, харичдәки мүбаризә һадисәләри нәтичәсиндә доған ағыр әһвал-руһијјәнин тәсири алтына дүшмәк Сизә һеч бир сурәтдә јарашмыр. Елә шәраит олур ки, фәһлә һәрәкатынын һәјаты лабүддән дәрнәкләрин харичдәки бу мүбаризәсини вә парчаланмаларыны, дидишмә вә савашмаларыны доғурур, — бу она көрә дејил ки, фәһлә һәрәкаты дахилән зәифдир вә ја социал-демократија дахилән сәһвдир; бу она көрәдир ки, фәһлә синфинин өз партија-

сыны јетишдирмәк үчүн истифадә етмәли олдуғу үнсүрләр һәддиндән артыг мүхтәлиф чинсли вә мүхтәлиф бичимлидир. Һәр һалда јетишдирәчәкдир, Русијада көзәл ингилаби сосиал-демократија јетишдирәчәкдир, мәнһус мүһачирлик вәзијјәти бахымындан бә'зән көрүндүјүндән даһа тез јетишдирәчәкдир, бә'зи заһири әләмәтләр вә ајры-ајры епизодлара әсасән дүшүнәркән тәсәввүр едилдијиндән даһа гәти јетишдирәчәкдир. Михаил кими адамлар бунун рәһнидир.

Сизин дә, Марија Фјодоровнанын да әлини бәрк сыхырам, чүнки инди мән үмид едирәм ки, Сизинлә һәлә дүшмән олмајараг көрүшмәли олачағам.

Сизин *Ленин*

Wl. Oulianoff.

4. Rue Marie-Rose. 4.

Paris. XIV.

*Капри адасына (Италија)
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1924-чү ил октябрын 15-дә
«Красная Газета»нын 236-чы №-синдә
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

170

А. М. ГОРКИЈӘ

Әзиз А. М.! Кәлмәк мәсәләсини Сиз әбәс јерә дејирсиниз. Ахы мәним Максимовла, Луначарски вә и. а. илә савашмам нәјә лазымдыр? Ахы өзүнүз јазырсыныз: өз аранызда гызышырсыныз, халг ичәрисиндә дә гызышмаға чағырырсыныз. Модел дејилдир. Фәһләләри узаглашдырмаг мәсәләси дә әбәсдир. Әқәр бизим дәвәтимизи гәбул едиб бура кәлсәләр, онларла данышарыг, бә'зи фраксијачыларын ән дарыхдырычы, аз савадлы, һеч кәсә лазым олмајан, пролетариата вә сосиализмә инанмајан гәзет адландырдыглары (мән буну Лјадов вә башгаларындан чохдан ешитмишәм) бир гәзетин* бахышлары үстүндә савашарыг.

* Сөлһәт болшевик Мәркәзинин органы «Пролетарий» гәзетиндән келди. Ред.

Сизин јени парчаланма һаггында сөзләриниз ујғун кәлмир. Бир тәрәфдән, һәр икиси ниһилистдир (вә «славјан анархистидир» — ахы, әзизим, гејри-славјан авропалылар да бизим зәманәмиз кими заманларда јүзгат артыг савашыр, сөјүшүр вә парчаланырдылар!) — о бири тәрәфдән дә парчаланма болшевикләрлә меншевикләринкиндән аз дәрин олмајачагдыр. Әкәр мәсәлә «гызышанларын» «ниһилизмдә», өз јаздығына инанмајан бәзи адамларын азсавадлығындан вә саирәдәдирсә, — демәли, парчаланма дәрин дејилдир, бу һәтта парчаланма да дејилдир. Јох әкәр парчаланма болшевикләрлә меншевикләринкиндән дәриндирсә, — демәли, мәсәлә ниһилизмдә вә өз јазыларына инанмајан мүәллифләрдә дејилдир. Валлаһ, бу ујғун кәлмир! Сиз индики парчаланма мәсәләсиндә сәһв едирсиниз вә һаглы* олараг дејирсиниз: «адамлары баша дүшүрәм, онларын ишләрини исә баша дүшмүрәм».

«Пролетарий»дә Сизә вә Максимова гејри-сәмими, кәрәксиз вә саирә кими көрүнән шејә сәбәб бүтүн һазыркы дөврә (вә әлбәттә, марксизмә) тамамилә башга бахымдан јанашылмасыдыр. Биз демәк олар ики илдир ки, бир јердә дајаныб дурмушуг вә Максимова һәлә дә «мүбәһисәли» көрүнән, һәјатын исә чохдан һәлл етмиш олдуғу мәсәләләри тәкратар чәјнәјирик. Әкәр биз бунлар һаггында «мүбәһисә етмәкдә» давам етсәјдик, инди дә бош-бошуна јериндә сајардыг. Ајрылмагла исә биз фәһләләрә ајдын, ачыг вә гәти сурәтдә ики чыхыш јолу көстәрәрик. Фәһлә социал-демократлар асанлыгла вә тезликлә бунлардан бирини сечәрләр, чүнки јени, башга шәраитә, башга үсуллар вә башга тәшкилат формалары тәләб едән дәјишилмиш эпохаја ингилаби метод тәтбиг етмәк әвәзинә, 05—06-чы илин ингилаби сөзләрини сахламаг (консерв һалында сахламаг) тактикасы өлү бир тактикадыр.

* «Һаглы» барәсиндә әлавә: гејд едирәм. Ишләри баша дүшмәдән, адамлары јалныз... заһири чәһәтдән баша дүшмәк олар. Јә'ни мүбаризәниң бу вә ја башга бир иштиракчысынын психолокијасыны баша дүшмәк олар, лакин мүбаризәнин *мә'насыны*, онун партија вә сијаси *әһәмијјәтини* баша дүшмәк олмаз.

Пролетариат ингилаба доғру кедир вә кедиб чатачаг-дыр, — лакин 1905-чи иләдәк *олдуғу кими јох*: ким, кетмәкдә олдуғуна вә кедиб чатачағына «инанырса», лакин һәмин «олдуғу кими јох» ифадәсини *анламырса*, — онлара бизим мөвгејимиз пролетариата, социализмә вә и. а. вә и. а. инанмамаг әсасында гурулмуш гејри-сәмими, кәрәксиз, дарыхдырычы бир мөвге кими *көрүнмәлидир*. Бурадан ирәли кәлән ихтилаф, шүбһәсиз, о гәдәр дәриндир ки, парчаланманы — һәр һалда харичдә парчаланманы — лабүд едә биләр. Лакин партијанын, социал-демократијанын, марксистләрин парчаланмасынын дәринлијиндән данышыларса, бу парчаланма болшевикләрлә меншевикләр арасындакы дәрин парчаланмаја һеч јахын да кәлә билмәз.

Сиз тәәччүб едирсиниз ки, нечә дә мән Михаилин шивәнчилијини, интизамсызлығыны вә башга мәнфи чәһәтләрини (буну нә сиз сөјләмәли идиниз, нә дә Михаил ешитмәли иди) көрмүрәм. Мәним ону јохламаг үчүн аз имканым олмушдур: мән елә күман едирдим ки, Сизинлә сөһбәтимиз тутмајачаг вә јазмаға да еһтијач јохдур. Михаил илә сөһбәтин тәсири алтында мән дәрһал, ачыглы вахтымда јазараг мәктубу һеч икинчи дәфә охумадым вә сабаһа гојмадым. Сабаһы дүшүнүрәм ки, ағылсызлыг етмишәм, Михаилә инанмышам. Лакин мәлум олду ки, Михаил нә гәдәр гызышса да, *һәр һалда* һаглы чыхмышдыр, чүнки Сизинлә сөһбәтимиз *һәр һалда* баш тутду, — әлбәттә, мүбаһисә дә «Пролетарий»ни писләмәк дә олду, анчаг бурада нә етмәк оларды!

Әлинизиди бәрк сыхырам. *Н. Ленин*

*1909-чу ил нојабрын 20-дән
тез олмајараг јазылмышдыр*

*Парисдән Капри адасына
(Италија) кәндәрилмишдир*

*1-лк дәфә 1924-чу ил октябрын 15-дә
«Красная Газета»нын 236-чы №-синдә
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

И. И. СКВОРТЦОВ-СТЕПАНОВА

Әзиз дост! Сизин 20. IX. 09 тарихли мәктубунузу алдым вә Сиздән хәбәр кәлмәсинә фөвгәл'адә дәрәчәдә севиндим. Тәәссүф ки, бундан әввәл Сиздән хәбәр јох иди — биз бурада инди чох ајры дүшмүшүк, Сизинлә вә Вјач. илә әлагәјә кирмәк истәјирдиксә дә мүмкүн олмады. Іңгигәтән чох ағыр илләрди́р вә буна көрә дә көһнә достларла әлагә сахламаг имканы онгат артыг гијмәтлидир. Сизә сыра илә чаваб верәчәјәм. Сиз гәзети XII. 08 тарихинәдәк көрмүсүнүз. О замандан чох шеј дәјишилмишдир.

«Сол» адлананларла арамызда там парчаланма вардыр ки, бу да 1909-чу илин јазында гәтиләшмишдир. Әкәр Сиз мәним фәлсәфә китабымы (бу китабы мән Сизә чапдан чыхан кими, јә'ни 1909-чу ил јајын әввәлләриндә көндәрмишәм) вә гәзетин 1909-чу ил нөмрәләрини көрсәниз, Сиз чәтин дејәрсиниз ки, сол ахмаглара биз күзәштә кедирик. Максимов вә максимовчуларла арамызда там вә рәсми парчаланма вардыр. Вар гүввә илә савашма кедир. Ола биләр ки, онлар өз органыны јаратсынлар, — ола да биләр ки, јох. Онлар С.-Петербургда вә Одессада ара гарышдырырлар, лакин бир гүввә ола билмирләр: мәнчә бу, «отзовизмин-ултиматизмин» чан чәкишмәсидир. Максимов вә К⁰-сы илә арамыздакы парчаланма бизим аз гүввә вә вахтымызы алмады, лакин мәним фикримчә, бу лабүд иди вә ән нәһајәт фәјдалы олачагдыр. Сизин бахышларынызы билдијимә көрә, һеса́б едирәм вә һәтта әминәм ки, бунда биз шәрики́к.

Лакин «үмүмдемократик тәзјигин икинчи зүһуруна инамы ләғв етмәк» вахты чатмышдыр демәјинизә кәлдикдә, мән Сизинлә әсла шәрик дејиләм. Сиз бунунла анчаг отзовистләрә (онлар белә бир «максимализмә» чох мејл көстәрирләр: буржуа ингилабы кечиб кетмишдир, — ирәлидә — «халис пролетар ингилабы» дурур) вә ифрат сағ тәсвијәчи меншевикләрә көмәк етмиш олардыныз. (Јери кәлмишкән дејим: меншевикләр арасында парчаланма олдуғуну билирсинизми?

Плеханов онларын «Голос Социал-Демократа» гәзети редаксиясындан вә онларын коллектив эсәри олан: «XX әсрдә Русијада ичтиман һәрәкат» редаксиясындан чыхмышдыр. 1909-чу илин августунда о, «Дневник»ин 9-чу №-сини бурахмыш вә орада меншевикләри тәсвијәчиләрин әлалтысы адландырмыш, Потресов һаггында исә демишдир ки, о мәнә јолдаш дејилдир, Потресов даһа ингилабчы дејилдир вә с. Партијаны мөһкәмләтмәк мәгсәдилә биздә иш плехановчу меншевикләрлә јахынлашмаға доғру кедир.) Лакин мәнчә, башлычасы будур ки, белә бир бахыш нәзәри чәһәтдән дүзкүн дејилдир. «Алман хәтти» *мүмкүндүр*—буна сөз јох. Биз дә буну һәлә 1908-чи илин әввәлләриндә е'тираф етмишик. Лакин Франса «үмүмдемократик» тәзјигләрин ахырына 1789—1793-дән сонра дејил, 1871-дән сонра (јә'ни 1830, 1848 вә 1871-дән сонра),—Алманија да 1849—1850-дә дејил, јенә 1871-дән сонра, јә'ни 60-чы илләрин *Verfassungsverstreit**-дән сонра кәлиб чыхдығы кими, һәмин имкан да јалныз бир сыра «үмүмдемократик» тәзјигләр (јахуд јүксәлишләр, ја да бөһранлар вә с.) васитәсилә һәгигәтә чеврилә биләр. Струве, Гучков вә Столыпин «чүтләшмәк» вә Бисмарк Русијасы доғмаг үчүн дәридән чыхырлар, —лакин бир шеј чыхмыр. Бир шеј чыхмыр. Импотентдирләр. Һәр шеј көстәрир вә өzlәри дә е'тираф едирләр ки, бир шеј чыхмыр. Столыпинин аграр сијасәти Бисмаркчылыг бахымындан дүзкүндүр. Лакин буну «бир шеј чыхачаг» дәрәчәјә чатдырмаг үчүн Столыпин өзү 20 ил вахт «истәјир». Русијада исә 30—48—71-чи илләр (франсыз гәјдасы илә көтүрүләрсә) вә 63—65-чи илләр (алман гәјдасы илә көтүрүләрсә) олмадан, ијирми ил вә һәтта бундан аз бир мүддәт дә мүмкүн дејилдир. Мүмкүн дејилдир. Бүтүн бу тарихләр исә (һәм 30—48—71, һәм дә 63—65) мәнз «үмүмдемократик тәзјигдир».

Јох, биз «үмүмдемократик тәзјиг» идејасыны «ләғв едә» билмәрик: бу чох дәрин бир сәһв оларды. Биз «алман хәттинин» мүмкүн олдуғуну е'тираф етмәли, лакин унутмамалыјыг ки, бу хәтт һәлә *јохдур*. Јохдур,

* — конституција мунагишәси. Ред.

јох. Биз пролетар партијасынын мүгәддәратыны буржуа ингилабынын мүвәффәгijјәти вә ја мүвәффәгijјәтсизлији илә әлагәдар етмәмәлијик, — бу шүбһәсиздир. Биз иши елә гурмалыјыг ки, һадисәләр нә чүр давам етсә дә, һәмин иш мөһкәм вә гәти бир наилијјәт олсун, — бу доғрудур. Лакин биз, демократик, «үмүм-демократик» һәрәкатын рәһбәрләри олмаг вәзифәмизи ахырадәк, рус 1871-чи илинәдәк, кәндлиләрин *Ordnungspartei** тәрәфә там дөнүшүнәдәк јеринә јетирмәјә борчлујуг. Русијада бу дөнүшәдәк һәлә, вај-вај, нә чох галмышдыр! Биз «үмүмдемократик» мәсәләләрин «алман» гајдасы илә, јә'ни «чүрүк» бир шәкилдә һәлл едилә биләчәјини инкар едә билмәрик, лакин биз *һәр шеј* етмәјә борчлујуг, узун заман вә тә'кидлә ишләмәјә борчлујуг ки, бу, «чүрүк» шәкилдә, алман гајдасы илә һәлл олунмаг дејил, франсыз гајдасы илә һәлл олунсун, јә'ни 63—65 типи үзрә (јалныз «конститусијалы» бөһран) дејил, 30—48—71 типи үзрә һәлл олунсун. Бизим 63—65-ин «чүрүк», јохса мүвәффәгijјәтли олачағыны сөјләмәк мүмкүн дејилдир, лакин бизим вәзифәмиз, фәһлә партијасынын вәзифәси һәр шеј етмәкдир ки, «чүрүкдән» *мүвәффәгijјәтли* шеј, алман *Verfassungsstreit*-индән јахшыча бир франсыз мұнагпшәси алынсын. Тарихин елә ганунлары јохдур ки, чүрүк бир бөһран јахшыча бир мұнагишәјә чеврилә билмәсин. Белә ганунлар јохдур. Һәр шеј вәзижәтдән, диләнчи кәндлиләр күтләсиндән (Столыпин бунлары әзмиш, лакин разы салмамышдыр), фәһлә партијасынын күчүндән, шәраитдән, Гучковла «даирәләр» арасындакы чәкишмә вә мұнагишәләрдән вә и. а. вә и. а. асылыдыр. Биз чалышмалыјыг ки, даһа күчлү олаг (һәм дә биз өз 63—65-имиз заманы үчүн, алманларын о заман олдуғундан даһа күчлү олачағыг), кәндлиләр о заман либераллара дејил, бизә гулаг асынлар. Бунун нә дәрәчәдә баш тутачағыны анчаг мұбаризә һәлл едәр. «Үмүмдемократик тәзјиг» мә'насында һәр шеј тәләб едәчәјик: мүвәффәгijјәт газандыгда *һәр шеј*, мүвәффәгijјәт газанмадыгда — бир һиссәсини әлдә едәрик: лакин дөјүшә кедәркән бир һиссәни тәләб етмәклә кифајәтләнмәк олмаз. Иши јени гајда илә гур-

* — гајда-ганун партијасы. *Ред.*

малы, јени гајда илэ тәшкил олунмалы, бөһрана доғру јени гајда илэ кетмәли — күнүн *маһијјәти* беләдир, лакин *бүтүн* көһнә шүарлары, «*һәр шеј*» тәләбини ирәли сүрмәли, инкишаф етдирмәли, гүввәтләндирмәли. Әлинизи бәрк-бәрк сыхыр, сағлыг вә гывраглығынызы арзу едирәм.

Үрәкдән Сизин *Старик*

1909-чу ил декабрын 2-дә
јазылмышдыр
Парисдән Петербурга
көндәрилмишдир

Илк дәфә 1922-чи илдә
«Пролетарская Революция»
журналынын 5-чи №-сіндә
чап едилмишдир

Макинадә јазылмыш сурәтиндән
чап олунур
(ачылыб охунмишдур)

172

ЗЕМСТВО, ШӘНӘР ВӘ ҺӨКУМӘТ ИДАРӘЛӘРИНИН СТАТИСТИКАЧЫЛАРЫНА ХАҢИШ МУРАЧИӘТИ

Үмумијјәтлә аграр мәсәләси вә хүсусән Русијада кәнд тәсәррүфаты капитализми мөвзусунда јаздығы әсәринин давамы үзәриндә ишләјән В. Илјин земство, шәһәр вә һөкумәт идарәләри јанындакы статистикачылардан она статистика мә'луматы вә с. көндәрмәләрини чох хаһиш едир²¹⁶.

Парис. 9/XII.

В. Улјанов

1909-чу ил декабрын 9-дә
јазылмышдыр
Москваја көндәрилмишдир

Илк дәфә 1929-чу илдә
«Пролетарская Революция»
журналынын 11-чи №-сіндә
чап едилмишдир

Намә'лум бир шәхсин
әли илэ јазылмыш мәтндән
чап олунур

173

И. И. СКВОРЦОВ-СТЕПАНОВА

16. XII. 09.

Әзиз һәмкар! Сизин чавабынызы алдым вә сөһбәти давам етдирмәк үчүн гәләми әлимә алырам.

Сиз мәсәләни (тактика зәмининә дејил) даһа чох нәзәријә зәмининә кечирмәк истәјирсиниз. Разыјам. Анчаг ону хатырладым ки, *Сиздә* башланғыч нөгтәси тактика нөгтәси идн: ахы Сиз әсас тактика мүддәасынын «классик гојулушуну» рәдд едирдиниз. Бу тактика һәллини Сиз (ондан чыхарылан тактика *нәтичәләрини* сөјләмәјәрәк) «Америка јолунун мүмкүн олдуғуну» инкар етмәклә әлағәдар ирәли сүрүрдүнүз. Буна көрә дә мән аразыздакы ихтилафларын Сизин ашағыдакы сөзләрлә вердијиниз шәрһини дүзкүн һесап етмирәм; Сиз дејирсиниз: «Сиз (јә'ни мән) *кәндлиләр* һәрәкаты фактыны тәкидлә гејд едирсиниз. Мән *пролетарлашан* кәндлиләрин һәрәкаты фактыны гәбул едирәм». Ихтилаф бунда дејилдир. Доғрудан да, кәндлиләрин пролетарлашмасыны, мән ки, инкар етмирәм. Ихтилаф ондан ибарәтдир ки, Русијада буржуа аграр гурулушу о гәдәр мөлкәмләнмишдирми ки, аграр капитализминин «Пруссия» јолу илә инкишафындан бирдән-бирә аграр капитализминин «Америка» јолу илә инкишафына кечмәји објектив чәһәтдән гејримүмкүн етсин? Әкәр беләдирсә, онда әсас тактика мәсәләсинин «классик» гојулушу арадан галхыр. Әкәр белә дејилдирсә, онда сахланыр.

Одур ки, мән мәсәләнин бу чүр гојулушунун сахланылмасына тәрәфдарам. Мән «Пруссия» јолунун мүмкүн олдуғуну инкар етмирәм; мән е'тираф едирәм ки, марксист бу јоллардан нә *биринә* «зәмин» олмалыдыр, нә дә бунлардан *јалныз* бири илә *кифајәтләнмәлидир*; мән е'тираф едирәм ки, Столыпинин сијасәти «Пруссия» јолу илә ирәлијә *даһа* бир аддым атыр вә бу јолда мүәјјән пилләдә диалектик дөнүш әмәлә кәлә *биләр* вә бу дөнүш «Америка» јолуна олан бүтүн үмидләри вә нијјәтләри нөвбәдән *чыхарар*. Лакин мән дејирәм ки, *инди* бу дөнүш, *јәгин* һәлә башланмамышдыр, буна көрә дә мәсәләнин «классик» гојулушундан имтина етмәк марксист үчүн әсла јолверилмәздир, нәзәри чәһәтдән тамамилә јанлышдыр. Аразыздакы ихтилафлар бах бундан ибарәтдир.

Бу ихтилафлар нәзәри чәһәтдән, сәһв етмирәмсә, ики башлыча бәнддән ибарәтдир: 1) Өз мөвгејимә һагг газандырмаг үчүн мән Сизин «мүттәфигиниз» олан

В. Илјини мѧһв етмѧлијѧм. Башга сѧзлѧ десѧк, бу мѧвге Русијанын ингилаб ѧрѧфѧсиндѧки игтисадиј-јатынын марксист тѧһлилинин јекунларына зиддир. 2) «Классик» гојулуш ревизионистлѧрин (Давидин вѧ К⁰-сынын) аграр оппортунизми илѧ мѧгајисѧ едилѧ билѧр вѧ едилмѧлидир, чѧнки Русијадѧ вѧ Алманијадѧ фѧһлѧнин «кѧндли бабајѧ» мѧнасибѧти мѧсѧлѧсинин гојулушу арасында һеч бир ѧһѧмијјѧтли, принципиал, ѧсаслы фѧрг јохдур.

Бу мѧддѧаларын һѧр икисини мѧн тамамилѧ сѧһв һесаб едирѧм.

Ad 1) («Тактикајѧ» тохунмамаг ѧчѧн Илјинин ѧзѧринѧ едилѧн Мартынов һѧчумуну²¹⁷ кѧнарда бурахыб, јалныз нѧзѧри мѧсѧлѧнин Сизин тѧрѧфиниздѧн гојулушуна кечирѧм.)

Илјин нѧји сѧбут едирди вѧ сѧбут етди? Ону сѧбут едирди вѧ етди ки, Русијадѧ аграр мѧнасибѧтлѧринин инкишафы *һѧм* мѧлѧкѧдар тѧсѧррѧфатында, *һѧм* кѧндли тѧсѧррѧфатында, «ичманын» *һѧм* харичиндѧ, *һѧм дѧ* дахиллиндѧ капитализм јолу илѧ кедир. Бу бир. Бу инкишаф артыг *дѧнмѧз бир сурѧтдѧ* башга инкишаф јолуну дејил, мѧһз капиталист инкишаф јолуну, синифлѧрин башга группашмасыны *дејил*, мѧһз капиталист группашмасыны мѧѧјјѧн етмишдир. Бу ики.

Халгчыларла бунун ѧстѧндѧ мѧбаһисѧ кедирди. Буну сѧбут етмѧк лѧзым иди. Бу сѧбут едилди. Бу сѧбут еднѧмиш галыр. Инди *башга* бир мѧсѧлѧ, сонракы бир мѧсѧлѧ, Илјинин (ѧлбѧттѧ, нѧинки јалныз онун) һѧлли етмиш олдугу мѧсѧлѧнин һѧллини *фѧрз едѧн*, лакин *јалныз* буну *дејил*, даһа артыг, даһа мѧрѧккѧб бир шејин, јени бир шејин һѧллини *фѧрз едѧн* бир мѧсѧлѧ гаршыјѧ гојулур (вѧ 1905—1907-чи иллѧр һѧрѧкаты тѧрѧфиндѧн гаршыјѧ *гојулмушдур*). 1883—1885-чи, 1895—1899-чу иллѧрдѧ гѧти һѧлл олунмуш вѧ дѧзкѧн һѧлл олунмуш мѧсѧлѧдѧн *башга* XX ѧсрин тарихи Русијадѧ бизим гаршымыза *сонракы* бир мѧсѧлѧни гојумушдур, — һѧм дѧ бу мѧсѧлѧнин кечмишдѧ һѧлл едилминн олдуғуна истинад етмѧклѧ ондан јеријѧ чѧкилмѧкдѧн, ондан бојун гачырмағѧ, ондан јѧха гуртармағѧ чалышмагдан даһа артыг бир нѧзѧри сѧһв ола билмѧз. Белѧ бир һѧрѧкѧт, печѧ дејѧрлѧр, икинчи синиф, јѧ’ни

јухары синиф мәсәләсини ашағы синиф, биринчи синиф мәсәләләринә бәрабәрләшдирмәк демәк оларды. *Јени* һадисәләр (һәм дә 1905—1907-чи илләр кими үмүмдүнја тарихи әһәмијјәти олан һадисәләр) даһа конкрет, даһа әтрафлы бир мәсәлә, *капиталист* -аграр инкишафынын *и*ки јолу вә ја методунун мүбаризәси мәсәләсини гаршыја гојдуғу бир заманда капитализм мәсәләсинин *үмүми* һәлли сәвијјәсиндә галмаг олмаз. Халгчыларла мүбаризә едиб бу јолун лабүддән вә дәнмәз бир сурәтдә капиталист јолу олдуғуну сүбут етдијимиз бир заманда биз тамамилә һағлы идик вә вар гүввәни, бүтүн диггәти: капитализм, *јахүд* «халг истеһсалы» мәсәләсинә чәлб *етмәјә* билмәздик. Бу һәм тәбии иди, һәм лабүд, һәм дә гануни. Инди исә бу мәсәлә һәм нәзәријјә, һәм дә һәјат тәрәфиндән *һәлл едилмишдир* (чүнки ән јени рус тарихи трудовикин *en masse** хырда буржуалығыны сүбут етмишдир), инди нөвбәти мәсәлә олараг дикәр бир мәсәлә—јүксәк мәсәлә гаршыја гојулмушдур ки: *α* типли капитализм, *јохса β* типли капитализм? Һәм дә мәним дәрин әгидәмә көрә Илјин китабын икинчи нәшринә мүгәддимәдә тамамилә һағлы олараг көстәрмишдир ки, бундан капиталист аграр инкишафынын *и*ки нөв ола биләчәји *ирәли кәлир* вә *һәмин нөвләрин* тарихи мүбаризәси һәлә гуртармамышдыр**.

Марксизмдәки рус оппортунизминин, јә'ни бизим зәманәмиздә меншеви́змин хүсусијјәти бундан ибарәтдир ки, о, марксизмин тәләбини нәзәријјәбазлыгла бәситләшдирир, бајағылашдырыр, тәһриф едир, онун мәзмунуна хәјанәт едир (рабочеједелочулуг да, струвизм дә белә иди). Јанлыш *социализм* доктринасы олан халгчылыға гаршы мүбаризә апараркән меншевикләр нәзәријјәбазлыг едиб демократик капитализмин либерал-мүлкәдар капитализминә гаршы, «Америка» капитализминин «Пруссия» капитализминә гаршы күтләви *хырда буржуа* мүбаризәсинин нәзәријјәси олан халгчылығын тарихчә реал вә мүтәрәгги тарихи *мәзмунуну* нәзәрдән гачырмыш, она фикир

* — әксәријјәтинин, *Ред.*

** Бах: В. И. Ленин. Әсәрләри, 5-чи нәшри, 3-чү чилд, сәһ. 13—17. *Ред.*

вермәмишләр. Буна көрә дә онларда белә бир дәншәт-ли, ахмаг, хәјанәткар идеја («*Ичтимаи һәрәкаты*» башдан-баша гаврајан бир идеја) мејдана кәлмишдир ки, куја кәндли *һәрәкаты* мүртәче һәрәкатдыр, кадет трудовикдән мүтәрәггидир, «пролетариат илә кәндли-ләрин диктатурасы» (=классик гојулуш) «тәсәррүфат инкишафынын *бүтүн кедишинә*» *зиддир* (меншевик «Ичтимаи һәрәкатынын» 661-чи сәһифәси). «Тәсәррүфат инкишафынын *бүтүн кедишинә* зиддир» — бу ир-тичачылыг дејилми?

Мән бу фикирдәјәм ки, марксизмин белә дәншәтли тәһриф едплмәсинә гаршы мүбаризә «классик гојулушун» әсасы иди, һәм дә *дүзкүн* әсасы иди, һәрчәнд тәәсүф ки, епоханын тәбии шәранти үзүндән бу мүбаризә тактика чәһәтдән чох сәјлә апарылырды, нәзәри чәһәтдән исә кифәјәт гәдәр сәјлә апарылмырды. Гејд едәк ки, бурада тәәсүф сөзү дүзкүн дејилдир вә ону атмаг лазымдыр!

Бах *һәмин* аграр мәсәләси мәһз *инди* Русијада буржуа инкишафынын *милли* мәсәләсидир. Бир чох чәһәтдән дүзкүн вә һәр чәһәтдән сон дәрәчә гијмәтли олан алман нүмунәсини сәлв (механики) сурәтдә бизим өлкәмизә кечирмәмәк үчүн ајдын тәсәввүр етмәк лазымдыр ки, Алманијанын *тамамилә* мөһкәмләнмиш буржуа инкишафынын *милли* мәсәләси бирләшмәкдән вә сапрәдән ибарәт иди, аграр мәсәләсиндән ибарәт дејилди, Русијада буржуа инкишафынын гәти мөһкәмләнмәсинин *милли* мәсәләси исә мәһз аграр мәсәләсиндән (һәтта даһа мәһдуд: кәндли мәсәләсиндән) *ибарәтдир*.

Марксизмин (тәғрибән) 1848 — 1868-чи илләр Алманијасына вә 1905—19?? илләр Русијасына *тәт-бигиндәки фәргин* халис нәзәри әсасы бах будур.

Биздә буржуа инкишафы үчүн башга бир мәсәләнин дејил, *аграр* мәсәләсинин *милли* әһәмијјәт *алмыш олдугуну* мән нә илә сүбут едә биләрәм? Мән һәтта билмирәм ки, буну сүбут етмәк лазымдырмы. Зәнним-чә, бу мүбаһисәсиздир. Лакин *нәзәри* әсас мәһз бурададыр вә бүтүн хүсуси мәсәләләри мәһз *бураја мүн-чәр етмәк* лазымдыр. Әкәр мүбаһисә олса, гысача (һәләлик гысача) көстәрәрәм ки, мәһз һадисәләрин

кедиши, фактлар, 1905—1907-чин илләр *тарихи*, Русијада аграр мәсәләсинин (кәндли мәсәләсинин вә әлбәттә, ичма-кәндли мәсәләсинин дејил, хырда буржуа-кәндли мәсәләсинин) мәним тәрәфимдән көстәрилән әһәмијјәтини *сүбут етмишдир*. Буну *инди* 3. VI. 1907 гануну да, III Думанын тәркиби дә, фәалијјәти дә, — бир тәфәррүат олараг — 20. XI. 1909²¹⁸ да, һөкүмәтин (бу хусусилә мүнһүмдүр) аграр сијасәти дә сүбут едир.

Әкәр биз Русијада мүүјјән типли буржуа тәкамүлүнүн мөһкәмләnmәсиндә аграр мәсәләсинин әсаслы, биринчи дәрәчәли (бу мәнада) милли әһәмијјәтини Русијанын *ән јени* тарихинин, 1905—1909-чу илләр тарихинин *сүбут етмиш* олдуғуна разылашсаг, онда биз ирәлијә кедә биләрик. Разылашмасаг, кедә билмәрик.

1905-чин илә јахын Русијанын буржуа инкишафы, көһнәлмиш үстгурумун — көһнәлмиш, орта әср торпаг саһиблијинин дәрһал дағыдылмасыны тәләб етмәк үчүн (әлбәттә, мәним бурада *бүтүн* үстгурумдан нә үчүн тәкчә торпаг саһиблијини көтүрдүјүмү Сиз баша дүшүрсүнүз) артыг кифајәт гәдәр јеткинләшмишди. Биз *һәмин* дағытма эпохасында јашајырыг вә *буржуа* Русијасынын мүнхтәлиф синифләри бу дағытманы өз билдији кими баша чатдырмаға, тамамламаға *чалышырлар*: кәндлиләр (+фәһләләр) миллиләшдирмә јолу илә ((мән чох шадам ки, бәләдијјәләшдирмәнин тамамилә мәнасыз олмасы барәсиндә биз Сизинлә һәмрәјик; миллиләшдирмәнин хејринә мән Theorien über Mehrwerth-дән*, *бир һиссәси* полјакча чап едилмиш олан бир әсәримдә ситатлар кәтирмишәм))**, — мүлкәдарлар (+көһнә буржуазија, жирондачы буржуазија) 9. XI. 1906 вә н. а. јолу илә. Торпағын миллиләшдирилмәси = көһнә торпаг саһиблијини кәндли үсулу илә дағытмаг Америка јолунун игтисади әсасыдыр. 9. XI. 1906 гануну = көһнә торпаг саһиблијини мүлкәдар үсулу илә дағытмаг Пруссия јолунун игтисади әсасыдыр. Бизим эпохамыз, 1905 — ?? илләр,

* — Изафи дәр нәзәријјәләри. Ред.

** Бах: В. И. Ленин. «Рус ингилабында сосиал-демократијанын аграр програмы» (Әсәрләри, 5-чин нәшри, 17-чин чилд, сәһ. 160—187). Ред.

Һәм ин јолларын ингилаби вә аксингилаби мүбаризәси эпохасыдыр, — *нечә ки*, Алманијада 1848 — 1871-чи илләр бирләшмәнин (=Алманијанын буржуа инкишафынын *милли* проблемини һәлл етмәјин) ики јолу арасында, бөјүк Алманија республикасы *васитәсилә* бирләшдирмәк јолу илә Пруссия монархијасы *васитәсилә* бирләшдирмәк јолу арасында ингилаби вә аксингилаби мүбаризә эпохасы иди. *Јаллыз 1871-чи* илә јахын икинчи јол *гәти* (мәним «тамамилә» дедијим бах бураја аиддир) *галиб кәлди*. Либкнехт дә о заман парламенти бојкот етмәкдән әл чәкди. Лассалчыларла ејзенахчылар арасында мүбарисә дә о заман өлдү. Алманијада *үмүмдемократик* ингилаб мәсәләси дә о заман өлдү, — Науман, Давид вә К⁰-сы исә 90-чы илләрдә (ијирми ил *сонра!*) мејити дирилтмәјә башламышлар.

Биздә *һәлә* мүбаризә кедир. Ики аграр јолундан бири *һәлә* галиб кәлмәмишдир. Биздә, *бизим* эпохамызын (1905—1909—?? илләр) һәр һансы бир бөһранында «кәндли бабанын» «*үмүмдемократик*» һәрәкаты *мејдана чыхачагдыр*, һөкмән чыхачагдыр вә буна етинасызлыг көстәрмәк, *нәзәријәдә* мүбарисә башга бир бахымдан апарылса да, *ишдә* меншевизмә кәтириб чыхаран әсаслы бир сәһв оларды. Мүбарисәни «меншевизмә» мән «мүнчәр» етмирәм. Русијанын буржуа инкишафынын *милли* вәзифәсинә пролетариатын етинасызлыг көстәрмәсини бизим эпохамызын *тарихи* меншевизмә *мүнчәр едир*, чүнки меншевизмн *маһијјәти* елә мәһз бундан ибарәтдир.

Nebenbei*: *Череванинин* «Мүасир вәзијјәтиндә» болшевикләрин мәсәләни «классик гојмасынын» *оппортунизми* һаггында охумусунузму? Охујун!

Ad 2) Әслиндә, ad 2 һаггында мән, демәк олар, артыг һәр шеји сөјләдим. Алманијада «кәндли бабанын» ири мүлкәдар, јупкер торпагыны өз (јәни кәндли бабанын өз) *әлинә* кечирмәси арзусуна фәһләнин јардым көстәрмәси *мүртәчә һәрәкәтдир*. Белә дејилми? Доғру дејилми? Русијада 1905—1909—?? илләрдә бу јардымдан *имтина етмәк мүртәчә һәрәкәтдир*. Нис Rhodus, нис

salta!* Бурада ја бүтүн аграр програмындан эл чэкиб... демэк олар, кадетизмэ кечмэли, — ја да мәсэлэнин Алманијада гојулушу илэ Русијада гојулушу арасындакы *принципиа*л фэрги *гэбул етмэк* лазымдыр; һәм дә бу принципчаллыг биздэ капитализм эпохасы олмамасы мә'насында дејил, капитализмин *тамамилэ* башга, принципчэ башга *эпохалары*: капитализмин милли јолунун гэти мөһкөмләнмәсиндән *эввэлки* эпоха илэ онун мөһкөмләнмәсиндән *сонракы* эпоха олмасы мә'насында баша дүшүлмәлидир.

Һэләлик гуртарырам. Чалышарам ки, сөһбәтләримизэ анд јазылары кәсиб Сизэ көндәрәм. Бош вахтыңыз оlanda, јазын.

Элинизи бәрк сыхырам.

Сизии *Старик*

*Парисдән Петербурга
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1924-чү илдә
«Пролетарская Революция»
журналынын 5-чи №-синдә
чап едилминдир*

Әлјазмасындан чап олунур

* — Бура Родосдур, бурада туллан! *Ред.*

1910-чу ил

174

МҮЭЈҖЭН ЕДИЛМЭМИШ ШӘХСӘ*

22/I 1910.

Мәрһәмәтли чәнаб!

Лүғәтин елми характери мәнә чох јахшы мә'лумдур вә мән Русијада сосиал-демократијанын тарихинә аид олан һәр шеј һаггында сизә чох һәвәслә информасија верәрдим. Лакин тәәссүф ки, инди рус сосиал-демократијасынын тарихинә гыса очерк јазмаға әсла имканим јохдур.

1904-чү иләдәк олан мүддәтә даир 1904-чү ил Амстердам бејнәлхалг конгресинә һесабатда јахшы информасија вардыр — *Лидин*, [М.] «Рус с.-д.-синдәки бәһранын изаһына даир материаллар» (Ченеврә) [1904] вә «*Neue Zeit*»да мүхтәлиф мүәллифләрин бир нечә мәгаләси.

1910-чу илин августунда Копенһакендә бејнәлхалг конгрес олачагдыр. Үмид етмәк олар ки, бир нечә ај сонра бизим партијамызын (Русија сосиал-демократ фәһлә партијасынын) рәсми һесабаты чыхар.

1903—1909-чу илләрдәки с.-д. һәрәкатында ики бөјүк чәрәјан вардыр: «меншевикләр» вә «болшевикләр». «*Neue Zeit*»да Сиз һәр ики чәрәјанын нүмајәндәләрини мәгаләләрини тапа биләрсиниз.

Китаблар: *Череванин* (меншевик), «*Vorwärts*» вә «*Leipziger Volkszeitung*»дакы ресензијалар. Фраксијалардан кәнап (*Vermittlerstellung*)** Тротски («*Russland in Revolution*»***, 1910).

* Инди мүәјјән едилмишдир ки, мәктуб Густав Мајерин²¹⁹ үнванына «өндәрилмишдир. *Ред.*

** — ара мөвге. *Ред.*

*** — «Русија нигилабда». *Ред.*

Мән «болшевикләр» чәрәжанына мәнсубам.

Һабелә «Kampf»да (Австрија с.-д. ичмалы) Тротскинин алман дилиндә мәгаләләри [вардыр].

Хаһиш едирәм бағышлајасыныз ки, мүнтәзәм бир очерк верә билмәјәчәјәм.

Дәрин еһтирамла *Вл. Улјанов*
*Ленин**

4. Rue Marie Rose. 4. Paris. XIV.

*Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур
Руснасы алманчадан
тәрчүмә едилмишидир*

175

А. ЕККӘ

23/II. 10.

Һөрмәтли јолдаш! Сизин мәктубунузу охудум. Лондондакы биркә ишимизи хатырладым. Ону да хатырладым ки, јенә о заман (вә ја бир аз сопра) Сизин ишһинизә бахан комиссија һаггында өтәри ешитмишдиз²⁰.

Белә бир ишин демәк олар үч ил узанмасы, мәнчә, лап әчаиб бир шејдир, одур ки, мән Сизин наразылығынызы тамамилә баша дүшүрәм. Нә етмәли? Мәним дүшүндүјүмә кәрә, рәсми сурәтдә РСДФП МК-ја вә мәһз онун хариҗи органына, МК Хариҗи бүросуна (үнван ејнидир; ичәридә — РСДФП МК *Хариҗи бүросу* үчүн) мүраҗиәт етмәк лазымдыр. Мәнчә, Сизин мәнә мәктубунузу ораја вермәк даһа јахшы оларды. Әкәр Сиз разысынызса, мән буну едәрәм.

Әкәр Сиз әввәлчә иши Баш Идарә үзвләринин вәситәсилә сүрәтләндирмәјә чалышмаг истәсәниз, — һа­мысындан јахшысы будур ки, Сиз Јузефә мүраҗиәт едәсиниз (чүнки Сиз һеч шүбһәләнмирсиниз ки, о тәрәфкирлик едә биләр). Һәм дә буну *дәрһал* едәрәк, она мәктубу (сифаришлә) һәм Баш Идарә үнванына, һәм

* «Ленин» сөзү сонралар карандашла әләвә едилмишидир. Ред.

дә МО редаксиясынын полјак с.-д. үзвү үнванына (бу үнван да Котлјаренко васитәсилә; ичәридә: ПСД-дән МО редаксиясы үзвү үчүн) көндәрмәк лазымдыр. Әкәр бу тез едиләрсә, мәним фикримчә, Сиз Јузефдән һәм чаваб, һәм дә мәсләһәт ала биләрсиниз.

Ишә МК-нын даими харичи органы, јә'ни МКХБ нә-һәјәт верә биләр (вә вермәлидир). Зәннимчә, Русија-дакы МК буну физики сурәтдә едә билмәјәчәкдир. Мән баша дүшә билмирәм печә олмушдур ки, полјак Баш Идарәси иши бу гәдәр узатмыш вә өз гурултајына гу-лаг асмамышдыр!

С.-д. саламы илә

Н. Ленин

*Парисдән Лондона
көнәрилмишдир*

*Илк дафа әлјазмасындан
чап олунур*

176

«ВЭСАИТИ САХЛАЈАНЛАРА» МӘКТУБУН ИЛК ГЕЈДЛӘРИ²²¹

Үч нәфәр алмана мәктуб*

Бизим вә МК-нын Сизә олан гәрибә (илк нәзәрдә гәрибә) тәклиф вә хаһишимизи изаһ етмәк үчүн пар-тијамызын вәзијјәтини изаһ етмәк лазымдыр.

Бу вәзијјәти ајдынлашдырмаг үчүн, 1-чиси, әксин-гилабын азғынлығы, с.-д. тәшкилатынын вә с.-д. ишинин сон дәрәчә позулмасы фактыны; 2-чиси, пар-тијамыздакы әсас идеја-сијаси чәрәјанлары ајдынлаш-дырмаг лазымдыр.

1-чи мәсәлә үзрә, тәшкилатларын һәр тәрәфдә ол-дугча зәифләдијини, бир чох јерләрдә, демәк олар, даһа ишләмәдијини гејд етмәк кифәјәтдир. Зијалыла-рын һамылыгла гачмасы. Фәһлә дәрнәкләри вә ајры-ајры адамлар галмышдыр. Тәчрүбәси олмајан, кәнч фәһлә өзүнә чәтинликлә јол ачыр.

* Нәзәрә алараг ки, мәбләг бизимдир, мәсәлә *анчаг* мұнағишә вә хириндә парчаланма илә мәнудлашыр.

2-чи мәсәлә үзрә. Ингилабда с.-д. ичәрисиндә *и ки* чәрәжан (вә ики фраксия, *tatsächlich Spaltung**) вар иди: меншевикләр вә болшевикләр. Stockholm 1906 вә London 1907²²². Оппортунист ганад вә ингилаби ганад.

1907—8-чи илләрдәки позғунлуг (α) меншевикләрдә *т а с в и ј а ч и л и ј а* (тә'рифи) сәбәб олду, (β) болшевикләрдә — *отзовизм* (вә ултиматизмә). Тә'рифи.

(α) III. 08 тарихиндән башлајараг, меншевикләр партијанын мәркәзи ишиндә *әсла* иштирак етмир вә буну һәтта поэмаға чалышырдылар (VIII. 08). Харичдә онларын (тәләбәләрин, јеткинләшмәмиш буржуа зијалыларынын etc.) һөкмранлығы. Харичдә там парчаланма (меншевикләрин сәјәсиндә) вә партија ишиндә онларын *һеч* иштирак етмәмәси плјус партијаја гаршы мүбаризәси.

XII. 08 тарихли конфранс буну рүсвај едир²²³.

(β) 1908—9-чу илдә болшевикләр ичәрисиндә отзовизм-ултиматизм. Болшевикләрин буна гаршы гәти мүбаризәси вә отзовистләрин-ултиматистләрин *Kalts-tellung***. Кәнаретмә.

Русијада позғунлуг артыр.

VIII. 09 тарихиндә Плехановун чыхышы ((«Нә бујурусунуз»²²⁴, «Голос»ун тәсвијәчилији; тәсвијәчилијин хырда буржуа оппортунизми е'лан едилмәси; партија бөһранынын е'тираф едилмәси |—хәстәлик горхулудур—|; *bürgerlich-liberalen Verlag*-да*** јерләшмиш олан «*Ичтимаи һәрәкат*» редаксиясындан чыхмаг)).

Плехановун чыхышынын мә'насы = *б о л ш е в и к л а р и н ф р а к с и ј а д ү ш м а н и* тәрәфиндән онларын бүтүн иттиһамларыны тәсдиг едән зәиф бир әксәдадыр.

Русијада меншевикләрин (хүсусилә фәһләләрин: Петербург, Москва) партијаја тәрәф мејли.

Бу зәмин үзәриндә, 2 чәбһәдә: тәсвијәчилијә вә отзовизмә-ултиматизмә гаршы мүбаризәни гәбул етмәк әсасында *п а р т и ј а б и р л и ј и* тәчрүбәси.

Бизим бирләшмәк шәртләримиз: тәсвијәчилијә гар-

* — әслиндә парчаланма. *Ред.*

** — кәнар едилмәси. *Ред.*

*** — буржуа-либерал нәшријатында. *Ред.*

ны мүбаризэнин данышыгсыз гәбул едилмәси (МК-нын јарымтәдбири: шәхси күзәшт); фраксија мүбаризәсинә (=хүсусилә харичдәки парчаланмаја) сон гојулмасы вә партијаны 1907—9-чу илләрдәки бөһрандан чыхармыш вә ону 2 чәһһәдә гәти мүбаризә јолуна салмыш партија *чохлуғуна* (болшевикләр + гисмән полјаклар) *лојалтабе олмаг*.

Меншевикләрин шәртләри: тәсвијәчилијә ајдын тәриф верилмәсинин пәрдәләnmәси (*јекдил* гәтнамәдә јарымтәдбир) вә Мәркәзи Орган ((Русијада МК сон дәрәчә зәиф олуб мөһкәм олмадығы бир шәраитдә һәгигәтән башчылыг едән үмумпартија органы)) редаксиясында *бәрабәрлик*.

МК-да *чох сәбатсыз бир сазыш* гәбул едилир 1) тәсвијәчилик ады *силиnmәклә* јекдил гәтнамә²²⁵, 2) «механики сурәтдә әзмәк», «мүһасирә вәзијјәти» етс. һаггында меншевикләри бәјанат вердикләри һалда МО-да 3 вә 2; 3) фраксија гәзетиндән вә фраксија тәшкилатындан имтина етмәји, чохлуға *лојалтабе олмагы* меншевикләрин гәти, ајдын вә тамамилә рәдд етмәләри.

Бурадан ирәли кәлән горхуларымыз. Болшевикләр фраксиясыны бурахдыгдан вә пуллары МК-ја (оттонизм-ультиматизмин корламыш олдуғу тәсадүфи вә тәрәддүд едән чохлуг шәраитиндә әслиндә 5 башчынын) вердикдән сонра биз, меншевикләрин харичдә тәфрингәсиндән вә онларын тәсвијәчилији кечирмәсиндән (редаксијада бәрабәрлик шәклиндә) горхуруг (горхмаг үчүн бүтүн әсасларымыз вардыр).

Биз әминик ки, харичдән меншевикләр тәрәфиндән парчаланма чәһдләри көстәриләчәји һалда МК-нын (јәни болшевикләр + милли нүмајәндәләр) тәсвијәчилијә гаршы мүбаризә апармаға күчү чатмајачаг вә *јенидән* фраксиячылыг мүбаризәсинә *башламаг*, парчаланмаја парчаланма илә чаваб вермәк лазым кәләчәкдир.

«Барышыг» тәчрүбәси: болшевикләр тәрксилаһ олмушлар. «Партија һәјат тәрзи» тәчрүбәси.

Меншевикләр гаршысында гојулан шәртләр: (α) тамамилә тәрксилаһ олмаг — фраксија гәзетини, фрак-

сија кассасыны лəғв етмəк, харичдə фраксија тəфри-гəсинə сон гојмаг; (β) тəсвијəчилијə гаршы мұбаризə гəтнамəсини *лојаллыгла* кечирмəк; (γ) МО-да чəхлуға *лојал* табе олмаг; (δ) Русијада МК-ја *лојал* јардым кəстəрмəк.

Si non — non*.

Меншевиклəрин отзовист-ултиматистлəр назы илə ојнамасы. Тротскинин ачизлији вə тəсвијəчилəри һи-мəјə етмəси.

*1910-чу илин февралында —
мартын əввəллəриндə Парисдə
јазылмышдыр*

*Илк дəфə 1933-чү илдə
Ленин мəчмүəсинин XXV китабында
чап едилмишдир*

Əлјазмасындан чап олунур

177

ГАИВАС ҺАГГЫНДА ВƏРƏГƏ

Бејнəлхалг сосалист бұросунда РСДФП нұмəјəндəси ј. Ленин-дəн алдығы ашағыдакы мəктубу МКХБ бұтүн харичи группарын ивəрринə чатдырыр.

18 март 1910-чу ил

«Бејнəлхалг сосналист бұросунун катиби Бејнəлхалг сосналист бұросунда РСДФП нұмəјəндəсинə ашағыдакы мəсəлə илə əлагəдар мəктубла мұрачнəт етмишдир:

Рус һəкүмəти Белчикадан тəлəб етмишдир ки, **Гаивас** (Gaïvas) адлы бир нəфəри она тəслим етсин; һəмин шəхс, рус һəкүмəтинин дедијинə кəрə, *1907-чи ил мајын 16-да Полубатовка сaһдсиндə* (Сумы гəзасы, Чернечинскоје кəнди: la ferme de Poloubatovka, de la commune de Tchernetschinsky, du district de Soumi) експроприасија етмəкдə иттиһам олунур. Куја бу експроприасија, һəлə 1907-чи илдə **һəрби** мəһкəмə

* — Јəхса — јəх. Ред.

тэрэфиндэн мѣнхум олунмуш *Михаил Брјаскун, Михаил Мелник, Сергеј Никифоров вѣ Павел Демјанен-конун* иштиракы илѣ хѣјата кечирилибмиш.

Експроприасија едилѣн — Головин адлы бир нѣфѣр, нѣсли фѣхри вѣтѣндашдыр.

Бѣјнѣлхалг сосналист бѣросунун катиби јазыр: «Брѣсселдѣки рус колонијасы ѣминдир ки, *Гаивасын иши сијаси ишдир* вѣ *Гаивасын* нѣм онун ѣзѣ хатиринѣ, нѣм дѣ буна кѣрѣ хилас ѣтмѣк лазымдыр ки, онун тѣслим едилмѣси, сон дѣрѣчѣ тѣхлѣкѣли олан преседент јаратмасын».

Гаивасын тѣслим едилмѣси ишинѣ Брѣсселдѣ мѣнхѣмѣдѣ 1910-чу ил мартын 17-дѣ бахылмышдыр. *Мѣнхѣмѣ* бунун сијаси иш олдуғуну билмѣјѣрѣк, *тѣрѣддѣд едир*».

Бѣјнѣлхалг сосналист бѣросунун катиби јазыр: «Мѣнхѣмѣнин ѣн нѣфузлу ѣзѣ вѣ онун нѣмѣјѣндѣси гѣрар чыхарылмасыны бу-
нула ѣлагѣлѣндирир ки, бѣтѣн иштиракчыларын *нѣрби* мѣнхѣмѣ тѣрѣфиндѣн мѣнхѣмѣ едилмѣси сѣбут олунмушдурму. ѣкѣр бу бѣлѣ нѣсѣ, о, буну чинајѣтин *сијаси* характер алмасына сѣбут нѣсѣб едѣрди».

Иш бир нѣфтѣлијѣ тѣхирѣ салынмышдыр ки, Гаивас вѣ онун вѣкили сѣбут тѣгдим едѣ билсинлѣр.

Буна кѣрѣ сон дѣрѣчѣ вачибдир ки, *бѣтѣн арајыш вѣ мѣлѣматлар дѣр нѣл топлансын*, нѣм дѣ тез олмасы ѣчѣн бунлары **бир баша** Гаивасын вѣкилинѣ чатдырмаг арзу олунур (јахуд мѣмкѣндѣр) —

М. В. JOFE, Avocat
55, Rue Bosquet, 55
Bruxelles (Belgique)

Буна кѣрѣ БСБ-дѣ РСДФП нѣмѣјѣндѣси МКХБ-дѣн, нѣбѣлѣ РСДФП-нин *Парисдѣки бѣтѣн группарынын* идѣрѣ нѣјѣтлѣриндѣн хѣниш едир ки, бу мѣктубу нѣктографда чѣн едѣб группара кѣндѣрмѣк васитѣсилѣми вѣ јѣ башга васитѣлѣрлѣ арајышлар ѣлдѣ едилмѣси вѣ мѣлѣмат топланмасы ѣчѣн дѣр нѣл тѣдбир кѣрсѣнлѣр.

Группарын вѣсигѣлѣри, **ѣкѣр вахт варса**, лазым ол-

дуғу һалда МКХБ тәрәфиндән вә ја БС бүрода РСДФП нүмајәндәси тәрәфиндән имзаланмағ үчүн МКХБ-јә көндәрилә биләр».

Н. Ленин

Јолдашлығ саламы илә МКХБ.

*Парисдә јазылмышдыр
Ајрыча вәрәғә шәкліндә
чап едилмишдир*

*Вәрәғәнин мәтниндән
чап олунур*

178

К. ҺҮИСМАНСА

21. III. 10.

Әзиз јолдаш һүисманс!

Сизин Gaïvas-а даир мәктубунузу алдым. Шәхсән мән нә онун һаггында, нә дә онун јолдашлары һаггында һеч шеј билмирәм. Лакин мән мә'лумат топламағ үчүн мүмкүн олан һәр шеји едәрәм. Партијамызын бүтүн харичи группларына бу һагда хәбәр верилмишдир вә мән әминәм ки, әкәр Gaïvas-ы таныјан, јахуд бу иш һаггында мә'луматы олан тапыларса, Gaïvas-ын вәкилинә хәбәр вериләчәкдир.

Сизә һөрмәт едән *Н. Ленин*

Парисдән Брүсселә көндәрилмишдир

*Илк дәфә 1962-чи илдә
франсыз дилиндә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Calviers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасындан чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрҗумә едилмишдир*

179

Л. Б. КАМЕНЕВӘ

21. III. 10.

Әзиз Л. Б.! Қолтсов һаггындакы мәғаләни алдым, охудум вә вердим...*; чох хошума кәлди, мәнчә, јахшы чыхмышдыр..., јәгин бунун үстүндә бөјүк деди-году салачағлар? амма орада бунсуз да *башдан-баиа* деди-

* Сәнәдин әлјазмасы гисмән хараб олмушдур. Квадрат мө'тәризәјә алынмыш сөзләр мә'насына вә саламат галмыш ајры-ајры һәрфләрә әсасән бәрпа едилмишдир. *Ред.*

году кедир!! МО-нун тәркиби корланмышдыр²²⁶ — рлепит-дан эввэл бир ил эрзиндә *һеч бир* деди-году јох иди. Инди *һеч бир нөмрә* [јохдур ки,] Мартовун протест-кағызлары, һәдәләри вә фәрјадлары олмасын.....

Мә'рузә [иши нә һалдадыр?]

Үстүнү ачмајын, Иса хатиринә!

Бејнәлхалг бүродан мәни јенә «дартышдырырлар—башга сөзлә, јадыма салырлар. Сизи анд [верирәм] бүтүн мүгәддәсләрә [мә'рузәни] јазын, тез јазын... Сиз мә'рузәни гуртаран кими болшевикләрин легал [кичик журналына] [башларыг]²²⁷.

Әлинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

Р. S. Тротски исә «Правда»нын 10-чу №-синдә алчагчасына һәрәкәт едир, валлаһ!

*Парисдән Вјанаја
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур*

180

Н. J. ВИЛОНОВА

27/III. 10.

Әзиз јолдаш Михаил! Сизин сәһһәтиниз нечәдир? Сағалырсынызмы? Бу барәдә јазын, дүрүст билдирин, көкәлирсинизми вә мәһз нә гәдәр.

Биздә барышганлыг—бирләшдиричиликлә думаны дагылмаға башлајыр. Сизә «Социал-Демократ»ын 12-чи №-синдән оттиски көндәрирәм²²⁸. Орадан Сиз көрәчәксиниз ки, голосчуларла вар гүввә илә савашма башланмышдыр. Инди мәсәлә бу нөгтәјә чатмышдыр ки, дүнјада плехановчулар вардырмы, дүнјада *партијалы* меншевикләр вардырмы, јохса бүтүн меншевикләр голосчудурлар, Плеханов исә тәкчә бир нәфәрدير.

Плехановчуларын голосчу группардан чыхмасы уғрунда, МКХБ-дә голосчунун плехановчу илә әвәз едилмәси вә п. а. уғрунда күчлү тәшвиғат апармаг вә белә тәшвиғат васитәсилә *ишдә* јохламаг лазымдыр ки, партија бирләшмәси һеч олмаса плехановчуларла би-

зим бирлэшмәмизә сәбәб олачагдырмы, јохса әсла һеч бир шеј чыхмајачагдыр.

Бурадакы болшевикләр групу белә тәшвиғат апармаға һазырлашыр; — нә заман чыхыш едәчәји Сизә хәбәр вериләчәкдир.

«Вперјодчуларын» бурада гурултај кими бир шеји вардыр: дејирләр, Богданов вә Станислав кәлмишләр. Онларын нә иш кәрдүкләри мә'лум дејилдир. Ахмаг һәрәкәт едирләр вә онларын мәтбуатда лап бириңчи чыхышындан сонра Мәркәзи Орган, јәгин ки, онларла да вурушмалы олачагдыр. Русијадан бир мәктуб вар иди ки, Алексински Москва вперјодчуларына онларын 50 нәфәрлик өз мәктәбини дүзәлтмәк планы һаггында јазмышдыр (јохса онлар пул тапмышлар?), Москвада вперјодчулар исә куја үмуми мәктәбә, партија мәктәбинә мејл кәстәрирләр.

Горки илә јазышмамыз јохдур. Ешитмишик ки, о, Богдановдан мә'јус олмуш вә онун сахтакар һәрәкәтини баша дүшмүшдүр. Сиздә Капридән бир хәбәр вармы?

Русијада гүввә аздыр. Аһ, бурадан МК-ја вә ја конфранс чағырмаг үчүн бир јахшы ишчи кәндәрмәк мүмкүн олајды! Лакин бурадакыларын һамысы «кечмиш адамлардыр».

Саламат олун вә јазын.

Әлинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

*Парисдән Давоса (Нсвечрә)
кәндәрилмишдир*

*Нәк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмүәсинин XIII китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

Башлыча мәсәләдә—Варскинин Ледерлә әвәз едил-мәси барәсиндә — мән ән гәти сурәтдә протест етмәли-жәм²³⁰. Инсаф един, Сиз бизи лап чыхылмаз вәзијјәтдә гојурсунуз! Мән Ледерин шәхси хусусијјәтләриндән данышмајачағам (чүнки бу хусусијјәтләр гурултајларда вә коифрансларда биркә ишләјән заман өзүнү ајдын көстәрди: бу гурултајларда алынан тәәсүрат һеч дә билији, габилијјәти, әдәби зөвгү, ишдән баш чыхармағы сүбут етмәк *de jure*, чох вахт хырда өчәш-мәни etc. etc. сүбут едирди — мән дә Сизә јазырам ки, әлбәттә, *privatissime**). Мән ондан данышмајачағам ки, тәчрүбәли әдиби, ағыллы марксист вә көзәл јол-лашы тәчрүбәсиз вә аз јарарлы адамла әвәз етмәк олмаз.

Лакин мән МО редаксиясынын вәзијјәтиндән вә партијанын *бөһранындан* данышачағам. Ола билмәз ки, Сиз вәзијјәтин бөһранлы олдуғуну көрмәјәсиниз. Варски илә бирликдә биз МК-ја МО тәркибинин дә-јишилмәси һаггында јазырыг (Дан буну ачыг-ачыгына позур). Тәсвијәчиләр МК-ны позурлар. Пленумда ол-муш, ишдә сынанмыш, коллекијада јеткинләшмиш, чидди дүшмәнә гаршы чидди мұһарибәјә башламыш бир адамын *данышыгсыз* лазым олдуғу бир заман-да, — белә бир заманда ону нашы адамла әвәз етмәк!! Аллаһдан горхун — ахы бу, МО-ну фәалијјәтсизлијә мәһкум етмәк демәкдир! Ахы МО һәләлик (нә гәдәр ки, МК тәсвијәчиләр тәрәфиндән позулдугдан сонра топланмамышдыр) *бүтүн* партијаја рәһбәрлик едән *јеканә* орган олараг галмагдадыр. МО-нун иш габи-лијјәтинин сон дәрәчә бөјүк әһәмијјәти вардыр — вә белә бир заманда кәл «башдан башла», нашы бир адамы «ишә гош», иш әвәзинә *мүбәһисә илә мәшғул ол*. Баша дүшүн ки, меншевикләр пленума архаланараг (онларын пленума архаланмаға исә данышыгсыз олараг формал сурәтдә һаггы вар), бир *әлјери* тапмаг үчүн, демәк олар гәтнамәнин һәр сөзү һаггында, гәт-намәдә данышылмајан һәр шеј һаггында, пленумдакы һәр бир әһвалат (һәтта ән хырда әһвалат) һаггында *мүбәһисә едирләр*. Һеч ағла кәтирмәк олармы ки,

* — анчаг өз арамызда галсын. *Ред.*

пленумда *олмамьш* вэ РСДФП мэркэзлэриндэ бизим-лэ *лап чохдан* ишлэмэмиш олан бир адам бурада тэнзимедичи рол ојнасын? Ахы бу эсла мүмкүн дејилдир! Бу, иши лэнкитмэк — һәм дэ һәр бир јығынчагда *ән мүһүм* мәсэлэлэр *һәлл етмэк* лазым кәлдији бир заманда лэнкитмэк демәкдир. Ахы Ледер мәчбур олачагдыр ки, меншевиклэрин *минлэрлэ* дәлиллэринэ вэ атмачаларына гаршы (Сизин чох јахшы билдијиниз кими, онлар һәр чүр *fraktioneller Dreck**-дән истифаде етмәкдә шејтан кими маһирдирлэр) десин: «билмирәм». Инди мэкәр белә бир заманда белә бир адам јарајармы?

Јох. Јох. Биз, Р. S. D.-дән** һәддән артыг бир шеј тәләб етмирик. Биз онун гүввэлэрини, онун еһтијачларыны, Полшадакы ишин тәләблэрини билирик. Биз Варскинин үзэринэ ағырлыг салмырыг вэ ону Полша *әдәби* ишиндән ајырмырыг. Лакин пленум вахты шәртләшдијимиз кими, Сиз ону бизим үчүн мүтлэг МО-да сахламалысыныз. Варски олмадан биз бөһран заманыны «арадан галдырмаға» — МО тәркибиндә дәјишклијә наил олмаға *эсла* гадир дејилик. Бөһран гуртардыгда, МО-нун тәркиби дәјишдикдә, бах о заман... лакин о заманда да, амандыр, Ледери *јох*. Әкәр Варскини о заман да сахламаг мүмкүн дејилсә, онда Карскини верин. Инди исә Варски мүтлэг, мүтлэг лазымдыр.

Әлинниси сыхырам. Розаја салам

Сизин *Ленин*

Парисдән Берлинә көндәрилмишдир

*Илк дәфә 1925-чи илдә
Ленин мәчмүәсинин III китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунар

К. В. ПЛЕХАНОВА

29. III. 10.

Әзиз вэ чох һөрмәтли јолдаш! Тәсвијәчилијә вэ отзовизмә гаршы мүбаризәдә бүтүн һәгиги сосиал-демок-

* — фраксијачылыг зибилнндән. *Ред.*

** — ПСД-дән — Полша сосиал-демократијасындан. *Ред.*

рат үнсүрлэринин сых вэ сәими јахынлашмасы зәру-
рәти һаггында «Дневник»ин 11-чи №-синдә дә Сизин
ирәли сүрдүүнүз фикрә тамамилә шәрик олараг, мән
инди партијада јаранмыш вәзијјәт һаггында Сизинлә
шәхсән данышмағы чох истәрдим. Әкәр буну Сиз дә
фајдалы һесаб едирсинизсә вә Сизин сәһһәтиниз им-
кан верирсә, зәһмәт чәкиб мәнә бир-ики кәлмә јазын
(вә ја телеграм вурун) ки, Сан-Ремода мәнимлә нә
вахт көрүш тә'јин едә биләрсиниз. Мән бу мәгсәд үчүн
кәлмәјә һазырам²³¹.

Јолдашлыг саламы илә *Н. Ленин*

VI. Oulianoff. 4. Rue Marie Rose. Paris. XIV.

Сан-Ремоја (Италија)
көндәрилмишдир

Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмуәсинин XIII китабында
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олуңур

183

Л. Б. КАМЕНЕВЭ

6. IV. 10.

Әзиз Қ.! Сизин мәктубунузу (*нәһајәт!* — чидди сө-
јүшмәјә һазырлашырдым) алдым. Експрес вә ја те-
леграм көндәрмәк кечдир.

Сиз јазырсыныз ки, биз һәддән артыг «тәләсирик». Билмирәм...* Мәкәр Даны вә К⁰-сыны бурахмаг олар-
дымы? Даһа нә... көзләмәк. Амма Сиз әбәс јерә «тә-
ләсмәјиб» бизә правдачы тәсвијәчиләрин «формал
шүбһәләриндән» о саат јазмамысыныз. Оттиск Сизә
10 күн бундан әввәл көндәрилмишдир: әкәр Сиз тәлә-
сиб бизә *о саат* чаваб версәјдиниз ки, филан шеј вә
филан шеј Сизә ајдын дејил, һәлә *бир һәфтә* бундан
әввәл Сиз Русијадан кәлмиш мәктубларын там сурәт-
ләрини алардыныз. Дүнән ахшамдан хејли кечмиш
чыхан МО һәлә мәктублардан ситатлар верир²³².

* Сәнәдин әлјазмасы гисмән хараб олмушдур. Квадрат мө'тәризәјә алынмыш сөзләр мә'насына вә саламат галмыш ајры-ајры һәрфләрә әсә-
сән бәрпа едилмишдир. *Ред.*

Сизин «Правда»дан чыхманыз бизэ лазымдырмы?²³³ Сиз демэк олар белэ гэрара кәлирсиниз ки, бәли, — јенә дә Тротски илә *биринчи* мұнагишәдән сонра «тәләсиб» јазырсыныз.

Мән шәхсән белә дүшүнмүрәм ки, «Правда»дан Сизин чыхманыз [бизә] лазым олсун, «Правда» *һәләлик* елә зәиф [чыха]рылыр ки, «Правда»нын 11-чи №-синдә [Сизин] мәгаләнизи охудугдан сонра мән бу фикрә кәлдим ([вә] Григори дә дејирди) ки, бу зәрәрсиздир, зәифдир, [бир шејә дәјмәз], курултулудур...

Биз *индики* дәгигәдә нә сијасәти јеридирик? *Партија өзәјини* тротскичиләрин вә К⁰-нын бајағы *ибарәпәр-дазлығы* үзәриндә дејил, плехановчуларла болшевикләрин идеја чәһәтдән *һәгигәтән* јахынлашмасы үзәриндә гурмаг сијасәти. Бу *мүмкүн олачагмы*, билмирәм. Мүмкүн олмаса, — Болшевик Мәркәзинә доғру керижә. Мүмкүн олса, — ирәлијә доғру кичик аддым дејилдир.

Биз Русијадакы МК-ја јазыб (тә'кид едәчәјик ки, Макар, әчлаф меншевикләри көзләмәдән ону топла-сын) Данын (вә Мартовун) МО-дан, Игорун МКХБ-дән *говулмасыны* вә бунларын плехановчуларла әвәз олунмасыны тәләб едәчәјик. Плехановчулар... «Голос С.-Д.»нин [нөмрәсиндә]... чап етмишләр (Сиз [ону кәрәк ки, бу күнләрдә] аларсыныз²³⁴).

... [53] *голосчуларын* ләһинә, ... әлејһинә ... 10 ... Плехановчуларын ләһинә 11. , амма иш сәјдан даһа артыг *парчаланманын* башланмасындадыр. Анчаг башланмасы чәтиндир.

Меншевикләр *бу күнләрдә* Мартыновун Плеханова чавабыны вә јәгин ки, М. Органа чавабы нәшр едәрләр. Плеханов *голосчуларын* јанына «гајытмаг» имканыны өз әлиндә сахламагы *арзу едирсә дә*, һәләлик, дејәсән, бир шеј чыхмыр.

«Правда»дан Сизин чыхманыз, мәнчә, — әкәр лабүддүрсә, — МО-да мә'рузә үчүн вә Мәркәзи Орган тәрәфиндән популар гәзет нәшри һаггында лајиһә *һазырламаг* үчүн чох әтрафлы дүшүнүлмәлидир (тәсвијәчилијә гаршы, «Голоса» гаршы мәгалә јазын, гој Тротски рәдд етсин!). Ја белә, ја да керижә

Вјана групу сусачагдыр.

Мә'рузәјә кәлдикдә, мән разы галмадым. Бу «санч-

маг» демэк дејилдир, хатырлатмагдыр. *Әвәлини* көндәрин. Намысыны $1/V$ үчүн — бу кечдир.

Әлиинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

*Парисдән Вјанаја
көндәрилмишидир*

*Илк бәфә, әлјазмасындан
чап олунур*

184

Н. J. ВИЛОНОВА

7/IV. 10.

Әзиз јол. М.! Сизә бурадакы плехановчуларын вә ја даһа доғрусу, партијалы меншевикләрини гәтнамәсини көндәрирәм²³⁵. Әкәр сизин Давосда меншевикләр ичәрисиндә партијалыларын чохлуг тәшкил етдикләри доғрудурса, онда һәдсиз дәрәчәдә әһәмијјәтли оларды ки, онлар дәрһал өз фикирләрини билдирсинләр, бу вә ја башга бир шәкилдә бирләшиб ачыг чыхыш етсинләр. Әлбәттә, *болшевикләр* меншевикләрә белә мәсләһәтләр көрмәкдә чох еһтијатлы олмалыдырлар, чүнки һәтта плехановчулар ичәрисиндә дә «болшевикләрә көмәк етмәк» вә ја «болшевикләр үчүн» ишләмәк вә с. иттиһамындан даһа дәһшәтли, даһа горхунч, даһа дөзүлмәз бир иттиһам јохдур.

Мәнчә, индики долашыг вәзијјәтдән чыхмаг үчүн анчаг ики јол вардыр: ја өз болшевик фраксијамыза тәрәф кери гајытмаг, ја да партија уғрунда голосчулара гаршы плехановчуларла бирликдә *гәти вурушмаг*. Икинчи јол даһа јахшыдыр, лакин биздән асылы дејилдир. Нә гәдәр ки, мүмкүндүр, икинчи чыхыш јолу үчүн мүмкүн олан һәр шеји едәрик. Икинчи чыхыш јолу үчүн анчаг *бүтүн* имканлары, бүтүн васитәләри сынадыгдан сонра биринчисинә гајыдарыг. —

— Чох шадам ки, прагматизмлә танышлыг Сизи махизмдән узаглашдырмаға башламышдыр. Инди Русијада бүтүн бу «ән јени» фәлсәфәчи әчлафлары: Петсолдт вә К⁰-сыны, прагматистләри вә и. а. гызғын тәрчүмә едирләр. Бу јахшыдыр: руслар вә хусусилә рус фәһләләри бизим Богданов вә К⁰-сынын мүәллим-

ләрини *олдуглары кими* көрдүкдә, мүэллимләрден дә, шакирдләрден дә тез үз дөндөрәрләр.

Һәгигәти идрак васитәси олагаг гәбул етмәк — әслиндә агностисизм тәрәфинә кечмәк, јә'ни материализмдән әл чәкмәк демәкдир. Бунда вә бүтүн әсас нөг-тәләрдә прагматистләр, махистләр, емпириомонист-ләр — бир ағачын мејвәсидирләр.

Әлинизи бәрк сыхырам вә тез бир заманда тамамилә сағалманызы арзу едирәм.

Сизин *Н. Ленин*

*Парисдән Давоса (Исвечрә)
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмүәсинин XIII китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олуңур

185

А. И. ЛЛУБИМОВА

Јол. Марка

10 апрел 1910-чу ил.

Һөрмәтли јолдаш! Бизим, демәк олар, габагчадан да шүбһә етмәдијимиз кими, дүнәнки мүшавирәдә гәти јәгин етдик ки, мәһз Сиз МКХБ-дә тәмсил етмәк ид-диасында олдуғуңуз болшевик чәрәјаныны әсла тәм-сил етмирсиниз.

Өзүмүзү болшевик чәрәјанынын нүмајәндәләри һе-саб етмәк үчүн бүтүн әсаслара малик олагаг биз, Ру-сијадакы һәмфикирләримизин мәктубларына вә харич-дәки болшевикләрин сијасәти һаггындакы мә'лумата архаланыб билдиририк ки, Сизин сијасәтдәки тәрәд-дүдләриниз, тәсвијәчи вә партија әлејһинә гәсдчи олан Игорун МКХБ-дә галмасына дөзмәк вә партија бир-ләшмәсини онун позмасыны²³⁶ пәрдәләмәк арзуңуз (Игору ифша етмәк, онун рәдд едилмәсини МК-дан ултиматум гәјдасында тәләб етмәк вә гәти сурәтдә тәсвијәчиләрә гаршы мүбаризә јолуна кечмәк, болше-

никлэрлэ *партијалы* меншевиклэрин иттифагыны, јә'ни бирлэшмә ишини, *бәлкә дә* һәлә хилас едә биләчәк бу јеканә иттифагы горумаг әвәзинә), — Сизин бүтүн бу һәрәкәтләриниз биздә јәгинлик һасил едир ки, Сиз истәр-истәмәз тәсвијәчиләрин әлиндә бир ојунчагсыныз.

Биз өз бәјанатымызы болшевикләрин диггәтинә, ла-зым кәлдикдә исә бүтүн партијанын вә мәтбуатын да диггәтинә чатдырмаг һүгугуну өз әлимиздә сахла-јырыг.

МО-нун болшевик үзвләри: *Ленин**

*Парисдә јазылмышдыр
(јерли)*

*Илк дәфә 1933-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин XXV kitabында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олуңур

186

А. И. ЛЛУБИМОВА

Јол. Марка

Һөрмәтли јолдаш!

Өз мәктубумузу кери көтүрүр вә тәәссуф едирик ки, Сизи МКХБ-дә тәсвијәчилијә јардым көстәрмәкдә һагсыз иттиһам етмишик**.

10/IV 10-чу ил.

*Ленин****

*Парисдә јазылмышдыр
(јерли)*

*Илк дәфә 1933-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин XXV kitabында
чап едилмишидир*

*Г. Ј. Зиновјевин әли илә јазылмыш
вә В. И. Ленин тәрәфиндән
имзаланмыш мәтндән
чап олуңур*

* Мәктубу Г. Ј. Зиновјев дә имзаламышдыр. *Ред.*

** Бах: әввәлки мәктуб. *Ред.*

*** Мәктубу Г. Ј. Зиновјев дә имзаламышдыр. *Ред.*

А. М. ГОРКИЈӘ

Ал. Макс—чә

11. IV. 10.

Әзиз А. М.! Сизин вә М. Ф.-ин М. С. Боткина васитәсилә көндәрилямиш мәктубуңузу анчаг бу күн ала билдим. Јадымдан чыхмамаг үчүн буну демәлијәм ки: һәм мәним *шәхси* үнваныма (Oulianoff. 4. Rue Marie Rose. 4. Paris. XIV), һәм дә партијанын үнванына јазмаг олар — бу һалда 2 зәрфдә көндәрмәк вә ичәри зәрфин үстүндә: шәхсэн Ленин үчүн дејә көстәрмәк јакшыдыр (110. Avenue d'Orléans. Mr. Kotliarenko. Paris. XIV).

Хаһиш етдијиниз әдәбијјаты Сизә лап сабаһ көндәрмәјә чалышачағам.

Мән Сизи данламышаммы вә һарада? Кәрәк ки, «Дискуссионный Листок»ун²³⁷ 1-чи №-синдә (МО јанында нәшр олунур)*. Буну көндәрирәм. Сизә хәбәр вермиш оланлар буну нәзәрдә тутмурларса, инди башгасы јадымда дејилдир. Һәмин мүддәт әрзиндә мән бундан башга һеч бир шеј јазмамышам.

Инди бирләшмә һаггында. Фактдыр, јохса анекдот? — дејә Сиз сорушурсунуз. Бу барәдә узаглардан данышмаға башламаг лазым кәләчәкдир, чүнки мәним әгидәмә кәрә, бу фактын бә'зи «анекдот» чәһәти дә (даһа чох хырда чәһәти), чидди чәһәти дә вардыр.

Партијалы бирләшмәјә чидди, дәрин амилләр сәбәб олмуш вә олмагдадыр: идеја саһәсиндә — социал-демократијаны тәсвијәчиликдән вә отзовизмдән тәмизләмәк зәрурати; әмәли саһәдә — партијанын вә бүтүн с.-д. ишһини сон дәрәчә чәтин вәзијјәти вә јени типли с.-д. фәһләнни јетишмәси.

Һеч дә һамынын дәрк етмәмиш олдуғу бу чидди вә дәрин амилләрә МК пленумунда («узун сүрән пленумда», — үч һәфтә зәһлә төкдүләр, бүтүн әсәбләри хараб етдиләр, јүз мин лә'нәт!) хырда, чүзи амилләр әлава

* Бах: В. И. Ленинни «Публицистия гејдләри» мәғаләсинин I бөлмәси «Отзовизм тәрәфдарлары вә мүдафиәчпләринин «платформасы» һаггында» (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 19-чу чидд, сәһ. 261—273). *Ред.*

олду, «үмумијјәтлә барышганлыг» әһвал-руһијјәси (ајдын дејил ки, кимлә, нә үчүн, нечә) әлавә олду, Болшевик Мәркәзинин амансыз идеја вурушмасына көрә она гаршы кин әлавә олду, меншевикләрин деди-годусу вә мәрәкә салмаг арзусу әлавә олду — буна көрә дә јара-хоралы бир ушаг мејдана чыхды.

Одур ки, инди әлләширик. Ја — јахшы һалда — јаралары ачаचाғыг, ирини тәмизләјәчәјик, ушагы сагал-дачаг вә бөјүдәчәјик.

Ја да — нис һалда — ушаг өләчәкдир. Онда бир мүддәт ушагсыз јашајачағыг (јә'ни болшевик фраксијасыны јенә бәрпа едәчәјик), сонра исә даһа сағлам бир ушаг доғурачағыг.

Чидди бирләшмәјә доғру меншевикләр ичәрисиндән плехановчулар кедирләр, *партијалылар* кедирләр, фәһләләр кедирләр (там шүүрлу дејил, јаваш, сәндәләјә-сәндәләјә олса да, һәр һалда кедирләр вә башлы-часы, кетмәјә билмәзләр). Голосчулар исә икиүзлүлүк едир, гарышыглыг салыр, хәбислик едирләр. Русијада онларын күчлү, легал оппартунист бир мәркәзи дүзәлир (әдәбијјатда Потресов вә К⁰-сы: бах: «Наша Заря»ның²³⁸ 2-чи №-си — бу Потресов нә алчагдыр! — вә әмәли ишдә, тәшкилат ишиндә — Михаил, Роман, Журн + «Голос»ун 19/20-чи №-синдәки «Ачыг мәкту-бун» 16 мүйәллифи).

МҚ пленуму *һамыны* бирләшдирмәк истәјирди. Инди голосчулар *арадан чыхырлар*. Бу јараны кәсиб атмаг *лазымдыр*. Буну деди-годусуз, мәрәкәсиз, әлләшмәдән, чиркинлик, «төр-төкүнтү» олмадан етмәк олмаз.

Инди биз бу деди-годунун лап дәрин јериндәјик. Ја рус МҚ-сы голосчулары әзиб онлары (Мәркәзи Орган вә с. кими) мүһүм органлардан кәнар едәчәкдир, — ја да фраксијаны бәрпа етмәк لازым кәләчәкдир.

«Дневник»ин 11-чи №-синдә Плехановун пленума вердији гијмәт ајдын көстәрди ки, *инди* онун оппартунизмә гаршы мүбаризә апармаг уғрундакы сәмими вә чидди арзусу оппартунист голосчулардан болшевикләрә *гаршы истифадә етмәк* кими хырда вә дәјәрсиз арзуја үстүн кәлир. Бурада да иш мүрәккәб вә ләңкдир, ләкин меншевикләрин Русијада дүзәлмиш

олан легалчы, тэсвијэчи мэркэзи чидди сосиал-демократларын *лабүддэн* онлардан узаглашмасына сәбәб олур.

Инди дә «вперјодчулардан». Бир заман мәнә елә кәлирди ки, бу груп ичәрисиндә дә ики чәрәјан вардыр: бири — партијаја, марксизмә доғру, махизм вә отзовизмдән имтина етмәјә доғру кедән чәрәјан, бири дә бунун эсинә. Партијалы бирләшмәк биринчи чәрәјан үчүн — отзовизмин вә с. ашкар чәфәнкијатыны ләғв етмәкдән өтрү јарарлы, мүнәсиб партија јолу ачарды. Лакин көрүнүр, икинчи чәрәјан онлара үстүн кәлир. Алексински (сијасәтдә лап ушагдыр, лакин ачыгланмыш вә бир-биринин ардынча ахмаглыг едән ушагдыр) «Дискуссионный Листок»ун редаксиясындан да, партија мәктәб комиссиясындан²³⁹ да биабырчылыгла чыхмышдыр. Дејәсән, онлар јенә бир кәнарда, јенә өз фраксия мәктәбини дүзәлдәчәкләр. Әкәр белә олса, — јенә вурушачағыг, фәһләләри онларын әлиндән алачағыг.

Будур, белә чыхыр ки, бирләшмәнин «анекдот» чәһәти инди үстүн кәлир, биринчи сыраја кечир, ачы күлүшләрә, истәһзалара вә с. сәбәб олур. Дејирләр ки, есер Чернов с.-д.-ләрдәки бирләшмә мүнәсибәтилә һәтта «Бир стәкан суда туфан» адлы бир водевил јазмышдыр вә һәмин водевили бу күнләрдә бурада (сенсасија дүшкүнү олан) мүнәчир группарындан бири көстәрәчәкдир.

Бу «анекдот» чәһәти, деди-году вә мә'рәкәнин, әләшмәнин вә «төр-төкүнтүнүн» лап ичәрисиндә олмаг үрәји буландырыр; бунларын һамысыны мүнәһидә етмәк дә үрәји буландырыр. Лакин әһвал-руһијјәнин тә'сири алтына дүшмәк јарамаз. Инди мүнәчирлик ингилабдан әввәлкиндән 100 гат ағырдыр. Мүнәчирлик вә деди-году бир-бирилә бағлыдыр.

Лакин деди-году арадан галхачагдыр; деди-годунун 9/10-у харичдә галыр; деди-году икинчи дәрәчәли бир шејдир. Партијанын инкишафы, с.-д. һәрәкатынын инкишафы исә индики вәзијјәтин бүтүн дәһшәтли чәтинликләри ичәрисиндән даим ирәлиләјир. С.-д. партија-

сынын өз тәһлүкәли «мејлләриндән», тәсвијәчилик вә отзовизмдән тәмизләнмәси дурмадан *ирәлиләјир*; бир-ләшмә чәрчивәси дахилиндә бу тәмизләнмә кечмишдә-киндән *хејли артыг ирәли кетмишдир*. Отзовизми биз артыг инди, әслиндә, һәлә пленумадәк идеја чәһәтдән әзмишик. Тәсвијәчилији о заман ахырадәк әзмәмиш-дик, меншевикләр бир заман *иланы кизләдә* билдиләр, инди исә буну чәкиб ортаја чыхармышлар, инди буну һамы көрүр, инди биз ону мәнв етмәјә башлајачаг вә мәнв едәчәјик!

Һәм дә пленумда меншевикләр «вперјодчулары» мү-дафиә етдикләри кими, инди махистләри *мүдафиә едән* ганмаз (вә ја дәләдуз) Потресовун дүшүндүјү кими, бу тәмизләнмә һеч дә әсла тәкчә «идеја» вәзифәси де-јилдир, әсла тәкчә «әдәбијатбазлыг» дејилдир. Јох, бу тәмизләнмә фәһлә һәрәкатынын ән әсасы илә гырыл-маз сурәтдә бағлыдыр; бу һәрәкат индики чәтин за-манда с.-д. ишини гурмағы өјрәнир, мәнз инкар етмәк васитәсилә өјрәнир, тәсвијәчилији вә отзовизми инкар етмәк васитәсилә јола чыхыр. Анчаг бошбоғаз Тротски хәјал едир ки, бу инкардан јан кечмәк олар, бу лүзум-суздур, бунун фәһләләрә дәхли јохдур, тәсвијәчилик вә отзовизм мәсәләләрини һәјат *дејил*, *мәнз* кинли мүба-лисәчиләрин мәтбуаты ирәли сүрүр.

Тәсәввүр едә биләрәм ки, 80-чи илләрин ахырларын-дакы вә 90-чы илләрин әввәлләриндәки ағыр ирәлилә-мәни көрмәјәнләр вә кечирмәјәнләр үчүн јени с.-д. һәрәкатынын индики ағыр ирәлиләмәсини мүшаһидә етмәк нә гәдәр ағырдыр. О заман белә с.-д.-ләр онлар-ча вә бәлкә дә тәк-тәк иди. Инди јүзләр вә минләрлә-дир. Бурадан да **бөһран вә бөһранлар** ирәли кәлир. *Бүтүнлүкдә* социал-демократија бунлары ачыгча ара-дан галдырыр вә намусла арадан галдырачагдыр.

Әлинизи бәрк сыхырам. Сизин *Ленин*

*Парисдән Капри адасына
(Италија) көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1924-чу илдә
Ленин мәчмугәсинин I китабында
чап едилмишдир*

Әләзмасындан чап олунур

188

М. М. ЗОЛИНАЈА

М. М. үчүн

30. IV. 10.

Эзиз јолдаш! Тәшәккүр едирәм ки, Михаиллин вәзијәти һаггында хәбәр вердиниз. Она тәхсисат верилмәсини кечирмәк үчүн мән дәрһал тәдбир көрдүм. Иш беләдир ки, буну Мәркәзи Комитәнин Харичи бүросундан кечирмәк үмидсиз бир шејдир, чүнки биз инди орада азлыгдајыг. Русијаја кедән вар иди, мән дә Русија МК-сына хәбәр көндәрдим ки, Михаилә тәхсисат верилмәсини кечирсин. Тәгрибән ики һәфтәдән сонра мүсбәт чаваб кәләчәјини үмид едирәм. *Һәр һалда* чалышмаг лазымдыр ки, Михаил мүаличәни давам етдирсин, тамам сағалынчајадәк Давосда галсын.

Әлиһиз бәрк сыхырам.

Сизин *Н. Ленин*

Мәним үнваным:

Mr. VI. Oulianoff.

4. Rue Marie Rose. 4.

Paris. XIV.

*Давоса (Исвечрә) көндәрилмишидир**Илк дәфә 1930-чу илдә**Ленин мәңмүәсинин XIII китабында*
*чап едилмишидир**Әлјазмасындан чап олуңур*

189

*РСДФП МӘРКӘЗИ КОМИТӘСИНӘ

Һөрмәтли јолдашлар!

Биз өзүмүзә борч билирик сизә хәбәр верәк ки, дәрин вә мөһкәм әгидәмизә көрә, МО редаксиясында ишләрин вәзијјәти тамамилә дөзүлмәз олмушдур вә МО редаксиясынын тәркиби дәјишдирилмәсә, партија хәттинин јеридилмәси бизә тамамилә *гејри-мүмкүн* көрүнүр.

МО редаксиясынын пленумдан сонракы анчаг би-

ринчи ики ичласы бизә, j. Мартовла вә Данла биркә ишләмәк мүмкүн олачагы үмидини верирди. Конфранс²⁴⁰ һаггында МК-нын мәктубу илә j. Мартовун разылашмасы (бах: МО-нун 11-чи №-си. Мартов бу мәктубу *имзаламышдыр*), шүбһәсиз, пленум гәрарларыны онун *лојал* јеринә јетирмәјә чәһд етдијини көстәрирди. Һамыдан әввәл j. Дан башга бир тәрздә һәрәкәт едиб МО-нун 11-чи №-синин баш мәгаләсини* *зәрәрли* адландырды вә бизим јанымызда Мартову *мәркәзи органчы оппортунизмдә* тәгсирләндирди. Бизим үчүн артыг бурадан ајдын олду ки, гаты голосчулар Мартову, партија гәрарлары илә тез разылашмасы мә'насында «оппортунист» һесаб едирләр вә бүтүн мәсәлә бундан ибарәтдир ки, Мартов онларын тә'сиринә гапылачагдырмы.

Мартовун «Доғру јолда» мәгаләси көстәрди ки, гапылачагдыр. Онун бу мәгаләни «Дискуссионный Листок»а вермәк истәмәдији (һәрчәнд бу мәгалә МК-нын МО тәркиби һаггында гәрарына гаршы ачыгча *мүбаһисә едир*) мүһарибәнин башландығыны көстәрирди. Гејри-легал тәшкилатларын вә хадимләрин легал ишләјәнләрә мүнәсибәти мәсәләсиндә Мартов һәммин мәгаләдә *МК-дан ачыгча үз дөндәриб* (конфранс һаггында Мартовун имзаладығы мәктуб) *Данын тәрәфинә кечди*. Гејри-легалларла легалчыларын «бәрабәр һүгүглу олмасы нәзәријјәси» мәһз *МК-нын мәктубундан кәнара чыхмаг* демәк иди, *Мартовун дөнүш етмәси* демәк иди, чүнки өз-өзүнү алдатмаг истәмәјән һәр кәс бу «нәзәријјәнин» МК-нын мәктубуна зидд олдуғуну көрүр.

Мартовун мәгаләси рәдд едиләндән сонра (о гејд вермәкдән бојун гачырды, «Дискуссионный Листок»-дан да бојун гачырды), о, *һәрби әмәлијјата башладығыны* МО редаксиясында билдирдији заман онун вә Данын мөвгеји бизим үчүн тамамилә ајдынлашды.

Бу мөвгеји партија үчүн ашағыдакылар гәти ајдынлашдырмыш олду: 1) Михаиллин, Романын вә Јуринин һәрәкәти²⁴¹; 2) 16 рус меншевикинин манифести²⁴²;

* Ленинни «Бирлијә доғру» мәгаләсин нәзәрдә тутулур (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 19-чу чилд, сәһ. 208—218). *Ред.*

3) «Голос»ун 19—20-чи №-си вә 4) «Голос»ун 4 редакторунун тәфригә манифести²⁴³. Инди буна бир дә ашагыдакылар элавә олунмушдур: 5) Потресовун Мартовла вә башгалары илә јанашы иштирак етдији «Наша Заря»нын 2-чи №-синдәки ачыгча тәсвијәчилик чыхышы вә 6) «Голос Социал-Демократа» редакциясынын Плеханова гаршы чыхмасы (««Дневникләрә» зәрури элавә»²⁴⁴); бурада јенә дә һәмин Потресовла јанашы Мартынов, Мартов вә Акселрод партија МО-суну вә партијалы меншевизми en saпaille (хәбис дејә) ишләјирләр.

Биз «Тәсвијәчиләрин «Голос»у партија әлејһинә» адлы вәрәгәмиздә вә МО-нун 12-чи №-синдә биринчи дөрд чыхыша гијмәт вердик*. МО-нун бир һәфтәдән сонра чыхачаг 13-чү №-синдә Плеханов Потресовун «Наша Заря»дакы мәгаләсинә гијмәт верәчәкдир.

Партијалы меншевикләр гәти олараг тәсвијәчиләрин тәрәфинә кечән «Голос Социал-Демократа»ја гаршы бирләшмәјә вә чыхыш етмәјә башлајырлар; артыг буну харичдәки (Парис, Нитса, Сан-Ремо, Ченеврә) меншивик группларынын вә меншивик групплары һиссәләринин 4 гәтнамәси сүбут едир**. Партијалы меншевикләр «Голос»а гаршы вә рус тәсвијәчиләринә гаршы ачыгча чыхыш едирләр, пленумдан сонра «Голос»ун тәсвијәчилијә тәрәф дөндүјүнү ачыгча етираф едирләр.

Беләликлә, пленум заманы олдуғуна нисбәтән хејли дәјишилмиш, буна көрә дә МО тәркибинин һөкмән дәјишдирилмәсини тәләб едән бир партија вәзијјәти әмәлә кәлир. Пленум партијалылыг мөвгејинә кечмәји арзу едән бүтүн голосчуларын, бүтүн сосиал-демократларын, фәһлә һәрәкатынын бүтүн легал хадимләринин партијаја гајытмасына вә партијада лојал ишләмәсинә имкан вермәк истәди. Пленум белә үмид едирди ки, меншевикләр ичәрисиндә меншевизм ики һиссәјә парчаланмајачаг, һәр ики һиссә бирликдә партијалылыг мөвгејинә кечәчәкдир.

* Бах: В. И. Ленин. «Тәсвијәчиләрин «Голос»у партија әлејһинә» (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 19-чу чплд, сәһ. 219—228). Ред.

** Бах: В. И. Ленинни «Харичдә партија бирләшмәси» мәгаләси (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 19-чу чплд, сәһ. 252—255). Ред.

Легалчыларын Русијадакы мәркәзинин (Потресов, Михаил вә К⁰-сы) тәгсири үзүндән вә «Голос Социал-Демократа»нын тәгсири үзүндән нәтичә башга олду. Оларла *партијалы* меншевикләр арасында парчаланма бир факт олду. Биз бир сыра *партијалы* меншевикләри (Плеханов, Раппопорт, Авдејев) МО вә «Дискуссионный Листок» әтрафында бирләшдирдик, оларла олан бүтүн ихтилафа бахмајараг, арамызда һәр чүр фраксијачылыға јабанчы бир партија иши тамамилә саһманланмагдадыр. Харичдә болшевик групплары вә партијалы меншевикләр бирләшмәјә доғру аддымлар атырлар. Голосчу групплары исә, әксинә, бирләшмәјә *гаршы* гәти истигамәт көтүрмүшләр.

Буна көрә дә МО редаксијасы дахилиндәкн тамамилә дөзүлмәз вәзијјәт һеч дә тәсадүфи вә һеч дә шәхси сәбәбләр үзүндән эмәлә кәлмәмишдир. Әкәр инди редаксијамызда башдан-баша вә нәтичәсиз бир чәкишмә һөкм сүрүрсә, әкәр биз үчлүкдә ики редакторун дүшмән мөвгејинә әсла үстүн кәлмәк игтидарында дејиликсә, әкәр МО-да бүтүн иш ләнкијирсә, бу, — *вәзијјәтдәки сахталығын* лабүд нәтичәсидир. Пленум гәрарларынын мә'насына көрә *партијалы* меншевикләрлә јахынлашмаг лазымдыр, бизим МО-да исә *партија әлејһинә* олан меншевикләр, МО харичиндә олуб она көмәк едән *партијалы меншевикләрә* гаршы имансыз мүбаризә апарырлар!

Биз тамамилә әминик ки, МК-дакы јолдашларын әзләри белә бир вәзијјәтин әсла дөзүлмәзлијини баша дүшүрләр вә редаксијадакы сајсыз-һесабыз тоғгушма вә галмагалларын тарихини ачыб көстәрмәји биздән тәләб етмәзләр. Бу тоғгушмалар, иттиһамлар, чәкишмәләр, иши тамамилә позмаг — дәјишилмиш сијаси вәзијјәтин садәчә нәтичәсидир вә пленум гәрарларынын бүтүн маһијјәтинин тәләб етдији аддым атылмаса, јә'нин: партија әлејһинә олан, тәсвијәчи, голосчу меншевикләр партијаја вә онун рәһбәр органларына тамамилә дахил олмаларына көмәк етмәјә *борчлу олдуғумуз* партијалы меншевикләрлә әвәз едилмәсә, һәмин вәзијјәт *һөкмән* МО-нун дағылмасына сәбәб олачакдыр.

Партијалы меншевикләр артыг МКХБ-јә билдир-

мишләр ки, МО редаксиясында (вә МКХБ-дә) өз нүмајәндәләринин олмасыны, јә'ни *партијалы* меншевизм тәрәфдарларынын олмасыны арзу едирләр.

Биз өз тәрәфимиздән билдиририк ки, партија МО-суну голосчуларла әмәкдашлыг әсасында идарә етмәјә *әсла игтидарымыз јохдур**, чүнки үмуми партија зәмини үзәриндә дурмајан адамлары анчаг механики сурәтдә әксәријјәтә табе етмәк шәраитиндә иш апармаг мүмкүн дејилдир.

Биз әминик ки, МО редаксиясынын тәркибини дәјишдирмәк вә иш бачаран *партија* коллекијасы јаратмаг үчүн МК лазыми тәшкилат тәдбирләри көрәчәкдир.

МО редаксиясынын үзвләри *Ленин***

1910-чу ил мајын 2-нә јахын
јазылмышдыр
Парисдән Русијаја көндәрилмишидир

Илк дәфә 1933-чу илдә
Ленин мәҗлисисинин XXV китабында
чап едилмишидир

Әлјазмасындан чап олунур

190

К. ЫҮИСМАНСА

6. VI. 10.

Әзиз јолдаш!

Бунунла 1 мај нүмајишинә аид ики мүрачиәтнамә көндәририк; бунлары партијамыз нәшр етмишдир — бирини харичдә, бирини дә Русијада кизли мәтбәәдә. Партијамызын вәзијјәтини нәзәрә алараг, чох чәтин

* Әлјазманын илкин мәтниндә бундан сонра ашағыдакылар јазылмышдыр: «...онлар Плехановла мүбаризә апарыр вә Потресову, Михаили вә Қ^н-нын тәрәфини сахлајырлар. Биз МО-ну *јалныз* слә меншевикләрлә *иттифагда* идарә едирик вә едә биләрик ки, онлары Дан, Мартов вә дикәр голосчулар дәләдуз саймырлар (бах. «Вачиб Әләвә») вә онлар меншевизмин голосчулар тәрәфиндән тәхсил олундуғу МО-ја дејил, партијалы МО-ја јардым көстәрмәјә hazırдырлар». Бу мәти Ленин тәрәфиндән поэзулмуш вә башга шәкилдә ифадә едилмишидир. *Ред.*

** Мәктуб А. Варски вә Г. Ј. Зиновјев тәрәфиндән дә имзаланмышдыр. *Ред.*

дә олса, мән Сизин үчүн бу кими нәшрләри әлдә ет-
мәјә чалышачагам.

Партијамызын тәклифләри, гәтнамәләри вә мә'рузә-
синә кәлдикдә, мән чох бөјүк тәәссүфлә Сизә хәбәр
вермәјә борчулам ки, партијамызын Мәркәзи Коми-
тәси һәлә гәтнамәләри мүәјјәнләшдирмәмишдир вә
мә'рузә, нә гәдәр тәәссүф олса да, һәлә һазыр де-
јилдир²⁴⁵.

Әзиз јолдаш, достлуг саламымы гәбул един.

Н. Ленин

Парисдән Брүсселә кәндәрилмишдир

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасынын фото сурәтиндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

191

К. ЫҮИСМАНСА

15. VI. 10.

Әзиз јолдаш! Чох тәәссүф едирәм ки, Тифлис вә
Мүнхен ишләри барәсиндә Сизин үчүн нә сәнәдләр, нә
дә мә'лумат ахтарыб тапа билмирәм²⁴⁶. Лакин Си-
зин мәктубунузу алан кими дәрһал мән ону елә бир
јолдаша вердим ки, ола билсин, сәнәдләри вә ја Сизә
лазым олан мә'луматы ахтарыб тапа биләр. Әминәм
ки, буну чүмә ахшамы вә ја чүмә күнүнәдәк јеринә
јетирмәк чох чәтин олса да, һәммин јолдаш мүмкүн
олан һәр шеји едәчәкдир.

Әзиз јолдаш, гардашлыг саламымы
гәбул един

Н. Ленин

Парисдән Брүсселә кәндәрилмишдир

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасындан чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

192

Л. ТЫШКАЈА

20. 7.

Werter Genosse*! Инди Варскидэн өјрэндим ки, (пленумда *олмуш*) ики голосчу *артыг инди* Русијада-дыр. Вәзијјәт чох ағырдыр. Биз пленумдан сонра үч болшевик итирмишик²⁴⁷. Даһа јол верә билмәрик. Полјаклар көмәјә кәлмәсә, иш харабдыр. Ја полјаклардан икинчи бир МК үзвү тапын вә *анчаг* «тәд-бирләр» көрмәк вә чәлб етмәк үчүн *нечә олурса-олсун* коллекијаны чағырмагдан өтрү Ганетски илә бирлик-дә 2—3 һәфтәлијә көндәрин, — ја да иш харабдыр²⁴⁸. Сиздән асылыдыр. Биз мүмкүн олан һәр шеји етдик, үч нәфәри гурбан вермишик, даһа јол верә билмәрик. Мәнә јазын: Mr. Oulianoff. Rue Mon Désir. Villa les Roses. *Pornic* (Loire-Inférieure). France. Мән орада августун 23-дәк—сонра исә Копенһакендә олачағам²⁴⁹.

Розаја чохлу салам.

Сизин Н. Ленин

*1910-чу ил ијулун 20-дә**јазылмышдыр**Парисдән Берлиндә көндәрилмишидир**Илк дәфә 1925-чи илдә**Ленин мәммуәсинин III китабында*
*чап едилмишидир**Әлјазмасындан чап олунур*

193

Д. М. КОТЛАРЕНКОЈА

Котларенко јолдаша шәхси мәктуб

1. 8. 10.

І. Әзиз јолдаш! Лүтфән бизә редаксија үчүн ашагы-дакы китаблары јаздырын:

1) Дөвләт думасынын 3-чү сессијасында халг азад-лығы фраксијасынын һесабаты. («Право» китаб мағазасы. СПб. вә ја В. А. Харламова, 7. Потјомкинскаја. СПб., онлара мүрачијәт етмәли.) Гнјм. 50 г.

* — һөрмәтли јолдаш! Ред.

2) Н. Г. Чернышевскинин хатирәсинә. Анненски, Антонович, Туган-Барановски вә башгаларынын мә'рузә вә нитгләри. Гийм. 50 г. (Общественная Полза, СПб., Цевски, 40, мәнзил 43).

II. Сонра. Мә'рузәни сифаришли көндәрмәмәклә чох елтијатсыз һәрәкәт етмисиниз. Мән бурада почта Раппопортун үнваныны вермишәм. Лакин бу аздыр. *Darphal Pornic*-дә Administration den postes-ә әризә көндәрәрәк, көндәричи сифәти илә хаһиш един Раппопортун пакетини көндәрсинләр вә Сизә чаваб вермәк үчүн үнваны көстәрилән ачыг почт карточкасы әлавә едди.

III. «Ичтимаи Һәрәкәт» барәсиндә — дејирләр ки, Бритман ону кәтирмиш вә мәним үчүн експедисијаја тәһвил вермишдир. Әкәр белә дејилсә, мән Григоридән сорушарам вә *јери дүшәндә* Сиз дә ондан сорушун.

IV. Копенһакен конгресиндәки *гонаглар* барәсиндә һеч бир шеј дејә билмәрәм²⁵⁰. Адәтән дејәсән, балкона сәрбәст бурахырдылар. МКХБ-јә көндәрдијими посылкадан (бандеролу вардыр) *бир* вәрәг көтүрүн — орада јерли тәшкилат комитәси сәдринин үнваны чап олунмуш вәрәг вардыр²⁵¹: әкәр әввәлчәдән *дүрүст* билмәк истәјирсинизсә, мәһз ондан сорушмаг лазымдыр.

V. МКХБ үчүн мәктубу әлавә едирәм²⁵². Хаһиш едирәм тез чатдырасыныз.

VI. Мә'рузә иши нә һалдадыр? Чох-чох хаһиш едирәм, нәшр олунмасыны *тәләсдирәсиниз*.

Әлинизи сыхырам. Сизин *Н. Ленин*

*Порникдән (Франса) Парисә
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмүәсинин XIII китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

Әзиз М.!

Әлавә олунаң мәктубу лүтфән експреслә Пјатнитсаја көндәрин.

МКХБ катибиндэн алдығым мәктубда Швартсын дилидэн билдирилир ки, һүсманс мә'рузэләрин 4 сәһифәдән чох олмасыны гадаған етмишдир. Хәлиш ●лунур һәмнин катибә хәбәр верәсиниз ки, әкәр о истә-јирсә, һүсманс илә билаваситә әлагәјә кирә биләр. Мәп бирчә шеји билирәм: мә'рузәни *биз өзүмүз чап едирик*; онун һәчмини артырмағы ким бизә гадаған едә биләр? Анчаг лазымдыр ки, мә'рузә *конгресә ке-чикмәјиб* һазыр олсун — вә буну *нүмајәндәләрә биз өзүмүз* пәјләјарыг. Мә'рузәни 3 дилдә чап етмәк тәлә-би мәнә чохдан мә'лумдур, лакин пул јохдурса нечә олсун? Нечә јә'ни, бир дилдә «гадаған едәчәкләр»?

Банкдан алынан мәктубу әлавә едирәм, банк мәнә һесабы билдирир вә *мәндән* (һәмишәки кими) *тәләб едир* ки, имзамла бу һесабын дүзкүнлүјүнү тәсдиг едән јазылы чаваб верим. Мән өз јазылы чавабымы*, јә'ни имзаладығым (вә тарихини 4 август көстәрдијим: бу NB: бундан әввәл көндөрмәјин) бланкы әлавә едирәм. һесабы јохлајын вә әкәр дүздүрсә, мәктубуму көндәрин.

Әлинизи сыхырам. О. А.-ја салам

Сизин *Ленин*

Р. S. Копенһакси барәсиндә дүнән МКХБ-јә мәктуб көндәрәрәк, Бунд МК-сына вә латышлара хәбәр верилмәсини хәлиш етдим. Копенһакен сәфәринин хәр-чини Сиз нәзәрә алмысынызмы? Дејирләр ки, сајы максимум 8 нәфәр олан һәр пүмајәндәјә 250—300 frs.-а тамам олачагдыр. Сиздәки *75 миндән* буна чатармы?!

Exp. par. VI. Oulianoff. R. Mon Désir. V. les Roses. *Pornic***.

1910-чу ил августун 2-дә
јазылмышдыр
Тарисә көндәрилмишидр

Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур

* чап олунуш Comptoir National вә н. а. үнваны илә 2 зәрфә гојул-мушдур. *Ред.*

** Керијә үнван зәрфини үстүндә јазылмышдыр. *Ред.*

195

Д. М. КОТЛЈАРЕНКОЈА

Әзиз јолдаш!

Григоринин хаһиши илә Сизә 200 frs. мәбләғиндә чек көндәрирәм, јәгин ки, бу пулу нә етмәли олдуғу-нузу Григори артыг Сизә хәбәр вермишдир.

Мә'рузә (франсызчасы) августун 23-ү үчүн һазыр олачагмы? Сон дәрәчә вачибдир ки, һазыр олсун²⁵³.

Әлинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

1910-чу илн августунда,
8-дә тез јазылмышдыр
Порникдән (Франса) Парисә
көндәрилмишдир

Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмуәсинин XIII китабында
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

196

Д. М. КОТЛЈАРЕНКОЈА

Јол. Котлјаренко

Әзиз јолдаш! МО үчүн мәктуба әлавә олунмуш кичик мәгаләни зәһмәт олмаса, јығылмаға верин²⁵⁴.

Мә'рузәнин корректурасыны (дүзәләрсә, јахшы оларды ки, икинчи нүсхәни) хаһиш едәрдим ки, әкәр мүмкүндүрсә, бураја көндәрәсиниз. «Мүәллиф»ин корректурасыны сахлаја билмәрәм.

Әлинизи сыхырам

Ленин

1910-чу ил августун 8-дә
јазылмышдыр
Порникдән (Франса) Парисә
көндәрилмишдир

Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмуәсинин XIII китабында
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

197

М. В. КОБЕТСКИЈӘ

Јени үсулла 8 август 1910.

Һөрмәтли јолдаш!

Ичазә верин Сизә кичик шәхси хаһишлә мүраһиәт едим. Мән Копенһакен китабханасында ишләмәк үчүн Копенһакен конгресиндән истифадә етмәк истәрдим. Сиз ашағыдакылары мәнә хәбәр версәјдиниз, мәни чох миннәтдар едәрдиниз:

1) Копенһакен китабханасы бүтүн сентјабр әрзиндә ачыгдырмы (милли китабхана вә ја университет китабханасы; билмирәм һансы даһа јахшыдыр; мәнә Данимарка кәнд тәсәррүфаты һаггында материаллар лазымдыр).

2) Копенһакендә мебелли отағын һәфтәлији вә ајлығы нечәјәдир вә Сиз өз ишләриниздән ајрылмадан мәнә отаг тапмаға көмәк едә биләрсинизми.

Августун 23-дәк мәним үнваным

Mr. Wl. Oulianoff.

Rue Mon. Désir. Villa les Roses.

Pornic (Loire — Inférieure).

France.

Нараһат етдијимә көрә бағышлајын. Сизә әввәлчәдән тәшәккүр едир вә әлинизиди сыхырам.

Н. Ленин

Копенһакенә көндәрилмишидир

Илк дәфә 1930-чу илдә

*Ленин мәчмүәсинин XIII китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

198

К. ҺҮИСМАНСА

10. VIII. 10.

Әзиз јолдаш Һүисманс!

Чох тәәссүф едирәм ки, мә'рузәмизин кечикдирил-мәси Сизин бу гәдәр нараһатлығыныза сәбәб олур.

Мэн элимдэн кэлэни едирэм ки, чап олунмасы сүр'эт-лэнсин, лакин бу мэндэн асылы дејилдир. Мэним сон үмидим бунадыр ки, мэ'рузэ конгресэдэк һазыр олачаг вэ мэн ону бирбаша Копенһакенэ көндэрэ билэчэјэм.

Информасија үчүн вэ бүллетенин 3-чү №-си үчүн тэшэккүр едирэм. Копенһакендэ көрүшәнэдэк.

Сизэ һөрмәт едән *Н. Ленин*

*Порникдән (Франса) Брусселә
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1962-чи илдә
Франсыз дилиндә ашағыдакы журналда
чап едилмишидир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасындан чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрјүмә едилмишидир*

199

Д. М. КОТЛЈАРЕНКОЈА

Әзиз јолдаш!

Мэ'рузэ барәсиндә нә исә анлашылмазлыг олмуш-дур. Мэн *бир гранка да* көрмәмишәм вэ сизэ *һеч бир шеј* көндәрмәмишәм.

Мэн мүәллиф корректурасыны сахлаја билмәдијим үчүн, әлбәттә, кечикдирмәк истәмирәм вэ кечикдир-мәјәчәјәм. Јалныз, *әжәр мүмкүнсә*, мәнә корректура-лары көндәрмәји тәшкил етмәнизи хаһиш едирәм.

Әлинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

*1910-чу ил августун орталарында
јазылмышидыр
Порникдән (Франса) Парисә
көндәрилмишидир*

*Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмүәсинин XIII китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олунур

200

М. В. КОБЕТСКИЈЭ

Һөрмәтли јолдаш!

Мә'лумат үчүн вэ лүтфән көмәк тәклифиниз үчүн чох миннәтдарам. Зәһмәт олмаса, мәнә *ајын 26-дан* садә, *учуз, кичик бир отаг* кирајә тутун.

Мән Копенһакендә ајын 26-да сәһәр олачағам (Бүронун јығынчағы). Чалышачағам елә сәһәр (гатарын нә вахт кәлдијини билмирәм: еһтимал ки, Hamburg—Korsör јолу илә кедәчәјәм) Сизә кәлим. Әкәр евдә олмајачагсынызса, саһибәјә мәним үчүн мәктуб гојун (für Herrn Ulianoff). Отаг мәнә Копенһакендә адәт нечә исә, һәфтә һесабы вә ја ајлыг лазымдыр.

Мән Копенһакендә августун 26-дан тәхминән 10 күн галачағам, сонра *о л а б и л с и н*, бир һәфтәлик шәхси ишимә көрә²⁵⁵ кетмәли олуб јенидән Копенһакенә гајыдачағам. Буна көрә мәнә бир ајлыг учуз отаг (әкәр Сиз узун мүддәт галдыгда 12 кг. верирсинизсә, мән белә бир отаг үчүн көрүнүр, 15—18 кг. вермәли олачағам) даһа әлверишлидир. *Әкәр вахтыңыз јохса*, әзијјәт чәкмәјин, мән өзүм августун 26—27-дә тапа биләрәм, чүнки Бүронун ичласы јалныз бир сәһәр олачаг.

Әлинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

*1910-чу ил августун 12-си илә
23-ү арасында јазылмышдыр
Порникдән (Франса) Копенһакенә
көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмүәсинин XIII китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олуңур

201

М. Ф. АНДРЕЈЕВАЈА

14. VIII. 10.

Әзиз М. Ф.!

Тез хәбәр верирәм ки, нәһајәт Трианын мә'рузәси барәсиндә чавабы алдым. Редаксијанын катиби јазыр ки, «Трианын мә'рузәси сәсә гојулмуш, тәрчүмә едилмиш вә демәк олар ки, артыг јығылмышдыр — әләвә һалында кедәчәкдир» (јә'ни партијанын үмуми мә'рузәсинә әләвә һалында). Беләликлә, һәр шеј јахшы гуртармышдыр²⁵⁶.

Мәндә јени бир хәбәр јохдур. 23. VIII -дә Копенһакенә кедирәм. Сиздә нә јениликләр вар? О чох адамлы

гурултај нэ верди, Сиз јазмышдыныз ки, «гонаг еви долудур»?

Элинизи бэрк сыхырам. Надја да. А. М.-э вэ бүтүн каприлилэрэ салам.

Сизин В. У.

*Порникдэн (Франса) Капри адасына
(Италија) көндөрилмишдир*

*Илк дэфэ 1958-чи илдэ
«Театр» журналынын 4-чу №-сіндэ
чап едилмишдир*

Элјазмасындан чап олунур

202

М. В. КОБЕТСКИЈЭ

*Herrn Kobezky**

Эзиз јолдаш. Сизэ хэм бураја, хэм дэ Kronborggade-
јэ јазырам. Аилэмлэ (арвадым вэ гајынанам) бирлик-
дэ Сизэ кэлирэм. Экэр мүмкүнсэ һэфтэ вэ ја күн һеса-
бы илэ *у ч у з* отаг (вэ ја 2 отаг) кирајэ тутун.

Экэр пакетлэри алсаныз, ачмадан сахлајын.

Сизин Ленин

*1910-чу ил августун икинчи јарысында,
23-дэн кеч олмајараг јазылмышдыр
Порникдэн (Франса) Копенһакенэ
көндөрилмишдир*

*Илк дэфэ 1933-чу илдэ
Ленин маңжуэсинин XXV китабында
чап едилмишдир*

Элјазмасындан чап олунур

203

БЕЖНЭЛХАЛГ СОСИАЛИСТ БҮРОСУНА

Копенһакен, 2 сентјабр 1910.

Русија сосиал-демократ фәһлэ партијасынын Мәр-
кәзи Комитәси 1910-чу илин јанварында пленар ич-
ласында гәрара алмышдыр ки, партијанын нүмајәндә-
ләри сифәтилэ ики јолдашын: *Ж. Плехановун* вэ

Н. Ленинин Бејнэлхалг сосиалист бүросуна гəбулу Бүродан хаиш едилсин вə белəликлə өз бирлəшмə чəһдлəринин чиддилији тəкидлə гејд олунсун. Өзлү-јүндə ајдындыр ки, Русија сосиал-демократ фəһлə партијасы Бүрода јалныз бир сəс тəлəб едир, лакин Франса кими, о да өз нүмајəндəлијинин даһа кениш олмасыны истəрди.

Конгресдəки сосиал-демократ нүмајəндə һеј'əти бу гəрара — индики нүмајəндə Н. Ленинлə јанашы, јол. К. Плеханову да кəндəрмəк гəрарына — бирсəслə тəрəфдар олду.

Бејнэлхалг сосиалист бүросунда
РСДФП нүмајəндəси

Н. Ленин

1911-чи илдə франсыз дилиндə
бу китабда чап олунмушдур:
«Huitième Congrès
socialiste International», Gand.

Рус дилиндə илк дəфə 1929-чу илдə
В. И. Ленинин Əсəрлəринин
2-чи нəширинин XIV чилдиндə
чап едилмишдир

Əлјазмасындан чап олунур
Русчасы франсызчадан
тəрчүмə едилмишдир

М. В. КОБЕТСҚИЈ

16. IX. 10.

Һөрмəтли јолдаш! Мəн 25. IX. 10-дəк бурада галы-рам. 26. IX. 10-да (базар ертəси) сəһər Копенһакендə олмаг нијјəтиндəјəм вə орада мүмкүн гəдər аз галмаг истəрдим. *Əкəр* Копенһакен конгреси һаггында ачыг реферат вə ја партија рефераты дүзəлтмəјинə *дəјəрсə*, хаиш олунур буну лап базар ертəси дүзəлдəсиниз (əлбəттə ахшам, чүнки ади күнлəрдə күндүз олмаз)²⁵⁷. Мəн онда чəршəнбə ахшамы јола дүшəрдим, чүнки мəн Парисдə олмалы вə инди тəлəсмəлијəм. Лүтфəн отаг барəсиндə өјрəнин ки, ајын 26-дан 27-нə кечən кечə орада кечəлəмəк олармы. *Əкəр* олмаса, ачары һачан вə һараја тəлəб етсəниз (ачарлары өзүмлə кəтүрмүшəм) гајтарарам. Јери кəлмишкən: орада столун үс-түндə бир китаб гојмушам (франсыз дилиндə Копен-

һакен гурултајына һесабатлар вә мә'рузә, говлуг ичиндә). Әкәр 26. IX-да сәһәр отағын көһнә сакини өз отағыны тутарса, Сиздән хаһиш едәрдим, ораја кедиб һәмин китабы көтүрәсиниз ки, сонра мән ону Сиздән алым.

Мәним үнваным: Herrn Wl. Ulianoff. Adr. Frk. W. Berg. 17. I. Kaptensgatan. 17. I. Stockholm. Реферат мәсәләсини ајдынлашдырыб һәлл едәндә мәнә бир-һики кәлмә јазын.

Әлиһизи сыхырам. *Сизин Ленин*

Копенһакенә көндәрилмишдир

*Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәңмүәсинин XIII китабында
чап едилмишдир*

Әләзмасындан чап олунур

205

К. Б. РАДЕКЭ

30. IX. 10.

Werter Genosse*! Бағышлајын ки, Сизин һәр ики мәктубунуза кеч чаваб верирәм. Мән анчаг срағакүн Парисә гајытмышам, буна көрә дә тез чаваб верә бил-мәмишдим.

Копенһакен гурултајынын тәрксилаһа даир гәтна-мәси һаггында МО үчүн мәгаләјә кәлдикдә, мәгалә си-фариш едилмиш (һәлә Копенһакендә) вә башга әмәк-даш тәрәфиндән јазылмышдыр. Тәәссүф ки, Сизин тәклифиниз кечикмишдир.

Сизин мәгаләһизин кәлән нөмрәдә кетмәси барәсиндә Варски вә башга ортаг редакторла данышмаг ла-зымдыр. Мән буну едәрәм.

«Leipziger Volkszeitung»да Сизин баш мәгаләһи-һиз мүнәсибәтилә демәлијәм ки, мәсәлә чох мараглы-дыр, лакин мән бунунла аз мәшғул олмушам вә мәнә елә кәлир ки, нәзәри чәһәтдән Сиз һеч дә тамам һаг-лы дејилсиниз. «Капитализм чәрчивәси даһилиндә һәјата кечирилә билмәјәчәк» мејарыны елә баша дүшмәк олмаз ки, буржуазија јол вермәз, буну һәјата

* — Һөрмәтли јолдаш! Ред.

кечирмәк олмаз вә с. Бу мә'нада бизим minimum-програмымызын бир чох тәләбләри «һәјата кечирилмәздир», бунунла белә вачиб тәләбләрдир²⁵⁸.

Сонра, Интернасионалын үнванындан данышаркән, Сиз дәвләтләр арасындакы мүнәсибәтләрин принципләри һаггында Марксын сөzlәрини ситатда вермирсиниз²⁵⁹. Бу, бејнәлмиләл сijasәтдә «минимум-програм» дејилми? Нәһајәт, нәјә көрә Енkelсин «Kann Europa abriisten?»* мәгаләсиндән бир көлмә дә данышмырсыныз?

Мәнчә, Сиз тамамилә һаглысыныз (әлбәттә, һамысы мәним шәхси рә'јимдир) ки, халгын силаһландырылмасы тәләбини атмаг мүмкүн дејилдир. Һүчүмү гәтнамәдә Abrüstung**-ун олдуғуна гаршы дејил, орада Volkswehr***-ин олмадығына гаршы чевирмәк даһа дүзкүн олмаздымы?²⁶⁰

Мартова вә Тротскијә мән «*Neue Zeit*»да чаваб вермәк истәјирәм. Каутскијә јазыб ондан дәрч едиб-етмәјәчәјини вә нә һәчмдә ола биләчәјини сорушмушам. Әлбәттә, «*Leipziger Volkszeitung*»да да чаваб вермәк лазымдыр.

Әлинизи сыхырам. Сизин Ленин

Парисдән Лејпсигә көндәрилмишдир

Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмуәсинин XIII kitabында
чап едилмишдир

Әлјазмасындан чап олунур

Н. А. СЕМАШКОЈА

4. X. 10.

Әзиз Н. А.! Болшевикләрин (вперјодчулар әлејһинә оланларын) јығынчағыны ән тез бир заманда чағырмаг һаггында данышмаг үчүн биз тез көрүшмәлијик. Дүнән Марк + Лозовски + Лјова фраксија гәзети²⁶¹ әлејһинә протест едиб кетдиләр. Гәрибәдирләр! Мән

* — «Авропа тәрксилаһ ола биләрми?». Ред.

** — тәрксилаһ. Ред.

*** — халгын силаһландырылмасы. Ред.

шадам ки, долашыгчылар узаглашдылар, лакин га-
лапларын мунасибэтини *тезликлэ* ајдынлашдырмаг
лазымдыр. Экэр мүмкүнсэ, тез кэлин вэ јығынчагы
сүр'этлэндирмэк үчүн тэдбирлэр көрүн.

Сизин *Ленин*

*Парисдән Шатилјона (Франса)
көндөрилмишдир*

*Илк дөфә 1930-чу илдә
Ленин мәңмүәсинин XIII китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

207

И. П. ПОКРОВСКИЙ

Һөрмәтли јолдаш!

Бејнәлхалг социалист бүросунун катиби К. Һүис-
манс «Commission interparlementaire»јә* гошулмуш
Дума социал-демократ депутатлары сијаһысынын көн-
дөрилмәсини хаһиш едир вэ һәр депутат үчүн илдә
15 фр. верилмәси лүзүмуну хатырладыр. Хаһиш олу-
нур онларла әлагәјә кирәсиниз. Она фраксија катиби-
нин үнваныны вериң.

Мән артыг ики һәфтә бундан әввәл Сизә јазмы-
шам, — бир кәлмә дә чаваб кәлмәмишдир. Һејф, чох
Һејф.

*1910-чу ил октябрын 5-дә
јазылмышдыр
Парисдән Петербурга көндөрилмишдир*

*Илк дөфә,
макинадә јазылмыш сурәтиндән
чап олунур
(ачылыб охунмушдур)*

208

Л. Л. МАРХЛЕВСКИЙ

7. X. 10.

Әзиз јолдаш! Сизин вэ Вурмун мәктубуну, һабелә
Сизин мәгаләнизи дүнән ахшамдан хејли кечмиш ал-

* — «Парламентләрарасы комиссия». Ред.

дым. Сизин вә Каутскинин хаһишинә көрә *lasse ich es bei Ihrem Artikel bewenden**.

Мән Мартов вә Тротскинин һәр икисинин әлејһинә артыг бөјүк бир мәгаләнин јарыја гәдәрини јазмышам**. Дајандырмаг лазым кәләчәкдир. Тротски әлејһинә бир мәгалә илә мәшғул олачағам. Бир һалда ки, Сиз Каутскини көрүрсүнүз, зәһмәт чәкиб она дејин ки, Тротскијә чавабы һәр һалда *мәндә* һесаб етсин. Бир һалда ки, алманлар полемикадан бу гәдәр горхурлар, мәним фикримчә, о гәдәр дә әһәмијјәтли дејилдир ки, чаваб бир һәфтә тез вә ја бир һәфтә кеч кәлсин?

Сон дәрәчә ағыр кәлир ки, һәтта Kautsky und Wurm*** да Мартовун вә Тротскинин мәгаләләри кими мәгаләләрин бајағылыг вә ијрәнчлијини көрмүрләр. Мәсәләни ајдынлашдырмаг үчүн Каутскијә һеч олмаса хүсуси бир мәктуб јазмаға чалышарам. Ахы бу лап биабырчылыгдыр ки, Мартов вә Тротски «елми» мәгаләләр ады алтында истәдикләри кими јалан дејир вә һәчв јазырлар!!

Јери кәлмишкән, Сиз ики әмәли мәсәләни мәним үчүн өјрәнә биләрсинизми. 1-чиси: Берлиндә русчадан алманчаја тәрчүмәчи тапмаг олармы («Neue Zeit»а мәгаләләр үчүн)? Јохса бу е'тибарлы дејил, баһа баша кәләр вә бурада тапмаг даһа јахшыдыр? Һәр һалда мән бурада тапмаға чалышарам, лакин Сизин рә'јинизи билмәк истәрдим, чүнки бу саһәдә Сизин бөјүк тәчрүбәниз вардыр.

2-чиси: әкәр мән рус ингилабы һаггында, онун дәрсләри, синфи мүбаризә вә и. а. мөвзусунда (*à la* Череванин *Das Proletariat in der russischen Revolution***** һәчминдә) бир китабча јазсам нечә олар. Партијалы бир алман наһири тапылармы, ја јох? Алманлар белә шәјләр үчүн пул верирләрми, јохса пул верәчәк адамы анчаг руслардан тапмаг лазымдыр, алманлара исә *nebenbei****** хидмәт көстәрилсин?

* — мән Сизин мәгаләнизлә кифајәтләnmәјә разы олурам. *Ред.*

** «Русијада партијадахилги мүбаризәнин тарихи мә'насы» мәгаләси нәзәрдә тутулур (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 19-чу чилд. сәһ. 394—414). *Ред.*

*** — Каутски вә Вурм. *Ред.*

**** — Пролетариат рус ингилабында. *Ред.*

***** — елә-белә. *Ред.*

Мартова чавабла элагэдар олараг, мэн бир дэ 1905—8-чи иллэрдэки тэ'тиллэрин чох мараглы статистикасы ичэрсинэ «кирмишэм» вэ чох истэрдим ки, бунун үзэриндэ ишлэјим. Мөвзу еләдир ки, мэгалэдэн артыг китаб вэ ја китабча үчүн мүнасибдир*. Алманлар исэ рус ингилабына гијмэт вермэк мәсэлэлэриндэ бшабырчы дэрэчэдэ «шүүрсуздулар»!

Ајрыча олараг гысача көстөрирэм ки, Мартова гаршы нэлэри элавэ етмэк арзу олунарды. Экэр Сиз һэтта бир һиссэсини өз мэгалэнизэ дахил етсэниз, чох јахшы олар²⁶².

Beste Grüsse**.

Элинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

Мартовун јалан вэ сахтакарлығынын, мэнчэ, эн башлыча (бунлар һеч дэ һамысы дејилдир) чәһэтлэри ашағыдакылардыр вэ бунларын (һамысынын олмаса да, һәр һалда бир һиссэсинин) гејд едилмәси арзу олунар:

Јол. Мартов ј. Радекин дүз ситат кәтирмәдијини сөјләмәклә шүбһә ојадыр вэ буну сүбут етмир. Биздә исэ *әсаслы* сүбут вардыр ки, Мартов сахтакарлығыла ситат кәтирир. Мартов Лениндән ситат кәтирир: «Биз индијэдәк франсызча данышырдыг» («Neue Zeit», 1910). *Ситат тәһриф едилмишидир*. Ленин демишидир: «Биз ингилаб заманы «франсызча данышмаға» *өјрәнмишик*» («Пролетарий» №46)***. Мартов ситаты тәһриф етмәклә мәһз фәһлэлэри ингилаби мүбаризә үсулларыны *ја ддан чыхармаға* чағырдығыны нәрдәләмәк истәјир (бүтүн оппортунистләр кими).

Мартов «франсызча данышмаг» — «richtiger gesagt: blanquistisch»**** — дејә тәсһиһ едир. Ачыг данышдыгы үчүн тәшәккүр едирик. Франса ингилабларында франсыз пролетариатынын иштирак етмәсини «бланкизм» адландырмаг Мартов вэ Квесселин бахышларынын мәһз «маһијјәтини» тәшкил едир.

* «Русијадакы тә'тиллэрин статистикасы һаггында» мэгалә нәвәрде тутулур (бах: Әсәрлэри, 5-чи нәшри, 19-чу чилд, сәһ. 415—446). *Ред.*

** — Ән јахшы арзулар. *Ред.*

*** Бах: В. И. Ленин. Әсәрлэри, 5-чи нәшри, 19-чу чилд, сәһ. 52. *Ред.*

**** — «даһа доғрусу: бланкистчәсинә». *Ред.*

«In ganz Westeuropa — dejə Мартов жазыр — betrachtet man die Bauernmassen in dem Masse für bündnisfähig, als sie die schweren Folgen der kapitalistischen Umwälzung der Landwirtschaft zu spüren bekommen...; für Russland malte man sich ein Bild aus, wie mit dem Proletariat sich die 100 Millionen Bauern vereinigen... die noch nicht von der kapitalistischen Bourgeoisie in die Schule genommen worden sind» («Neue Zeit», Seite 909). Das ist eben russisches Quesseltum!*

Рус Квессели буну демәји јаддан чыхармышдыр ки, рус сосиал-демократларынын (1906-да, меншевикләр чохлуг тәшкил етдикләри заман, Стокһолмда гәбул едилмиш!!) *аграр програмында* «һәтта мүлкәдар торпагларынын *мүсадирә едилмәси* дә дахил олмагла, кәндлиләрин бүтүн ингилаби чыхышларына көмәк етмәк» вардыр. «Авропада» буна бәнзәр бир шеј вармы, ај рус Квессели? Јохдур, чүнки артыг инди Авропада *буржуа* ингилабынын мәсәләләри *ингилаби* сурәтдә ирәли сүрүлмүр. «Капиталист буржуазија мәктәби» рус кәндлиләри үчүн либерал буржуазијанын (һәммин буржуазија *хәјанәт едәрәк* кәндлиләри мүлкәдарлара вә мүтләғијјәтә сатырды) хәјанәт вә сатгынлығы мәктәбидир вә белә бир *мәктәби* анчаг ифрат оппортунистләр мүдафиә едә биләрләр.

«100 милјон кәндлинин пролетариатла бирләшмәсини» лаға гојмагла Мартов, истәр үсјан саһәсиндә (X, XI—XII. 1905), истәрсә *һәр ики* эввәлинчи Дума саһәсиндә (1906 вә 1907) белә бирләшмәни *ишдә* көстәрмиш олан бүтүн ингилабы лаға гојур.

Мартов ачиз бир сурәтдә либералларла (онлар «торпагларын *мүсадирә едилмәси*» *әлејһинәдирләр*, «кәндлиләрин ингилаби чыхышлары» *әлејһинәдирләр*) кәндли *үсјанына* көмәк етмәкдән вә бу хүсусда өз *програмындакы* *бәјанатдан* индијәдәк әсла имтина етмәмиш олан сосиал-демократлар арасында тәрәддүд көстәрир.

Мартов күман едир ки, ингилаб илләриндә (1905—7) күнүн мәсәләси республика мәсәләси *дејил*, «die

* — «Бүтүн Гәрби Авропада кәндли күтләрәнини иттифаг үчүн јалныз о заман јарарлы һесаб едирләр ки, бунлар әкинчиликдә капиталист чеврилишинин ағыр нәтичәләри илә таныш олсунлар..; Русија үчүн өзләринә... һәлә капиталист буржуазија мәктәбини көрмәмиш олан 100 милјон кәндлинин пролетариатла бирләшмәси мәнзәрәсини тәсвир етмишләр» («Neue Zeit», сәһ. 909). Бу өзү рус квесселчилијидир! *РәӘ*.

Frage der *Unabhängigkeit* der Volksvertretung» (S. 918)* дурурду. *Кимдэн* асылы олмамаг? *Staatsstreich*** *етмиш* монархијаданмы? Рус оппортунистлэри һәр һалда аграр ингилабы илэ сијаси ингилабын элағәсини унудурлар (республика уғрунда мүбаризә апармадан, торпагларын мүсадирәси уғрунда мүбаризә апармаг олармы?), онлар унудурлар ки, *der Staatsstreich, der Aufstände, der Niederwerfungsstreichs**** эпохасы, бизим ирадәмизә көрә дејил, өз *объектив* шәраитинә көрә, республика һаггында мәсәләни күнүн мәсәләси олараг *ирәли сүрүр*. 1905-чи илдә «республика» күнүн шүары олараг = «романтизм»; (*Staatsstreich* әмәлә кәтирән вә *den Bürgerkrieg***** апаран монархијадан) «асылы олмамаг» = *Realpolitik******-дир, — белә дејилми, ај рус Квессели?

А *propos******. *Rosa Luxemburg Kautsky*, илә мүбаризә едирди ки, Алманија үчүн *Niederwerfungsstrategie****** *мәгамы чатмышдырмы*; һәм дә *Kautsky ачыг вә ајдын* демишдир ки, бу мәгамы лабүд вә јахын һесаб едир, лакин һәмин мәгамы чатмыш һесаб етмир. Мартов исә Каутскини «дәринләшдирәрәк» (*verballhornend*), *der Niederwerfungsstrategie*-нин Русијада 1905-чи илә тәтбиг олуна биләчәјини инкар едир!! Мартов һесаб едир ки, XII. 05 үсјаны «*künstlich*»***** мејдана кәтирилмишди («*Neue Zeit*», S. 913). *Die Leute, welche so glauben, können nur künstlich zur Sozialdemokratie gerechnet werden. Natürlich sind sie Nationalliberale******.

Мартов белә бир бахыша истәһза едир ки, пролетариат ингилабда «*die ausschlaggebende Macht*»*****-дыр (S. 909). Индијәдәк анчаг либераллар һүнәр едиб

* — «халг нүмајәндәлијинин асылы олмамаг һаггында мәсәлә» (сәһ. 918). *Ред.*

** — дәвләт чеврилишлэри. *Ред.*

*** — дәвләт чеврилишлэри, үсјанлар, күтләви сијаси тәтилләр. *Ред.*

**** — вәтәндаш мүһарибәси. *Ред.*

***** — реал сијасәт. *Ред.*

***** — Јери кәлмишкән. *Ред.*

***** — јыхмаг стратегијасынын. *Ред.*

***** — «сүн'и сурәтдә». *Ред.*

***** — Белә дүшүнән адамлары јалныз *сүн'и сурәтдә* социал-демократијадан һесаб етмәк олар. *Әслиндә* онлар милләтчи-либералдыр-
лр. *Ред.*

***** — «һәлледици гүввә» (бурада: ирәлијә кәдән, рәһбәр гүввә мә'насында). *Ред.*

(бу да һәмишә јох) белә бир шүбһәсиз тарихи факты инкар едирдиләр ки, рус пролетариаты 1905-чи илдә ишдә «der ausschlaggebenden Macht» ролу ојнамышдыр. Буна көрә дә «рус ингилабында пролетариатын һекемонлуғуну» инкар едән нәзәријјә бешчилдлик «Ичтимаи Һәрәкат»да (Мартов вә Потресовун редакторлуғу илә) үстүн јер верилдији заман Плеханов бу редаксиядан чыхды вә «Ичтимаи Һәрәкат»ы тәсвијчиләрин әсәри адландырды. Мартов инди бүтүн меншеви́зми дејил, меншевик оlara галмагда давам едән Плехановун имтина етдији вә оппортунизм адландырдығы меншеви́зми тәмсил едир.

Мартов анархистләрин «in ganz Westeuropa»* бојкоту («сијасәтдән чәкинмәни») мүдафиә етмәләринә гаршы 1906-чы ил рус бојкотуну ирәли сүрүр. 1906-чы ил бојкоту һаггында биз ајрыча данышмышыг (Сиздә дејилмишдир). Лакин нәјә көрә Мартов үмумијјәтлә бојкотдан данышаркән, рус ингилабында бојкотун башлыча тәтбигини, Булыкин думасынын (6 август 1905 ганунун) бојкот едилмәсини *унутмушдур??* Бүтүн либераллар, һәтта сол либераллар да («Освобожденије Иттифагы») бу бојкотун әлејһинә идиләр, социал-демократ болшевикләр бу бојкотун леһинә идиләр. Мартов она көрә сүкут етми́рми ки, *һәмшн* бојкот гәләбә чалды? Она көрә сүкут етми́рми ки, *һәмшн* бојкот *ғалибијјәтли* Niederwerfungsstrategie шүары иди?

Бүтүн меншевикләр (хүсусилә «Наша Заря»да, «Возрождение»дә вә «Жизнь»дә) К. Каутскини «меншевик» елан етмәк үчүн Роза Лүксембургун Каутски илә мүбаһисәсиндән јапышдылар. Мартов да Роза Лүксембургла К. Каутски арасындакы учуруму *дәринләшдирмәк* үчүн дәри́дән чыхараг, *kleinliche und miserable Diplomatie*** ишә салыр. Бу еленде*** үсуллардан бир шеј чыха билмәз. Ингилабчы социал-демократлар Алманијада Niederwerfungsstrategie *вахтынын* чатыбчатмамасы үстүндә мүбаһисә едә биләрдиләр, лакин 1905-чи ил Русијасында *Niederwerfungsstrategie* *мүнасиб олуб-олмамасы* үстүндә мүбаһисә

* — «бүтүн Гәрби Авропада». *Ред.*

** — хырда вә чүзи дипломатијаны. *Ред.*

*** — мискин. *Ред.*

едә билмәздиләр. 1905-чи ил Русијасы үчүн *бунун* мүнәсиб олдуғуну инкар етмәк Каутскиин ағлына да кәлмирди. Буну анчаг либераллар вә бир дә алман вә рус Квесселләри инкар едә биләрләр!

Мәкәр Магдебургда күтләви тәтил мәсәләсинин ахыры (Розанын гәтнамәсинин гәбул едилмәси вә 2-чи йиссәни онун кери кәтүрмәси) онун Каутски илә *башрышмасына* хидмәт етмәзми? Vorstand* илә нечә? Јохса һәлә тез олмаз?²⁶³ ((Роза Лүксембурга мән 2 һәфтә бундан әввәл Стокһолмдан јазмышам.))

Мәним үнваным: VI. Oulianoff. 4. Rue Marie Rose. 4. Paris. XIV.

Лејпсигә кәндәрилмишдир

*Илк дәфә 1925-чи илдә
Ленин мәңмүәсинин III китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

209

К. Б. РАДЕКЭ

Јолдаш Карл Радекә

9/X. 10.

Һөрмәтли јолдаш! Мән Мартов вә Тротскиинин мәгаләләринә «*Neue Zeit*»да ишин маһијјәти һаггында бәјүк бир мәгалә илә чаваб вермәк нијјәтиндә идим. Лакин иш башга чүр олду. Сиз чох јахшы бир бәјанат чап етдиниз, јолдаш Карски исә һәлә мән өз нијјәтими Каутскијә вә Вурма јазмамышдан габаг Мартова гаршы «*Neue Zeit*» үчүн мәгалә вермишдир**. Вурм мәнә Карскинин мәгаләсини кәндәрмишди вә мән дә һәмин мәгалә илә кифәјәтләнмәјә разы олдум.

Лакин мән Мартов вә Тротскиинин ән мә'насыз чә-«фәнкјјат вә тәһрифләрини чавабсыз гоја билмәрәм. Мәним мәгаләмин тәгрибән үчдә бири вә ја јарысы артыг һазырдыр. Онун мөвзусу беләдир: «*Русијада пар-*

* — Идарә һеј'әти. Ред.

** Бах: әввалки мәктуб. Ред.

тијадахили мубаризэнин тарихи мә'насы»*. Хашиш олунур, мәсләһәт көрәсиниз: бу мәгаләни «*Leipziger Volkszeitung*»да дәрч етмәк мүмкүндүрмү вә мәгсәдә ујғундурму?

Әкәр бу суалын чавабы мәним мәгаләми редаксиянын бәјәниб-бәјәнмәјәчәјиндән асылыдырса, онда мән, әлбәттә, мәгаләни Сизә һеч бир гејд-шәрт гојмадан тәгдим етмәјә һазырам.

Сиз мәнә артыг инди бу барәдә бир хәбәр версәјдиниз, мән Сизә чох миннәтдар олардым. Мәсәлән, мән билмәк истәрдим ки, «*Leipziger Volkszeitung*»да Сиз бу мөвзуда бир нечә фелјетон дәрч едә биләрсинизми? Мәгалә *maximum* нә бојда ола биләр? Бир дә мән алманча јаза билмирәм, русча јазырам, Сиз Лејпсигдә тәрчүмәсини тә'мин едә биләрсинизми — ја да бу Сизин үчүн әлверишли дејилсә вә ја чәтиндирсә, мән бурада тәрчүмәчи тапмалы оларам (буну, чох еһтимал, әлбәттә, мән дә едә биләрәм) — ја да, нәһәјәт, мән чох пис билдијим алман дилиндә (һәмин мәктубда бунун нүмунәси вардыр) јазарам, Лејпсигдә исә пис јазылмыш алманчадан јахшы алман дилинә тәрчүмә едәрләр. (Бир дәфә бир достум мәнә дејирди ки, пис јазылмыш алманчадан тәрчүмә етмәкдәнсә, јахшы јазылмыш русчадан алман дилинә тәрчүмә етмәк *даһа асандыр*.)

Ән јахшы арзуларла.

Сизин Н. Ленин

Мәним үнваным:

Mr. VI. Oulianoff.
4. Rue Marie Rose. 4.
Paris. XIV.

Лејпсигә көндәрилмишидир

Илк дәфә 1930-чу илдә
Ленин мәчмүәсинин XIII китабында
чап едилмишидир

Әлјазмасындан чап олунур
Русчасы алманчадан
тәрчүмә едилмишидир

Г. Л. ШКЛОВСКИЙ

Эзиз јолдаш! Мәктуб үчүн вә Плехановун тәшвига-
ты һаггында вердијиниз хәбәрләр үчүн чох сағ олун.
Харичдәки социал-демократларын әһвал-руһијјәсини
дүрүст мүәјјән етмәк имканы верән бүтүн бу кими
хәбәрләр бизим үчүн инди олдугча, сон дәрәчә гијмәт-
лидир. Мән дә Исвечрәјә (Ченеврә, Лозанна, Берн,
Сүрих²⁶⁴) реферат охумаға кетмәк фикриндәјәм. Бил-
мирам кетмәјә дәјәрми.

Плехановла блок һаггында, мәнчә, Сиз тамамилә
һаглысыныз ки, биз блока тәрәфдар олмалыјыг. Мән
1909-чу илдән плехановчуларла *јахынлашмаға тама-*
милә тәрәфдарам. Инди исә даһа артыг. Биз анчаг пле-
хановчуларла партија гура биләрик вә гурмалыјыг —
«вперјодчулара» вә «голосчулара» чохдан гәләм чәк-
мәк вахтыдыр. Плехановчуларын зәиф, «сыфыр» (бә'-
зән дејилдији кими) вә с. олдугларыны дүшүнмәк
сәһвдир. Бу харичдә олан тәәссүратдыр. Мән тамами-
лә әминәм ки, Русијада меншевик *фәһләләрин*
^{9/10} һиссәси плехановчудур. Ингилабда меншеви́зм
бүтүн тарихи көстәрир ки, плехановчулуг меншевик-
ләрин пролетар ганадынын ән јахшы (вә буна көрә дә
һәјата ән чох габил олан) мәһсулудур.

Копенһакендә биз Плехановла популјар гәзет нәшри
һаггында данышмышыг. Бу гәзет зәруридир. (Тротски
ашкар сурәтдә тәсвијәчиләрә доғру, голосчулара кө-
мәк етмәјә доғру, болшевикләрлә плехановчуларын
партија блокуну *позмаға* доғру дөнмүшдүр.) Биз Пле-
хановла тамамилә шәрикик ки, Тротски илә јолумуз
бир дејилдир. Ја МО јанында, *ја да* болшевикләр
групундан *ајрмача* олараг популјар гәзет тәшкил
едәчәјик. Плеханов әмәкдашлыг етмәји вә'д етмишдир.
Пул лазым олачагдыр — биздә чох аздыр. Сизин
тәрәфиниздән һәр чүр јардым көстәриләчәји үмидиндә-
јәм. Русијада журнал тәшкил етмәк (*à la* «*Возрожде-*
ние» вә «*Жизнь*») үзәриндә чалышырыг. Васитә јох-
дур, катиб јохдур, саһмана салмаға көмәк едәчәк адам

јохдур — адамларымыз hej элэ кечмэкдәдир. Фәлакәтдир! Журнал исә лазымдыр²⁶⁵.

Әлинизи сыхырам. Сизин *Ленин*

*1910-чу ил октябрын 14-дә
јазылмышдыр
Парисдән Бернә көндәрилмишдир*

*Илк дәфә натамам шәкилдә
1927-чи илдә
«Пролетарская Революция»
журналынын 1-чи №-синдә
чап едилмишдир*

*Илк дәфә там шәкилдә
1930-чу илдә
Ленин мәчмугәсинин XIII китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

211

К. ЫҮИСМАНСА

17. X. 10.

Әзиз јолдаш Ыүисманс!

Мәи партијамызын Мәркәзи Комитәси хәзинәдарына хәбәр вердим ки, үзвлүк һаггыны өдәмәк лазымдыр. Үмид едирәм ки, биз бунлары тезликлә верәчәјик. Мәркәзи Комитә бүросунун катиби вә ја хәзинәдары Сизә бу барәдә хәбәр верәр.

Парламентләрасы комиссијаја дахил олан Дума депутатларынын үзвлүк һагларына кәлдикдә исә, мән оилара јазарам вә бир даһа хаһиш едәрәм ки, Дума социал-демократ групунун катиби Сизә өз үнваныны билдирсин.

Сизә һөрмәт бәсләјән *Н. Ленин*

Парисдән Брүсселә көндәрилмишдир

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлјазмасындан чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

К. ҺҮИСМАНСА

6. XI. 10.

Әзиз жолдаш Һүисманс!

Мәним достларымдан бири, жолдаш Петров сабаһ
вә ја бирикүн Сизи көрмәжә кәләчәкдир. Лүтфән она
Копенһаген конгресиндә мүхтәлиф партијаларын
мә'рузәләринин һәр бириндән бир нүсхә верин. Рус
сосналистләринин бу мә'рузәләри әлдә етмәси сон дә-
рәчә чәтиндир. Буна көрә дә мә'рузәләрин бир нечә
нүсхәсини Русијада јајмаг үчүн ајры-ајры шәхсләрин
сәјаһәтләриндән «истифадә етмәк» бизим үчүн чох
мүһүмдүр.

Әзиз жолдаш, гардашлыг саламымы
гәбул един

Н. Ленин

Парисдән Брусселә көндәрилмишдир

*Илк дәфә франсыз дилиндә
1962-чи илдә ашағыдакы журналда
чап едилмишдир: «Cahiers du Monde
Russe et Soviétique» N 4*

*Рус дилиндә илк дәфә,
әлҗазмасындан чап олунур.
Русчасы франсызчадан
тәрҗүмә едилмишдир*

*ЖОЛДАШ МО РЕДАКСИЈАСЫ ЖЫҢЫНЧАҒЫНЫН СӘДРИНӘ²⁶⁶

Һөрмәтли жолдаш!

Бу күн жығынчагдан чыхыб кедәндән сонра мән өз
һәрәкәтимин мә'насыны партијачылар (вә јаланчы
партијачылар) ичәрисиндә һәр чүр данышыг вә деди-
годулар еһтималына гаршы Сизә изаһ етмәји өзүмә
борҗ билирәм. Мән, «мүзакирә» адланан әһвалатда
иштиракдан имтина етмәжә өзүмү нәинки һағлы, һәм-
чинин борҗлу һесаб едирәм, чүнки бу, редаксияның
тәсвијәчи һиссәси үчүн ән пис антипартија үнсүрләри-
нин ән пис деди-годуларыны ирәли сүрмәкдән өтрү
бир бәһанә олур. Мәсәлән, Мартов отзовистләри пар-
тијанын бир һиссәси адландырыб буна истинад едән-

дә, һәм дә ј. Викторун ишинә куја *пулла сатын алмаз јолу* илә нәһажәт верилдији вә ја бунун үстү өрт-бас-дыр едилдији²⁶⁷ һаггында мүнәчирәтдәки ән хулиган отзовист үнсүрләрин деди-годусуну јајанда вә ејни заманда онлары, Мартову вә Даны, «партијанын бир һиссәсинин» бу кими шүбһәләриндән горумаг тәләбини ирәли сүрәндә, һәр кәсә ајдындыр ки, отзовист шантажындан «горумаг» пәрдәси алтында гаршымызда анчаг ән пис нөвдән олан отзовист чыхышларына *тәсвијәчилик јардымы* тәклифи ирәли сүрүлүр.

Белә шејләрдән данышылан «*мүзакирәдә*» иштирак етмәји өзүмә лајиг билмәјәрәк, көстәрирәм ки, бундан сонра да белә бир «дискуссия» шәраитиндә јығынчагдан чыхыб кетмәји чалышачағам.

Јолдашлыг саламы илә *Н. Ленин*

7. XI. 10.

Парисдә јазылмышдыр (јерли)

Илк дәфә 1933-чү илдә

*Ленин мәчмүәсинин XXV китабында
чап едилмишидир*

Әлјазмасындан чап олуңур

214

В. Д. БОНЧ-БРУЈЕВИЧӘ

Әзиз В. Д.! Бу күн јени әдәби јетирмә һаггында²⁶⁸ бир хәбәр даһа алдым, лакин нә гәдәр тәәччүблү олса да, сиздән хәбәр-әтәр јохдур. Бу нә демәкдир? Әдәби јетирмәнин мүгәддәраты үчүн сон дәрәчә нараһатам. Мәсәлән, јазырлар ки, көндәриләнләрин көһнәлмиш олмасындан горхурлар. Бу мәни сон дәрәчә нараһат едир. Мән ән гәти сурәтдә тәкид едирәм ки, бүтүн көндәриләнләр дәрч едилсин (лазым кәлдикдә «асылы олмајан сәбәбләр»ә көрә тәсһиһ вериләрәк). Ахы бу принцип мәсәләсидир, мәсләк мәсәләсидир. Биздә һәлә бу мәсәлә барәсиндә бир мә'лумат јохдур, биз Сизә үмид бағлајырыг, Сиз исә сусурсунуз. Белә олмаз. Әлагә сахламаг вә ишә јахынлыг һисси дујмаг үчүн сиздән азы һәфтәдә бир-ики дәфә һеч олмаса кичик хәбәр олмалыдыр. Бундан әлавә «наразылар»

да јазырлар (мэн бу күн бир наразыдан узун бир мэк-
туб алмышам: јегин сиз баша дүшүрсүнүз ки, ким-
дэн). Буна көрө дэ чох хаһиш едирәм: јазын, тез-тез
вэ әтрафлы јазын.

В. М.-ә бөјүк салам көндәрирәм.

Сизин *Старик*

*1910-чу ил нојабрын 8-дә
јазылмышдыр*

Парисдән Петербурга көндәрилмишдир

*Илк дәфә 1933-чу илдә
Ленин мәчмуәсинин XXV китабында
чап едилмишдир*

*Макинада јазылмыш сурәтиндән
чап олуңур
(ачылыб охунмушдур)*

215

В. Д. БОНЧ-БРУЈЕВИЧЭ

Әзиз В. Д.! Сизә бу күнләрдә јазмышдым*. Бу күн
дә јазырам, чүнки чох никаранчылыға сәбәб олан хә-
бәрләр алмышам, бу хәбәрләр сиздә, дејәсән, бә'зи
анлашылмазлыглар олдуғуну көстәрир. Анлашылмаз-
лыглар нә үстүндәдир, баша дүшмүрәм. Нә әһва-
латдыр, — билмирәм²⁶⁹. Бизи белә информасијасыз
гојмаг олмаз, — сонра да бизим өзүмүздән шикајәтлә-
нирләр ки, иш ләнкијир. Бир һалда ки, башлыча
мәсәләдә, чәнаб Потресовларын вә «Наша Заря»дакы
башга төр-төкүнтүнүн һеч көлжәсини дә јахына бу-
рахмамаг лазым кәлдији мәсәләсиндә разылыг вар,
нәјә көрә һәмфикирләр гәзетдә бир јердә ишләмәсин-
ләр? Ахы бу мәсәләдә разылыг вардыр. Үчүнчүсүнү
дахил етмәк һаггында өз рә'јимизи күнү бу күн јазы-
рыг (ахы, билаваситә шәрт белә иди ки, үчүнчү јер
бизимдир)²⁷⁰. Сизә хәбәр верирәм ки, деди-году олма-
сын. Үчүнчү үдә бир һәлледици әһәмијјәтә малик-
дир — мәкәр бу чохдур? Мәкәр Сиз әлејһинәсиниз?
Үмид едирәм ки, јох. Чох-чоҳ арзу едәрдим ки, иш
чәкишмәсиз јолуна дүшсүн. Гәзетә вә журнала кириш-
мәк вахты чатмышдыр, чохдан чатмышдыр. Журнал
барәсиндә биз чох шеј хаһиш етмирик: бизә бир баш

* Бах: әввәлки мәктуб. Ред.

катиб тапын, бир вэ ја ики тэлэбнамэ²⁷¹. Мәкәр буну дүзәлтмәк чох чәтиндир? Беләликлә, хәбәр көзләјирәм.

Үмид едирәм ки, наразыларла иш инди саһмана дүшәр. Ахы чәкишмәјә бир сәбәб јохдур.

*1910-чу ил нојабрын 10-да
јазылмышдыр
Парисдән Петербурга көндәрилмишдир*

*Илк дәфә 1933-чү илдә
Ленин мәчмуәсинин XXV китабында
чап едилмишдир*

*Макинада јазылмыш сурәтиндән
чап олунур
(ачылыб охунмушдур)*

ЭЛАВЭЛЭР

1

К. Ј. БРАНТИНГЭ

Брантинг јолдаша

Русија социал-демократ фəһлə партијасынын Сток-
гольм гурултајы Сизин шəхсиниздə гардаш Исвəч пар-
тијасыны алгышлајыр вə Сизи, əзиз јолдаш, мəшвəрəт-
чи сəслə өз ичласларына дə'вəт едир.

Рəјасəт heј'əти адындан
социал-демократ саламы илə

Ф. Дан
Н. Ленин

1906-чы ил апрелин 23
вə ја 24-дə
Стокгольмда јазылмышдыр

● Илк дəфə, Ф. И. Данын
əли илə јазылмыш
вə В. И. Ленин тəрəфиндəн
имзаланмыш мəткдəн
чап олунур
Русчасы алманчадан
тəржумə едилмишидир

2

«ПРОЛЕТАРИЙ» РЕДАКСИЈАСЫНЫН
БƏЈАНАТЫ

Болшевик Мəркəзинин үзвү јол. Виктор²⁷⁵.

«Пролетарий» редаксиясы тəсдиг едир ки, ј. Мак-
симовун чыхмасы наггында вə сон 3 кун əрзиндə (на-
белə даһа əввəл) баш вермиш надисəлəрин heч бири
наггында тəшкилатлардан heч биринə хəбər верилмə-
мишидир. Белə мə'лумат верилмиш аз мигдар ажры-ажры
шəхслəрдəн биз дəрһал тəлəб етмишик ки, һəкмən

сусмалыдырлар. Гэти сурэтдэ өһдэмизэ көтүрүрүк ки, баш вермиш һадисэлэр һаггында мә'лумат БМ үзвләри даирәсиндән кәнара чыхмасын.

Белә бир өһдәлији биз бу шәртлә көтүрүрүк ки, **ј. Максимов**

1) редаксияја мәктубуну јерли тәшкилатлара көндәрмәкдән имтина етсин,

2) бизим кими өһдәсинә көтүрүр ки, онун редаксиядан чыхмасы вә с. һаггында хәбәри олан ајры-ајры шәхсләрин дә һәмин ишә даир һеч бир хусуси мә'лумат вермәмәләри үчүн бүтүн тәдбирләри көрсүн,

3) бүтүн өз наразылыг вә иттиһамлары һаггында бәјанатыны БМ үзвләринин (һәм харичдә олан, һәм дә харичә кедәркән) јахын јығынчагына кечирсин,

4) **ј. Максимов** өзүнүн чыхмасы һаггында «Пролетарий»дә чап олунмасыны тә'кид етмәсин.

«Пролетарий» редаксиясы әвәзинә

Н. Ленин

Ин. Доров

БМ катиби Саблина

1908-чи ил ијунун 23-ү илә

27-си арасында

Ченеврәдә јазылмышдыр (јерли)

Илк дәфә 1933-чү илдә

Ленин мәңмүәсинин XXV kitabында

чап едилмишди

Намә'лум шәхсим әли илә
јазылмыш сурәтиндән
чап олунур

3

«ПРОЛЕТАРИЙ» РЕДАКСИЈАСЫНА МӘКТУБ

БМ үзвләринә — ј. Максимова, ј. Марата вә ј. Домова

...БМ-ин инди чағырылмасы һаггында Сизин тәклифиниз мугабилиндә ашағыдакылары билдирмәји лазым һесаб едирик:

1) БМ-ин бундан габагкы бир сыра јығынчаглары көстәрди ки, һәмин ичласларда ирәли сүрүлән бүтөв бир груп аз вә ја чох мүнһүм мәсәләләр даһа артыг үмуми характери олан мәсәләләрлә ашкар бағлыдыр ки, инди БМ-ин кениш јығынчағы да һәмин мәсәләләрин һәлли үчүн чағырылыр. Болшевик фраксиясынын

рәһбәр органы олмаг е'тибарилә БМ-ин бүтүн принциптал вә әмәли сijasәтинин һансы истигамәтдә јеридилмәси һаггында үмуми мәсәлә һәлл едилмәздән әввәл бу групп мәсәләләрин һәлли белә бир шәраитдә ја мүмкүн дејил, ја да ишдә деди-годуја чеврилир вә бунун үнсүрләрини шиддәтләндирир. БМ-ин гәрарларына «мүхалифәт»ин мүшаһидә етдијимиз мүнәсибәти шәраитиндә исә, мәсәләләрин јолдашчасына мүзакирәси БМ-ин ајры-ајры үзвләринә гаршы бу јолдашларын бир сыра чыхышларына, деди-годуларын вә бөһтанларын әсассыз тәкрат едилмәсинә чеврилир.

2) Буна көрә БМ өзүнүн бә'зи үзвләринин тәфригәчилик јолуна кечдијини гејд едәрәк гәрар гәбул етмишдир ки, тә'хирәсалынмаз *әмәли* мәсәләләри һәлл етмәк үчүн пленум чағырылмаздан әввәл БМ үзвләри арасында *сорғу* кечирилмәсинә јол верилә биләр. Буна көрә дә инди биз Парисдәки үзвләрдән ибарәт олараг БМ-ин чағырылмасына еһтијач көрмүрүк, хүсусилә она көрә ки, бунун үчүн ән јахын сәбәб кениш јығынчағын чағырылмасы мүддәтини мүәјјән етмәкдир ки, бу да анчаг БМ-ин бүтүн үзвләри вә башлыча олараг Русијадакы үзвләри арасында сорғу кечирмәк јолу илә ајдынлашдырыла биләр. Онларын һамысына мүвафиг сорғулар көндәрилмишдир вә чаваблар көзләнилир ки, бунлары да Сизә катиб хәбәр верәчәкдир.

Вилајәтләрдән нүмајәндәләр дә'вәт едилмәси мәсәләсини ајрыча мүзакирә етмәк лазым кәлмир, чүнки бу нүмајәндәләрин БМ-ин кениш јығынчағында олмалары мәчбуридир.

Һансы мүддәти арзу етдији һаггында ј. Н.-ын әризәси һәтта үч башга үзв васитәсилә верилмәсәјди дә, әлбәттә, јенә һөкмән нәзәрә алынарды.

Јолдашлыг саламы илә

Ј. Каменев

Н. Ленин

Григори

Виктор

*БЕЈНЭЛХАЛГ СОСИАЛИСТ БҮРОСУНУН ИЧРАИЈЈЭ КОМИТЭСИНЭ

Парис, 26 мај 1909-чу ил

Эзнэ жолдаш,

Гэзетлэр чарын сэфэриндэн, онун Исвеч, Италија, Инкилтэрэ вэ Франсаја кетмэк нијјэтиндэн хэбэр верирлэр²⁷³.

Исвеч сосиалистлэри бу мунасибэтлэ чыхыш етмэји зэрури саймышлар вэ жолдашымыз Брантинг Исвеч парламентиндэ онларын адындан — һөкүмэтэ соргу шэклиндэ — бејнэлхалг сосиалист һәмрә'јлији руһунда гәти протестини билдирмишдир.

Биз әминик, башга өлкэләрдәки жолдашларымыз. Брантингин бу фикринэ шәрик олачаглар ки, чарын сэфэринэ рәсми дипломатија саһәсиндәки ади тәдбир-кими бахыла билмәз, онлар да, шәраитин тәләб етдији кими өз тәрәфләриндэн протест едәрләр.

Анчаг онлары тә'чили фәалијјәт кәстәрмәјә чағырмаг лазымдыр. Ајдындыр ки, рус бөлмәси билаваситә чыхыш едә билмәз. Бизә һабелә елә кәлир ки, Ичраијјә комитәси вэ Парламентләрарасы комиссија һәмрә'ј партијалара, һабелә мувафиг парламент группларына мүрачнәт етмәк тәшәббүсүнү өз өһдәләринә алыб режимин кәстәрдији вәһшиликләрдә чар II Николајын ролуну кәстәрә биләрдиләр, чүнки о һәмин режимин јалныз нүмајәндәси дејил, һәмчинин фәал вә чинајәткар дәмтутаныдыр.

Башга бөлмәләрдән олан жолдашларымызын хүсуси диггәти тамамилә рус сијаси һәбсханаларындакы вәһшиликләрә чәлб едилмәлидир, чүнки орада он минләрлә жолдашымыз азадлыг чәһдләринә, фәһлә иши вә социализм уғрунда мүбаризә етдикләринә кәрә чан чүрүдүрләр. Бу фактлар Дума сосиал-демократ фраксијасынын бу күнләрдә вердији соргу үчүн мөвзу олмушдур; биз һәмин сорғунун²⁷⁴ тәрчүмәсини Сизә көндәриб хаһиш едирик ки, сизин мүрачнәтнамәниз һазырланаркән буну нәзәрә аласыныз вә лазым кәләр-

сә, мәтнн бөлмәләрә көндәриб мәтбуатда дәрч олунмасыны хәиш едәсиниз.

Гардашлыг саламы илә

Н. Ленин

И. Рубанович

Брүсселә көндәрилмишдир

*Илк дөфә 1960-чы илдә
«Вопросы Истории КПСС»
журналының 5-чи №-синдә
чап едилмишдир*

*Машинада јазылмыш
вә В. И. Ленин тәрәфиндән
имзаланмыш мәтндән
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

5

«СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТ» РЕДАКСИЈАСЫНА БЭЈАНАТ*

МО редаксиясына билдиририк ки, һәм јол. Ленин өз гәтнамәсини (партијадахили тәшкилати тактика һаггында), һәм дә Григори вә Каменев јолдашлар өзләринин гәтнамәсини (Ленинин мәгаләсинин дәрч едилмәси вә ја онун дәрч едилмәсинин арзу олунмасы һаггында) кери көтүрүрләр. Бунунла әлагәдар Ленин МО-дан чыхмасы һаггында бәјанатыны кери көтүрүр. Бунунла бәрабәр, биз ашағыда имза едәнләр, буна сәс веририк ки, бүтүн «мүнагишә» алашылмазлыг әса-сында олдуғу үчүн nul et non-aveni** һесаб едилсин.

Париж, 5 нојабр 1909.

Григори

Ј. Каменев

Брүссел 6 нојабр 1909. Ленин

Брүссел 6 нојабр. А. Варски

Парижә көндәрилмишдир

*Илк дөфә 1933-чу илдә
Ленин мәңгүәсинин XXV китабында
чап едилмишдир*

*Г. И. Зиновјевин
әли илә јазылмыш
вә В. И. Ленин тәрәфиндән
имзаланмыш мәтндән
чап олунур*

* Баж: бу чилд, сәһ. 243. Ред.

** — ләғв олунмуш. Ред.

6

***РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ**

Мэркэзи Комитэнин ашагыда имза едэн болшевик үзвлэри буну билдирмэји лазым сајырлар ки, онларын фикринчэ МК-нын пленумуну мүмкүн гэдэр тез чағырмаг зэруридир.

Биз пленумун эн тез бир заманда чағырылмасына сәс верэрэк, өз тэрэфимиздэн мүмкүн олан һәр шеји едәчәјик ки, бу јығынчаг эн јахын бир заманда чағырылсын.

МКХБ-дән хаһиш едирик ки, бизим бу бәјанатымызы МК-нын Русијадакы вә харичдәки бүтүн үзвләринин нәзәринә чатдырсын.

14 нојабр (јени үсулла) 1909-чу ил.

Парис.

МК үзвләри: *Иннокентијев*

Григори

Ленин

В. Серкејев

*Илк дәфә, 1926-чы илдә
«Пролетарская Революция»
журналынын 11-чи №-синдә
чап едилмишдир*

*Г. И. Зиновјевин
әли илә јазылмыш
вә В. И. Ленин тәрәфиндән
имзаланмыш мәтндән
чап олунур*

7

***РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНИН
ХАРИЧИ БҮРОСУНА**

Һөрмәтли јолдашлар!

МО-дакы мұнағишәләрә аид мәсәләләрдә өз сәләһијјәтинизи Сизин өзүнүзүн *нечә* баша дүшдүјүнүз һаггында Сизә сорғумуза, — индијәдәк чаваб алмамышыг²⁷⁵. Буна бахмајараг, биз пленумдан сонра МО-нун јени редаксиясында баш вермиш бир сыра мұнағишәләр барәсиндә Сизә бәзи изаһат тәгдим етмәји лазым билирик — еләчә дә эн јахын кәләчәкдә *бүтүн*

партијаја, *бүтүн* социал-демократлара мә'лумат верилмәси үчүн белә едәчәйик.

Жол. Дан вә ј. Мартовун мартын 29-дакы ахырынчы бәјанатындан башлајырыг.

1. Доғру дејилдир ки, биз Тифлисдән кәлиб «Гафгаз-Вилајәт Комитәсинә чох габа һүчумларла долу» мәгаләни дәрч етмәк гәрарына кәлмишик, чүнки биз мәгаләнин бу һиссәсини атыб, јерли бир ишчи олан мүәллифин тәсвијәчиликдә иттиһам етдији күрчү гәзетилә анчаг принципиал полемиканы сахламаг гәрарына кәлмишдик. Һәм дә бәјанатын мүәллифләри сусуб Сизә демирләр ки, күрчүчә мәгаләнин мүәллифи МО-нун һәмин нөмрәсиндә чаваб верә билмәси үчүн полемиканын әлјазмасы она кәндәрилмишди. (Сонра, редаксиянын ахырынчы ичласында исә, биз бүтүн бу полемиканы чавабы илә бирликдә «Дискуссионный Листок»а вермәк гәрарына кәлмишдик²⁷⁶.)

2. Бәјанатын мүәллифләри сусуб Сизә демирләр ки, һәмкарлар иттифагларынын тәғиб едилмәсинә гаршы партијанын вәзифәләри һаггында ј. Данын мәгаләсини биз нәјә көрә рәдд етмишик. Биз буну она көрә рәдд етмишик ки, «Һәмин мәгаләдә партијанын вәзифәләри мүтләғијјәти девирмәк уғрундакы мүбаризәдән кәтирлиб «легаллыг уғрунда мүбаризә» кими кадет хырдачылығына мүнчәр едилир».

3. Жол. Дан вә ј. Мартов. МО-ја вә партијанын бирлијинә гаршы чиркин һүчуму нечә дәф етмәк һаггында бизим ајрыча мүшавирә кечирмәјимизи «гејри-тәбии» һесаб едир, өзләри исә белә бир шеји «тамамилә тәбии» сајырлар ки, МО үзәринә чиркин һүчум *етмәк* үчүн онлар, МО-нун ики редактору, «Голос Социал-Демократа»нын башга редакторлары илә бирликдә топлашмышдылар²⁷⁷. Онлар коллекија дахилиндә һәмфикирләрин мүшавирәсини вә мәгаләнин мүзакирә едилмәк үчүн редаксиянын столу үстүнә гојулмиздан әввәл биркә мүзакирә олунмасыны (һәм дә индики кими бир һалда) ганунун позулмасы һесаб едирләр. Лакин ејни заманда һәм МК-нын тапшырығына көрә, о чүмләдән, *тәсвијәчилик* вә отзовизм тәрәфинә «мејлләрин тәһлүкәли олдуғуну» изаһ етмәли олан МО редаксиясында, һәм дә тәсвијәчилији пәрдә-

лэжэн, ширникдирэн, мүдафиэ едэн вэ МК-нын ифадэ етдији арзуја көрэ јашамасына нәһажэт верилмәси зэрури олан «Голос Социал-Демократа» редаксијасында олмағы, — онлар сијаси тәмизлијэ гаршы әкс бир шеј һесаб етмирләр. МО-ја вэ партија бирлијинэ бу чүр архадан һүчум етмәк вэ ејни заманда онларын өзләринин архадан етдији бу һүчумлара чаваб тәртиб етмәкдә «коллекиаллыг» тәләб етмәк әдасыны, кизли вәкиллијэ хас олан бу әданы биз бәјанатын мүәллифләринэ сахлајырыг. Онларын МО-ја өз һүчумларыны өзләри илә бирликдә мүзакирә етмәк — бизим тәрәфимиздән ләјагәтсиз комедија оларды. Биз анчаг ону едә биләрдик ки, һәммин мәгаләни редаксијанын столу үстүнә гојаг, онлара мәгаләнин мәзмуну илә таныш олмаг имканы верәк вэ онларын е'тиразларыны ешидәк. Биз белә дә етдик.

4. Бәјанатын мүәллифләри јазырлар ки, биз онлары «көз-көрәси алдатмышыг», чүнки «МКХБ илә МК үзвләри јазышмасынын бир һиссәсини — һәм дә һәгигәти јолверилмәз сурәтдә тәһриф етмәклә — дәрч етмәк нијјәтиндә олдуғумуз һаггында бир кәлмә дә сөјләмәмишик». Биз онлара нәинки бу барәдә бир шеј сөјләмәмишик, һәтта үмумијјәтлә мәгаләнин мәзмуну һаггында да һеч бир шеј сөјләмәмишик, *чүнки мәгаләни онларын өзүнә вермишик*. Јол. Дан бу мәгаләнин әл-јазмасыны һәтта өз әли илә вәрәгләмишдир. Дан вэ Мартов доғрудан да адам алдадыб белә үмид едирләр, сиз көрмәјечәксиниз ки, мүәллифләрин өзләри бир нечә сәтир јухарыда Сизә јазырлар ки, *мәгаләнин әл-јазмасыны биз онлара охумаға вермишик*, — демәли онлардан һеч бир шеј кизләтмәк нијјәтиндә олмамышыг. «Һәгигәти биабырчасына тәһриф етмәјимизин» нәдән ибарәт олдуғуну көстәрмәк үчүн исә биз МК-нын мәктубундан бу ишә аид олан парчаларын *һагысыны* МО-нун 12-чи нөмрәсиндә веририк. Охучу өзү мүһакимә едәчәкдир.

5. Бәјанатын мүәллифләри «ишин полис-конспиратив чәһәти»ндән јазырлар. Лакин онлар Сизә демәји унудурлар ки, бу үч тәсвијәчинин партијадакы тәшкилат вәзијјәти һаггында јазаркән, биз мәтбуатда онларын адларыны *көстәрмәмишик*, Дан вэ Мартов исә

тэкчэ онларын адларыны дежил, башга тэсвијочилэрин адларыны да «Голос Социал-Демократа»нын 19—20-чи №-лэриндэ чап етмишлэр. Биз исэ буна анчаг Плехановун сөзү илэ чаваб верэ билэрик ки, партијаны тэсвијэ едэнлэрин анчаг «бојнуна орден» асылачагы «горхусу вар».

6. Бэјанатын мүэллифлэри јазырлар ки, болшевиклэр дэ МК-ја кетмэкдэн имтина едирлэр*. Лакин Спзэ сөjlэмэји гэдэн унудурлар ки, мäsэлэ МК-ја кимин кетмэк истэдијиндэ вэ ја кетмэк истэмэдијиндэ дејил, ондадыр ки, МК-ны вэ партијаны ким лүзүмсуз вэ зэрэрли һесаб едир.

7. Бэјанатын мүэллифлэри онларын мэгалэлэринин рэдд едилмэсиндэн шикајотлэнирлэр. Лакин бүтүн бу шикајотлэрдэн бирчэ мэгсэд вар: «Голос Социал-Демократа»нын јашамасы үчүн сүн'и зэмин јаратмаг. Бу мэгсэдлэ бэјанатын мүэллифлэри «Дискуссионный Листок»у *бојкот едирлэр*, һалбуки онларын мэгалэлэри орада манеэсиз дэрч едилэ билэрдн. Онлар партијанын бу нэшрини дэ гэдэн позурлар, һалбуки һэмнн нэшр фраксија органларына еһтијач дүјмамаг үчүн вэ партијанын бүтүн чэрэјанларынын бахышлары илэ МО-нун бахышлары бир-биринэ ујгун кэлмэдији һалларда онлара өз фикирлэрини сэрбэст сүрэтдэ билдирмэк имканы вермэк үчүндүр. Мäsэлэн, ј. Мартовун «Догру јолда» мэгалэсини биз ја редаксијадан *гејдлэ* бирликдэ (чүнки мэгалэ МК-нын гэрарлары элэјиннэ мүбаризэ характериндэдир) МО-да, ја да «Дискуссионный Листок»да дэрчини тэклиф едирдик. Бунлардан биринчисинэ мэгалэнин јанына «*жандарм*» гопмаг ады верилди, икинчиси дэ — онун «сүркүн» едилмэси адландырылды. Һэм дэ бизэ ачыгчасына вэ

* Бурада бэјанатын мүэллифлэри һиддэтлэнирлэр ки, «мэгалэнин охучуларына, һабелэ билдирилмир ки, *полјак социал-демократлары һэлэ индијэдэк онлары МК-да тэмсил етмэјэ разы олачаг һеч кэси тапмамышлар*». Һэм дэ хүсуси чэсарэтлэ бу сөзлэрин алтындан хөтт чөкиб онлары айрыча гејд дэ едирлэр. Бэјанатын башга иддиалары кими, бу да *цүрөңч јаландыр*. Полјак социал-демократларынын пленумадэк МК-да өз нүмајондэси олдуғу кими инди; пленумдан сонра да, МК-нын ичласларына нэ вэкт кетмөли олдуғу хабэрини көзлөјөн нүмајондэси вардыр. Лакин һэлэ бир һэфтэ бундан эввал полјак МК-чысы Москвадакы һэмкарында мэк-туб алмындыр вэ бу мэктубдан белэ чыхыр ки, о көзлэмэлиндир, чүнки МК һэлэ топлаша билмэз.

һәрфән белә дедиләр: «инди биз Сизә гаршы һәрбиә әмәлијјата башлајачағыг».

8. Бәјанатын мұәллифләри шикајәт едирләр ки, конфранс һаггында дәрч етдијимиз мәгалә куја «бу мәсәлә барәсиндә пленумун гәрарларыны тамамилә тәһриф едән» мәгалә имиш. Бу шикајәтин мәнасы беләдир: бәһс едилән мәгалә конфранс һаггында *МК-нын мәктубу илә там һәмрәјдир*²⁷⁸, МК-нын конфранс һаггындакы антитәсвијәчи мәктубу исә ифрат тәсвијәчи Данын хошуна кәлмир. Мәгалә дә, М. К-нын мәктубу да ејни јолдаш тәрәфиндән јазылмышдыр. М. К-нын мәктубуну исә ј. Мартов *имзаламышдыр. Мәктуб јекдилликлә гәбул едилмишидир*. Јол. Мартов мәктубун корректурасыны онун мұәллифинә кәндәрәндә белә јазмышды: «конфранс һаггында Сизин мәктубунузун мәтни барәсиндә *һеч бир е'тиразым јохдур*». Инди исә, тәсвијәчи хорuzu һәлә үч дәфә банламаға мачал тапмадан Л. Мартов (Данла бирликдә) *өзүнүн гәбул етдији* мәктубдан үз дөндәрмәјә тәләсир. Данын јаздыгы, һабелә Мартовун имзаладығы... тарихли бәјанатда МК-нын конфранс һаггындакы мәктубундан вә бизим јенә бу мөвзуда кы мәгаләмиздән голосчуларын наразылығынын һәгиги сәбәби садәләвһчәсинә бүрузә верилмишидир: белә мәлүм олур ки, куја пленум партијаны «тәсвијәчи адлананларла» «барышдырмаг» вә онларла партија арасындакы «учуруму долдурмаг» гәрарына кәлмишидир. МО исә бу вәзифәни јеринә јетирмир. Бојнумуза алырыг: мәнз әкс бир вәзифәни јеринә јетиририк. Анчаг бирчә шеј тәәччүблүдүр: мәгаләләрин рәдд олунмасындан шикајәт едән бәјанат мұәллифләринин өвләри јенә ј. Мартовун имзаладығы мәгаләни, јә'ни конфранс мұнасибәтилә «МК-нын мәктубуну» «Голос Социал-Демократа»да нәјә көрә *рәдд етдиләр?* Нәјә көрә *ону көтүрүб нә там шәкилдә, нә дә һеч олмаса гисмән* чап етмәдиләр? Јәгин она көрә ки, МК-нын мәктубу М. К-нын «гәрарларыны тамамилә тәһриф едир».

9. Бәјанатын мұәллифләри чәсарәтлә Сизә, *Мәркәзи Комитәнин* ХБ-синә мұрачнәт едиб үч әмәли тәсвијәчинин ифша едилмәсиндән дилхор олдуғларына көрә онлардан «үзүрхәһлыг истәнилмәсини» тәләб едирләр.

Онлар, јәгин белә фикирләширләр ки, онларын һәм-
 фикирләри олан Михаил, Роман вә Јуриини партија-
 мыза гаршы белә чох ағыр һәгарәтини өрт-басдыр ет-
 мәјә Сиз разы олардыныз. Јәгин ки, онлар партијаја
 гаршы ифша етдијимиз вә *МК үзвүнүн Русијадан јаз-
 дыгы мәктубда һамыја билдирилмәсини Сиздән хаһиш
 етдији* гәсди партијадан кизләтмәк нијјәтини Сизә
 иснад верирләр. Сизин партија вичданыныза гаршы бу
 һәгарәтә лазыми чаваб вермәји биз, әлбәттә, Сизин өз
 өһдәнизә бурахырыг. Биз исә бу фикирдәјик ки, нә
 дәрәчәдә вә нә шәкилдә олурса-олсун, һәтта долајы
 јолла — Романлар, Јуриләр, Михаилләр вә онларын
 әлалтылары илә һәмрәј ола биләчәк бир партија ида-
 рәси јохдур. Белә шәхсләр вә тә'сисатлар бүтүн парти-
 ја адындан *дәрһал вә ачыг-ачығына* рүсвај едилмәли
 идиләр. Пленумун ирадәси илә ишләдијимиз партија
 МО-сунда биз *дөнмәдән белә бир хәтт јеридәчәјик.
 Ким олурса-олсун*, өз мүгәддәрәтыны партијаны дағы-
 данларла бағлајачаг һәр бир шәхсин башына бу иш
 кәләчәкдир.

10. Мүәллифләр өз бәјанатынын ахырында Сизи
 һәдәләјирләр ки, әкәр Сиз онларын истәјинә көрә һә-
 рәкәт етмәсәниз, МК пленуму тәрәфиндән ләғв едил-
 миш ишләри ифша илә мәшғул олачаглар. Һәм дә
 онлар буну МК-нын гәрары әлејһинә едәчәкләрини
 вәд едирләр. Лакин бу һәдә голосчуларын фраксија-
 чылыг чиркабыны јаймаг үчүн бу ишләри шиширтмәк
 мүнасибәтилә МК пленумунда Латыш сосиал-демок-
 ратијасы нүмајәндәсинин ифадә етдији кими, ади
*fraktioneller Dreck** дејилдир: бу артыг МКХБ-јә гар-
 шы билаваситә фраксијачылыг *шантажыдыр*. Јолдаш-
 лар, *фраксијачылыг чиркабы шантажчыларына* лаји-
 гинчә диван тутмағы биз, әлбәттә, Сизин өзүнүзә һәва-
 лә едирик.

Лакин биз бүтүн сахтакарлыглары, фактларын тәһ-
 рифини вә бизә гаршы Мартов вә Данын бәјанатла-
 рында, шикајәтләриндә, протестләриндә чәмләнмиш
 ашкар јаланы ахтарыб тапмагдан имтина едирик.
 Јолдашлар, шүбһәсиз, Сиз өзүнүз бүтүн бу фраксија-

* — фраксијачылыг пејини. *Ред.*

чылыг чиркабыны ајырда едә биләрсиниз вә шүбһә етмирик ки, бу биздә ојатдыгы кими, Сиздә дә тәбиғи нифрәт һисси ојадачагдыр. Лакин биз ахырда Сизин диггәтинизи ики чәһәтә чәлб етмәк истәрдик.

Биринчиси. Биз хатырладырыг ки, МК-ны дағытмаг үчүн голосчуларын индики чәһди — *биринчи чәһд де-јилдир.* 1908-чи илин јајында, МК-чы болшевикләр һәбс олунанда голосчулар бир дәфә дә белә бир икидлик чәһди кәстәрмишдиләр ки, бу да МК-нын пленумунда (1908-чи илин августунда) ифша едилмишдир. О заман голосчулар МК-ны дағытмаг үчүн бундчу јолдашлары гәсддә иштирак етмәјә чағырмышдылар. Лакин Бунд МК-сынын үзвү (ј. Е.) бу барәдә һәбс-ханадан јеничә чыхмыш МК үзвү болшевикә (ј. Г.) хәбәр вермиш вә беләликлә гәсд чәһди позулмушду. Биз Бунд МК үзвүнүн мәктубуну инди дә сахлајырыг; о, мәктубунда јазыр ки, голосчуларын башчылары МК-нын «Existenzrecht»ин (јашамаг һүгугунун) өзүнү инкар едир вә онун пә исә бир информасија бүросу илә әвәз олунмасыны тәклиф едирләр²⁷⁹. Голосчу-МК-чыларын партијаја белә хәјанәт тәклифи илә Бундун МК-сына мүрациәт етдикләри фактыны Бунда мәнсуб олан башга јолдашлар да декабр (1908-чи ил) конфрансында тәсдиг етмишләр (бах: конфрансыг протоколлары). Әкәр Сиз бу факты кәтүрүб меншевик јолдашлардан Алексеј Московски вә К. В. Плехановун бу јахынлардакы ифшалары илә, һәмчинин белә бир фактла түтушдурсаныз ки, «Голос Социал-Демократа» бир дәфә дә олсун тәсвијәчиләрә гаршы чыхмамышдыр, әксинә, онлары даим мүдафиә едәрәк, инди онларын партија илә бәрабәр һүгуга малик мүгабил тәрәф кими танынмасыны тәләб едир, һәтта Романы, Михаил и вә Јурини мүдафиә едир, — онда Сиз тәсвијәчиләрин партијаны дағытмаг мәгсәдинә һанл олмаг үчүн, узун замандан бәри јорулмадан, тәкидлә, һанл кими гыврылараг етдикләри ән мүхтәлиф чәһдләрини ашкар мәизәрәсини алмыш оларсыныз. Бунунла бәрабәр тәсвијәчиллик чәрәјаны тәһлүкәсинин өзү вә буна гаршы ән чидди мүбаризә зәрурәти һәтта корлара да ајдын олар. Буна көрә дә биз бу фикирдәјик ки, Бунд МК-сы үзвү ј. Е.-ини мәктубуну да вә үмумијјәтлә

партијаны лэгв етмэк чәһдләринә аид бүтүн фактлары да дәрч етмэк вахты артыг чатмышдыр.

Икинчиси. Әкәр ики голосчу — МО-дакы һәмкарларымыз — Сизә јазырлар ки, «партијаја азачыг һөрмәт» бизи «партијада мәс'ул вәзифәләр тутмагдан имтинаја мәчбур етмәли иди», онда биз дә бу фикирдәјик ки, ади сијаси нәзакәт вә өзүнә гаршы азачыг һөрмәт онлары ејни заманда тәсвијәчиләри мүдафиә етмәклә партијада вә МО-да тутмагда олдуғлары сахта мөвгедән әл чәкмәјә мәчбур етмәли иди. Јери кәлмишкән дејәк ки, онлардан фәргли олараг, биз һеч дә онларын пис нијјәтләрини шәхси тәбиәтләринә иснад вермәк мејлиндә дејилик. Онларын јаланчылығы, шантажчы һәдәләмәләри вә бүтүн башга мәзијјәтләри онларын пис истәкләриндән дејил, онларын сахта мөвгәјиндән ирәли кәлир ки, бу да онлары һәр аддымда сахталыг етмәјә мәчбур едир. Es ist der Fluch der bösen Tat, dass sie immer Böses muss gebähren*. Онларын чиркин һәрәкәтинин мәл'уилуғу мәһз бундадыр ки, онлар ејни заманда һәм партија органында, һәм дә партијаны лэгв едән органда отурурлар, буна кәрә дә өз өһдәләринә һәм партијаја тәрәфдар олмаг, һәм дә партијаја гаршы чыхмаг кими бир-биринә әкс миссија көтүрүрләр. Буна кәрәдир ки, онларын һәтта Романларын, Јуриләрин, Михаилләрин кәстәрдији «мәрдлији» кәстәрмәјә дә һүнәрләри чатмыр. Онларын белә бир мөвгәји нә ади сијаси нәзакәтлә, нә дә өзүнә гаршы азачыг һөрмәтлә бир араја сығмыр. Мәһз бу, елә бир сахта мөвгә вә — белә демәк мүмкүнсә, — тәсвијәчилик мәгсәдләри үчүн өзүнәмәхсус елә бир *изефчилик* јарадыр ки, онлары ән хејирхаһ мәгсәдлә олса да ән ләјагәтсиз һәрәкәтләрә әл атмаға вадар едир.

МО редаксия үзвләри

А. Вар

Г. Зиновјев

Н. Ленин

5 апрел 10-чу ил.

* — Ахы шәр бир дә она кәрә дәһшәтлиндир ки, данм јени шәр доғурур. (Шиллер. «Валленштејн» трилокијасы. «Пикколомини», V пәрдә, биринчи кәлиш). *Ред.*

Р. С. Һәмин бәјанатын сурәтини биз дәрһал һәләлик анчаг МҚ-нын рус коллекијасына, «милли» МҚ-лара вә партија мәтбуатымызын органларына көндәририк.

*Парисдә јазылмышдыр
(јерли)*

*Илк дәфә әлјазмасы мәтнинин
нектографда чыхарылмыш өттискиндән
чап олуңур*

8

***ПОЛША СОСИАЛ-ДЕМОКРАТИЈАСЫНЫН БАШ ИДАРӘ ҺЕЈ'ӘТИНӘ**

Әзиз јолдашлар! Үмумпартија идарәсиндә Сизин нүмајәндәләринизлә дүнәнки фикир мүбадиләси²⁸⁰ бизә көстәрди ки, партијалылыг уғрунда вә тәсвијәчиләрә гаршы гәти мүбаризәдә Сизин нүмајәндәләриниз тәрәддүд көстәрәрәк, объектив сурәтдә *анчаг* тәсвијәчиләрә хидмәт едән «барышдырычылыг» јолуна кечирләр.

Партија һәјатында белә бир мүһүм дөнүш дәгигәләриндә тәрәддүд, бизим дәрин әгидәмизә көрә, анчаг партија дүшмәнләринин хејринә олачагдыр.

Биз, Сизин нүмајәндәләриниз *олмадан* вә ја, ола биләр, һәтта онларын *әлејһинә* олараг партијалылыг хәтти јеритмәјә мәчбур олачағыг. Биз буну дәрһал бир-ики кәлмә илә Сизин нәзәринизә чатдырырыг. Әтрафлы сурәтдә исә Сизинлә ән јахын күнләрдә, чох еһтимал, — мәтбуат васитәсилә данышачағыг.

Үмид едирик Сиз баша дүшәрсиниз ки, нәјә көрә биз биринчи нөвбәдә мәһз Сизә, јә'ни идеја-сијаси чәһәтдән чох јахын олдуғумуз тәшкилата мүрачиәт едирик.

Јолдашлыг саламы илә

МО редаксиясынын болшевик үзвләри: *Ленин*
Григори

10/IV 10-чу ил.

Парисдә јазылмышдыр

*Илк дәфә 1933-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин XXV китабында
чап едилмишидир*

*Г. Ј. Зиновјевин
әли илә јазылмыш
вә В. И. Ленин тәрәфиндән
имзаланмыш мәтндән
чап олуңур*

*АЛМАНИЈА СОСИАЛ-ДЕМОКРАТ ПАРТИЈАСЫНЫН ИДАРЭ ЫЕЈ'ЭТИНЭ

Копенһаген, 2 сентјабр* 1910.

Һөрмәтли јолдашлар!

«Vorwärts»ин 28 август тарихли нөмрәсиндә Русија партијасындакы ишләрин вәзијјәти һаггында аноним бир мәгалә чап едилмишдир, бу мәгалә ешидилмәмиш бир биабырчылыгдыр²⁸¹. Бејнәлхалг конгресин ишинин ғызғын чағында вә бурада һамы социалист бирлијини горумаға, ајры-ајры өлкәләрдәки партијаларын дахили мүбаһисәләрини там еһтијатла мүзакирә етмәјә, бу мүбаһисәләрә мүдахилә етмәкдән мүмкүн гәдәр чәкинмәјә, бүтүн өлкәләрдә социал-демократијанын күчүнү, әзәмәт вә мә'нәви нүфузуну тәблиғ етмәјә чалышдығы заманда — белә бир заманда Алманија партијасынын Мәркәзи органында һеч бир сәбәб олмадан, заһири һеч бир еһтијач олмадан бирдән рус социал-демократијасына ағлакәлмәз һүчумлар едән бир мәгалә чыхыр. Көстәрилән мәгаләдә Русијанын бүтүн социал-демократ һәрәкаты һәјасызчасына тәнгид едилир; мәгалә Русијадакы социал-демократијанын дүшкүнлүјү, ачизлији вә позғунлуғуну хариҗ гаршысында ән гара бојаларла тәсвир етмәјә чәһд едир. Сонра, партијада олан фраксија вә чәрәјанлар истиснасыз, ашағыдан јухарыја гәдәр тәнгид едилмиш вә писләнилмишдир; нәһајәт, партијанын рәсми мәркәзи идарәләринә — Мәркәзи Комитәјә, Мәркәзи Органа габа һүчумлар едилир — онлар биртәрәфли фраксијачылыгыда иттиһам олунур вә и. а.; бу мәркәзи идарәләрин ајры-ајры үзвләринә дә ешидилмәмиш бөһтанлар атылмышдыр.

Алманија партијасынын Мәркәзи органында, һәр һансы бир хырда шәхси инчиклик үзүндән анчаг өз интигам һиссини разы салмаг мәгсәди күдән аноним мүәллифин белә бир мәгаләси Русијадакы социал-демократ һәрәкатынын мәнәфејинә зәрәр вурачагдыр; бу

* Әслиндә — сәһвән «август» көстәрилмишдир. Ред.

мэгалэ бейнэлмилэл хэмрэ'жлик вэ гардашлыгын рус социал-демократијасы барэсиндэ көрүнмэмиш сурэтдэ позулмасыдыр. Экэр чохлу вэ мэшһур эдиблэрэ малик олан рус партијасы бир сыра иллэрдэн бэри өз дахили ишлэрини алман партија мэтбуаты сәһифэлэринэ чыхармагдан чәкинмишсә, бу анчаг она көрәдир ки, һәммин партија өз мүбәһисэлэринин һәлли үчүн харичи мэтбуаты јарарлы бир мүбаризә мејданы һесаб етмир. Русија социал-демократ партијасынын бирлијини јаратмаг — Русијадакы бүтүн јолдашларын вэ ән әввэл партија мәркәзи идарэлэринин ән мүрәккәб вэ ән мүһүм вәзифәсидир вэ јенә дә белә бир вәзифә олараг галыр. Ајдындыр ки, бирлији сахламаг үчүн, дахили фикир ајрылыгларыны арадан галдырмаға мане олан һәр шејдән чәкинмәк лазымдыр. Рус партија һәјаты проблемлэрини сакит вэ објектив сурәтдә ишыгландырмаға гаршы әлбәттә, һеч кәс е'тираз етмәмәлидир. Лакин биз, көстәрилән мэгаләдән көрүндүјү кими, һәррәкатын, партијанын вэ онун мәркәзи идарэлэринин гәрәзкарлыг, хырдачылыг вэ хәјанәткарлыг јолу илә тәһгидинә гаршы ән чидди е'тираз едирик, хүсусилә она көрә ки, өз мэгаләсиндә партијадан кәнар вә һәр шејдән хәбәрдар бир шәхс ролунда чыхыш едән аноним мүәллиф Мәркәзи орган «Vorwärts» гәзетинин мүхбири кими тәгдим олунмушдур, бу исә һәмин мэгаләјә рәсми редаксија мэгаләси характери верир.

Русија социал-демократ фәһлә партијасы
Мәркәзи Органы—«Социал-Демократ»ын
нүмајәндәләри

К. Плеханов

А. Варски

Мәркәзи Комитәнин нүмајәндәси,
Бейнәлхалг социалист бүросунун үзвү

Н. Ленин (Вл. Улјанов)

*Илк дәфә А. Варскинин әли илә јазылмыш
вә В. И. Ленин тәрәфиндән имзаланмыш
мәтндән чап олунур
Русчасы алманчадан тәрҗүмә едилмишдир*

10

***МЭРКЭЗИ КОМИТЭНИН ХАРИЧИ БҮРОСУНА**

26 октябр 1910-чу ил.

Нөрмәтли јолдашлар!

Јол. Полетајевин бизә јаздыгы мәктубдан чыхарышы биз бу ајын 24-дә сизә вермишик. Нәмин чыхарыша олава олараг сизә билдиририк ки, гәзет үчүн пул көндәрилмәсини јол. Полетајев *бүтүн фраксиянын тапшырығы* илә хаһиш едир вә онун мәктубундан көрүндүјү кими, бу (сизә мә'лум олан) гәзетин* редаксиясы да *јенә фраксия* тәрәфиндән тәјин едилмишдир.

Өз нөвбәмиздә биз дә Дума фраксиясынын хаһишинә тәрәфдар чыхыр вә онун башладыгы гәзет нәшринини о дәрәчә мүһүм һесаб едирик ки, болшевикләрин Каутски, Меринг вә Сеткинә әманәт олараг вердикләри мәбләгдән хусуси олараг фраксияја көндәрилмәк үчүн 1000 (мин) манат МКХБ-јә борч верилмәсинә разылығымызы билдиририк.

МКХБ-дән чох хаһиш едирик ки, бу ишлә әлагәдар елә бу күн рәсми чаваб версин.

Јолдашлыг саламы илә

МО редаксиясы үзвләри

Ленин, Григори

Парисдә јазылмышдыр (јерли)

*Илк дәрфә 1926-чы илдә
«Пролетарская Революция»
журналынын 11-чи №-синдә
чап едилмишдир*

*Г. И. Зиновјевин
әли илә јазылмыш
вә В. И. Ленин тәрәфиндән
имзаланмыш мәтндән
чап олунур*

* Сөһбәт «Звезда» гәзетиндән хедир. Ред.

II

В. ГЕЈВУДА ТЭБРИК

Бейнэлхалг конгрес, Бирлэшмиш Штатларын мүтөшәккил фәһлэләринин мәнәфеји наминә Вилјам Гејвудун апардыгы бөјүк мүбаризәјә бүтүн дүнја сосиалист һәрәкаты адындан ән хош арзуларыны көндәрир. Конгрес, мәдән саһибкарларынын, күнаһсыз бир адамы, јалныз мүтөшәккил пролетариат гаршысында хидмәтләринә көрә мәнкум етмәк чәһдини гәтијјәтлә писләјир. Мәнкәмә просесиндә олдуғу кими, бүтүн капиталист мәтбуаты тәрәфиндән Гејвуда гаршы башланмыш даими ифтирачылыг јүрүшүндә дә конгрес, Америка буржуазијасынын кетдикчә өзүнү даһа күчлү тәзаһүр етдирән синфи сијасәтинин ифадәсини вә һәмин буржуазијанын мәнфәәти вә гүдрәти үчүн тәһлүкә јарадан бүтүн һалларда онда әсла тәмкин вә шәрәф һисси олмамасынын ифадәсини көрүр. Конгрес ејни заманда һәмин һүчуму бу гәдәр әзмкарлыгла вә руһ јүксәклији илә дәф етмиш Бирлэшмиш Штатларын сосиалистләрини алгышлајыр.

Мәнкәм синфи шүүра малик олан Авропа пролетариаты, бу һәмрәјлик һәрәкәтиндә нүмајиш етдирилән бөјүк гүдрәтдә кәләчәк мүвәффегијјәтләрин рәһнини көрүр вә үмид едир ки, Америка пролетариаты өзүнүн там азадлығы уғрунда мүбаризәдә дә ејни гәтијјәт вә һәмрәјлик көстәрәчәкдир.

*Н. Ленин**

*1907-чи ил августун 18-и илә
24-ү арасында Штутгартда
јазылмышдыр*

*1907-чи илдә
бу китабда чап едилмишдир:
«Штутгартда бейнәлхалг сосиалист
конгреси», С.-Петербург, «Новый мир»
нәшријаты*

*Китабын мәтниндән
чап олунур*

* Тәбрики Штутгарт конгресинин рәјасәт һеј'әтини тәшкил едән Бейнәлхалг сосиалист бүросунун бүтүн үзвләри дә имзаламышлар. *Ред.*

А. БЕБЕЛЭ ТЭБРИК

Август Бебел жолдаша

Русија сосиал-демократ фəһлə партијасы адындан, əксингилабын бирлəшдирдији чаризмин вə буржуазиянын зүлмүнə гаршы ағыр мүбаризə апаран бүтүн Русија фəһлэлəри адындан биз, бејнəлхалг сосиал-демократиянын габагчыл мүбаризи вə алман сосиал-демократиясынын рəһбəри олан Сизə, анадан олманынызын 70-чи илдөнүмү мүнəсибəтилə атəшин салам көндəририк.

Сиз фəһлə һэрəкатында демəк олар, дүз јарым əср бундан габаг кəнч бир токар, əввəлчə вəтəнпəрвəр, сонра демократ сифəтилə фəалијјэтə башламыш вə фəһлə маариф чəмијјəтлəриндə сə'јлə чалышмысыныз, — Сиз өз инкишафынызла, һəмин дөврдə бүтүн бејнəлхалг пролетариатын ирəлијə атдығы аддымын фəдə етмисиниз. Бу дөврүн əввəллəриндə шүүрлу фəһлэлəрин чоху ја буржуа партијаларынын ардынча кедирди, ја да эн јахшы һалда, социализмə доғру өз синфи јолуну ахтарараг, социалист вə ја анархист тəригəтлəринин бириндэн дикəринə кечирдилəр. Инди цивилизасиялы дүнјанын шүүрлу фəһлэлəринин чох бөјүк əксəријјəти сосиал-демократдыр вə мəһз Алманияда марксизмин нəзəри əсəслары пролетариат күтлэлəри ичəрисиндə даһа дəрин вə даһа кениш көк салыб капитализми тамамилə девирмəк уғрунда онун мүбаризəсини парлаг ишыгландырыр.

Сизин шəхсиниздə биз бир фəһлə башчысыны алгышлајырыг, чүнки Сиз өз тимсалынызла кəстəрминиз ки, фəһлэлəрин азадлығы онларын өз əли илə олмалыдыр. Шүүрлу алман фəһлэлəри марксизм нəзəријјəсинə архаланараг, өз һэрəкатыны оппортунизм вə анархизм сəһвлəриндэн башга өлкэлəрə нисбəтэн даһа артыг горуја билмишлəр, — һəмкарлар тəшкилатлары вə сијаси тəшкилатлар кими гүдрəтли күтлəви

тәшкилатлар јарада билмишләр, — ваһид бир синфи гүввә һалында бирләшә билмишләр. Тарихин бүтүн дөнүшләриндә, истәр милли шовинизм далғалары ол-дугча жүксәлдији бир заманда, истәрсә дә социалист тәшкилатларына гаршы гырғын мүһарибәси е'лан едән феодал-монархист вә клерикал иртичасынын шиддәт-ләндији бир заманда бу синфи гүввә өз јолуну дүзкүн тә'јин етмәји бачармыш, өз ингилаби дүнјакөрүшүнү, кәләчәк бөјүк социалист ингилабынын лабүд олдуғу шүуруну горујуб сахламағы, күтләләр ичәрисиндә кетдикчә даһа кенеш вә даһа дәрин јаймағы бачар-мышдыр.

Русија фәһләләри Сизин јарымәсрлик фәалијјәти-низи елә бир рәһн һесаб едирләр ки, социал-демократ пролетариат буржуа ингилаблары эпохасында фәда-карлыг әзми илә вә өз гүввәләринә инамла мүбаризә апарараг, бир сыра гәләбәләр газандығы кими, шәфәғи Алманијада вә башга габагчыл өлкәләрдә ашкар кө-рүнән кәләчәк гәти мүбаризәдә дә нәинки ејни әзм вә инамла чарнышачаг, һәмчинин бүтүн капиталист ис-тисмар бинасыны һәмншәлик јыхыб галиб кәлә билә-чәкдир.

Русија с.-д. фәһлә партијасы Мәр-
кәзи Органынын редаксия үзвләри *Л. Мартов*

Н. Ленин

*Ј. Каменев**

*1910-чу ил феералын 22-дә
јазылмышдыр
Парисдән Берлинә көндәрилмишдир*

*Илк дәфә намә'лум шәхсин
әли илә јазылмыш
вә В. И. Ленин тәрәфиндән
имзаланмыш мәтндән чап олунур*

* Тәбрик РСДФП МК үзвләри тәрәфиндән дә имзаланмышдыр. *Ред.*

13

Т. КИРКОВАЈА ТЭБРИК

Тина, конгресдэн сонра шам јемэјинэ топлашмын
марксистлэр сэнэ өз тэбриклэрини көндэрирлэр.

Сэнин Кеорки
Н. Ленин*

1910-чу ил сентјабрын 3-дэ
јазылмышдыр
Копенһагендэн Софијаја
көндэрилмишидир

Илк дэфэ 1957-чи илдэ болгар дилиндэ
бу журналда чап едилмишидир:
«Известия на Института по история
на БКП при ЦК на БКП»,
1—2-чи чилд, Софија

Рус дилиндэ илк дэфэ,
К. Кирковун эли илэ јазылмыш
вэ В. И. Ленин тэрэфиндэн
имзаланмыш мәтндэн
чап олунур
Русчасы болгарчадан
тэрәүмэ едилмишидир

* Тэбрик Ж. Кед, Р. Лүксембург, К. В. Плеханов, К. Моор вэ
Ј. Карски тэрэфиндэн дә имзаланмышдыр. Ред.

14

ЧЕНЕВРЭДЭ «ГИРАЭТ ЧЭМИЈЈЭТИ»НИН
СЭДРИНЭ

Ченеврэ, 14 декабр 1908.

Гираэт һэвэскарлары чэмијјэти
[Société de Lecture] комитэсинин сэдри чэнабларына
Мөһтөрәм Чэнаб,

Ченеврэни тэрк етмәјә вә Парисдә мәскән салмаға
мәчбур олдуғумдан, низамнамәнин 31-чи маддәсинә
ујғун оларағ Сизә билдирмәји өзүмә шәрәф билирәм
ки, мән чэмијјәтдән чыхырам.

Ичазә верин, ч-б сәдр, Сизин симанызда, өз көзәл
тәшкили вә иши сәјәсиндә мәнә бу гәдәр хидмәт көс-
тәрмиш Гираэт һэвэскарлары чэмијјәтинә тәшәккүр
едим.

Чэнаб сәдр, мәним дәрин елтирамымы гәбул един.

Вл. Улјанов

M-lle Marie Oulianoff
(pour Mr. VI. Oulianoff)
27. Bd. St.-Marcel. 27. Paris.

*Илк дэфә натамам шәкилдә
1952-чи илдә франсыз дилиндә
бу китабда чап едилмишдир:
«M. Pianzola. Lénine en Suisse» [Genève]*

*Там шәкилдә илк дэфә,
әлјазмасындан чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрҗүмә едилмишдир*

15

**ПАРИСДӘ МИЛЛИ КИТАБХАНАНЫН
МҮДИРИНӘ**

Парис, 12 январ 1909.

Милли китабхананын
Баш инзибатчысы чәнабларына

Мәнә Милли китабхананын гираәт залында ишлә-
мәјә Сизин ичазә вермәјинизи хаиш етмәји өзүмә
шәрәф билирәм. Нјевеp департаментиндән депутат
ч. Л. Г. Робленин зәманәт мәктубуну да буна әлавә
едирәм.

Мөһтәрәм чәнаб, мәним дәрин еһтирамымы гәбул
един.

Вл. Улјанов

24. Rue Beaunier
Paris. XIV.

*Илк дәфә, әлјазмасындан
чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

16

П. А. КРАСИКОВА ВЭСИГЭЛЭР

1

Чисеврэ, 31 январ 1905.

Мөһтөрөм Чэнаб!

Бу мэктубу тэгдим едэн, j. Белски, Русија социал-демократ фэһлэ партијасы «Вперјод» фраксијасынын јеканэ нүмајэндэсидир. Бизим фраксија партија комитэлэринин аксэријјетиндэн ибарэтдир вэ «Вперед» гээтети редаксијасы һэмин комитэлэрин, онларын сырасында С.-Петербург комитэсинин дэ манафејини вэ бахышларыны тэмсил етмәјэ вэкил олуңмушдур.

Мөһтөрөм чэнаб, мәним дэрин еһтирамымы лүтфэн гөбул един.

Вл. Улјанов (Н. Ленин)

Илк дэфэ 1931-чи илдэ
Ленин мэхмудэсинин XVI китабында
чап едилмишидир

Элјазмасындан чап олуңур
Русчасы франсызчадан
тэрчүмэ едилмишидир

2

Чисеврэ, 14 феврал 1905.

Бу мэктубу тэгдим едэн вэтэндаш Белски Русија социал-демократ фэһлэ партијасы Чохлуг Комитэлэриз Мәркэзи Бүросунун Парисдэ јеканэ нүмајэндэсидир.

Харич үчүн Мәркэзи
Бүронун мүвәккили*

Илк дэфэ 1934-чү илдэ
Ленин мэхмудэсинин XXVI китабында
чап едилмишидир

Элјазмасындан чап олуңур
Русчасы франсызчадан
тэрчүмэ едилмишидир

* Сонра «П. Степанов» имзасы јазылмышдыр. Ред.

17

О. А. ПЯТНИТСКИЙЭ ВЭСИГЭ

Ченеврэ, 13 ијун 1905.

Бунунла биз *ј. Фрејтагы* Русија соснал-демократ фәһлә партијасы Мәркәзи Комитәсинин мүвәккили тәјин едирик вә диқәр тәшкилатлардаң вә партијалардан хәһиш едирик она һәр чүр көмәк көстәрсинләр.

Русија соснал-демократ фәһлә партијасының
Мәркәзи Комитәси адындан

Н. Ленин (Вл. Улјанов)

*Илк дәфә 1931-чи илдә
Ленин мәчмүәсинин XVI китабында
чап едилмишдир*

*Әлјазмасындан чап олунур
Русчасы алманчадан
тәрҗүмә едилмишдир*

18

В. Д. БОНЧ-БРУЈЕВИЧЭ ВЭСИГЭЛЭР

1*

Genève, le 31 ијул 1905.

Јол. Вл. Дм. Бонч-Брујевич РСДФ партијасы Ченеврәдәки мәтбәәсинин мүдири тәјин олунур.

РСДФП МК-нын хариҗи нүмајәндәси Н. Ленин

*Илк дәфә 1931-чи илдә
Ленин мәчмүәсинин XVI китабында
чап едилмишдир*

Әлјазмасындан чап олунур

2²⁸²

Genève, le 6/X 1905.

Бу мәктубла биз Сиздән артыг дәрәчәдә хәһиш едирик ки, бизим Бонч-Брујевич јолдаша һәм мәсләһәтлә, һәм дә ишлә мүмкүн олан көмәји сдәсиниз.

В. Улјанов (Н. Ленин)

*Илк дәфә 1934-чү илдә
Ленин мәчмүәсинин XXVI китабында
чап едилмишдир*

*Л. П. Манделиштам-Кручининаның
әли илә јазылмыш вә
В. И. Ленин тәрәфиндән
имзаланымыш мәтндән
чап олунур*

* Бах: бу чилд, сәһ. 56—57. Ред.

И. П. ПОКРОВСКИЈЭ ВЭСИГЭ

Бунунла тэсдиг едирэм ки, јолдаш *Покровски* үчүнчү Думанын социал-демократ парламент групу тэрэфиндэн Бејнэлхалг социалист бүросуна нүмајэндә сечилмишдир.

Н. Ленин

*1910-чу ил августун 26-да
Копенһагендә јазылмышдыр*

*1911-чи илдә франсыз дилиндә
бу китабда чап едилмишдир:
«Huitième Congrès socialiste
International», Gand*

*Рус дилиндә илк дэфә
1933-чу илдә
Ленин мәчмуәсинин XXV китабында
чап едилмишдир*

*Әлјазмасындан чап олунур
Русчасы франсызчадан
тәрчүмә едилмишдир*

20

ДАВИДСОНА МЭКТУБУН ИЛКИН ГЕЛДИ

30. I. 05. Plattenstrasse 33

Herrn *Davidson. Zürich**
(кимjэви үсулла)

о ханиш етдикдэ она элагэлэр *верэчэклэрми?*
өзү каһ бир, каһ да дикэр фраксија илэ (меншевик-
лэрлэ вэ ја болшевиклэрлэ) ишлэјэрэк кэнарда дура-
чагдыр.

Сүрихдэ даһа 5—6 күн галачагдыр.

Ченеврэдэ јазылмышдыр

Илк Өэфэ 1934-чү илдэ

Ленин мәчмуәсинин XXVI китабында
чап едилмишидир

Әлјазмасындан чап олунур

* — Сүрихэ чэнаб Давидсона. Ред.

ҲАЗЫРҚЫ НӘШРИН
БУНДАН ЭВВЭЛ ЧЫХАН
ЧИЛДЛӘРИНӘ
В. И. ЛЕНИНИН
ДАХИЛ ЕДИЛМИШ
МӘКТУБЛАРЫНЫН СИҖАҢЫСЫ

В. И. ЛЕНИНИН
ТАПЫЛМАМЫШ МӘКТУБЛАРЫНЫН
СИҖАҢЫСЫ

ГЕҖДЛӘР

КӨСТӘРИЧИЛӘР

ҲАЗЫРҚЫ НӘШРИН
БУНДАН ЭВВЭЛ ЧЫХАН ЧИЛДЛӘРИНЭ
В. И. ЛЕНИНИН ДАХИЛЕДИЛМИШ
МӘҚТУБЛАРЫНЫН СИҖАҢЫСЫ
(1905 — нојабр 1910)

- БОЛШЕВИКЛӘРИН СУРИХ ГРУПУНА МӘҚТУБ. 18 *јанвар 1905-чи ил.*
9-чу чилд, сәһ. 179—181.
- Ј. Д. СТАСОВАЈА ВӘ МОСКВА ҺӘБСХАНАСЫНДАҚЫ ЈОЛДАШЛА-
РА МӘҚТУБ. 19 *јанвар 1905-чи ил.*
9-чу чилд, сәһ. 182—186.
- ГРЕЈЛИХЭ МӘҚТУБ. 3 *феврал 1905-чи ил.*
9-чу чилд, сәһ. 247—253.
- А. А. БОГДАНОВА ВӘ С. И. ГУСЕВЭ МӘҚТУБ. 11 *феврал 1905-чи ил.*
9-чу чилд, сәһ. 260—265.
- РУСИЈАДАҚЫ ТӘШКИЛАТЛАРА МӘҚТУБ. 28 *феврал 1905-чи ил.*
9-чу чилд, сәһ. 310—311.
- БЕЈНӘЛХАЛГ СОСИАЛИСТ БҮРОСУНА МӘҚТУБ. 2 *ијун 1905-чи ил.*
10-чу чилд, сәһ. 235.
- OFFENER BRIEF AN DIE REDAKTION «LEIPZIGER VOLKS-
ZEITUNG» — «LEIPZIGER VOLKSZEITUNG» РЕДАҚСИЈАСЫНА АЧЫГ
МӘҚТУБ. 1905-чи ил *ијунун 25-дән сонра.*
10-чу чилд, сәһ. 322—327.
- AU BUREAU SOCIALISTE INTERNATIONAL — БЕЈНӘЛХАЛГ СОСИА-
ЛИСТ БҮРОСУНА. 4 *ијул 1905-чи ил.*
10-чу чилд, сәһ. 348—351.
- САНК-ПЕТЕРБУРГ КОМИТӘСИ ЈАНЫНДАҚЫ ДӨЈҮШ КОМИТӘСИ-
НЭ. 16 *октјабр 1905-чи ил.*
11-чи чилд, сәһ. 364—366.
- АЛМАНИЈА СОСИАЛ-ДЕМОКРАТ ФӘҢЛӘ ПАРТИЈАСЫНЫН ИДАРЭ
ҢЕЈ'ӘТИНЭ. 1909-чу ил *апрелин 5-дән тез олмајараг.*
17-чи чилд, сәһ. 423—425.
- «ZINNA» ЈУБИЛЕЈ НӨМРӘСИНЭ. *Ијул 1910-чу ил.*
19-чу чилд, сәһ. 335—339.

В. И. ЛЕНИНИН
ИНДИЈАДӘК ТАПЫЛМАМЫШ
МӘҚТУБЛАРЫНЫН СИЈАҢЫСЫ*
(1905—ноҗабр 1910)

1905-чи ил

РСДФП НИЖЕГОРОД КОМИТӘСИНӘ
1905-чи ил январын әввәлләри

Бу мәктүб һаггында Н. К. Крупскаја Нижегород комитәсинә икки дәфә суалта мұрачиәт етмишди: 1905-чи ил январын 14-дә: «Ленинин һәмшн үванә көндәрилмиш мәктүбү алынмышдырмы?» вә февралын 3-дә: «Сиз јазмышдыһыз ки, Ленинин мәктүбү алынмышдыр, ләкин һансы үванә?» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм Институтунун Мәркәзи партија архиви).

ПАРИСӘ В. В. ФИЛАТОВА (В. СЕВЕРТСЕВӘ)
1905-чи ил январын ахырлары — февралын әввәлләри

9-чу чилд, сәһ. 451.

ОДЕССАЈА Т. ЈОЛДАША
1905-чи илин февралы

Бу мәктүб һаггында О. И. Виноградова 1905-чи ил февралын 18-дә В. И. Ленинә јазмышды: «Сиз јол. Т-ја мәктүбунузда мәним Н.-Новгород барәдә јазачағым һаггында вердијим вә'ди хатырладырсыһыз» (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм Институтунун Мәркәзи партија архиви).

ПЕТЕРБУРГА В. Д. БОНЧ-БРУЈЕВИЧӘ
1905-чи ил февралын ахырлары

В. Д. Бонч-Брујевич 1905-чи ил мартын 5-дә Ченеврәјә В. М. Величкинанын үванына көндәрилмиш мәктүбдә В. И. Ленинә јазырды: «Сизин мәни чох севиндирмиш гыса мәктүбунузу инди чә

* Сијаһыја Әсәрләрин 5-чи нәшринин 9—19-чу чилдләриндә В. И. Ленинин тапылмамыш әсәрләри ичәрисиндә көстәрилмиш мәктүбләрдә дахыл едилмишдир.

алдым» (Сов.ИКП МК жаында Марксизм-Ленинизм Институту-
нун Мәркәзи партија архиви).

ПАРИСӘ В. В. ФИЛАТОВА (В. СЕВЕРТСЕВӘ)

ИКН МӘҚТҮБ

1905-чи ил март вә апрелин әввәлләри

Биринчи мәқтубун ады В. В. Филатовун чаваб мәқтубунда
өкпир: о, мәқтубда В. И. Ленинә јазырды ки, үсјанын техники
һазырлығы мәсәләләринә даир мәрузени һәр вахт едә биләр.
Ленинин икинчи мәқтубу һаггында Филатов јазырды: «Сизин
төһмәтиниз мәни чох гәмкин етди, лакин төһмәт тамамилә јерин-
дәдир» (көрүпүр, Ленинин мәқтубунда ишин баша чатдырылма-
ганын кечикдирilmәспндән бәһс олунурду) (Сов.ИКП МК жаын-
да Марксизм-Ленинизм Институтунун Мәркәзи партија архиви).

ПАРИСӘ Г. Д. ЛЕЈТЕЈЗЕНӘ (ЛИНДОВА)

1905-чи ил маргын 23-ү илә апрелин 22-си арасында

9-чу чилд, сәһ. 451—452.

ПАРИСӘ Л. А. ФОТИЈЕВАЈА ТЕЛЕГРАМ

1905-чи ил ијунун 1-и вә ја 2-си

Телеграм һаггында В. И. Ленин Л. А. Фотијеваја ејин вахтда
көндәрдији мәқтубда гејд едир: «Бу саат Сизә телеграм көндәр-
дим» (бах: бу чилд: сәһ. 38—40).

ПЕТЕРБУРГА РСДФП МК-ја ТЕЛЕГРАМ

12 ијул 1905-чи ил

В. И. Ленинин телеграмы һаггында И. К. Крупскајанын
Ј. Д. Стасоваја мәқтубунда гејд олунур: «Шмидтин кооптасија-
сына Фрејин разылығы һаггында бу күн телеграм көндәрилди»
(Сов.ИКП МК жаында Марксизм-Ленинизм Институтунун Мәр-
кәзи партија архиви).

БРУССЕЛӘ БСБ ҚАТИБИ Қ. ҺҮИСМАҢСА

15 ијул 1905-чи ил

Мәқтубун (вә ја телеграмын) гыса јазысы 1962-чи илдә бу
журналда чап едилмишдир: «Cahiers du Monde Russe et Soviétique»
№ 4, сәһ. 599. В. И. Ленин бурада Ван Колун тәклифинә (тәкли-

фин мәзмуну экс олунмамышдыр) тәрәфдар чыхыр вә билдирир ки, К. В. Плеханов даһа БСБ-дә рус сосиал-демократијасынын нү-мајәндәси дејилдир.

РСДФП-нин РУСИЈАДАКЫ ЈЕРЛИ КОМИТЭЛЭРИНЭ

1905-чи ил августун 12-си илэ 16-сы арасында

11-чи чилд, сәһ. 465.

В. В. ВОРОВСКІНЭ

1905-чи ил августун 15-и илэ 23-ү арасында

11-чи чилд, сәһ. 466.

РУСИЈАЈА РСДФП МӘРКӘЗН КОМИТӘСИНЭ

7 вә ја 8 август 1905-чи ил

Бу мәктуб һаггында Ленин БСБ-јә 1905-чи ил 27 октјабр тарихли мәктубунда гејд едир: «...мән вәтәндаш һүнсмансдан 5 август тарихли мәктуб алдым; һәммин мәктубда о јазыр ки, Ичрайјә комитәсинин ишә гарышмасындан мәгсәд анчаг мә'нәви тә'сир көстәрмәкдир. Мән Бебелин тәклифинин дүрүст мә'насынын нәдән ибарәт олдуғуну дәрһал партијамызын Мәркәзн Комитәсинә хә-бәр вердим» (бу чилд, сәһ. 114).

РСДФП ПЕТЕРБУРГ КОМИТӘСИНЭ

Р. С. ЗЕМЛЈАЧКАЈА

1905-чи ил августун 23-ү илэ 25-и арасында

11-чи чилд, сәһ. 466.

РИГАЈА М. М. ЛИТВИНОВА

1905-чи ил сентјабрын ахырлары

11-чи чилд, сәһ. 466.

БРУССЕЛӘ БСБ КАТИБИ Қ. ҺҮНСМАНСА

7 октјабр 1905-чи ил

Мәктубун гыса јазысы 1962-чи илдә бу журналда чап едил-мишдир: «Cahiers du Monde Russe et Soviétique» №4, сәһ. 605.

Мәктубда Ленин, ијун мә'рузәсинин әксинә оларат, о, БСБ нүма-
јәндәси тә'јин олулмадығыны гејд едир вә өз партијасынын дәгиг
идыны көстәрир.

БРУССЕЛӘ БСБ ҚАТИБИ Қ. ҺҮИСМАНСА

4 нојабр 1905-чи ил

Мәктубун гыса јазысы 1962-чи илдә бу журналда чап едил-
мишдир: «Cahiers du Monde Russe et Soviétique» № 4, сәһ. 606.
Ленин билдирир ки, Русја соснал-демократијасындан БСБ-јә
нүмајәндә о тә'јин едилмишдир.

БРУССЕЛӘ БСБ ҚАТИБИ Қ. ҺҮИСМАНСА

14 нојабр 1905-чи ил

Мәктубун гыса јазысы 1962-чи илдә бу журналда чап олу-
мушдур: «Cahiers du Monde Russe et Soviétique» № 4, сәһ. 607.
В. И. Ленин Қ. Һүисманса билдирир ки, БСБ-дә өз вәзифәсини
лазыми гәдәр јеринә јетирмәјә имканы олмадығы үчүн буну мү-
вәггәти вәтәндаш Орловскијә (В. В. Воровскијә) тапшырыр.

1906-чы ил

РСДФП ҺӘРБИ ВӘ ДӨЈҮШ ТӘШҚИЛАТЛАРЫНЫН
БИРИНЧИ БОЛШЕВИҚ КОНФРАНСЫНЫН
ЧАҒЫРЫЛМАСЫНЫ ТӘШКИЛ ЕДӘНЛӘРӘ МӘКТУБ

1906-чы ил нојабрын орталары

14-чү чилд, сәһ. 453.

1907-чи ил

П. К. ДАУКЕЈӘ

1907-чи ил апрелин 6-дан әввәл

15-чү чилд, сәһ. 433.

ОСЛОДА НОРВЕЧ ФӘҢЛӘ ПАРТИЈАСЫНЫН
СӘДРИНӘ ТЕЛЕГРАМ

1907-чи ил мајын 4-ү илә 11-и арасында

15-чү чилд, сәһ. 434.

БРУССЕЛӘ БСБ КАТИБИ Қ. ҒҮИСМАНСА

5 октјабр 1907-чи ил

16-чы чилд, сәһ. 528.

Г. А. АЛЕКСИНСКИЈӘ

1907-чи ил октјабрын әввәлләри

16-чы чилд, сәһ. 528—529.

Л. Б. КАМЕНЕВӘ

13 јанвар 1908-чи ил

16-чы чилд, сәһ. 529.

1908-чи ил

ЛОНДОНА Һ. ҚВЕЛЧӘ

1908-чи ил јанварын 20-си илә февралын 11-и арасында

16-чы чилд, сәһ. 530.

РСДФП МӘРКӘЗИ ҚОМИТӘСИНӘ
ВӘ РСДФП РЕВЕЛ ҚОМИТӘСИНӘ

1908-чи ил јанварын 27-дән сонра

Ғәммин мәктублар һаггында В. И. Ленин 1908-чи ил јанварын 27-дә М. Нилсенә вә Қ. Ғүисманса јазмышды: «Мән Русијаја јазар вә ...партијамызын Мәркәзи Қомитәсиндән (һәр һалда Ревел қомитәсиндән дә) сорушарам». Сорғу естон сәһнал-демократларында М. Јуриссона вә Җ. Г. Сеппинә анд иди (бах: бу чилд, сәһ. 140—142).

РСДФП МӘРКӘЗИ ҚОМИТӘСИНӘ

1908-чи ил јанварын 29-дан сонра

16-чы чилд, сәһ. 531.

С. ВӘ В. ВЕББЛӘРИН «ИНКИЛИС
ТРЕД-ЈУНИОНИЗМИНИН НӘЗӘРИЈӘСИ
ВӘ ПРАКТИҚАСЫ» ҚИТАБЫНЫН
ТӘҚРАР НӘШРИ ҒАГҒЫНДА МӘҚТУБ

1908-чи ил февралын 7-дән әввәл

16-чы чилд, сәһ. 531.

ҚАПРИ адасына А. В. ЛУНАЧАРСКИЈӘ

12 феврал 1908-чи ил

Бу мәқтуб ғагғында В. И. Ленин 1908-чи ил февралын 13-дә А. В. Луначарскијә јазмышды: «Дүнән Сизә Брингман барәсиндә кичик мәқтуб көндәрдим» (бу чилд, сәһ. 152).

ҚАПРИ адасына А. В. ЛУНАЧАРСКИЈӘ

1908-чи ил апрелин 19-дән әввәл

В. И. Ленин бу мәқтуб ғагғында А. М. Горкијә 1908-чи ил 19 апрел тарихли мәқтубунда гејд етмишди: «Мән артыг буну Ан. Вас. чә јазмышам». Бурада фәлсәфә мәсәләләринә даир полемика үчүн В. И. Ленинин Капри адасына кәлмәкдән имтина етмәсиндән бәлс олунмушду (бах: бу чилд, сәһ. 176).

ҚАПРИ адасына А. М. ГОРКИЈӘ ТЕЛЕГРАМ

1908-чи ил апрелин 19-у вә ја 20-си

В. И. Ленин 1908-чи ил апрелин 19-да А. М. Горкијә јазмышды: «Сизин вә М. Ф.-ин телеграмынызы алдым вә бу күн вә ја сабаһ рәдд чавабыны көндәрирәм... Сиздән вә јолдашлардан чох хаһиш едирәм ки, мәним кәлмәкдән имтина етмәјимн пис мәһада јозмајасыныз» (бу чилд, сәһ. 176, 177).

Г. А. АЛЕКСИНСКИЈӘ

1908-чи ил ијунун әввәлләри

Бу мәқтуб ғагғында М. Г. Схакаја В. И. Ленинә 1908-чи ил 10 ијун тарихли мәқтубунда гејд едир (Сов.ИКП МҚ јанында Марксизм-Ленинизм Институтунун Мәркәзи партија архиви).

ПЕТЕРБУРГДА «ЗЕРНО» ИӘШРИЈАТЫНА

1908-чи илин ијуну

Бу мәқтуб һаггында нәшријатын әмәдашы Черенков 1908-чи ил ијунун 16-да Ленинә чавабында гејд едир: «Сизин мәқтубунуза чаваб олараг ашағыдакылары билдирирәм: «Зерно» илә әлағәдар ишләр күнү-күндән писләшир, белә ки, пајыздан әввәл китабын бурахылмасы һаггында дүшүнмәјинә дә дәмәз, ејни вәзијјәт «Марксын хатирәсинә» [мәчмуәсинә] дә анддир». Мәқтубда ады чәкилән китаб, көрүнүр, «1905—1907-чи илләрдәки биринчи рус ингилабында социал-демократијанын аграр програмы»дыр (Сов.ИҚП МҚ јанында Марксизм-Ленинизм Институтунун Мәркәзи партија архивн).

III ДӨВЛӘТ ДУМАСЫНДА СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТ ФРАКСИЈАСЫНЫН ҮЗВЛӘРИНӘ МӘҚТУБЛАР

1908-чи илин икинчи јарысы

Ленин, Қ. Һүисманса 1908-чи ил 13 декабр тарихли мәқтубунда бу мәқтублар һаггында гејд едир: «Үчүнчү Думанын с.-д. депутатларына кәлдикдә исә, *мән әлимдән кәлән һәр шеји* етдим. Үмид едирәм ки, мән бәзи депутатларла *шәхсән* көрүшә биләрәм вә онлара бир нечә дәфә јаздығымы бир даһа тәқрар етмәјә чалышарам» (бу чилд, сәһ. 189). Көрүнүр, Думанын социал-демократ депутатларынын БСБ Парламентләрасы комиссијасына үзвүк һаггындан бәһс олунур (бах: бу чилд, сәһ. 297).

ВӘКИЛ БЕРНҢЕЈМӘ БӘЈАНАТ

1908-чи ил августун орталары

Мүнхендә һәбс едилмиш С. Н. Равич, М. Хоцамирјан вә Т. Богдасарјанын ишини апаран вәкил БернҢејмә бәјанат һаггында В. И. Ленин БСБ катиби Қ. Һүисманса 1908-чи ил 19 август тарихли мәқтубунда билдирмишди: «Онларын вәкили, алман социалисти БернҢејм бизә јазыр ки, мүтләг сүбут етмәк лазымдыр ки, һәбс олуналар социал-демократ партијасынын үзвүдүрләр. Мән она... *өз рәсми бәјанатымы* көндәрмишәм» (бу чилд, сәһ. 183—184).

J. M. СТЕКЛОВА

1908-чи ил октябрын орталары

В. Д. БОНЧ-БРУЈЕВИЧӨ

1908-чи илин пајызы

17-чи чилд, сәһ. 486.

БРУССЕЛӘ БСБ ҚАТИБИ Қ. ҺҮИСМАНСА

1 декабр 1908-чи ил

Мәктубда В. И. Ленин, БСБ-нин 1908-чи ил 13 нојабр тарихли тәһминдә К. Һүисмансын гојдуғу бир сыра суаллара, о чүмләдән Русијада бөһран кечирән партија тәшкилатларынын вәзијјәти һаггында, харичдәки тәшкилат һаггында, РСДФП МК-нын олдуғу јер һаггында суаллара чаваб верәрәк, фәһлә мәсәләсинә даир БСБ-дә олан ганун лајинһәләри һаггында (иш күнүнүн мәһдудлашдырылмасы һаггында, һәмкарлар иттифаглары һаггында, мәчбури ишсизлијә көрә мадди јардым һаггында, заводларын инспексија едилмәси һаггында, гадын вә ушагларын иши һаггында, шахтачылар үчүн сығорта һаггында, физики әмәклә мәшғул олан фәһләләрини әмәк һаггы барәсиндә, гуллуғчуларын әмәк һаггы барәсиндә, үмумијјәтлә әмәк һаггы барәсиндә) мәлүматы III Дөвләт думасында социал-демократ фраксијасынын катибинә көндәрмәји халтиш етмишди.

Бу мәктуб һаггында БСБ-јә кәлән вә бурадан көндәрилән мәктубларын гејдијјат китабында гыса гејд вардыр*.

1909-чу ил

МОСКВАЈА Л. С. ПЕРЕСӨ

1909-чу илин мајын 26-дан әввәл

17-чи чилд, сәһ. 487.

III ДӨВЛӘТ ДУМАСЫНЫН ДЕПУТАТЫ

И. П. ПОКРОВСКИЈӨ

1909-чу ил сентјабрын икинчи јарысы

И. П. Покровскијә мәктуб һаггында В. И. Ленин 1909-чу ил сентјабрын 30-да БСБ катиби К. Һүисманса мәктубунда гејд етмишди: «Мән биринчи дәфә ешидирәм ки, Бүронун өзүндә парламент групундан нүмајәндә вардыр... Сизин мәктубунузу аландан

* Бу китабын ајры-ајры сәһифәләринин фото сурәтләри Сов.ИКП МК јаннида Марксизм-Ленинизм Институтунун Мәркәзи партија архивиндә сахлашыр.

сонра мән о саат III Думадакы соснал-демократ фраксијасы нү-
мајәндәсиннә јаздым вә она информасија вердим» (бу чилд, сәһ.
233—234).

А. ЧУХНОВА (А. Ј. ФИНН-ЈЕНОТАЈЕВСКИЈӘ)
ТЕЛЕГРАМ ВӘ ЈА МӘКТУБ

1909-чу ил октјабрын ахырлары — нојабрын әввәлләри

В. И. Ленинин телеграмы (вә ја мәктубу) һаггында А. Ј. Финн-
Јенотајевски 1909-чу ил 6 нојабр тарихли мәктубунда гејд едир.
Јазышма гәзет нәшри барәсиндә иди, ләкин бу иш баш тутмады,
чүнки В. И. Ленинин чавабы А. Ј. Финн-Јенотајевскијә вахтында
чатмамышды (Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм Инсти-
тутунун Мәркәзи партија архиви).

МҮӘЛҖӘН ЕДИЛМӘМИШ ШӘХСӘ

1909-чу ил нојабрын әввәлләри

19-чу чилд, сәһ. 475.

МОСКВАЈА ФЛОДОР ОДЕССКИЈӘ

1910-чу ил јанварын 1-и вә ја 2-си

19-чу чилд, сәһ. 476.

1910-чу ил

И. И. СКВОРТСОВ-СТЕПАНОВА («ТАРИХЧИЈӘ»)

1910-чу ил јанварын 31-и илә апрелин 10-у арасында

19-чу чилд, сәһ. 477.

В. П. НОКИНӘ

1910-чу ил апрелин әввәлләри

Бу мәктуб һаггында В. П. Нокин 1910-чу ил апрелин 7-дә
А. И. Лјубимова, В. И. Ленинә, Г. Ј. Зиновјевә, Л. Б. Каменевә,
И. Ф. Дубровинскијә јаздығы мәктубда гејд едир: «Бу күнләрдә
алынымыш вә ј. Медведә (М. И. Улјановаја. Ред.) көндәрилмиш
мәктубда ј. Ленин мәнә билдирмишди ки, тезликлә Мәркәзи Ор-
ган редаксијасынын үч үзвү адындан МК-ја, редаксияны јенидән
сечмәк тәклифи илә рәсми мәктуб көндәриләчәкдир, сонра да ха-

тырладырды ки, мугавиләмизин үч ајлыг мүддәти тезликлә гуртарачагдыр» (Сов.ИҚП МК јанында Марксизм-Ленинизм Институ-тулуи Мәркәзи партија архиви).

МК ХАРИЧЧИ БУРОСУНА

1 август 1910-чу ил

Бу мәктуб һаггында В. И. Ленин 1910-чу ил августун 1-дә Д. М. Котлјаренкоја јазмышды: «МКХБ үчүн мәктубу әлавә едирәм. Хәлиш едирәм тез чатдырасыныз» (бу чилд, сәһ. 287).

ЧЕНЕВРӘЈӘ О. А. ПЈАТНИТСКИЈӘ

1910-чу ил августун 1-и вә ја 2-си

Бу мәктуб һаггында В. И. Ленин 1910-чу ил августун 2-дә А. И. Лјубимова јазмышды: «Әлавә олуиан мәктубу лүтфән експреслә Пјатнитсаја көндәрин» (бу чилд, сәһ. 287).

ҚОПЕНҢАКЕНӘ М. В. ҚОБЕТСКИЈӘ

1910-чу ил августун 23-дән әввәл

Бу мәктуб һаггында В. И. Ленин 1910-чу ил августун икинчи јарысында, 23-дән кеч олмајараг М. В. Кобетскијә јазмышды: «Сизә һәм бураја, һәм дә Kronborggad-jә јазырам» (бу чилд, сәһ. 000).

И. П. ГОЛДЕНБЕРГӘ (ВИШНЕВСКИЈӘ)

1910-чу ил сентјабрын 8-дән әввәл

19-чу чилд, сәһ. 478.

ПЕТЕРБУРГА И. П. ПОКРОВСКИЈӘ

1910-чу ил сентјабрын орталары

Бу мәктуб һаггында В. И. Ленин 1910-чу ил октјабрын 5-дә И. П. Покровскијә јазмышды: «Мән артыг ики һәфтә бундан әввәл Сизә јазмышам, — бир кәлмә дә чаваб кәлмәмнишдир. Ёејф, чох ёејф» (бу чилд, сәһ. 297).

Р. ЛҮКСЕМБУРГА

1910-чу ил сентјабрын орталары

Бу мәктуб һаггында В. И. Ленин 1910-чу ил октјабрын 7-дә Ј. Ј. Мархлевскијә мәктубунда гејд етмишди: «Роза Лүксембурга мән 2 һәфтә бундан әввәл Стокһолмдан јазмышам» (бу чилд, сәһ. 303).

К. КАУТСКИЈӘ

1910-чу ил сентјабрын 30-дан әввәл

К. Каутскијә мәктуб һаггында В. И. Ленин 1910-чу ил сентјабрын 30-да К. Б. Радекә јазмышды: «Мартова вә Тротскијә мән «*Neue Zeit*»да җаваб вермәк истәјирәм. Каутскијә јазыб ондан дәрч еднб-етмәјәчәјини вә нә һәчмдә ола биләчәјини сорушмушам» (бу чилд, сәһ. 296).

К. КАУТСКИЈӘ

1910-чу ил октјабрын 7-дән сонра

К. Каутскијә бу мәктуб һаггында В. И. Ленин 1910-чу ил октјабрын 7-дә Ј. Ј. Мархлевскијә јазмышды: «Мәсәләни ајдынлашдырмаг үчүн Каутскијә һеч олмаса хүсуси бир мәктуб јазмаға чалышарам. Ахы бу лап биабырчылыгдыр ки, Мартов вә Тротски «елми» мәгаләләр ады алтында истәдикләри кими јалан дејир вә һәчв јазырлар» (бу чилд, сәһ. 298).

ПЕТЕРБУРГА Н. Г. ПОЛЕТАЈЕВӘ

9 нојабр 1910-чу ил

19-чу чилд, сәһ. 480.

ГЕЈДЛӨР

¹ Ленин 1904-чү илин декабрында меншевик «Искра»сынын ажырыча вэрэгә халында чап етдији вә үзәриндә «Јалныз партија үзвләри үчүн» мөһүрү олан икинчи мәктубу — «Партија тәшкилатларына мәктубу» кизли вэрэгә адландырыр. Вэрэгә меншевик тәшкилатларында јајылырды. «Искра»нын биринчи мәктубунун Ленинин ашағыда хатырлатдығы тәнгиди тәһлили онун «Земство кампанијасы вә «Искра»нын планы» китабчасында верилмишди (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 9-чу чилд, сәһ. 81—106). Ленин һәмчинин «Фәһлә демократијасы вә буржуа демократијасы» вә «Ики тактика» мәгаләләриндә дә бу мәктублар үзәриндә дајанмышды (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 9-чу чилд, сәһ. 192—202 вә 272—282). — 1.

² Ленин меншевик «Искра»сынын 77-чи №-синдәки «Демократлар јол ажрычында» баш мәгаләсини 1905-чи ил јанварын 24 (11)-дә «Вперед»ун 3-чү №-синдә чап олунмуш «Фәһлә демократијасы вә буржуа демократијасы» мәгаләсиндә тәнгид етмишди (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 9-чу чилд, сәһ. 192—202). — 2.

³ Ленин 1905-чи ил јанварын 6-да (1904-чү ил декабрын 24-дә) Ченеврәдәки сijasи мүнәчирләр үчүн фәһлә демократијасы вә буржуа демократијасы һаггында мәсәләјә даир реферат охумушдур. — 4.

⁴ «Вперед» гәзетинин 1-чи №-си 1905-чи ил јанварын 4-дә (1904-чү ил декабрын 22-дә) чыхмышды.

«Вперед» — 1904-чү ил декабрын 22-дән (1905-чи ил јанварын 4-дән) 1905-чи ил мајын 5 (18)-дәк Ченеврәдә чыхмыш күндәлик гејри-легал болшевик гәзетидир. Гәзетин тәшкилатчысы, ндеја илһамчысы В. И. Ленин идн. Редаксијанын тәркибинә В. В. Воровски, М. С. Олмински, А. В. Луначарски дахил ндиләр. — 4.

- ⁵ Јерли болшевик комитэлэринин (Чэнуб, Гафгаз, Шимал комитэлэринин) 1904-чү илин сентјабр — декабрында олмуш вэ РСДФП III гурултајынын дэрһал чағырылмасына тэрэфдар чыхмыш үч конфрансындан сөһбэт кедир.—5.
- ⁶ РСДФП III гурултајынын чағырылмасы үзрэ Чохлуг Комитэлэри Бүросуна сечкилэрдэн сөһбэт кедир. ЧКБ һаггында бах: Эсэрлэри, 5-чи нэшри, 11-чи чилд, сәһ. 496, гејд № 71.—5.
- ⁷ А. М. Горки 1902-чи илин ахырларындан болшевиклэрэ малијјэ жардымы көстөрирди (бах: «В. И. Ленин вэ А. М. Горки. Мәктублар, хатирэлэр, сәнәдлэр» мәчмуәси, 2-чи нэшри, 1961, сәһ. 360—361).—6.
- ⁸ Чохлуг Комитэлэри Бүросунун бәјанатындан сөһбэт кедир. Ленин 1904-чү илин декабрында бу сәнәдин илкин лајинәсини ишлэјиб һазырламыш вэ Русијаја, ЧКБ-нин бүтүн үзвлэринә көндәрмишди (бах: Эсэрлэри, 5-чи нэшри, 9-чу чилд, сәһ. 118—120). Һәмни мәктубда о икинчи вариантын әсас бәндлэрини вермишди ки, бунлар да «Билдириш»ин сон мәтниндә демәк олар бүтүнлүклә әксини тапмышды («Билдириш»дә ЧКБ-нин «Вперед» гәзети илә һәмрә'јлији һаггында вэ ЧКБ-нин јерли партија комитэлэринә рәһбәрлији өз үзэринә көтүрмәсиндән данышылмырды). Бәјанат 1905-чи ил февралын 28 (15)-дә «Вперед»ун 8-чи №-синдә «Үчүнчү партија гурултајынын чағырылмасы һаггында билдириш» башлығы илә дәрч олунмушду.—9.
- ⁹ В. И. Ленинин РСДФП МК үзвлэри олан барышдырычы болшевиклэр Л. Б. Красинә, В. А. Носкова вэ Л. Ј. Галперинә көндәрилән бәјанаты МК-нын барышдырычы һиссәсинин Ленин әлејһинә мүбаризәси вэ онларын меншевиклэрә етдиклэри күзәштләрлә әлагәдар јазылмышды.
1904-чү илин ијулунда МК-чы болшевиклэр Ленинин хәбәри олмадан гәрар чыхарараг Плехановун РСДФП II гурултајында сәс алмамыш меншевиклэри «Искра» редаксijasына кооптасijasыны гануни сәјдылар вэ Ленинә МК-нын тапшырығы олмадан МК-нын харичдәки нүмајәндәси сифәтилә мәс'ул фәалијјәт көстәрмәји гадаған едирдиләр, беләликлә ону партијанын харичдәки нүмајәндәси һүгугундан мәһрум етдиләр.
1904-чү ил августун 18-дә Ленин бу гәрарын ганунсузлуғуна протест етсә дә, белә ки, о, МК-нын ичласына дәвәт олунмамышды вэ һәтта һәмни мәсәләнин музакирәјә гојулачағы барәдә хәбәрдар едилмәмишди, буна бахмајараг, МК-нын гәрары «Искра»нын 25 август тарихли 72-чи №-синдә чап олунмушду.
Сонра нојабрын 5-дә «Искра»нын 77-чи №-синдә РСДФП МК-нын бәјанаты чыхды; бәјанатда Ленин онда тәгсирлән-

дирилирди ки, о өзүнү МК-нын үзү сәймагда давам едәрәк вә буну ачыг билдирәрәк, куја буну «партијаны позмаг мәгсәдилә» едир. МК мұнагишәни бејнәлхалг сосиал-демократијанын рәһбәрләриндән ибарәт мүнсифләр мәһкәмәсиндә ајдынлашдырмағы тәклиф едирди. — 10.

¹⁰ Русија илә корреспонденсијалары чәдвәли Н. К. Крупскаја тәрәфиндән тәртиб едилирди; о, бүтүн јазышманын учотуну апарырды. — 11.

¹¹ Мәктуб «Пролетарий» гәзетинин мұхбиринә көндәрилмишди; 1905-чи ил сентјабрын әввәлләриндә јазылмышды.

«Пролетарий» бах: гејд 41. — 12.

¹² Дәвләт думасына сечичиләрин сечкигабағы јығынчагларындан сәһбәт кедир (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 11-чи чилд, сәһ. 183). — 12.

¹³ Ленин көһнә, ингилаби «Искра»дан фәргли олан јени, меншевик «Искра»сыны нәзәрдә тутур. Меншевикизм мөвгејинә кечмиш К. В. Плеханов меншевикләри — В. И. Засуличи, Ј. О. Мартову, А. Н. Потресову вә П. Б. Акселроду тәкбашына редаксијанын тәркибинә кооптасија етдикдән сонра «Искра» 53-чү нөмрәдән башлајараг меншевик гәзети олмушду; 1903-чү ил нојабрын 25-дән 1905-чи ил октјабрын 8-дәк чыхмышды (№№ 53—112). — 12.

¹⁴ А. Бебел 1905-чи ил 3 феврал тарихли мәктубунда В. И. Ленинә хәбәр верирди ки, РСДФП-дә парчаланманы арадан галдырмаг мәгсәдилә Алманија сосиал-демократ партијасынын рәјасәт һеј'әти она мүнсифләр мәһкәмәсинә сәдрлик етмәји тапшырмышды; мәһкәмәнин тәркибинә болшевикләрин («Вперед») вә меншевикләрин («Искра») нүмәјәндәләри дахил олмалыдыр. А. Бебел, болшевикләрин мүнсифләр мәһкәмәсинә разылашачағы вә мәһкәмәнин тәркибинә онларын нүмәјәндәләринин сечиләчәји тәгдирдә болшевикләрин һөкмә табә олачагларынын тәсдигини хаһиш едирди. Меншевикләр вә болшевикләр гаршысында белә бир шәрт ирәли сүрүлүрдү ки, мәһкәмәјә разылыг верилдији андан һәр чүр полемиканы дајандырсынлар. — 13.

¹⁵ А. Бебелин тәклифи һаггында мә'лумат 1905-чи ил февралын 28 (15)-дә «Вперед»ун 8-чи №-синдә партијанын III гурултајынын чағырылмасы һаггында ЧКБ-нин билдиришинин мәтнинә әләвә едилән «Редаксијадан» сөзардына гејд кими чап олунмушду (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 9-чу чилд, сәһ. 305). — 13.

¹⁶ Мәктубун мәтни В. И. Ленин тәрәфиндән ЧКБ үзвләриндән бири үчүн (ола билсин, 1905-чи илин јанварында Ченеврәјә кәлмиш А. М. Ессен (Степанов) үчүн) һазырланмышды. — 15.

- ¹⁷ Москвадан алынан вэ жыгынчаглардан бирнидэ МК нүма-
жэндэсинин МК-нын бүтүн үзвлэринин III гурултај чағырыл-
масына разы олдугларыны билдирэн мә'луматы 1905-чи ил
февралын 28 (15)-дэ «Вперед»ун 8-чи №-синдэ дәрч едилмиш-
ди. Мә'лумата М. С. Олминскинин јаздығы «Редаксијадан»
сөзарды элавэ олунмушду. Сөзардында дејилирди ки, МК бир
нечэ ај әрзиндэ гурултајын чағырымасына мане олмуш, гу-
рултаја тәрәфдар чыхан комитэләри ләғв етмишди; инди онун
тактикасы ифласа уғрајан заман, о һәр һалда гурултајы поз-
маг һијјәти илә дәрһал онун чағырымасына разы олдуғуну
билдирир. Ленин Олминскинин мәтнинә ашағыдакы сөзләри
элавэ етмишди: «Үмидварыг ки, нә Бүро, нә јерли комитэләр
партијанын «Шидловски комиссијасынын» һијлэләринә алдан-
мајачагдыр». — 16.
- ¹⁸ В. И. Ленинин Инкилтәрэдэ «Фәһлә нүмајәндәлији комитәси»
катибинә мәктубу ашағыдакы шәраитдә јазылмышды. 1904-чу
илдә Русијадакы тә'тилләрлә элағадар рус социал-демократ
тәшкилатлары Лондонда Рус тә'тилчиләринә јардым комитәси
јаратмышдылар; комитә инкилис һәмкарлар иттифагларына
чағырыш көндәрәрәк јардым көстәрилмәсини хаһиш едирди.
Һәмчинин «Фәһлә нүмајәндәлији комитәси»нә («Labour Repre-
sentation Committee») мүрачиәт етмәк гәрара алынмышды;
онун катиби Макдоналд иди. Комитә илә данышыглар
К. М. Тахтаревә вә Н. А. Алексејевә тапшырылмышды (онлар
Лондонда, о заман һәлә парчаланмамыш рус социал-демократ
тәшкилатына дахил идиләр). «Фәһлә нүмајәндәлији комитәси»
јардым һаггында хаһишә сәс верди вә белә шәрт гојду ки,
пулун бир һиссәси 1905-чи ил 9 (22) јанвар гурбанларынын
дул арвадларына вә јетим ушагларына јардым үчүн верил-
син. — 17.
- ¹⁹ Чохлуг Комитэләрн Бүросунун вәрәгәләри: биринчи — «Ән
зәрури мәсәләләр» (үсјан һаггында) — 1905-чи ил мартын 8-дә
(февралын 23-дә) «Вперед» гәзетинин 9-чу №-синдә; икинчи —
«Русија социал-демократ партијасынын либераллара мүнәси-
бәти» — 1905-чи ил мартын 15 (2)-дә 10-чу №-синдә чап олун-
мушду. — 19.
- ²⁰ Чохлуг Комитэләри Бүросунун партијанын III гурултајынын
чағырымасы һаггындакы билдиришинин гурултајда һәлл
едилмәк үчүн нәзәрдә тутулан тәшкилат мәсәләләри бөлмә-
синдә мәркәзләрин јенидән тәшкили барәдә бәнд вар иди:
«...Мәркәз бир олмалы; һәм дә Русијада олмалыдыр» (бах:
«Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумлары-
нын гәтнамә вә гәрарлары», Бакы, I һиссә, 1954, сәһ. 79).
Ленин һәмин бәндә мүнәсибәтини «Һизамнамәнин мәркәзләр
һаггындакы маддәсинин дәјишдирилмәси» сәнәдиндә (бах:
Әсәрләри, 5-чи нәшри, 9-чу чилд, сәһ. 353—356) шәрһ едәрәк
икки мәркәз: хариңи мәркәз — МО редаксијасы вә Русија мәр-

- кэзи — Мэргэзи Комитэ сахламагы тэклиф етмишди ки, онларын вахташыры мүшавирэлэри «*Һәгигәтдә* һәмишә партијанын али вә јүксәк «Шурасы» ролуну ојнајачаглар» (Әсәрлэри, 5-чи нәшри, 9-чу чилд, сәһ. 355). —20.
- ²¹ МҚ үзвлэри 1905-чи ил февралын 9-да (22-дә) јазычы Л. Н. Андреевин мәнзилиндә ичлас заманы һәбс олунмушдулар. —21.
- ²² Ифадә Рома шаири Веркилинин «Енеида» поемасындан көтүрүлмүшдүр; тәрчүмәси белә охунур: «Данајлардан, һәтта һәдијјә кәтирәнләриндән дә горхурам». —22.
- ²³ Русија сосналист тәшкилатларынын конфрансы һаггында В. И. Ленинин «Үсјан үчүн мүбариз сазиш бағламаг һаггында» мәғаләсинә вә 1905-чи ил апрелин 23-дә (мајын 6-да) РСДФП III гурултајында «Есерлэрлә әмәли сазишләр мәсәләси барәсиндә нитг»инә бах (Әсәрлэри, 5-чи нәшри, 9-чу чилд, сәһ. 294—303 вә 10-чу чилд, сәһ. 190—195). —23.
- ²⁴ РСДФП МҚ, Бунд, Латыш СДФП вә Украина ингилаби партијасы нүмајәндәләринин 1905-чи илин јанварында хариңдә кечирилмиш конфрансындан сөһбәт кедир. Конфранс бүтүн соснал-демократ тәшкилатларыны бирләшдирмәк мәгсәдилә Бундун тәшәббүсү илә чағырылмышды. Конфранс либерал вә демократик партијаларла сазишләр һаггында мәсәләјә даир вә Русијанын ингилаби вә мүхалифәтчи тәшкилатларынын «блоку» һаггында гәтнамәләр гәбул етди. —23.
- ²⁵ Бу мәктуба чаваб олараг РСДФП Одесса комитәсинин үзвү Л. М. Книпович В. И. Ленинә билдирирди ки, Одесса комитәсинин әввәлләр В. В. Воровскијә вердији гурултаја мандат В. И. Ленинә верилир вә В. В. Воровскидә Николајев комитәсинин мандаты олачагдыр. —28.
- ²⁶ Мәктуб «Вперед»ун «Почт гутусу» үчүн нәзәрдә тутулмушду, лакин чап олунмамышды. Икс, көрүнүр, көркәмли меншевик П. П. Масловдур. —29.
- ²⁷ 1905-чи ил мартын 12 (25)-дә РСДФП МҚ вә ЧКБ арасында III гурултајын чағырылмасы һаггында бәјан едилмәмәли олан мүғавилә бағланмышды. Ејни заманда «Партијаја» адлы биркә интибаһнамә бурахылмыш, бурада гурултајын вәзифәси мүәјјәнләшдирилмишди: үмумпартија тактикасы ишләјиб һазырламаг вә тәшкилат бирлији јаратмаг. Интибаһнамәдә сәләһијјәтли комитәләр садаланмыш вә елан олунмушду ки, МҚ вә ЧКБ гурултајын чағырылмасына даир Тәшкилат комитәси јарадырлар. Интибаһнамә 1905-чи ил апрелин 5-дә (мартын 23-дә) «Вперед» гәзетинин 13-чү №-синдә чап едилмишди. —30.

- ²⁸ Сөһбөт III гурултајын ишинин башланмасындан кедир. В. И. Ленин апрелин 5-дә чәршәнбә күнү П. А. Қрасикова јазараг күман едирди ки, гурултај базар ертәсиндән (апрелин 10-дан) тез олмајараг башлајачагдыр. Лакин гурултај јалныз апрелин 25-дә (јени үсулла) ачылды. Гурултајын чағырылма-сына даир ТК-ја дахил олан МК үзвләрн Партија шурасы (К. В. Плеханов, П. Б. Акселрод вә Ј. О. Мартов) илә разы-лыға кәлмәк үчүн сонунчу дәфә чәлд көстәрдиләр ки, шүра МК-нын гурултај чағырылмасы һаггындакы гәрарыны гәбул етсин вә ТК-нын көрдүјү иши тәсдиг етсин. Данышыглар гурултај нүмајәндәләри Русијадан Ченеврәјә кәләнәдәк вә болшевикләр Лондона кедәнәдәк узанды. —31.
- ²⁹ «Дневник Социал-Демократа» — К. В. Плехановун нәшр ет-дији гејри-вахташыры орган; 1905-чи илин мартындан 1912-чи илин апрелинәдәк узун фасиләләрлә Ченеврәдә 16 нөмрәси чыхмышды. «Дневникин» нәшринә 1916-чы илдә Петроградда јенидән башланмышды; бир нөмрәси чыхмышды. —31.
- ³⁰ 1905-чи ил мартын 12-дә МК вә ЧКБ адындан биркә бура-хылмыш партијаа интибаһнамәсиндән сөһбәт кедир (бах: гејд № 27). —31.
- ³¹ «Вперед» гәзетинин 13-чү №-синдә «Тәшкилат мәсәләси» баш-лығы илә ЧКБ-дән РСДФП III гурултајына («Ивановун» — А. А. Богдановун) мә'рузәнин лајиһәси дәрч олунмушду; бурада партија Низамнамәсинә дәјишикликләрин лајиһәси вар иди. —31.
- ³² В. И. Ленин Харичи тәшкилат комитәсиндән (ХТК) РСДФП III гурултајына нүмајәндә сечилмиш П. А. Қрасиковун мә'ру-зәсини нәзәрдә тутур. ХТК Харичи чәмијјәтдән ајрылмыш харичи болшевик группларына рәһбәрлик едирди; Харичи чә-мијјәт өзүнүн II гурултајындан сонра тамамилә меншевиклә-рин әлиһә кечмишди. —32.
- ³³ Һәммин мәктуб О. И. Виноградованын 1905-чи ил февралын 18-дә Одессадан көндәрдији мәктуба чаваб иди; о, мәктубда Лениһә јазырды: «Сиз јол. Т-јә мәктубунузда мәним Н. Нов-город һаггында јазмаг барәдә вә'дими хатырладырсыныз». —32.
- ³⁴ Франсыз сoсиалистләринин гурултајындан сөһбәт кедир. Гу-рултај 1905-чи ил апрелин 23—25-дә Парисдә олмушдур; гурултајда кедистләр вә жоресчиләр бирләшмишдиләр. —33.
- ³⁵ Ј. О. Мартовун «Искра»нын 1905-чи ил 25 март тарихли 94-чү №-синдәки «Партија гурултајы, јохса дәрнәкләр гурултајы?» мәгаләси нәзәрдә тутулур. Бу мәгаләдә Мартов кедистләрин һәрәкәтини «ленинчиләрә» нүмунә көстәрир, һәм дә бу заман

кедистләрин куја Бебелин вә алман сосиал-демократијасынын васитәчилијини хәһиш етмәләри барәдә јалаи мә'луматлар верирди. Лејтејзен Мартовун мәгаләсинә «Вперед»ун 1905-чи ил 20 (7) апрел тарихли 15-чи №-синдә «Кичик дүзәлиш!» јазысы илә чаваб вермишди. —33.

36 К. Каутскинин «Die Neue Zeit»ын 29-чу №-синдәки «Die Differenzen unter den russischen Sozialisten» мәгаләси рус дилинә тәрчүмә олунараг «Искра»нын 97-чи №-синдә «Рус сосиалистләри арасында ихтилафлар» башлығы илә дәрч едилмишди. Һәмин мәгаләдә дејилирди: «Рус партијасында тәфтишчиләр тамамилә јохдур... О, (Ленин. *Ред.*) чндди мәркәзијәти вә Мәркәзи Комитәнин диктатор һүгугларыны мүдафиз едир, Акселрод вә онун достлары исә јерли комитәләрин фәалијәтинә даһа чох јер вермәк истәјирләр». —34.

37 «Манеәләри арадан галдырмаг» Самарадакы кизли болшевик мәтбәәсини меншевикләрини әлә кечирмәсинә јол вермәмәк иди; РСДФП МК-нын акентләри — меншевикләр буна чох сәј көстәрирдиләр. —34.

38 Ленин 1889-чу илдән 1893-чү иләдәк јәј ајларында Алакајевкада јашајаркән А. А. Преображенски илә гоншу олмушдур. А. А. Преображенски Алакајевкадан бир нечә верст аралы Шорнелја хуторунда јашајырды. —34.

39 В. И. Ленин 1905-чи ил мајын 1-дә РСДФП III гурултајында мүвәггәти ингилаби һөкүмәтдә сосиал-демократијанын иштиракы һаггындакы мә'рузәсиндә Ф. Енkelсин «*Die deutsche Reichsverfassungskampagne*» («Империя конституциясы уғрунда алман кампанијасы») әсәри үзәриндә әтрафлы дајаныр (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 10-чу чилд, сәһ. 147—148). Енkelсин бу әсәри 1849-чу ил Баден-Пфалтс үсјаны тарихинин очеркләриди; о, Виллихин јавәри кими бу үсјанда шәхсән иштирак етмишди.

Русијада мејдана чыхмыш бә'зи легал нәшријатлар 1905-чи илин јазы вә јәјында К. Маркс вә Ф. Енkelсин әсәрләринин рус дилинә тәрчүмәләрини нәшр етмишдиләр. В. И. Ленин Одессанын «Буревестник» нәшријаты үчүн К. Марксын «Франсада вәтәндаш мүһарибәси» әсәрини вә башгаларыны редактә етмишди. Енkelсин китабчасы Бөјүк Октябр сосиалист ингилабынадәк рус дилиндә нәшр олунмамышды. —35.

40 Рус ингилаби сосиал-демократијасынын харици чәмијјәти 1901-чи илин октябрында В. И. Ленинин тәшәббүсү илә јарадылмышды вә харицдәки ингилабчы марксистләри бирләшдирирди. РСДФП II гурултајындан сонра «Чәмијјәт» меншевикләрини әлиһә кечди. 1903-чү илин октябрында, Чәмијјәтин

II гурултајындан сонра болшевикләр ондан чыхараг мүстәгил хари́чй тәшкилат јаратдылар.

Бу мәктуба чаваб верилмәди. —37.

⁴¹ «Пролетарий» — һәфтәлик гејри-легал болшевик гәзети, партијанын III гурултајындан сонра РСДФП-нин Мәркәзи Органы. МҚ пленумунун 1905-чи ил 27 апрел (10 мај) тарихли гәрары илә В. И. Ленин МО-нун мәс'ул редактору тә'јин едилмишди. Гәзет 1905-чин ил мајын 14 (27)-дән нојабрын 12 (25)-дәк Ченеврәдә нәшр олунурду. Редаксијанын ишиндә В. В. Воровски, А. В. Луначарски, М. С. Олмински мунтәзәм иштирак едирдиләр. Н. К. Крупскаја, В. А. Карпински, В. М. Величкина редаксијада бөјүк иш апарырдылар. —37.

⁴² Парисә сәфәр баш тутду. 1905-чи ил мајын 24-дә (ијунун 6-да) В. И. Ленин орада партијанын III гурултајы вә онун гәрарлары һаггында реферат охуду. —39.

⁴³ П. Лафарг рус сосиал-демократларынын мүвәггәти ингилаби һөкүмәтдә иштиракы һаггында мәсәләјә даир өз мөвгәјини 1905-чи ил октябрын 29 (16)-да Франса бирләшмиш сосиалист партијасынын биринчи конгресси заманы Г. Д. Лејтејзенлә мүсаһибәсиндә ифадә етмишди (бах: бу чылд, сәһ. 122 вә гејд № 107). —39.

⁴⁴ Лондонда ичласлары кечән РСДФП III гурултајы илә ејни вахтда Ченеврәдә олмуш меншевик конфрансы нәзәрдә тутулар. —41.

⁴⁵ Бејнәлхалг сосиалист бүросунда РСДФП-нин нүмајәндәлији һаггында мәсәлә 1905-чи ил мајын 7 (20)-дә РСДФП МҚ-нын музакирасинә верилмишди. К. В. Плехановун БСБ-дә РСДФП-нин нүмајәндәси тә'јин едилмәси һаггында гәрар Л. Б. Крассин, В. И. Ленин вә Д. С. Постоловски тәрәфиндән имзаланмышды; һәм дә бу заман гејд-шәрт гојулмушду ки, К. В. Плехановла башланмыш данышыглар мүвәфғәгйјәтлә нәтичәләнәрсә, бу гәрары јеринә јетирмәк В. И. Ленинә тапшырылып. Ленин Плехановун партијанын III гурултајыны гануни һесаб етмәсини, партијаја дахил олмасыны вә онун гәрарларына табе олмасыны мәчбури сајырды.

Меншевикләр өз конфрансларында К. В. Плеханову БСБ-јә намизәд ирәли сүрдүләр. К. В. Плеханов 1905-чи ил ијунун 16-да өзүнүн һәр ики фраксијаны тәмсил етмәјә мүвәккил олундуғуну БСБ-јә билдирәрәк, парчаланманын тарихини гәрәзчиликлә шәрһ едәрәк, РСДФП III гурултајынын зәрурилијини вә ганунилијини инкар едирди. —42.

⁴⁶ III гурултај һаггында билдириш онун ән башлыча гәтнамәләри илә бирликдә 1905-чи ил мајын 27 (14)-дә «Пролетарий» гәзетинин 1-чи №-синдә чап олунмушду. —44.

- ⁴⁷ Ленин РСДФП МК-нын III гурултајдан сонра, 1905-чин ил апрелин 27-дэ (мајын 10-да) олмуш биринчи пленумунун сонракы пленуму сентјабрын 1 (14)-дэ Ченеврэдэ чағырмаг һаггындакы гэрарыны нэзэрдэ тутур. Бу гэрар һэјата кечирилмәмишди. —45.
- ⁴⁸ А. Бебелин болшевиклэрин вэ меншевиклэрин бирләшдирилмәси үчүн вәситәчилик һаггындакы тәклифи о, 1905-чин ил январын 21-дэ (февралын 3-дэ) билаваситә В. И. Ленинә јолланмыш ејни мәзмунлу тәклифә мәнфи чаваб алдыгдан сонра Бејналхалг сосиалист бүросуна көндәрилмишди. (В. И. Ленинни чавабы үчүн бах: бу чилд, сәһ. 13). —46.
- ⁴⁹ РСДФП III гурултајы һаггында билдириш вэ гурултајын гэрары бу китабчада дәрч олуномшду: «Bericht über den III. Parteitag der S. D. A. P. R. ...», München («РСДФП III гурултајы һаггында билдириш...», Мүнхен). К. Қаутски алман сол сосиал-демократларын «Leipziger Volkszeitung» гәзетиндәки (№ 135, 15 ијун 1905-чи ил) «Die Spaltung der russischen Sozialdemokratie» («Рус сосиал-демократијасынын парчаланмасы») мәгаләсиндә бу китабчанын јайылмасына гаршы чыхмышды. Ленин, Қаутскинин мәгаләсинә чаваб оларат ««Leipziger Volkszeitung» редаксијасына ачыг мәктуб» јазмыш (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 10-чу чилд, сәһ. 322—327), редаксија буну дәрч етмәмишди. —47.
- ⁵⁰ Меншевиклэрин Тәшкилат комиссијасына Мәркәзи Комитәнин А. А. Богданов тәрәфиндән јазылмыш «Ачыг мәктуб»у 1905-чин ил августун 9-да (ијулун 27-дә) «Пролетарий»нин 11-чи №-синдә чап олуномшду.
- РСДФП МК меншевик мәркәзинә — Тәшкилат комиссијасына болшевиклэрин вэ меншевиклэрин идеја мүстәгиллијинин сахланмасы илә ашағыдакы шәртләрлә бирләшмәси һаггында данышыглара башламағы тәклиф етмишди:
- 1) јерли комитәләр РСДФП III гурултајынын ишләјиб һазырладығы әсасларла бирләширләр;
 - 2) партијин бәрһа едилмәсинә даир биркә фәалијјәт бәрәдә мәркәзлэрин сәзиши әлдә олунур;
 - 3) партија органларынын паралел мөвчуд олмасы сахланылыр.
- Ленин 1905-чин ил августун 14-дә РСДФП МК-ја мәктубунда бу планын тәнгидини вермишдир (бах: бу чилд, сәһ. 61—62). —47.
- ⁵¹ «Ачыг мәктуб»да болшевикләрлә меншевикләр арасындакы тактика ихтилафлары «чүзи» һесаб олунурду. Ленинни хатырлатдығы китабча — «Демократик ингилабда сосиал-демократијанын ики тактикасы»дыр; Ленин онун үзәриндә 1905-чи илин ијун — ијулунда ишләмишдир (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 11-чи чилд, сәһ. 1—142). —48.

- ⁵² «*Die Neue Zeit*» («Яңи Зәманә») — Алманија сәсиал-демократ партијасынын нәзәри журналы; 1883-чү илдән 1923-чү иләдәк Штутгартда чыхмышдыр. Ф. Енкелсин вәфатындан сонра каутскичи бахышларын дашыҗычысы олан журнал мүнәтәзәм сурәтдә тәфтишчиләрин мәгаләләрини чап едирди. — 52.
- ⁵³ Ленин, Роза Лүксембургун меншевикләрин хаһиши илә җаздығы вә 1904-чү илин ијулунда меншевик «Искра»сында вә «*Die Neue Zeit*»да дәрч олунмуш «Рус сәсиал-демократиясынын тәшкилат мәсәләләри» мәгаләсини нәзәрдә тутур. Меншевикләри мүдафиә едән Каутски «*Die Neue Zeit*»а көндәрилмиш тәкзиби — Лениннин «Бир аддым ирәли, икки аддым кери. Н. Лениннин Роза Лүксембурга чавабы» мәгаләсини (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 9-чу чилд, сәһ. 42—71) чап етмәкдән имтина етмишди. — 52.
- ⁵⁴ К. В. Плехановун партијанын елми органынын мәс'ул редактору тәҗин олунмасы һаггында РСДФП МК-нын гәрары 1905-чи ил маҗын 7 (20)-дә гәбул едилмишди; К. В. Плехановла данышыглар уғурлу олачағы тәгдирдә, һәмнин гәрары һәҗата кечирмәк В. И. Ленинә тапшырылмышды. — 54.
- ⁵⁵ 1884-чү илдә әсасы гојулмуш Инкилтәрә сәсиал-демократ федерасиясы өз сыраларына реформизм нүмајәндәләрини (Һајндман вә б.), анархистләри вә Инкилтәрәдә сәсиалист һәрәкатынын сол ганадыны тәшкил едән марксистләри дахил едирди. 1907-чи илдә Сәсиал-демократ партијасы адландырылмышды; 1911-чи илдә бу партија вә Мүстәгил фәилә партијасынын сол үнсүрләри Британија сәсиалист партијасыны җаратдылар; бу партија Коммунист бирлији групу илә бирликдә 1920-чи илдә Бөјүк Британија Коммунист партијасынын җарадылмасында башлыча рол ојнамышды. — 54.
- ⁵⁶ III гурултајын «Меншевикләрлә бирләшмә шәртләринин һазырланмасы һаггында» мәсәләјә даир кизли гәрарында деҗилдирди ки, гурултај «МК-ја тапшырыр ки, РСДФП-нин парчаланыб аҗрылмыш һиссәсилә бирләшмә шәртләринин һазырланмасы вә тәртиб едилмәси үчүн һәр чүр тәдбир көрсүн, һәм дә бу шәртләрин гәти тәсдиги партијанын јени гурултајына тәгдим едилмәлидир» («Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», Бақы, I һиссә, 1954, сәһ. 100). — 55.
- ⁵⁷ В. Д. Бонч-Брујевич өзүнүн Русијаја кетмәси илә МК-нын Тәсәррүфат комиссиясында дајанмыш ишини давам етдирмәји мәгсәдәујгун саҗырды; о, рәсмән комиссиянын тәркибиндән чыхарылмамышды, лакин Ченеврәјә гајытдыгдан сонра әслиндә онун ишинә чәлб едилмәмишди. — 56.
- ⁵⁸ К. В. Плехановун тәрчүмә етдији вә мүгәддимә җаздығы Ф. Енкелсин «Лүдвиг Фејербах» китабчасынын иккинчи нәш-

риндэн сөһбэт кедир. В. И. Ленин, К. В. Плехановун мүгәд-
димәсинә һәср олунмуш мәгаләләр јазмамышды; Плехановун
бу ишиндәки ајры-ајры мүддәаларын тәнгидинә «Материализм
вә емпириокритисизм» китабында бах (Әсәрләри, 5-чи нәшри,
18-чи чилд, сәһ. 162—163). —57.

- ⁵⁹ «Авропа пролетариатынын ингилаби мүбаризәси тарихинә
даир очеркләр» «Вперед» гәзетинин 2, 9, 12, 17-чи №-ләриндә
вә арды «Пролетарий» гәзетинин 7-чи вә 10-чу №-ләриндә чап
едилмишди. Сонра очеркләр мүәллифин јаздығы сөзарды илә
Ченеврәдә ајрыча китабча һалында нәшр едилмишди. —57.
- ⁶⁰ А. В. Луначарскинин 1848-чи ил һадисәләринә һәср олунмуш
«Феврал ингилабы вә онун нәтичәләри» фелјетону 1905-чи ил
октябрын 10-да (сентябрын 27-дә) «Пролетарий»нин 20-чи
№-синдә дәрч олунмушду. —57.
- ⁶¹ В. И. Ленин РСДФП МК үзвү Д. С. Постоловскинин 1905-чи
ил 26 мај тарихли мәктубуну хатырлады; о, мәктубунда ја-
зырды: «Сон дәрәчә» арзу олунур ки, Сизин рәһбәрлијиниз
алтында Воинов һеч олмәзса, һәфтәдә бир дәфә үмүмсијаси
вәрәгә јазайды вә бунлар чап олунмаг үчүн әлјазмасында тәш-
килатлара көндәриләјди». —57.
- ⁶² В. И. Ленинин «Демократик ингилабда сосиал-демократија-
нын ики тактикасы» китабчасы 1905-чи ил ијулуи 19-у вә 25-и
(августун 1-и вә 7-си) арасында чыхмышды. —57.
- ⁶³ Меншевик «Искра»сында РСДФП-нин бирләшмәси һаггында
мәсәләјә даир РСДФП МК вә меншевик мәркәзинин — ТК-
нын 1905-чи ил 12 ијул тарихли мүшавирәсинин протоколу
дәрч едилмишди. Гурултај чағырмаг мүмкүн олмадығына
көрә меншевикләр «партијанын һәр ики һиссәсинин кифәјәт гә-
дәр гаршылыгы күзәштләр јолу илә» партијаны бирләшдир-
мәсини һәјата кечирмәк планы ирәли сүрмүшдүләр; протокол
Мәркәзи Комитәи партијанын һәр ики һиссәсинин нүмәјән-
дәләриндән тәшкил етмәји, «Искра»ны вә «Пролетарий»ни
партијанын рәсми органлары кими сахламағы нәзәрдә тутур-
ду. РСДФП МК-нын нүмәјәндәләри шәртләрин РСДФП-нин
һәр ики һиссәсинин нүмәјәндәләриндән ибарәт МК тәшкил
етмәк барәдәки бәндини гәбул етмәји мүмкүн сәјмишдылар;
ици органын фәалијәт көстәрмәси һаггында мәсәлә бу ор-
ганларын редаксияларынын һәмин мәсәләјә мүнәсибәти
ајдынлашдырыланадәк тә'хирә салынды; бүтүнлүкдә шәртләр
рә кәлдикдә исә, РСДФП МК-нын нүмәјәндәләри билдир-
мишдиләр ки, шәртләр низамнамәнин әсасларына зидд олма-
са да, онларын һеч дә һамысы һәјата кечирилә билмәз. —61.
- ⁶⁴ РСДФП МК үзвү Л. Б. Красинин харицлә Русија арасында
гејри-легал дашымалары тә'мин етмәк барәдә с.-д. В. Л. Копп

- (Сүртук илэ бағладығы мугавилэдэн сөһбэт кедир. Бу мугавилэ эсасында В. Л. Копп нәинки Русија илэ бүтүн гејри-легал элагэләри өз инһисарына алмаға, һәм дә болшевикләр дә олан әмлакын вә әдәбијјатын бир һиссәсини әлэ кечирмәјә чалышырды. —62.
- ⁶⁵ Орјол-Брјанск комитәси РСДФП III гурултајы һаггында мә'рузәни динләјиб «өзүиүн бу вә ја дикәр мөвгедә дурмағыны мүмкүн һесаб етмәмиш» вә гурултајда тәмсил олунмамыш «азлыға» «партија илэ бирләшмәји» төвсијә етмишди. Һәм дә билдирмишди ки, «өзүнүн ингилаби иш апардығы рајонда о «азлыгдан» вә «чохлугдан» олан јолдашлары ваһид Рус. сос.-дем. фәһ. партијасынын үзвләри сајарағ, онларын арасында фәрг гојмајачағдыр». —62.
- ⁶⁶ «Лушин мәктубу» — «III гурултаја нүмајәндәләрә ачығ мәктуб». Константин Серкејевич (Н. В. Дорошенко) «Лушин мәктубу»ну имзаладығына көрә Петербург комитәсиндә ишләмәкдән кәнар едилмишди. Ленинин ајдынлашдырмасындан сонра о, јенидән ишә чәлб олунмушду. —64.
- ⁶⁷ «Гаракүруһчу әдәбијјат» — Костровун (Ној Жорданијанын) әввәлчә «Социал-Демократ»ын (күрчү меншевикләринин органы) 1—3-чү №-ләриндә дәрч олунмуш, сонра исә «Чохлуг» јахуд «азлыг»?» мәчмүәсинин нәшр етдији мәғаләләр. —64.
- ⁶⁸ «Дневник Социал-Демократа»нын 2-чи №-синдә (август 1905-чи ил) К. В. Плехановун «Достларла јазышмадан сечилмиш јерләр («Пролетарий» гәзетинин редаксиясына мәктуб)» мәғаләси дәрч олунмушду; бурада мүәллиф В. И. Ленинин «Мүвәггәти ингилаби һөкүмәт һаггында. Биринчи мәғалә. Плехановун тарихи мә'луматы» мәғаләсинә (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 10-чу чилд, сәһ. 241—255) чаваб верир, Ленини вә болшевикләри бланкизмдә тәгсирләндирирди. —65.
- ⁶⁹ В. И. Ленин «Фәһлә синфи вә ингилаб» мөвзусунда китабчанын планыны ишләјиб һазырламышды (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 11-чи чилд, сәһ. 442—443), лакин бу мөвзуда китабча јазылмамышды. —65.
- ⁷⁰ Булыкин думасы һаггында манифест 1905-чи ил августун 6 (19)-да дәрч олунмушду. Августун 29 (16)-да «Пролетарий»дә В. И. Ленинин бу барәдә мәғаләси — ««Чарын халгла вә халгын чарла бирләшмәси»» (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 11-чи чилд, сәһ. 196—205) чап едилмишди. —65.
- ⁷¹ Русија сосиал-демократ тәшкилатларынын конфрансы 1905-чи ил сентјабрын 7—9-да (20—22-дә) Ригада олмушдур. Онун ишиндә РСДФП МК-нын, меншевикләрин Тәшкилат комиссиясынын, Бундун, Латыш сосиал-демократиясынын, Полша вә

Литва социал-демократийасынын, Украина ингилаби парти-
ясынын нүмајэндэлери иштирак едирди. Конфранс Булыкин
думасыны фәал сурәтдә бојкот етмәк барәдә болшевик так-
тикасыны бәјәнди. В. И. Ленин «Сијаси группашманын илк
јекунлары» вә «Мәғлуб олмушларын шивәни» мәгаләләриндә
(бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 12-чи чилд, сәһ. 7—16 вә 17—19)
конфрансын гәрарларына гијмәт вермишди. Меншевикләр
конфрансын гәтнамәләрнин имзаламагдан бојун гачырды-
лар. —71.

72 «*Последние Известия*» — Бундун Харичи комитәсинин бүл-
летени; 1901—1906-чы илләрдә Лондонда вә Ченеврәдә нәшр
олунмушду.

Ленин «Өзбашына јаранмаг нәзәријјәси» мәгаләсиндә
(бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 11-чи чилд, сәһ. 251—257) Бун-
дун мөвгәјини тәнгид етмишди. —72.

73 «*Ермәни социал-демократ федерасијасы*» — 1903-чү илдә,
РСДФП II гурултајындан аз сонра јаранмыш вә өзүнү ер-
мәни пролетариатынын јеканә нүмајәндәси е'лан едән мил-
ләтчи тәшкилат; бундчулар кими, партијанын јалныз федера-
тив принципә көрә гурулмасыны гәбул едирди. —72.

74 «*Летучие листки Центрального Комитета РСДФП*» — гејри-
вахташыры чыхырды вә партијанын III гурултајынын гәрар-
ларына ујғуи олараг чари тактика вә тәшкилат мәсәләләрнин
ајдынлашдырылмасына һәср едилирди. Чәми дөрд нөмрәси
чыхмышды. 1 №-ли «Листок» 1905-чин илин ијунунда партија-
нын Петербург комитәсинин мәтбәәсиндә чап едилмиш вә
ијулда партијанын Москва комитәси тәрәфиндән натамам шә-
килдә тәкрар чап олунмушду. 2 №-ли (ијунун 24-дә) вә 3 №-
ли (ијулун 22-дә) вәрәгәләр һектографда, 4 №-ли вәрәгә
(1905-чи ил августун ахырлары — сентјабрын әввәлләриндә)
мимеографда чап едилмишдир.

«*Рабочий*» — популар гејри-легал социал-демократ гәзети;
партијанын III гурултајынын гәрары илә 1905-чи илин ав-
густ — октјабрында РСДФП Мәркәзи Комитәси тәрәфиндән
Москвада нәшр едилмишди; гәзетин фактики редактору
А. А. Богданов иди. —73.

75 Франсыз социалист гәзети «*Le Socialiste*»нин 11-чи №-синдә
меншевик «Искра»сынын чап олунмуш мә'луматы партија-
нын јерли тәшкилаларынын РСДФП III гурултајына мүнәси-
бәтинә аид иди. «Искра» билдирди ки, куја гурултајы
РСДФП-нин 2000—2500 фәһләни бирләшдирән јалныз сәккиз
тәшкилаты (Твер, Тула, Иваново-Вознесенск, Јарославл, Кост-
рома, Орјол, Курск вә Минск) гануни һесаб етмишди;
«Искра»нын иддиасына көрә, 25 тәшкилат гурултајы гәбул
етмәмиш, дөрд тәшкилатда гурултајы азлыг гәбул етмиш,
догғуз тәшкилатын гурултаја мүнәсибәти мүүјјән олунмамыш-

дыр. «Искра» бу јалан мѣлуматла рус мѣтбуатында чыхыш етмѣдијиндѣн, Ленин 1905-чи ил ијулун 26-да (13-дѣ) «Пролетарий»-нин 9-чу №-синдѣ «Le Socialiste» гѣзетиндѣки мѣгалѣнин там тѣрчмѣсини, она ѳзүнүн кириш вѣ јекун мѣтнлѣриши јазараг, «Бизим Хлестаковлар» башлыгы илѣ вермишди. РСДФП III гурултајыны куја «гѣбул етмѣмиш» РСДФП комитѣлѣри хаггында мѣлуматда кѣстѣрилѣн статистика мѣлуматлара Ленин хѣмчинин 1905-чи ил сентјабрын 5-дѣ (августун 23-дѣ) «Пролетарий»-нин 15-чи №-синдѣ дѣрч олунмуш «Бизим партија пшлѣримиз хаггында бѣјнѣлхалг соснал-демократијаја мѣлумат» мѣгалѣсиндѣ гијмѣг вермишдир (бах: ѳсѣрлѣри, 5-чи нѣшри, 11-чи чилд, сѣл. 231—232). —74.

76 «Заря» — марксист елми-спјаси журнал, 1901—1902-чи ил-лѣрдѣ «Искра» редаксијасы тѣрѣфиндѣн Штутгартда легал нѣшр олунмушду; дѣрд нѣмрѣси чыхмышды; бѣшпичи нѣмрѣси хазырланмыш, лакин нѣшр едилмѣмишди. —76.

77 Мѣркѣзи Комитѣнин 1905-чи ил 24 август (6 сентјабр) тарихли мѣктубуну МК-нын ѳч ѳзвѣ (А. А. Богданов, Д. С. Постоловски вѣ Л. Б. Краси) имзаламышды. Бу, В. И. Ленинин 1905-чи ил 1 (14) август тарихли мѣктубуна (бах: бу чилд, сѣл. 61—62) ѳаваб иди. —77.

78 МК-нын гѣтнамѣси 1905-чи ил октјабрын 3-дѣ (сентјабрын 20-дѣ) «Пролетарий» гѣзетинин 19-чу №-синдѣ «Мѣркѣзи Комитѣ Дѣвлѣт думасы хаггында» башлыгы илѣ дѣрч олунмушду. —77.

79 Ленин биркѣ спјаси чыхыш тѣшкил етмѣк хаггында мѣсѣлѣјѣ даир Николајевдѣ болшевиклѣрлѣ меншевиклѣр арасындакы сазыши нѣзѣрдѣ тутурду. Ёр ики комитѣ «Николајев шѣлѣри соснал-демократларыны бирлѣшмиш тѣшкилаты» адландырылан комисијаја нѣмајѣндѣлѣр ајырмышды. Комиссијаын вѣзифѣси биркѣ чыхышын планыны ишлѣјиб хазырламаг вѣ бунунла бағлы тѣшвигат иши иди. Чыхышын хазырланмасыны тѣмин етмѣк ѳчүн комисија технику групп, пул комисијасы вѣ дѣјѣш дружиныс јаратмышды.

Бу сазыш хаггында Николајевдѣн кѣндѣрилмиш корреспондѣнсија 1905-чи ил ијулун 26-да (13-дѣ) «Пролетарий»-нин 9-чу №-синдѣ «Партијадан» шѣбѣсиндѣ дѣрч олунмушду. —80.

80 1905-чи илин икинчи јарысында РСДФП Одѣсса комитѣсинин катнби ишлѣјѣн С. И. Гусев В. И. Ленинѣ 1905-чи ил ингплабында болшевиклѣрин тактикасы хаггында јазыр, Одѣсса комитѣсинин кѣтлѣлѣр ичѣрисиндѣ апардыгы изаһат иши барѣдѣ мѣлумат верир, меншевиклѣрин Чѣневрѣ конфрансынын гѣрарларыны тѣнгид едирди. С. И. Гусевин мѣктубундан парчалар В. И. Ленинин јаздыгы редаксија кириши илѣ октјабрын

10-да (сентябры 27-дэ) «Пролетарий»-ийн 20-ийн №-сіндэ чан олуимушду (бах: Эсэрлэри, 5-ийн нэшир, 11-ийн чилд, сэл. 338). —82.

- 81 Марија Малых (Еделман) нэширйжаты илэ мугавилэ, бу нэширйжатын Ленине онун бир сыра эсэрини вэ дикэр болшевик эдэбийжатыларыш эсэрлэрини нэшир етмэк тэклифи илэ мұра-чигэ етмэсилэ элагэдар ишлэниб назырланмышды.

М. А. Малыхла мугавилэ хэјата кечмэди, белэ ки, еши вахтда Петербургда РСДФП МК К. П. Пјатнитски вэ А. М. Горкинин тэшкил етдиклэри «Знаније» нэширйжаты илэ данышыглара башламыш, П. П. Румјантсев хэмийн мэктуба чавабында В. И. Ленине бу барэдэ мэлумат вермишди. «Знаније» нэширйжаты нэздиндэ В. И. Ленин, А. В. Луначарски, В. В. Воровски, М. С. Олмински, А. А. Богданов, В. А. Базаров, П. П. Румјантсевдэн ибарэт редаксия комитэси јаратмаг нэзэрдэ тутулурду; комитэ мұаллифлэр чэлбэ етмэли, партија програмы вэ үмумийжэтлэ соснал емлэр мэсэлэлэринэ даир тематиканы мұэјјэилэшдирмэли, бүтүн нэширлэри редактэ етмэли иди вэ с. Нэширйжат кэлирин хејли хиссэсини партија-ја вермэји өндэсинэ кетүрүрдү вэ имкан дүшэн кими өзүнү партија нэширйжаты елан етмэли иди. Румјантсев Лениндэн «Знаније» илэ мугавилэ багламаға ичазэ истэмешди. Октябры 2 (15)-дэ Ленин телеграфла өзүнү разылығыны билдирмишди (бах: бу чилд, сэл. 104). «Знаније» нэширйжаты илэ мугавилэни 1905-ийн ил октябры 21 (8)-дэ Л. Б. Красин вэ И. П. Румјантсев дэ имзаламышдылар. —84.

- 82 РСДФП-ийн бирлэшдирмэк мэгсэдилэ БСБ-ийн тэклиф етдији конфранс наггында Ленинин БСБ-јэ 1905-ийн ил 16 сентябр тарихли мэктубуна бах (бу чилд, сэл. 81—82). —84.

- 83 РСДФП МК 1905-ийн ил 3 (16) октябр тарихли мэктубунда Ленине мэлумат верирди ки, МК конфранса нұмајэндэлији В. И. Ленине, Ф. В. Ленгникэ вэ П. П. Румјантсевэ хэвалэ етмишди. Ленин 1905-ийн ил октябры 14 (27)-дэ бу барэдэ БСБ-јэ хэбэр вермишди (бах: бу чилд, сэл. 114—115). —84.

- 84 А. А. Богдановун «Партија тэшкилатынын эсаслары» мэгалэси «Пролетарий»дэ дэрчэ олунамашды. —85.

- 85 Сөлхбэт В. И. Ленинин РСДФП МК-нын ичласында иштирак етмэк үчүн Финландијаја кетмэси барэдэди; 17 (30) октябр тарихли мэктубда она Стокхолмда көрүш јеринин үнваны хэбэр верилмишди. —89.

- 86 БСБ-дэ нұмајэндэликдэн сөлхбэт кедирди. РСДФП МК-нын гарары илэ нұмајэндэлик Ленине хэвалэ олуимушду (бах: бу чилд, сэл. 111—112). —89.

- ⁸⁷ В. И. Ленин нэширлаларла мугавилэлэр хаггында 1905-чи ил октябрын 11-дэ (сентябрын 28-дэ) РСДФП МК үзвү И. П. Румянцевдэн атрафлы мэктуб алмышды. —89.
- ⁸⁸ М. А. Рейснер 1905-чи ил октябрын 3-дэ Берлиндэн жаздыгы мэктубунда ашагыдакы шэртлэрлэ либералларла «компромисэ кэлмэйн» планыны ирэли сүрмүшдү: онлар Думаја нэрхансы бир сечкилэрдэн имтина едир вэ дэрнал башга партижаларла бирликдэ үмүми, бэрабэр, бирбаша вэ кизли сечки нугугу эсасында Мүэссислэр мэхлисинэ сечкилэр тэшкил едирлэр. —91.
- ⁸⁹ М. А. Рейснерин В. В. Воровски илэ көрүшү нэзэрдэ тутулур. Воровски 1905-чи ил октябрын 7-дэ Ленинэ нэми көрүш хаггында атрафлы жазмышды. Мэктубда дежилрди ки, Рейснер октябрын ахырларында Ченеврэде Думаны фээл божкот етмэк тэрэфдарларынын нэмысынын (болшевиклэрин, бундчуларын, латыш вэ Полша социал-демократларынын) конфрансыны, сонра исэ социалист-ингилабчыларын, Полша социалист партијасынын вэ фин социал-демократларынын нүмајэндэлэри илэ биркэ конфрансын тэшкилини тэклиф етди. Бундан элавэ, Рейснер Алманијада легал филантроп комитэ јаратмаг планы ирэли сүрэрэк, бу ад алтында РСДФП МК үчүн силаһлы үсјана вэсаит топламагы нэзэрдэ тутурду. —92.
- ⁹⁰ Ингилаби мэгсэдлэр үчүн силаһ апаран «John Grafton» («Чон Графтон») пароходу 1905-чи ил августун 26-да (сентябрын 8-дэ) Финландија саһиллэриндэ саја отурмушду. Силаһын бир һиссэси саһилэ чыхарылмыш, бундан сонра команда һејәти пароходу партлатмышды. —93.
- ⁹¹ Мэктубун мэхз кимэ көндэрилдијини мүэјјәнләшдирмэк мүмкүн олмамышды. Таврија губернијасында ишлэјән болшевиклэрлэ јазышмаг Ленин үчүн бөјүк мараг доғурурду, чүнки орада кэндли һэрэкаты кениш вүс'эт алмышды вэ чар һөкумэти кэндлилэрэ вэхшичэсинэ диван тутурду, бу, Ленинин јаздыгы кими, «өлүм-дирим мүбаризэси»нин башландығыны көстэрирди. В. И. Ленинин «Рус чары өз халгындан горунмаг үчүн Түркија султанындан јардым истэјир» мэгалэсинэ бах (Әсэрлэри, 5-чи нэшир, 10-чу чилд, сәһ. 366—371). —96.
- ⁹² А. В. Луначарскинин, көрүнүр, В. И. Ленинин көстәрдији јендэн ишлэмэдэн сонра 1905-чи ил ноябрын 16-да (3-дэ) «Пролетарий»нин 25-чи №-синдэ «Парламент вэ онун әһәмијјәти» башлығы илэ чап олунмуш мэгалэсиндэн сөһбөт кедир. —96.
- ⁹³ *Москва һадисэлэри* — Москва фәһлэлэринин башланмыш тәтил вэ нүмајиштэри; Ленин «Москвада сијаси тәтил

вэ күчэ мүбаризэси» вэ «Москва һадисэлэринин дэрслэри» мэгалэлэрини (бах: Эсэрлэри, 5-чи нэшри, 11-чи чилд, сәһ. 374—383 вэ 407—417) бунлара һэср етмишди. Тә'тил һәрәкаты Петербурга кечмиш, сонра исә бүтүн Русијаны үмуми сијаси тә'тил бүрүмүшдү (В. И. Ленинин «Үмумрусија сијаси тә'ти-ли» мэгалэсинә бах, Эсэрлэри, 5-чи нэшри, 12-чи чилд, сәһ. 1—4). —97.

⁹⁴ «Московские Ведомости» — эн көһиә рус гәзетләриндән бири; 1905-чи илдән гаракурһчуларын башлыча органларындан бири. —97.

⁹⁵ Ленин «Нә етмәли?» эсәриндә («Енkelc нәзәри мүбаризәнин әһәмијјәти һаггында» бөлмәсиндә) «Алманијада кәндли мүһарибәси» китабчасынын өзүнүн тәрчүмә едиб ситат кәтирдийи мүгәддимәсинә истинад едир (бах: Эсэрлэри, 5-чи нэшри, 6-чы чилд, сәһ. 28—30). —100.

⁹⁶ «Кәнд јохсулларына» китабчасынын легал нәшринә һазырлыгдан сәһбәт кедир. Китабча 1905-чи илин ахырларында Петербургда «Молот» нәшријјатында «Кәндиң еһтијачлары (Кәнд јохсулларына)» ады илә чыхмышды; 1906-чы илдә иккинчи легал нәшри чыхмышды (биринчи нәшрин матритсасындан). Китабчанын легал нәшри үчүн мәтһи ингилабын јүксәлиши илә јаранмыш јени шәраитә ујғун олараг Ленин тәрәфиндән һазырланмышды. (Әтрафлы сурәтдә бах: Эсэрлэри, 5-чи нәшри, 7-чи чилд, сәһ. 141—224).

Мәктубун мәтһиндә хатырлананлар: Петров — М. Малых нәшријјаты; Белов — «Молот» нәшријјаты; Нолин — «Знаније» нәшријјаты. —104.

⁹⁷ «Рабочий»нин 2-чи №-синдәки «Фәһләләрә мәктуб. II» башлыглы фелјетон «Третиј» тәхәллүсү илә имзаланмышды; онун мүәллифинин ким олмасы мүәјјәнләшдирилмәмишди. —106.

⁹⁸ Ченеврәдә мәтбәә саһибһи Шолтсла олан иш — онуи мәтбәәсиндә А. М. Горкинин «Күнәшин өвладлары» пјесини чап етмәк һаггында мүгавиләнин шәртләринә әмәл олунмамасыдыр. Пјесин нәшрини 1905-чи илин сентјабрында харичдә әсасы гојулмуш сосиал-демократ нәшријјаты «Демос» башламышды. «Демос»ун редаксиясына И. П. Ладыжников, Ј. Д. Стасова, В. Д. Бонч-Брујевич вэ Р. П. Аврамов дахил идиләр.

А. М. Горкинин пјеси партија мәтбәәсиндә јығылырды вэ шриффт чатышмадығындан ләнкимишди; наборун чап үчүн Шолтсын мәтбәәсинә верилмә вахтына әмәл олунмадығындан о, иддиа галдырагаг зәрәрин өдәнилмәсини тәләб етмишди.

И. П. Ладыжниковун дедијинә көрә, Шолтс мүәјјән мәбләғ пул верилдијинә көрә иш мәһкәмәјә кедиб чыхмамышды. —106.

⁹⁹ Тэсэррүфат комиссијасы «техника» дејилэн бүтүн саһэлэри алагэлэндирмэк мэгсэдилэ, һәмчинин мүһәһир болшевиклэр Русијага гајыдаркән харичдәки бүтүн ишлэри мүтәшәккил гајдада гуртармагдан өтрү јарадылмышды. 1905-чи ил нојабрын әввәлләриндә Ленин Русијага јола дүшдүкдән сонра Тэсэррүфат комиссијасы ишлэрин ләғвини кечирмиш, китабхананы вә партија архивини Стокһолма, Брантингин адына јолламыш, бунлар бир мүддәт Халг евиндә сахланмышды (бах: бу чилд, сәһ. 128). —108.

¹⁰⁰ Г. Д. Лејтејзен Франса бирләшмиш социалист партијасынын 1905-чи ил октябрын 29-да Шалонда ачылан биринчи конгресиндә иштирак етмишди. Ингилаби Русија пролетариаты илә һәмрәјлик әламәти олараг о, рәјасәт һејәтинә дахыл едилмиш вә топлашанларын јекдил алгышлары алтында орада өз јерини тутмушду. «Пролетарий»нин тәбрик телеграммынын охунмасы разылыгла гаршыланмышды. Конгрес П. Лафаргын тәклиф етдији рус ингилабы илә һәмрәјлик гәтнамәсини гәбул етди; гәтнамәнин јекун һиссәсиндә дејилирди: конгрес «чаризми, Авропа иртичасынын бу нәһәнк галасыны девириб, капиталист мүлкијјәтини миллиләшдирмэк вә Русијанын (дөвләт) ифласыны елан етмэк васитәсилә Русијада фәһләләри азад едәчәк вә сонра Авропада социал ингилаба сәбәб олачаг ингилабын јахынлашан тәнтәнәсини руһ јүксәклији илә алгышлајыр». —111.

¹⁰¹ А. А. Богданов 14—16 (1—3) октябр тарихли мәктубунда РСДФП МК-нын Петербург үзвләри адындан Ленинә јазырды: «Орловски бу рол үчүн ујғун кәлмир, ону Плехановла бир сырада ирәли сүрмәк олмаз... Биз һесаб едирик ки, бу ролу Сиз өз үзәринизә көтүрмәлисиниз... Биз, Сизин нүмәјәндә олмағынызы *тә'кид* едирик». —111.

¹⁰² Конспирасија мэгсәдилә јазышмада шәрти олараг Берлин Одесса, Көнигсберг исә Варшава адланмалы иди. В. И. Ленинин 1905-чи ил 5 октябр тарихли мәктубунда олдуғу кими (бу чилд, сәһ. 92—94), ашағыда сәһбәт Ленинин иштиракы илә МК вә МО үзвләринин үмуми јығынчағындан кедир. —111.

¹⁰³ «Новая Жизнь» — илк легал болшевик гәзети; 1905-чи ил октябрын 27-дән (нојабрын 9-дан) декабрын 3 (16)-дәк Петербургда күндәлик чыхмышды. Гәзетин рәсми редактор-нашири шаир Н. М. Мински, нашири М. Ф. Андрејева сајылырды. Нојабрын әввәлләриндә В. И. Ленинин мүһачирәтдән Петербурга кәлмәси илә гәзет билаваситә онун рәһбәрлији алтында чыхмаға башлады. Редаксијанын вә әмәкдашларын тәркиби дәјишилди. «Новая Жизнь» әслиндә РСДФП-нин Мәркәзи Органы иди. В. В. Воровски, А. В. Луначарски, В. Д. Бонч-Брујевич, М. С. Олмински вә башгалары гәзетин јахын әмәк-

дашлары идиләр. «Новая Жизнь»дә фәал иштирак едән А. М. Горки һәм дә гәзетә бөйүк мадди ярдым көстәрирди.

«Новая Жизнь» чохлу тәғибләре мәруз галмышды. Декабрын 2-дә 27-чи нөмрәси чапдан чыхдыдан сонра чар һөкумәти гәзети бағлады. Сонунчу, 28-чи нөмрәси гејри-легал чыхмышды. —115.

104 Сон күнләрин һадисәләри — 1905-чи илин октябрында Русијада үмуми сийәси тәтил. —116.

105 К. В. Плехановун бу мәктуба чаваб вериб-вермәдигини мүәјјәнләшдирмәк мүмкүн олмамашды. Көрүнүр, «Дневник Социал-Демократа»нын 3-чү №-синдә «Новая Жизнь» башлығы илә верилмиш кичик мәгалә онун чавабы олмушду; мәгаләдә К. В. Плеханов В. И. Ленини «емпириомонистлар» вә «декадентларла» бирликдә гәзетдә иштиракына көрә принципсизликдә тәгсирләндирди. —120.

106 Партијаны бирләшдирмәк мәгсәдилә болшевикләрин вә меншевикләрин гурултајларынын чағырылмасы һаггында Ленин «Редаксиядан» гејдиндә јазмышды (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 11-чи чилд, сәһ. 328—329); гејд РСДФП МК вә меншевикләрин Тәшкилат комиссијасы нүмајәндәләринин үчүнчү мүшавирәсинин протоколу дәрч олунаркән МК-нын бу протокола шәрһи илә бирликдә чап едилмишди. Бүтүн материаллар «Партијанын бирләшмәси мәсәләсинә даир» үмуми башлығы илә кетмишди. —121.

107 Франса социалист партијасынын конгреси заманы Г. Д. Лејтејзен Шалонда Бракке-Деруссо, П. Лафарг вә Ж. Кеддән мүсәһибә алмышды. Рус социал-демократларынын мүвәггәти ингилаби һөкумәтдә иштиракына онларын мүнәсибәти һаггында әсас суала чавабларында һамы билдирмишди ки, бу чүр иштиракы вәчиб сәјырлар.

Онларын чаваблары 1905-чи ил нојабрын 25 (12)-дә «Пролетарий»нин 26-чы №-синдә «Кедистлар вә рус социал-демократларынын мүвәггәти ингилаби һөкумәтдә иштиракы» башлығы илә кичик мәгаләдә там шәкилдә чап едилмишди. —122.

108 В. И. Ленинин, һаггында Г. А. Куклинә јаздығы пакетдә Александр Илич Улјановун сәнәдләри, о чүмләдән онун һәбсханада чәкилмиш фото портретләри сахланырды.

Бу портретлар һазырда Сов.ИҚП МК јанында Марксизм-Ленинизм Институтунун Мәркәзи партија архивиндә сахланыр. —123.

109 А. И. Улјановун сәнәдләри һаггында Г. А. Куклинлә кимин сәһбәт етдигини мүәјјәнләшдирмәк мүмкүн олмамашды. —123.

110 «L'Humanité»нин мүхбири Е. Авенара мәктуб бу мүнәсибәтлә јазылмышды: 1907-чи ил февралын 17-дә (мартын 2-дә)

В. И. Лениндэн «Сечки кампанијасында РСДФП-нийн тактикасы» мөвзусунда мүсаһибэ алан Е. Авенар язынын мәтнини бахмаг үчүн Ленинэ көндөрмишди.

«L'Humanité»дә дәрч олунмуш мүсаһибәнийн мәтниндә көрүндүү кими, мүхбир Ленинийн дүзәлиш вә гејдләрини дегиглији илә нәзәрә алмышдыр. (бах: Эсәрләри, 5-чи нәшри, 15-чи чилд, сәһ. 13—20). —124.

¹¹¹ Ленин вә Мешковски (И. П. Голденберг) Штутгартда Бејнәлхалг социалист конгресинин (18—24 август 1907-чи ил) нүмајәндәләри олмушлар. Көрүнүр, мәктуб Берлиндә јазылмышды. —125.

¹¹² А. М. Горки Штутгарт конгресиндә иштирак етмәмишди. —125.

¹¹³ «Р.», «Радуга» — 1907-чи илин ијунундан 1908-чи илин февралынадәк Ченеврәдә чыхан ајлыг әдәби, елми вә сијаси журнал. Журналда А. М. Горки, Н. А. Семашко, М. Г. Схакәја, А. В. Луначарски, Б. М. Кнунјантс, А. А. Богданов вә башгалары әмәкдашлыг едирдиләр. Ола билсин, Ленин II Интернационалын Штутгарт конгреси заманы болшевик нүмајәндә һеј'әтинә дахил олан Б. М. Кнунјантсәла вә конгресдә иштирак едән Н. А. Семашко илә сәһбәт етмишди. —126.

¹¹⁴ Ленин мәктубун көндәрилдији үнваны вә тарихи көстәрмәмишдир. Үнван саһиби јалныз К. Ј. Брантинг ола биләрди; Ленин Русијаја јола дүшәндән сонра тәркибиндә Ј. Д. Стасова, И. П. Ладыжников вә Р. П. Аврамов олан Ченеврәдә галмыш комиссија 1905-чи илин декабрында болшевик партијасынын китабханасыны вә архивини онун адына көндөрмишди. —128.

¹¹⁵ Н. К. Крупскајанын 1907-чи ил 5 (18) октябр тарихли мәктубундан көрүндүү кими, И. П. Ладыжников васитәсилә Берлинә көндәрилмиш мәктубу тәгдим едән гадын 1907-чи илин октябрында харичдә олан А. И. Улјанова-Јелизарова олмушдур. Она Стокһолмдан Ленинә болшевик гәзетләри («Искра»)нын там комплектини, «Вперед» вә «Пролетарий»нин 1905-чи илдә чыхмыш ајры-ајры нөмрәләрини) көндөрмәк тапшырылмышды, белә кн, Ленинийн һәмийн гәзетләрдәки мәгаләләри онун о вахт һазырламагда олдуғу илк, үччилдлик эсәрләри күллийјатынын үчүнчү чилдини тәшкил етмәли йди. —128.

¹¹⁶ А. В. Луначарскинийн (Воиновун) партијанын һәмкарлар иттифагларына мүнәсибәти һаггында китабчасы нәзәрдә тутулур; китабча һәмийн мәсәләнийн II Интернационалын VII, Штутгарт конгресиндә музакирәси илә әлағәдар јазылмышды. А. В. Луначарски болшевикләрин нүмајәндәси сифәтилә Русија нүмајәндә һеј'әти тәркибиндә конгресдә иштирак етмиш, «Сијаси

партијаларла һәмкарлар иттифаглары арасында гаршылыгы мүнәсибәтләр» һаггында мәсәләжә даир гәтнамә һазырлајан комиссияја дахил олмушду.

1908-чи илдә писләшмиш сензура шәраити илә әлагәдар А. В. Луначарскинин китабчасы чап едилмәмишди. Ленинин китабчаја јаздыгы мүгәддимә үчүн бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 16-чы чилд, сәһ. 196—204. —129.

117 Алманија сосиал-демократ партијасынын 1907-чи ил сентјабрын 15—21-дә олмуш Ессен гурултајы нәзәрдә тутулур; гурултајда А. Бебел Г. Носкенин шовинист мөвгејини вә Штутгарт конгресиндә алман нүмајәндә һеј'әтинин һәрәкәтләрини писләјән К. Либкнехт әлејһинә, һәмчинин конгресдә сосиал-шовинистләр вә сосиал-империалистләр әлејһинә мүбаризә «методларына» көрә Р. Лүксембургун вә бүтүн алман соллары әлејһинә (јә'ни онларын болшевикләрлә блокуна көрә) чыхмышды. —129.

118 «Зарнитсы» — легал болшевик мәчмуәси, 1907-чи илдә Петербургда чыхмышды. —130.

119 Петербургда М. С. Кедровун рәһбәрлик етдији «Зерно» китаб нәшријјаты В. И. Ленинин әсәрләринин илк, үччилдлик сечилмиш әсәрләрини «12 ил әрзиндә» үмуми ад алтында бурахмаға башламышды. Нәшри нәзәрдә тутулан үч чилддән јалныз биринчи чилди вә икинчи чилдин бир һиссәсини бурахмаг мүмкүн олду. Столыпин иртичасы шәраитиндә чәза тәдбирләринин вә сензура тә'гибләринин күчләнмәси нәшрин һәјата кечмәсинә мане олду (әтрафлы мә'лумат үчүн бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 16-чы чилд, сәһ. 569—570). —131.

120 Мәктуб, көрүнүр, болшевикләрин Русија илә әләгә сахлама-сына көмәк едән К. Ј. Брантингә јазылмышды. —132.

121 В. И. Ленин партијанын Лондон гурултајындан гајытдыгдан сонра Финландијада Петербургун јахынлығында јашајырды. Башланмыш һәбсләрлә әлагәдар Болшевик Мәркәзи «Пролетарий» гәзетинин нәшрини Финландијадан харичә көчүрмәји гәрара алды. Бунунла әлагәдар Ленинә, һәмчинин А. А. Богданова вә И. Ф. Дубровинскијә Исвечрәјә кетмәк тапшырылмышды. Ленин 1907-чи илин декабрында Финландијадан јола дүшдү, бир нечә күн Стокһолмда галараг Н. К. Крупскајаны көзләди, үч күн Берлиндә галды вә 1908-чи ил јанварын 7-дә Ченеврәјә кәлди. —133.

122 «Пролетарий»нин мәтбәәсини вә экспедисијасыны идарә етмәкдән сөһбәт кедир. —133.

123 Берлиндәки һәбсләр 1907-чи ил ијунун 13-дә Тифлиسدә экспроприасија едилмиш пулларын дәјишдирилмәси илә әлагәдар иди. Пулларын экспроприасија едилмәсинин тәшкилатчысы

Камо (Тер-Петросян) вә онун бүтүн иштиракчылары кизләнә билмишләр. Лакин чар һөкүмәти експроприасија заманы элә кечирилмиш 500 манатлыг кредит билетләринин серија вә нөмрәләрини полисә вә харичә хәбәр вермишди; 1907-чи илин декабрында ејни вахтда Берлиндә, Мүнхейдә, Парисдә, Копенһакендә, Стокһолмда, Ченеврәдә бу билетләри дәјишдирән шәхсләр һәбс едилмишдиләр. 1907-чи илин нојабрында Берлиндә сатгын Ј. А. Житомирскинин элә вердији Тифлис експроприасијасынын тәшкилатчысы һәбс олунду. Камонун шәхсијјәтини мүәјјәнләшдирән Русија һөкүмәти онун чинајәткар кими чар һөкүмәтинә верилмәсинә наил олду. Тифлис експроприасијасынын иштиракчыларыны ахтармаг үчүн Парис, Мүнхен, Ченеврә, Стокһолмун социал-демократ колонија-ларында һәбсләр кечирилмишди. —133.

¹²⁴ Думанын 104 депутатынын лајинәсини II Дөвләт думасы аграр комиссијасынын үзвү, есерләр фраксијасындан әсас мәрузәчи И. Н. Мушенко вермишди. Лајинә рус дилиндә «2-чи чағырыш Дөвләт думасынын Үмуми йығынчагына дахил олмуш материаллар» мәчмуәсиндә (1907, сәһ. 486—491) дәрч олунмушду. —134.

¹²⁵ А. М. Горки 1907-чи илин октябр-декабрында Италијада сәјаһәтдә олмушдур. Флоренсијада о, А. В. Луначарски плә таныш олмушдур. —135.

¹²⁶ В. И. Ленинин «12 ил әрзиндә» мәчмуәсинин биринчи чилдиндән сөһбәт кедир. Чилд 1907-чи илин нојабрында (үз габыгында 1908-чи ил көстәрилмишдир) Петербургда нәшр едилмишди. ««12 ил әрзиндә» мәчмуәсинә мүгәддимә» үчүн бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 16-чы чилд, сәһ. 101—120. —135.

¹²⁷ Ленин К. В. Плехановун 1907-чи илдә «Современный Мир»ин 11-чи вә 12-чи №-ләриндә чап олунмуш «Синдикализм нәзәријјәси вә практикасынын тәнгиди» мәгаләсини нәзәрдә тутур; мәгаләдә К. В. Плеханов сүбут етмәјә чалышырдыки, Штутгарт конгресиндә сијаси партијалар вә һәмкарлар иттифаглары арасында гаршылыгы мүнәсибәтләр һаггында мәсәләјәдаир битәрәфчиләрин бахышлары галиб кәлмишдир.

«Современный Мир» — ајлыг әдәби, елми вә сијаси журнал; 1906-чы илин октябрындан 1918-чи иләдәк Петербургда чыхмышдыр. Журналда меншевикләр јахындан иштирак едирдиләр. Болшевикләрин партијалы меншевикләрлә блоку дөврүндә «Современный Мир»дә болшевикләр дә әмәкдашлыг етмишләр. 1914-чү илдән социал-шовинистләрин органы иди. —136.

¹²⁸ РСДФП V (Лондон) гурултајы протоколларынын ики рәсинүсхәсинин харичдә сахланмыш вә сонра тапылмамыш бир нүсхәсиндән сөһбәт кедир. —138.

- 129 «Пролетарий»-нин А. М. Горки вэ М. Ф. Андрејева васитэсилэ Русијаја көндөрлмэси 1908-чи илин илк ајларында гајдаја салынмышды, лаккин полтисин тэ'гиби үзүндөн фасилэлэрлэ олурду. 1908-чи ил мајын эввэллэриндэ А. М. Горки «Avanti!»-нин редактору социалист депутат Моргарижэ хэбэр вермишди ки, «Пролетарий» гээти олан ики посылкаја Кенујада секвестр гојулмушдур вэ хашиш едирди ки, бу «гэрибэ анлашылмазлыгы» ајдынлашдырсын. А. М. Горкинин мэктубу мајын 5 (18)-дэ «Avanti!»дэ дэрч олунмушду, мајын 25-дэ исэ һәмш гээтдэ «Пролетарий»дөн секвестрин көтүрүлмэси һаггында мә'лумат верилмишди. —140.
- 130 РСДФП V (Лондон) гурултајы заманы (30 апрел — 19 мај (13 мај — 1 ијун) 1907-чи ил) партијанын малијјэ вэзијјэти сон дэрэчэ ағыр олдуғуна көрө А. М. Горки вэ Д. Ленсберинин көмэји илэ сабунбиширмэ мүэссисэлэринин салыби Чозеф Фелздэн, 1908-чи ил январын 1-дэк гајтармаг шэрти илэ, борч алынмышды. Борч вахтында гајтарылмадығындан, Фелз Инкилтэрэ с.-д. партијасынын үзвү Ф. Ротштейнэ, о да өз нөвбэсиндэ В. И. Ленинэ мүрачийэт едиб борчу хатырлатмышды. Октябр социалист ингилабындан сонра Совет һөкүмэти Л. Б. Красин васитэсилэ борчу Фелзин варислэринэ гајтарыб, Фелзин тэлэби илэ гурултајын бүтүн нүмајэндэлэринин имзалдығы борч мэктубуну кери алмышды. — 143.
- 131 Нүмајэндэлэр фраксијаларла дејил, гурултаја көндэрэн тэшкилаты көстөрмэклэ үмүми вэрэгдэ имза етмишдилэр. Фраксија мәнсубијјэтини јалныз Бундун, П вэ ЛСД вэ Спилканын нүмајэндэлэри көстөрмишдилэр. —144.
- 132 «Пролетарий»-нин харичдэ јенидэн нэшринэ башланмасы барэдэ билдириш ајрыча вэрэгэдэ бурахылмышды. Билдиришдэ нэшрин Русијадан Ченеврәјэ көчүрүлмэси һаггында, гээтин чыхма мүддэтлэри һаггында, эмәкдашларын тәркиби һаггында, абунэ шэртлэриндэн сөлһөт кедирди. —146.
- 133 А. М. Горкинин «*Мешшанлыг һаггында гејдлэри*» 1905-чи илин октябр-нојабрында болшевик «Новая Жизнь» гээтиндэ чап едилмишди. 1908-чи илин эввэллэриндэ А. М. Горки «Е'тираф» повестини јазыб гуртармышды; 1908-чи ил апрелин биринчи јарысында јаздығы мэктубундан көрүндүјү кими В. И. Ленин повестин мэмуну илэ таныш дејилди (бах: бу чилд, сәһ. 173—174). —146.
- 134 1908-чи ил февралын 2-дэ «Пролетарий» һаггында Алексинскијэ мэктубу И. Ф. Дубровински јазмышды. —148.
- 135 «*Һәјасызлыг һаггында*» мөгаләсини А. М. Горки франсыз журналы «Les Documents du Progrès» үчүн јазмышды вэ эв-

вэл «Эдэбијат тэнээзүлү» мачмуэсиндэ («Зерно» нэшријаты, Петербург; мачмуэ 1908-чи илдэ чыхмышды), сонра һамин журналын март китабчасында чап олунмушду. Мәгалэдэ аллагуручулуг характерли сәһв мүддәалар вар иди. —149.

- ¹³⁶ А. М. Горкинин Генрик Сенкевичэ 1908-чи ил 30 январ тарихли мәктубу Пруссия һөкүмәтинин Познан мүлкәдарларынын мүлкләрини зәбт етмәсинә мүнәсибәт барәдә Сенкевичин кеширдији соргу анкетинә чаваб иди.

Горкинин мәктубу һ. Сенкевичин Познан мүлкәдарларынын ири хусуси мүлкијәтини мүдафиә етмәсинә гаршы чеврилмиш ифшаедичи сәнәд олду. А. М. Горки һ. Сенкевичә јазырды ки, онун рәссамлыг истедадыны гијмәтләндирир, лакин Сенкевичин «ингилаб алову јандырмајан», веркиләри сәлигә илә өдәјән вә Пруссия ордусуна әскәр верән полјакларын «дишчә» даврашышы киими дәлилләрлә әсасландырылар II Вилһелмә апелјасијасына гаршы протест едир. Горки ахырда јазырды: «Бу сөzlәр Сизин полјак халгына мәһәббәтнинизин күчүнә шүбһә етмәјимә әсас верир».

Һ. Сенкевич анкетә 252 чавабы Парисдә ајрыча китаб һалында нәшр етмиш, М. Горкинин чавабышы китаба дахил етмәмишди. —149.

- ¹³⁷ Болшевик мачмуәләри үч ијун чеврилишиндән сонра, сензуранын тәғиби үзүндән легал гәзет вә журналларын нәшри дајандырылдыгда нәшр олунурду. 1907-чи илдә вә 1908-чи илин әввәлләриндә «Һәјатын сәси», «Зарнитсы», «1908-чи ил үчүн һамыја аид тәғвим», «Күнүн мөвзулары», «Индикә һәјат», «Заманын јениликләри һаггында» мачмуәләр чыхмышды. —150.

- ¹³⁸ Италија сосиалист партијасы сентрист чохлуғунун рәһбәри Е. Ферринин партијанын мәркәзи органы «Avanti!»ни редактәдән имтина етмәси нәзәрдә тутулур. А. В. Луначарскинин «Италија фәһлә партијасында бөһран» мәгаләси 1908-чи ил мартын 11-дә (февралын 27-дә) «Пролетарий»нин 23-чү №-синдә чап олунмушду. —153.

- ¹³⁹ В. И. Ленин, А. А. Богдановун, В. А. Базаровун, А. В. Луначарскинин вә И. И. Сквортсов-Степановун нәшријат фәалијәти мәсәләләрини, һәмчинин нәзәри мәсәләләри музакирә етмәк үчүн А. М. Горкинин тәшәббусу илә Капри адасына кәлмәләриндән сәһбәт кедир. «Гурултај» 1908-чи илин апрелиндә олмушду (И. И. Сквортсов-Степанов орада иштирак етмәмишди; о, В. И. Ленинлә көрүшмәк үчүн бир һәфтәлијә Ченеврәјә кәлмишди). Ленин 1909-чу ил 30 август тарихли «Капри мәктәбинин шакирдләринә» мәктубунда (бах: бу чилд, сәһ. 221) ону хатырладыр. —153.

- ¹⁴⁰ «Голос Социал-Демократа» — гәзет, меншевикләрин харицдәки органы; 1908-чи илин февралындан 1911-чи илин декабры-

надәк әввәлчә Ченеврәдә, сонра Парисдә чыхмышдыр. «Голос Социал-Демократа» тәсвијәчиләри ачыгча мүдафиә етдијинә көрә К. В. Плеханов 1909-чу илин мајында онун редаксијасындан чыхмышды; һәммин андан гәзет гәти олараг тәсвијәчиләрин идеја мәркәзи кими мүәјјәнләшди. —154.

- ¹⁴¹ Ленин емпириокритикләр вә емпириомонистләр групуну — Мах вә Авенариусун мүртәчә, идеалист фәлсәфәсинин тәрәфдарлары олан А. Богданову, В. Базарову, А. Луначарскини нәзәрдә тутур. —155.
- ¹⁴² Ленин А. М. Горкинип «Шәхсијјәтин позулмасы» мәгаләси һаггында јазыр; Горки мәгаләнин илк вариантыны «Гејдләр» шәклиндә «Пролетарий»дә дәрч етмәји нәзәрдә тутурду. Мәгалә «Қоллективизм фәлсәфәсинин очеркләри» мәчмүәсиндә («Знаније» нәшријјаты, СПб, 1909) чап олунмушду. —156.
- ¹⁴³ Ленин, В. Базаров, Ј. Берман, А. Луначарски, П. Јушкевич, А. Богданов, О. Келфонд вә С. Суворовун мәгаләләри чап олунмуш «Марксизм фәлсәфәсинин очеркләри» мәчмүәсинин нәзәрдә тутур. —156.
- ¹⁴⁴ «Бир аддым ирәли, ики аддым керн (Партијамызда бөһран)» китабындан (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 8-чи чилд, сәһ. 201—453) сөһбәт кедир. —159.
- ¹⁴⁵ А. Богдановун «Емпириомонизм» (М., 1904) китабы нәзәрдә тугулур. —159.
- ¹⁴⁶ А. Луначарски, В. Базаров, А. Богданов, П. Маслов, А. Финн, В. Шульјатиков, В. Фрич вә башгаларынын мәгаләләри мәчмүәси. «Реалист дүнјакөрүшүн очеркләри» 1904-чу илдә С.-Петербургда чыхмышды. Мәчмүәдә Плеханов вә Ленинин мәгаләләри чыхмамышды. —159.
- ¹⁴⁷ «Дәфтәрләр» — «Сырави марксистин фәлсәфә һаггында гејдләри» (Ленинин 1906-чы илдә А. Богдановун «Емпириомонизм» (III бурахылыш) китабы илә әлағәдар јаздығы әсәр индијәдәк тапылмамышды). —160.
- ¹⁴⁸ В. И. Ленин һәммин вахт «Материализм вә емпириокритисизм» китабыны (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 18-чи чилд) јазмаға башламышды. —161.
- ¹⁴⁹ «Пролетарий»нин «јубилеј» нөмрәси К. Марксын вәфатынын 25 иллијинә һәср олунмуш 24-чу №-си иди. А. В. Луначарски В. И. Ленинә хәбәр вермишди ки, Парис Коммунасы һаггында мәгалә јазә билмәјәчәкдир. —164.

- ¹⁵⁰ К. Һүисманс 1908-чи ил мартын 10-да чаваб вермишди ки, хазырда БСБ-нин ичласлары нэээрде тутулмур вэ онлар наггында вахтында хэбэрдарлыг етмэји вэ'д етмишди. —165.
- ¹⁵¹ Камонун (Тер-Петросжанын) тэшкил етдији Тифлис експроприасијасы заманы элэ кечирилмиш пулларын харичдэ дэјишдирилмэси барэдэ меншевиклэрин М. М. Литвинова гаршы сүрдүклэри бөһтанчы иттиһамларла элагэдар партија тэһигаты нэээрде тутулур. Л. Тышка тэһигатын биринчи мэрһэлэсиндэ тэһигат комиссијасында иштирак етмишди. Сонра тэһигаты Харичи Мэркэзи бүро апармыш вэ нөһајет, ХМБ үзвлэри конспирасијаны поздугларына көрө, РСДФП МК-нын 1908-чин ил август пленумунун гэрары илэ иш ХМБ-нин элиндэн алынмыш вэ МК-нын хүсуси комиссијасына (5 үзвдэн — болшевиклэрин, меншевиклэрин һэрэсиндэн бир нэфэр вэ милли тэшкилатларын нүмајэндэлэриндэн ибарэт) верилмишди. —168.
- ¹⁵² В. И. Ленин «Голос Социал-Демократа»нын 1—2-чи №-лэриндэ чап олунмуш «Сон гојмаг вахты дејилми?» башлыгы редаксија мөгалэсини нэээрде тутур. Мөгалэдэ Тифлис експроприасијасында элэ кечирилмиш пулларын дэјишдирилмэсини тэшкил едэн болшевиклэрин үнванына бөһтанчы иттиһамлар ирэли сүрүлүрдү. —168.
- ¹⁵³ *Харичи Мэркэзи бүро* — харичдэ РСДФП-јэ бүтүн јардым группларынын мэркэзи һәмнин вахт меншевиклэрин элиндэ иди. 1908-чин илин августунда РСДФП МК-нын пленуму харичдэ РСДФП-јэ јардым групплары, Харичи Мэркэзи бүронун вэзифэлэри вэ тэшкилат статусу наггында үмуми гэрар чыхарды. ХМБ РСДФП МК тэрэфиндэн 10 нэфэрдэн ибарэт тэркибдэ тэ'јин олунурду (о чүмлэдэн veto һүгугу илэ МК-нын бир үзвү); ХМБ-нин фэалијэти харичдэки јардым группларынын еһтијачларына хидмэт етмэк вэ РСДФП МК-нын Харичи Бүросунун үмуми партија тапшырыгларыны јеринэ јетирмэк-лэ мөһдудлашырды. —168.
- ¹⁵⁴ «*Рус ингилабынын гүјмэтлэндирилмэсинэ даир*» мөгалэси 1908-чин ил мајын 23-дэ (10-да) «Пролетарий»нин 30-чу №-синдэ чап олунмушду.
«*Przegląd Socjaldemokratyczny*» («Соснал-Демократ Ичмалы») — Полша соснал-демократларынын 1902-чин илдэн 1904-чү илэдэк вэ 1908-чин илдэн 1910-чү илэдэк Краковда нөшр едилмиш журналы. —169.
- ¹⁵⁵ Көрүнүр, М. М. Литвиновун изаһатынын протоколундан сөһбөт кедир; о, изаһатын Харичи Мэркэзи бүроја верилмэси элэјһинэ 1908-чин ил мартын 10-да РСДФП МК-ја протест көндөрмишди. РСДФП МК-нын протестэ бахачағыны күман

едэн Л. Тышка Ф. Кону хэбэрдар етмишди ки, конспирасијага эмэл етсин. —169.

¹⁵⁶ А. М. Горкинийн нэшр етмэйн нэзэрдэ тутдуу журналдан сөлхөт кедир; журналын нэшри хэжата кечмэди. —171.

¹⁵⁷ Ленинийн гыса мэктубу «Русијанын ишсиз фэһлэлэршэ бејнэлхалг јардым комитэсинин» тэшкилатчысы вэ катиби К. П. Злинченкога чаваб иди; Злинченко Комитэнин фэалијэти хаггында Н. Семашко васитэсилэ РСДФП МК-ја мэрүзэ көндөриб Ленини онун ишиндэ иштирака чөлб етмэк истэјирди.

«Русијанын ишсиз фэһлэлэринэ бејнэлхалг јардым комитэси» (Лозанна) 1906-чы илдэн мөвчүд иди вэ 1907-чи илдэ БСБ нээдиндэ тэсдиг олунмушду. —172.

¹⁵⁸ «Пролетарий»дэ А. М. Горкинийн Толстој хаггында мэгалэсичыхмады. 1927-чи илдэ ондан Толстој хаггында мэгалэ јазыб-јазмадыгы барэдэ сорушудугда, А. М. Горки демишди: «Мэн «Пролетарий» үчүн Толстој хаггында јазмышдым... Элјазмасынын нечэ адландыгы... јадымда дејил. Ола билсин белэ адланырды: «Бөјүк инсан»...». —173.

¹⁵⁹ Ленин «Карл Маркс (1818—1883)» мөчмүэсиндэ чап олунмуш «Марксизм вэ тэфтишчилик» мэгалэсини нэзэрдэ тутур; һемин мэгалэсиндэ о, мэтбуатда илк дэфэ олараг елан етмишди ки, јахын кэлэчөкдө бир сыра мэгалэдэ, јахүд ајрыча китабда «неојумчу» вэ «необеркличи» тэфтишчилэрэ—А. А. Богданова, В. А. Базарова вэ башгаларына гаршы чыхыш едөчөкдир (бах: Әсэрлэри, 5-чи нэшри, 17-чи чилд, сәһ. 17—27). —175.

¹⁶⁰ А. В. Луначарскијэ јазылмыш һемин мэктуб тапылмамышдыр; ола билсин ки, В. И. Ленин 1908-чи ил 13 феврал тарихли мэктубунда бу барэдэ хатырладыр (бах: бу чилд, сәһ. 152). —176.

¹⁶¹ 1905-чин илдэ болшевиклэрэ гошулмуш сосиал-демократ Г. А. Куклин топладыгы «Рус пролетариатынын китабханасы», һәмчинин китаб анбары вэ мэтбэәни 1905-чи илин ијулуида РСДФП МК-нын там мүлкијјэтинэ вермишди; о, бу барэдэ 1905-чи ил ијулун 10-да (ијунун 27-дэ) «Пролетарий»нин 7-чин №-синдэ чап олунмуш «Бөјанатда» хэбэр вермишди.

А. М. Горки В. И. Ленинийн хаһишинэ сәс вермиш, Русијада чыхан журнал вэ гәзетлэрин редаksiјаларына 1905—1907-чи иллэр ингилабы тарихинэ даир материаллар, мүхтәлиф јерли нәшрлэрин, хүсүсилэ күндәлик гәзетлэрин комплектлэринин вэ с. топланмасы хаггында мэктуб көндәрмишди. Горкинийн мэктубу 1908-чи илин сентјабрында бир сыра журнал вэ гәзетдә чап олупмушду. —177.

- ¹⁶² Көрүнүр, В. И. Ленин Лондона кедәркән јолүстү аз мүддәтә Брүсселдә дајанмышды; о, Лондонда Британија музејиндә «Материализм вә емпириокритисизм» китабы үзәриндә ишлә-јирдн. —178.
- ¹⁶³ А. А. Богданов вә Г. А. Алексниски Ленинә гаршы чыхыш-ларында III Дума социал-демократ фраксиясынын бурахды-ғы сәһвләри бәһанә кәтирәрәк II вә III Думалара сечкиләр заманы өзләринин думаны бојкот етмәк мөвгеләринә сонрадаи бәраәт газандырмаг истәјирдиләр.
- А. А. Богдановун 1908-чи ил ијунун 4 (17)-дә «Пролетарий»нин 31-чи №-синдә чап олуиуш «Бојкотчулар вә отзо-вистләр» мәгаләсинә редаксия гејдиндә дејилирди: «...биз артыг партијанын вә һәјатын һәлл етмиш олдуғу бојкот мә-сәләсинин сонракы хырдалыгларыша вармаг нијјәтиндә деји-лик. «Отзовизм», јә'иш мүасир әмәли снјасәт һаггында мәсә-ләдә мүәллифлә бизим там һәмрә'јлијимизи гејд етмәк даһа вачибдир». —180.
- ¹⁶⁴ Ленин «Материализм вә емпириокритисизм» китабынын нәшри барәдә А. М. Горки вә К. П. Пјатнитскиин башчылыг етдик-ләри «Знаније» нәшријјаты илә данышыглар апарырды. Ленин 1908-чи ил нојабрын 17-дә М. И. Улјановаја јазмышды ки, мәсәләнин әлверишли һәллинә үмид етмир. Доғрудан да, 1908-чи ил нојабрын 29-да вә ја 30-да А. М. Горки К. П. Пјат-нитскијә хәбәр вермишди ки, о, фәлсәфи бахышлары илә разылашмадығы, Ленинин китабынын нәшри әлејһинәдир. «Гранат» нәшријјаты да, онун апаратынын учуз нәшрләри јаймаға ујғунлашмадығыны бәһанә кәтирәрәк, китабы чап үчүн гәбул етмәди. Китаб 1909-чу ил апрелин 29-у вә мајын 4-ү (мајын 12-си вә 17-си) арасында «Звено» нәшријјатында (Москва) чыхды. —180.
- ¹⁶⁵ МҚ-нын јығынчағы — РСДФП МҚ-нын пленумудур. Пленум 1908-чи ил августун 11—13-дә (24—26-да) Ченеврәдә олмуш-дур. Лондон борчу һаггында мәсәләјә даир пленум болше-викләрин, меншевикләрин вә Бундун нүмәјәндәләриндән ибар-әт комиссия јаратмағы гәрара алмыш, она борчун гәјта-рылмасында чәтинликләр һаггында инкилис Фелзә мәктуб јазмағы тапшырмышды (бах: «Сов.ИКП гурултајлары, кон-франслары вә МҚ пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», Баки, I һиссә, 1954, сәһ. 207). —180.
- ¹⁶⁶ Русија тарихинә даир әсәрләри Гранат гардашларынын Ен-сик-лопедик лүғәт нәшријјаты башламышды. Ленин бу әсәрләрин јазылышына 1907-чи илин пајызында, Лүғәтин редаксия үзв-ләриндән бири олан А. В. Трупчински хүсуси олараг Финлан-дијаја кедиб В. И. Ленинлә данышыглар апардығы вахт чәлб олунмушду. Ленин «XIX әсрин сону үчүн Русијанын аграр гурулушу» әсәрини јазмаға разылыг вермишди. 1908-чи илин

јајында А. В. Трупчински Парисдэ оларкэи элјазмасынын тэгдим едилмэ мүддэти барэдэ разылашмаг үчүн орадан Ченеврэжэ, Ленинин јанына кетмишди. Нэшријјат элјазмасыны вахтында алды, лакин сензура шэраити үзүндэн нэшр едилмэди вэ јалныз 1918-чи илдэ «Жизн вэ знаније» нэшријјатында «ХІХ эсрин сонү үчүн Русијанын аграр гурулушу» ады алтында чыхды.

Көрүнүр, А. В. Трупчински Ченеврэдэ Ленинин јанында оларкэн она фабрик-завод сэнајесинин тарихинэ даир мэгалэ јазмагы тэклиф етмишди. Бу иш јазылмамышды. —182.

¹⁶⁷ 1907-чи илин декабрында Берлиндэ, Мүнхендэ, Парисдэ вэ Европанын башга шәһэрлэриндэки һәбсләр һаггында бах: гејд № 123. —183.

¹⁶⁸ 1908-чи ил сентјабрыи эввәллэриндэ В. И. Ленинин мәнз. һараја кетмәси мүјјән едилмәмишдир. —184.

¹⁶⁹ РСДФП-нин Бејнәлхалг сәсиалист бүросуна иллик үзвүк һаггы вермәсиндән сәһбәт кедир. РСДФП МК-нын пленуму (11—13 (24—26) август 1908-чи ил) бу мәбләғи мүвафиг сурәтдә РСДФП МК, Бунд МК-сы вэ Латыш сәсиал-демократијасы МК-сы арасында «бөлүшдүрүб», октјабрын 1-дәк үзвүк һаггыны өдәмәји гәрара алмышды. —184.

¹⁷⁰ БСБ ичласынын һесабаты ајрыча китаб һалында нәшр олунаркән (бах: *Compte-rendu officiel. Card*, 1909, p. 44, 61—62) К. Каутскинин тәклифинә В. И. Ленинин вердији дүзәлишин мәтни бу мәктуба әлавә олуан кәстәришә ујғун дүзәлдилмишдир.

В. И. Ленин Инкилтәрә Фәһлә («лејбористләр») партијасынын II Интернационала гәбул едилмәси мәсәләси һаггында БСБ ичласындакы чыхышларынын мәзмунуну 1908-чи ил октјабрын 16 (29)-да «Пролетарий»нин 37-чи №-синдә дәрч олунмуш «Бејнәлхалг сәсиалист бүросунун ичласы» мэгаләсиндә шәһр етмишди (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 17-чи чилд, сәһ. 252—269). —186.

¹⁷¹ 1908-чи илии октјабрында В. И. Ленин Ј. М. Стекловад II. Г. Чернышевскинин һәјат вэ фәалијјәтинә һәср олуан мәчмуәдә иштирак етмәк тәклифи алмышды. Стеклов Ленин үчүн «Чернышевски вэ кәндли мәсәләси» мөвзусуну нәзәрдә тутмушду вэ өзүнүн мәктубунун мәтнини Богданова билдирмәји хаһиш етмишди. Ленин Стекловун мәктубуну өзүнүн әләвәси илә Богданова кәндәрмишди. 1908-чи ил октјабрын 23-дә (нојабрын 5-дә) Ј. М. Стеклов В. И. Ленинә чаваб мәктубунда билдирмишди ки, В. А. Базаров фәлсәфи мөвзунун В. И. Ленинә верилмәсинә разы олмуш, лакин «Чернышевски вэ кәндли мәсәләси» мөвзусундан имтина етмишдир вэ бу мөвзу П. П. Румјантсевә тапшырылмышдыр. —187.

- ¹⁷² Ленин РСДФП МК Хариин бүросунун яарадылмасы барэда м'луматы нэзэрдэ тутур. —187.
- ¹⁷³ Мэктуб, Ленинэ адэби-фэлсэфи мэчмуэлэрдэ эмэкдашлыгы тэклиф едэн меншевик-махист П. Лушкевичэ В. И. Ленинин чавабыдыр. —188.
- ¹⁷⁴ Полша вэ Литва социал-демократијасынын VI гурултајында РСДФП МК нүмајэндэлијиндэн сөлбэт кедир. Гурултај 1908-чин ил декабрын эввэллэринидэ олмушдур. —189.
- ¹⁷⁵ III Дума депутатларынын — БСБ јанында Парламентларарасы бирликдэки социал-демократларын гејдијјатындан вэ онларын вермэли олдуғлары үзвлүк һаггынын өдэнилмэсиндэн сөлбэт кедирди. —189.
- ¹⁷⁶ Вилно губернијасы даббағларынын тэ'тили фәһлэлэрин элдэ етдији наилијјэтлэр — сәккиз саатлыг иш күнү вэ Русијанын галан рајонларындакына нисбэтэн даһа жүксәк эмәк һаггы — үзэринэ һүчума кечмиш даббағхана саһиблэринин е'лан етдиклэри локаута чаваб иди. Саһибкарлар мүәссисэлэри узун мүддэтэ дајандырмаға гадир олмадығларыннан, локаут комиссијасы фәһлэлэри тэ'тили там гәләбәјэдәк давам етдирмәјә чағырды вэ «Пролетарий» васитәсилә тэ'тилчилэри мүдафиә чағырышы илә Русија вэ Гәрби Авропа фәһлэлэринэ мүрачинәт етмишди. —191.
- ¹⁷⁷ «Партија мәктәби» — Қапри адасында отзовистлэрин, ултиматумчуларын вэ аллаһгуручуларын јени антиболшевик фраксијасынын идеја-тәшкилат мәркәзи јаратмағ чәһди кими тәшкил етдиклэри мәктәб. Қапри мәктәби һаггында бах: 1909-чу илин ијунунда «Пролетарий» кениш редаксијасынын мүшавирәсиндә гәбул олунмуш «Харичдә NN-дә дүзәлдилән партија мәктәби һаггында» вэ «Максимов јолдашын ајрымасы һаггында» гәтнамэлэрә, һәмчинин В. И. Ленинин «Отзовизм вэ аллаһгуручулуғ тәрәфдарлары фраксијасы һаггында» вэ «Биабырчы ифлас» мәгаләлэринә (Әсәрлэри, 5-чи нәшри, 19-чу чилд, сәһ. 42—43, 78—117 вэ 142—144). —192.
- ¹⁷⁸ Көрүнүр, М. М. Литвиновун ишинә даир тәһгигатдан сөлбәт кедир; тәһгигата есер партијасынын нүмајэндэлэри дә чәлб олунмушдулар (бах: бу чилд, сәһ. 168). —197.
- ¹⁷⁹ «Јури—Никитич» мұнағишәсинин нәдән ибарәт олдуғуну мүәјјәнләшдирмәк мүмкүн олмамышдыр. Јури ләгәбинин Д. С. Грожан дашыјырды; о, Л. Б. Красинин тапшырығы илә 1907-чи илин ахырларында партија кассасы үчүн бир шәхсдән борч алмышды. Ола билсин, мұнағишә борчун вахтында гајтарылмадасындан тәрәмишди. —197.

- ¹⁸⁰ Волскинин «Мүбаризэ фэлсэфэси» (М., 1909) китабында сөһбәт кедир. —198.
- ¹⁸¹ Ленин, 1908-чи ил январын эввэлләриндә өзүнүн вә Н. К. Крупскајанын Стокһолмдан Ченеврәјә кедәндә Берлиндә дајанаркан Роза Лүксембурга баһ чәкмәләрини хатырладыр. —201.
- ¹⁸² Ленинин «Материализм вә эмпириокритисизм» китабынын чыхмасы һаггында мә'лумат (гыса хәбәр) 1909-чу ил октябрын 8-дә бу журналда дәрч едилмишди: «Die Neue Zeit», 1. Band, № 2. —201.
- ¹⁸³ Р. Лүксембургун 1909-чу ил апрелин 8 (21)-дә «Пролетарий» гәзетинин 44-чү №-синдә чап олунмуш «Ингилабдан сонракы сүстлүк» мәгаләси нәзәрдә тутулур. —202.
- ¹⁸⁴ 1908-чи ил октябрын 11-дә (јени үсулла) Бејнәлхалг сосналист бүросунун ичласында Инкилтәрә «Фәһлә партијасынын» II Интернационала гәбулу һаггында мәсәләјә даир К. Каутскинин мөвгејиндән сөһбәт кедир. Бу барәдә бах: Ленинин «Бејнәлхалг сосналист бүросунун ичласы» мәгаләсинә (Әсәрләри, 5-чин нәшри, 17-чи чилд, сәһ. 252—269). —202.
- ¹⁸⁵ РСДФП-нин програм вә низамнамәсини «Социал-Демократ» гәзети 1909-чу илдә Парисдә рус дилиндә нәшр етмишди. Тәрчүмәни БСБ тәшкил етмишди. —203.
- ¹⁸⁶ «Сосиализм» («Le Socialisme») — журнал; 1907-чи илдән 1914-чү илин ијунунадәк Парисдә чыхмышдыр; нашири вә редактору франсыз сосналисти Ж. Кед иди. —203.
- ¹⁸⁷ Тротскинин фраксија органы, 1908—1912-чи илләрдә нәшр олунан меншевик-тәсвијәчи «Правда» гәзетиндән сөһбәт кедир. Илк нөмрәләри Лвовда чыхмышды, 4-чү №-дән башлајараг гәзет Вјанада чыхырды. —207.
- ¹⁸⁸ Болшевик Мәркәзи Ичрайјә комиссијасы мәктубунун лајиһәси Капри мәктәби Шурасынын «Пролетарий»нин кешиш редаксијасыны мәктәбин ишиндә иштирак етмәјә вә она әдәби гүввәләр вә пул вәсанти илә көмәјә дә'вәт едән мәктуба чаваб иди. Шура һәмчинин билдирди ки, әкәр «Пролетарий» редаксијасы истәјирсә, онун мәктәбә идејача нәзарәт етмәсинә һеч бир е'тиразы јохдур.
- Ленинин һазырладығы лајиһә көндәрилмәмишди. Г. Ј. Зиновјевин јаздығы лајиһәни Парисдән алан В. И. Ленин, көрүнүр, она әһәмијјәтли дүзәлишләр едиб лајиһә илә разылашмышды (бах: бу чилд, сәһ. 229) —207.
- ¹⁸⁹ «Социал-Демократ» — РСДФП-нин Мәркәзи органы — гејри-легал гәзет; 1908-чи илин февралындан 1917-чи илин јанва-

рынадэк нэшр олунмушду. V (Лондон) гурултајда сечилмиш РСДФП МК-нын гэрарына ујгун олараг, «Социал-Демократ»-ын редаксиясы болшевиклэрин, меншевиклэрин вэ Полша социал-демократларынын нүмајэндэлэриндэн тэшкил едилмишди. Гэзетин фактики рэхбэри В. И. Ленин иди. —209.

¹⁹⁰ Локаута чаваб олараг сэнaje сэхэлэринин 83 000 фэхлэсинин 1909-чу ил августун 4-дэ Исвечдэ башланмыш мүхтэлмэ үмуми тэ'тилиндэн вэ Каталонијадакы үсјандан сөһбөт кедир. «Пролетарий»нин 47—48-чи №-лэриндэ бу мөвзулара аид мэгалэлэр верилмишди: «Синфи мүбаризэнин дэрслэри (Исвечдэ үмуми тэ'тил)» баш мэгалэси вэ «Мүстэмлэкэ гарэтлэри вэ ингилаб». —209.

¹⁹¹ Һаггында Ленинин јазмаг истэдији полемика 1909-чу илин ијунунда вэ август — сентјабрында «Голос Социал-Демократа»-нын 15-чи вэ 16—17-чи №-лэриндэ, Ченеврэ антитэсвијэчи-меншевики, көрүнүр, Виктор Тевзаја (Georgien) «Мүһүм мөвзуја даир ики кэлмэ» мэгалэсиндэ гејри-легал партијаны мүдафиэ едиб, меншевик тэшкилатларыны легалист-тэсвијэчилэрдэн тэмизлэмэје чағырмасы илэ элагэдар ачылмышды. Гэзетин нүмајэндэлэри «Ченеврэли јолдашын мэгалэсинэ даир» вэ «Тэшкилати дискуссияја даир» редаксия мэгалэлэриндэ өзлэринин тэсвијэчилијэ «мане олмамаларыны» инкар едир вэ мүэллифи тэригэтчиликдэ күнаһландырырдылар. «Елэ һэмин мәсэлэје даир» чаваб мэгалэсиндэ Georgien Русија тэшкилатларында тэсвијэчилэрин фээлијјэтини экс етирэн бир сыра сэнэд вермишди. «Пролетарий»дэ бу полемикаја даир хүсуси мэгалэ чыхмамышды. «Голос Социал-Демократа»-нын 15-чи №-синдэ «үст-үстэ галанмыш» тэсвијэчи идејаларынын кэлэчэк тэхлили вэ гиймэтлэндирилмэсинэ «Тэсвијэчилијин тэсвијэси» мэгалэсинэ аид гејддэ ишарэ едилир (бах: Эсэрлэри, 5-чи нэшри, 19-чу чилд, сэх. 53). —209.

¹⁹² «Пролетарий»нин 47—48-чи №-лэриндэ В. И. Ленинин «Ифша едилмиш тэсвијэчилэр», «Москва даирэ комитэси Ичрайјэ комиссиясынын ачыг мәктубу һаггында», «Петербургда сечкилэрэ даир» мэгалэлэри, нөмрэје элавэдэ «Отзовизм вэ аллаһгуручулуг тэрэфдарлары фраксиясы һаггында» мэгалэси дэрч олунмушду (бах: Эсэрлэри, 5-чи нэшри, 19-чу чилд, сэх. 61—117). —209.

¹⁹³ Л. Мартов, П. Маслов вэ А. Потресовун редактэси алтында чыхан бешчилдлик меншевик нэшри «XX эсрин эввэллэриндэ Русијада ичтимаи һэрәкат» һаггында Л. Б. Каменевин фелјетону 1909-чу ил сентјабрын 5 (18)-дэ вэ октјабрын 3-дэ (16-да) «Пролетарий»нин 47—48-чин вэ 49-чу №-лэриндэ дэрч олунмушду (бах: һәмчинин бу чилд, сэх. 214 вэ 215—216). —210.

- ¹⁹⁴ Б. Кертсиг хаггында ишэ даир Ченеврэ группарынын — РСДФП-нин (болшевиклэр вэ меншевиклэр), бундчуларын, сосналист-ингилабчыларын нүмајэндэлэри, Полша вэ Литва с.-д.-ийн вэ Сүрих группунун, Латвија с.-д.-ийн нүмајэндэлэриндэн ибарэт партијаларарасы мэхкэмэ Кертсигин хэр һансы бир ингилаби тэшкилатда олмасыны лајиг билмэмшиди; болшевиклэрин Ченеврэ группу ону фитнэкар һесаби етмишди. — 212.
- ¹⁹⁵ В. И. Ленин «Материализм вэ эмпириокритицизм» китабына «Возрождение» журналынын 1909-чу ил 7—8 мај №-лэри китабчасында А—ов (А. И. Аврамова) имзасы илэ вэ «Современный Мир»-ин ијул китабчасында Ортодокс (Л. И. Акселродун эдэби тэхэллүсү) имзасы илэ чап олунмуш ресензијалары нэзэрдэ тутур.
- «Возрождение» — тэсвијэчи меншевиклэрин легал журналы; 1908-чин илин декабрындан 1910-чу илин ијулунадэк Москвада чыхмышдыр. Журналда Ф. Дан, А. Мартов, А. Мартынов вэ башгалары эмэкдашлыг етмишлэр. — 214.
- ¹⁹⁶ 1909-чу ил ијулу ахырларында вэ августда Алманија сосиал-демократ партијасынын Мэркэзи органы «Vorwärts»-дэ хэр күн Барселонадакы үсјан хаггында (29 ијул тарихли 174-чү №-дэн башлајараг) вэ Исвечдэки үмуми тэтил хаггында (3 август тарихли 178-чи №-дэн башлајараг) мэгалэлэр вэ этрафлы корреспонденсијалар чап олунурду. Ленин бу материалы «Пролетарий»-дэ мэгалэлэр вермэк үчүн Зиновјевэ көндөрдди. — 215.
- ¹⁹⁷ Ленинин «Пролетарий»-ини 47—48-чи №-си үчүн мэгалэлэриндэн сөһбэт кедир (бах: бу чилд, сәһ. 209). — 216.
- ¹⁹⁸ Көрүнүр, «Голос Бунда» гзетинин (Бунд МК-сынын Русијада гејри-легал нэшр слунан органы) 1909-чу ил сентјабр тарихли 2-чи №-синдэн сөһбэт кедир. «Пролетарий»-дэ бу мөвзүја данр һеч нэ чап олунмамышды. «Социал-Демократ»-ын 13 нојабр (31 октјабр) тарихли 9-чу №-синдэ «Голос Бунда»-нын 2-чи №-си хаггында хроника характерли гыса хэбэр вар. — 216.
- ¹⁹⁹ «Пролетарий» кениш редаксиясынын 1909-чу ил ијунун 8—17-дэ (21—30-да) мүшавирэси нэзэрдэ тутулур; мүшавирэдэ отзовизм вэ ультиматумчулуг хаггында мәсэлэјэ даир, Капри адасындакы партија мәктэби хаггында, партијада болшевиклэрин вэзифэлэри хаггында, фраксијанын бирлији хаггында вэ А. А. Богдановун (Максимовун) болшевик фраксијасындан хариш едилмэси барэдэ гэрарлар гэбул олунмушду. Этрафлы мәълумат үчүн бах: Эсэрлэри, 5-чи нэшри, 19-чу чилд, сәһ. 1—43. — 221.

- ²⁶⁰ «Пролетарий»-ний 1909-чу ил 11 (24) сентјабр тарихли 47—48-чи №-сннэ Элавэдэ «Пролетарий» редаксийасындан чап олуунмуш «NN мэктебинэ кэлмиш фэһлэ јолдашлара» чавабында Капри мэктеби мүвэжкилинин, јахуд шакирдлэринин данышыглар үчүн Парисэ чагырылмасы һаггында данышылмырды. —229.
- ²⁰¹ В. И. Ленин «Ифша едилмиш тэсвијачилэр» мэгалэсини нэзэрдэ тутур: мэгалэ «Пролетарий»-ний 1909-чу ил 5 (18) сентјабр тарихли 47—48-чи №-сннэ чап олуунмушду (бах: Эсэрлэри, 5-чи нэшри, 19-чу чилд, сәһ. 61—69). —229.
- ²⁰² Һәмни мэктуб «Пролетарий» редаксийасы адындан бунула элагәдар јазылмышды ки, бәзи отзовистлэр харичдэ «Саша» имзасы илә вэрэгә јажараг, Болшевик Мәркәзини куја Уралда експроприасијада иштиракда шүбһәләнилэн шәхслэрә көмәклик көстөрмәкдән бојуи гачырмагда тәгсирләндирдирдилэр.
«Пролетарий»-ний 47—48-чи №-сннэ Элавэдэ редаксийанын гејди верилмишди; бурада вэрэгәдә ирәли сүрүлмүш иттиһамларын јалап олдуғу, харичдә сенсасија јаратмаг мәгсәдилә едилдији көстөрилди. «Пролетарий» редаксийасы билдирди ки, о РСДФП МК-ја мүрачнәт едәрәк бу иши арашдырмағы халһиш етмишдир. —229.
- ²⁰³ К. Каутскинин Капри адасындакы мэктебдә мүһазирәләр охумаг барәдә тәклифә чаваб олан 1909-чу ил 20 август тарихли мэктубу ајрыча вэрэгә һалында, сонра исә Вјана «Правда»-сын 1909-чу ил 20 сентјабр (3 октјабр) тарихли 5-чи №-сннэ Элавэдә чап олуунмушду. Каутски мүһазирәләр охумагдан имтиһа етмиш, лакин мэктебин тәшкилини алгышламышды. «Әкәр РСД ону белә зәифләдән фраксийалара бөлүмәнин өһдәсиндән нәһәјәт кәлә билсәјди, севиндирчи оларды» дејән Каутски тәблиғат вә тәшкилатда фәлсәфи фикир ајрылыгларыны өн плана чәкмәмәјә чагырырды. —231.
- ²⁰⁴ Фәһләлэрин, Тротскинин принципсиз антипартија мөвгејини вә тәфригечилик һәрәкәтләрини јәгин едәрәк, болшевизмә тәрәф көләчәкләри нәзәрдә тутулур.
В. И. Ленин һәмни дөврдә јаздығы бир сыра эсәриндә тротскизмә, онун партија вә ингилаби һәрәкәт үчүн зәрәринә гијмәт вермишдир: «Публисистин гејдләри», «Русијада партијадахили мүбаризәнин тарихи мәһнасы», «Бүтүн партијалы социал-демократлара ачыг мэктуб», «Иудушка Тротскинин абыр-һејасы», «Барышдырычыларын вә ја хошәмәллэрин јени фраксийасы һаггында» (Эсэрлэри, 5-чи нэшри, 19-чу чилд, сәһ. 259—334, 394—414; 20-чи чилд, сәһ. 26—39, 103, 362—385) вә с. Бах: һәмчинин бу чилд, сәһ. 210, 264, 279, 298, 303, 305, 327—328. —232.
- ²⁰⁵ «Пролетарий»-ний 1909-чу ил 11 (24) сентјабр тарихли 47—48-чи №-сннэ Элавэдә Капри мэктеби шакирдлэринин Па-

рисә кәлмәси һаггында Болшевик Мәркәзи Ичраијјә комиссијасынын тәклифи чап олунмушду. Бу тәклифә чаваб оларак мәктәб Шурасы 28 сентјабр тарихли мәктубунда гәбул едилә билмәјән бир сыра тәләб ирәли сүрмүшдү (мәктәбин бүтүн динләјигчиләр вә мұһазирәчиләрлә там тәркибдә көчмәси, мәктәбин даими мүәссисә киими фәалијјәт көстәрәчәјинә тәъминат верилмәси, мәктәбин идарә едилмәси ишләриниңи Шураның әлиндә сахланмасы, көчмәклә әлагәдар 3000 франк мәбләғиндә вәсәптин өдәнилмәси вә с.). Мәктәб Шурасынын мәктубуна чавабын лајиһәсинә бах: бу чилд, сәһ. 235. —234.

206 Көрүнүр, сөһбәт М. Н. Покровскиниң мөвгеји һаггында кедир ки, бу да онун А. А. Богданов вә Л. Б. Красни тәрәфиндән бурахылмыш ««Пролетарий» кениш редакцијасынын кәнар едилмиш үзвләриниң болшевик јолдашлары һесабаты» вәрәгәсиниң мұдафиә (шәрти вә һисмәни) етмәсиндә әксини тапмышды. В. И. Ленин «Отзовизм вә аллаһғуручулуғ тәрәфдарлары фракцијасы һаггында» мәғаләсиндә (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 19-чу чилд, сәһ. 78—117) вәрәгәниң тәһлилини вермишдир. —234.

207 Капри адасындакы мәктәб Шурасына ашағыдакы мәзмунда мәктуб көндәрилмишди: «Һөрмәтли јолдашлар! Бизим сизә мәктубумузда нәзәрдә тутулан ики перспективдән икинчиси тәсдиғ олунур: сиз јерли тәшкилатларын гәрарларыны јеринә јетирмәмәји вә болшевикләрини органы илә јалныз әлаһиддә гапалы груп киими разылыға кәлмәји арзулајырсыныз. Сиз көзәл баша дүшүрсүнүз ки, белә бир мөвгедә дурмагла сонракы данышығлары чәтинләшдирирсиниз. Биз сизә јалныз бир мәсләһәт верә биләрик: сизин бизә ахырынчы мәктубунузу чап един».

Лақин мәктәб Шурасынын мәктубу јалныз мәшғәләр гуртаранда, 1909-чу илин ахырларында Парисдә «Фәһләләр үчүн илк али сосиал-демократ тәблиғат-тәшвиғат мәктәбиниң һесабаты»нда чап олунмушду. —235.

208 Көрүнүр, Б. Кертсигин ишинә тәқрар бахылмасындан сөһбәт кедир (бах: бу чилд, сәһ. 211—213 вә 230). —236.

209 Нәдән сөһбәт кетдији мүәјјән едилмәмишдир. —236.

210 В. А. Карпинскиниң мүдир олдуғу Куклин китабханасынын (бах: гејд № 161) Ченеврәдән Парисә көчүрүлмәсиндән сөһбәт кедир.

В. А. Карпински 1909-чу ил 18 октјабр тарихли чаваб мәктубунда көчмәјә бир шәртлә разылашмышды ки, китабхана мүстәғиллијини сахлајачағ вә Мәркәзи Орган «Социал-Демократ»ын редакцијасы нәздиндә фәалијјәт көстәрмәјәчәк, Парисдә мөвчуд олан китабханалардан бири илә бирләшәчәкдир. — 236.

- ²¹¹ Болшевиклэрин В. Д. Бонч-Брујевич тэрэфиндэн тэшкил едилмиш китабханасы нээрдэ тутулур. В. И. Ленин 1905-чи илин ијулунда ораја өзүнүн шәхси китабханасындан 400 аддан чох китаб вермишди. —237.
- ²¹² Һаггында Ленинин јаздығы Питердэн көндөрилэн корреспонденсија «Социал-Демократ»ын 13 нојабр (31 октјабр) тарихли 9-чу №-синдә «Бизим сечки кампанијамыз (Петербургдан мәктуб)» ады алтында дәрч олунмушду. —237.
- ²¹³ В. И. Ленин «*Капри мәктәбинин шакирдләринә*» мәктубу мәктәбин динләјичиләринин — Богданов группундан узаглашмыш фәһлеләрин ики мәктубуна чаваб олараг јазмышды. Бу мәктублар Ленинин «Биабырчы ифлас» мәгаләси илә бирликдә (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшр, 19-чу чилд, сәһ. 142—144) 1909-чу ил нојабрын 28-дә (декабрын 11-дә) «Пролетарий»нин 50-чи №-синдән көтүрүлүб, ајрыча оттиски чап олунмушду. —238.
- ²¹⁴ «Пролетарий» гәзетинин 50-чи №-синә Әлавәдә (нојабр 1909-чу ил) мәктәби тәрк етмиш вә Парисә кәлмиш алты шакирдин имзаладығы «NN мәктәби һаггында һесабат» чап олунмушду. «Һесабат»да мәктәбин мејдана кәлмә тарихи илә бағлы шәраит, һәмчинин ону болшевиизм илә мүбаризә үчүн јаранмагда олан фраксијанын мәркәзинә чевирмәји гаршыларына мәгсәд гојмуш тәшкилатчыларын антипартија фәалијәти шәрһ едилирди. —239.
- ²¹⁵ В. И. Ленинин һәмин мәктубу ашағыдакы шәраитлә әләгәдар иди. «Социал-Демократ» редаксијасы онун «Партијамызы вә онун бирлијини мөһкәмләтмәк методлары һаггында» мәгаләсини редаксија мәгаләси кими чапдан имтина етмиш вә Ленинә тәклиф етмишди ки, мәгаләни өз имзасы илә версин. Буна чаваб олараг Ленин партијаны вә онун бирлијини мөһкәмләтмәк методлары һаггында мәсәләни редаксијанын музакирәсинә гојду вә бу мәсәлә барәдә гәтнамә лајиһәси тәклиф етди (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 19-чу чилд, сәһ. 136). Ленин вә Каменев гәтнамәнин ләһинә, Мартов вә Варски әлејһинә сәс вердиләр, бу мәсәләјә даир сијаси гәтнамә гәбул олунмасы әлејһинә үмүмијјәтлә етираз едән Зиновјев битәрәф галды. Мәгалә вә гәтнамә гәбул олунмадығына көрә Ленин МО редаксијасындан чыхмаг һаггында бәјанат верди.
- Болшевик Мәркәзинин Ичрайјә комиссијасы Брүсселә, Бејнәлхалг сәсиалист бүросунун ичласына кетмиш В. И. Ленинә нојабрын 5-дә ашағыдакы телеграмы көндәрди: «Чыхмаг һаггында бәјанаты биркә музакирәјәдәк ләнкитмәји тәклиф едирик. Ичрайјә комиссијасы». Сонра «Социал-Демократ» редаксијасына редаксија үзвләринин — болшевиклэрин вә Польша сәсиал-демократијасы нүмајәндәсинин коллектив бәјанатынын мәтнин һазырланды; бурада көстәрилирди кн, анлашылмазлыгдан ирәли кәлән бу «мүнагишә» әсассыз сајылмалыдыр (бах: бу чилд, сәһ. 317). МО редаксијасына бәјанат

нојабры 5-дә Парисдә Г. Ж. Зиновјев вә Л. Б. Каменев вә нојабры 6-да Брүсселдә В. И. Ленин вә А. Варски тәрәфиндән имзаланмышды. —243.

216 Ленин Русија статистикачыларына мүрачнәти рус тәбиәтшүнаслары вә һәкимләринин XII гурултаындан бир аз әввәл јазмышды; гурултајда статистикачыларын јарымбөлмәси ишләјирди. Ленин М. И. Улјановаја әризә-хаһишнамә көндәриб гурултај иштиракчыларыны онунла таныш етмәји хаһиш етмишди (бах: Әсәрләри, 4-чү нәшри, 37-чи чилд, сәһ. 400). Сәнәдин, М. И. Улјанованын мәнзилиндә полис ахтарыш апаркән әлә кечмиш сурәти галмышдыр. —251.

217 Ленин А. Мартыновун «Әксингилаби Думада аграр мәсәлә» мәгаләсини («Голос Социал-Демократа» № 10—11) нәзәрдә тутур; бурада о, Ленинин «Јени аграр сијасәти» вә «III Думада аграр музакирәләри» мәгаләләрини меншевик мөвгеләрдән тәнгид едирди. —253.

218 Ленин 1909-чу ил нојабры 20-дә (декабры 3-дә) III Дөвләт думасынын ичласында шәхсијјәтин тохунулмазлыгы һаггында ганун лајиһәсинин музакирәси замаиы баш вермиш муһагишәни нәзәрдә тутур. Думанын сол депутатларынын дедијинә кәрә, бу ганун лајиһәси «Русијада мөвчуд олмуш вә мөвчуд олан һәр чүр өзбашыналыгларын гануниләшдирилмәси» иди. Нојабры 20-дә (декабры 3-дә) 2-чи Марковун ганун лајиһәсини мудафиә едән гаты гаракурһчу нитги һәтта кадетләр тәрәфиндән дә наразылыгла гаршыланмыш вә онлар протест әләмәти олараг Думанын ичлас салонуну тәрк етмишдиләр. Нојабры 20-дәки (декабры 3-дәки) ичласда ганун лајиһәсинин музакирәси III Думанын гаракурһчу характерини хүсусилә ачыб көстәрди. —256.

219 В. И. Ленинин мәктубу Ијенада Густав Фишерин нәшр етдији «Handwörterbuch der Staatswissenschaften» («Ичтимаи-сијаси елмләрә даир мә'лумат китабы») Русија социал-демократ һәрәкәти тарихинин гыса ичмалыны јазмаг барәдә Густав Мајерин тәклифинә чаваб иди. —259.

220 А. Еккин (Мухинин) иши — чиркин һәрәкәтләрдә иттиһам олунма — 1909-чу илдә хүсуси комисија тәрәфиндән арашдырылмыш, комисија «Еккин партија мәнкәмәсинә верилмәси үчүн һеч бир материал тапмамышды». Еккә бу гәрар һаггында хәбәр верилмәмишди; онун Ф. Е. Дзержинскијә (Јузефә) көндәрдији сорғуја 1910-чу ил мартын 9-да алдыгы чавабда дејилирди ки, партија МК-сы «комисијанын гәрарыны дәјишиклик олмадан тәсдиг етмишдир». Лакин Еккин иши сонралар јенидән галдырылмышды; ахырынчы комисија биринчи дүнја муһарибәсинин башланмасы илә әлагәдар иши гуртармамышды. —260.

- 221 Һәмнн сәнэд В. И. Ленинин К. Каутскијә, Ф. Мерингә вә К. Сеткинә — «вэсаити сахлајанлара» мәктубунун ләјнһәсидир; РСДФП МК-нын 1910-чу ил јанвар пленумунун гәрары илә болшевик фраксијасынын пул вэсаитинин хәрчләнмәси мүүјән шәртләрлә онлара верилмишди. Бу барәдә бах Ленинин «Вэсаити сахлајанлар»ын мүнсифләр мәһкәмәсинин јекунлары» мәғаләсинә (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 21-чи чилд, сәһ. 39—41). —261.
- 222 Ленин РСДФП-нин 1906-чы ил апрелин 10—25-дә (23 апрел—8 мај) Стокһолмда олмуш IV (Бирләшдиричи) вә 1907-чи ил апрелин 30-да—мајын 19-да (13 мај—1 ијун) олмуш V (Лондон) гурултајларыны нәзәрдә тутур. —262.
- 223 РСДФП Бешинчи (Үмумрусија) конфрансынын тәсвијәчилији писләјән гәтнамәси нәзәрдә тутулур (бах: «Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», Бакы, I һиссә, 1954, сәһ. 214). —262.
- 224 «Нә бујуурсунуз?» — К. В. Плехановун тәсвијәчи меншевикләрин гәзети «Голос Социал-Демократа»нын үнванына ишләтдији ифадәдир. —262.
- 225 Ленин 1910-чу илин јанварында РСДФП МК пленумунун гәбул етдији «Партијада вәзијјәт» гәтнамәсини нәзәрдә тутур (бах: «Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», Бакы, I һиссә, 1954, сәһ. 256—259). Ленин «Публисистин гејдләри» мәғаләсиндә һәмнн гәтнамәнин тәнгиди тәһлилини вермишдир (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 19-чу чилд, сәһ. 282—287). —263.
- 226 РСДФП-нин Мәркәзи Органы — «Социал-Демократ» гәзетинин редаксијасы РСДФП МК-нын 1910-чу ил јанвар пленумунда 2 болшевикдән, 2 меншевикдән вә П вә ЛСД-нин 1 нүмајәндәсиндән ибарәт тәркибдә мүүјәнләшдирилмишди. Редаксија бу шәкилдә тәшкил едилмишди: болшевикләрдән — В. И. Ленин вә Г. Ј. Зиновјев, меншевикләрдән — Ј. О. Мартов вә Ф. И. Дан, Полша социал-демократларындан — А. Варски. —267.
- 227 Һаггында Ленинин јаздығы журнал 1910-чу илин декабрындан Москвада «Мысль» ады илә чыхмаға башламышды. —267.
- 228 «Социал-Демократ»ын 1910-чу ил 23 март (5 апрел) тарихли 12-чи №-синдән Ленинин «Тәсвијәчиләрин «Голос»у партија әлејинә («Голос Социал-Демократа»ја чаваб)» мәғаләси ајрыча оттиск шәклиндә чап едилмишди (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 19-чу чилд, сәһ. 219—228). —267.

- 229 Һансы мэгалэлэрдэн сөһбөт кетдији мүүжжэн едилмәмишдир.— 268.
- 230 Полша вә Литва Сосиал-Демократијасынын Баш Идарә һеј'ә-ти өзүнүн «Социал-Демократ» редаксиясындакы нүмајәндәсн А. Варскини В. Л. Ледерлә әвәз етмәји нәзәрдә тутмушду.— 269.
- 231 К. В. Плеханов В. И. Ленинин мәктубуна 1910-чу ил апрелин 2-дә чаваб вермишди: «Мән дә бу фикирдәјәм ки, инди бизим партпјамызын кечирдији бөһраны һәлл етмәјин јеканә јолу марксист-меншевикләр вә марксист-болшевикләр арасындакы јахынлашмадыр вә һесаб едирәм ки, мән Сизинлә шәхсән данышмалыјам». Лакин Плеханов јазырды ки, көрүш сонра олмалыдыр. II Интернасионалын Копенһаген конгреси заманы, орада К. В. Плеханов вә В. И. Ленин «Vorwärts»дә Л. Тротскинин аноним, бөһтанчы мэгаләсинин (бах: бу чилд, сәһ: 327—328) чап олунмасы әлејһинә протестлә Алманија сосиал-демократ партијасынын Идарә һеј'әтинә мұрачиәт етмишдиләр. Ленинлә Плеханов арасында партија вә партијалылыг уғрунда тәсвијәчилијә вә тәсвијәчиләрә гаршы биркә мұбаризә һаггында, һәмчинин К. В. Плехановун «Рабочая Газета»да әмәкдашлыг етмәси һаггында разылыг әлдә олунмушду.— 271.
- 232 В. И. Ленинин 1910-чу ил мартын 23-дә (апрелин 5-дә) «Социал-Демократ»ын 12-чи №-синдә чап олунмуш ««Тәсвијәчиләрин «Голос»у партија әлејһинә («Голос Сосиал-Демократа»ја чаваб)» мэгаләси нәзәрдә тутулур; мэгаләдә тәсвијәчи меншевикләрин МК-нын ишләриндә вә һәтта јени үзвләр кооптасија етмәк үчүн ичласда иштиракдан бојун гачырмалары сәнәдләрлә тәсдиг олунурду (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 19-чу чилд, сәһ. 219—228). —271.
- 233 Л. Б. Каменев Тротскинин «Правда» гәзетинин редаксиясына МК-нын 1910-чу ил јанвар пленумундан сонра көндәрилмишди; пленум «Правда»ны МК-нын органына чевирмәји јахын конфранс гәдәр тә'хирә салмағы, лакин «Правда»ны малијәләшдирмәји вә онун редаксиясына «үчүнчү редактор сифәти илә» өз нүмајәндәсини көндәрмәји гәрәра алмышды. Пленумда барышдырычы мөвге тутан Каменев Вјанаја «Тротски илә биркә иши һәјата кечирмәк» нијјәти илә јола дүшмүшдү. Лакин 1910-чу илин апрели үчүн мә'лум олду ки, Тротскинин «фраксиджанын фөвгүндә дурмасы» мөвгеләри тәсвијәчилијә вә тәсвијәчиләрә вермәк демәкдир; о, «Правда» сәһифәләриндә онлара гаршы чыхыш етмәкдән нәинки бојун гачырыр, һәм дә онларла сазишә чағырырды. «Правда»нын 14-чү №-синдә Тротскинин тәсвијәчиләр вә отзовистләрлә бирлик е'лан етдији ««Правда»нын дүшүнән фәһләләрә мәктубу» чап олундугдан сонра Каменев редаксиядан чыхды.—272.

- ²³⁴ К. В. Плехановун «Дневник Социал-Демократа»нын 11-чи №-синде (март 1910-чу ил) дәрч олунмуш «Бизим Мәркәзи Комитәнин сонунчу пленар ичласы» мәгаләси нәзәрдә тутулур; мүәллиф мәгаләдә јазырды: «...мәлум истигамәтли «меншевикләр» үчүн «Голос Социал-Демократа» нәдир? Бу онларын фактики фраксија — вә һәм дә мәс'улијјәтсиз — мәркәзидир. «Голос»у бағламағы вәд едән гәтнамәјә сәс вермәклә, бизим «меншевикләр» — МК үзвләри — партија мөһрабына, нечә дејәрләр, өз фраксијасынын гәлбини кәтирмишләр. Бәдбин дејәр ки, бүтүн вәдләр јеринә јетирилмир. Лакин тәкрат едирәм, бу вәди вермиш јолдашларын сәмими олмадыгларыны дүшүнмәјә бизим ихтијарымыз јохдур». — 272.
- ²³⁵ РСДФП МК-нын 1910-чу ил јанвар пленумунун гәрарына ујғун олараг, тәсвијәчи «Голос Социал-Демократа» гәзетинин бағланмасынын зәрурилији һаггында партијалы меншевикләрин (Парисдә олан) 1910-чу ил апрелни 4-дә гәбул етдикләри гәтнамәдән сөһбәт кедир. — 273.
- ²³⁶ МКХБ үзвү Б. Горев-Голдманын (Игорун) партијанын бирләшмәсини позмасы ашағыдакы факта ифадә едилмишди. 1910-чу ил мартын 16-да МКХБ ајрыча вәрәгә шәклиндә «Харичдәки бүтүн јолдашлара» мәктуб бурахараг бүтүн фраксијалары РСДФП МК-нын 1910-чу ил јанвар пленумунун гәрарларына табе олмаға, тәшкилати парчаланманын ләғви үчүн ән чидди тәдбирләр көрмәјә, болшевикләрдән нүмунә көтүрмәјә вә фраксија органларыны бағламаға чағырмышды. Б. Горев-Голдман Бундун МКХБ-дәки нүмәјәндәләри илә бирликдә мәктубун гәбул олунмасынын әлејһинә сәс вермишди. «Голос Социал-Демократа» редаксијасы һәмин факты өзүнүн бурахдығы «Јолдашлара мәктуб!»да дәрч етмишди. — 274.
- ²³⁷ «Дискуссионный Листок» РСДФП МК-нын 1910-чу ил јанвар («Бирләшдиричи») пленумунун гәрары илә јарадылмышды. Редаксијанын тәркибинә партијада олан бүтүн чәрәјанларын вә милли тәшкилатларын нүмәјәндәләри дахил едилмишди. «Дискуссионный Листок» 1910-чу ил мартын 6 (9)-дан 1911-чи ил апрелни 29-дәк (мајын 12-дәк) Парисдә МК «Социал-Демократ»а Әлавә кими чыхырды. Үч нөмрәси чыхмышды. — 276.
- ²³⁸ «Наша Заря» — тәсвијәчи меншевикләрин ајлыг легал журналы; 1910—1914-чү илләрдә Петербургда чыхмышды. «Наша Заря»нын әтрафында Русијадакы тәсвијәчиләрин мәркәзи јаранмышды. — 277.
- ²³⁹ Партија мәктәби комиссијасы РСДФП МК-нын 1910-чу ил јанвар («Бирләшдиричи») пленумунун гәрары илә болшевикләрдән, меншевикләрдән, вперјодчулардан (һәрәсиндән 2 нүмәјәндә) вә Бунд, Полша вә Литва Сосиал-демократијасы вә Латыш сосиал-демократијасы һәрәсинин бир нүмәјәндәсин-

- дән ибарәт тәркибдә тәшкил едилминдн. МҚ-нын Хариҗи бүросуна тәклиф олунмушду ки, «җ. Максимов (А. А. Богданов. *Ред.*) вә башгаларынын аҗрыча мәктәб тәшкил етмәкдән әл чәкиб МҚ јанындакы мәктәб тәшкилатына дахил олмалары үчүн бүтүн тәдбирләри көрмәлидир; һәмин мәктәбдә исә, онлара өз педагожи вә мұһазирәчи гүввәләриндән тамамилә истифадә етмәк үчүн там имкан вернлмәлидир» (бах: «Сов.ИҚП гурултајлары, конфранслары вә МҚ пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары», Бақы, I һиссә, 1954, сәһ. 263). — 278.
- 240 1910-чу ил феврал тарихли «Партија тәшкилатларына мәктуб (Нөвбәти партија конфрансы һаггында)» нәзәрдә тутулур. — 281.
- 241 РСДФП МҚ үзвләри тәсвијәчи меншевикләр Михаил (И. А. Исув), Роман (К. М. Јермолајев) вә Јури (П. А. Бронштейн) МҚ-да һәр һансы бир ишдән вә һәтта онларын әвәзинә МҚ тәркибинә меншевик фраксијасынын башга нұмајәндәләрини кооптасија етмәк үчүн ичласа кәлмәкдән белә имтина едәрәк, Русијада РСДФП МҚ-нын фәалијјәтини позмушдулар. — 281.
- 242 16 танынмыш тәсвијәчи меншевикни «Голос Социал-Демократа»нын 19—20-чи №-синдәки «Ачыг мәктуб»у нәзәрдә тутулур; мәктубда онлар «партија өзәкләринин өлкүнлүјүнү» гејд едир, өзләрини бу һадисә илә «мүбаризә апармагда күчсүз» сајыр вә кизли иши мұдафиә едәнләри (о чүмләдән К. В. Плеханову) «вахты кечмиш формалардан» јапышанлар вә тәшкилатын легал партијаја доғру «сәрбәст инкишафына» мане оланлар е'лан едирдиләр. — 281.
- 243 «Голос Социал-Демократа»нын дөрд редакторунун «*Манифест*»и — «Голос Социал-Демократа» редаксијасынын нәшр етдији «Јолдашлара мәктуб!»; бурада онлар МҚ-нын 1910-чу ил јанвар пленуму гәрарынын әксинә олараг «Голос»ун нәшрини дајаңдырмагдан имтина едир вә белә бир дәлил ортаја атырдылар ки, Мәркәзи Орган — «Социал-Демократ» редаксијасы онларын мәгаләләрини чап етмәкдән бојун гачырыр. — 282.
- 244 «К. В. Плехановун «Дневникләри»нә зәрури әлавә» — 1910-чу илин апрелиндә «Голос Социал-Демократа» редаксијасынын бурахдығы вә кизли иши мұдафиә едән вә «Голос Социал-Демократа» редаксијасыны тәсвијәчиликдә ифша едән К. В. Плеханов әлејһинә чеврилмиш тәсвијәчи меншевик вә рәгәси. — 282.
- 245 Копенһагендә VIII бејнәлхалг сосналист конгресинин күндәлији мәсәләләринә даир гәтнамә вә тәклифләрин лајиһәләри, һәмчинин РСДФП-нин һесабаты нәзәрдә тутулур. Мә'рузә јазмаг Каменевә тапшырылмышды. Ш. Раппопорт ону фран-

сыз дилинэ тэрчүмэ етмиш вэ В. И. Ленин редактэ етмишди. Д. Котлјаренко мэрүзэни тэрчүмэ үчүн хиссэ-хиссэ Ш. Раппопорта көндэрирдн.

Һесабат франсыз дилиндэ ајрыча китабча халында «Rapport du Parti socialiste-démocrate ouvrier de Russie au VIII-e Congrès Socialiste International à Copenhague (28 août — 3 septembre 1910)» («Русија соснал-демократ фәһлә партијасынын Копенһакендэ сосналист Интернационалынын VIII конгресинэ (28 август — 3 сентјабр 1910) мэрүзәси») башлығы илә нәшр олунмушду. —285.

- 246 Тифлис вэ Мүнхен ишлэри — 1907-чи илин эввәлләриндэ харичдэ рус соснал-демократларынын һәбси илә әлагәдар материаллардыр. Тифлис експроприасијасынын тәшкилатчысы С. Тер-Петросјан (Камо) рус полисинэ верилмишди; експроприасија олунмуш пулларын дәјишдирилмәсинин иштиракчылары, һәмчинин експроприасијада иштиракда шүбһәләнилән соснал-демократлар чар һөкүмәтинин тәләби илә һәбс едилмишдиләр. Сијаси мүһачирләр үчүн сығыначаг һүгүгунун позулмасына гаршы протестләр башландығына көрә Гәрби Авропа полиси гыса мүддәтли һәбсдән сонра мәнбуслары азад етмәли олмушду. —285.
- 247 1910-чу илин јанварында МК-нын пленумундан аз сонра И. Ф. Дубровински (Иннокенти), В. П. Нокин (Макар) вэ И. П. Голденберг (Мешковский) Русијада һәбс едилмишдиләр. —286.
- 248 МК-нын Русија хиссәсинин («коллекиясынын») чағырылмасындан вэ кооптасија јолу илә она јени үзвләр артырылмасындан сөһбәт кедир. 1907-чи илдә Лондон гурултајында сечилмиш МК үзвләринин чоху һәбс едилдијинә көрә кооптасија зәрури олмушду. МК-нын Русијада фәалијәтинин бәрпасына мәнфи бахан тәсвијәчиләр МК-нын галан үзвләринин чағырылмасына вэ онун тәркибинә јени үзвләр артырылмасына һәр чүр мане олурдулар. Онларын МК-ны бәрпа етмәк чәһдиндә иштиракдан рәсми сурәтдә бојун гачырмалары сонрадан 1910-чу илин јанварында МК пленумунда әлдә едилмиш сазиши поэмаг үчүн ән јахшы бәһанә олду. В. И. Ленинин тәһкидли тәләби нәтичәсиндә Ј. Ј. Мархлевски Русијада јола дүшдү. —286.
- 249 В. И. Ленин Копенһакенә II Интернационалын VIII бејнәлхалг сосналист конгресинә кетмәји нәзәрдә тутур. —286.
- 250 Ленин гонаг билетләрини Копенһакендә алмышды; онлардан бири И. Ф. Арманд үчүн иди. —287.
- 251 Көрүнүр, Копенһакен конгресинин чағырылмасына даир Тәшкилат комитәсинин мәлүматындан сөһбәт кедир. —287.

- 252 Мэктуб галмамышдыр. —287.
- 253 Ш. Раппопорт Копенһакен бејнэлхалг сосналист конгреси үчүн РСДФП һесабатынын сонунчу һиссәсини Л. Б. Каменевдән 1910-чу ил августун 18-дә алмыш вә франсыз дилинә оун тәрчүмәсини ертәси күн гуртармышды. —289.
- 254 ««Вперјодчулар» фраксијасы һаггында» мәгаләдән сөһбәт кедир (бах: В. И. Ленин, Әсәрләри, 5-чи нәшри, 19-чу чилд, сәһ. 342—350). Мәгалә «Социал-Демократ»ын 1910-чу ил 30 август (12 сентјабр) тарихли 15—16-чы №-синдә чап олунамышду. —289.
- 255 Ленин анасы М. А. Улјанова илә көрүшмәк үчүн Стокһолма кетмәји нәзәрдә тутур. О, 1910-чу ил сентјабрын 12-дә Стокһолма јола дүшмүш вә сентјабрын 26-да Копенһакенә гајытмышды. —292.
- 256 Трианын (Вл. Мкеладзенин) мә'рузәсиндән сөһбәт кедир; мә'рузә Копенһакен конгресинә РСДФП-нин мә'рузәсинә әлавә кими кетмәли иди. Августун 5-дә Зиновјев артыг Ленин тәрәфиндән редактә олунамыш нүсхәни Д. Котлјаренкоја көндәрмишди ки, франсыз дилинә тәрчүмә едилдикдән сонра мә'рузә мәтбәәјә верилсин. Котлјаренкоја һәмчинин тапшырылмышды ки, бу нәшр барәдә МО редаксијасы үзвләринин — Варски вә Данын рәјини сорушсун. Мә'рузә сонралар МО-нун хүсуси гәрарына әсасән рус дилиндә чап олунамышду (бах: Горкијә 1910-чу ил 14 нојабр тарихли мэктуб. Әсәрләри, 5-чи нәшри, 48-чи чилд, сәһ. 1—2). Копенһакен конгреси һесабатынын әлавәләриндә Трианын мә'рузәси јохдур. —292.
- 257 В. И. Ленинин II Интернационалын VIII бејнэлхалг сосналист конгреси һаггында рефераты 1910-чу ил сентјабрын 26-да Копенһакендә олмушдур. —294.
- 258 К. Б. Радекин Копенһакен конгресинин «Мүнсифләр мәһкәмәси вә тәрксилаһ» мәсәләсинә даир гәтнамәсинә һәср олунамыш «Kritisches über Kopenhagen» («Копенһакен барәдә тәһгиди гејдләр») мәгаләсиндән сөһбәт кедир. Радекин мәгаләси «Leipziger Volkszeitung»ун 1910-чу ил 15 вә 16 сентјабр тарихли 214 вә 215-чи №-ләриндә баш мәгалә кими дәрч олунамышду. Ленин империализм шәраитиндә демократик тәләбләрин һәјата кечирилмәз олмасынын әсассызлығы барәдә «Өз мүгәддәрәтины тәјин етмәк һаггында дискуссијаныш јекунлары» әсәринин ««Империализм шәраитиндә демократија» һәјата кечирилә биләрми?» адлы 2-чи фәслиндә јазмышды (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 30-чу чилд, сәһ. 26—29). —296.
- 259 К. Радек I Интернационалын Тә'сис манифестиндән ситат кәтирәркән Марксын бу сөзләрини өтүрмүшдү ки, өз һәку-

мәтләринин дипломатик фәалијјәтинин гаршысыны алмаг мүмкүн олмадыгда, фәһлә синфи һәмнин фәалијјәти «ејни заманда ифша етмәк үчүн бирләшмәли вә чалышмалыдыр ки, хусуси шәхсләрин өз гаршылыгы мүнәсибәтләриндә рәһбәр тутмалы олдуғлары садә әхлаг вә әдаләт ганунлары халғлар арасында мүнәсибәтләрдә дә ән али ганунлар олсун» (К. Маркс вә Ф. Енкелс. Үччилдлик сечилмиш әсәрләри, Бақы, 1980, 2-чи чилд, сәһ. 14). —296.

- ²⁶⁰ Копенһакен конгресинин «Мүнсифләр мәлкәмәси вә тәрксиләһ» мәсәләсинә даир гәтнамәдә дејилирди ки, парламент үзвү олан социалистләр «Һамылыгла тәрксиләһа мејл едән тәклифләри вә ән әввәл дәниз силаһларыны мәһдудлашдыран конвенсиялар бағланмасы һағгында вә дәниз ишғаллары һүғугунун ләғви һағгында тәклифләри бәрпа етмәлидирләр. —296.
- ²⁶¹ Харичдә болшевик «Рабочая Газета» нәшринин тәшкили һағгында сөһбәт кедир. —296.
- ²⁶² Ј. Ј. Мархлевскинин (Қарскинин) Мартова гаршы јазылмыш мәғаләси 1910-чу ил октябрын 28-дә «Die Neue Zeit» журналында, 1. Band, № 4-дә «Ein Mißverständnis» («Анлашылмазлығ») ады алтында чап олунмушду. Ј. Ј. Мархлевскинин мәғаләсиндә Ј. О. Мартовун Ленинин мәғаләсиндән кәтирдји ситаты тәһриф етмәси, «девирмә стратегијасынын» Алманијада тәтбигинин мүмкүн олмамасы һағгында К. Каутскинин фикринин исә 1905—1907-чи илләр Русија ингилабына шамил етмәси факты әксини тапмышды. —299.
- ²⁶³ Үмуми сијаси тәтил һағгында мәсәләјә даир Алманија социал-демократ мәтбуатында Р. Лүксембурун К. Каутски илә полемикасы нәзәрдә тутулур. Алманија социал-демократ партијасынын 1910-чу ил сентјабрын 18—24-дә (јени үсулла) олмуш Магдебург гурултајында үмуми сијаси тәтили Пруссияда сечки ислаһаты уғрунда мүбаризә васитәси һесаб етмәк һағгында Р. Лүксембургун тәклиф етдији гәтнамәнин биринчи һиссәси гәбул олунмушду; гәтнамәнин, һағгында Ленинин јаздығы һиссәси үмуми тәтилин тәблиғи мәсәләсинә аид иди. —303.
- ²⁶⁴ В. И. Ленинин рефератларла Исвечрәјә кетмәси, көрүнүр, баш тутмамышды. —305.
- ²⁶⁵ В. И. Ленин легал болшевик журналы «Мысль»ын нәшринә һазырлығ һағгында јазыр. —306.
- ²⁶⁶ МО редаксиясы јығынчағынын сәдри, чох күман ки, ја А. Варски, ја да ону әвәз етмиш В. Ледер олмушду. —307.
- ²⁶⁷ МК-нын 1910-чу ил јанвар пленумунда јери кәлмишкән Болшевик Мәркәзинин үзвү В. К. Таратутанын (Викторун) ишинә

даир мѣсэлѣ дурурду; Виктор МҚ-дан партијада ону лѣкѣлѣ-
жѣн шајиѣлѣрин јајылмасы барѣдѣ тѣлгигат тѣ'јин олунмасыны
тѣлѣб етмишди. МҚ пленуму бу мѣсэлѣжѣ даир 2 меншевикдѣн,
1 болшевикдѣн, 1 с.-д. полјакдан вѣ 1 бундчудан ибарѣт тѣл-
гигат комиссијасы тѣ'јин етмишди. Ѳтрафлы тѣлгигатдан сон-
ра комиссија Виктору хѣјанѣтдѣ тѣгсирлѣндирѣ билѣчѣк нѣр
һансы бир мѣ'луматын гѣтијжѣн олмамасы һаггында јекдил гѣ-
рар верди вѣ бу мѣсэлѣдѣ ону тамамилѣ тѣмизѣ чыхарды.—308.

²⁶⁸ Нѣшринѣ Петербургда һазырлыг кѣрүлѣн «Звезда» гѣзетиндѣн
сѣһбѣт кедир. Гѣзет 1910-чу ил декабрын 16 (29)-дан 1912-чи
ил апрелин 22-дѣк (мајын 5-дѣк) чыхмышдыр. «Звезда»нын
билаваситѣ давамы онун тез-тез мѣсадирѣси илѣ ѣлагѣдар
нѣшр едилмѣжѣ башлајан «Невская Звезда» гѣзети олмушдур.
«Невская Звезда»нын сонунчу нѣмрѣси 1912-чи ил октјабрын
5 (18)-дѣ чыхмышдыр. «Звезда»нын редаксијасына илк вахт-
лар В. Д. Бонч-Брујевич, Н. И. Иордански (плехановчу) вѣ
И. П. Покровски (III Дѣвлѣт думасы сосиал-демократ фрак-
сијасынын нѣмајѣндѣси, болшевиклѣрѣ рѣгбѣт бѣслѣјѣн) дахил
идилѣр. Гѣзетин нашир Думанын депутаты болшевик
Н. Г. Полѣтајев иди.—308.

²⁶⁹ В. И. Ленин Русијадакы бѣ'зи болшевиклѣрин «Звезда»ны
III Дѣвлѣт думасы сосиал-демократ фраксијасынын органы
етмѣк нијјѣтини нѣзѣрдѣ тутур. Бу ѣсасда да Думанын депу-
татлары меншевиклѣр Кекечкори вѣ Кузнетсов гѣзетдѣ ѣмѣк-
дашлыга чѣлб олунмушдулар. Бу сѣбѣбдѣн дѣ редаксијада
анлашылмазлыг баш вермишди.—309.

²⁷⁰ В. Д. Бонч-Брујевичин мѣ'луматына кѣрѣ анлашылмазлыгы
И. П. Покровскинин болшевик Турутинин «Звезда» редаксија-
сына дахил едилмѣсинѣ разылыг вермѣмѣси доғурмушду; Туру-
тинин редаксијаја дахил едилмѣсинѣ ѣввѣлчѣдѣн В. И. Ленинин
разылыгы алынмышды.—309.

²⁷¹ Легал болшевик журналынын нѣшриндѣн сѣһбѣт кедир.
«Мысль» адланан бу журналын нѣшри 1910-чу илин декабрын-
да Москвада һѣјата кецирилмишди. Журнал 1911-чи илин
апрелиндѣ бағланмышды; сонунчу, бѣшинчи нѣмрѣси мѣсадир-
рѣ едилмишди.—310.

²⁷² Бу бѣјанат А. А. Богдановла (Максимовла) фикир ѣјрылыгы
вѣ бунун зѣмининдѣ дѣ «Пролетарий» редаксијасындакы мѣ-
баризѣ илѣ ѣлагѣдар јазылмышды (бах: В. И. Ленинин
А. М. Горкијѣ 1908-чин ил 25 феврал тарихли мѣктубу — бу
чилд, сѣһ. 158—164).

А. А. Богдановун «Пролетарий» редаксијасындан чыхма-
сына чаваб олараг Ленинин, И. Ф. Дубровинскинин вѣ
Н. К. Крупскајанын бѣјанатына о, ијунун 27-дѣ (кѣрүнүр,
бѣјанаты алан күн) В. К. Таратутаја чаваб вермишди ки,

мәсәлэ Болшевик Мәркәзиндә һәлл едиләнәдәк дөрд бәнддә ифадә олуңмуш өһдәликләри гәбул едир. —313.

273 II Николајын 1909-чу илин јайында Авропаја сәфәриндән сөһ-бәт кедир. Сәфәрин мәгсәди Русијада 1905—1907-чи илләр ингилабыны јатырмаға көмәк етмиш Авропа иртичасынын бирлијини нүмајиш етдирмәк иди. Бу факта гијмәт верилмәсинә бах: В. И. Леинин «Чарын Авропаја вә гаракүруһчү Думанын бә'зи депутатларынын Инкилтәрәјә сәфәри» мәгаләси (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 19-чу чилд, сәһ. 54—59). —316.

274 Бејнәлхалг сәсиалист бүросу В. И. Леинин сәсиалист-ингилабчылар партијасынын БСБ-дәки нүмајәндәси И. Рубанович тәрәфиндән дә имзаланмыш мәктубуну алыб, бүтүн сәсиалист партијаларына мүрачиәт едәрәк чарын онларын өлкәсинә кәлмәси әлејһинә протестлә чыхыш етмәјә вә кәләчәји тәгдирдә Авропа фәһләләринин она мүнәсибәтини нүмајиш етдирмәјә чағырмышды.

Исвеч, Инкилтәрә, Франса, Италија вә диқәр өлкәләрин нүмајәндәли органларындакы сәсиалист вә фәһлә фраксијалары өз һөкүмәтләринә чарын кәлиши барәдә сорғу илә мүрачиәт етмишдиләр; Исвечдә, Алманијада, Инкилтәрәдә, Франсада, Италијада вә диқәр өлкәләрдә протест митингләри вә нүмајишләри тәшкил олуңмушду. —316.

275 Мәһз һансы сорғунун нәзәрдә тутулдуғу мүәјјән едилмәмишдир. РСДФП МК-нын 1910-чу ил јанвар пленумундан сонра «Социал-Демократ» редаксијасына Мартовдан әләвә Дан да дахил олдугдан сонра МО редаксијасында ихтилафлар хусусилә кәскинләшмишди. Онлар бу вә ја башға мәсәләдә азлыгда галараг ихтилафлар төрәдир, МКХБ-јә болшевикләрдән вә Полша сәсиал-демократијасынын нүмајәндәсиидән шикајәт едирдиләр. МКХБ-ин 1910-чу илин апрелиндә «Социал-Демократ»ын 21-чи №-сиидә чап олуңмуш мәктубуидән көрүндүјү кими, болшевикләр вә Полша сәсиал-демократијасынын нүмајәндәси бу мәсәләјә даир ичласларда иштиракдан имтина етдикләринә көрә һәмши шикајәтләрә бахылмамышды. МКХБ «МО редаксијасында мејдана чыхан ихтилафлар мәсәләләриндә МКХБ-нин сәләһијјәтинин һәдди барәдә» МК-ја сорғу илә мүрачиәт етмишди. Болшевикләр дә МО редаксијасында Мартов вә Даны партијалы меншевикләрлә әвәз етмәк үчүн МК пленумуну чағырмаг тәклифи илә МК-ја мүрачиәт етмишдиләр (бах: бу чилд, сәһ. 280—284). —318.

276 И. В. Сталинин «Гафгаздан мәктублар» мәгаләси нәзәрдә тутулур. —319.

277 1910-чу илин февралыида Парисдә «Голос Социал-Демократа» редаксијасынын Акселрод, Дан, Мартов вә Мартынов тәрәфиндән имзаланмыш «Јолдашлара мәктуб!» адлы ајрыча вә-

рэгэ илэ чыхышы нээрде тутулур. Вэрэгэ гејрн-легал партијанын вэ РСДФП илэ элагэни кэсмин легалист тэсвијэчилэрин ачыг вэ јарымачыг тэшкилатларынын «Һүтүг бэрэбэрлијини» тэблиг едир вэ онларла бирлэшмэјини зэрури олдуғуну сүбут етмэјэ чалышырды. МО олан «Социал-Демократ» гээтинин редаксиясы болшевиклэрин вэ Польша социал-демократиясы нүмајендэлэринин симасында һэмни антипартија мөвгејини рэдд етдијинэ көрө, вэрэгэнин мүэллифлэри «Социал-Демократ» гээтини «Пролетарий»нин филиалына чеврилмэкдэ тэгсирлэндирир вэ «Голос Социал-Демократа» гээтинин нэшрини давам етдирмэк фикриндэ олдуғларыны билдирирдилэр. Ленин «Тэсвијэчилэрин «Голос»у партија элэјинэ («Голос Социал-Демократа»ја чаваб)» вэ «Харичдэ партија бирлэшмэси» мэгалэлэриндэ бу сэнэди тэллил етмиш вэ она сијаси гијмэт вермишдир (бах: Эсэрлэри, 5-чи нэшри, 19-чу чилд, сәһ. 219—228 вэ 252—255). —319.

278 «Социал-Демократ»ын 12-чи №-синдэ «Партија конфрансы мәсэлэсинэ даир» башлыглы имзасыз мэгалэ верилмишди.

«Партија тэшкилатларына мәктүб (Нөвбәти партија конфрансы һаггында)» Г. Ј. Зиновјев, И. Ф. Дубровински вэ Ј. О. Мартовдан ибарәт комиссия тәрәфиндән јазылмышды. —322.

279 Бунд МК-сынын үзвү М. М. Розенин (Езраһын) Г. Ј. Зиновјевә мәктүбү нээрде тутулур. Розен мәктүбунда јазырды ки, меншевиклэр РСДФП МК-нын јашамаг һүгүгуну инкар едир (Existenzrecht) вэ ону Информасия бүросу илэ әвәз етмәји тәклиф едирлэр. —324.

280 Көрүнүр, МКХБ-нин ичласындан сөһбәт кедир. —326.

281 1910-чу ил августун 28-дә, IІ Интернационалын Копенһаген конгресинин ачылышы күнү «Vorwärts»ин 201-чи №-синдэ чап олунмуш «Die russische Sozialdemokratie (Von unserem russischen Korrespondenten)» адлы имзасыз мэгалэ нээрде тутулур; мэгалэнин мүэллифи Л. Троцки иди. Ленин бу мэгалә һаггында 1912-чи илдә «Vorwärts»дәки имзасыз мүэллиф вэ РСДФП-дә ишлэрин вәзијәти мэгаләсиндә хатырладыр (бах: Эсэрлэри, 5-чи нэшри, 21-чи чилд, сәһ. 236). —327.

282 РСДФП-нин Мәркәзи Органы «Пролетарий»нин бланкында РСДФП МК-нын мөһүрү вэ В. И. Ленинин имзасы илэ зәманәт мәктүбү В. Д. Бонч-Брујевичә о, «Демос» нәшријатынын иши илэ әлагәдар Лондона кедәркән верилмишди. В. Д. Бонч-Брујевич Лондонда, Берлиндә вэ Парисдә М. Горкинин, Скиталетсин вэ башга мүэллифлэрин эсэрлэринин нэшри вэ јазылмасы мәсэләсини һәлл етмәли иди; бу нәшрләрдән кәлән кәлирин бир һиссәси РСДФП МК-нын кассасына дахил олмалы иди. Зәманәт мәктүбү дөрд нүсхәдә (рус, франсыз, алман вэ инкилис диллэриндә) јазылмышды. —337.

В. И. ЛЕНИН
 СИТАТ КЭТИРДИИ ВЭ АДЫНЫ ЧЭКДИИ
 ЭДЭБИ ЭСЭРЛЭРИН ВЭ МЭНБЭЛЭРИН
 КӨСТЭРИЧИСИ

[Авраамов, А. И. Рецензия на книгу:] Вл. Ильин. Материализм и эмпириокритицизм. Критические заметки об одной реакционной философии. Ц. 2 р. 60 к. — «Возрождение», М., 1909, № 7-8, стр. 91 — 93, в отд.: Библиография. Подпись: А—ов. — 214.

Аграрная программа, [принятая на IV (Объединительном) съезде РСДРП]. — Вэрэгэдэ: Постановления и резолюции Объединит. съезда Российской социал-демократической рабочей партии. [Спб.], тип. ЦК, [1906], стр. 1. (РСДРП). — 258, 300.

«Азри», Тифлис. На груз. яз. — 319.

[Аксельрод, Л. И. Рецензия на книгу:] Вл. Ильин. Материализм и эмпириокритицизм. Критические заметки об одной реакционной философии. Издание «Звено». Москва. 1909 г. Стр. 438. Ц. 2 р. 60 к. — «Современный Мир», Спб., 1909, № 7, стр. 207 — 211, в отд.: Критика и библиография. Подпись: Ортодокс. — 214.

Аксельрод, П. Б. Вынужденное объяснение. — Бу китабда: Необходимое дополнение к «Дневникам» Г. Б. Плеханова. Изд. ред. «Голоса Социал-Демократа». [Paris, кооп. тип. «Союз», апрель 1910], стлб. 16 — 21. (РСДРП). — 282 — 283.

Анонс о ежемесячном «Голосе Социал-Демократа» — бах: Объявление об издании периодического органа «Голос Социал-Демократа».

Базаров, В. А. Мистицизм и реализм нашего времени. — Бу китабда: Очерки по философии марксизма. Философский сборник. Спб., «Зерно», 1908, стр. 3 — 71. — 160.

— *Парламентский кретинизм наизнанку.* — «Пролетарий», [Выборг], 1907, № 18, 29 октября, стр. 2 — 5. — 163.

Бибель, А. *Письмо В. И. Ленину.* 21 января (3 февраля) 1905 г. Рукопись¹. — 13, 15, 51.

Берман, Я. А. *О диалектике.* — Бу китабда: Очерки по философии марксизма. Философский сборник. Спб., «Зерно», 1908, стр. 72 — 106. — 160 — 161.

[Богданов, А.] *Организационный вопрос.* — «Вперед», Женева, 1905, № 13, 5 апреля (23 марта), стр. 2 — 3. — 31.

— *Основные элементы исторического взгляда на природу.* Природа. — Жизнь. — Психика. — Общество. Спб., «Издатель», 1899. 251 стр. — 159.

— *Основы партийной организации.* — «Летучие Листки ЦК РСДРП», Спб., 1905, № 2, 24 июня, стр. 2 — 6. — 85.

— *Положение дел в партии* — «Летучие Листки ЦК РСДРП», Спб., 1905, № 1, [10 июня], стр. 3 — 12. — 74, 80.

— *Страна идолов и философия марксизма.* — Бу китабда: Очерки по философии марксизма. Философский сборник. Спб., «Зерно», 1908, стр. 215 — 242. — 159 — 161.

— *Эмпириомонизм.* Статьи по философии. М., Дороватовский и Чарушников, 1904. 185 стр. — 159.

— *Эмпириомонизм.* Кн. III. Спб., 1906. XLVIII, 159 стр. — 160.

В расш. ред. «Пролетария». Письмо 1-ое. — Отдельный оттиск из № 50 газеты «Пролетарий», [Париж, 28 ноября (11 декабря) 1909], стр. 1 — 2. — 238, 239.

[В расш. ред. «Пролетария». Письмо 2-ое. — Отдельный оттиск из № 50 газеты «Пролетарий», [Париж, 28 ноября (11 декабря) 1909], стр. 2. — 238, 239.

Вергилий. Энеида. — 21.

«Возрождение», М., — 302, 305.

— 1909, № 7-8, стр. 91 — 93. — 214.

Вольский, С. *Философия борьбы.* (Опыт построения этики марксизма). М., «Слово», 1909. V — VI, 311 стр. Перед загл. авт.: Станислав А. Вольский. — 198, 219 — 220.

¹ Илк дэфэ Ленин мэхмуэсинин V китабында дэрч олунмушдур, 1926, сэл. 169—170.

«Вперед», Женева. — 4, 6 — 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 19, 22, 23, 24, 25, 28, 34, 336.

— 1905, № 1, 4 января (22 декабря). 4 стр. — 1, 4, 9.

— 1905, № 2, 14 (1) января. 4 стр. — 6.

— 1905, № 3, 24(11) января, стр. 1. — 2.

— 1905, № 4, 31 (18) января. 4 стр. — 11.

— 1905, № 5, 7 февраля (25 января). 4 стр. — 11.

— 1905, № 8, 28 (15) февраля, стр. 1, 4. — 13, 17, 20.

— 1905, № 9, 8 марта (23 февраля), стр. 1 — 2. — 19.

— 1905, № 10, 15 (2) марта, стр. 1 — 2, 4. — 18, 19, 26.

— 1905, № 12, 29 (16) марта, стр. 6. — 17, 36.

— 1905, № 13, 5 апреля (23 марта), стр. 2—3, 6. — 31, 36.

— 1905, № 15, 21 (7) апреля, стр. 4. — 34.

— 1905, № 16, 30 (17) апреля, стр. 6. — 36.

Всероссийская конференция Росс. соц.-дем. рабочей партии. (В декабре 1908 года). Изд. газ. «Пролетарий». Paris, 1909. 47 стр. (РСДРП). — 324.

[*Выписки из письма Российского бюро ЦК РСДФП*]. — «Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 12, 23 марта (5 апреля), стр. 6, в примечании к статье: Ленин, В. И. «Голос» ликвидаторов против партии. Ответ «Голосу Социал-Демократа». — 320.

Главнейшие резолюции [III съезда РСДРП]. — «Пролетарий», Женева, 1905, № 1, 27 (14) мая, стр. 1 — 3. — 38, 47, 49, 52, 53 — 54, 61, 77 — 78, 119.

Гоголь, Н. В. *Ревизор*. — 74.

«Голос Бунда», б. м. 1909, № 2, сентябрь. 26 стр. На евр. яз. — 216.

«Голос Социал-Демократа», [Женева — Париж]. — 154, 168, 223, 249, 262, 263, 267, 272, 273, 277, 282—283, 284, 286, 305, 319, 321, 322, 324.

— [Женева], 1908, № 1-2, февраль, стр. 24 — 26. — 168, 169.

- 1908, № 10-11, ноябрь — декабрь, стр. 5 — 14. — 253.
 - [Париж], 1909, № 15, июнь, стр. 12 — 14. — 209.
 - 1910, № 19-20, январь — февраль. 32 стр. — 277, 282, 321.
- Горький, А. М. Заметки о мещанстве. — 146, 150.*
- *Исповедь. — 146.*
 - *О цинизме. — Бу китабда: Литературный распад. Критический сборник. Спб., «Зерно», 1908, стр. 299 — 311. — 149.*
 - *Письмо Г. Сенкевичу. 30 января 1908 г. — 149.*
 - *Разрушение личности. — Бу китабда: Очерки философии коллективизма. Сборник первый. Спб., «Знание», 1909, стр. 351 — 403. — 158, 161, 162, 163.*
- {Гусев, С. И. Письмо в редакцию «Пролетария». — «Пролетарий», Женева, 1905, № 20, 10 октября (27 сентября), стр. 3—4. Под загл.: Из бесед с читателями. — 82 — 83.*
- *Письмо В. И. Ленину. 20 января 1905 г. Рукопись¹. — 14.*
 - *Письмо В. И. Ленину. 24 января 1905 г. Рукопись¹. — 14.*
 - *Письмо В. И. Ленину. № 10. Не позднее 11 марта 1905 г. Рукопись². — 21.*
 - *Письмо В. И. Ленину. № 11. Не позднее 11 марта 1905 г. Рукопись². — 22.*
 - *С.-Петербург. [Об агитации Петербургского комитета РСДРП на выборах в комиссию Шидловского]. — «Вперед», Женева, 1905, № 10, 15 (2) марта, стр. 4, в отд.: Из рабочего движения. — 17.*
- Гюисманс, К. Письмо В. И. Ленину. 5 августа 1905 г. Рукопись³. — 114.*
- *Письмо В. И. Ленину. 30 января 1908 г. Рукопись³. — 147.*
 - *Письмо В. И. Ленину. 3 июля 1908 г. Рукопись³. — 182.*
-
- ¹ Илк дэфэ «Пролетарская Революция, журналында дэрч олунмушдур, М., 1922, № 3, сәһ. 167—169, 169—173.
- ² Илк дэфэ «Пролетарская Революция», журналында дэрч олунмушдур, М., 1925, № 2 (37), сәһ. 46—49, 50—53.
- ³ Илк дэфэ франсыз дилиндэ «Cahiers du Monde Russe et Soviétique» журналында дэрч олунмушдур, Paris, 1962, № 4.

- *Письмо В. И. Ленину*. 31 августа 1908 г. Рукопись¹. — 184.
- *Письмо В. И. Ленину*. 27 октября 1908 г. Рукопись¹. — 188.
- *Письмо В. И. Ленину*. 11 декабря 1908 г. Рукопись¹. — 188.
- *Письмо В. И. Ленину*. 12 июля 1909 г. Рукопись¹. — 202—203.
- *Письмо В. И. Ленину*. 23 августа 1909 г. Рукопись¹. — 211.
- *Письмо В. И. Ленину*. 10 сентября 1909 г. Рукопись¹. — 228.
- *Письмо В. И. Ленину*. 15 сентября 1909 г. Рукопись¹. — 230.
- *Письмо В. И. Ленину*. 23 сентября 1909 г. Рукопись¹. — 233.
- *Письмо В. И. Ленину*. 14 июня 1910 г. Рукопись¹. — 285.
- *Письмо В. И. Ленину*. 8 августа 1910 г. Рукопись¹. — 290.

Два слова по поводу злободневной темы. — «Голос Социал-Демократа», [Париж], 1909, № 15, июнь, стр. 12 — 13. Подпись: Georgien. — 209.

Демократы на распутье. [Передовая]. — «Искра», [Женева], 1904, № 77, 5 ноября, стр. 1. — 1, 2, 4.

«*Дискуссионный Листок*», [Париж]. — 278, 281, 283, 319, 321.

— 1910, № 1, 6 (19) марта, стр. 1 — 3. — 276.

— 1910, № 2, 25 мая (7 июня), стр. 26 — 30. На газ. дата: 24/7 июня. — 319.

— 1911, № 3, 29 апреля (12 мая), стр. 3 — 8. — 298, 303.

«*Дневник Социал-Демократа*», [Женева]. — 31, 224, 227, 229.

— 1905, № 2, август, стр. 10 — 49. — 65, 85, 118.

— 1909, № 9, август. 20 стр. — 249, 262, 302.

— 1910, № 11, март, стр. 1 — 20. — 271, 272, 277.

Дума контрреволюции. — «Последние Известия», Женева, 1905, № 247, 1 сентября (19 августа), стр. 1 — 4. — 72.

¹ Илк дэфа франсыз диллиндэ «Cahiers du Monde Russe et Soviétique» журналында дэрч олунмушдур, Paris, 1962, № 4.

Езерский, Ф. Стачка французских рабочих. — «Образование», Спб., 1907, № 1, стр. 100 — 127. Под общ. загл.: На Западе. (Из Франции). — 130.

«Жизнь», М. — 302, 305.

[Жордания, Н. Н.] «Большинство» или «меньшинство»? Перевод с груз. (из №№ 1, 2 и 3 «Социал-Демократа»). С прилож. статьи К. Ц. «Съезд» и конференция. С предисл. и примеч. Ф. Дана. Изд. «Искры». Женева, тип. партии, 1905. 36 стр. (РСДРП). — 64, 70.

— По поводу «Письма с Кавказа». — «Дискуссионный Листок», [Париж], 1910, № 2, 25 мая (7 июня), стр. 28 — 30. Подпись: Ан. На газ. дата: 24/7 июня. — 319.

Закон 6 августа 1905 г. — бах: Положение о выборах в Государственную думу и Манифест об учреждении Государственной думы.

Закон 9 ноября 1906 г. — бах: Указ правительствующему Сенату о выходе крестьян из общины и закреплении в собственность наделных участков.

Закон 3 июня 1907 г. — бах: Положение о выборах в Государственную думу.

«Зарницы». Вып. 1. Спб., тип. Безобразова, 1907. 128 стр. — 130.

«Заря», Stuttgart. — 76, 159.

— 1901, № 2-3, декабрь, стр. 361 — 403. — 2.

Заявление. — «Пролетарий», Женева, 1905, № 4, 17 (3) июня, стр. 6, в отд.: Из партии. Подписи: Ма, Бем, Владимир, Иннокентий, Андрей, Ворон. — 51.

Заявление [трех членов ЦК о необходимости третейского суда над тов. Н]. — «Искра», [Женева], 1904, № 77, 5 ноября, стр. 8, в отд.: Из партии. — 10.

«Звезда», Спб. — 308, 329.

Землячка, Р. С. Письмо В. И. Ленину. 13 декабря 1904 г. Рукопись¹. — 4 — 5.

[Зиновьев, Г. Е.] *Уроки классовой борьбы.* (Всеобщая забастовка в Швеции). — «Пролетарий», [Париж], 1909, № 47-48, 5 (18) сентября, стр. 1 — 2. — 209, 227.

Из письма члена Моск. комитета. — Отдельный оттиск из № 50

¹ Илк дэфэ «Пролетарская Революция», журналында дэрч олунмуш-дур, М., 1925, № 3 (38), сэл. 13—17.

газеты «Пролетарий», [Париж, 28 ноября (11 декабря) 1909], стр. 2. — 238.

Извещение Бюро Комитетов Большинства о созыве III съезда РСДРП — бах: Товарищи. Революция началась.

Извещение о конференции соц.-демократических организаций России. — «Искра», [Женева], 1905, № 89, 24 февраля, стр. 7, в отд.: Из партии. — 23.

Извещение о конференции социал-демократических организаций России. — «Последние Известия», Женева, 1905, № 219, 7 марта (22 февраля), стр. 1 — 3. — 23.

Извещение о созыве Третьего партийного съезда. — «Вперед», Женева, 1905, № 8, 28 (15) февраля, стр. 1. — 17.

**Извещение о III съезде Российской социал-демократической рабочей партии.* С прилож. устава партии и главнейших резолюций, принятых III съездом. Изд. ЦК РСДРП. Женева, кооп. тип., 1905. 20 стр. (РСДРП). — 37, 44, 48, 61, 63, 65, 66, 67, 68, 75, 79, 80, 82, 86, 228, 230, 233.

«Искра» (новая, меньшевистская), [Женева]. — 1, 2, 9, 10, 13, 23, 25, 26, 34, 40, 50, 55, 58, 59, 64, 70, 72, 74, 77, 85, 98.

— 1903, № 52, 7 ноября, стр. 1 — 2. — 49.

— 1904, № 69, 10 июля, стр. 2 — 7. — 52.

— 1904, № 77, 5 ноября. 8 стр. — 1, 2, 4, 10.

— 1904, № 78, 20 ноября. 8 стр. — 2, 4.

— 1904, № 79, 1 декабря. 10 стр. — 1, 2, 3, 4.

— 1905, № 85, 27 января. 8 стр. — 14.

— 1905, № 89, 24 февраля, стр. 7, 8. — 22, 23, 25.

— 1905, № 94, 25 марта, стр. 2 — 3. — 34.

— 1905, № 101, 1 июня, стр. 8. — 41, 45, 50.

— 1905, № 105, 15 июля. 8 стр. — 58.

— 1905, № 106, 18 июля, стр. 7. — 62.

— 1905, № 107, 29 июля, стр. 2 — 5, 8. — 61, 64, 71.

* Яанында улдуз гоулмуш китаб, гэзет вэ сэнэдлэрдэ В. И. Ленинн гэйдлэри вардыр. Бунлар Сов.ИКП МК яанында Марксизм-Ленинизм Институтунун Мэргэзи партија архивиндэ сахланыр.

- История России в XIX веке. Т. 1 — 9. М., Гранат, б. г. 9 т.—182.*
- К вопросу о партийной конференции. — «Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 12, 23 марта (5 апреля), стр. 4 — 5. — 322.*
- К вопросу о партийном объединении. — «Летучие Листки ЦК РСДРП», Спб., 1905, № 3, 22 июля, стр. 5 — 6. — 79.*
- К вопросу о партийном объединении. (Протокол и комментарии). — «Пролетарий», Женева, 1905, № 20, 10 октября (27 сентября), стр. 4. — 121.*
- К выборам в Гос. думу. — «Речь», Спб., 1909, № 208 (1092), 1 (14) августа, стр. 2, в отд.: Московская хроника. — 209.*
- К выборам в Гос. думу. — «Речь», Спб., 1909, № 216 (1100), 9 (22) августа, стр. 3. — 214.*
- К очередным вопросам. — «Пролетарий», Париж, 1909, № 42, 12 (25) февраля, стр. 1 — 3. — 193.*
- К партии. [Воззвание ЦК РСДРП и Бюро Комитетов Большинства. 12 (25) марта 1905 г.]. — «Вперед», Женева, 1905, № 13, 5 апреля (23 марта), стр. 6, в отд.: Из партии, в ст.: [Ленин, В. И.] Второй шаг. — 31.*
- [Каменев, Л. Б.] Еще один «критик» пролетарского движения. — «Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 14, 22 июня (5 июля), стр. 3 — 6. — 266 — 267.*
- За единство! — «Правда», [Вена], 1910, № 11, 18 (31) марта, стр. 3. — 272.*
- Ликвидация гегемонии пролетариата в меньшевистской истории русской революции. (Как А. Потресов ликвидировал Г. Плеханова и «Искру»). — «Пролетарий», [Париж], 1909, № 47-48, 5 (18) сентября, стр. 3 — 7; № 49, 3 (16) октября, стр. 3 — 6. — 211, 214, 215.*
- [Каутский К.] Письмо Каутского [к организаторам Капринской школы]. 20 августа 1909 г. — Вэрэгэдэ: К вопросу о партийной школе. (Четыре документа). Изд. парт. школы. Б. м., [1909], стр. 1 — 2. (РСДРП). — 231.*
- Козловский, Л. Очерки синдикализма во Франции. М., «Свободная Мысль», 1906. 110 стр. — 130.*
- Конференция социал-демократических организаций в России. Резолюция о Государственной думе. — «Пролетарий», Женева, 1905, № 22, 24 (11) октября, стр. 1. — 91 — 92.*

Копенгагенск. международн. конгресс. [Резолюция, принятая на пленуме ЦК РСДРП в январе 1910 г.]. — «Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 11, 26 (13) февраля, стр. 10, в отд.: Из партии. — 293 — 294.

[Корреспонденция из Николаева о соглашении между большевиками и меньшевиками по вопросу об организации совместного политического выступления]. — «Пролетарий», Женева, 1905, № 9, 26 (13) июля, стр. 5, в отд.: Из партии. — 80.

Красиков, П. А. Письмо В. И. Ленину. 4 сентября 1905 г. Рукопись¹. — 73.

Кричевский, Б. Н. Границы парламентаризма. — «Образование», СПб., 1907, № 8, стр. 1 — 26; № 9, стр. 90 — 117. — 130.

[Лейтейзен, Г. Д.] Гедисты и участие русских социал-демократов во временном революционном правительстве. — «Пролетарий», Женева, 1905, № 26, 25 (12) ноября, стр. 6. Подпись: Линдов. — 122.

— Маленькая поправка! (Письмо в редакцию). — «Вперед», Женева, 1905, № 15, 21 (7) апреля, стр. 4. Подпись: Гедист. — 33.

Ленин, В. И. Аграрная программа социал-демократии в первой русской революции 1905 — 1907 годов. Ноябрь — декабрь 1907 г. — 131, 134, 256.

— Аграрные прения в III Думе. — «Пролетарий», Женева, 1908, № 40, 1 (14) декабря, стр. 3 — 5. Подпись: Н. Л. — 253.

— Аграрный вопрос. Ч. I. Сиб., 1908. 264 стр. Перед загл. авт.: Вл. Ильин. — 131, 251.

— Бойкот булыгинской Думы и восстание. — «Пролетарий», Женева, 1905, № 12, 16 (3) августа, стр. 1. — 72, 77.

— В Секретариат Международного социалистического бюро. 8 июля 1905 г. — 46 — 47, 50, 51 — 52.

— В Секретариат Международного социалистического бюро в Брюсселе. 24 июля 1905 г. — 53, 54, 55 — 56, 114.

— В хвосте у монархической буржуазии или во главе революционного пролетариата и крестьянства? — «Пролетарий», Женева, 1905, № 15, 5 сентября (23 августа), стр. 1 — 2. — 72.

— Внутреннее обозрение. — «Заря», Stuttgart, 1901, № 2-3, декабрь, стр. 361 — 403. Подпись: Т. Х. — 2.

¹ Илк дэфэ натамам шэкилдэ бу китабда дэрч олонмушдур: Ленин В. И. Эсэрлэр, 3-чү нэһир, VIII чилд, 1930, сэх. 491.

- [Ленин, В. И.] *«Голос» ликвидаторов против партии.* (Ответ «Голосу Социал-Демократа»). Листовка. Отд. оттиск из № 12 «Социал-Демократа», ЦО РСДРП. [Париж, 23 марта (5 апреля) 1910 г.]. 2 стр. (РСДРП). — 267, 272, 282.
- *«Голос» ликвидаторов против партии.* (Ответ «Голосу Соц.-Демократа»). — «Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 12, 23 марта (5 апреля), стр. 5 — 6. — 271, 282, 320, 322.
- *Две тактики социал-демократии в демократической революции.* Изд. ЦК РСДРП. Женева, тип. партии, 1905. VIII, 108 стр. (РСДРП). Перед загл. авт.: Н. Ленин. — 48, 57, 83.
- *«Единение царя с народом и народа с царем».* — «Пролетарий», Женева, 1905, № 14, 29 (16) августа, стр. 1. — 72.
- ✧ — *За 12 лет.* Собрание статей. Т. 1. Два направления в русском марксизме и русской социал-демократии. Спб., тип. Безобразова, [1907]. XII, 471 стр. Перед загл. авт.: Вл. Ильин. На тит. л. год изд.: 1908. — 131, 135, 136.
- *Заметки публициста. I.* О «платформе» сторонников и защитников отзовизма. — «Дискуссионный Листок», [Париж], 1910, № 1; 6 (19) марта, стр. 1 — 3. Подпись: Н. Ленин. — 275.
- *Заявление и документы о разрыве центральных учреждений с партией.* № 13. Изд-во «Вперед». Женева, кооп. тип., 1905. 13 стр. (РСДРП). Перед загл. авт.: Н. Ленин. — 10.
- *Заявление [редакции «Пролетария»].* — «Пролетарий, [Женева], 1908, № 21, 26 (13) февраля, стр. 8. — 162.
- *Извещение о III съезде Российской социал-демократической рабочей партии.* — Бу китабда: Извещение о III съезде Российской социал-демократической рабочей партии. С прилож. устава партии и главнейших резолюций, принятых III съездом. Изд. ЦК РСДРП. Женева, кооп. тип., 1905, стр. 3 — 6. (РСДРП). Подпись: Центральный Комитет РСДРП. — 37, 44, 48.
- *Извещение об образовании Организационного Комитета и о созыве III очередного съезда Российской социал-демократической рабочей партии.* Декабрь, позднее 11 (24), 1904 г.. — 9.
- ✧ — *Исторический смысл внутрипартийной борьбы в России.* — «Дискуссионный Листок», [Париж], 1911, № 3, 29 апреля (12 мая), стр. 3 — 8. Подпись: Н. Ленин. — 298, 303, 304.

- *К вопросу о партийном объединении*. [Приписка от редакции «Пролетария» к протоколу 3-го совещания представителей ЦК и ОК в сентябре 1905 г.]. — «Пролетарий», Женева, 1905, № 20, 10 октября (27 сентября), стр. 4. — 121.
- *К выборам в Петербурге*. (Заметка). — «Пролетарий», [Париж], 1909, № 47—48, 5 (18) сентября, стр. 2—3. — 209, 215, 216.
- *К единству*. — «Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 11, 26 (13) февраля, стр. 2 — 3. — 281.
- *К оценке русской революции*. — «Пролетарий», Женева, 1908, № 30, (23) 10 мая, стр. 3 — 6. — 169.
- *Кого они хотят обмануть?* — «Вперед», Женева, 1905, № 10, 15 (2) марта, стр. 6, в отд.: Из партии. — 26.
- *Ликвидация ликвидаторства*. — «Пролетарий», [Париж], 1909, № 46, 11 (24) июля, стр. 1 — 2. — 205, 299.
- *Листок о Гаивасе*. — Вэрэгэдэ: ЭБЦК доводит до сведения всех заграничных групп следующее письмо, полученное им от представителя РСДРП в Межд. соц. бюро т. Ленина. [Париж], 18 марта 1910, стр. 1. (РСДРП). — 266.
- *Марксизм и ревизионизм*. — Бу китабда: Карл Маркс (1818—1883). К двадцатипятилетию со дня его смерти (1883—1908). Спб., [Кедровы], 1908, стр. 210 — 217. На обл. загл.: Памяти Карла Маркса. Подпись: Вл. Ильин. — 175.
- *Материализм и эмпириокритицизм*. Критические заметки об одной реакционной философии. М., «Звено», [май] 1909. III, 438 стр. Перед загл. авт.: Вл. Ильин. — 172, 180, 200, 201 — 202, 248.
- *Новая аграрная политика*. — «Пролетарий», Женева, 1908, № 22, 3 марта (19 февраля), стр. 1. — 252 — 253.
- *Нужды деревни*. (К деревенской бедноте). Спб., «Молот», 1905. 63 стр. Перед загл. авт.: Н. Ленин. — 104.
- *О партийной школе, устраиваемой за границей в NN*. [Резолюция Совещания расширенной редакции «Пролетария»]. — «Пролетарий», [Париж], 1909, № 46. Приложение к № 46 газеты «Пролетарий», 16 (3) июля, стр. 7. — 205, 219.
- *[О созыве III партийного съезда]*. От редакции. — «Вперед», Женева, 1905, № 8, 28 (15) февраль, стр. 1. — 17, 20.
- *О статистике стачек в России*. — «Мысль», М., 1910, № 1, декабрь, стр. 12 — 23; 1911, № 2, январь, стр. 19 — 29. — 299.

- *О фракции «впередовцев»*. — «Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 15-16, 12 сентября (30 августа), стр. 9—10. — 289.
- *О фракции сторонников отзовизма и богостроительства*. — «Пролетарий», [Париж], 1909, № 47-48. Приложение к № 47-48 газеты «Пролетарий», 11 (24) сентября, стр. 1—10. — 209, 215 — 216, 226, 227.
- *О хороших демонстрациях пролетариев и плохих рассуждениях некоторых интеллигентов*. — «Вперед», Женева, 1905, № 1, 4 января (22 декабря), стр. 2—3. — 1.
- [Ленин, В. И.] *От редакции «Пролетария»*. [По поводу статьи «К очередным вопросам»]. — «Пролетарий», Париж, 1909, № 42, 12 (25) февраля, стр. 3—4. — 193.
- *Письмо А. Бебелю*. 8 февраля 1905 г. Варэгадэ: Дорогие товарищи! Тов. Бебель, по нашей просьбе, сообщил нам... [Женева, изд. ред. «Искры», 1905], стр. 1. — 15, 52.
- *Письмо А. А. Богданову*. 10 января 1905 г. — 11.
- *Письмо В. Д. Бонч-Бруевичу*. 8 ноября 1910 г. — 309.
- *Письмо А. М. Горькому*. 9 января 1908 г. — 137.
- *Письмо А. М. Горькому*. 2 февраля 1908 г. — 150.
- *Письмо А. М. Горькому*. 7 февраля 1908 г. — 154.
- *Письмо А. М. Горькому*. 13 февраля 1908 г. — 162.
- *Письмо А. М. Горькому*. 16 ноября 1909 г. — 247.
- *Письмо К. Гюисмансу*. 16 сентября 1905 г. — 84.
- *Письмо К. Гюисмансу*. 1 марта 1908 г. — 166.
- *Письмо К. Гюисмансу*. 25 февраля 1909 г. — 191.
- *Письмо Р. С. Землячке*. 26 декабря 1904 г. — 4.
- *Письмо к Грейлиху*. 3 февраля 1905 г. — 13.
- *Письмо П. Н. Лепешинскому*. 29 августа 1905 г. — 69.
- *Письмо А. В. Луначарскому*. 1 августа 1905 г. — 58.
- *Письмо А. В. Луначарскому*. Между 15 и 19 августа 1905 г. — 70.

- *Письмо А. И. Любимову*. 10 апреля 1910 г. — 275.
- *Письмо Ю. Ю. Мархлевскому*. 7 октября 1910 г. — 303.
- *Письмо Международному социалистическому бюро*. 2 июня 1905 г. — 41.
- *Письмо Международному социалистическому бюро*. 27 октября 1905 г. — 111 — 112.
- *Письмо М. Нильсену*. 27 января 1908 г. — 140 — 141.
- [Письмо организаторам Каприйской партийной школы]. 5 (18) августа 1909 г. — Вэрэгэдэ: К вопросу о партийной школе. (Четыре документа). Изд. парт. школы. Б. м., [1909], стр. 2. (РСДРП). Под загл.: Письмо Н. Ленина. — 206, 207, 208, 221 — 222, 223, 234.
- *Письмо Петербургскому комитету РСДРП*. 13 марта 1905 г. — 36.
- *Письмо Н. И. Скворцову-Степанову*. 2 декабря 1909 г. — 251 — 252.
- *Письмо ученикам Каприйской школы: товарищам Юлию, Ване, Савелню, Ивану, Владимиру, Станиславу и Фоме*. 30 августа 1909 г. — 226.
- *Письмо ученикам Каприйской школы*. Октябрь 1909 г. — 246.
- *Письмо Центральному Комитету РСДРП*. 28 июля 1905 г. — 78.
- *Письмо Центральному Комитету РСДРП*. 14 августа 1905 г. — 72.
- *Письмо Центральному Комитету РСДРП*. 3 октября 1905 г. — 92.
- *Письмо Центральному Комитету РСДРП*. 27 октября 1905 г. — 115 — 116.
- *Планы брошюры «Рабочий класс и революция»*. Август 1905 г. — 65.
- *По поводу статьи «К очередным вопросам» — бах: Ленин, В. И. От редакции «Пролетария»*.
- *Пора кончить*. — «Вперед», Женева, 1905, № 1, 4 января (22 декабря), стр. 4, в отд.: Из партин. — 9.

- *Предисловие к брошюре Воинова (А. В. Луначарского) об отношении партии к профессиональным союзам.* Ноябрь 1907 г. — 129 — 130.
- *Предисловие ко второму изданию [книги «Развитие капитализма в России»].* — Бу китабда: Ленин, В. И. Развитие капитализма в России. Процесс образования внутреннего рынка для крупной промышленности. Изд. 2-е, доп. Спб., «Паллада», 1908, стр. V — VIII. Перед загл. кн. авт.: Владимир Ильин. Подпись: Автор. — 254.
- *Представительство РСДРП в Международном социалистическом бюро.* — «Пролетарий», Женева, 1905, № 20, 10 октября (27 сентября), стр. 8, в отд.: Из партии. Подпись: И. Ленин. — 95.
- *Проект резолюции об укреплении партии и ее единства.* 21 октября (3 ноября) 1909 г. — 243, 317.
- *Рабочая и буржуазная демократия.* — «Вперед», Женева, 1905, № 3, 24 (11) января, стр. 1. — 2.
- *Развитие капитализма в России.* Процесс образования внутреннего рынка для крупной промышленности. Спб., Водовозова, 1899. IX, IV, 480 стр.; 2 л. диагр.; VIII стр. табл. Перед загл. авт.: Владимир Ильин. — 253.
- * — *Развитие капитализма в России.* Процесс образования внутреннего рынка для крупной промышленности. Изд. 2-е, доп. Спб., «Паллада», 1908. VIII, 489 стр. Перед загл. авт.: Владимир Ильин. — 254.
- *Разоблаченные ликвидаторы.* — «Пролетарий», [Париж], 1909, № 47-48, 5 (18) сентября, стр. 4 — 5. — 209, 215—216, 229—230.
- *Редакции газеты «Berner Tagwacht»* — бах: Lenin, W. I. Erklärung.
- *Самое ясное изложение самого путаного плана.* — «Пролетарий», Женева, 1905, № 15, 5 сентября (23 августа), стр. 2 — 3. — 72.
- *Тактика РСДРП во время избирательной кампании. Интервью, данное сотруднику «L'Humanité» 17 февраля (2 марта) 1907 г.* — бах: Lenin, V. I. Une interview du citoyen Lénine.
- *Теория самопроизвольного зарождения.* — «Пролетарий», Женева, 1905, № 16, 14 (1) сентября, стр. 4. — 72.

- Удостоверение В. Д. Бонч-Бруевичу. 31 июля 1905 г. — 56.
- Что делать? Наболевшие вопросы нашего движения. Stuttgart, Dietz, 1902. VII, 144 стр. После загл. авт.: Н. Ленин. — 100.
- Шаг вперед, два шага назад. (Кризис в нашей партии). Женева, тип. партии, 1904. VIII, 172 стр. (РСДРП). Перед загл. авт.: Н. Ленин. — 159.
- Шаг вперед, два шага назад. Ответ Н. Ленина Розе Люксембург. Позднее 2 (15) сентября 1904 г. — 52.
- Лепешинский, П. Н. Письмо к коллегии экспедиции РСДРП. 28 августа 1905 г. Рукопись¹. — 66 — 69.
- «Летучие Листки ЦК РСДРП», Спб. — 73.
- 1905, № 1, [10 июня], стр. 3 — 12. — 74, 80.
- 1905, № 2, 24 июня. 8 стр. — 85.
- 1905, № 3, 22 июля, стр. 5 — 6. — 79.
- Луначарский, А. В. Атеизм. — Бу китабда: Очерки по философии марксизма. Философский сборник. Спб., «Зерно», 1908, стр. 107 — 161. — 161.
- Как петербургские рабочие к царю ходили. № 16. Изд-во «Вперед». Женева, кооп. тип., 1905. 23 стр. Перед загл. авт.: В. Воинов. Загл. на русск. и нем. яз. — 57.
- Кризис в итальянской рабочей партии. — «Пролетарий», Genève, 1908, № 23, (11 мар.) 27 февраля, стр. 7—8, в отд.: Иностранная жизнь. Подпись: Воинов. — 153, 156, 164.
- Очерки из истории революционной борьбы европейского пролетариата. Женева, тип. партии, 1905. 2, 38 стр. (РСДРП). Загл. на русск. и нем. яз. — 57.
- Очерки по истории революционной борьбы западноевропейского пролетариата. Февральская революция и ее последствия. — «Пролетарий», Женева, 1905, № 20, 10 октября (27 сентября), стр. 2—3. — 70 — 71.
- Парламент и его значение. — «Пролетарий», Женева, 1905, № 25, 16 (3) ноября, стр. 1 — 2. — 96 — 98.

¹ Илк дэфэ Ленин мэхмуэсинин XVI китабында дэрч олунмушдур, 1931, сэх. 294.

Люксембург, Р. Организационные вопросы русской социал-демократии. — «Искра», [Женева], 1904, № 69, 10 июля, стр. 2—7. — 52.

— *Революционное похмелье.* — «Пролетарий», Париж, 1909, № 44, 8 (21) апреля, стр. 3—6. — 202.

Макдональд, Р. Письмо В. И. Ленину. 24 февраля 1905 г. Рукопись¹. — 17, 27.

Манифест [об учреждении Государственной думы. 6 (19) августа 1905 г.]. — «Правительственный Вестник», Спб., 1905, № 169, 6 (19) августа, стр. 1. — 302.

Манифест 4-х редакторов «Голоса» — бах: Письмо к товарищам!

Маркс, К. и Энгельс, Ф. Манифест Коммунистической партии. Декабрь 1847 г. — январь 1848 г. — 31.

Маркс, К. Классовая борьба во Франции с 1848 по 1850 г. Январь — 1 ноября 1850 г. — 98.

— *Письмо Л. Кугельману.* 12 апреля 1871 г. — 164.

— *Письмо Л. Кугельману.* 17 апреля 1871 г. — 164.

— *Теории прибавочной стоимости (IV том «Капитала»).* Январь 1862 г. — июль 1863 г. — 131, 256.

— *Учредительный манифест Международного Товарищества Рабочих, основанного 28 сентября 1864 г. на публичном собрании, состоявшемся в Сент-Мартинс-холле, Лонг-Эйкр, в Лондоне.* 21—27 октября 1864 г. — 296.

Мартов, Л. Маленькие причины великой обиды. — Бу китабда: Необходимое дополнение к «Дневникам» Г. В. Плеханова. Изд. ред. «Голоса Социал-Демократа». [Paris, кооп. тип. «Союз», апрель 1910], стлб. 8—16. (РСДРП). — 281—282.

— *На верном пути.* — «Голос Социал-Демократа», [Париж], 1910, № 19-20, январь — февраль, стр. 19—20.—282—283, 321.

— *На очереди.* По поводу революционной рецептуры. — «Искра», [Женева], 1905, № 107, 29 июля, стр. 3—5. Подпись: Л. М. — 64, 70.

— *Партийный съезд или съезд кружков?* — «Искра», [Женева], 1905, № 94, 25 марта, стр. 2—3. Подпись: Л. М. — 33.

¹ Илк дэфэ Ленин мэхмуэснннн XVI китабында дэрч олунмушдур, 1931, сэл. 58.

Мартынов, А. *Аграрный вопрос в контрреволюционной Думе.* — «Голос Социал-Демократа», [Женева], 1908, № 10-11, ноябрь — декабрь, стр. 5 — 14. — 253.

— *В поисках за принципиальностью.* (См. Г. В. Плеханов. «Комедия ошибок». «Дневник Соц.-Дем.». Февраль, № 10). — Бу китабда: Необходимое дополнение к «Дневникам» Г. В. Плеханова. Изд. ред. «Голоса Социал-Демократа». [Paris, кооп. тип. «Союз», апрель 1910], стлб. 1 — 8. (РСДРП). — 272, 282.

Маслов, П. П. *Развитие народного хозяйства и влияние его на борьбу классов в XIX веке.* — Бу китабда: Общественное движение в России в начале XX-го века. Под. ред. Л. Мартова, П. Маслова и А. Потресова. Т. I. Предвестники и основные причины движения. Спб., тип. «Общественная Польза», 1909, стр. 643 — 662, в отд.: Итоги. — 255.

«Московские Ведомости». — 97.

«Мысль», М. — 267, 305 — 306, 309 — 310.

— 1910, № 1, декабрь, стр. 12—23; 1911, № 2, январь, стр. 19—29. — 299.

Насущные вопросы. — «Вперед», Женева, 1905, № 9, 8 марта (23 февраля), стр. 1—2. Подпись: Бюро Комитетов Большинства. — 19.

*[Насущные вопросы]. Листок. Б. м., [1905]. 4 стр. (РСДРП). Подпись: Бюро Комитетов Большинства. — 19.

«Наша Заря», Спб. — 302, 309.

— 1910, № 2, стр. 50 — 62. — 277, 281, 282.

Наша избирательная кампания. (Письмо из Петербурга). — «Социал-Демократ», [Париж], 1909, № 9, 31 октября (13 ноября), стр. 3—5. Подпись: А. Ч. — 237.

Не начало ли поворота? [Персдовая]. — «Искра», [Женева], 1905, № 105, 15 июля, стр. 1 — 2. — 58.

Не пора ли покончить? — «Голос Социал-Демократа», [Женева], 1908, № 1-2, февраль, стр. 24 — 26. — 168, 169.

Необходимое дополнение к «Дневникам» Г. В. Плеханова. Изд. ред. «Голоса Социал-Демократа». [Paris, кооп. тип. «Союз», апрель 1910]. 32 стлб. (РСДРП). — 272, 282 — 284.

«Новая Жизнь», Спб. — 115, 118, 119, 122, 146, 150 — 151.

«Новое Время», Спб., 1907, № 11068, 4 (17) января, стр. 3. — 124.

[О ликвидаторах. Резолюция, принятая меньшевиками-партийцами на собрании в Сан-Ремо 13 апреля 1910 г.].—Вэрэгэдэ: Резолюции, принятые в Сан-Ремо 13 апр. 1910 г. Б. м., [1910], стр. 2. (РСДРП). — 282.

О профессиональных союзах. [Резолюция, принятая на V (Лондонском) съезде РСДРП]. — Бу китабда: Лондонский съезд Российской соц.-демокр. раб. партии (состоявшийся в 1907 г.). Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Paris, 1909, стр. 458. (РСДРП). — 145.

О фракционных центрах. [Резолюция, принятая на пленуме ЦК РСДРП в январе 1910 г.]. — «Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 11, 26 (13) февраля, стр. 11, в отд.: Из партии. — 319.

О Центральном Органе. [Резолюция, принятая на пленуме ЦК РСДРП в январе 1910 г.]. — «Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 11, 26 (13) февраля, стр. 10, в отд.: Из партии. — 281.

Об отношении к либералам (Старовера). [Главнейшие резолюции, принятые на Втором съезде РСДРП]. — Бу китабда: Второй очередной съезд Росс. соц.-дем. рабочей партии. Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Genève, тип. партии, [1904], стр. 13 — 14, 357. (РСДРП). — 2, 3, 4.

Об отступлениях от партийной дисциплины. [Резолюция, принятая на пленуме ЦК РСДРП в январе 1910]. — «Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 11, 26 (13) февраля, стр. 11, в отд.: Из партии. — 323.

«Образование», Спб. — 130, 136.

— 1907, № 1, стр. 100 — 127. — 130.

— 1907, № 8, стр. 1 — 26; № 9, стр. 90 — 117. — 130.

Общественное движение в России в начале XX-го века. Под ред. Л. Мартова, П. Маслова и А. Потресова. Т. I — IV. Спб., тип. «Общественная Польза», 1909 — 1914. 5 т. — 210, 249, 262, 287, 302.

— Т. I. Предвестники и основные причины движения. 1909. 676 стр. — 255.

Объявление женевской группы о разрыве с БЦ — бах: Уважаемые товарищи. Женевский идейный кружок большевиков на собрании 21 апреля 1909 г. постановил...

Объявление о выходе газеты «Пролетарий», органа С.-Петербургского и Московского комитетов Российской социал-демократической рабочей партии. Листовка. [Женева, 1908]. 1 стр. (РСДРП). — 146, 154.

Объявление об издании периодического органа «Голос Социал-Демократа». Листовка. Genève, [1908]. 1 стр. Подпись: П. Аксельрод, Ф. Дан, Л. Мартов, А. Мартынов, Г. Плеханов. — 154.

Организационный устав, [принятый 1-ой общерусской конференцией партийных работников]. — Бу китабда: Первая общерусская конференция партийных работников. Отдельное приложение к № 100 «Искры». Женева, тип. партии, 1905, стр. 17 — 18. (РСДРП). — 47, 65.

Организационный устав Российской соц.-дем. рабочей партии, принятый на Втором съезде партии. — Бу китабда: Второй очередной съезд Росс. соц.-дем. рабочей партии. Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Genève, тип. партии, [1904], стр. 7 — 9. (РСДРП). — 49, 50.

От редакции. — «Вперед», Женева, 1905, № 8, 28 (15) февраля, стр. 4, в отд.: Из партии. — 20.

От редакции. [К статье: «Открытое письмо»]. — «Голос Социал-Демократа», [Париж], 1910, № 19-20, январь — февраль, стр. 24. — 321.

Отдельный оттиск из № 50 газеты «Пролетарий», [Париж, 28 ноября (11 декабря) 1909], стр. 1—2. — 238—240.

Открытое письмо к делегатам на III съезд. Листовка. Б. м., [апрель 1905]. 2 стр. Подпись: Федор Лушин. Ниже подписи: Присоединяюсь всецело к письму тов. Лушина Константин Сергеевич. — 63.

«Открытое письмо» Максимова — бах: Отчет тов. большевикам устранившихся членов расширенной редакции «Пролетария».

«Открытое письмо [ЦК РСДРП к Организационной комиссии, избранной 1-ой общерусской конференцией социал-демократических работников]. — «Пролетарий», Женева, 1905, № 11, 9 августа (27 июля), стр. 2—3. — 47—48, 56, 61—62.

- Открытое письмо [16-ти русских меньшевиков-ликвидаторов].* — «Голос Социал-Демократа», [Париж]. 1910, № 19-20, январь — февраль, стр. 23 — 24. — 277, 281, 282.
- Отношение Росс. соц.-дем. рабочей партии к либералам.* — «Вперед», Женева, 1905, № 10, 15 (2) марта, стр. 1 — 2. Подпись: Бюро Комитетов Большинства. — 19.
- [Отчет о пожертвованиях, поступивших в редакцию газеты «Вперед»].* — «Вперед», Женева, 1905, № 12, 29 (16) марта, стр. 6, в отд.: Из партии. — 17, 35, 36.
- [Отчет о пожертвованиях, поступивших в редакцию газеты «Вперед»].* — «Вперед», Женева, 1905, № 13, 5 апреля (23 марта), стр. 6, в отд.: Из партии. — 35, 36.
- [Отчет о пожертвованиях, поступивших в редакцию газеты «Вперед»].* — «Вперед», Женева, 1905, № 16, 30 (17) апреля, стр. 6, в отд.: Из партии. — 36.
- Отчет тов. большевикам устраненных членов расширенной редакции «Пролетария».* 3 (16) июля 1909. Б. м., [1909]. 4 стр. Подпись: Н. Максимов и Николаев. Гект. — 227.
- Отчет тов. большевикам устраненных членов расширенной редакции «Пролетария».* 3 (16) июля [1909 г.]. Б. м., [1909]. 16 стр. — 227.
- Очерки по философии марксизма.* Философский сборник. Спб., «Зерно», 1908. 329 стр. — 159, 160, 161 — 162, 171—172.
- Очерки реалистического мировоззрения.* Сборник статей по философии, общественной науке и жизни. Спб., Дороватовский и Чарушиников, 1904. VII, 676 стр. — 159.
- Памяти Николая Гавриловича Чернышевского.* Доклады и речи П. Ф. Анненского, М. А. Антоновича, А. А. Корнилова, А. С. Посникова и М. И. Туган-Барановского. Спб., типолит. Фроловой, 1910. 53 стр. (III отделение императорского Вольного экономического общества). — 287.
- 1-ое мая.* Листовка. [М., апрель 1910]. 2 стр. Подпись: Группа с. д. — 284.
- Первое мая.* Листовка. [Париж, 26 апреля 1910]. 2 стр. (РСДРП. Отдельный оттиск из № 13 «Социал-Демократа», ЦО РСДРП), — 284.
- Письмо в расширен. редакцию «Пролетария» от «Совета школы» в NN.* [16 августа 1909]. — «Пролетарий», [Париж], 1909,

№ 47-48. Приложение к № 47-48 газеты «Пролетарий», 11 (24) сентября, стр. 11. — 207 — 208, 223.

Письмо к партийным организациям. (Об очередной партийной конференции). — «Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 11, 26 (13) февраля, стр. 11 — 12. Подпись: Центральный Комитет РСДРП. — 281, 322.

Письмо к партийным организациям. [Письмо 1-е]. Листовка. Б. м., [ноябрь 1904]. 4 стр. (Только для членов партии). — 3.

Письмо к партийным организациям. [Письмо 2-е]. Листовка. Б. м., [декабрь 1904]. 4 стр. (Только для членов партии). — 1, 2, 3, 4.

Письмо к товарищам! Листовка. [Paris, кооп. тип. «Союз», 1910]. 2 стр. (РСДРП). — 281, 282, 319.

«*Письмо Лушина*» — бах: Открытое письмо к делегатам на III съезд.

Письмо партийного работника. — «Рабочее Знамя», [М.], 1908, № 7, декабрь, стр. 4 — 6. — 220.

Письмо рабочего. (О плане партийной работы в связи с оценкой текущего момента). — «Рабочее Знамя», [М.], 1908, № 5, октябрь, стр. 4 — 5. — 220.

Письмо секретарю женевской группы от коллегии экспедиции РСДРП. 29 августа 1905 г. Рукопись¹. — 66 — 69.

Плеханов, Г. В. [В редакцию «Искры». 16 (29) мая 1905 г.]. — «Искра», [Женева], 1905, № 101, 1 июня, стр. 8, в отд.: Из партии. — 41, 46, 50.

— *Враждующие между собою братья.* — «Дневник Социал-Демократа», Женева, 1905, № 2, август, стр. 37 — 49. — 118 — 119.

— *Выбранные места из переписки с друзьями.* (Письмо в редакцию газеты «Пролетарий»). — «Дневник Социал-Демократа», Женева, 1905, № 2, август, стр. 10 — 37. — 65, 85.

— *Критика теории и практики синдикализма.* — «Современный Мир», Спб., 1907, № 11, стр. 20 — 52; № 12, стр. 29 — 58. — 136.

— *Необходимая поправка.* — «Дневник Социал-Демократа», [Женева], 1909, № 9, август, стр. 19 — 20. — 249, 302.

¹ Илк дэфэ Ленин мэхмуэсинин XVI китабында дэрч олунмушдур, 1931, сэл. 294.

- *Нечто о выгодах «генерального межевания».* — «Дневник Социал-Демократа», [Женева], 1909, № 9, август, стр. 16 — 19. — 249.
- *О пустяках, особенно о г. Потресове.* — «Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 13, 26 апреля (9 мая), стр. 3 — 6. — 282.
- *Оппортунизм, раскол или борьба за влияние в партии?* — «Дневник Социал-Демократа», [Женева], 1909, № 9, август, стр. 2 — 16. — 249, 262.
- *[Письмо в Международное социалистическое бюро. 3 (16) июня 1905 г.].* Рукопись¹. — 49, 50—51, 53.
- *Последнее пленарное собрание нашего Центрального Комитета.* — «Дневник Социал-Демократа», [Женева], 1910, № 11, март, стр. 1 — 20. — 271, 272, 277.
- *Предисловие переводчика ко второму изданию [книги Ф. Энгельса «Людвиг Фейербах»].* — Бу китаба: Энгельс, Ф. Людвиг Фейербах. Пер. с нем. Г. Плеханова. С двумя прилож., с новыми объяснительными примеч. и с новым предисл. переводчика. Женева, 1905, стр. VII — XXXII. (Б-ка научного социализма. Изд. 2-е, серия I. Вып. 1). — 57, 58.
- *Чего не делать.* — «Искра», [Женева], 1903, № 52, 7 ноября, стр. 1 — 2. — 49.
- По поводу статьи женевого товарища.* — «Голос Социал-Демократа», [Париж], 1909, № 15, июнь, стр. 13 — 14. — 209.
- Положение дел в партии.* [Резолюция, принятая на пленуме ЦК РСДРП в январе 1910 г.]. — «Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 11, 26 (13) февраля, стр. 10, в отд.: Из партии. — 263, 269 — 270, 319 — 320.
- Положение о выборах в Государственную думу.* — «Правительственный Вестник», Спб., 1905, № 169, 6 (19) августа, стр. 2 — 4. — 302.
- Положение о выборах в Государственную думу.* [3 (16) июня 1907 г.]. — «Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при правительствующем Сенате», Спб., 1907, отд. I, № 94, 3 июня, стр. 1303 — 1380. — 256.

¹ Илж дэфэ бу вэрэгэдэ дэрч олунмушдур, Эзиз јолдашлар! Сизэ бир елэра сэнэдлэр кендэририк... Б., м., [меншевиклэрин Тэшкилат комиссијасы нонпріјјаты, ијул—август 1905], сәһ. 8—10.

«Последние Известия», Женева, 1905, № 219, 7 марта (22 февраля), стр. 1 — 3. — 23

— 1905, № 247, 1 сентября (19 августа), стр. 1—4. — 72.

Постановление Совета РСДРП от 8 марта 1905 года. — «Искра», [Женева], 1905, № 89, 24 февраля, стр. 8, в отд.: Из партии. — 22, 25 — 26.

Потресов, А. Н. Критические наброски. О том, почему пустяки одолели. — «Наша Заря», Спб., 1919, № 2, стр. 50 — 62. — 277, 282, 283.

— *На суд тт. меньшевиков.* — Бу китабда: Необходимое дополнение к «Дневникам» Г. В. Плеханова. Изд. ред. «Голоса Социал-Демократа». [Регис. кооп. тип. «Союз», апрель 1910], стлб. 21 — 26. (РСДРП). Подпись: А. Потресов-Старовер. — 282, 283.

— *Наши зоключения.* I. О либерализме и гегемонии. — «Искра», [Женева], 1904, № 78, 20 ноября, стр. 2—6. Подпись: Старовер. — 2, 3, 4.

— *Наши зоключения.* II. О кружковом марксизме и об интеллигентской социал-демократии. — «Искра», [Женева], 1905, № 107, 29 июля, стр. 2 — 5. Подпись: Старовер. — 64, 70 — 71.

— *Резолюция об отношении к либералам — бах:* Об отношении к либералам (Старовера).

«Правда», [Вена]. — 207, 210, 232, 272.

— 1910, № 10, 12 (25) февраля, стр. 1. — 267.

— 1910, № 11, 18 (31) марта, стр. 3. — 272.

«Правительственный Вестник», Спб., 1905, № 169, 6 (19) августа, стр. 1, 2—4. — 302.

— 1906, № 252, 12 (25) ноября, стр. 1. — 256.*

[Примечание редакции «Пролетария» к письму Г. В. Плеханова в ред. «Искры»]. — «Пролетарий», Женева, 1905, № 5, 26 (13) июня, стр. 6, в отд.: Из партии. — 41.

[Приписка к статье: Лешин, В. И. К оценке русской революции]. — «Пролетарий», Женева, 1908, № 30, (23) 10 мая стр. 6. — 169.

Программа занятий школы [на Капри]. — Вэрэгэдэ: К вопросу о партийной школе. (Четыре документа). Изд. парт. школы. Б. м., 1909, стр. 1. (РСДРП). — 205, 208, 218—219, 225.

Программа Российской соц.-дем. рабочей партии, принятая на Втором съезде партии. — Бу китабда: Второй очередной съезд Росс. соц.-дем. рабочей партии. Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Genève, тип. партии, [1904], стр. 1—6. (РСДРП). — 202—203, 228, 230, 233, 296, 300.

Проект основных положений земельного закона, [внесенный во II Государственную думу от имени группы социалистов-революционеров]. — Бу китабда: [Материалы, поступившие в Общее собрание Государственной думы 2-го созыва]. Б. м., [1907], л. 486—491. — 134.

Проект основных положений [земельного закона, внесенный 104 членами Государственной думы]. — Бу китабда: Стенографические отчеты [Государственной думы]. 1906 год. Сессия первая. Т. 1. Заседания 1—18 (с 27 апреля по 30 мая). Сиб., гос. тип., 1906, стр. 560—562. (Государственная дума). — 134.

Проект основных положений [земельной реформы, внесенный во II Государственную думу от имени Трудовой группы и Крестьянского союза]. — Бу китабда: [Материалы, поступившие в Общее собрание Государственной думы 2-го созыва]. Б. м., [1907], л. 17—19, 37. — 134.

«*Пролетарий*», Женева. — 37—38, 44, 48, 50, 51, 57, 59, 64, 72, 75—76, 77, 82—83, 84, 85, 93, 112, 113, 122.

— 1905, № 1, 27 (14) мая, стр. 1 — 3. — 38, 48, 52, 54, 61, 77, 119.

— 1905, № 4, 17 (3) июня, стр. 6 — 50 — 51.

— 1905, № 5, 26 (13) июня, стр. 6. — 41.

— 1905, № 9, 26 (13) июля, стр. 5. — 80 — 81.

— 1905, № 10, 2 августа (20 июля), 6 стр. — 56.

— 1905, № 11, 9 августа (27 июля), стр. 2—3.—47—48, 56, 61.

— 1905, № 12, 16 (3) августа, стр. 1. — 72, 77.

— 1905, № 14, 29 (16) августа, стр. 1. — 72.

— 1905, № 15, 5 сентября (23 августа), стр. 1 — 3. — 72.

- 1905, № 16, 14 (1) сентября, стр. 4. — 72.
- 1905, № 19, 3 октября (20 сентября), стр. 1. — 77.
- 1905, № 20, 10 октября (27 сентября). 8 стр. — 70, 76, 83, 95, 121.
- 1905, № 21, 17 (4) октября. 8 стр. — 97.
- 1905, № 22, 24 (11) октября, стр. 1. — 91.
- 1905, № 25, 16 (3) ноября, стр. 1 — 2. — 96 — 98.
- 1905, № 26, 25 (12) ноября стр. 6. — 122.
- «*Пролетарий*», [Выборг — Женева — Париж]. — 133, 135 — 137, 138, 139, 140, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 161, 162, 163, 166, 167, 173 — 174, 175, 176, 180, 192 — 193, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 214, 215, 220, 222, 223, 226, 227, 229 — 230, 234, 235, 237, 240, 246, 247, 313, 314.
- [Выборг], 1907, № 17, 20 октября. 8 стр. На газ. место изд.: М. — 130.
- 1907, № 18, 29 октября, стр. 2 — 5. — 163.
- [Женева], 1908, № 21, 26 (13) февраля. 8 стр. — 153, 162.
- 1908, № 22, (3 марта) 19 февраля. 8 стр. На газ. дата: (4 мар.) 19 февраля. — 156, 252 — 253.
- 1908, № 23, (11 мар.) 27 февраля. 8 стр. — 153, 156, 164.
- 1908, № 30, (23) 10 мая, стр. 3 — 6. — 169.
- Женева — [Париж], №№ 39 — 46, 26 (13) ноября 1908 — 11 (24) июля 1909. — 209.
- Женева, 1908, № 40, 1 (14) декабря, стр. 3 — 5. — 253.
- Париж, 1909, № 42, 12 (25) февраля, стр. 1 — 4. — 193.
- 1909, № 44, 8 (21) апреля, стр. 3 — 6. — 202.
- 1909, № 46, 11 (24) июля, стр. 1 — 2. — 205, 299.
- 1909, № 46. Приложение к № 46 газеты «Пролетарий», 16 (3) июля. 7 стр. — 205, 208, 209, 218, 222.

— 1909, № 47-48, 5 (18) сентября. 10 стр. — 209, 214, 215 — 216, 227, 229.

— 1909, № 47-48. Приложение к № 47-48 газеты «Пролетарий», 11 (24) сентября, стр. 1 — 10, 11 — 12. — 208, 209, 215 — 216, 223, 226, 227, 229, 234.

— 1909, № 47-48, 5 (18) сентября, стр. 3 — 7; № 49, 3 (16) октября, стр. 3—6. — 210 — 211, 214, 215.

Пролетарские демонстрации. — «Искра», [Женева], 1904, № 79, 1 декабря, стр. 5 — 6, в отд.: Из нашей общественной жизни. — 1, 2, 3, 4.

Протокол совещания 12-го июля между представителями Организационного комитета и Центрального Комитета РСДРП. — «Искра», [Женева], 1905, № 107, 29 июля, стр. 8, в отд.: Из партии. — 61.

«Рабочая Газета», Париж. — 298.

«Рабочее Знамя», [М.], 1908, № 5, октябрь, стр. 4 — 5. — 220.

— 1908, № 7, декабрь, стр. 4 — 6. — 220.

«Рабочий», [М.].—86, 113.

— 1905, № 1, август, 12 стр. — 73, 76 — 77.

— 1905, № 2, 3 августа, стр. 2 — 3. — 106.

Ридек, К. Колониальные грабежи и революция. — «Пролетарий», [Париж], 1909, № 47-48, 5 (18) сентября, стр. 3 — 4. — 209.

«Радуга», Женева. — 126, 127.

Риннопорт, Х. Л. Интернационал и война. (Третья комиссия). — «Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 17, 25 сентября (8 октября), стр. 6 — 7. — 295.

Резолюции, принятые на пленуме ЦК РСДРП в январе 1910 г. — «Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 11, 26 (13) февраля, стр. 10 — 11, в отд.: Из партии. — 281, 283, 319, 322, 323.

Резолюции, принятые [1-ой общерусской] конференцией [партийных работников]. — Бу китаба: Первая общерусская конференция партийных работников. Отдельное приложение к № 100 «Искры». Женева, тип. партии, 1905, стр. 15 — 30. (РСДРП). — 38, 47, 50.

[*Резолюции Совещания расширенной редакции «Пролетария»*]. — «Пролетарий», [Париж], 1909, № 46. Приложение к № 46 газеты «Пролетарий», 16 (3) июля, стр. 3—7. — 208, 209, 221.

Резолюция Каутского — бах: Motion de Kautsky.

Резолюция Костромского комитета [РСДРП относительно представительства Г. В. Плеханова в МСБ]. — «Пролетарий», Женева, 1905, № 20, 10 октября (27 сентября), стр. 8, в отд.: Из партии. — 76.

Резолюция Одесского комитета РСДРП о профессиональной борьбе. Рукопись¹. — 99 — 104.

Резолюция Орловско-Брянского комитета. — «Искра», [Женева], 1905, № 106, 18 июля, стр. 7, в отд.: Из партии. — 62.

Резолюция по отчетам, [принятая на Пятой конференции РСДРП (Общероссийской 1908 г.)]. — Бу китабда: Извещение Центрального Комитета Российской с.-д. рабочей партии о состоявшейся очередной общепартийной конференции. [Изд. ЦК РСДРП. Paris, 1909], стр. 4. (РСДРП). — 262.

Резолюция, предложенная на собрании меньшевистской группы содействия в Париже (4 апреля 1910 г.) меньшевиками-партийцами. Листовка. Б. м., [1910]. 1 стр. (РСДРП). — 273, 282.

Резолюция, предложенная на собрании 1-й Женевской группы РСДРП 19 апреля 1910 г. меньшевиками-партийцами. Листовка. Б. м., [1910]. 1 стр. (РСДРП). — 282.

Резолюция, принятая Ниццкой группой содействия РСДРП 24 апреля 1910 г. — Вэрэгэдэ: Заграничное Бюро Центрального Комитета. Ко всем заграничным группам содействия РСДРП. Б. м., [1910], стр. 3. (РСДРП). — 282.

Резолюция [III съезда РСДРП] о пропаганде и агитации. — Бу китабда: Извещение о III съезде Российской социал-демократической рабочей партии. С прилож. устава партии и главнейших резолюций, принятых III съездом. Изд. ЦК РСДРП. Женева, кооп. тип., 1905, стр. 15 — 16. (РСДРП). Под общ. загл.: Главнейшие резолюции. — 86.

Резолюция [учредительной конференции южных организаций] по поводу представительства Росс. партии в Интернациональном социалистическом бюро. — Вэрэгэдэ: [Решения

¹ Илк дэфэ бу китабда дэрч олунмушдур: Ленин, В. И. Эсэрлэри, 3-чү нэшир, VIII чилд, 1930, сэн. 502—503.

южнорусской учредительной конференции РСДРП. Август 1905 г.]. Б. м., [1905], стр. 1. Гект. — 94.

«Речь», Спб. — 209.

— 1909, № 208 (1092), 1 (14) августа, стр. 1, 2. — 209.

— 1909, № 216 (1100), 9 (22) августа, стр. 3. — 214.

Салтыков-Щедрин, М. Е. Пестрые письма. — 83.

С.-Петербург, 1 августа. [Передовая]. — «Речь», Спб., 1909, № 208 (1092), 1 (14) августа, стр. 1. — 209.

«Современный Мир», Спб. — 136.

— 1907, № 11, стр. 20 — 52; № 12, стр. 29 — 58. — 136.

— 1909, № 7, стр. 207 — 211. — 214.

Сообщение о предложении А. Бебеля. — «Вперед», Женева, 1905, № 8, 28 (15) февраля, стр. 1. — 13.

«Социал-Демократ», [Вильно — Спб. — Париж — Женева]. — 223, 237, 243, 261, 263 — 264, 267, 269, 270, 271, 272, 276, 277, 280, 281, 282, 283, 284, 289, 295, 307, 317, 318, 319—320, 321, 322, 323, 325, 326, 327, 328, 329, 332.

— [Париж], 1909, № 7-8, 8 (21) августа, стр. 3 — 6. — 209.

— 1909, № 9, 31 октября (13 ноября), стр. 3 — 5. — 237.

«Социал-Демократ», [Париж], 1910, № 11, 26 (13) февраля, стр. 2 — 3, 10 — 12. — 263, 269 — 270, 281, 283 — 284, 293, 319 — 320, 321 — 322, 323.

— 1910, № 12, 23 марта (5 апреля), стр. 5 — 6. — 271, 282, 283, 320, 321, 322, 323.

— 1910, № 13, 26 апреля (9 мая), стр. 3 — 6. — 282.

— 1910, № 14, 22 июня (5 июля), стр. 3 — 6. — 267.

— 1910, № 15-16, 12 сентября (30 августа), стр. 9 — 10. — 289.

— 1910, № 17, 25 сентября (8 октября), стр. 6 — 7, 11. — 295.

[Сталин, И. В.] Письмо с Кавказа. — «Дискуссионный Листок», [Париж], 1910, № 2, 25 мая (7 июня), стр. 26 — 28. Подпись: К. Ст. На газ. дата: 24/7 июня. — 319.

Статья о Кольцове — бах: Каменев, Л. Б. Еще один «критик» пролетарского движения.

Стенографические отчеты [Государственной думы]. 1908 г. Сессия вторая. Ч. I. Заседания 1 — 35 (с 15 октября по 20 декабря). Спб., гос. тип., 1908. XIV стр.; 3152 стлб. Государственная дума. Третий созыв.) — 249.

Столыпин, А. А. Ложное решение. — «Новое Время», Спб., 1907, № 11068, 4 (17) января, стр. 3. — 124.

Суворов, С. А. Основания социальной философии. — Бу китабда: Очерки по философии марксизма. Философский сборник. Спб., «Зерно», 1908, стр. 291 — 328. — 160 — 161.

«Товарищ», Спб. — 130.

Товарищам-рабочим, прибывшим в школу в NN. — «Пролетарий», [Париж], 1909, № 47—48. Приложение к № 47-48 газеты «Пролетарий», 11 (24) сентября, стр. 11 — 12. — 229, 235.

Товарищи! В некоторых большевистских организациях усиленно дебатруется вопрос об устройстве партийной школы за границей... Листовка. [Париж, 1909, не позднее июня]. 1 стр. (Только для членов РСДРП, считающих себя сторонниками большевистского течения в партии). Подпись: Редакция газ. «Пролетарий» (в расширенном составе). — 205, 209.

Товарищи. Революция началась. Листовка. Спб., 21 января 1905. 2 стр. (РСДРП). Подпись: Бюро Комитетов Большинства. — 15.

Третий очередной съезд Росс. соц.-дем. рабочей партии. Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Женева, тип. партии, 1905. ХХIX, 401 стр. (РСДРП). — 58, 62, 118.

Третья Государственная дума. Сессия 3-я. Фракция народной свободы в период 10 октября 1909 года — 5 июня 1910 года. Отчет и речи депутатов. Спб., 1910. 90, 182 стр. — 286.

Троцкий, Л. Д. Затруднения внешние и внутренние. — «Социал-Демократ», [Париж], 1909, № 7-8, 8 (21) августа, стр. 3 — 6. Подпись: Н. Троцкий. — 209.

— *На партийную дорогу,* — «Правда», [Вена], 1910, № 10, 12 (25) февраля, стр. 1. — 267.

Уважаемые товарищи. Женевский идейный кружок большевиков на собрании 21 апреля 1909 г. постановил... Листовка. Genève, 24 апреля 1909. 1 стр. — 201.

Указ правительствующему Сенату [о выходе крестьян из общин и закреплении в собственность наделных участков. 9 (22) ноября 1906 г.] — «Правительственный Вестник», Спб., 1906, № 252, 12 (25) ноября, стр. 1. — 256.

Устав партии, [принятый на III съезде РСДРП]. — Бу китабда: Извещение о III съезде Российской социал-демократической рабочей партии. С прилож. устава партии и главнейших резолюций, принятых III съездом. Изд. ЦК РСДРП. Женева, кооп. тип., 1905, стр. 17 — 18. (РСДРП). — 61, 63, 65, 66, 67, 68 — 69, 75, 79, 80, 82, 228, 230, 233.

Фельетон. Письмо к рабочим. II. — «Рабочий», [М.], 1905, № 2, 3 августа, стр. 2 — 3. Подпись: Третий. — 106.

Хлестаковская заметка «Искры» — бах: Chers Camarades.

Центральный комитет о Госуд. думе.—«Пролетарий», Женева, 1905, № 19, 3 октября (20 сентября), стр. 1. — 77.

**Череванин, Н. Современное положение и возможное будущее. Аграрная проблема и ее решение борющимися партиями. 3-я Дума, причины ее появления и ее будущее. М., тип. «Русский Труд», 1908. VII, 248 стр. — 257.*

Шиллер, Ф. Валленштейн. — 325.

Энгельс, Ф. Анти-Дюринг. Переворот в науке, произведенный господином Евгением Дюрингом. 1876 — 1878 гг. — 155.

— Предисловие к «Крестьянской войне в Германии». 1 июля 1874 г. — 100.

**Юшкевич, П. С. Современная энергетика с точки зрения эмпириосимволизма. — Бу китабда: Очерки по философии марксизма. Философский сборник. Спб., «Зерно», 1908, стр. 162—214. — 160 — 161.*

[Die Anmerkung der Redaktion zum Artikel «Die Parteikrise der Independent Labour Party» von Th. Rothstein]. — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1909, Jg. 27, Bd. 2, Nr. 33, 14. Mai, S. 202.— 202.

«Arbeiter-Zeitung», Wien, 1905, Nr. 233, 24. August, S. 1 — 2 — 72.

Bericht über den III. Parteitag der SDAPR mit Beifügung des Parteistatuts und der wichtigen Resolutionen, die auf dem III. Parteitag angenommen wurden. München, Birk, 1905. 23 S. (SDAPK). — 47, 52.

«*Berner Tagwacht*». — 144, 146.

— 1908, Nr. 24, 30. Januar, S. 2. — 144, 147 — 147.

— 1908, Nr. 29, 5. Februar, S. 2. — 146.

Bogdanow, A. *Ernst Mach und die Revolution*. — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1908, Jg. 26, Bd. 1, Nr. 20, 14. Februar, S. 695 — 700. — 162.

«*Bulletin Périodique du Bureau Socialiste International*», Bruxelles, [1910], N 3. P. 73 — 86. — 291.

Chers Camarades. [Письмо редакции «Искры». 8 июля 1905 г.] — «Le Socialiste», Paris, 1905, N 11, 16 — 27 juillet, p. 3. Под общ. загл.: Rectification. — 74.

[*Communiqué sur le*] *Troisième congrès du Parti ouvrier social-démocrate de Russie*. Compte rendu et principales résolutions. — «Le Socialiste», Paris, 1905, N 8, 25 juin — 2 juillet. Supplément à N 8 «Le Socialiste», p. 5 — 6. — 49.

Dahn, Th. *Erklärung*. — «Vorwärts», Berlin, 1908, Nr. 151, 1. Juli, S. 3, в отд.: Aus der Partei. — 259.

Dubreuil, L. *La Commune (1871)* — *бax*: Jaurès, J. *La Guerre Franco Allemande (1870 — 1871)*. Dubreuil, L. *La Commune (1871)*.

Engels, F. *Die deutsche Reichsverfassungskampagne* — In: Aus dem literarischen Nachlaß von K. Marx, F. Engels und F. Lassalle. Hrsg. von F. Mehring. Bd. III. *Gesammelte Schriften von K. Marx und F. Engels*. Von Mai 1848 bis Oktober 1850. Stuttgart, Dietz, 1902, S. 289 — 383. — 35.

— *Kann Europa abrüsten?* Separat-Abdruck aus dem «Vorwärts». [Nürnberg], Wörlein, 1893. 29 S. — 296.

Hilferding, R. *Parlamentarismus und Massenstreik*. — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1905, Jg. 23, Bd. 2, Nr. 51, S. 804 — 816. — 96 — 97.

«*L'Humanité*», Paris. — 145, 186.

— 1907, N 1082, 4 avril, p. 2. — 124 — 125.

— 1908, N 1639, 13 octobre, p. 2. — 186.

- Hyndman, H. M. A. Criticism of the Proceedings.* «Justice», London, 1908, No. 1, 292, October 17, p. 7. Под общ. загл.: The Meeting of the International Socialist Bureau. — 186.
- Internationale sozialistische Konferenz zu Brüssel.* — «Vorwärts», Berlin, 1908, Nr. 242, 15. Oktober. 1. Bellage des «Vorwärts», S. 1 — 2. — 186.
- Jaurès, J. La Guerre Franco-Allemande (1870 — 1871). Dubreuil, L. La Commune (1871).* Paris, Rouff, [1908]. 497, [4] p. (Histoire Socialiste (1789 — 1900) sous la direction de J. Jaurès. T. XI). — 164.
- «Justice», London. — 186.
- 1908, No. 1, 292, October 17, p. 7. — 186.
- «Der Kampf», Wien. — 260.
- Kautsky, K. Die Differenzen unter den russischen Sozialisten.* — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1905, Jg. 23, Bd. 2, Nr. 29, S. 68 — 79. — 34.
- *Die Spaltung der russischen Sozialdemokratie.* — «Leipziger Volkszeitung», 1905, Nr. 135, 15. Juni, S. 2 — 3. — 47, 52 — 53.
- *Zwischen Baden und Luxemburg.* — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1910, Jg. 28, Bd. 2, Nr. 45, S. 652 — 667. — 301 — 302.
- *Was nun?* — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1910. Jg. 28, Bd. 2, Nr. 28, S. 33 — 40; Nr. 29, S. 68 — 80. — 301, 302.
- «Leipziger Volkszeitung», — 52 — 53, 259, 296, 304.
- 1905, Nr. 135, 15. Juni, S. 2 — 3. — 47, 52 — 53.
- 1905, Nr. 230, 4. Oktober, S. 1 — 2. — 96.
- 1910, Nr. 214, 15. September, S. 1—2; Nr. 215, 16. September, S. 1 — 2. — 296.
- Lenin, W. I. Erklärung.* — «Berner Tagwacht», 1908, Nr. 29, 5. Februar, S. 2. Под общ. загл.: Schweiz. Подпись: Vertreter der sozialdemokratischen Arbeiterpartei Rußlands im Internationalen sozialistischen Bureau, N. Lenin. — 146 — 147.
- *Une interview du citoyen Lénine.* — La tactique suivie pendant la campagne électorale. — Majoritaires et minoritaires. (Par lettre de notre correspondant particulier). — «L'Humanité»,

Paris, 1907, N 1082, 4 avril, p. 2. Под общ. загл.: En Russie. Dans le parti social-démocrate. — 124 — 125.

[*Lenin, W. I.*] *Program rolny Socialdemokracji w rewolucji rosyjskiej.* (Autoreferat). — «Przegląd Socjaldemokratyczny», Kraków, 1908, N 6, sierpień, s. 516 — 532. После загл. авт.: N. Lenin. — 256.

— *Przyczynek do oceny rewolucji rosyjskiej.* — «Przegląd Socjaldemokratyczny», Kraków, 1908, N 2, kwiecień, s. 102 — 111. После загл. авт.: N. Lenin. — 169.

Longuet, J. *L'Internationale à Bruxelles.* — «L'Humanité», Paris, 1908, N 1639, 13 octobre, p. 2. — 186.

Luxemburg, R. *Ermattung oder Kampf?* — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1910, Jg. 28, Bd. 2, Nr. 35, S. 257 — 266. — 268, 301, 302.

— *Organisationsfragen der russischen Sozialdemokratie.* — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1904, Jg. XXII, Bd. II, Nr. 42, S. 484 — 492; Nr. 43, S. 529 — 535. — 52.

— *Die Theori und die Praxis.* — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1910, Jg. 28, Bd. 2, Nr. 43, S. 564 — 578; Nr. 44, S. 626 — 642. — 268, 301, 302.

[*Luxemburg, R. u. andere.* *Der Resolutionsentwurf zur Wahrenheitsfrage, eingebracht auf dem Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands in Magdeburg*]. — In: Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten in Magdeburg vom 18. bis 24. September 1910. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1910, S. 181 — 182. — 302 — 303.

* *Lydin, M.* *Material zur Erläuterung der Parteikrise in der Sozialdem. Arbeiterpartei Rußlands.* Genf, Buchdr. «Iskra», 1904. 85 S. (Sozialdemokratische Arbeiterpartei Rußlands). — 259.

[*Marchlewski, J.*] *Ein Mißverständnis.* — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1910, Jg. 29, Bd. 1, Nr. 4, 28. Oktober, S. 100 — 107. Подпись: J. Karski. — 298, 299, 303.

Martoff, L. *Erklärung.* — «Berliner Tagwacht», 1908, Nr. 24, 30. Januar, S. 2. — 144, 146 — 147.

— *Die preußische Diskussion und die russische Erfahrung.* — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1910, Jg. 28, Bd. 2, Nr. 51, S. 907 — 919. — 296, 298, 299 — 302, 303.

- *Das russische Proletariat und die Duma.* — «Arbeiter-Zeitung», Wien, 1905, Nr. 233, 24 August, S. 1 — 2. — 72.

Marx. K. Theorien über den Mehrwert. Aus dem nachgelassenen **Manuskript** «Zur Kritik der politischen Ökonomie». Hrsg. von K. Kautsky. Bd. I. Die Anfänge der Theorie vom Mehrwert bis Adam Smith. Stuttgart, Dietz, 1905. XX, 430 S. — 131, 146.

- *Theorien über den Mehrwert.* Aus dem nachgelassenen Manuskript «Zur Kritik der politischen Ökonomie». Hrsg. von K. Kautsky. Bd. II. David Ricardo. T. 1. Stuttgart, Dietz, 1905. XII, 344 S. — 131, 146.

- *Theorien über den Mehrwert.* Aus dem nachgelassenen Manuskript «Zur Kritik der politischen Ökonomie». Hrsg. von K. Kautsky. Bd. II. David Ricardo. T. 2. Stuttgart, Dietz, 1905. IV, 384 S. — 131, 146.

[*Motion de Kautsky.* Резолюция Международного Социалистического бюро о допущении английской «Рабочей партии» на международные социалистические конгрессы. 11 октября 1908 г.]. — «Le Peuple», Bruxelles, 1908, 12 octobre. — 186.

«*Die Neue Zeit*», Stuttgart. 52, 155, 201 — 202, 259, 296, 298, 303.

- 1904, Jg. XXII, Bd. II, Nr. 42, S. 484 — 492; Nr. 43, S. 529 — 535. — 52.

- 1905, Jg. 23, Bd. 2, Nr. 29, S. 68 — 79. — 34.

- 1905, Jg. 23, Bd. 2, Nr. 51, S. 804 — 816. — 96.

- 1908, Jg. 26, Bd. 1, Nr. 20, 14. Februar, S. 695 — 700. — 162.

- 1909, Jg. 27, Bd. 2, Nr. 33, 14. Mai, S. 193 — 202. — 202.

- 1909, Jg. 28, Bd. 1, Nr. 2, 8. Oktober, S. 64. — 201 — 202.

- 1910, Jg. 28, Bd. 2, Nr. 28, S. 33 — 40; Nr. 29, S. 68 — 80. — 30, 302.

- 1910, Jg. 28, Bd. 2, Nr. 35, S. 257 — 266. — 269, 301, 302.

- 1910, Jg. 28, Bd. 2, Nr. 43, S. 564 — 578; Nr. 44, S. 626 — 642. — 269, 301, 302.

- 1910, Jg. 28, Bd. 2, Nr. 45, S. 652 — 667. — 301, 302.

- 1910, Jg. 28, Bd. 2, Nr. 70, S. 860 — 871. — 296, 298, 303.

- 1910, Jg. 28, Bd. 2, Nr. 51, S. 907 — 919. — 296, 298, 299 — 302, 303.
- 1910, Jg. 29, Bd. 1, Nr. 4, 28. Oktober, S. 100 — 107. — 298, 299, 303.
- [*Die Notiz über das Erscheinen des Buches «Materialismus und Empiriokritizismus» von W. I. Lenin*]. — «Die Neue Zeit», Berlin, 1909, Jg. 28, Bd. 1, Nr. 2, 8. Oktober, S. 64, в отд.: Bibliographie des Sozialismus. — 201 — 202.
- «*Le Peuple*», Bruxelles, 1908, 12 octobre. — 186.
- Politische Klopffechtere und Revolution in Rußland*. [Передовая]. — «Leipziger Volkszeitung», 1905, Nr. 230, 4. Oktober, S. 1—2. — 96.
- Projet de propositions fondamentales concernant la loi agraire*. — Бу китабда: Rapport du Parti Socialiste Révolutionnaire de Russie au Congrès Socialiste International de Stuttgart. (Août 1907). Gand, société coopérative «Volksdrukkerij», 1907, p. 289—304. Под. общ. загл.: Supplément au rapport du groupe parlementaire. (Parti Socialiste-révolutionnaire de Russie). — 134.
- «*Przegląd Socjaldemokratyczny*», Kraków, 1908, N 2, kwiecień, s. 102 — 111. — 169.
- 1908, N 6, sierpień, s. 516 — 532. — 256.
- [*Radek, K.*] *Kritisches über Kopenhagen*. — «Leipziger Volkszeitung», 1910, Nr. 214, 15. September, S. 1 — 2; Nr. 215, 16. September, S. 1 — 2. — 295.
- Rapport du Parti Socialiste-Démocrate Ouvrier de Russie au VIIIe Congrès Socialiste International à Copenhague (28 août — 3 septembre 1910)*. [Paris, 1910]. 140 p. — 233, 259, 272 — 273, 285, 287, 289, 290 — 291, 292, 294.
- Rothstein, Th. Die Parteikrise der Independent Labour Party*. — «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1909, Jg. 27, Bd. 2, Nr. 33, 14. Mai, S. 193 — 202. — 202.
- Die Sicherung des Weltfriedens*. [Резолюция, принятая на Копенгагенском конгресе II Интернационала]. — In: Internationaler Sozialistenkongreß zu Kopenhagen. 28. August bis 3. September 1910. Berlin, Buchh. «Vorwärts», 1910, S. 34—35. — 295.
- «*Le Socialisme*», Paris. — 203.

«*Le Socialiste*». Paris, 1905, N 8, 25 juin — 2 juillet. Supplément à N 8 «*Le Socialiste*», p. 5 — 6. — 49.

— 1905, N 11, 16 — 23 juillet, p. 3. — 74.

Trotsky, L. *Die Entwicklungstendenzen der russischen Sozialdemokratie*. — «*Die Neue Zeit*», Stuttgart, 1910, Jg. 28, Bd. 2, Nr. 50, S. 860 — 871. — 296, 298, 303.

— *Die russische Sozialdemokratie*. (Von unserem russischen Korrespondenten). — «*Vorwärts*», Berlin, 1910, Nr. 201, 28. August, S. 4. — 327 — 328.

— *Rußland in der Revolution*. Dresden. Raden, [1910]. VIII, 359 S. — 259.

[Tscherewanin, A.] *Das Proletariat und die russische Revolution*. Mit einer Vorrede von H. Roland-Holst und einem Anhang vom Übersetzer S. Lewitin. Stuttgart, Dietz, 1908. XVI, 170 S. — 259, 298.

Vorbemerkung des Übersetzers [zum Artikel von A. Bogdanow «Ernst Mach und die Revolution»]. — «*Die Neue Zeit*», Stuttgart, 1908, Jg. 26, Bd. 1, Nr. 20, 14. Februar, S. 695 — 696. — 162.

«*Vorwärts*», Berlin. — 145, 186, 209, 215, 259, 327 — 328.

— 1908, Nr. 151, 1. Juli, S. 3. — 259.

— 1908, Nr. 242, 15. Oktober. 1. Beilage des «*Vorwärts*», S. 1 — 2. — 186.

— 1910, Nr. 201, 28. August, S. 4. — 327 — 328.

АДЛАР КӨСТӘРИЧИСИ

А

А. А., А. А-ч, Ал. Ал., Ал. Ал-ч — *бах:* Богданов, А.

А. Вас., Ан. Вас., Ан. Вас-ч, Анат. Вас-ч — *бах:* Луначарски
А. В.

А. М., А. М-ч, Ал. М-ч — *бах:* Горки А. М.

Ан. Ал. — *бах:* Луначарскаја, А. А.

Абсолјут — *бах:* Стасова, Ј. Д.

Авдејев — *бах:* Дивилковски, А. А.

Авенар (Avenard), *Етјен* (1873-чү илдә анадан олмушдур) — Бирләшмиш Франса сосиалист партијасынын Мәркәзи органы «L'Humanité» («Бәшәријјәт») гәзетинин әмәкдашы (1907). — 124—125.

Авенариус (Avenarius), *Рихард* (1843—1896) — мүртәчә алман философу, субјектив идеалист, 1877-чи илдә Сүрих университетинин профессору.

Ленин «Материализм вә эмпириокритисизм» (1909) китабында Авенариус вә онун давамчыларынын әсассыз вә мүртәчә фәлсәфи фикирләрини көстәрмишди. — 170.

Аврамов (Абрамов), *Р. П.* (1882—1937) — болгар вә Русија ингилаби һәрәкатынын иштиракчысы, 1898-чи илдә Болгарыстан сосиал-демократ партијасына дахил олмушду. 1900-чү илдә Ченеврәдә марксист дәрнәжинин үзвү, 1901—1902-чин илләрдә «Искра»ја көмәк едән Берлин групуна дахил иди. РСДФП II гурултајындан сонра болшевик. Болшевикләрин харичи тәшкилат Комитәсинин катиби олмушдур. Гејри-легал әдәбијјатын дашын-масына бахырды. 1904-чү илдә Берлиндә болшевик группарынын

тәшкилатчыларындан бири. 1905-чи илдә болшевик МК-нын харичдәки агенти, МК јанында Тәсәррүфат комиссијасына дахил иди; 1905-чи илин нојабрында В. И. Ленин Русијаја кедәндән сонра Ј. Д. Стасова илә бирликдә партија архившии горујуб сахланмасынын тәшкилиндә иштирак етмишдир. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра харичдә совет тичарәт идарәләриндә ишләмишди. 1925-чи илдә РК(б)П-јә дахил олмушдур. 1930-чу илдән 1937-чи иләдәк «Тахыл мүәссисәләри тикинтиси» трестинин рәиси иди. —109.

Автор — бах: Богданов, А.

Акселрод, П. Б. (1850—1928) — сосиал-демократ; РСДФП II гурултајында «Искра» редаксијасындан һәлледиши сәслә иштирак етмишди, азлыг искрачысы. Гурултајдан сонра фәал меншевик. Иртича вә јени ингилаби **јүксәлиш илләриндә — тәсвијәчили-**јин рәһбәрләриндән бири. Биринчи дүнја **мүһарибәси илләриндә** (1914—1918) сентрист. Октјабр сосиалист ингилабыны дүшмәнчәсинә гаршыламышды; мүһачирәтдә оларкән Совет Русијасына гаршы силаһлы мүдахилә тәблиғ едирди. —10, 49, 154, 282.

Александров — бах: Постоловски, Д. С.

Александрова, Ј. М. (Штејн) (1864—1943) — 80-чи илләрин ахырларында «Народнаја волја» тәшкилатына дахил олмушду. 1894-чү илдә 5 ил мүддәтинә Вологда губернијасына сүркүн едилмиш, орада сосиал-демократлара гошулмушду. РСДФП II гурултајындан сонра фәал меншевик, 1904-чү илдә МК-ја кооптасија едилмишди; меншевикләрин Тәшкилат комиссијасынын катиби ишләмишди. Иртича илләриндә сијаси фәалијјәтдә кениш иштирак етмәмишди. 1910—1912-чи илләрдә Тротскинин Вјана «Правда» групуна гошулмушду.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра мәдәни-маариф идарәләриндә ишләмишди. —21.

Алексински, Г. А. (Пјотр) (1879-чу илдә анадан олмушдур) — сосиал-демократ. 1905—1907-чи илләр ингилабы дөврүндә болшевикләрә гошулмушду. II Дөвләт думасынын депутаты. Иртича илләриндә — отзовист, Капри адасында (Италија) фраксијачы мәктәбин мүһазирәчиси, «Вперјод» антипартија групунун тәшкилатчыларындан бири. Биринчи дүнја мүһарибәси заманы гаты сосиал-шовинист. 1917-чи илдә Русијаја гајытдыгдан сонра Плехановун «Јединство» групуна гошулмушду. 1917-чи илин ијулунда һәрби әксәшфијатла бирликдә В. И. Ленинә вә болшевикләрә гаршы сахта сәнәдләр дүзәлтмишди.

1918-чи илин апрелиндә харичә гачмышды. Мүһачирәтдә ифрат иртича чәһәсинә гошулмушду. —126—128, 133—134, 148, 167—168, 170, 180, 199, 220, 229, 231, 268, 278.

Англичанин — бах: Фелз, Чозеф.

Андрей — бах: Квјатковски, А. А.

Андрејева, М. Ф. (1868—1953) — 1904-чү илдэн Сов.ИКП үзвү, мәшһур рус актрисасы, ичтимаи хадим, А. М. Горкинин арвады вә көмәкчиси. 1905-чи ил ингилабынын иштиракчысы. Горки илә бирликдә партија үчүн вәсаит топламаг мәгсәдилә бир сыра Ав-ропа өлкәләриндә вә АБШ-да олмушдур. В. И. Ленинин бир сыра партија тапшырыгларыны јеринә јетирмишди. Партијаја малијјә јардымы көстәрди. Полис тәғнбләринә мә’руз галмышды.

Октябр сосиалист ингилабындан сонра ичтимаи һәјатда фәал иштирак етмишдп. 1931—1948-чи илләрдә Москва алимләр евинин директору олмушдур. —126, 135, 139—140, 146, 167, 172, 174, 176, 177—178, 245, 276, 292.

Анненски, Н. Ф. (1843—1912) — иғтисадчы-статпстникачы вә публисист, либерал-халгчылыг һәрәкатынын көркәмли хадими. «Дело», «Отечественные Записки» журналларында әмәкдашлыг едирди; «Русское Богатство» либерал-халгчылыг журналынын редаксија һејәтинә дахил иди. 1904—1905-чи илләрдә либерал-монархист «Азадлыг иттифагы»нын рәһбәрләриндән бири. 1906-чы илдә есерләрин сағ ганадындан ајрылыб кадетләрә јахын олан хырда буржуа «халг сосиалистләри» партијасынын тәшкилатчылары вә рәһбәрләри сырасында иди. Өмрүнүн сон илләриндә сијаси фәалијјәтдән узаглашмышды. —287.

Антонович, М. А. (1835—1918) — ингилаби-демократик истигамәтли публисист, әдәби тәғнидчи, философ, «Современник» журналынын әмәкдашы. Чернышевски һәбсә алындыгдан сонра, 1862-чи илдән 1866-чы иләдәк фактики олараг «Современник»ә рәһбәрлик етмишдир. Материализмин вә дарвинизмин исте’аддлы тәблиғатчысы вә популарлашдырычысы. Фәлсәфә идеализминә гаршы мүбаризә апарырды. —287.

Астрахантсев, Ј. П. (1875-чи илдә анадан олмушдур) — сосиал-демократ, Ижевск силаһ заводунун члинкәри. 1907-чи илдә Вјатка губернијасындан III Дөвләт думасына сечилмишди. Сосиал-демократ фраксијасына дахил иди, меншевикләрә гошулмушду; тәсвијәчиләрин «Живое Дело» гәзетиндә әмәкдашлыг едирди. —204.

Афанасјева, С. Н. (Серафима) (1876—1933) — ингилаби мүбаризә јолуна дохсанынчы илләрдә гәдәм гојмушдур. 1898-чи илдә Петербург «Фәһлә синфинин азадлығы уғрунда мүбаризә иттифагы» ишини ајдынлашдырмаға чәлб олунмуш вә полисин ачыг нәзарәти алтында Харкова көндәрилмишди. 1901-чи илдә Алманијаја мүһачирәт етмиш, Берлиндә «Искра»ја көмәк едән група дахил иди. Русијаја гајыдараг, РСДФП Кијев комитәсиндә ишләмиш, 1902-чи илин эввәлләриндә һәбсә алынмыш вә ики ил һәбс-ханада галдыгдан сонра 5 ил мүддәтинә Шәрги Сибирә сүркүн едилмишдир. 1904-чү илин јајында Исвечрәјә гачмыш, орада

Н. К. Крупская вэ В. И. Ленинлө таныш олмушду. Пајызда гејри-дегал сурэтдэ Русијага гајытмыш, Петербургда вэ Харьковда иш-лэмншдир. 1905-чи илдэ ағыр хэстэлэмнш вэ фэал партија ишин-дэн узаглашмышды. —14.

Б

Бабинтсев, И. И. (Савели) (1886—1919) — 1908-чи илдэ соснал-демократ һэрэкатына гошулмушду. 1909-чу илин јајында Москва партија тәшкилаты ону. Бутыр рајонундан Капри адасындакы мәктәбә көндәрмншди. Москвага гајыдараг чај чәкәнләрнн һәм-карлар иттифагында иш апарырды. Чар һакимијјәтиннн тәғиб-ләрннә мә’руз галмышды. 1912-чи илдэ 5 ил мүддәтинә Москвадан сүркүн едилмншдир. Бир мүддәт шәһәрләрнн Үмүмрусија иттифа-гында ишләмншдир. —218—225.

Базаров (Руднев)*, В. А. (1874—1939)—әдәбијјатчы-интисадчы вэ философ, 1896-чы илдән соснал-демократ һэрэкатында ишти-рак етмншдир. 1905—1907-чи илләрдә бир сыра болшевик нәшр-ләрнндә иштирак етмнш, иртича дөврүндә болшевизмдән узаглаш-мыш, махизм мөвгејшдә марксист фәлсәфәнин тәғтишчиләриндән бири олмушдур. В. И. Ленин ону «махистләр тәригәтинә мәхсус жарыберкличи вэ жарыјумчу» адландырмышды (Әсәрләрн, 5-чи нәшри, 18-чи чылд, сәһ. 116).

1917-чи илдә — жарымменшевик «Новая Жизнь» газетиннн ре-дакторларындан бири; Октябр сосналист ингилабына гаршы чыхырды. Базаров 1921-чи илдән ССРИ Дөвләт план комиссија-сында ишләмншдир. —105, 116, 118, 151, 160, 163, 170, 171, 187, 220, 221, 225.

Барсов — бах: Схакаја, М. Г.

Бebel (Bebel), Август (1840—1913) — алман соснал-демократи-јасынын вэ II Интернационалын эн көркәмли нүмајәндәләрнндән бири. Сијаси фәалијјәтә 60-чы илләрнн биринчи жарысында баш-ламышды; I Интернационалын үзвү иди. 1869-чу илдә В. Либк-нехтлә бирликлә Алманија Соснал-демократ фәһлә партијасыны («ејзенахлылар») јаратмышды; алман соснал-демократијасы сы-раларында реформизмә вэ тәғтишчилијә гаршы чыхырды. —13, 15—16, 46, 47, 49, 51—52, 54, 114, 129—130, 331—332.

Белополски И. И. (Мотја) (1884—1918)—фәһлә-чапчы, 1903-чу илдән ингилаби һэрэкатын иштиракчысы, 1905-чи илдән болше-викләр партијасынын үзвү, Одессада партија иши апармышдыр; меншевикләрә мүнәсибәтдә барышдырычылыг мөвгеји тутурду, сонралар отзовист иди. һәбсләрә мә’руз галмыш, һәбсханалара

* Мө’тәризәдә курсивлә әсл фамилијалар көстәрилир.

салынымышдыр. 1911-чи илдә каторгаја мөһкүм едилмиш вә Сиби-рә сүркүи олунмушдур. 1916-чы илдә марш роталарынын эскәр-ләри арасында тәшвиғат апарырды. Краснојарск болшевик тәш-килатынын вә онун чап органы олан «Сибирская Правда»нын тәшкилиндә фәал иштирак етмишди, «Красноярский Рабочий» гә-зетиндә әмәкдашлыг етмишдир, Краснојарск Гызыл гвардијасынын тәшкилатчыларындан бири.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Сибир Советләри МИК-нә (Сентросибир), Краснојарск ичранјјә комитәси вә Лени-сеј губернијасынын Халг комиссарлығына сечилмишдир. 1918-чи илдә ағ чехләр тәрәфиндән күлләләнмишдир. —121—122.

Белоусов, Т. О. (1875-чи илдә анадан олмушдур) — тәсвијәчи меншевик, Иркутск губернијасындан III Дөвләт думасынын депу-таты. 1912-чи илин февралында Думанын сосиал-демократ фрак-сијасынын тәркибиндән чыхмыш, лакин депутат вәкаләтиндән әл чәкмәмишдир. В. И. Ленин Белоусовун һәрәкәтини «Депутат Т. О. Белоусовун Дума с.-д. фраксијасындан чыхыб кетмәси мұ-насибәтилә» мәғаләсиндә (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 21-чи чилд, сәһ. 211—216) кәскин писләмишдир. —204.

Белски — бах: Красиков П. А.

Бем — бах: Силвин, М. А.

Берман, J. A. (1868—1933) — сосиал-демократ; һүгүгшүнас вә философ. Биринчи рус ингилабы дөврүндә әввәлчә меншевикләрә, сонра исә болшевикләрә гошулмушдур. «Марксизм фәлсәфәсинин очеркләри» адлы тәфтишчи мәчмуәнин мұәллифләриндән бири ол-муш (1908), фәлсәфәјә даир бир сыра әсәрләр јазмыш, бу әсәр-ләрдә диалектик материализми тәфтиш етмишдир.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра РК (б) П-јә дахил ол-муш, али мәктәбләрдә дәрс демишдир. —161.

Бернһејм (Bernheim). — 183.

Бибиков, И. И. (Клеш) (1882-чи илдә анадан олмушдур) — 1903-чү илин пајызында РСДФП-јә дахил олмуш, болшевикләрә гошулмушдур. Москвада, Орјолда, Бақыда ишләмишдир. 1905-чи илин јайында харичә кетдикдән сонра Петербург тәшкилатынын ишиндә иштирак етмишдир. һәбсләрә мә'руз галмышды, 1907-чи илдә ил јарым мүддәтинә галада сахланылмагла һәбс чәзасына мөһкүм едилмишди. Азадлыға чыхдыгдан сонра партија ишиндән узаглашмышды. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра һүгүг мәсләһәтчиси ишләмишдир. —43.

Бјөрк (Björgck). —128.

Богданов, А. (Малиновски, А. А.; А. А., А. А-ч, Ал. Ал., Ал. Ал-ч, Вернер, Максимов, Рахметов, Рејнерт, Рјадовој, Сысојка)

(1873—1928) — сoциал-демократ, философ, cociолог, иттиcадчы, тәһcилинә көрә һәким. РСДФП II гурултајындан cонра болшевикләрә гошулмушдур. Русијада Чохлуг Комитәләри Бүрoсунун үзвү кими партијаын III гурултајынын һазырланмасы үзрә иш апарырды; гурултајда МК-ја үзв cечилмишди. Болшевик «Вперед» вә «Пролетарий» органларынын редаксијаларына дахил олмушду, болшевик «Новая Жизнь» гәзетинин редакторларындан бири иди. Иртича илләриндә отзовистләрә башчылыг етмиш, «Вперед» группунун лидери олмушдур. Фәлсәфә мәсәләләриндә өз системини — «емпириомонизми» (субъектив идеалист махист фәлсәфәсинин гондарма марксист терминләрлә пәрдәләнән бир нөвүдүр) јаратмага чалышмышды, Ленин өзүнүн «Материализм вә эмпириокритицизм» әсәриндә бу системин кәскин тәнгинин вермишдир. 1909-чу илдин ијунунда «Пролетарий» гәзети кениш редаксијасынын мүшавирәсиндә болшевикләр партијасындан харич едилмишди. Октјабр cоциалист ингилабындан cонра «Пролеткулт»ун тәшкилатчыларындан вә рәһбәрләриндән бири иди. 1926-чы илдән тәшкил етдији Ганкөчүрмә институтунун директору. —6—10, 11, 14, 17, 22—23, 25, 44, 45, 47, 54, 56, 85, 92, 105, 116, 118, 133, 146, 148, 151, 154, 155, 159—160, 162, 163, 167, 169, 170, 171, 173, 177, 180, 187, 197, 199, 209, 220, 221, 225, 226, 227, 232, 245, 246, 248, 268, 273, 313—315.

Богданова, Н. Б. — А. Богдановун арвады. —178.

Богдасарјан, Т. — Ченеврә болшевик бөлмәсинин үзвү, тәләбә. 1908-чи ил јайварын 5-дә Мүнхендә 500 манатлыг банк билетини дәјишдирәркән, 1907-чи ил ијунун 13-дә Тифлис експроприацијасынын иштиракчысы олдуғу күман едиләрәк һәбсханаја салынмышды. Чар һөкүмәти Богдасарјаны вә бир сыра дикәр шәхсләрин чинајәткар кими Русијаја верилмәсини тәләб едирди. В. И. Лениннин сә’ји, болшевикләрин кениш тәшвигаты сәјәсиндә бу кишә даир һәбсә алынмыш адамларын чар һөкүмәтинә верилмәсини позмаг мүмкүн олду. Он беш ај һәбсдә галдыгдан cонра Богдасарјан һәбсханадан азад едилмишди. —183, 204.

Бонч-Брујевич, В. Д. (1873—1955) — болшевик; тарихчи вә әдәбијатчы. 1904-чү илдә МК-нын експедисијасына рәһбәрлик едирди, cонралар болшевик әдәбијатынын нәшрләрини тәшкил едирди («В. Бонч-Брујевич вә Н. Ленин» нәшријаты). Cонраky илләрдә болшевик гәзетләринин, журналларынын вә партија нәшрләринин тәшкилиндә фәал иштирак едирди.

Октјабр cоциалист ингилабындан cонра — Халг Комиссарлары Советинин ишләр мүдири (1920-чи илдин октјабрынадәк), «Жизни вә знаније» нәшријатынын баш редактору вә мәс’ул елми ишдә олмушдур. —56—57, 106—107, 109, 237, 308—310, 337.

Борис — бах: Носков, В. А.

Боткина, М. С. (1870—1960) — рәссам, тибб алыми вә габагчылы ичтиман хадим С. П. Боткинин гызы. —276.

Бөрјесон (Börjesson). — 128, 132.

Брак (Bracke), (*Александр-Мари Деруссо*: Бракк) (1861—1955) — Франса социалист партиясынын лидерлериндэн бири, онун харичи элагэлэр үзрә катиби. 1900-чү илдән ФСП-нин бир сыра дөври нәшрләринин эмәкдашы; «L'Humanité» («Бәшәријјәт») гәзетинин редакторларындан бири олмушдур; дәфәләрлә депутатлар палатасына сечилмишди. Дүнја империалист мұһарибәси илләриндә социал-шовинист. Франсыз социалистләрнин III Интернационалла бирләшмәси әлејһинә чыхыш етмишди. — 39, 110, 122.

Брантинг (Branting), *Карл Јалмар* (1860—1925) — Исвеч Социал-демократ партиясынын лидери, II Интернационалын рәһбәрләриндән бири; 1887—1917-чи илләрдә (фасиләләрлә) — партиянын мәркәзи органы «Socialdemokraten» («Социал-Демократ») гәзетинин редактору; риксдагын депутаты (1897—1925). Биринчи дүнја мұһарибәси илләриндә социал-шовинист. 1920, 1921—1923 вә 1924—1925-чи илләрдә социал-демократ һөкүмәтинә башчылыг етмишдир. — 128, 313, 316.

Брингман (Bringmann), *Август* (1861—1920) — Алманија һәмкарлар иттифагы хадими, реформист, фәһлә һәрәкатында сех мејләринин нүмајәндәси. «Zimmerer» («Дүлкәр») журналынын редактору. Бир сыра илләр әрзиндә һәмкарлар иттифаглары Баш комиссиясынын үзвү. — 152.

Бритман — бах: Попов, А. В.

Брјазкун, М. Ф. (1879-чу илдә анадан олмушдур) — чилинкәр социал-демократ. Фәһләләр арасында тәблиғат апарырды. 1904-чу илдә Јузов социал-демократ тәшкилатынын фәал үзвү. 1907-чи ил 16 мај экспроприациясында иштиракына көрә 9 иллик каторга ишинә мәһкум едилмишди. — 264.

Бронштејн, П. А. (Јурн, J.) (1881-чи илдә анадан олмушдур) — социал-демократ, меншевик. Иртича вә јени ингилаби жүксәлиш илләриндә тәсвијәчи; тәсвијәчиләрин «Дело Жизни» журналынын редактору олмушду, тәсвијәчи меншевикләрин «Невский Голос», «Луч» гәзетләриндә вә башга органларында эмәкдашлыг едирди.

Октјабр социалист ингилабында сонра өлкәнин чәнубунда әксингилаби иш апарырды, сонралар харичә мұһачирәт етмишди. — 198, 277, 281.

Буртсев, В. Л. (1862—1936) — 80-чи илләрдә ингилаби һәрәкатда иштирак етмиш, народнаја волјачылара јахын олмушду. Һәбсә алындыгдан сонра харичә гачмыш, орада полис департаментинин кизли ишләрини ифша етмәклә мәшгул олмушду. Биринчи рус ингилабындан әввәл есерләрә јахын иди, ингилабын мәғлубијјәтиндән сонра кадетләри мұдафиә едирди.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра аггвардијачы — монархист тәшкилатларынын јарадылмасында иштирак етмишдир. —212.

В

В. М. — бах: Величкина, В. М.

Вар, А. — бах: Варски, А.

Вас. Вас., Вас. В-ч — бах: Олмински, М. С.

Вјач. — бах: Рожков, Н. А.

Вс. — бах: Денисов, В. П.

Вадим — бах: Постоловски, Д. С.

Валентин — бах: Галперин, Л. Ј.

Валјан (Вајјан) (Vaillant), *Едуар Мари* (1840—1915) — франсыз сосналисти, Бланкын давамчысы, II Интернасионалын сол ганадынын рәһбәрләриндән бири. Франса Сосналист партијасынын јарадылмасында (1901) тәшәббүсчүләрдән бири иди. 1905-чи йылда Франса сосналист партијасы Жоресин Реформист сосналист партијасы илә бирләшдикдән сонра Валјан ән мүнүм мәсәләләрдә оппортунист мөвгә тутурду. Биринчи дүнја мүнәрибәхи илләриндә (1914—1918) соснал-шовинист. —107.

Ванја — бах: Панкратов, И. И.

Варски (Warski), *Адолф*. (Вар. А.) (1868 — 1937) — Полша ингилаби һәрәкатынын ән гочаман вә көркәмли хадимләриндән бири, Полша Краллығы вә Литва Соснал-демократијасынын јарадылмасында фәал иштирак етмишди. Партијанын IV (Бирләшдиричи) гурултајынын нүмәјәндәси. Гурултајдан сонра РСДФП МК-нын тәркибинә дахил олмушду. Партијанын V (Лондон) гурултајында МК үзвү сечилмишди. 1909—1910-чу илләрдә — РСДФП-нин МО «Социал-Демократ» гәзетинин редакторларындан бири. Биринчи дүнја мүнәрибәси илләриндә бејнәлмиләлчи. Полша Коммунист фәһлә партијасынын баниләриндән вә МК үзвләриндән бири. 1929-чу йлдә ССРИ-јә мүнәчинрәт етмишди; Маркс—Энгелс—Ленин Институтунда Полша фәһлә һәрәкатынын тарихи үзәриндә ишләмишди. —269, 270, 286, 295, 317, 325, 328.

Василјев — бах: Ленгник, Ф. В.

Величкина, В. М. (1868—1918) — ингилаби фәалијјәтә 90-чы илләрдә башламыш, 1895-чи йлдә соснал-демократлара гошул-

мушду. 1901-чи илдә «Рус ингилаби сосиал-демократ хариичи чә-мијјәти»нә үзв олмушду. РСДФП II гурултајындан сонра болшевик. «Вперед» вә «Пролетарий» болшевик гәзетләриндә әмәкдашлыг едирди. К. Маркс вә Ф. Еикелсин әсәрләринин тәрчүмәси илә мәшгул олурду, болшевик нәшрләринин Русијаја дашынамасыны тәшкил едирди. 1905-чи илдә бирләшмиш сијаси Гырмызы Хач тәшкилатында болшевикләрин нүмајәндәси иди. Иртича илләриндә Дөвләт думасынын бүтүн чағырышларынын сосиал-демократ фраксијасында ишләмишди.

Октябр сосиалист ингилабындан сонра һәкимләр коллекијалары Шурасында ишләмиш, сонралар Халг маариф комиссарлығында мәктәб-санитарија шурасына рәһбәрлик етмишди. 1918-чи илдә Халг сәһијјә комиссарлығы коллекијасынын тәркибинә дахил иди. —309.

Вернер — бах: Богданов, А.

Ветчинкин. — 109.

Виктор — бах: Таратута, В. К.

Вилонов, Н. J. (Михаил) (1883—1910) — 1901-чи илдә Қијез сосиал-демократ тәшкилатында ингилаби фәалијјәтә башламышды. Јекатеринославда, Волгабојунда, Уралда иш апарырды. 1906-чы илдә Москвада Лефортово районунда партија тәшкилатчысы ишләјирди, РСДФП Москва комитәсинин тәркибинә дахил иди. Нөвбәти һәбсдән сонра Ізәштәрхан губернијасына сүркүн едилмиш, орадан 1908-чи илин ахырларында харичә гачмышды. Капри адасындакы мәктәбин тәшкилатчыларындан бири иди. Мәктәбин антипартија характеринә әмин олдуғда фраксијачы отзовистләрлә әлагәни кәсмиш вә В. И. Ленинин дәвәтилә динләјичиләр групу илә бирликдә Парисә кетмишди. 1910-чу илдә РСДФП МҚ пленумунда МҚ-нын тәркибинә кооптасија едилмәк үчүн болшевикләр тәрәфиндән намизәд нәзәрдә тутулмушду. 1910-чу ил мајын 1-дә Давосда (Исвечрә) вәрәмдән вәфат етмишди. —244—245, 247, 267—268, 273—274, 280.

Виноградова, О. И. (Нишши) (1881—1913) — 1901-чи илдә ингилаби һәрәката гошулмушду. 1901-чи ил мартын 4-дә Петербургда Қазан мејданындакы нүмајишдә иштиракына көрә полисин ачыг нәзарәти алтында сүркүн едилмишди. 1903-чү илдә Нижни Новгородда тәблиғат вә тәшвиғат иши апарырды. 1903—1904-чү илләрдә — Берлин болшевик группунун үзвү. 1905-чи илин јазында Одесса тәшкилатында ишләмишди. «Вперед», «Пролетарий» гәзетләринин мүхбири олмушду. «Одесса күнләри вә Потјомкин» китабчасынын мұәллифи. 1905—1907-чи илләрдә Петербургда ишләмиш, Петербург Комитәси јанында тәшвиғатчылар коллекијасынын тәркибинә дахил иди. Болшевик «Вестник Жизни» журналында әмәкдашлыг едирди. Сонралар Саратовда ишләмишди. —32—33.

Винтер — бах: Красин, Л. Б.

Витте, С. И. (1849—1915) — чар Русијасынын дәвләт хадими, мүтләгигјәтин гәти тәрәфдары, либерал буржуазијаја чүзи кү-зәшtlәр вә сөз вермәк, халга гаршы амансыз чәза тәдбирләри јолу илә монархијаны сахламаға чалышырды. Назирләр шурасы-нын сәдри. —91.

Владимир — бах: Карпов, Л. И.

Владимир — бах: Косарев, В. М.

Владимиров, М. К. (Лјова) (1879—1925) — 1903-чү илдән РСДФП үзвү, II гурултајдан сонра болшевик; Петербургда, Го-мелдә, Одессада, Луганскда вә Јекатеринославда партија иши апа-рырды. 1905—1907-чи илләр ингилабынын иштиракчысы. 1908-чи илдә сүркүндән харичә гачмышды. 1911-чи илдә болшевикләрден узаглашмышды. 1917-чи илдә Русијаја гајытмыш, межрајончу ол-муш вә онларла бирликдә VI гурултајда болшевикләр партијасы-на гәбул едилмишди. Октябр сосналист ингилабындан сонра бир сыра мäs'ул вәзифәләрдә чалышмышды. —206, 222, 296.

Власов — бах: Рыков, А. И.

Водовозов, В. В. (1864—1933) — либерал халгчы мәсләкли иг-тисадчы вә публисист. 1904-чү илдән «Наша Жизнь» гәзети редак-сијасынын үзвү; 1906-чы илдә сол кадет «Товарищ» гәзетиндә әмәкдашлыг етмишди, II Дәвләт думасына сечки кампанијасы дөврүндә трудовикләрә гошулмушду.

1917-чи илдә либерал-буржуа «День» гәзетиндә әмәкдашлыг етмишди. Октябр сосналист ингилабына дүшмәнчәсинә јанашыр-ды. 1926-чы илдән — мүһачирәтдә, ағвардијачы мәтбуатда ишти-рак етмишди. —209.

Воинов — бах: Луначарски, А. В.

Војлошников, А. А. (1877—1930) — Забајкалјә казак гошуну-пун гошун әһалисиндән III Дәвләт думасынын үзвү, соснал-демок-рат фраксијасына дахил иди, болшевикләрә гошулмушду. 1911—1912-чи илләрдә «Звезда» вә «Правда» болшевик гәзетләриндә әмәкдашлыг едирди.

Октябр сосналист ингилабындан сонра тәсәррүфат ишиндә чалышмышдыр. —204.

Волски, С. (Соколов, А., Андреј, Волски, А., Станислав) (1880-чи илдә анадан олмушдур) — соснал-демократ. РСДФП II гурултајындан сонра болшевикләрә гошулмушду. 1904—1905-чи илләрдә Москвада партија иши апарырды. Иртича вә јени инги-лаби јүксәлиш илләриндә — отзовистләрин лидерләриндән бири, Капри адасындакы вә Болонјадакы (Италија) фраксија мәктәб-

ләрнинн тәшкилиндә вә ишиндә иштирак етмишди, «Вперед» анти-партија групуна дахил иди.

Октябр сосналист ингилабына дүшмәнчәсинә јанашырды. Совет һакимийјәтинә гаршы мүбаризә апарырды. Бир мүддәт мұһачирәтдә олмуш, ләкин тезликлә Совет Русијасына ғајытмышды. Мешә кооперасијасында, Дөвләт план комиссијасында вә халг тичарәт комиссарлығында ишләмишди. — 6, 46, 198, 220, 225, 240, 268.

Воровски, В. В. (Жозефина, Орловски, Шварц, Феликс Александрович) (1871—1923) — болшевик партијасынын көркәмли хадими, публисист вә әдәби тәнгидчи. 1905-чи илдә — «Вперед» вә «Пролетарий» гәзетләрини В. И. Ленинлә бирликдә редактә етмишди. 1905-чи илин ахырларындан болшевикләрин Петербург тәшкилатында вә «Новая Жизнь» болшевик гәзети редакцијасында ишләмишди. 1907-чи илдә Одесса болшевик тәшкилатына рәһбәрлик едирди. Кениш ингилаби фәалијјәтинә көрә һәбсләрә вә сүркүнләрә мә'руз ғалмышды.

Октябр сосналист ингилабындан сонра рәһбәр дипломатик ишдә. 1923-чү ил майын 10-да Лозаннада ағвардијачы Конрад тәрәфиндән өлдүрүлмүшдүр. — 10, 28, 60, 64, 74, 89, 91, 92, 95, 111, 116, 179—180, 196, 200, 288.

Ворон — бах: Галперин, Л. Ј.

Воронин, С. А. (1880—1915) — фәһлә, Владимир губернијасындан III Дөвләт думасынын депутаты. Соснал-демократ фракцијасына дахил иди, болшевикләрә ғошулмушду. «Звезда» легал болшевик гәзетиндә әмәкдашлыг едирди. — 204.

Всеволод — бах: Денисов, В. П.

Вурм (Wurm), Еммануил (1857—1920) — алман соснал-демократы. 1890-чы илдән рејхстагыш депутаты. 1902—1917-чи илләрдә «Die Neue Zeit» («Јени Зәманә») журналынын редакторларындан бири олмушдүр. Дүниә имперналист мұһарибәси илләриндә — сентрист. Алманијада 1918-чи ил Нојабр ингилабындан сонра әрзаг назирин олмушдүр. — 297, 303.

Г

Г., Гр. — бах: Знновјев, Г. Ј.

Гаивас, В. И. (Gaïvas), (1879-чу илдә анадан олмушдүр) — фәһлә, 1907-чи ил экспроприасијасында иштиракдан сонра Белчија мұһачирәт етмишди. Чар һөкүмәти онун чинајәткар кими верилмәсини тәләб едирди. Онун верилмәси иши Брүсселдә ики мәһкәмә дәрәчәсиндә бахылмышдыр. Мәһкәмә просеси кедишиндә сүбүт едилмишдир ки, экспроприасија сијаси характер дашымыш-

ды. Бунунла элагөдар олараг Белчика һөкүмәти онун рус һөкүмәтинә верилмәсиндән имтина етмишдир. —264—265.

Галберштадт, Р. С. (Фишер) (1877—1940) — 1896-чы илдә Ченеврәдә К. В. Плехановун рәһбәрлик етдији сосиал-демократ дәрнәжинә дахил иди. Русијаја ғајытдыгдан сонра Одессанын, Кишинјовун, Харковун, Јекатеринославын сосиал-демократ тәшкилатларында ишләјирди. РСДФП II гурултајындан сонра — фәал меншевик, 1905-чи илин декабрында меншевикләрдән бирләшмиш МК-ја дахил олмушду. Иртича вә јени ингилаби јүксәлиш илләриндә тәсвијәчилик мөвгеләриндә дурурду. 1917-чи илдән сијаси фәалијјәтдән узаглашмышды. —21.

Галјорка — бах: Олмински, М. С.

Галперин, Л. Л. (Валентин, Ворон) (1872—1951) — сосиал-демократ. РСДФП II гурултајындан сонра болшевикләрә гошулмушду, бир мүддәт МО редаксиясындан партија Шурасына дахил иди, сонра МК-ја кооптасија олунмушду. Меншевикләрә мүнәсибәтдә барышдырычылыг мөвгеји тутурду, партијанын III гурултајынын чағырылмасына ғаршы чыхыш едирди. 1906-чы илдән кениш сијаси фәалијјәтдән узаглашмышды. 1917-чи ил Феврал ингилабындан сонра бејнәлмиләлчи меншевикләрә гошулмушду. 1918-чи илин јазындан тәсәррүфат ишиндә олмушду. —10, 51.

Ганетски, Л. С. (1879—1937) — Полша вә Русија пинглаби һәрәкатынын көркәмли хадими. РСДФП V гурултајында партијанын МК-сына үзв сечилмишди.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Халг малијјә комиссарлығында ишләмиш, дипломатик ишдә олмуш, Халг тичарәт комиссарлығы коллекијасынын вә АХТШ-нин үзвү олмушдур. 1935-чи илдән ССРИ Ингилаб музејинин директоры. —286.

Гапон, Г. А. (1870—1906) — кешиш; фитнәкар, чар кизли полисинин акенти. 1905—1907-чи илләр ингилабы әрәфәсиндә полис департаментинин тапшырығы илә «Петербургун рус фабрик-завод фәһләләринин мәчлиси»ни јаратмышды, бу тәшкилат полис департаментиндән вә Петербург кизли полисиндән мадди јардым алырды. 1905-чи ил јанварын 9-да фитнәкарлыгга Петербург фәһләләринин чара петитсија вермәк үчүн јүрүшүнү дүзәлтмишди. Харичә ғачмыш, орада есерләрә јахын олмушду. Русијаја ғајытдыгдан сонра, јенидән кизли полислә элагәјә кирмишди. Гапонун фитнәкарлыг фәалијјәти ифша едилдикдән сонра, есерләр партијасынын һөкмү илә өлдүрүлмүшду. —11, 25.

Гејвуд, В. — бах: Гејвуд, Уилјам.

Глебов — бах: Носков, В. А.

Голденберг, И. П. (Мешковски) (1873—1922) — социал-демократ, РСДФП II гурултаындан сонра болшевик. 1905—1907-чи иллэр ингилабы заманы бүтүн болшевик нэшрлэринин редакция тэркибинэ дахил иди. 1907-чин илдэ РСДФП V (Лондон) гурултаынын ишиндэ иштирак етмиш, гурултада МК үзвү сечилмишди. 1910-чу илин январында МК Рус бюросунун тэркибинэ дахил олмуш, тэсвијачилэрэ гаршы мүнасибэтдэ барышдырычылыг тэрэддүдлэри көстөрмишдир. Дүнја империалист мүнарибэси заманы мұдафиячилэрэ — Плехановун тэрэфдарларына гошулмушдур. 1917—1919-чу иллэрдэ «Новаја Жизн» групуна гошулмушду. 1920-чин илдэ јенидэн болшевиклэр партијасына гәбул едилмишдир. — 125, 199, 200.

Головин, В. В. — мешә сәнајечиси. — 265.

Горев, Б. И. (Игор) (1874—1937) — социал-демократ. 1905-чин илдэ РСДФП Петербург комитэсинин үзвү, болшевик. 1907-чин илдэ меншевиклэрэ гошулмушду. V (Лондон) гурултаында (1907) меншевиклэрдэн РСДФП МК үзвлүјүнэ намизэд сечилмишди. Тэсвијэчи меншевиклэрин органларында — «Голос Социал-демократа» гәзетиндэ вә «Наша Заря» журналында эмәкдашыг етмишди.

1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра — меншевик «Рабочая Газета»нын редакторларындан бири, меншевик МК-сынын үзвү. 1920-чин илин августунда меншевик тәшкилатындан чыхдыгыны елан етмишди. Сонралар али мәктәблэрдэ дәрс демишдир. — 25, 189, 272, 274.

Горки, А. М. (Пешков, А. М.; А. М., А. М.-ч, Ал. М.-ч) (1868—1936) — бөјүк пролетар јазычысы, социалист реализминин әсасыны гојмуш, совет әдәбијјатынын баниси олмушдур. — 6, 125—126, 135, 136, 137, 139—140, 145—147, 148—152, 153—155, 158—164, 166—167, 169—172, 173—174, 175—177, 243—247, 268, 276—279, 293.

Грејлих (Greulich), *Керман* (1842—1925) — Исвеч социал-демократ партијасынын банилэриндэн бири, онун сағ ганадынын лидери. 1890-чы илдэн Сүрих кантон парламентинин, 1902-чи илдэн исә Үмумисвечрә парламентинин үзвү. Биринчи дүнја мүнарибэси заманы социал-шовинист. Сонралар Исвечрә социал-демократ партијасы сол ганадынын Коммунист Интернационалына бирләшмәси әлејинә мұбаризә апарырды. — 13.

Григори — бах: Зиновјев, Г. Ј.

Грожан (Гвоздев, Д. С., Јурн) (1876-чы илдэ анадан олмушдур) — 1903-чү илдэн РСДФП-дә иди. 1905—1906-чы иллэрдә РСДФП МК јанында дөјүш техники группунун тәшкилатчысы. 1906-чы илин нојабрында РСДФП һәрби вә дөјүш тәшкилатлары биринчи конфранксынын нұмајәндәси. 1910-чү илдә сијаси фәалијјәтдән узаглашмышды.

Октябр социалист ингилабындан сонра тэсэррүфат вэ елмитадгигат ишиндэ олмушду. —197.

Гусев, С. И. (Натсија, Харитон) (1874—1933) — социал-демократ, болшевик. 1904-чу илин декабрындан 1905-чи илин мајына-дэк — Чохлуг Комитэлэри Бүросунун вэ Петербург партија комитэсинин катиби, сонра Одесса болшевик тэшкилатынын рәһбәрләриндән бири. 1906-чы илин январындан РСДФП Москва Комитэсинин үзвү. 1906-чы илдэ Тоболск губернијасына сүркүн едилмиш, орадан 1909-чу илдэ гачмышды; иртича илләриндэ тэсвијәчилијә вэ отзовизмә гаршы чыхыш едирди.

Октябр социалист ингилабындан сонра мәсул ишдә чалышмышды. —5, 11, 14, 16, 18—20, 21—23, 25—27, 30—31, 82—83, 99—104.

Гучков, А. И. (1862—1936) — ири капиталист, октябристләр партијасынын тэшкилатчысы вэ лидери. 1910—1911-чи илләрдә III Дөвләт думасынын сәдри. 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра — буржуа Мүвәггәти һөкүмәтинин биринчи тәркибинин һәрби вэ дәниз назир.

Октябр социалист ингилабындан сонра Совет һакимијәтинә гаршы фәал мүбаризә апарырды, ағ мүһачир. —249, 250.

Д

Давид (David), Едуард (1863—1930) — алман социал-демократиясы сағ ганадынын лидерләриндән бири, тәфтишчи. 1903-чу илдә «Социализм вэ кәнд тэсэррүфаты» китабыны чап етдирмишди, В. И. Ленин бу китабы «аграр мәсәләсиндә тәфтишчилијин башлыча әсәри» адландырмашды.

1919-чу илдә Алманија республикасынын биринчи коалисијалы һөкүмәтинә дахил олмушду. 1919—1920-чи илләрдә дахили ишләр назир. Алманија империализминин гисасчылыг нијјәтләрини мүдафиә едирди, ССРИ-јә дүшмән мүнәсибәт бәсләјирди. —233, 253, 257.

Давидсон, И. — бир сыра марксист нәшрләрин әмәкдашы, 90-чы илләрн ахырларында Берлиндә тәһсил алмышды, орада әввәлләр сионистләрә гәшулмуш, 1899-чу илдә сионистләрлә әлағәни кәдикдән сонра, социал-демократлара тәрәф кечмәк барәдә бәјанатла чыхыш етмишди. Берлиндәки социал-демократлара јардым групунун вэ «Харичдә рус социал-демократлар иттифагы»нын үзвү олмушду. —339.

Давыдов, Н. М. (1890-чы илдә анадан олмушдур) — 1906-чы илдән РСДФП үзвү. Јекатеринбург болшевик тэшкилатында партија иши апармышды. 1909-чу илдә һәбсә алынмыш вэ һәштәрхан губернијасына сүркүн олунмушду. 1912-чи илдә орадан Јекатеринбургга гәјытмышды. 1913-чу илдә Верх-Исетск заводунда ишлә-

миш, тәғибләре мәруз галмышды. 1914-чү илдә сығорта кампанијасынын кечирилмәсинә рәһбәрлик етмишди. —215.

Дан (Гурвич), Ф. И. (1871—1947) — меншевикләрин лидерләриндән бири. 90-чы илләрдән социал-демократ һәрәкатында иштирак етмишди. Иртича вә јени ингилаби жүксәлиш илләриндә харичдә тәсвијәчиләр групунун башчысы олмуш, «Голос Социал-Демократа» гәзетинә редакторлуғ етмишди.

Октјабр социалист ингилабындан сонра Совет һакимијәтинә гаршы мүбаризә апарырды. 1922-чи илин әввәлләриндә Совет дәвләтинин барышмаз дүшмәни кими харичә сүркүн едилмишди. — 154, 269, 271, 272, 281, 308, 313, 319, 320, 322, 323.

Данила — бах: Қирилловски-Новомирски, Д. И.

Дејч, Л. Г. (1855—1941) — халгчылығ һәрәкатынын, сонра исә социал-демократ һәрәкатынын иштиракчысы. 1883-чү илдә «Әмәк азадлығы» групунун јарадылмасында иштирак етмишди. РСДФП II гурултајындан сонра меншевик, иртича илләриндә тәсвијәчи.

Октјабр социалист ингилабындан сонра сијаси фәалијәтдән узаглашмыш, К. В. Плеханов әдәби ирсинин нәшри үзәриндә ишләмиш, Русијада азадлығ һәрәкатынын тарихинә даир бир сыра мәгаләләр јазмышдыр. —21.

Делта — бах: Стасова, Ј. Д.

Демјаненко, П. — экспроприасијада иштиракына көрә 6 ил каторга ишинә мәһкум едилмишди. —265.

Демон — бах: Землјачка, Р. С.

Денисов, В. П. (Всеволод, Вс.) (1876-чы илдә анадан олмушдур) — 90-чы илләрдән социал-демократ һәрәкатында иштирак етмишди. РСДФП парчаландыгдан сонра болшевикләре гошулмушду. 1908-чи илин декабрында РСДФП V конфрансында Петербург тәшкилатынын нүмәјәндәси олмушдур. Отзовистләргрупуна дахил иди. 1909-чу илдә һәбс едилмиш вә сүркүндә јашамағ үчүн Иркутск губернијасына көндәрилмишди. Октјабр социалист ингилабындан сонра Сибирдә педагожи иш апарырды. — 220, 240.

Дзержински, Ф. Е. (Јузеф) (1877—1926) — Коммунист партијасынын вә Совет дәвләтинин көркәмли хадими, 1895-чи илдән партијанын үзвү, Полша вә Литва социал-демократијасынын тәшкилатчыларындан бири. Полшада вә Русијада партија иши апармышды. Партијанын IV гурултајындан РСДФП МК үзвү.

Октјабр социалист ингилабынын гәләбәсиндән сонра әксингилаба вә саботажа гаршы мүбаризә апаран Үмүмрусија фәвгәл'адә комиссиясынын (ҮРФК) сәдри вә башга мәс'ул вәзифәләрдә ча-

лышмышдыр. 1924-чү илнн ијунундан — РК(б)П МК Спјаси Бүросу үзвәлүјүнә намизәд вә РК(б)П МК Тәшкилат бүросунун үзвү. —260—261.

Дивилковски, А. А. (Авдејев) (1873—1932) — 1898-чи илдән РСДФП үзвү. 1906-чы илдә Исвечрәјә мұһачирәт етмиш, плехановчу меншевикләрә гошулмушду. Биринчи империалист мұһарибәсиннн әввәлләриндә — бејнәлмиләлчи. 1918-чи илдә Ченеврә болшевикләр групуна дахил олмушдур. 1918-чи илнн нојабрында Русијаја гајытмышды. Москвада тәблиғатчы вә тәшвиғатчы сифәтилә ишләмиш, ХКС ишләр мүдириннн мұавини олмушдур. Сон илләр әдәби ишлә мәшғул олмушдур. —283.

Домов — бах: Покровский, М. Н.

Доров, Ин. — *бах:* Дубровински, И. Ф.

Дорошенко, Н. В. (Константин Серкејевич) (1881—1926) — 1902-чи илдә соснал-демократ һәрәкатына гошулмуш, Петроградда, Тифлисдә иш апармышдыр. «Вперед» гәзетиндә «Наполеон» тәхәллүсү илә чыхыш етмишди. 1906-чы илдә ил жарым мүддәтинә галада һәбс чәзасына мәлүкум едилмишди. Сонралар партија ишиндән узаглашмышды.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра УССР Дәвләт план комиссијасында ишләмишдир. —63.

Дубровински, И. Ф. (Доров, Ин., Ин., Иннокентијев, Иннокент, Инок, «Практик») (1877—1913) — болшевикләр партијасынын көркәмли хадимләриндән бири. РСДФП II гурултајындан сонра МК-ја кооптасија едилмишдир. 1905-чи илдә Москвада снлаһлы үсјанын тәшкилатчыларындан вә рәһбәрләриндән бири. РСДФП V (Лондон) гурултајында МК үзвү сечилмишдир. 1908-чи илдә «Пролетарий» редаксијасынын тәркибинә дахил иди. Дәфәләрлә чәза тәдбирләринә мәруз галмышды; 1913-чү илдә Туруханск сүркүнүндә һәлак олмушдур. В. И. Ленин Дубровинскинин иртича илләриндә тәсвијәчиләрә гаршы мұнасибәтдә барышдырычылыг тәрәддүдләрини гејд етмәклә јанашы, ејни заманда ону партијанын ән бөјүк тәшкилатчыларындан бири кими, фәһлә синфинин ишинә һәдсиз сәдагәт бәсләјән шәхс кими јүксәк гүјмәтләндирмишдир. —51, 146, 154, 166, 167, 194—201, 206, 210, 221—222, 234, 236, 314, 318.

Дубуа — бах: Постоловски, Д. С.

Дүбрејл (Dubreuil), Луи (1862—1924) — сосналист, Франса сосналист партијасы вә II Интернационалын франсыз бөлмәсиннн баш катнби. Бир сыра сосналист гәзетләриннн әмәкдашы вә редактору. «La commune (1871)» китабынын мұәллифи. —164.

Е

Е. — *бах:* Розен, М. М.

Екк, А. — 260—261.

Енкелс (Engels), *Фридрих* (1820—1895) — елми коммунизмни банилэриндэн бири, бејнэлхалг пролетариатын рәһбәр вә мүәллими. К. Марксын досту вә силаһдашы (бах: В. И. Ленинның «Фридрих Енкелс» мәғаләси. Әсәрләри, 5-чи нәшри, 2-чи чилд, сәһ. 1—15). —35, 100, 155, 225, 296.

Ессен, А. М. (Мјамлин, Степанов) (1880—1930) — соснал-демократ һәрәкатында 1899-чу илдән иштирак етмишди. Јекатеринославда, Петербургда, Москвада вә харичдә партија иши апармышды. Дәфәләрлә чар һөкүмәтинин чәза тәдбирләринә мәруз галмышды. РСДФП III гурултајынын нүмајәндәси. 1907—1917-чи илләрдә партија ишиндә фәал иштирак етмәмишдир.

1920-чи илдә РК(б)П-јә гәбул олунмуш, 1922-чи илдә «Кавказский Рабочий» журналыны редактә етмишди, 1923-чү илдән 1925-чи иләдәк Тифлис политехник институтунун ректору. 1925-чи илдән РСФСР Дөвләт план комиссијасынын сәдр мүавини. 1929-чу илдән Халг јоллар комиссарлығында ишләмишдир. —74, 75, 76.

Ессен, М. М. (Звер, Зверушка) (1872—1956) — соснал-демократ, РСДФП II гурултајындан сонра болшевик гадын. Петербург комитәсиндә ишләмишдир; 1903-чү илин ахырларында МК-ја кооптасија едилмишдир. 1904-чү илин февралында Русијада ишләрин вәзијјәти һаггында информасија вермәк үчүн харичә көндәрилмишди. 1904-чү илин јайында Ессен кери гајыдаркән сәрһәддә һәбс олунмуш, бир ил сонра исә һәштәрхан губернијасына сүркүн едилмишди, сүркүнә апарыларкән јолда гачмыш вә 1905-чи ил сентјабрындан јенидән Петербург комитәсиндә ишләмишди. 1906-чы илдә Москва комитәсинин үзвү иди. Иртича илләриндә ингилаби фәалијјәтдән узагламышды.

1920-чи илдә Коммунист партијасына дахил олмушду. 1921-чи илдә Күрчүстан МК Тәшвиғат шө'бәсинин мүдирин олмушду. 1922-чи илдән Тифлис комитәси тәблиғат вә тәшвиғат шө'бәсинин мүдирин иди. 1925-чи илдә Москвада Дөвләт нәшрнјатында ишләмишди. 1927—1930-чу илләрдә Истпартда, сонра исә Ленин институтунда; 1930-чу илдән Коммунист журналистика институтунда ишләмәјә кечмишди. —112—114.

Ж

Жозефина — *бах:* Воровски, В. В.

Жорданија, Н. Н. (Костров) (1870—1953) — соснал-демократ, Гафгаз меншевикләринин лидерләриндән бири. 1905-чи илдә «Со-

сиал-Демократ» (күрчү дилиндө) меншевик газетинин редактору. 1906-чы илдө I Дөвлөт думасынын депутаты. Партиянын V (Лондон) гурултаында меншевиклөрдөн РСДФП МК үзвү сечилмишди. Иртича вэ јени ингилаби жүксөлиш иллэриндө Жорданија формал сурөтдө партијалы меншевиклөрө гошулараг, әслиндө тәсвијәчиләри мүдафиә етмишди. 1914-чү илдө Тротскинин «Борьба» журналында әмәкдашлыг едирди; биринчи дүнја мүһарибәси заманы социал-шовинист.

1918—1921-чи иллөрдө Күрчүстан әксингилабчы меншевик һөкүмәтинә рәһбәрлик етмишдир; 1921-чи илдәи ағ мүһачир. —64. 65—66.

Жорес (Jaurès), *Жан* (1859—1914) — франсыз вэ бејпәлхалг социалист һәрәкатынын көркәмли хадими, милитаризмә вэ мүһарибәјә гаршы мүбариз, тарихчи. Франсыз социалист партијасынын әсасыны гојанлардан бири, бу партија 1905-чи илдә Франса Социалист партијасы илә бирләшди. Бирләшмиш франсыз социалист партијасында *Жорес* сағ ганада башчылыг етмишди. 1904-чү илдә *L'Humanité* («Бәшәријәт») газетинин әсасыны гојмуш вэ өмрүнүн ахырынадәк она редакторлуг етмишди. Ленин *Жорес*ин реформист бахышларыны кәскин тәнгид етмишдир, бу бахышлар оңу оппортунизм јолуна сөвг едирди.

Сүлһ уғрунда, јахынлашмагда олан мүһарибә тәһлүкәсинә гаршы мүбаризәсинә көрә империалист буржуазиясы *Жорес*ә иифрәт едирди. Дүнја империалист мүһарибәси әрәфәсиндә *Жорес* иртича әлалтысы тәрәфиндәи өлдүрүлмүшдү. —164.

3

Засулич, В. И. — (1849—1919) — Русијада халгчылыг һәрәкатынын, соңра да социал-демократ һәрәкатынын көркәмли иштиракчысы. 1883-чү илдә «Әмәк азадлыгы» группунун јарадылмасында иштирак етмишдир. «Искра» вэ «Заря» редаксиясына дахил иди. РСДФП II гурултаында азыг искрачыларына гошулмушду. II гурултајдан соңра меншевизмин лидерләриндән бири. 1905-чи илдә Русијаја гајытмышды; иртича вэ јени ингилаби жүксөлиш илләриндә тәсвијәчиләрә гошулмушду; биринчи дүнја мүһарибәси заманы социал-шовинизм мөвгеләриндә дурурду. Октябр социалист ингилабына мәнфи мүнасибәт бәсләјирди. —49.

Захаров, М. В. (1881-чи илдә анадан олмушдур) — фәһлә, болшевик, Москва губернијасындан III Дөвлөт думасынын депутаты, «Звезда» легал болшевик газетинин әмәкдашы. —203.

Землячка, Р. С. (Демон) (1876—1947) — Коммунист партијасынын вэ Совет дөвләтинин көркәмли хадими. 1893-чү илдә ингилаби һәрәката башламышды, РСДФП Киев комитәсинә дахил иди, «Искра»нын акенти олмушду, Одессада вэ Јекатеринославда

иш апарырды. РСДФП II гурултаында чохлуг искрачысы. Гурултайдан сонра болшевиклэрдэн МК-жа кооптасија олунмушду, меншевиклэрлэ мүбаризэдэ фэал иштирак едирди. 1904-чү илин августунда Чохлуг Комитэлэри Бүросуна сечилмишди. Петербург партија тэшкилатынын катиби ишлэмиш вэ партијанын III гурултаында бу тэшкилатын нүмајэндэси олмушду. 1905—1907-чи ил-лэр ингилабы дөврүндэ РСДФП Москва комитэсинин катиби. Дэфэлэрлэ чар һөкүмэтиниин чэза тэдбирлэринэ мә'руз галмышды.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра мәс'ул партија вэ совет ишиндэ олмушдур. —4—5, 9, 14, 17, 18, 25.

Зиновии Ал. — бах: Пешков, З. А.

Зиновјев, Г. Ј. (Радомыслски, Г. Ј.; Г., Гр., Григори) (1883—1936) — 1901-чи илдэн РСДФП-дэ иди. 1908-чи илдэн 1917-чи илин апрелинэдэк мүнәчирәтдэ олмуш, партијанын МО-су «Социал-Демократ»ын вэ «Пролетарий» болшевик гәзетинин редаксияларына дахил иди. Иртича вэ јени ингилаби јүксәлиш ил-лэриндэ тәсвијәчиләрә, отзовистләрә вэ тротскичиләрә гаршы барышдырычы мүнәсибәт бәсләјирди. Октјабр сосиалист ингилабынын һазырландығы вэ кечирилдији дөврдэ тәрәддүд едирди, силаһлы үсјанын әлөјһинә чыхмышды.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра бир сыра мәс'ул вәзи-фәләр тутмушду. Дэфэлэрлэ партијанын Ленин сијасәти әлөјһинә чыхмышды; 1925-чи илдэ «јени мұхалифәт»ин тәшкилатчыларындаи бири, 1926-чы илдэ тротскичи-зиновјевчи антипартија блоку-нун лидерлэриндән бири. Фраксиячылыг фәалијјәтинә көрә 1927-чи илин нојабрында партијадан харич едилмишди; сонра ики дэфә бәрпа олунмуш вэ антипартија фәалијјәти үстүндә јенидән партијадан чыхарылмышды. —199, 209—211, 214, 215—216, 222, 227, 229, 234, 272, 287, 289, 315, 317, 318, 324, 325, 326, 329.

Злинченко, К. П. (1870—1947) — сосиал-демократ. 1904-чү илдэ Одесса тәшкилатына дахил иди, болшевиклэрин мөвгөјиндэ дур-рурду. Одессадакы ингилаби һадисәлэрин иштиракчысы. 1905-чи илин ахырларында Исвечрәјә мүнәчирәт етмиш вэ Исвечрә сосиалист фәһлэ партијасына дахил олмушдур. «Русијанын ишсиз фәһ-лэлэринә бејнәлхалг јардым комитәси»нин тәшкилатчысы вэ ка-тибә олмушдур.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Русијаја гајытмышды. 1917-чи илдэ РСДФ(б)П-јә дахил олмушду. Халг Комиссарлары Совети јанында мәтбуат бүросунда, РОСТА-да, Ингилаб музејин-дә, Истпартда ишләмишди. —172.

Золина, М. М. (1885-чи илдэ анадан олмушдур) — Сосиал-де-мократ һәрәкатына 1904-чү илдэ гошулмушду. Казанда, Самарада, Саратовда, Москвада партија иши апарырды. Капри мәктәбини тәшкил етмәк һаггында 1909-чу илдэ Н. Ј. Вилоновун (Италијада олан әриниң) РСДФП Москва комитәси вэ Москва даирә комитәси илэ апардығы данышыгларда васитәчи олмушдур.

А. М. Горкинин чагырышы илэ елэ һәммин ил Капри адасына кетмишдн. Вплонов богдановчуларла элагәни кәсдикдән сонра, онулла бирликдә Давоса (Исвечрә) кетмишди. 1910-чу илдә Вилоновун өлүмүндән сонра Русијага гајытмыш, Казанда ишләмишди. 1912-чи илдә һәбс олунмуш, азадлыга чыхдыгдан сонра исә партија ишиндән узаглашмышды. —280.

Зоммер — бах: Лјубимов, А. И.

И

И. П., Ив. П. — бах: Ладыжников, И. П.

Иван — бах: Романов, А. С.

Иван Василич. — 104.

Игор — бах: Горев, Б. И.

Икс — бах: Маслов, П. П.

Илјин, В. — бах: Ленин, В. И.

Илјин. Ф, Ф. — 1904-чү илдә РСДФП МК јанында китабхана вә архивин тәшәббүсчүләриндән вә әсасыны гојанлардан бири. МК-нын Тәсәррүфат комиссијасында, МК-нын экспедисијасында вә «Пролетарий» гәзетиндә ишләмишдир. 1905-чи илдән сонра партија ишиндән узаглашмышды. —109.

Ин. ,Иннокентијев, Иннокенти, Инок—бах: Дубровински, И. Ф.

Инсаров — бах: Лалајантс, И. Х.

Исетски — бах: Соломон, Г. А.

Исув. И. А. (Михаил) (1878—1920) — социал-демократ, меньшевик. 1903-чү илдә РСДФП Јекатеринослав комитәсинин үзвү иди, сонра Москвада вә Петербургда ишләмишди. 1907-чи илдә меньшевикләрдән МК-нын тәркибинә дахил иди. Иртича илләриндә тәсвијәчи олмуш, «Наша Заря» журналында вә башга тәсвијәчи нәшрләриндә әмәкдашлыг етмишдир.

Октјабр социалист ингилабындан сонра Әмәк музејиндә ишләмишди. —277, 281, 283.

Ј

Јегоров, Н. М. (1871-чи илдә анадан олмушдур) — фәһлә, Перм губернијасындан III Дөвләт думасынын депутаты. Социал-демок-

рат фраксиясына дахил иди. «Звезда» легал болшевик гәзетиндә әмәкдашлыг етмиш, сонра тротскичиләрә гошулмушду. 1913-чү илдә тәсвијәчиләрин «Луч» гәзетинин даими әмәкдашы. 1917-чи илдә «межрајончулар» групуна дахил иди. —203.

Језерски, Ф. — 1907-чи илдә «Образованне» журналынын 1-чи №-синдә дәрч едилмиш «Франса фәһләләринин тәтили» мәгаләсинин мүәллифи. —130.

Јелизарова-Улјанова, А. И. (1864—1935) — Коммунист партиясынын көркәмли хадими, В. И. Ленинин бөјүк бачысы. 1886-чы илдән ингилаби һәрәкатда иштирак етмишди. 1900—1905-чи илләрдә искрачы тәшкилатларда, болшевик гејри-легал гәзетләрдә ишләмиш, «Вперед» гәзети редакциясынын үзвү олмушду. В. И. Ленинин әсәрләринин нәшриндә фәал иштирак етмишдир. Москвада, Саратовда, Петроградда ингилаби иш апармышды. 1912—1914-чү илләрдә болшевикләрин органы «Правда», «Просвещение», «Работница»да әмәкдашлыг етмишди. Дәфәләрлә һәбсә мә'руз галмышдыр. 1917-чи илдә «Правда» гәзети редакциясынын катиби вә «Ткач» журналынын редактору иди. 1918—1921-чи илләрдә Халг Маариф Комиссарлығында ишләмишдир. Ленин Институтунун тәшкилиндә фәал иштирак етмиш вә онун елми ишчиси олмушдур. В. И. Ленин һаггында бир сыра хатирәләрин вә башга әдәби әсәрләрин мүәллифи. —105, 128.

Јермолајев, К. М. (Роман) (1884—1919) — социал-демократ, меншевик. 1904—1905-чи илләрдә Петербургда вә Донетск һөвзәсиндә ишләмишди. РСДФП V (Лондон) гурултајынын нүмајәндәси; меншевикләрдән МК-нын тәркибинә сечилмишди. Иртича илләриндә тәсвијәчи, 1910-чу илдә 16 меншевик сырасында партијанын ләғв едилмәси һаггында «Ачыг мәктуб»у имзаламышды. 1917-чи илдә меншевикләр партијасынын МК-сына үзв сечилмишди, биринчи чағырыш ҮРМИК-ин тәркибинә дахил иди. —277, 281.

Јерокин, М. М. (1856-чы илдә анадан олмушдур) — мүлкәдар, Гродно губернијасында земство рәиси ишләјирди, сонралар Белосток гәза задәкан башчысы; чаризмин мүртәче сијасәтини ән гызғын һәјата кечирәнләрдән бири. Гродно губернијасындан I Дөвләт думасынын депутаты. Дөвләт думасынын кәндли депутатларыны ингилаби тә'сирдән горумаг мәгсәдилә, онлар үчүн јатагхана тәшкил етмиш, онлары монархија руһунда тәрбијә етмәјә чәнд көстәрмиш, лакин кәндли депутатлар Јерокинин нијјәтини баша дүшәрәк јатагханадан кетмишләр. —226, 232.

Јузеф — бах: Дзержински, Ф. Е.

Јули — бах: Королјов — Батышев, И. Г.

Јури — бах: Бронштејн, П. А.

Јури — бах: Грожан, Д. С.

Јуриссон (Мартна), М. (1860—1934) — журналист. Таллинде мэтбээ саһиби, меншевик. 1905—1907-чи иллэр ингилабы дөврүндө Естонија, Финландија, Петербург социал-демократ тәшкилатларынын ишиндә иштирак етмишди. 1910-чу илдә социалистләрнн бөј-пәлхалг Копенһаген конгреснинн иштиракчысы олмушду. Естонијада буржуа диктатурасы дөврүндә сос. (меншевик) партијасынын лидери иди. —141.

Јушкевич, П. С. (1873—1945) — социал-демократ, меншевик, фәлсәфәдә махизмә јахын олан позитивизм вә прагматизм чәрә-јанларына гошулмушду. «Марксизм фәлсәфәсиннн очеркләри» мәчмүәсинә дахил олан «Емпириосимволизм бахымындан мүәсир еперкетика» мәгаләсиннн мүәллифи, В. И. Ленин бу мәгаләни «Материализм вә емпириокритисизм» китабында тәнгид етмишдир.

1917—1919-чу илләрдә Совет һакимийјәтинә дүшмән олдуғу заман Украинада меншевик «Объединение» журналында вә башга антиболшевик нәшрләриндә әмәкдашлыг етмишдир; сонралар сијаси фәалијјәтдән узаглашмышды. —161, 188.

К

Каменев, Л. Б. (Розенфелд, Л. Б.; Каменев, Ј.) (1883—1936)—1901-чи илдән РСДФП-дә иди. РСДФП II гурултајындан сонра болшевикләрә гошулмушду. Иртича илләриндә тәсвијәчиләр, отзовистләр вә тротскичиләр барәсиндә барышдырычылыг мөвгәји тутурду. 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра партијанын социалист ингилаби хәттинә гаршы чыхырды, сипаһлы үсјанын әлејһинә иди.

Октјабр социалист ингилабындан сонра бир сыра мәс’ул вә зифәләр тутмушдур.

Дәфәләрлә тәрәддүд етмиш, партијанын Ленин сијасәтинә гаршы чыхмышдыр.

1927-чи илдә УИК(б)П XV гурултајы тәрәфиндән тротскичи мүхалифәтин фәал хадими кими партијадан харич едилмиш, сонра ики дәфә бәрпа олунмуш вә антипартија фәалијјәтинә көрә јенидән партијадан харич едилмишди. —105, 210—211, 214, 215—216, 266—267, 271—273, 315, 317.

Кант (Кант), Иммануил (1724—1804) — классик алман фәлсәфәсиннн баниси. Кантын фәлсәфәси субјектив идеализмин вә агностисизмнн бир нөвүдүр, лакин бунунла бирликдә Кант фәлсәфәсиндә мүәјјән материалист мејли вардыр; һәммин мејл «өзүндә иејләр» һаггында тә’лимдә вә биликләримизин тәчрүбә характери дашымасынын тәсдигиндә ифадә олунмушдур. Кант фәлсәфәсиннн тә’сирин алтында классик алман идеализминнн даһа сонракы нүмајәндәләри (Фихте, Шеллинг, Гегел) формалашмыш, буржуа фәлсәфи фикринин неокантчылыг, позивитизм вә башга чәрәјан-

лары мејдана кэлмишдир. Канта гајытмаг вэ ја марксизми кант-чылыгга барышдырмаг чэлдн тэфтишчилэр үчүн һәмишә сәчијјәви һал олмушдур. —155.

Карјакин, В. В. —137.

Карп — бах: Лјубимов, А. И.

Карпински, В. А. (Минин) (1880—1965) — Совет Иттифагы Коммунист партијасынын ән гочаман хадимләриндән бири, көркәмли партија әдипи-тәблиғатчысы. 1898-чи илдә РСДФП-јә дахил олмушдур; дәфәләрлә һәбсләрә мә'руз галмышдыр. 1904-чү илдә харичә, Ченеврәјә мүнәчирәт етмиш, орада В. И. Лениилә таныш олмушдур. О вахтдан етибарән партијанын харичи тәшкилатларында фәсләсиз ишләмиш, «Вперед» вә «Пролетарий» болшевик гәзетләриндә иштирак етмиш, РСДФП МК-нын Ченеврәдәки китабханасынын вә архивинин мүдирин олмушдур.

1917-чи илин декабрында Русијаја гајытмышдыр; мәс'ул совет вә партија ишиндә олмушдур. 1937-чи илдән елми иш вә тәблиғат ишин апарырды. Игтисад елмләри доктору. В. И. Ленин һагында, ленинизм һагында вә башга мәсәләләрә даир бир сыра китабларын мүәллифи. —236—237.

Карпов, Л. Л. (Владимир) (1879—1921) — 1897-чи илдән РСДФП-нин үзвү. РСДФП II гурултајындан сонра болшевик. «Шимал фәһлә иттифагы»нын јарадылмасында иштирак етмишди. Шәрг бүросунун тәшкили вә она рәһбәрлик үчүн МК-нын акенти сифәтилә Самараја көндәрилмишди. 1904-чү илдә МК Чәнуб бүросуну јаратмыш вә Полтавада кизли мәтбәәнин тәшкилиндә иштирак етмишди. Москвада Декабр (1905) силаһлы үсјанында иштирак етмишди. 1906-чы илдә харичдә олмуш, Русијаја гајыт-дыгдан сонра исә РСДФП Москва комитәсинин катиби ишләмишди. 1910-чу илдә Москва али техники мәктәбини гуртармышды; кимја сәһәсиндә елми ишлә мәшғул олмушду.

1918-чи илдән АХТШ рәјасәт һеј'әтинин үзвү, кимја сәнајесинә рәһбәрлик едирди; физика-кимја елми-тәдгигат (һазырда онун адыны дашыјан) институтун јарадылмасынын тәшәббүсчүсү. —51.

Карски — бах: Мархлевски, Јулиан.

Каутски, (Kautsky), Карл (1854—1938) — алман социал-демократијасынын вә II Интернационалын лидерләриндән бири, әввәлләр марксист, сонралар марксизмә хәјанәт етмиш, оппортунизмин ән тәһлүкәли вә зәрәрли нөвү олан — сентризмин (каутскичилијин) идеологу. Алман социал-демократијасынын «Die Neue Zeit» («Јени Зәманә») адлы нәзәри журналынын редактору. РСДФП парчаландыгдан сонра меншевикләри мүдафиә едирди. Болшевикләрин өз тәшкилати принципләриндән вә сијаси хәттиндән имтина етмәләри јолу илә болшевикләрлә меншевикләри «барышдырмаг» вә

бирлешдирмэк уғрунда чыхыш едирди, бу да Русијада марксист ингилаби партијаларын ләғв едилмәсинә доғру анаырьды.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра пролетар ингилабы вә пролетариат диктатурасы әлејһинә, болшевикләр партијасы вә Совет дәвләти әлејһинә ачығ чыхыш едирди. —34, 46, 52, 124, 186, 202, 220, 231, 261—264, 298, 301, 302—303, 329.

Квелч (Quelch), *Һарри* (1858—1913) — инкилис вә бејнәлхалғ фәһлә һәрәкатынын көркәмли хадими. Квелч Инкилтәрә Сосиал-демократ федерасијасынын ингилабчы үнсүрләринә башчылығ етмиш, марксизм идејаларыны тәблиғ етмиш, 1886-чы илдән инкилис сосиал-демократларынын мәркәзи органы «Justice» («Әдаләт») гәзетини вә ајлығ «Социал-Демократ»ы редактә етмишди. II Интернасионалын бир сыра бејнәлхалғ конгресләринин нүмајәндәси вә Бејнәлхалғ сосиалист бүросунун үзвү олмушдур. Инкилтәрә һәмкарлар иттифағларынын фәалијјәтиндә кениш иштирак етмишдир. Ленин «Искра»сынын Лондонда нәшр олундуғу дәврдә (1902—1903) гәзетин нәшринин тәшкилине фәал јардым көстәрмишдир. —144.

Квессел (Quessel), *Лүдвиг* (1872—1931) — алман сосиал-демократы, тәғтишчи, публисист. —299.

Квјатковски, А. А. (Андрей) (1878-чи илдә анадан олмушдур) — 1899-чу илдән сосиал-демократ һәрәкатынын иштиракчысы. Петербургдан Кишинјова сүркүндән сонра гејри-легал әдәбијјат дашымағла мәшғул олмушду. 1902-чин илин ахырындан 1905-чи йләдәк МК-нын тәшвиғатчысы, сонра МК тәркибинә кооптасија едилмишди. РСДФП Москва комитәсинин үзвү олмушду. 1907-чи йлдән сијаси фәалијјәтдән узағлашмышды. 1917-чи илдә Үмумрусија шәһәрләр иттифағында ишләмишдир. 1921-чин илдән 1925-чи йләдәк «Аркас» сәһмдар тичарәт чәмијјәти идарә һеј'әтинин сәдри вә сәрәнчамчы директору олмушдур. —51.

Кедров, М. С. (1878—1941) — Коммунист партијасынын вә Совет дәвләтинин хадими. 1899-чу илдән ингилаби һәрәкатын иштиракчысы, 1901-чин илдән РСДФП үзвү. 1905—1908-чин илләрдә Кострома болшевик комитәсинин үзвү, Твердә партија иши анаырьды. Ингилаби әдәбијјатын јайылмасында МК-нын әкенти олмушдур. 1906-чы йлдә «Зерно» китаб нәшријјатыны тәшкил етмишди, нәшријјат гејри-легал әдәбијјат, о чүмләдән дә В. И. Ленинин әсәрләрини нәшр едирди. Дәфәләрлә һәбсләрә мәруз галмыш, һәбсханаја салынмышдыр. 1912-чи илдән 1915-чи йләдәк мүнәчирәтдә јашамышдыр. 1917-чи илин мајындан РСДФП(б)П МК јанында Һәрби тәшкилатын вә болшевик тәшкилаты Үмумрусија бүросунун үзвү, «Солдатская Правда»нын редакторларындан бири. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра мәс'ул һәрби вәзифәләрдә чалышмышдыр. 1924-чү илдән АХТШ-да. Халғ сәһијјә комиссарлығында, ССРИ Али Мәһкәмәсиндә вә

РСФСР Дөвлөт план комиссиясында рәһбәр ишдә олмушдур. — 131.

Кирилловски-Новомирски, Д. И. (Данила) — (1882-чи илдә анадан олмушдур) — Чәнуби рус ингилабы группунун үзвү, Одес-сада искрачылар группунун тәшкилатчыларындан бири. 1905-чи илдә харичә кетмиш, Парисдә «Новый Мир» анархист-синдика-лист журналыны нәшр етмишди. Русијаја гајыдараг гејри-легал мөвгејә кечмиш, анархист идејаларыны тәблиғ етмишди. 1907-чи илдә Шәрги Сибирә көндәрилмәклә 8 иллик каторгаја мәһкум едилмишдир. Октјабр сoсиалист ингилабындан сонра гәзет ишчи-си. — 28.

Кирков, Кеорки (1867—1919) — болгар фәһлә һәрәкатынын хадими, Болгарыстан коммунист партијасыны јараданлардан бири. 1895-чи илдә сoсиал-демократ һәрәкатына гошулмушду. 1905-чи илдән 1919-чу иләдәк — «теснјаклар» партијасынын МК катиби, партија 1919-чу илдә коммунист партијасы кими јенидән тәшкил едилмишди. — 333.

Киркова, Тина (1872—1947) — болгар фәһлә һәрәкатынын ха-дими, «тесни сoсиалистләр» партијасынын рәһбәри Кеорки Кир-ковун досту вә силаһдашы, Болгарыстанда гадын сoсиалист һә-рәкатынын рәһбәрләриндән бири. 1914-чү илдән «тесни сoсиалист-ләр» партијасы МК јанында Мәркәзи гадын комиссиясынын катиби. 1920—1923-чү илләрдә Болгарыстан коммунист партијасы МК үзвү. 1927-чи илдән 1944-чү иләдәк ССРИ-дә мұһачирәтдә олмушдур. — 333.

Киска — бах: Фотијева, Ј. А.

Кисликов, Д. Ј. — Глеб Успенскинин «Үч кәнд» әсәриндә тәс-вир етдији Гвардејтсы кәндиндә јашамыш, габагчыл бахышлары олан кәндли. 1905-чи илдә кәндлиләр арасында ингилаби тәблиғат апармыш, сoсиал-демократлара јахын олмушду. Вәтәндаш мұһа-рибәси заманы вәфат етмишдир. — 34.

Клеш — бах: Бибииков, И. И.

Книповичләр — Н. К. Крупскајанын јахын танышлары. Надеж-да Константиновна вә В. И. Ленин 1907-чи илин јайында Финлан-дијада онларын евиндә јашамышлар. — 128.

Кнол — бах: Стасова, Ј. Д.

Кнунјантс, Б. М. (Радин, Рубен) (1878—1911) — сoсиал-демок-рат, болшевик. РСДФП II гурултајындан сонра МК-нын агенти кими Гафгазда вә Москвада ишләмишдир. 1905-чи илин сентја-брында партијанын Петербург комитәсинә кооптасија едилмиш, болшевикләрдән биринчи Петербург фәһлә депутатлары Совети

Израйјә комитәснин тәркибинә дахил олмушду. 1905-чи илдә Сибирә өмүрлүк сүркүнә мәнкум едилмишди. 1907-чи илдә харичә гачмыш, II Интернационалын Штутгарт конгресинин вә Нелсингфорсда РСДФП Дөрдүнчү («Үчүнчү Үмүмрусија») конфрансынын ишиндә иштирак етмишдир. 1907-чи илин ахырларындан Бақыда ншләмишдир; иртича дөврүндә болшевикләрин тактикасы мәсәләләриндә бә'зи тәрәддүдләрә јол верирди. 1910-чу илин сентябрында һәбсә алынмыш, Бақы һәбсханасында вәфат етмишди. — 76, 105, 127.

Кобетски, М. В. (1881—1937) — 1903-чү илдән РСДФП үзвү, болшевик. Петербург, Бақы, Курск, Јекатеринослав партија тәшкилатларынын ишиндә фәал иштирак едирди. Дәфәләрлә һәбсләрә вә һәбсхана чәзасына мә'руз галмышды. 1908-чи илдә Данимаркаја мүнәчирәт етмишди, «Пролетарий» вә РСДФП-нин Мәркәзи Органы «Социал-Демократ» болшевик гәзетләринин Русијаја дашынмасы илә мәшғул олурду, Русијадан В. И. Ленинә корреспонденсијаларын көндәрилмәсини тәшкил едирди.

Октјабр сәсиалист ингилабындан сонра мәс'ул партија, совет вә дипломатија ишиндә олмушду. — 290, 291—292, 293, 294—295.

Козырев, Н. Н. (Фома) (1881—1933) — 1906-чы илдән РСДФП үзвү. Болхов партија комитәси тәрәфиндән 1909-чу илдә Капри адасындакы мәктәбә көндәрилмиш, орада ленинчиләр групуна дахил олмуш вә богдановчуларла мүбаризә апармышды. Капри мәктәбиндән харич едилмиш башга јолдашларла бирликдә Козырев В. И. Ленинин дә'вәтилә Парисдә Болшевик Мәркәзин тәшкил етдији мүнәзирәләри динләмишди. Русијаја гајытдыгдан сонра Јекатеринославда вә Брјанскда ишләмишди. 1912-чи илдә һәбсә алынмыш вә Арханкелск губернијасына сүркүн едилмишди. Сүркүндән сонра Петербургда јашамышды.

Вәгәндаш мүнәрибәсинин иштиракчысы. Тәрхис олундугдан сонра партија вә совет ишиндә; Москвада партија мүстәнтиги (1923), ССРИ ФКИ Халг комиссарлығында, УИК(б)П МНК-да (1927), ССРИ Халг малијјә комиссарлығында инспектор (1928—1930), Москва әтрафындакы «Кәнч республика» ушаг гәсәбәсинин мүдири. — 218—225.

Козловски, Л. — синдикалист, «Франсада синдикализмин очеркләри» (М., 1906) вә «Рус тәнгидинин мәнкәмәси гаршысында сәсиализмдә јени мејлләр» (М., 1908) китабларынын мүәллифи. — 130.

Кожкен, Ф. М. (Ионов) (1870—1923) — сәсиал-демократ, Бундун лидерләриндән бири, сонралар Коммунист партијасынын үзвү. 1893-чү илдән Одессада сәсиал-демократ дәрнәкләриндә ишләмишди. 1903-чү илдә Бундун МК-сына үзв сечилмишди. Партијанын V (Лондон) гурултајынын нүмәјәндәси. 1908-чи илин декабрында РСДФП V конфрансынын ишиндә иштирак етмиш, әсас мәсәләләрдә партијалы меншевикләрин платформасында дурурду;

сонралар тэсвијэчилэрэ мүнәсибәтиндә барышдырычылыг мөвгејә тутурду.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра РК(б)П-јә дахил олмуш, Вотск вилајәт партија комитәсиндә ишләмишдир. —236.

Коллонтај, А. М. (1872—1952) — 90-чы илләрдә ингилаби һәрәката гошулмуш, 1905—1907-чи илләр ингилабында иштирак етмишдир. 1906—1915-чи илләрдә меншевикләрә гошулмушду, 1915-чи илдән болшевикләр партијасынын үзвү. Дүнја империалист мүнәрибәсинин әввәлләриндә ингилабчы-бејнәлмиләлчи мөвге тутмушду.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра мәс'ул дәвләт, партија ишиндә вә дипломатик ишдә олмушдур. —6.

Колтсов, Д. (Кинзбург, Б. А.) (1863—1920) — сосиал-демократ, РСДФП II гурултајындан сонра — фәал меншевик, бир сыра меншевик нәшрләренин әмәкдашы. Биринчи рус ингилабы дәврүндә Петербургда һәмкарлар һәрәкатында иштирак етмишди; 1908-чи илдән Бақыда ишләмишди. Иртича вә јени ингилаби јүксәлиш илләриндә тэсвијэчилик мөвгеләриндә дурурду. Биринчи дүнја мүнәрибәси заманы сосиал-шовинист. Октјабр сосиалист ингилабына дүшмән мүнәсибәт бәсләјирди. 1918—1919-чу илләрдә кооператив тәшкилатларында ишләмишди. —95, 266.

Кон, Ф. Ј. (1864—1941) — Полша ингилаби фәһлә һәрәкатынын көркәмли хадими, 1882-чи илдән бу һәрәкатда иштирак етмәјә башламышды. 1907-чи илдән мүнәчирәтдә јашамышдыр. 1917-чи илдә Русијаја кәлмиш, 1918-чи илдә болшевикләр партијасына дахил олмушду. Украинада вә Москвада мәс'ул партија ишиндә чалышмышдыр. —167, 168, 169.

Константин Серкејевич — бах: Дорошенко, Н. В.

Копп, В. Л. (Сүртук) (1880—1930) — 1898-чи илдә сосиал-демократ һәрәкатына башламышды. 1903—1905-чи илләрдә гејри-легал әдәбијјатын Алманија сәрһәддиндән дашынмасыны тәшкил етмишди. 1904-чу илдә меншевикләрә мүнәсибәтдә барышдырычы мөвге тутмуш, сонра исә онлара гошулмушду. 1905-чи илин пәјызында Русијаја гајытмыш, 1909-чу илдә һәбс едилмиш вә харичә сүркүн олунмушду, орада Тротскинин Вјана «Правда»сында бир мүддәт әмәкдашлыг етмишдир. Русијаја гајытдыгдан сонра (1913), һәрби хидмәтә чағырылмыш, 1914-чу илдә чәбһәјә көндәрилмишди. 1915-чи илдән 1918-чи иләдәк Алманијада әсирликдә галмышды. 1917-чи илдә РК(б)П-јә дахил олмушду. 1919-чу илдән 1930-чу иләдәк ССРИ Халг харичи ишләр комиссарлығы системиндә ишләмишдир. —62.

Королјов-Батышев, И. Г. (Јули) (1885—1958) — 1905-чи илдән РСДФП үзвү. 1909-чу илин јайында Москва партија тәшкилаты тәрәфиндән (Рогожск рајонундан) Капри адасындакы мәктәбә

көндөрүлмүш, орада ленинчилер группана кошулмуш, богдановчулара гаршы мүбаризе апармышды. Капри мектебинден харич едилмиш башга жолдашларла бирликде Королжов-Батышев. В. И. Ленинни дэвэти илэ Парисде Болшевик Мэркэзин тэшкил етдији муһазирэлэри диилэмишди. Москвага гајытдыгдан соира. (1910) һэбс алыныб, Јекатеринослава сүркүн едилмиш, 1913-чү илдэ Олонетск губернијасына, сонра Қада көчүрүлмүшдү. 1916-чы илдэ гејри-легал вэзијјэтэ кечмишди.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра Горкиде, Украјнада вэ Москвада һәмкарлар, партија вэ совет ишинде олмушдур. — 218—225.

Косарев, В. М. (Владимир) (1881—1945) — 90-чы илэрини ахырларында Москвада ингилаби фэалијјэтэ башламышды, 1898-чи илдэн партијанын үзвү, РСДФП Лефортово рајон комитэсинэ дахил иди. 1907-чи илдэ һэбс едилмиш вэ Нижни Новгородда сүркүн олунмушду. Москва партија тэшкилатынын Лефортово рајону тэрэфинден 1909-чу илги јајында Капри адасындакы мектебэ көндөрүлмүшди. Русијага гајытдыгдан сонра һэбс едилмиш вэ Нарымски дијарына сүркүн олунмушду. 1916-чы илдэ һәрби хидмэтэ чағырылмыш, Томск кизли эскер тэшкилатынын ишинде иштирак етмишди.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра мәс'ул партија вэ совет ишинде олмушду: Томск губернија ичраијэ комитэсинин сэдри, Сибир ингилаб комитэси вэ РК(б)П МК Сибир Бүросунун үзвү, Новониколајевск губернија ичраијэ комитэсинин сэдри. Москва партија комитэсинин үзвү, МНК үзвү. — 218—225.

Костров — бах: Жорданија, Н. Н.

Костја. — 120—122.

Котлјаренко, Д. М. (Михајленко) (1876-чы илдэ анадан олмушдур) — соснал-демократ, 1905-чи илдэ Казан дэмир јолунда тэтил һэрэкатына рэһбэрлик етмишди. Ингилаб мәғлубијјэтэ уғрадыгдан сонра хариче муһачирэт етмишди. 1908-чи илдэн «Пролетарий» болшевик гзетинин, сонра исэ РСДФП-нин Мэркэзи Органы — «Социал-Демократ»ын експедисијасыны идарэ едирди. Тэсвијчилэрэ гаршы барышдырычылыг мөвгеји тутурду.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра тасэррүфат ишлэринде олмушду. — 228, 261, 276, 286—287, 289, 291.

Красиков, П. А. (Белски) (1870 — 1939) — соснал-демократ, болшевик. В. И. Ленин вэ К. В. Плехановла бирликде РСДФП II гурултајынын бүросуна (рэјасэт һеј'этинэ) дахил иди. Гурултајдан сонра меншевиклэрлэ мүбаризеде фэал иштирак етмиш, бир сыра харичин мэркэзлэри кэзиб гурултај һаггында мә'рузэ етмиш, гурултајын јекунлары һаггында «Жолдашлара мектуб»у јазмышды. 1904-чү илин августунда Ченеврде 22 болше-

викин мушавирәсиндә иштирак етмишди. Харичи тәшкилатдан РСДФП III гурултајынын нүмајәндәси. 1905—1907-чи илләр ингилабында фәал иштирак етмиш, Петербург фәһлә депутатлары Совети Ичрайјә Комитәсинин үзвү олмушдур. Дәфәләрлә чар һөкүмәтинин чәза тәдбирләринә мә'руз галмышды.

Октјабр сәсиалист ингилабындан сонра әдлийјә органларында мәс'ул вәзифәләрдә чалышмышдыр. —31—32, 39, 73—77, 336.

Красин, Л. Б. (Вингер, Никитич, «финансист») (1870—1926) — көркәмли совет дәвләт хадими, 1890-чы илдән сәсиал-демократ. РСДФП II гурултајындан сонра болшевикләрә гошулмуш, партијанын МК-сына кооптасија едилмиш, орада бир мүддәт меншевикләрә мүнәсибәтдә барышдырычы мөвгә тутмушду. РСДФП III гурултајынын ишиндә иштирак етмиш, МК үзвү сечилмишди. 1905-чи илдә «Новая Жизнь» илк легал болшевик гәзетинин тәшкилатчыларындан бири; МК нүмајәндәси кими Петербург фәһлә депутатлары Советинә дахил иди. РСДФП IV (Бирләшдиричи) гурултајында МК үзвү, партијанын V (Лондон) гурултајында РСДФП МК үзвүјүнә намизәд сечилмишди. 1908-чи илдә харичә мүнәчирәт етмишди. Бир мүддәт «Вперед» антипартија групуна дахил иди; сонралар сијаси фәалијјәтдән узаглашмыш, харичдә вә Русијада мүнәндис ишләмишди.

Октјабр сәсиалист ингилабындан сонра мәс'ул дәвләт вә дипломатик ишдә чалышмышдыр. —10, 21, 44, 45, 46, 73, 79, 197, 199.

Кричевски, Б. Н. (1866—1919) — сәсиал-демократ, публисист, «игтисадчылығын» лидерләриндән бири. 90-чы илләрин ахырларында — «Харичдәки рус сәсиал-демократлары иттифагы»нын рәһбәрләриндән бири, 1899-чу илдә «Рабочее Дело» журналынын редактору, бу журналын сәһифәләриндә бернштејнчилик бахышларыны тәблиғ едирди. РСДФП II гурултајындан аз сонра сәсиал-демократ һәрәкәтиндән узаглашмышды. —130.

Крупская, Л. В. (1842—1915) — Надежда Константиновна Крупскаянын анасы, сүркүндә вә мүнәчирәтдә Улјановларла һәјатын чәтинликләринә шәрик олурду, ингилаби ишдә иштирак едирди, мүхтәлиф тапшырыглары јеринә јетирирди, гејри-легал әдәбијјаты горујуб сахлајыр, јазышмаја көмәк едир, мәһбуслара бағлама апарырды. —293.

Крупская, Н. К. (Ленина, Саблина) (1869—1939) — Коммунист партијасынын вә Совет дәвләтинин көркәмли хадими; В. И. Ленин арвады вә силаһдашы.

РСДФП II гурултајындан сонра «Вперед» вә «Пролетарий» болшевик гәзетләри редаксијаларынын катиби. Партијанын III гурултајынын һазырланмасында фәал иштирак етмишди. Харичдә ишләркән, Русијанын партија тәшкилатлары илә кениш јазышма иши апарырды. Иртича вә јени ингилаби јүксәлиш илләриндә тәсвијәчиләрә вә отзовистләрә гаршы мүбаризәдә фәал иштирак етмишди.

Октябр-сосиалист ингилабындан сонра Халг Маариф Комиссарлыгы коллекијасынын үзвү, Баш сијаси маариф комитәсинә рәһбәрлик етмишдир; 1929-чу илдән халг маариф комиссарынын мұавини. 1924-чү илдән МНК-нын үзвү, 1927-чи илдән нсә ҮИК(б)П МК-нын үзвү. —109, 115, 126, 133, 135, 136, 139, 172, 293, 314.

Кручинина — бах: Манделштам, Л. П.

Кузнецов, Г. С. (1881-чи илдә анадан олмушдур) — фәһлә, меншевик. Јекатеринослав губернијасындан III Дөвләт думасынын депутаты, сосиал-демократ фраксијасына дахил иди. Фәһлә мәсәләсинә даир комиссиянын үзвү. —203.

Кузмин-Каравајев, В. Д. (1859—1927) — һәрби һүгүгшүнас, кенерал, кадет партијасы сағ ганадынын рәһбәрләриндән бири. I вә II Дөвләт думаларынын депутаты, 1905—1907-чи илләр ингилабынын јатырылмасында көркәмли рол ојнамышдыр.

Октябр сосиалист ингилабындан сонра Совет һакимијәтинә гаршы фәал чыхыш едирди. 1920-чи илдән ағ мұһачир. —71.

Куклин, Г. А. (1877—1907) — сосиал-демократ, сосиал-демократ әдәбијјатынын нашири. 1901-чи илдән харичи сосиал-демократ «Жизн» группунун үзвү. 1903-чү илдән харичдә «Рус пролетарынын китабханасы»ны нәшр едирди. 1905-чи илдән болшевик. Ченеврәдә ингилаби әдәбијјаты олан бөјүк китабхана тәшкил етмишди; китабхана 1902-чи илдән күтләви китабхана кими фәалијјәт көстәрди. Куклинин өлүмүндән сонра китабхана вә нәшрләр онун вәсијјәти илә болшевикләр партијасына кечди. —123, 177.

Кукелман (Kugelman), *Лүдвиг* (1830—1902) — алман сосиал-демократы, К. Марксын досту, Алманијада 1848—1849-чу илләр ингилабынын иштиракчысы, I Интернационалын үзвү. 1862-чи илдән 1874-чү иләдәк Маркс илә јазышмыш, Алманијадакы ишләрин вәзијјәти һаггында она мәлүмат вермишдир. Марксын Кукелмана мәктубу илк дәрәҗә 1902-чи илдә «Die Neue Zeit» («Јени Зәманә») журналында дәрч едилмишди; 1907-чин илдә бу мәктубларын русча тәрчүмәси В. И. Ленинин мүгәддимәси илә нәшр едилмишди. —164.

Кускова, Ј. Д. (1869—1958) — буржуа ичтимаи һадими вә публицисти. 90-чы илләрин орталарында харичдә оларкән «Әмәк азадлығы» группа јахынлашмыш, лакин тезликлә бернштејнчилијин тәсири алтында марксизми тәфтиш етмәк јолуна гәдәм гојмушду. Кускова тәрәфиндән јазылмыш, «Средо» ады верилмиш сәнәд рус марксистләри группунун кәскин протестинә сәбәб олмушду (бах: Әсәрләри, 5-чи нәшри, 4-чү чилд, сәһ. 175—189). 1905—1907 илләр әрәфәсиндә Кускова либерал монархијачы «Азадлыг иттифагы»на дахил олмушду. 1906-чы илдә С. Н. Прокопович илә бирликдә «Без

«Заглавия» жарымкадет журналыңы нәшр етмиш, сол кадетләрин «Товарищ» гәзетинин фәал әмәкдашы олмушду.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра болшевикләрә гаршы чыхыш едирди. 1922-чи илдә харичә сүркүн едилмиш, орада ағ мүһачирләрин фәал хадими олмушдур. —193, 214.

К

Кед (Guesde) Жүл (1845—1922) — франсыз сосиалист һәрәкатынын вә 11 Интернационалын тәшкилатчыларындан вә рәһбәрләриндән бири. —122.

Кекечкори, Ј. П. (1881—1954) — күрчү меншевики. Кутанси губернијасындан 111 Дөвләт думасынын депутаты, Думада сосиал-демократ фраксијасынын лидерләриндән бири.

1917-чи илин нојабрындан — Загафгазија әксингилабп һөкүмәтинин (Загафгазија комиссарлығынын) сәдри, сонра Күрчүстан меншевик һөкүмәтинин харичи ишләр назирин вә сәдринин мүавини. 1921-чи илдә Күрчүстанда Совет һакимийјәти гурулдугдан сонра ағ мүһачир. —203.

Кеорки Валентинович — бах: Плеханов К. В.

Кертсиг, Б. — фитнәкар, 1903-чү илдә Варшава кизли полис шө'бәсиндә хидмәт етмиш, сонра харичи кизли полисин әмәкдашы олмушдур. 1908-чи илдә фитнәкарлыгда, харичи акентуранын рәиси Гартинг-Ландезен илә әләгәдә вә чиннајәткар коммерсија сөвдәләшмәсиндәки иштиракына көрә Ченеврә болшевик групу тәрәфиндән мүһакимә олунмушду. Тәркибиндә Ченеврә болшевикләри, меншевикләри, сосиалист-ингилабчылары, Польша вә Литва с.-д. группары вә Латыш дијары Сүрих с.-д. групу нүмајәндәләри олан мәнкәмә Кертсигин һәр һансы бир ингилаби тәшкилатда галмасына лајиг олмадығыны һесаб етмишдир. —211—213, 228, 230.

Л

Л. Б. — бах: Каменев, Л. Б.

Л. М. — бах: Мартов, Л.

Ладыжников, И. П. (1874—1945) — сосиал-демократ, болшевик. 90-чы илләрдә ингилаби һәрәката гошулмушду. Перм, Нижегород вә Јарослав тәшкилатларында партија иши апармышды. 1903-чү илдә һәбс едилмишди. 1905-чи илин августунда харичә кетмишди, мәс'ул тапшырыглары јеринә јетирирди, МК-нын Тәсәррүфат комиссијасына дахил иди, партијаја лазым олан пул вәсанти әлдә етмәк үчүн РСДФП МК-нын тапшырығы илә 1905-чи илдә Бер-

линде тәшкил едиләи «Verlag» китаб нәшријјатына рәһбәрлик едирди. —107, 109.

Лалајантс, И. Х. (Инсаров, Ник. Ив.) (1870—1933) — Русијада соснал-демократ һәрәкатынын фәал иштиракчысы. 1888—1889-чу илләрлә Казанда Н. Ј. Федосејевин марксист дәрнәјинин үзвү иди, 1892-чи илдә Нижни Новгородда ингилаби тәблиғат апарырды. 1893-чү илдә Самарада В. И. Ленинин әтрафында јаранмыш марксист дәрнәјинә дахил олмушду. 1895-чи илдә Јекатеринослава сүркүн едилмиш, јерли «Фәһлә синфинин азадлығы уғрунда мүбаризә иттифагы»нын јарадылмасында вә РСДФП I гурултајынын һазырланмасында иштирак етмишди. Лалајантсын иштиракы илә 1900-чү илин јазында гејри-легал соснал-демократ «Южный Рабочий» гәзетинин биринчи нөмрәси нәшр едилмишдир. 1900-чү илин апрелиндә һәбсә алынмыш вә 1902-чи илин мартында Шәрги Сибирә сүркүн олунмушду, орадан харичә гачмыш, Ченеврәдә «Искра» мәтбәәсинин мүдири олмушдур. РСДФП II гурултајындан сонра болшевик, партија МК-сынын Русијада акенти. 1905-чи илдә болшевикләрдән бирләшмиш МК-ја дахил олмушду. 1906-чы илдә һәбсә алынмыш вә иҗә ил илкин һәбсдә сахландыгдан сонра 6 ил мүддәтинә каторгаја мәһкум едилмишди. 1913-чү илин ахырларында өмүрлүк Шәрги Сибирә сүркүн едилмиш вә сијаси фәалијјәтдән узаглашмышды.

1922-чи илдән РСФСР Халг маариф комиссарлығынын Баш сијаси маариф комитәсиндә ишләмишди. «Болшевизмин бешпји башында» хатирәләрин мүәллифи. —14, 46, 76, 89.

Лафарг (Lafargue), Пол (1842—1911) — франсыз вә бејнәлхалг фәһлә һәрәкатынын көркәмли хадими, истедадлы публисист, Франсада елми коммунизмин илк ардычылларындан бири, К. Марксын вә Ф. Енкелсин јахын досту вә силаһдашы. I Интернационалын үзвү иди. Ж. Кед илә бирликдә Франса Фәһлә партијасынын әсасыны гојмуш, онун органы «L'Egalité» («Бәрабәрлик») гәзетинин редактору олмушду. Лафарг II Интернационалда өппортунизмә гаршы фәал мүбаризә апарырды. О, илк рус марксист тәшкилаты — «Әмәк азадлығы» группуну алгышламыш, сонралар болшевикләрә рәғбәтлә јанашырды. —39, 122.

Ледер, В. Л. (1882—1938) — Полша фәһлә һәрәкатынын көркәмли хадимләриндән бири. 1900-чү илдән Полша вә Литва соснал-демократијасынын үзвү. 1905-чи илдән 1911-чи иләдәк ПКвәЛСД Баш идарә һеј'әтинин үзвү. 1910-чу илдәи 1911-чи иләдәк ПКвәЛСД Баш идарә һеј'әтинин катиби вә РСДФП Мәркази Органы «Социал-Демократ»ын редаксиясында ПКвәЛСД-нын нүмәјәндәси. Харичи тәшкилата вә Техники комиссияја дахил иди. Болшевикләрә гаршы чыхан барышдырычыларын тәрәфини сахлајырды.

1919—1920-чи илләрдә Полша Коммунист фәһлә партијасынын иҗиндә јахындан иштирак етмишдир. 1921-чи илдән — Коминтернин вә Профинтернин мәс'ул ишчиси. —269, 270.

Лејтејзен, Г. Д. (Линдов, Г.) (1874—1919) — социал-демократ. Ингилаби фәалијәтә 90-чы илләрдә Јекатеринославда башламышды; 900-чү илләрин әввәлләриндә харичә мұһачирәт етмишди. «Искра» вә «Заря»иын әмәкдашы. РСДФП парчаландыгдан сонра болшевикләрә гошулмушду; «Вперед», «Пролетарий» гәзетләриндә вә башга болшевик органларында әмәкдашлыг етмишди. 1905—1907-чи илләр ингилабындан сонра Тулаја кәлмиш, орада һәкимлик тәчрүбәси илә мәшғүл олмуш вә ејни заманда ингилаби нии апармышды. Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра јарымменшевик «Новаја жизнь» групуна гошулмушду. 1918-чин илдә Лејтејзен болшевикләр партијасы сыраларына гајытмышды; 1919-чу илии јанварында Шәрг чәбһәсиндә һәлак олмушду. —33—34, 110—111, 122, 196, 199.

Лекин (Legien), Карл (1861—1920) — сағ алман социал-демократы; алман һәмкарлар иттифагларынын лидерләриндән бири. 1890-чы илдән Алманија һәмкарлар иттифаглары Баш комиссијасынын сәдри, 1903-чү илдән — Бејнәлхалг һәмкарлар иттифаглары катиблијинин катиби, 1913-чү илдән исә онун сәдри. 1893-чү илдән 1920-чин иләдәк (фасиләләрлә) — алман социал-демократиясында рејхстагын депутаты. —191.

Ленгник, Ф. В. (Василјев) (1873—1936) — болшевик. Социал-демократ һәрәкатында 1893-чү илдән иштирак етмишди. РСДФП II гурултајында гијаби сурәтдә МК-ја вә Партија шурасына сечилмиш, меншевикләрлә мубаризәдә фәал иштирак етмишди. 1904-чү илин февралында Русијаја гајытмыш, лакни тезликлә партија МК-сы Шимал бүросунун иши илә әлағәдар һәбсә алынмышды. 1905—1907-чи илләр ингилабындан сонра Русијанын чәнубунда, Москвада вә Петербургда партија иши апармышдыр. Октябр социалист ингилабындан сонра мәс'ул ишдә олмушдур. —114.

Ленин, В. И. (Илјин, Илјин В., Н. Ленин, Старик, В. Улјанов, Вл. Улјанов, Фреј, Oulianoff, VI. Oulianoff, Wl. Oulianoff) (1870—1924) — биографик мә'лумат. —4, 10, 38, 39, 47, 51, 54, 57, 58, 59, 65, 71, 84, 88, 92—93, 94, 95, 104, 107, 111, 112, 116, 125, 128, 130, 132, 133, 134, 135, 137, 139, 144, 149, 150, 152, 154, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 167, 170, 172, 173, 174, 176, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 200, 201, 203, 206, 209, 213, 214, 216, 223, 227, 228, 229, 231, 235, 236, 251, 271, 286, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 298, 299, 303, 304, 306, 307, 317.

Ленина — бах: Крупскаја. Н. К.

Лепешински, П. Н. (Олин) (1868—1944) — социал-демократ һәрәкатына 90-чы илләрин әввәлләриндә гошулмушду, болшевик. Дәфәләрлә һәбсләрә вә сүркүнләрә мә'руз галмышды. 1903-чү ил-

дә Исвечрәжә мүһачирәт етмиш, РСДФП III гурултајынын һа-зырланмасында иштирак етмишдир. 1905—1907-чи илләр ингилабы заманы Јекатеринославда вә Петербургда иш апарырды.

Октјабр сәсиалист ингилабынын гәләбәсиндән сонра мәс'ул ишдә олмушдур. «Дөнүшдә» хатирәләр китабынын мүәллифи. — 64, 66—68, 69.

Либкнехт (Liebknecht), *Вилһелм* (1826—1900) — алман вә беј-нәлхалг фәһлә һәрәкатынын көркәмли хадими, Алманија сәсиал-демократ партијасынын баниләриндән вә рәһбәрләриндән бири. 1875-чи илдән өмрүнүн ахырынадәк Либкнехт Алманија сәсиал-демократ партијасы Идарә һеј'әтинин үзвү вә онун мәркәзи ор-ганы «Vorwärts»ин («Ирәли») мәс'ул редактору олмушдур. 1867-чин илдән 1870-чи иләдәк Шимали Алманија рејхстагынын депутаты, 1874-чү илдән исә Либкнехт дәфәләрлә Алманија рејх-стагынын депутаты сечилмишди; Пруссия јункерләринин мүртәче хариҗи вә дахили сәјасәтинин ифшасы үчүн парламент трибуна-сындан мәһарәтлә истифадә етмишди. — 257.

Лидин — бах: Лјадов, М. Н.

Линдов — бах: Лејтејзен, Г. Д.

Литвинов, М. М. (Папаша, Феликс) (1876—1951) — Комму-нист партијасынын вә Совет дәвләтинин көркәмли хадими, дип-ломат. 1898-чи илдән партијанын үзвү. 1902-чи илдә хариҗә мү-һачирәт етмишди. «Искра» гәзетинин јайылмасында, «Новая Жизнь» илк легал болшевик гәзетинин нәшриндә фәал иштирак етмишди. 1907-чи илдә Штутгарт Бејнәлхалг сәсиалист конгресин-дә Русија нүмајәндә һеј'әтинин нүмајәндәси вә катиби олмушдур; Бејнәлхалг сәсиалист бүросунда болшевикләрин нүмајәндәси иди.

Октјабр сәсиалист ингилабындан сонра мәс'ул дипломатик вәзифәләрдә чалышмышдыр. — 9, 92, 168.

Лјадов, М. Н. (*Манделштам, М. Н.*; Лидин, Русалка) (1872—1947) — 1892-чин илдә марксист дәрнәјинә дахил олмуш, 1893-чү илдә Москва фәһлә иттифагынын — Москвада илк сәсиал-демок-рат тәшкилатынын јарадылмасында иштирак етмишди. РСДФП II гурултајында чохлаг искрачысы, гурултајдан сонра МК акенти. 1904-чү илин августунда Ченеврәдә 22 болшевикин мүшавирәсин-дә иштирак етмиш, Чохлуг Комитәләри Бүросуна дахил олмушду, II Интернационалын Амстердам конгресиндә болшевикләрдән нү-мајәндә иди. 1905—1907-чи илләр ингилабында фәал иштирак етмиш, Москва партија комитәсинин үзвү олмушду. Иртиҗа ил-ләриндә отзовистләрә гошулмуш, Капри адасындакы (Италија) фраксия мәктәбинин мүһазирәчиләриндән бири олмуш, «Вперјод» антипартија групуна дахил иди (1911-чи илдә һәмин группан чых-мышды). 1917-чин ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра меншевик мөвгеләриндә дурурду.

1920-чи илдә РК (б) П сыраларына барпа едилмиш, мәс'ул иш-дә олмушдур. —4, 5, 16—17, 18, 25, 26, 54, 105, 199, 220, 229, 234, 240, 245, 259.

Лјова — бах: Владимиров, М. К.

Лјубимов, А. И. (Валерјан, Зоммер, Карп, М., Марк) (1879—1919) — социал-демократ, ингилаби һәрәкатда 1898-чи илдән иштирак едирди. 1904-чү илдә РСДФП МК-ја кооптасија едилмишдир. РСДФП III гурултајына Партија шурасындан нүмајәндә. II гурултајдан сонра олдуғу кими, иртича илләриндә дә меншевикләрә мүнәсибәтдә барышдырычы мөвгә тутурду. Биринчи дүнја мұһарибәси заманы ифрат мұдафәһәһи. Плехановун «Единство» групуна дахил иди. —21, 44, 206—207, 226—227, 229, 234—235, 274—275, 287—288, 296.

Лјубич — бах: Саммер, И. А.

Лобанов, М. И. (Станислав) (1887—1937) — 1904-чү илдә РСДФП-ја дахил олмушду. 1909-чу илдә Капри адасындакы мәктәбә көндәрилмиш, богдановчулара гошулмушду. «Вперјод» отзовист-улитиматист группунун платформасыны имзаламышды.

Октјабр социалист ингилабындан сонра Коммунист партија-сына дахил олмушдур. Сонралар «Фәһлә мұхалифәти»нин лидерләриндән бири, «22-ләр» бәјанатыны имзаламышды. УССР Халг ағыр сәнајә комиссарлығы системиндә ишләмишди. —218—225.

Лозовски (Дридзо), С. А. (1878—1952) — 1901-чи илдән РСДФП үзвү. 1909-чу илдән 1917-чи иләдәк мұһачирәтдә јашамыш, барышдырычы болшевикләр групуна гошулмушду.

1920-чи илдә Москва губернија һәмкарлар иттифаглары Шурасынын сәдри. 1921-чи илдән 1937-чи иләдәк Профинтернин баш катиби. 1939—1946-чы илләрдә ССРІ халг комиссарынын мұавини, сонра хариһи ишләр назиринин мұавини. —296.

Луначарскаја, А. А. (Ан. Ал.) (1883—1959) — А. В. Луначарскинин арвады, мұһачирәтдә онунла һәјатын чәтинликләринә шәрик олурду. 1917-чи илдә Русијаја ғајытдыгдан сонра сиркләр идарәсиндә ишләмиш, «Цирк» журналынын редактору олмушду; ијирминчи илләрдә Москвада ушаг колонијаларыңа рәһбәрлик едирди. —99.

Луначарски, А. В. (А. Вас., Ан. Вас, Ан. Вас-ч, Анат. Вас-ч, Воинов) (1875—1938) — ингилаби һәрәката 90-чы илләрин әввәлләриндә гошулмушду. РСДФП II гурултајындан сонра болшевик. «Вперед», «Пролетарий» гәзет редаксияларынын, сонра исә «Новая Жизнь» редаксиясынын тәркибинә дахил иди. Иртича илләриндә марксизмдән узағлашмыш, «Вперјод» антипартија группунда иштирак етмишдир. Марксизмин дин илә бирләшдирилмәсини тәб-

лиг едирди. В. И. Ленин «Марксизм вэ эмпириокритицизм» эсэриндэ (1909) Луначарскинин бахышларыны кэскин тэнгид етмишдир. Биринчи дүнја муһарибэсиндэ Луначарски бејнэлмилэлчилик мөвгелериндэ дурурду. 1917-чи илдэ РСДФ(б)П VI гурултајында партијаја гəбул едилмишди.

Октябр социалист ингилабындан сонра көркəмли совет дөвлəт хадимн, 1929-чу илэдəк халг маариф комиссары, сонра ССРИ МИК јанында Елм комитəсинин сəдри. Инчəсэнəтə вэ əдəбијјатə даир бир сыра эсəрлəрин муəллифи. —10, 20, 57—60, 64—65, 69—71, 89, 96—99, 116, 118, 129—130, 136—137, 138—139, 152—153, 156, 160, 161, 164—165, 166, 167, 171, 174—175, 176, 177, 220, 221, 222, 225, 231, 245.

Лунтс, М. Г. (1872—1907) — социал-демократ, əдиб. 1904-чу илдəн Москва болшевик тəшкилатында ишлəмишди. 1905-чи илин сонунда Москвада «Борьба» легал болшевик гəзетинин редаксия коллекијасына дахил иди, һəм дə «Вопросы Дня» вэ «Истина» болшевик гəзетлəри редаксиясынын үзвү олмушду. 1907-чи илин јазында чыхмаға башлајан Русија һəмкарлар һəрəкəтынын органы — «Профессионал» гəзетинин тəшкилатчыларындан бири. —6.

Лушин — бах: Шипулински, Ф. П.

Лүксембург (Luxemburg), Роза (1871—1919) — бејнəлхалг фəһлə һəрəкəтынын көркəмли хадимн, II Интернационалы сол ганадынын лидерлəриндəн бири. Ингилаби фəалијјəтə 80-чи иллəрин икинчи јарысында башламыш. Полша социал-демократ партијасынын банилəриндəн вэ рəһбэрлəриндəн олмушду. 1897-чи илдəн алман социал-демократ һəрəкəтында фəал иштирак етмишдир. Лүксембург биринчи рус ингилабынын (Варшавада) иштиракчысы олмушду.

Алманијада 1918-чи ил Нојабр ингилабындан сонра Алманија Коммунист партијасынын Тə'сис гурултајында рəһбэр хадим кими иштирак етмишди. 1919-чу илин јанварында Шејдеман һəкумəтинин əмри илə һəбсə алынмыш вэ өлдүрүлмүшду.

Р. Лүксембургу јүксəк гијмəтлəндирəн Ленин дəфəлэрлə онун сəһвлəрини тəнгид етмиш, бунунла да дүзкүн мөвгə тутмагда она көмəк көстəрмишди. —52, 198, 201—202, 224, 268, 270, 286, 301, 302, 303.

М

М. — бах: Лјубимов, А. И.

М., М. М. — бах: Вилонов, Н. Ј.

М. Ф., М. Ф-на, М. Фед-вна — бах: Андрејева, М. Ф.

Ма — бах. Носков, В. А.

Мајер (Mayer), *Густав* (1871—1948) — алман мүтәрэгги буржуа тарихчиси, антифашист. Брүссел, Браславл вә Берлин университетләринин профессору, Лассал әдәби ирсинин наһири, Ф. Енкелсин биографијасынын, социализмин вә фәһлә һәрәкатынын тарихинә даир бир сыра әсәрләрин мүәллифи. — 259—260.

Макар — бах: Нокин, В. П.

Макдоналд (MacDonald), *Чеймс Рамсей* (1866—1937) — инкилис сijasи хадими, лејбористләр партијасынын лидери. 1900-чү илдә Фәһлә нүмајәндәлији комитәсинин катиби сечилмишди, бу комитә 1906-чы илдә лејборист партијасы кими јенидән тәшкил едилмишди. Партијада вә II Интернасионалда сон дәрәчә оппортунист сijasәти јеридирди.

1918—1920-чи илләрдә антисовет мүдахиләсинә гаршы чыхыш едән инкилис фәһләләринин мүбаризәсинә мане олмаға чалышырды; фәһлә синфини парчаламаг сijasәти јеридирди. Дәфәләрлә баш назир олмушдур. Макдоналд һөкүмәти Инкилтәрәнин мүстәмләкәләриндә милли азадлыг һәрәкатыны амансызлыгла боғур, фәһләләрин мәнәфејинә зидд сijasәт јеридирди. — 17, 23—24, 27, 35.

Максимов — бах: Богданов, А.

Малых, М. А. (1879—1967) — чар Русијасында ингилаби әдәбијат наһири. 1901-чи илдә онун тәрәфиндән тәшкил олунмуш нәһријат К. Марксын, Ф. Енкелсин, В. И. Ленинин ајры-ајры әсәрләрини бурахырды. Чар һакимијәтинин тәғибләринә мәруз галмыш, бир чох нәшрләри мүсадирә олунмушду; 1909-чу илдә һәбс чәзасына мәһкум едилмишди. Харичә гачараг наһирлик фәалијәтини давам етдирмишди; Русијада јажмаг үчүн Сүрихдә (Исвечрә) атеист «Авангард» журналыны (1911—1913) нәшр етмишди. Октябр социалист ингилабындан сонра совет нәһријатларынын ишиндә иштирак етмишди. — 84, 89, 104, 105, 106.

Манделберг, В. Ј. (1870-чи илдә анадан олмушдур) — социал-демократ. РСДФП II гурултајында Сибир иттифагындан нүмајәндә, азлыг искрачысы, гурултајдан сонра меншевик. — 148.

Манделштам, Л. П. (Кручинина) (1869—1917) — 1895-чин илдән фәһлә һәрәкатынын иштиракчысы. 1903-чү илин әввәлләриндә мүһачирәт етмишди. Берлиндә «Искра»ја көмәк едән група дахил иди, РСДФП II гурултајындан сонра гәзетин экспедицијасында, «Вперед» вә «Пролетарий» болшевик гәзетләринин нәһријатында, МК-нын Тәсәрруфат комиссијасында ишләмишди. Русијаја гајытдыгдан сонра (1905) Москва партија комитәсинин техники катиби вәзифәсиндә чалышмышды. Москва Декабр силаһлы үсјанында иштирак етмиш, һәбс олунмуш вә харичә сүркүн едилмишди.

РСДФП-жә көмөк едән Парис групуна дахыл иди. 1910-чу илдә фраксиячы Болон мәктәбинин катиби. Русијага гајытдыгдан сонра Архангелск губернијасына сүркүн едилмишди. —109.

Мануилов, А. А. (1861—1929) — рус буржуа игтисадчысы, кадет партијасынын көркәмли хадими, «Русские Ведомости» газетинин редакторларындан бири. 1905—1911-чи илләрдә Москва университетинин ректору, 1907—1911-чи илләрдә Дөвләт шурасынын үзвү. 1917-чи илдә буржуа Мүвәггәти һөкумәтинин халг маариф назири.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра мұһачирәт етмишди; мұһачирәтдән гајытдыгдан сонра Мануилов совет али мәктәбләриндә дәрс демшдир. —98.

Марат — бах: Шантсер, В. Л.

Марија Фјодоровна — бах: Андрејева, М. Ф.

Марк — бах: Лјубимов, А. И.

Маркс (Marx), Карл (1818—1883) — елми коммунизмдин баниси, даһи мүтәфәккир, бејнәлхалг пролетариатын рәһбәри вә мүәллими (бах: В. И. Ленинин «Карл Маркс (Гыса биографик очерк вә марксизмдин шәрһи)» мәгаләси (Әсәрләри, 5-чи нәшри, 26-чы чилд, сәһ. 45—101). —35, 98, 129, 155, 164, 225, 296.

Мартынов, А. (Пикер, А. С.) (1865—1935) — «игтисадчылар»ын лидерләриндән бири, көркәмли меншевик. Иртича вә јени ингилаби јүксәлиш илләриндә тәсвијәчи.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра меншевикләрдән узаг-лашмышды. 1923-чү илдә РК(б)П XII гурултајында партијага гәбул едилмишдир. —154, 272, 282.

Мартов, Л. (Седербаум, Л. О.; Л. М., Мартушка) (1873—1923) — меншеvizмдин лидерләриндән бири. 90-чы илләрин биринчи јарысында соснал-демократ һәрәкатына гошулмушду. РСДФП II гурултајында гурултајын оппортунист азлыгына рәһбәрлик етмиш вә о вахтдан меншевикләрин мәркәзи тәшкилатларынын рәһбәрләриндән бири вә меншевик нәшрләринин редактору иди. Иртича вә јени ингилаби јүксәлиш илләриндә тәсвијәчи, тәсвијәчи «Голос Социал-Демократа»ны редактә едирди.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра Совет һакимијјәтинин ачыг дүшмәнләри чәһәсинә кечмишди. 1920-чи илдә Алманијага мұһачирәт етмиш, Берлиндә әксингилаби меншевик «Социалистический Вестник»и нәшр етмишди. —21, 33, 49, 64—65, 70, 72, 96, 98, 144, 146, 147, 154, 267, 272, 281—282, 296, 298, 299—300, 301—302, 303, 307—308, 319—325, 332.

Мартсели (Ејдукјавичјус), Пранас Винтсович (1869—1926) — металчы фәһлә, Литва ингилаби һәрәкатынын көркәмли хадим-

ләриндән бири. 1906-чы илдән Литва социал-демократ партиясы МҚ-нын үзвү. 1918-чи илдә Литва вә Белорусија Коммунист партиясынын тәшкилиндә иштирак етмиш вә онуи МҚ сәдри сечилмишди. 1918-чи илин ахырларында Вилнүс фәһлә депутатларь Советинин сәдри.

Өмрүнүн сон илләриндә Москвада рәһбәр совет вә тәсәррүфат-ишиндә чалышмышдыр. —191.

Мартушка — бах: Мартов, Л.

Мархлевски (Marchlewski), Јулиан (Карски) (1866—1925) — Полша, Алманија вә Русија ингилаби һәрәкатынын көркәмли хадими. Полша Краллығы вә Литва Социал-демократиясынын тәшкилатчыларындан вә рәһбәрләриндән бири олмушдур. 1905—1907-чи илләр ингилабында фәал иштирак етмишдир. РСДФП V (Лондон) гурултајында РСДФП МҚ үзвлүјүнә намизәд сечилмишдир. 1909-чу илдән башлыча олараг алман социал-демократиясында иш апарырды. Биринчи дүнја муһарибәси илләриндә «Спартак Иттифагы»нын јарадылмасында иштирак етмишдир. 1919-чу илдә Алманија Коммунист партиясы МҚ-сына дахил едилмишди. Коммунист Интернационалынын јарадылмасында иштирак етмишдир. 1923-чү илдән МОПР (Ингилаб муһаризләринә бејнәлхалг јардым чәмијјәти) МҚ-сынын сәдри иди. —270, 297—303.

Маслов, П. П. (Йкс) (1867—1946) — иктисадчы, социал-демократ, аграр мәсәләсинә даир бир сыра әсәрләрин муәллифи, бу әсәрләрдә марксизм тәфтиш етмәј чәһд көстәрмишди; РСДФП II гурултајындан сонра меншевикләрә гошулмушду. Иртича илләриндә тәсвијәчи.

Октјабр социалист ингилабындан сонра сијаси фәалијјәтдән узаглашмыш, педагожи вә елми ишлә мәшғул олмушду. —29.

Матрјона — бах: Смидович, П. Г.

Мах (Mach), Ернст (1838—1916) — Австрија физики вә философу, субъектив идеалист, емпириокритисизмин баниләриндән бири. Тәбئيшүнәслыгдакы ән јени кәшфләрдән суи-истифадә едәрәк, материалист идрак нәзәријјәсинә гаршы чыхырды. В. И. Ленин «Материализм вә емпириокритисизм» китабында Махын мүртәчә фәлсәфәсинин һәртәрәфли тәнгидини вермишдир. —57, 159, 162, 170, 201.

Машинадзе, Б. (Тевзаја, В.; Georgien) — меншевик. Бир сыра меншевик ишрләриндә әмәкдашлыг етмишдир. Иртича илләриндә гејри-легал партијаны мудафиә едәрәк тәсвијәчиләрә гаршы мәтбуатда чыхыш едирди. Дүнја империалист муһарибәси дөврүндә сентрист. —209.

Мелник, М. — экспроприасијада иштирак етдијинә көрә 9 ил мүддәтинә каторга ишинә мәһкум едилмишди. 1910-чу илдә гачмаға чәһд көстәрәркән өлдүрүлмүшдү. —264.

Меринг (Mehring), *Франкс* (1846—1919) — Алмания фәһлә һәрәкатынын көркәмли хадими, алман соснал-демократијасы сол ганадынын лидерләриндән вә нәзәријјәчиләриндән бири. Меринг Маркс вә Енkelс әдәби ирсинин нәшри үзәрнидә чох ишләмишди. II Интернационал сыраларында оппортунизм вә тәфтишчилик әлејһинә фәал чыхыш етмиш, каутскичлији писләмишди, ләкин ејни заманда оппортунизм илә тәшкилат чәһәтдән әлагәни кәсмәкдән горхан алман солларынын сәһвләри онда да вар иди. Бејнәл-миләлчилији ардычыл сурәтдә мүдафиә едирди, Октябр сосналист ингилабыны алгышлајырды. Ингилабчы «Спартак иттифагы»ның рәһбәрләриндән бири иди, Алмания Коммунист партијасынын ја-радылмасында көркәмли рол ојнамышдыр. —35, 261—264.

Мешковски — бах: Голденберг, И. П.

Милде, Алберт. — 96.

Милјуков, П. Н. (1859—1943) — рус имперналист буржуазия-сынын көркәмли идеологу, тарихчи вә публисист. Кадетләр партијасынын әсасыны гојанлардан бири, сонра онун МК-сынын сәдри вә бу партијанын Мәркәзи органы «Речь» гәзетинин редактору. III вә IV Дәвләт думаларынын үзвү. 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра буржуа Мүвәггәти һөкүмәтинин биринчи тәркибиндә харичи ишләр назир.

Октябр сосналист ингилабындан сонра Совет Русијасына гаршы харичи һәрби мүдахиләнин тәшкилатчыларындан бири олмушдур; ағ мүһачирләрин фәал хадими. 1921-чи илдән Парисдә «Последние Новости» гәзетини нәшр едирди. —97, 124.

Мишин — бах: Карпински, В. А.

Михаил — бах: Вилонов, Н. J.

Михаил — бах: Исув, И. А.

Михаил Николаевич — бах: Покровски, М. Н.

Михајловски, Н. К. (1842—1904) — либерал халгчылығын ән көркәмли нәзәријјәчиси, публисист, әдәби тәнгидчи, позитивист философ, соснолокијада субјектив мәктәбин нүмајәндәләриндән бири. 1892-чи илдә «Русское Богатство» журналына башчылыг едәрәк, онун сәһифәләриндә марксистләрлә гызғын мүбаризә апарырды. Михајловскинин бахышларынын тәнгиди В. И. Ленинни ««Халг достлары» нәдир вә соснал-демократлара гаршы онлар нечә мүбаризә едирләр?» әсәриндә вә башга әсәрләриндә верилмишдир. —156.

Мјамлин — бах: Ессен, А. М.

Мкеладзе, В. Д. (Триа) (1868-чи илдә анадан олмушдур) — мепшевик; 1905—1907-чи илләр буржуа-демократик ингилабынын иштиракчысы. Иртича вә јени ингилаби јүксәлиш дөврүндә тәсвијәчи. Дүнја империалист мұһарибәси дөврүндә «Украјна азадлыг иттифагы» буржуа-милләтчи тәшкилатына јахын иди; 1918—1920-чи илләрдә Күрчүстан меншевик әксингилаби һөкүмәтинин үзвү; Күрчүстанда Совет һакимийјәти гурулдугдан сонра ағ мұһачир. —292.

Московски Алексеј — бах: Хундадзе, Г. И.

Мотја — бах: Белополски, И. И.

Мушенко, И. Н. (1871-чи илдә анадан олмушдур) — Курск губернијасындан II Дөвләт думасынын депутаты, есерләрин дума фраксијасынын лидерләриндән бири. Думада аграр комиссијасына дахил иди, аграр мәсәләсинә даир есерләр партијасынын рәсми мұһазирәчиси олмушдур. —134.

Н

Н. А. — бах: Семашко, Н. А.

Н. И. — бах: Фјодорова-Штремер, И. И.

Н. Қ. — бах: Крупскаја, Н. Қ.

Нат. Бог. — бах: Богданова, Н. Б.

Науман (Naumann), *Фридрих* (1860—1919) — алман мүртәәсијаси хадими, публисист, «милли соснализм» нәзәријәсини јараданлардан бири; 1907-чи илдән 1919-чу иләдәк гыса фәсилләләрлә рејхстагын депутаты олмушдур. Биринчи дүнја мұһарибәси заманы империалист мөвгәји тутмуш, Алманијанын һимајәси алтында «Орта Авропа» јаратмаг идејасыны ирәли сүрмүшдүр. 1919-чу илдә Науман Демократик партијанын әсасыны гојмуш вә онун сәдри олмушдур; Вејмар конститусијасынын јарадылмасында иштирак етмишдир. Науманын бир сыра идејалары сонралар алман фашизмнин идеологлары тәрәфиндән истифадә едилимишдир. —257.

Натсија — бах: Гусев, С. И.

Ник. Василјич — 109.

Ник. Ив. — 237.

Ник. Ив., Ник. Иванович — бах: Лалајантс, И. Х.

Никитич — бах: Красин, Л. Б.

Никифоров, С. С. — экспроприацијада иштиракына көрө 9 ил мүддәтинә каторга ишинә мәнкум едилмишди. —260.

Николај II (Романов) (1868—1918) — ахырынчы рус императору, 1894-чү илдән 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабынадэк чарлыг етмишдир. Урал вилајет фәһлә вә эскәр депутатлары Советинин гәрары илә 1918-чи ил ијулун 17-дә Јекатеринбургда (Свердловск) күлләләнмишдир. —316.

Нилсен (Nulssen), Магнус (1871-чи илдә анадан олмушдур) — Норвеч сосиал-демократы, сијаси хадим. 1901-чи илдән — 1918-чи иләдэк Норвеч фәһлә партијасынын (НФП) катиби. Бејнәлхалг сосиалист бүросунда НФП-нин нүмајәндәси олмушдур. 1921-чи илдә сағ сосиал-демократлара рәһбәрлик етмиш, сосиал-демократлар НФП-нин Коммунист Интернационала дахил олдуғуна көрә ондан ајрылмыш вә Норвеч Сосиалист партијасыны јаратмышдыр. 1921—1927-чи илләрдә — лагтингин президенти. 1928-чи илдә әмәк назир. —140—141.

Нишин — бах: Виноградова, О. И.

Ножин, В. П. (Макар) (1878—1924) — РСДФП-јә 1898-чи илдә дахил олмуш, Русијада вә харичдә партија иши апармыш, «Искра»нын агенти олмушдур. РСДФП II гурултајындан сонра болшевик. 1905—1907-чи илләр ингилабынын иштиракчысы. РСДФП V (Лондон) гурултајында МК үзвү сечилмишди. Иртича илләриндә тәсвијәчиләрә мүнәсибәтдә барышдырычылыг тәрәддүдләри көстәирди.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра мәс'ул дөвләт вә тәсәррүфат ишиндә олмушдур. —272.

Носков, В. А. (Борис, Глебов, Ма) (1878—1913) — сосиал-демократ. 1902—1903-чү илләрдә гејри-легал сосиал-демократ әдәбијјатынын харичдән Русијада дашынмасынын тәшкилиндә, РСДФП II гурултајынын һазырланмасында иштирак етмишди. Гурултајда чохлаг искрачысы, МК үзвү сечилмишди. Гурултајдан сонра меншевикләрә гаршы мүнәсибәтдә барышдырычылыг мөвеји тутмушду; партијанын III гурултајынын чағырылмасы әлејһинә чыхырды. 1905-чи илдә һәбсә алынмышды. Иртича илләриндә сијаси фәалијјәтдән узаглашмышды. —10, 51, 75.

О

О. А. —288.

Олга — бах: Равич, С. Н.

Олин — бах: Лепешински, П. Н.

Олмински, М. С. (Вас. Вас., Вас. В-ч, Галјорка) (1863—1933) — Русијада ингилаби һәрәкатын ән гочаман хадимләриндән бири, әдиб. 1898-чи илдә РСДФП-јә дахил олмуш, 1903-чү илдән болшевик. «Вперед» вә «Пролетарий» болшевик гәзетләри редаксияларынын үзвү. 1905—1907-чи илләрдә — «Новая Жизнь», «Волна», «Наша Мысль», «Вестник Жизни» вә с. болшевик гәзетләрдә вә журналларда әмәкдашлыг етмиш, «Вперјод» партија нәшријјаты редаксия һиссәсинин мүдирин олмушдур.

Октјабр сосиалист ингилабында фәал иштирак етмишдир. Сонралар РК(б)П МҚ-нын истпарт шөбәсинин мүдирин. «Пролетарская Революция» журналынын редактору, В. И. Ленин Институту мүдиринјәтинин үзвү олмушдур. — 6, 37, 58, 59, 60, 64, 69, 74, 116.

Орловски, — бах: Воровски, В. В.

Оствалд (Ostwald), Вилһелм Фридрих (1853—1932) — алман тәбиәтшүнәсы вә идеалист философу. «Физики» идеализмин нөвләриндән бири олан «енеркетик» нәзәријјәнин мүәллифи: Оствалды ири кимјачы вә хырда философ адландыран В. И. Ленин өзүнүн «Материализм вә эмпириокритисизм» әсәриндә «енеркетизм»ин тәнгинин вермиш вә онун елми чәһәтдән әсассыз олдуғуну сүбүт етмишдир. — 159.

П

Панкратов, И. И. (Ванја) (1886—1962) — фәһлә, 1905-чи илдә ингилаби јола гәдәм гојмуш, 1906-чы илдән Сов.ИКП үзвү. Москва вә Перов вагон е'малатханаларында ишләмишди. Москва Декабр силаһлы үсјанынын иштиракчысы. 1908-чи илдә һәбс олунмуш вә Вологда губернијәсына сүркүн едилмишди. 1909-чу илдә сүркүндән гачмыш вә Капри адасындакы мәктәбә кәндәрилмишди, орада мәктәбин тәшкилатчыларынын антипартија, фраксијачы ишләринә гаршы мүбаризә апаран ленинчиләр групуна башчылыг етмишди. 1909-чу ил нојабрын ахырларында В. И. Ленинин дә'вәти илә Парисдә мүһазирәләр динләмишди. Русијаја гајытдыгдан сонра Петербургда Болшевик Мәркәзин нүмајәндәси кими ишләмишди. 1910-чу илин әввәлләриндә һәбс олунмуш вә һәмишәлик Сибирә сүркүн едилмишди.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Сибирдә вә Узәг Шәргдә партија, совет вә һәмкарлар иттифаглары ишиндә олмушдур. 1926-чы илдән Москвада тәсәррүфат ишиндә; Бөјүк Вәтән мүһарибәси иштиракчысы. — 218—225.

Папаша — бах: Литвинов, М. М.

Парвус (Келфанд, А. Л.) (1869—1924) — 90-чы илләрин ахырларында — 900-чү илләрин эввәлләриндә Алмания Сосиал-демократ партијасы сыраларында, онун сол ганадына гошулараг ишләмишдир РСДФП II гурултајындан сонра меншевикләре гошулмушдур. Биринчи рус ингилабы дәврүндә Русијада олмуш, Булыкин Думасында иштирак етмәје чағырмыш, калетләрлә хырда күзәштләр тактикасыны вә с. мұдафнә едирди. Парвус анти-марксист «перманент ингилаб нәзәријәсини» ирәли сүрмүшдү. Иртинча илләриндә сосиал-демократијадан узаглашмышдыр; биринчи дүнја мұһарибәси заманы сосиал-шовинист, алман империализминин акенти, ири мөһтәкирликлә мәшғул олуб, һәрби тәһһизатдан газанчы көтүрүрдү. — 96, 98, 118, 224.

Петров. — 307.

Петсолдт (Petzoldt), Иосиф (1862—1929) — алман мүртәче философу, субъектив идеалист, Е. Махын вә Р. Авенариусун тәләбәси. — 273.

Пешков, З. А. (Свердлов, З. М.) (1884-чү илдә анадан олмушдур) — Нижни Новгороддан А. М. Горки илә әлагәси вардыр. 1902-чи илдә православлыға кечәркән фамилијасыны Пешков, атасынын адыны исә Алексеј көтүрмүшдү, бу да ону А. М. Горкинин оғуллуғу һесаб етмәје әсас вермишди. 1904-чү илин эввәлләриндә мұһачирәт етмишди. Бир мүддәт Капри адасында Горкинин јанында јашамышды. 1914-чү илдә көнүллү сурәтдә Франса орду-суна дахил олмушдү; сонралар — Франса тәбәәси. — 177, 178.

Пјатнитса — бах: Пјатнитски, О. А.

Пјатнитски, О. А. (Пјатнитса, Фрејтар) (1882—1939) — Коммунист партијасынын хадими; 90-чы илләрдә ингилаби һәрәката башламышды. Мұһачирәтдә оларкән гејри-легал әдәбијјатын дашыпмасыны вә партијалы јоллашларын харичдән Русијаја кетмәсини идәрә едирди. РСДФП II вә III гурултајынын чағырышында фәал иштирак едирди. Биринчи рус ингилабынын иштиракчысы (1905—1907). Одессада, Москвада вә башга шәһәрләрдә иш апарырды. Ингилаби фәалијјәтинә көрә дәфәләрлә һәбсләрә мә'руз галмыш, һәбсханаја дүшмүш, сүркүндә олмүшдү; 1914-чү илдә Јенисеј губернијасына сүркүн едилмишди. 1917-чи илин октябр күнләриндә Москвада мұбариз партија мәркәзинин үзвү. Октябр сосиалист ингилабындан сонра партија ишиндә олмушдур. — 287, 337.

Пјатнитски, К. П. (1864-чү илдә анадан олмушдур) — «Знаније» китаб нәшријјатынын јарадычыларындан бири (1898), сәрәнчамчы вә редактор сифәтилә нәшријјата рәһбәрлик етмишди. Марксист әдәбијјатынын нәшри барәдә болшевикләрин МК-сы илә 1905-чи илдә мұгавилә бағламышды. — 106.

Пјотр — бах: Алексински, Г. А.

Плеханов, К. В. (1856—1918) — рус вә бејнәлхалг фәһлә һәрәкатынын көркәмли хадими, Русијада марксизмин илк тәблиғатчысы. 1883-чү илдә Ченеврәдә «Әмәк азадлығы» группуну јаратмышдыр. 900-чү илләрин әввәлләриндә В. И. Ленинлә бирликдә «Искра» гәзетинин вә «Заря» журналынын редактору олмуш, РСДФП II гурултајынын һазырланмасында иштирак етмишдир. РСДФП II гурултајындан сонра Плеханов оппортунизмлә барышдырычылыг мөвгеләринә кечмиш, сонра исә меншевикләрә гошулмушду. 1905—1907-чи иләр ингилабы дөврүндә бүтүн әсас мәсәләләрдә меншевик мөвгеләриндә дурмушду. Иртича вә јени ингилаби јүксәлиш илләриндә «партијалы меншевикләр» группуна башчылыг етмишди. Биринчи дүнја мұһарибәсәп заманы (1914—1918) сәсиал-шовинизм мөвгеләринә кечмишди.

1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра Русијага гајыдыб, мұдафиәчи-меншевикләрин «Јединство» ифрат сағ группуна башчылыг етмиш, болшевикләр әлејһинә, сәсиалист ингилабы әлејһунә фәал чыхыш едирди. Октябр сәсиалист ингилабына мәнфи мүнәсибәт бәсләмиш, ләкин Совет һакимијјәтинә гаршы мұбаризәдә иштирак етмәмишди. — 31, 34, 40—41, 42, 46, 47, 49—52, 53—54, 57, 58, 65, 69—70, 76, 79, 85, 89, 95, 115, 116—120, 136, 151, 154, 155, 159, 160, 162, 170, 171—172, 224, 227, 229, 234, 249, 262, 267, 270—271, 272, 277, 282—284, 293—294, 302, 305, 321, 324, 328, 333.

Повар — бах: Шеколкин, Ф. И.

Подателнитса — бах: Јелизарова, А. И.

Покровски, И. П. (1872—1963) — сәсиал-демократ. Кубан вә Терек вилајәтләриндән вә Гара дәниз губернијасындан III Дөвләт думасынын депутаты, сәсиал-демократ фраксијасынын болшевик һиссәсинә гошулмушду. 1910-чу илдә легал «Звезда» болшевик гәзети редаксијасына дахил иди. — 203, 297.

Покровски, М. Н. (Домов) (1868—1932) — 1905-чи илдән РСДФП үзвү, болшевик, көркәмли тарихчи. 1905—1907-чи иләр ингилабында фәал иштирак етмиш, Москва партија комитәсинин үзвү олмушдур. РСДФП V (Лондон) гурултајында МК үзвлүјүнә намизәд сечилмишди. 1908-чи илдән 1917-чи иләдәк мүнәчирәттә јашамышдыр. Иртича илләриндә отзовистләрә вә ултиматистләрә, сонра исә «Вперјод» антипартија группуна гошулмуш, 1911-чи илдә һәмин группла әлағәни кәсмишди.

Октябр сәсиалист ингилабындан сонра мәс'ул дөвләт ишиндә вә елми ишдә чалышмышдыр. 1929-чу илдән академик. — 182—183, 194, 198, 199, 200, 234, 314—315.

Полетајев, Н. Г. (1872—1930) — сәсиал-демократ, болшевик, пешәсинә көрә токар фәһлә. 1905-чи илдә Петербург фәһлә депу-

татлары Совети Ичранјјә комитәсинин үзвү. Петербург губернија-сында III Дөвләт думасынын депутаты, Дума сосиал-демократ фраксијасынын болшевик группуна дахил иди. «Звезда» вә «Правда» болшевик гәзетләринин нәшриндә јахындан иштирак етмишдир.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра тәсәррүфат ишиндә олмушдур. —203, 329.

Попов (Бритман), А. В. (1914-чү илдә вәфат етмишдир) — сосиал-демократ, РСДФП II гурултајындан сонра болшевикләрә гошулмушду. 1905—1907-чи илләрдә Петербург вә Кронштадт һәрби тәшкилатларынын фәалијјәтиндә јахындан иштирак етмишдир. Дәфәләрлә һәбсләрә мә'руз галмышдыр. 1908-чи илдә каторгаја сүркүн едилмиш, тезликлә орадан гачмыш, сонра харичдә јашамышдыр; РСДФП Парис бөлмәспнә вә партијанын харичи тәшкилатлары комитәсинин тәркибинә дахил иди. Биринчи дүнја мұһарибәсинин әввәлләриндә көнүллү сурәтдә Франса ордусуна дахил олмуш вә чәһһәдә һәлак олмушдур. —287.

Постоловски, Д. С. (Александров, Вадим, Дубуа) (1876—1948) — сосиал-демократ һәрәкатында 1895-чи илдән иштирак етмишди. Петербургда, Вилнода вә Тифлиسدә партија иши апармышды. 1904-чү илин јазындан РСДФП МК-нын агенти, барышдырычы. 1905-чи илин мартында партија Шурасында РСДФП МК-нын нұмајәндәси тә'јин едилмишди. Партијанын III гурултајында МК үзвү сечилмишди. Петербург фәһлә депутатлары Совети Ичраијјә комитәсиндә РСДФП МК-нын рәсми нұмајәндәси олмушдур.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра ССРИ ХКС јанында Дөвләт ганунверичилик мұлаһизәләри комиссијасында ишләмишди. —43, 45, 56, 79.

Потресов, А. Н. (1869—1934) — меншевизмин лидерләриндән бири. Иртнча вә јени ингилаби јүксәлиш илләриндә тәсвијәчилијин идеологу, «Возрождение», «Наша заря» журналларында вә тәсвијәчи меншевикләрин башга органларында рәһбәр рол ојнамышды. Биринчи дүнја мұһарибәси заманы сосиал-шовинист. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра мұһачирәт етмиш, харичдә Керенскинин һәфтәлик «Дни»синин әмәкдашы олмуш, Совет Русијасына гаршы һүчумларла чыхыш етмишдир. —64, 214, 224, 249, 277, 279, 282—283, 302, 309.

«Практик» — бах: Дубровински, И. Ф.

Предкалн (Приједкалн), А. Ј. (1873—1923) — латыш сосиал-демократы. 1907-чи илдә III Дөвләт думасына сечилмишди, сосиал-демократ фраксијасына дахил иди, болшевикләрә гошулмушду. «Звезда» вә «Правда» болшевик гәзетләриндә әмәкдашлыг етмишди. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра тибб сәһәсиндә

елми ишлэ мәшгул олмуш, Ригада шәһәр ушаг хәстәханасынын мүдир ишләмишди. —203.

Преображенски, А. А. (1863—1938) — халгчы, Алакајевканын бир нечә верстлијиндә јерләшән, Шарнелја хуторундакы (Самара губ.) әкинчилик колонијасынын иштиракчысы; 1889—1893-чү илләрин јайында Улјановлар орада јашамышлар. Бу илләрдә В. И. Ленинлә тез-тез көрүшүр вә онларын арасында кәндли мәсәләсинә даир гызгын мүбәһисәләр баш верирди. Сонралар социал-демократ һәрәкатына гошулмуш, 1905-чи илдә Самарада ишләмишди.

1922-чи илдә В. И. Ленинин тәклифи илә «Ленинскије Горки» совхозуна мүдир тәјин едилмишди. —34.

Прокопович, С. Н. (1871—1955) — буржуа игтисадчысы вә публицисти. 90-чы илләрин ахырларында «игтисадчылығын» көркәмли нүмајәндәси, Русијада бернштејнчилијин илк тәблиғатчыларындан бири. Сонралар либерал-монархист «Азәдлыг иттифагы»нын фәал үзвү; 1906-чы илдә кадетләр партијасы МК-сынын үзвү. «Без Заглавия» јарымкадет, јарымменшевик журналынын нашир редактору, «Товарищ» сол кадет гәзетинин фәал әмәкдашы, либерал бернштејнчи мөвгејиндән јазылмыш фәһлә мәсәләсинә даир китабларын мүәллифи. 1917-чи илдә буржуа Мүвәггәти һөкүмәтинин әрзаг назирин. Октябр социалист ингилабындан сонра антисовет фәалијәтинә көрә ССРИ-дән говулмушдур. —76, 193, 214.

Путјатин, В. П. (1878-чи илдә анадан олмушдур) — мәншәчә кәндли, Пулем заводунда чертјөжчү ишләмишди. Вјатка губернијасындан III Дөвләт думасынын депутаты. Бир мүддәт социал-демократ фраксијасына дахил олмушду. —204.

Р

Равич, С. Н. (Олга) (1879—1957) — 1903-чү илдә РСДФП-јә дахил олмушду. Харьковда, Петербургда вә харичдә партија иши апармышды.

Октябр социалист ингилабындан сонра партија вә совет ишиндә олмушду. 1927-чи илдә УИК (б) П XV гурултајында тротскичи мухалифәтин фәал хадими кими партијадан харич едилмиш, 1928-чи илдә бәрпа олунмуш, 1935-чи илдә исә антипартија фәалијәтипә көрә јенидән партијадан харич едилмишди. —183, 237.

Радек, К. Б. (1885—1939) — 900-чү илләрин әввәлләриндә Польша вә Алманија социал-демократ һәрәкатында иштирак етмишди; алман сол социал-демократларынын нәшрләриндә иштирак едирди. Minimum програм һаггында мәсәләјә даир сәһв мөвге тутмуш, демократик тәләбләрә гаршы чыхыш етмишди.

1917-чи илдә болшевикләр партијасына дахил олмушду. Брест сүлһүнүн мүзакирәси дөврүндә «сол коммунист». 1923-чү илдән

тротскичи мұхалифәтин фәал хадими, буна көрә 1927-чи илдә УИК(б)П XV гурултајы тәрәфиндән партијадан харич едилмишди. 1930-чу илдә бәрпа олундугдан сонра, 1936-чы илдә антипартија фәалијәтинә көрә јенидән партијадан харич едилмишди. — 295—296, 299, 303—304.

Радин — бах: Киунјантс, Б. М.

Радомыслски — бах: Зиновјев, Г. Ј.

Раппопорт, Шарл (1865-чи илдә анадан олмушдур) — франсыз сосналисти. 1883-чү илдән Русијада ингилаби һәрәкатда иштирак етмиш, 1887-чи илдә Русијада мұначирәт етмишди. 1902-чи илдә социал-демократ һәрәкатына қошулмушду. 1910—1911-чи илләрдә РСДФП-нин Мәркәзи органы — «Социал-Демократ»ын сәһифәләриндә чыхыш етмишди. Фәлсәфәјә вә соснолокијаја данр бир сыра әсәрләрин мұәллифи. — 203, 224, 228, 230, 233, 283, 287.

Рахметов — бах: Богданов, А.

Рејнерт — бах: Богданов, А.

Рејснер, М. А. (1868—1928) — 1905-чи иләдәк халгчы. 1903-чү илдә мұначирәт етмиш, алман социал-демократларына јахынлашмыш, «Vorwärts» гәзетиндә әмәкдашлыг етмишди. 1904-чү илдә Көнигсберг просесиндә рус социал-демократларынын гејри-легал әдәбијјатын дашынмасы иши үзрә эксперт алим сифәтилә чыхыш етмишди. 1905-чи илдә болшевикләрә қошулмуш вә Таммерфорс конфрансында иштирак етмишди.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра РК(б)П сыраларына дахыл олмушду. Халг әдлнјјә комиссарлығында гануниверичилик мұлаһизәләри шөбәсинин мүдири олмушдур. Биринчи конституцијаны тәртиб едән комиссијанын иштиракчысы. Халг маариф комиссарлығында ишләмишди. Гызыл Ордунун һәрби академија-сында педагожи иш апармышды. — 91—92.

Рыков, А. И. (Власов) (1881—1938) — 1899-чу илдән РСДФП-дә иди. Иртича дөврүндә тәсвијәчиләрә, отзовистләрә вә тротскичиләрә мұнасибәтдә барышдырычы мөвгә тутурду. 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра партијанын сосналист ингилабы хәтти әлејһинә чыхыш едирди.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра бир сыра мәс'ул вәзи-фәләрдә чалышмышдыр. Дәфәләрлә партијанын ленинчи сијасәти әлејһинә чыхмышды. 1928-чи илдә партијада сағ оппортунист тә-мајулун лидерләриндән бири. 1937-чи илдә антипартија фәалијә-тинә көрә партијадан харич едилмишди. — 196, 198, 199, 200, 201.

Рјазанов (Голдендах), Д. Б. (1870—1938) — 90-чы илләрдән социал-демократик һәрәкатында, Одессада, Кишинјовда, Петер-бургда вә харичдә ишләмишди. Мұначирәтдә «Борба» оппортунист

группунун јарадычыларындан бири иди. РСДФП II гурултајындан сонра меншевикләрә гошулмушду. 1909-чу илдә антипартија Капри мәктәбинин мүһазирәчиси. Биринчи дүнја мүһарибәси илләриндә сентрист, меншевик-тротскичи «Голос» вә «Наше Слово» гәзетләриндә әмәкдашлыг етмишди. VI гурултајда РСДФ(б)П-јә гәбул олулмушду.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра һәмкарлар һәрәкәтшда ишләјирди; һәмкарлар иттифагы дискуссиясы заманы (1920—1921) антипартија мөвгеји тутмуш вә һәмкарлар иттифагларында ишдән кәнар едилмишди. К. Маркс вә Ф. Енkelс Институтунун директору олмушду. Меншевикләрин әксингилаби фәалијјәтинә көмәк етдијинә көрә 1931-чи илин февралында УИК(б)П-дән харич едилмишди. —210, 224.

Рјадовој — бах: Богданов, А.

Роблен (Roblin), Луи Генри (1877—1916) — франсыз сосиалисти, сијаси хадим. 1900, 1906, 1910 вә 1914-чү илләрдә парламентин депутаты сечилмишди. —335.

Роза — бах: Лүксембург, Р.

Розен, М. М. (Езра, Е.) (1876-чы илдә анадан олмушдур) — 1898-чи илдән Бундун үзвү. Минскдә, Варшавада, Одессада, Кијөвдә вә Лодзда иш апармышды. 1907—1908-чи илләрдә Бундун МК тәркибинә дахил иди. Бундун МО редакциясынын үзвү олмушдур.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Дөвләт банкында ишләмишдир. —324.

Рожков, Н. А. (Вјач.) (1868—1927) — тарихчи вә публисист. 90-чы илләрдә «легал марксистләр»ә јахын олмушдур. 1905-чи илин әввәлләриндә РСДФП-јә дахил олмушду, бир мүддәт болшевикләрә гошулмушду. 1905—1907-чи илләр ингилабы мәғлубијәтә уғрадыгдан сонра тәсвијәчилијин идеја рәһбәрләриндән бири иди.

Октјабр сосиалист ингилабына дүшмән мүнәсибәт бәсләмишди. Харичи һәрби мүдахилә вә вәтәндаш мүһарибәси дөврүндә Совет һакимијјәтинә гаршы мүбаризә апарырды. 1922-чи илдә меншевикләрлә алағәни кәсмишди. Сонракы илләрдә мүхтәлиф идарәләрдә елми-педагожи вә инзибати ишдә олмушду. —248.

Роман — бах: Јермолајев, К. М.

Романов, А. С. (Иван) (1881—1917) — мәтбәә фәһләси. Москва партија тәшкилаты тәрәфиндән 1909-чу илин јајында Капри адасындакы мәктәбә езам олулмуш, орада ленинчиләр группа гошулмуш, онларла бирликдә мәктәбдән харич едилмишди.

1910-чу илин әввәлләриндә Русијага гајытмыш, һәбс едилмиш,

вә кизли полисин данми әмәкдашы олмушду, ән бөјүк фитнәкарлардан бири. 1912-чи илдә РСДФП VI (Прага) Үмүмрусија конфрансы һаггында кизли полисә хәбәр вермишди. Озеркидә кечнрилмәси нәзәрдә тутулан конфранс һаггында 1914-чү илдә полиси хәбәрдар етмишди. 1917-чи илдә ифша олунмушду. —218—225.

Романов, И. Р. (1881—1919) — фәһлә, болшевик, Нижегород губернијасындан II Дөвләт думасынын депутаты. Сормовода, Тулада, Москвада, Петербургда партија иши апарырды. Дәфәләрлә һәбсләрә мә'руз галмыш, һәбсханаја салынмышды. Дума говулдугдан сонра Белчикаја мүнәчирәт етмиш, сонра Франсада јашамышды.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Нижни Новгород фәһлә, әскәр вә кәндли депутатлары Совети Ичрайјә комитәсини сәдри олмушдур. —178.

Ротштејн, Ф. А. (1871—1953) — сосиал-демократ. 1890-чы илдә Русијадан мүнәчирәт етмәјә мәчбур олмушдур. Инкилтәрәјә көчәрәк инкилис сосиал-демократ федерасијасына дахил олмуш, онун сол җаиәдәна гошулмушду. 1901-чи илдә РСДФП-јә дахил олмушду. Рус вә харичи сосиалист мәтбуатларында әмәкдашылыг етмишди. Бөјүк Британија Коммунист партијасынын јарадылма-сында иштирак етмишди. 1920-чи илдә вәтәнә җајытмышды. 1921-чи илдәи 1930-чу иләдәк дипломатик ишдә, сонра Дүнја тәсәррүфаты вә дүнја сијасәти институтунун директору олмушдур. 1939-чу илдән академик. —143—144, 180—182, 202, 224.

Рубанович, И. А. (1860—1920) — есерләр партијасынын лидерләриндән бири. Бејнәлхалг сосиалист бүросунун үзвү.

Дүнја империалист мүнәрибәси заманы сосиал-шовинист. Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Совет һакимијјәтинин дүшмәни. —317.

Рубен — бах: Киунјантс, Б. М.

Румјантсев, П. П. (Шмидт) (1870—1925) — 1891-чи илдән сосиал-демократ һәрәкатында иштирак етмишди; РСДФП II гурултајындан сонра болшевик, Чохлуг Комитәләри Бүросуни үзвү иди. Партијанын III гурултајынын нүмәјәндәси. 1905-чи илши ијунунда РСДФП МК-ја кооптасија едилмишди. 1905-чи илдә «Новая Жизнь» илк легал болшевик гәзетинин редакторларындан вә әмәкдашларындан бири.

Иртича илләриндә партијадан узаглашмыш, статистика илә мәшғул олмушду. Харичдә вәфат етмишдир. —6, 19—20, 54, 56, 89, 105, 114, 115, 116.

Русалка — бах: Лјадов, М. Н.

Руссел (Roussel), *Анжела* — франсыз сосиалист гадыны. 1907-чи илдән 1912-чин иләдәк Франса сосиалист партијасы данми

инизбатн комиссијасынын үзү. Сонралар сијаси фээлијјэтдөң узаглашмышды. —192.

С

Саблина — бах: Крупскаја, Н. К.

Савели — бах: Бабинтсев, И. И.

Саммер, И. А. (Лјубич) (1870—1921) — соснал-демократ, болшевик. Ингилаби һэрәката 1897-чи илдә башламышды. Кијевдә вә Казанда партија иши апармыш, 1905—1907-чи илләр ингилабында фээл иштирак етмишди. 1905-чи илин пајызында МК-ја кооптасија едилмишди. Дәфәләрлә чар һөкүмәтинин чәза тәдбирләринә мә'руз галмышды. Октябр сосналист ингилабындан сонра мәс'ул тәсәррүфат ишиндә олмушдур. —62, 89, 197.

Семашко, Н. А. (1874—1949) — 1893-чү илдән РСДФП үзү, болшевик, ихтисасына көрә һәким. 1905-чи илдә Нижни Новгороддакы сплаһлы үсјанда иштирак етмиш, һәбсә алынмыш, азадлыга чыхдыгдан сонра харичә мүнәчирәт етмишди. РСДФП МК Харичи бүросунун катиби вә хәзинәдары иди.

1918—1930-чу илләрдә РСФСР халг сәһијјә комиссары. ССРИ Тибб елмләри академијасынын вә РСФСР Педагожи елмләр академијасынын һәгиги үзү. 1947—1949-чу илләрдә ССРИ Тибб елмләри академијасынын Сәһијјәнин тәшкили вә тибб тарихи институтунун директору. —144—147, 296—297.

Сенкевич (Sienkiewicz), Ђенрик (1846—1916) — Полша јазычысы, тарихи романлары мүнәллифи киши мәшһурдур. 1908-чи илдә Познан мүлкәдарлары мүлкләринин Пруссия һөкүмәти тәрәфиндән зәбт олунамасы барәдә анкет кечирмишди. Анкетә 252. чаваб онун тәрәфиндән Парисдә ајрыча китаб шәклиндә нәшр едилмишди. Лакин Познан мүлкәдарларынын ири хусуси мүлкијјәтинин Ђ. Сенкевич тәрәфиндән мүдафиә едилмәси әлејһинә јөнәлдилмиш ифшаедичи сәнәд олан А. М. Горкинин чавабы бу нәшрә даһил едилмәмишдир. —149.

Сеппин, Ж. Г. — 141.

Серафима — бах: Афанасјева, С. Н.

Серкеј Василич. —104.

Серкејев, В. — бах: Таратута, В. К.

Сеткин (Zetkin), Клара (1857—1933) — алман вә бејнәлхалг фәһлә һәрәкатынын көркәмли хадими, Алманија Коммунист пар-

тијасынын баниләриндән бири, исте'дадлы јазычы, аловлу натиғ вә трибун. —261—264.

Силвин, М. А. (Бем) (1874—1955) — сосиал-демократ, 1891-чи илдән ингилаби һәрәкатда иштирак едирди; 1901-чи илдә «Искра»нын агенти; 1904-чү илдә РСДФП МК-ја кооптасија едилмишди, 1905-чи илдән 1908-чи иләдәк бир сыра болшевик гәзетләринин әмәкдашы. 1908-чи илдә снјаси фәалијјәтдән узаглашмыш вә партијадан чыхмышды.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра РСФСР Халг маариф комиссарлығында, 1923-чү илдән 1930-чу иләдәк Инкилтәрәдә ССРИ-нин тичарәт нүмајәндәлијиндә ишләмиш, 1931-чи илдән мүәллимлик етмишдир. —51.

Сысојка — бах: Богданов, А. -

Сквортсов-Степанов, И. И. (1870—1928) — рус ингилаби һәрәкатынын ән гочаман иштиракчыларындан бири, 1896-чы илдән РСДФП-дә, 1904-чү илин ахырларындан болшевик, әдиб-марксист. Биринчи рус ингилабы дөврүндә (1905—1907) Москва партија комитәсинин болшевик әдәбијјатчы-мүһазирәчиси групунда фәал иш апарырды; пртича дөврүндә аграр мәсәләјә даир дүзкүн олмајан бахышлары мүдафиә етмиш вә «Вперјод» фраксијачы групуна барышдырычы мүнасибәт бәсләмишди, лакин Ленинин тәсири илә өз сәһвләрини арадан галдырмышды. Дәфәләрлә һәбсләрә вә сүркүнләрә мә'руз галмышдыр.

Октјабр соспалист ингилабындан сонра мәс'ул дөвләт вә партија ишиндә чалышмышды, партијанын XIV гурултајындан МК үзвү. Ленин Институтунун директору олмушдур. —16, 196, 248—251, 252—258.

Скрыпник, Н. А. (Шур) (1872—1933) — Коммунист партијасынын вә Совет дөвләтинин көркәмли хадими, 1897-чи илдән РСДФП үзвү. Петербургда, Москвада, Ригада, Одессада, Јекатеринославда, Саратовда, Јекатеринбургда вә Русијанын башга шәһәрләриндә партија иши апарырды. Дәфәләрлә чар һөкүмәтинин чәза тәдбирләринә мә'руз галмышды. «Вопросы Страхования» журналынын редактору (1913) вә «Правда» редаксија коллексијасынын үзвү (1914). 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра Петроград фабрик-завод комитәләри Мәркәзи шурасынын катиби, биринчи чағырыш МИК-ин үзвү. Октјабр ингилабынын фәал иштиракчысы, Петроград һәрби-ингилаб комитәсинин үзвү.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра мәс'ул партија вә совет ишиндә: УССР халг дахили ишләр комиссары. ҮҮМИК Рәјасәт һеј'әтинин үзвү, УК(б)П МК үзвү, Украина Мүдафнә Шурасынын мүвәккили, УССР халг маариф комиссары олмуш, УИК(б)П МК үзвлүјүнә намизәд вә үзв сечилмишдир. —198, 199.

Смидсвич, П. Г. (Матрјона) (1874—1935) — 1898-чи илдән партијанын үзвү, Петербургда, Бақыда, Тулада вә Русијанын

башга шәһәрләрində партија иши апарырды. «Искра»нын акенти иди. 1905-чи илдә Москвада Декабр силаһлы үсјанынын фәал иштиракчысы. 1906-чы илдә Москва даирә комитәсинин үзвү, 1907—1908-чин илләрдә РСДФП Москва комитәсинин үзвү. Дәфәләрлә чәзә тәдбирләринә мә'руз галмышдыр. 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра РСДФ(б)П Москва комитәсинин үзвү вә Москва Совети Ичрайјә комитәсинин үзвү. Силаһлы үсјан заманы Москва Һәрби-ингилаб комитәсинин үзвү.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра мәс'ул совет вә тәсәррүфат ишиндә: Москва Советинин сәдри, АХТШ рәјасәт һеј'әтинин үзвү, Москва губернија халг тәсәррүфаты шурасынын сәдри; УРМИК Рәјасәт һеј'әтинин вә ССРИ МИК үзвү олмушдур. —45.

Соколов, Андреј — бах: Волски, С.

Соколов, Н. Д. (1870—1928) — соснал-демократ, сијаси просесләр үзрә мәшһур вәкил. «Жизнь», «Образование» вә с. журналларда әмәкдашлыг етмишдир. 1909-чу илдә Петербургда III Дөвләт думасына әлавә сечкиләрдә РСДФП-дән пәмизәд прәли сүрүлмүшдүр.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра мүхтәлиф совет идәрәләриндә һүгүг мәсләһәтчиси ишләмишдир. —214.

Соломон, Г. А. (Исетски, Salomon, G.) (1868-чи илдә анадан олмушдур) — 1898-чи илдә соснал-демократ һәрәкатына гошулмушду, тәблиғат-тәшвигат иши апармышды. Чар һөкүмәтинин тәғибләринә мә'руз галмышды. 1907-чин илдә мүһачирәт етмиш, 1917-чи иләдәк харичдә јашамышды.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра Алманијада дипломатик ишдә олмуш, сонра Харичи тичарәт комиссарлығы апаратында ишләмишди. 1922-чи илдә харичдә оларкән вәтәнә гајытмагдан имтина етмишди. —178. 184.

Станислав — бах: Волски, С.

Станислав — бах: Лобанов, М. И.

Старик — бах: Ленин, В. И.

Старовер — бах: Потресов, А. Н.

Стасова, Ј. Д. (Абсолјут, Делта, Кнол) (1873—1966) — ингилаби һәрәкатын гочаман хадими. 1898-чи илдән РСДФП үзвү. 1905-чи иләдәк Петербургда, Кијевдә, Минскдә, Орјолда, Смоленскдә, Вилнода вә Москвада кизли ингилаби иш апармышды; Петербург партија комитәсинин катиби, МК Шимал Бүросунун катиби олмушду. Ингилаби фәалијјәтинә көрә дәфәләрлә һәбсләрә, һәбсхана чәзасына мә'руз галмыш вә Сибирә сүркүн едилмишдир. 1917-чин илин февралындан 1920-чин илин мартынадәк партија МК-сынын катиби. 1920—1921-чин илләрдә Петроградда, сонра исә

Бақыда мәс'ул партија ишиндә олмушду. 1921—1938-чи илләрдә Коминтерндә, МОПР-да вә МНК-дә ишләмишдир; мұһарибә вә фашизм әлејһинә үмүмдүнја гадынлар комитәсинин јарадылма-сында (1934) иштирак етмишдир. 1938-чи илдән 1946-чы иләдәк «Интернациональная Литература» журналынын редактору. 1946-чы илдән ичтимаи-әдәби фәалијјәтлә мәшғул олмушдур. —63, 88, 92, 93, 109.

Стеклов, Ј. М. (1873—1941) — сосиал-демократ һәрәкатында 1893-чү илдән иштирак едирди. «Борба» оппортунист группунун тәшкилатчыларындан бири олмушдур. РСДФП II гурултајышдан сонра болшевикләрә гошулмушдур. Иртича вә јени ингилаби јүк-сәһиш илләриндә РСДФП-нин Мәркәзи Органы «Социал-Демократ» гәзетиндә, «Звезда» вә «Правда» болшевик гәзетләриндә әмәкдашлыг етмишди. 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра «ингилаби мұдафиәчилик» мөвгеләриндә дур-рудү. Сонралар болшевикләрә тәрәф кечмишди.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра «Известия ВЦИК» гәзетинин, «Советское Строительство» журналынын редактору; 1929-чү илдән ССРИ МИК јанында Елм комитәсинин сәдр мұа-внин. Ингилаби һәрәкатын тарихинә даир бир сыра әсәрләрин мұәллифи. —37—38. 187.

Степанов — бах: Сквортсов — Степанов, И. И.

Степанов — бах: Ессен, А. М.

Столыпин, П. А. (1862—1911) — чар Русијасынын дәвләт ха-димп. при мүлкәдар. 1906—1911-чи илләрдә Русија назирләр Шу-расынын сәдри вә дахили ишләр назирп. Ән амансыз сијаси ирти-ча дәврү онун ады илә бағлыдыр. Столыпин голчомагларын симасында кәнддә чар мүтләғијјәтинә дајаг јаратмаг мәгсәдилә аграр ислаһаты кечирмишди. Лакин онун чүрүмәкдә олан мүтлә-ғијјәти јухарыдан буржуазија вә мүлкәдарларын мәнәфејини кү-дән бәзи ислаһатлар кечирмәклә мөһкәмләндирмәк чәһди боша чыхды. Столыпин 1911-чи илдә Кијевдә есер Богров тәрәфиндән өлдүрүлмүшдү. —124, 249, 250, 252.

Струве, П. Б. (1870—1944) — буржуа иғтисадчысы вә публи-систи, кадетләр партијасынын лидерләриндән бири. Струве либер-рал монархист «Азадлыг иттифагы»нын (1903—1905) тәшкилат-чысы вә онун органы «Освобождение» журналынын (1902—1905) редактору олмушдур. 1905-чи илдә кадетләр партијасы јарандыгы замандан онун МК-сынын үзвү. Русија империялизминин идеолог-ларындан бири.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Совет һакимијјәтинин гаты дүшмәни, әксингилаби Вранкел һөкүмәтинин үзвү, ағ мұһа-чир. —38, 249.

Суворов, С. А. (1869—1918) — сoснaл-демократ, эдeбијјaтчы вe статистикaчы. 1905—1907-чи иллeрдe Русијaнын бир сырa шe-хeрлeринин бoлшeвик тeшкилaтлaрындa ишлeмишдир. 1905—1907-чи иллeр ингилабынын мeглубијјeтиндeн сoнрa мaркcизм фeлсeфeсинe гaршы жүрүшe кeчeн партијaлы мaхист зијaлылaр гpуппaнa гoшулмушдур; онлaрын «Мaркcизм фeлсeфeсинин очерк-лeри» (1908) мeчмyecиндe иштирaк eтмишди. В. И. Лeнин өзүнүн «Мaтeриaлизм вe эмпириокритицизм» эсeриндe Суворовун анти-мaркcист фeлсeфи бaхышлaрынa кeскин тeнгид eтмишди. 1910-чу илдeн сoнрa Суворов партијадaн узaглaшмыш, статистикaчы иш-лeмишдир.

Октјaбр cоcнaлиcт ингилабындaн сoнрa Мoсквaдa вe Јaрoслaвл-дa бир сырa сeчкили вeзифeлeрдe ишлeмишдир; 1918-чи илин ијулундa Јaрoслaвлдa экcнгилаби үcјaн зaмaны hлaк oлмуш-дур. —6, 160.

Сурков, П. И. (1876—1946) — cоcнaл-демократ, тoхучу фeһлe. Кoстрoмa губeрнијa фeһлeлeриндeн III Дeвлeт думасынын бoлшeвик дeпутaты; Пeтeрбургдa чыхaн лeгaл «Звeздa» бoлшeвик гeзeтиндe эмeкдaшлыг eдирди. Сoнрaлaр партијадaн узaглaш-мышды. Октјaбр cоcнaлиcт ингилабындaн сoнрa бир сырa cовет идaрeлeриндe ишлeмишдир. —203.

Суртук — бaх: Кoпп, В. Л.

Схaкaјa, М. Г. (Бaрcов) (1865—1950) — ингилаби hэрeкaтa 1880-чи илдe гoшулмушду. 1898-чи илдeн РСДФП үзвү. Гaфгaздa, Хaрковдa вe Јeкaтeринocлaвлдa партијa ишин aпaрырды. РСДФП Гaфгaз иттифaг кoмитeсинин рeһбeрлeриндeн бири иди. РСДФП Гaфгaз иттифaгындaн партијaнын III гyрултaјынын нұмaјeндecи. 1905—1907-чи иллeр ингилабындa фeал иштирaк eтмишди. Дeфe-лeрлe чaр hөкyмeтинин чeзa тeдбиpлeринe мe'рyз гaлмышды. 1907-чи илдeн 1917-чи илин мaртынaдeк мұнaчирeтдe oлмушдур. 1917—1920-чи иллeрдe Тифлис партијa кoмитeсинин үзвү. 1921-чи илдe Күpчyстaндa Сoвет hакмијјeтинин гeлeбecиндeн сoнрa рeһ-бeр cовет вe партијa ишиндe oлмушдур. —118.

Т

Тaрaтyгa, В. К. (Виктор, Сeркeјeв, В.) (1881—1926) — 1898-чи илдeн РСДФП үзвү, бoлшeвик. Зaгaфгaзијадa (1904—1905) вe Мoсквaдa (1905—1907) партијa ишин aпaрырды, бyрaдa РСДФП Мoсквa кoмитeсинин кaтиби иди. РСДФП IV вe V гyрултaјлaры-нын нұмaјeндecи, Бoлшeвик Мeркeзин үзвү. Дeфeлeрлe hэбcлeрe вe cүpкүнлeрe мe'рyз гaлмыш, 1909-чу илдe хaринчe мұнaчирeт eтмишди. 1919-чу илдe Сoвет Рycијaсынa гaјытмыш, мeс'ул тeсeр-рyфaт ишиндe oлмушдур. —178, 188—189, 237, 308, 313—314, 315, 318.

Тевзаја — бах: Машинадзе, Б.

Теодорович, И. А. (Фјодорович) (1875—1940) — соснал-демократ; 1895-чи илдән ингилаби фәалијјәтә башламышды. РСДФП II гурултајындан сонра болшевик. 1905-чи илдә болшевикләрнң МО «Пролетарий» гәзетинин редаксија үзвү. 1905—1907-чи илләрдә РСДФП Петербург комитәсинин үзвү. Сонралар, 1917-чи иләдәк Москвада, Петербургда, Смоленскдә, Сибирдә ишләмишдир.

1920-чи илдән Халг торпаг комиссарлығында ишләмишдир. 1928—1930-чу илләрдә Кәндли Интернационалынын баш катибн, Бејнәлхалг аграр институтун директору; сонракы илләрдә сијаси каторга чәкмиш адамлары бирләшдирән чәмијјәтин нәшријјатынын баш редактору, «Каторга и Ссылка» журналынын мәс'ул редактору. —105.

Тышка (Tysza), Јан (Иогихес, Лео) (1867—1919) — Полша вә Алманија фәһлә һәрәкатынын көркәмли хадими. Полша Краллығы вә Литва соснал-демократијасынын әсасыны гојанлардан бири, ПК вә ЛСД Баш идарә һеј'әтинин үзвү. 1905—1907-чи илләр ингилабында фәал иштирак етмишди. РСДФП V (Лондон) гурултајынын ишиндә иштирак етмиш, бу гурултајда МК тәркибинә сечилмишди. Тышка иртича илләриндә тәсвијәчиләри писләјәрәк, лакин бир сыра һалларда онлара мүнәсибәтдә барышдырычылыг мөвгеји тутмушду. Биринчи дүнја мұһарибәси заманы Тышка Алманија соснал-демократијасынын ишиндә иштирак етмиш, «Спартак Иттифагы»нын тәшкилатчыларындан бири олмушдур. 1916—1918-чи илләрдә һәбсдә олмушдур. 1918-чи илдә Нојабр ингилабы нәтичәсиндә азадлыға чыхдыгдан сонра Алманија Коммунист партијасынын јарадылмасында иштирак етмиш вә онуң МК катибн сечилмишдир. 1919-чу илин мартында һәбс едилмиш, Берлин һәбсханасында өлдүрүлмүшдү. —167—169, 173, 188—189, 292, 268—270, 286.

Толстой, Л. Н. (1828—1910) — даһи рус јазычысы, рус вә дүнја әдәбијјатынын иккишафына бөјүк тә'сир көстәрмиш дүнјанын әң бөјүк јазычыларындан бири. —173.

Томски, М. П. (1880—1936) — 1904-чү илдән болшевик партијасынын үзвү. 1905—1906-чы илләрдә РСДФП Ревел тәшкилатында ишләмишдир; 1907-чи илдә РСДФП Петербург комитәсинин үзвү; «Пролетарий» болшевик гәзети редаксијасынын үзвү; иртича илләриндә тәсвијәчиләрә, отзовистләрә вә тротскичиләрә барышдырычы мүнәсибәт бәсләјирди.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра бир сыра мәс'ул вәзи-фәләр тутмушду. Дәфәләрлә партијанын Ленин сијасәти әлејһинә чыхыш етмишди. 1928-чи илдә Бухарин вә Рыковла бирликлдә УІІК(б)П-дә сағ оппортунист тәмајулә башчылыг етмишдир. —231—232.

Трепов, Д. Ф. (1855—1906) — 1896—1905-чл илләрдә Москва баш полисмейстери. 1905-чи ил январын 11-дән Петербург генерал губернатору, сонра дахили ишләр назиринин мұавини; 1905-чи илин октябрындакы «бош күллә атылмасын вә патрон әсиркәнмәсин» бәднам әмришин мұәллифи. Гаракурһчу таланларын фитвачысы. —92.

Триш — бах: Мкеладзе, В. Д.

Тротски (Бронштейн), Л. Д. (1879—1940) — ленинизмн ән гәддар дүшмәни. РСДФП II гурултаында Сибир иттифагындан нұмајәндә, азлыг искрачысы; гурултајдан сонра сосналист ингилабынын бүтүн нәзәри вә әмәли мәсәләләриндә болшевикләрин әләјһинә мұбаризә апарырды. Иртича вә јени ингилаби јүксәлиш илләриндә «гејри-фраксијачылыг» маскасы илә пәрдәләнәрәк, әслиндә тәсвијәчиләрин мөвгејиндә дурурду. 1917-чи илдә мұһачирәтдән гајыдыб «межрајончулар» групуна дахил олмуш вә онларла бирликдә РСДФП VI гурултаында болшевик партијасына гәбул едилмишди.

Октябр сосналист ингилабындан сонра бир сыра мәс'ул вәзифәләр тутмушду. Партијанын баш хәттинә гаршы, Ленинн соснализм гуручулуғу програмына гаршы шиддәтли фраксија мұбаризәси апармыш, ССРИ-дә соснализм гәләбәсинин гејри-мүмкүнлүјүнү тәблиғ едирди. Тротски 1927-чи илдә партијадан харич едилмиш, антисовет фәалијәти үстүдә 1929-чу илдә ССРИ-дән говулмуш вә 1932-чи илдә совет вәтәндашлығындан мәһрум едилмишдир. Харичдә оларкән Совет дөвләтинә вә Коммунист партијасына гаршы, бејнәлхалг коммунист һәрәкатына гаршы мұбаризәни давам етдирди. —75, 128, 129, 154, 207, 209, 210, 221—222, 232, 259, 260, 264, 267, 272, 279, 296, 298, 303, 305, 327—328.

Трубетской, Л. Н. (1863—1920) — кнјаз, рус буржуа-либерализминин идеогларындан бири, идеалист философ. Кијев, сонра исә Москва университетләриндә һугуг фәлсәфәси профессору олмушдур. 1906-чы иләдәк кадет. 1906-чы илдән конститусијачы-монархист «мирноје обновленије» партијасынын тәшкилатчыларындан бири. Чаризмин 1905—1907-чи илләр ингилабына диван тутмасында вә өлкәдә Столыпин режиминин јарадылмасында көркәмли рол ојнамышды.

Октябр сосналист ингилабындан сонра Совет һакимијјәтинин ән гәддар дүшмәни, фәал деникинчи. —98.

Туган-Барановски, М. И. (1865—1919) — рус буржуа иғтисадчысы, 90-чы илләрдә «легал марксизмин» көркәмли нұмајәндәси, сонралар кадет.

Октябр сосналист ингилабындан сонра Украјнада әксингилабын фәал хадими, буржуа Украјнасы Мәркәзи радасынын малијјә назирин. —183, 287.

Ф

Феликс — бах: Литвинов, М. М.

Феликс Александрович — бах: Воровски, В. В.

Фелз, Чозеф — никилис, сабунбиширмә мүүссисэлэринин саһибн. Партијанын малијјә вәзијјәти сон дәрәчә ағыр оларкән, РСДФП V (Лондон) гурултајы заманы (30 апрел — 19 мај 1907-чи ил) 1 январ 1908-чи иладәк борч вермәјә разылыг вермишди. Борчуи вахтында өдәнилмәмәси илә әлагәдар Фелз Инжилтәрә сосиал-демократ партијасынын үзвү Ф. Ротштејнә мүрачиәт едиб борчу хатырлатмышды. Борч Октјабр сосиалист ингилабындан сонра Фелзин варисләринә гәјтарылмышды. —143.

Ферри (Ferri), Енрико (1856—1929) — Италија сосиалист партијасынын лидерләриндән бирн, бә'зән ачыг реформистләрә гаршы чыхан, бунунла белә синфи мүбаризәнин әсас мәсәләләриндә реформист, оппортунист мөвгеләриндә дуран «интегралистләр» (сентристләр) адлананларын идеологу иди. 1898-чи илдә, сонра исә 1904-чү илдән 1908-чи иләдәк партијанын мәркәзи органы «Аванти!»ни («Ирәли!»ни) редактә етмишдир.

Биринчи дүнја мүһарибәси заманы сосиалистләрн буржуа һөкүмәтинә дахил олмасына тәрәфдар чыхмышды. Сонралар Италијада фашизми мүдафнә едирди. —153, 156, 164.

Филатов, В. В. (1879-чу илдә анадан олмушдур) — сосиал-демократ, журналист. Ингилаби ишә 90-чы илләрдә Петербургда башламышды. Оренбург губернијасына сүркүндән сонра харичә мүһачирәт етмиш, «Искра»да әмәкдашлыг етмишди. РСДФП II гурултајындан сонра болшевикләрә гошулмушду. «Вперед» вә «Пролетарий» болшевик гәзетләриндә әмәкдашлыг едирди. 1905-чи илин пајызында Русијаја гәјытмыш, «Новая Жизнь» вә «Қазарма» гәзетләриндә чыхыш етмиш, сонралар Москва һәрби-дөјүш тәшкилатында ишләмишдир. 1920-чи илдә РК(б) П-дән чыхмышдыр. —38.

Финн — бах: Финн-Јенотајевски, А. Ј.

Финн-Јенотајевски, А. Ј. (1872—1943) — сосиал-демократ, игтисадчы вә әдәбијјатчы. 1903—1914-чү илләрдә болшевикләрә гошулмушду. Биринчи дүнја мүһарибәси илләриндә мүдафиәчи вә шовинист. Игтисадијјат мәсәләләринә даир бир сыра әсәрләрн мүәллифи, бу әсәрләрдә марксизмин маһијјәтини тәһриф етмишдир.

Октјабр сосиалист ингилабындан сонра меншевик мәсләкли «Новая Жизнь» гәзетиндә әмәкдашлыг етмишдир. 1931-чи илдә меншевикләрн әксингилаби тәшкилаты илә әлагәдар олан иш үзрә мәһкум едилмишдир. —6.

Фишер — бах: Галберштадт, Р. С.

Фјодорова-Штремер, Н. И. — Петербург комитэсинин катиби олмушдур. 1904-чү илин декабрында меншевиклэрэ мүнасибэтдэ барышдырычылыг мөвгөји тутмушду. — 5.

Фјодорович — бах: Теодорович, И. А.

Фома — бах: Козырев, Н. Н.

Фотијева, Л. А. (Киска) (1881—1975) — 1904-чү илдэн партија үзвү. 1904—1905-чи иллэрдэ харичдэки рус болшевик группунда ишлэирди; Н. К. Крупскајанын Русијанын кизли тэшкылатларла јазышмасына көмөк едирди. 1905—1907-чи иллэр биринчи рус ингилабынын вә Октјабр сосналист ингилабынын иштиракчысы. 1918-чи илдэн Халг Комиссарлары Советинин вә ЭМШ-ин катиби вә ејни заманда В. И. Ленинин катиби. 1933—1936-чы иллэрдэ Халг ағыр сәнаје комиссарлығынын Баш енержи системиндә ишләмишди. 1939-чу илдэн 1956-чы иләдәк В. И. Ленин Мәркәзи музеејинин елми әмәкдашы. — 32, 38—39.

Фреј — бах: Ленин, В. И.

Фрејтаг — бах: Пјатнитски, О. А.

Х

Харитон — бах: Гусев, С. И.

Харламов, В. А. — 286.

Хочамирјан, М. Х. (1882—1938) — 1902-чи илдә Бакыда РСДФП-јә дахил олмуш, партијанын II гурултајындан сонра болшевиклэрә гошулмушду. 1905-чи илдэн 1914-чү иләдәк мүнәчирәтдә јашамышды. Ченеврәдә чыхан, болшевик истигамәтли елми-әдәби вә сипјаси «Радуга» журналынын јарадылмасында иштирак етмишди (1907—1908). 1908-чи илин јанварында Мүнхендә 1907-чи ил ијунун 13-дә Тифлис експроприасијасынын иштиракчысы олдуғу күман едиләрәк һәбсә алынмыш вә һәбсханаја салынмышды. Чар һөкүмәти Хочамирјанын вә бир сыра дикәр шәхсләрин чинајәткар киими Русијаја верилмәсини тәләб едирди. В. И. Ленинин сәјји, болшевикләр тәрәфиндән тәшвиғатын кенишләндирилмәси сәјәснндә бу иш үзрә һәбсә алынмыш адамларын чар һөкүмәтинә верилмәсини позмаг мүмкүн олду. Он беш ај һәбсдә галдыгдан сонра Хочамирјан һәбсханадан азад едилди. 1914-чү илдә Гафгаза гајытмыш, 1918-чи иләдәк һәрби хидмәтдә олмушду; партија ишиндән узаглашмышды.

Ермәнистанда Совет һакимијјәти гурулдугдан сонра малијјә системиндә ишләмишди. — 183.

Хундадзе, Г. И. (Московски, Алексеј) (1877-чй илдэ анадан олмушдур) — соснал-демократ һәрәкатына 1898-чй илдэ гошулмушду, меншевик. 1906-чы илин нојабрындан 1907-чй илин октябрынадэк РСДФП Москва комитэсинин үзвү. 1909—1913-чү илләрдә партијалы меншевик. РСДФП-нин Мәркәзи Органы Социал-Демократ» гәзетиндә эмәкдашлыг едирди. Дунја империалист муһарибәси заманы бејнәлмиләлчи меншевик. 1917-чй илдә «Новая Жизнь» групуна гошулмушду. 1918-чй илдән 1920-чй иләдәк Күрчүстан меншевик һөкүмәтинин Москвада нумәјәндәси. Сонралар сијаси фәалијјәтдән узаглашмыш, Москвада мүдафиәчиләр коллексијасынын үзвү олмушдур. —324.

Һ

Һейвуд (Haywood), Уилјам (Билл) (1869—1928) — АБШ фәһлә һәрәкатынын хадими; ихтисасына көрә мәдән фәһләси. 1901-чй илдән сосналист партијасынын үзвү, сонралар онун сол ганадынын рәһбәрләриндән бири. «Дунја сәнајә фәһләләри» һәмкарлар иттифагы тәшкилатынын јарадычыларындан вә рәһбәрләриндән бири олмушдур. Биринчи дунја муһарибәсинин эввәлләриндән милитаризмә вә империалист муһарибәсинә гаршы мәзәммәтлә чыхыш едирди. Октябр сосналист ингилабыны алгышлајырды. Тезликлә АБШ Коммунист партијасы јарандыгдан сонра онун сыраларына дахил олмушду. Ингилаби фәалијјәтинә көрә тәғибә мәруз галараг, АБШ-ы тәрк етмишди. 1921-чй илдән ССРИ-дә јашајырды; «Кузбас мухтар сәнајә колониијасы» тәшкилатында фәал иштирак едирди. Сонракы илләрдә МОПР-да ишләмиш вә журналистлик фәалијјәти илә мәшгул олмушду. —330.

Һекел (Hegel), Кеорг Вилһелм Фридрих (1770—1831) — бөјүк алман философу — објектив идеалист, алман буржуазиијасынын идеологу. Һекелин тарихи хидмәти идеалист диалектиканы дәриндән вә һәртәрәфли ишләјиб һазырламасыдыр, бу диалектика диалектик материализмин нәзәри мәнбәләриндән бири олмушдур. —243.

Һилфердинг (Hilferding), Рудолф (1877—1941) — Алманија соснал-демократиијасынын вә II Интернационалын оппортунист лидерләриндән бири. 1907-чй илдән 1915-чй иләдәк Алманија соснал-демократ партијасынын мәркәзи органы «Vorwärts» («Ирәли») гәзетинин редактору. Дунја империалист муһарибәси илләриндә сентрист. 1917-чй илдән Алманија Мүстәгил соснал-демократ партијасынын лидери, Совет һакимијјәтинин вә пролетариат диктатурасынын ачыг дүшмәни. Дәфәләрлә Вејмар буржуа республикасы һөкүмәтинин тәркибинә дахил олмушдур. —96—97.

Һуисманс (Huysmans), Камил (1871—1968) — Белчика фәһлә һәрәкатынын гочаман хадимләриндән бири, филологија профессору, журналист. 1904—1919-чу илләрдә II Интернационал

Бейнэлхалг сосналист бүросунун катиби, сентрист мөвгө тутурду. Дунја империалист мұһарибәсиндән сонра (1914—1918) — бәрпа едилмиш II Интернационалын көркәмли хадимләриндәи бири. Дәфәләрлә Белчика һөкүмәтинә дахил олмушду. Сон илләрдә сосналист партијалары илә Сов.ИКП арасында әләгә јаратмаг үчүн тез-тез чыхыш едирди. —40, 42—43, 81—82, 114, 138, 140, 142, 147—148, 165, 178, 179, 182, 183—187, 188, 189, 190—192, 202—205, 211—213, 228, 230—231, 233, 264, 266, 284, 285, 288, 290—291, 297, 306, 307.

Ч

Чеботарјов, И. Н. (1861—1934) — народоволчу, 1886-чы илдән ингилаби һәрәкатын иштиракчысы; А. И. Улјановун иши үзрә һәбс олунмушду; һәлә Симбирскдән Улјановлар аиләсинин јахын танышы. Аиләси илә мәктублашмаг вә гејри-легал әдәбијјаты көндәрмәк үчүн Петербургда В. И. Ленин онун үнванындан истифада едирди. 1906-чы илдән Поповка стансијасындакы орта мәктәбдә, сонра Шимал-Гәрби дәмпр јол идарәсиндә мұһасиб ишләмишди. —123.

Череванин, Н. (Липкин, Ф. А.) (1868—1938) — меншевизмнн лидерләриндән бири, тәсвијәчи. Тәсвијәчи нәшрләрин әмәкдашы, партијаны ләғв етмәк һаггында 16 меншевикин «Ачыг мәктуб»унун (1910) мұәллифләриндән бирн; 1912-чи ил август антипартија конфрансындан сонра меншевик мәркәзин (ТК) үзвү. Биринчи дунја мұһарибәси заманы соснал-шовинист. 1917-чи илдә меншевикләрин мәркәзи органы «Рабочая Газета»нын редакторларындан бири вә меншевик МК-сынын үзвү. Октјабр сосналист ингилабына дүшмән мұнасибәт бәсләјирди. —257, 259, 298.

Чернышевски, Н. Г. (1828—1889) — бөјүк рус ингилаби демократы вә утопист сосналисти, алим, јазычы, әдәби тәнгидчи; рус соснал-демократијасынын ән көркәмли сәләфләриндән бири. Чернышевски Русијада 60-чы илләрдә ингилаби-демократик һәрәкатын идеја иләмчысы вә рәһбәри иди. —287.

Чернов, В. М. (1876—1952) — есерләр партијасынын лидерләриндән вә нәзәријјәчиләриндән бири. 1902—1905-чи илләрдә есерләрин «Революционная Россия» гәзетинин редактору.

1917-чи ил Феврал ингилабындан сонра Мүвәғгәти һөкүмәтин торпаг назири. Октјабр сосналист ингилабындан сонра антисовет гијамларын тәшкилатчыларындан бири. 1920-чи илдә мұһачирәт етмишди; харичдә антисовет фәалијјәтини давам етдирди. —278.

Чхеидзе, Н. С. (1864—1926) — меншевизмнн лидерләриндән бири. Тифлис губернијасындан III вә IV Дөвләт думаларынын депутаты, IV Думанын меншевик фраксијасына башчылыг етмишдир. Ленин Чхеидзени «партијәтрафы соснал-демократ» адландыр-

мыш, Думада «оппортунистлэри мүдафиэ етмэк вэ онлара хидмэт етмэк бачарығыны» көстэрмишдир. 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра Чхеидзе Петроград фəһлэ вэ эскэр депутатлары Советинин сəдри вэ МИК сəдри олдуғу заман, буржуа Мүвəггəти һөкүмəтини фəал мүдафиэ едирди.

Октябр сoсиалист ингилабындан сонра Күрчүстан əксингилаби меншевик һөкүмəти Мүəссилəр мəчлисинин сəдри. 1921-чи илдə Күрчүстанда Совет һакимијјəти гурулдугдан сонра Парисə мүнəчирəт етмишдир. —203.

Ш

Шантсер, В. Л. (Марат) (1867—1911) — сoсиал-демократ, Москвада, Омскда вэ Петербургда партија иши апарырды. Партијанын V (Лондон) гурултајында МК үзвү сечилмишди. РСДФП V конфрансынын ишиндə иштирак етмиш (декабр 1908-чи ил), «Пролетарий» болшевик гəзетинин редаксиясына дахил иди. Сонра ултиматумчулара гошулмуш, «Вперјод» антипартија групуна дахил олмушду. —197, 198, 200, 201, 314—315.

Швартс — бах: Воровски, В. В.

Швартс, И. И. (1879—1951) — 1899-чу илдə Николајевдə РСДФП-јə дахил олмушду. Јекатеринославда, Уралда ингилаби иш апармышды. Ленинин Лонжүмодə тəшкил етдији партија мəктəбинин 1911-чи илдə динлəјичиси. Харичи тəшкилат комиссиясынын (ХТК) үзвү, болшевик тəшкилатларынын бəрпəсы үзрə иш апарырды, үмумпартија конфрансынын чағырышына көрə Русија тəшкилат комиссиясынын (РТК) јарадылмасында фəал иштирак едирди. Кизли ишлəдији вахтда једди дəфə һəбслəрə вə сүркүнлəрə мə’руз галмыш, алты дəфə сүркүндəн гачмышдыр. 1911-чи илдə һəмишəлик Јенисеј губернијасына сүркүн едилмиш, орада 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабынадəк галмышды. Сонракы иллəрдə Украинада мəс’ул партија вə совет ишиндə чалышмышды. 1921-чин илдəн Мə’дəн фəһлэлəри иттифагы МК-сынын сəдри, 1930-чу илдəн тəсəррүфат ишиндə олмушду. УК(б)П МК үзвү иди. Партијанын XI вэ XII гурултајларында МНК үзвү, XIII—XIV гурултајларда УИК(б)П МК үзвү сечилмишди. —29.

Шеколдин, Ф. И. (Повар) (1870—1919) — сoсиал-демократ, искрачы; Иваново-Вознесенск сoсиал-демократ тəшкилатында бир чох фəал ишчилəр јетишдирмишди. 1900-чү илдə Шимал фəһлə иттифагынын тəшкилатчыларындан бири, 1902-чи илдə онун рəһбəр мəркəзинə дахил иди. 1902—1903-чү иллəрдə искра əдəбијјатынын дашынмасы илə мəшғул олурду. РСДФП II гурултајынын һазырланмасында фəал иштирак едирди. 1904-чү илдə МК-нын нүмəјəндəsi сифəтилə Петербургда ишлəјирди. 1905-чи илин февралында Москвада МК-нын ичласында һəбс олунмушду. 1905—

1907-чи иллэр ингилабындан сонра сijasи фэалиjјэтдэн узаглашмышды. —21.

Шидловски, Н. В. (1843—1907) — Воронеж губернијасынын мүлкөдары, сенатор, Дөвлэт шурасынын үзү. 1905-чи ил январын 29-да «С.-Петербург шәһәриндә вә онун этраф районларында фәһләләрини наразылығынын сәбәбләрини дәрһал ајдынлашдырмаг вә кәләчәкдә бунларын арадан галдырылмасындан өтрү тәдбирләр ахтарыб тапмаг үчүн» хусуси һөкумәт комиссијасынын сәдри тәјјин едилмишди. Комиссија 1905-чи ил февралын 20-дә чар һөкумәти тәрәфиндән бурахылмышды. —18.

Шипулински, Ф. П. (Лушин) (1876—1942) — 1898-чи илдән соснал-демократ һәрәкатында иштирак едирди, Јекатеринославда вә Русијанын диқәр чәнуб шәһәрләриндә иш апарырды. 1905-чи илдә меншевикләрә гошулду.

Октјабр сосналист ингилабындан сонра Дөвлэт кинематография институтунда мүәллим олмушдур. 1920-чи илдә меншевикләр партијасындан чыхмышды. 1932-чи илдә УИК(б)П-јә дахил олмушду. 1936-чы илдә партијадан харнч едилмишди. —63.

Шкловски, Г. Л. (1875—1937) — 1898-чи илдән РСДФП үзү, Белорусијанын шәһәрләриндә вә харнчдә партија иши апарырды. 1909-чу илдән сijasи мүһачир. 1917-чи ил Феврал буржуа-демократик ингилабындан сонра Русијаја гајытмышды; Нижни Новгородда вә Москвада ишләмишди. 1918-чи илдән 1925-чи иләдә дипломатик ишдә олмушду. Партијанын XIV гурултајында УИК(б)П МНК-нын тәркибинә сечилмишди. 1927-чи илдә тротски-чи-зиновјевчи мүхалифәтдә иштиракына кәрә МНК-дан чыхарылмышды. 1928-чи илдән синдикатларын бириндә, 1931-чи илдән БЕТН-дә (Бирләшмиш елми-техники нәшријат) ишләмишдп. —305—306.

Шмиг — бах: Румјантсев, П. П.

Шолтс (Scholz) — Ченеврәдә мәтбәә саһиби, 1905-чи илдә Ченеврә «Демос» соснал-демократ нәшријјатына илддиа ирәли сүрмүшдү; бу нәшријјат кифәјәт гәдәр шрифти олмадығына кәрә М. Горкинни «Күнәшин өвладлары» пјесинин наборунун мәтбәјә көндәрилмәсини ләнкитмиш, бунунла да Шолтс илә сазиши позмушду. —106—107.

Штејн — бах: Александрова, Ј. М.

Шур — бах: Скрыпник, Н. А.

Шурканов, В. Ј. (1876-чы илдә анадан олмушдур) — фәһлә, Харьков губернијасындан III Дөвләт думасынын депутаты. Соснал-демократ фраксијасынын үзү. «Звезда» болшевик вә «Живое Дело» тәсвијәчи гәзетләриндә әмәкдашлыг етмишдир. 1913-чу

илдэн, сонралар ајдын олдуғу кими, полис мұһафизә шө'бәсинини кизли эмәкдашы олмушдур. — 204.

А

Abramojff — бах: Аврамов (Абрамов), Р. П.

Axelrod, P. — бах: Акселрод, П. Б.

Д

Dubreuil — бах: Дүбрејл, Луи.

Г

Gaïvas — бах: Гаивас, В. И.

Georgien — бах: Машинадзе, Б.

Gorki, Massimo — бах: Горки, А. М.

Ј

Jofe, M. B. — 265.

Jaurès — бах: Жорес, Жан.

К

Kakko Raavo. — 128.

Kautsky — бах: Каутски, Карл.

Kotliarenko — бах: Котлјаренко, Д. М.

Kroupskey — бах: Крупскаја, Н. К.

Koukline — бах: Куклин, Г. А.

L

Ladyschnikoff — бах: Ладыжников, И. П.

Luxemburg, Rosa — бах: Лүксембург, Роза.

M

MacDonald, Ramsay — бах: Макдоналд, Рамсей.

Marx — бах: Маркс, Карл.

Milde, Albert. — 96.

O

Oulianoff, Vl. — бах: Ленин, В. И.

Oulianoff, Wl. — бах: Ленин, В. И.

S

Salomon, Georges — бах: Соломон, Г. А.

W

Wurm — бах: Вурм, Е.

МҮНДЭРИЧАТ

Мүгэдднмэ IX—XX.

1905-чи ил

1. РУСИЈАДА ЖОЛДАША. 6 <i>janvar</i>	1—4
2. Р. С. ЗЕМЛЯЧКАЈА. <i>Janvarын эввэллэри</i>	4—5
3. А. А. БОГДАНОВА. 10 <i>janvar</i>	6—10
*4. РСДФП МК ҮЗВЛЭРИ В. А. НОСКОВА, Л. Б. КРАСИНЭ, Л. Ж. ГАЛПЕРИНЭ. 13 <i>janvar</i>	10
5. ЧОХЛУГ КОМИТЭЛЭРИ БҮРОСУНУН ҚАТИБИНЭ. 29 <i>jan-</i> <i>var</i>	11—12
6. «ВПЕРЕД»-ун МҮХБИРИНЭ. <i>Janvar</i>	12
7. А. БЕБЕЛЭ. 8 <i>fevral</i>	13
8. С. И. ГУСЕВЭ. 15 <i>fevral</i>	14—15
9. ЧКБ ҮЗВҮНДЭН А. БЕБЕЛЭ МЭҚТУБУН ЛАЛИҢЭСИ. 22 <i>fevral</i>	15—16
10. С. И. ГУСЕВЭ. 25 <i>fevral</i>	16—17
11. ИНКИЛТЭРЭДЭ «ФЭҢЛЭ НУМАЈЭНДЭЛИЖИ КОМИТЭ- СИ» ҚАТИБИНЭ. 27 <i>fevral</i>	17

12. С. И. ГУСЕВЭ. <i>Мартын эввэллэри</i>	18—20
13. МҮЭЛЖЭН ЕДИЛМЭМИШ ШЭХСЭ. <i>9 март</i>	20—21
14. С. И. ГУСЕВЭ. <i>11 март</i>	21—23
15. РСДФП ПЕТЕРБУРГ КОМИТЭСИНЭ. <i>13 март</i>	23—24
16. С. И. ГУСЕВЭ. <i>16 март</i>	24—27
17. ИНКІЛТЭРЭДЭ «ФЭҮЛЭ НҮМАЖЭНДЭЛИЖИ КОМИТЭ- СИ» КАТИБИНЭ. <i>23 март</i>	27
18. РСДФП ОДЕССА КОМИТЭСИНЭ. <i>25 март</i>	28
19. ИКСЭ. <i>Мартын ахырлары</i>	29
20. И. И. ШВАРТСА. <i>Мартын 31-дэн тез олмајараг</i>	29
21. С. И. ГУСЕВЭ. <i>4 апрел</i>	30—31
22. П. А. КРАСИКОВА. <i>5 апрел</i>	31—32
23. О. И. ВИНОГРАДОВАЈА. <i>8 апрел</i>	32—33
24. Г. Д. ЛЕТЕЈЗЕНЭ. <i>19 апрел</i>	33—34
25. А. А. ПРЕОБРАЖЕНСКИЈЭ. <i>Апрел, 21-дэн эввэл</i>	34
26. МҮЭЛЖЭН ЕДИЛМЭМИШ ШЭХСЭ. <i>Апрел—мај</i>	35
27. ИНКІЛТЭРЭДЭ «ФЭҮЛЭ НҮМАЖЭНДЭЛИЖИ КОМИТЭ- СИ» КАТИБИНЭ. <i>20 мај</i>	35—36
28. РУС ИНГИЛАБИ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЈАСЫНЫН ХА- РИЧИ ЧӨМИЛЖЭТИНЭ МЭҚТУБУН ЛАЈИҢЭСИ. <i>Мајын 23-ү илэ 26-сы арасында</i>	37
29. Ј. М. СТЕКЛОВА. <i>Мајын 27-дэн сонра</i>	37—38
30. Л. А. ФОТИЈЕВАЈА. <i>Ијунун 1-дэ вэ ја 2-дэ</i>	38—39
31. К. БРАККЕ-ДЕРУССОЈА. <i>Ијунун 11-дэн тез олмајараг</i>	39
32. БЕЈНЭЛХАЛГ СОЦИАЛИСТ БҮРОСУНУН КАТИБИНЭ. <i>3 ијул</i>	40
33. БЕЈНЭЛХАЛГ СОЦИАЛИСТ БҮРОСУНУН КАТИБЛИЈИНЭ. <i>8 ијул</i>	41—42

34. К. ҺҮНСМАНСА. 8 <i>ијул</i>	42—43
35. РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ. 11 <i>ијул</i>	43—45
36. РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ. 12 <i>ијул</i>	45—48
37. БРҮССЕЛДЭ БЕЈНЭЛХАЛГ СОСИАЛИСТ БҮРОСУ ҚА- ТИБЛИЈИНЭ. 24 <i>ијул</i>	48—53
38. РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ. 28 <i>ијул</i>	53—56
39. В. Д. БОНЧ-БРУЈЕВИЧЭ. 31 <i>ијул</i>	56—57
40. А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ. 1 <i>август</i>	57—58
41. А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ. 2 <i>август</i>	58—60
42. РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ. 14 <i>август</i>	61—62
43. РСДФП МЭРКЭЗИ ВЭ ПЕТЕРБУРГ КОМИТЭЛЭРИНЭ. 14 <i>август</i>	63—64
44. А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ. <i>Августун 15-и илэ 19-у арасында</i>	64—66
45. П. Н. ЛЕПЕШИНСКИЈЭ. 29 <i>август</i>	66—69
46. П. Н. ЛЕПЕШИНСКИЈЭ. 29 <i>август</i>	69
47. А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ. <i>Августун ахырлары</i>	69—71
48. РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ. 7 <i>сентјабр</i>	71—73
49. П. А. КРАСИКОВА. 14 <i>сентјабр</i>	73—76
50. РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ. 15 <i>сентјабр</i>	76—81
51. К. ҺҮНСМАНСА. 16 <i>сентјабр</i>	81—82
52. С. И. ГУСЕВЭ. 20 <i>сентјабр</i>	82—83
53. РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ. 30 <i>сентјабр</i>	84—85
54. РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ. 3 <i>октјабр</i>	85—86
55. РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ. 3 <i>октјабр</i>	86—91
56. М. А. РЕЈСНЕРЭ. 4 <i>октјабр</i>	91—92
57. РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ. 5 <i>октјабр</i>	92—94

58. РСДФП МЭРҚЭЗИ ҚОМИТЭСИНЭ. 8 октјабр.....	94—95
59. ХЕРСОН БОЛШЕВИҚЛЭРИНЭ. 10 октјабр.....	96
60. А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ. 11 октјабр.....	96—99
61. С. И. ГУСЕВЭ. 13 октјабр.....	99—104
62. РСДФП МЭРҚЭЗИ ҚОМИТЭСИНЭ. 16 октјабр.....	104—106
63. В. Д. БОНЧ-БРУЛЕВИЧЭ. 17 октјабр.....	106—107
64. РСДФП МЭРҚЭЗИ ҚОМИТЭСИНЭ. 18 октјабр.....	107—108
65. РСДФП МК ТЭСЭРРУФАТ ҚОМИССИЈАСЫНА. 20 окт- јабр	108—110
66. Г. Д. ЛЕЈТЕЈЗЕНЭ. 23 октјабр.....	110—111
67. РСДФП МЭРҚЭЗИ ҚОМИТЭСИНЭ. 25 октјабр.....	111—112
68. М. М. ЕССЕНЭ. 26 октјабр.....	112—114
69. БЕЈНЭЛХАЛГ СОСНАЛИСТ БҮРОСУНА. 27 октјабр.....	114—115
70. РСДФП МЭРҚЭЗИ ҚОМИТЭСИНЭ. 27 октјабр.....	115—116
71. К. В. ПЛЕХАНОВА. Октјабрын ахырлары.....	116—120
72. РСДФП ОДЕССА ТЭШКИЛАТЫНЫН («ЧОХЛУГ») ҮЗВ- ЛЭРИ МОТЈАЈА ВЭ КОСТЈАЈА. Октјабрын ахырлары— нојабрын эввэллэри	120—122
73. Г. Д. ЛЕЈТЕЈЗЕНЭ. Нојабрын эввэллэри.....	122

1906-чы и л

*74. Г. А. КУКЛИНЭ. 14 сентјабр.....	123
--------------------------------------	-----

1907-чи и л

*75. Е. АВЕНАРА. 1 (14) март.....	124—125
76. А. М. ГОРКИЈЭ. 14 август.....	125—126
*77. Г. А. АЛЕКСИНСКИЈЭ. Сентјабрын ахырлары — окт- јабрын эввэллэри	126—128

*78. К. Ж. БРАНТИНГЭ. <i>Октјабрын эввэллэри</i>	128
79. А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ. <i>Нојабрын 2-си илэ 11-и арасында</i>	129—130
80. М. С. КЕДРОВА. <i>Нојабрын ахырлары — декабрын эввэллэри</i>	131
*81. МҮЭЈЈЭН ЕДИЛМЭМИШ ШЭХСЭ. <i>28 декабр</i>	132

1908-чи ил

82. Г. А. АЛЕКСИНСКИЈЭ. <i>7 январ</i>	133—134
83. Г. А. АЛЕКСИНСКИЈЭ. <i>Январын 7-си илэ февралын 2-си арасында</i>	134
84. А. М. ГОРКИЈЭ. <i>9 январ</i>	135
85. А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ. <i>13 январ</i>	136—137
86. А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ. <i>Январын 13-ү илэ февралын 13-ү арасында</i>	137
87. Қ. ЫҮИСМАНСА. <i>14 январ</i>	138
88. А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ. <i>Январын 14-ү илэ февралын 13-ү арасында</i>	138—140
89. А. М. ГОРКИЈЭ вэ М. Ф. АНДРЕЈЕВАЈА. <i>15 январ</i>	139—140
*90. М. НИЛСЕНЭ. <i>27 январ</i>	140—141
91. Қ. ЫҮИСМАНСА. <i>27 январ</i>	141—142
92. Қ. ЫҮИСМАНСА. <i>29 январ</i>	142
93. Ф. А. РОТШТЕЛНЭ. <i>29 январ</i>	143—144
94. «BERNER TAGWACHT» ГЭЗЕТИ РЕДАКСИЈАСЫНА. <i>Январын 30-у илэ февралын 2-си арасында</i>	144—145
95. А. М. ГОРКИЈЭ. <i>2 феврал</i>	145—147
96. Қ. ЫҮИСМАНСА. <i>2 феврал</i>	147—148
97. Г. А. АЛЕКСИНСКИЈЭ. <i>3 феврал</i>	148
98. А. М. ГОРКИЈЭ. <i>7 феврал</i>	148—152

99. А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ. 13 феврал.....	152—153
100. А. М. ГОРКИЈЭ. 13 феврал.....	153—155
101. А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ. Февралын 18-и илэ 26-сы ара- сында	156
102. А. М. ГОРКИЈЭ. 25 феврал.....	156—164
103. А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ. 27 феврал.....	164—165
104. К. ЁУИСМАНСА. 1 март.....	165
105. А. М. ГОРКИЈЭ. Мартын биринчи жарысы.....	166
106. А. М. ГОРКИЈЭ. 16 март.....	166—167
*107. Л. ТЫШКАЈА. 18 март.....	167—169
108. А. М. ГОРКИЈЭ. 24 март.....	169—172
109. К. П. ЗЛИНЧЕНКОЈА. 30 март	172—173
*110. А. А. БОГДАНОВА. Мартын ахырлары.....	173
111. А. М. ГОРКИЈЭ. Апрельн биринчи жарысы.....	173—174
112. А. В. ЛУНАЧАРСКИЈЭ. 16 апрел.....	174—175
113. А. М. ГОРКИЈЭ. 16 апрел.....	175—176
114. А. М. ГОРКИЈЭ. 19 апрел.....	176—177
115. М. Ф. АНДРЕЈЕВАЈА. Апрельн ахырлары.....	177—178
116. К. ЁУИСМАНСА. 16 мај.....	178
117. К. ЁУИСМАНСА. 30 ијун.....	179
118. В. В. ВОРОВСКИЈЭ. 1 ијул.....	179—180
119. Ф. А. РОТШТЕЈНЭ. 8 ијул.....	180—181
120. К. ЁУИСМАНСА. 8 ијул.....	182
121. М. Н. ПОКРОВСКИЈЭ. 18 август.....	182—183
122. К. ЁУИСМАНСА. 19 август.....	183—184
123. К. ЁУИСМАНСА. 8 сентјабр.....	184—185

124. К. ҮҮСМАНСА. 25 сентјабр.....	185
125. К. ҮҮСМАНСА. 26 октјабр.....	185—187
126. А. А. БОГДАНОВА. Октјабрын 27-дә вә ја 28-дә.....	187
127. К. ҮҮСМАНСА. 7 нојабр.....	187—188
128. П. С. ЛУШКЕВИЧЭ. 10 нојабр.....	188
129. В. К. ТАРАТУТАЈА. 1 декабр.....	188—189
130. К. ҮҮСМАНСА. 13 декабр.....	189

1909-чу ил

131. К. ҮҮСМАНСА. 19 јанвар.....	190
132. К. ҮҮСМАНСА. 25 феврал.....	191
133. К. ҮҮСМАНСА. 9 март.....	191—192
*134. РСДФП МОСКВА КОМИТЭСИНЭ. Април, 11-дән эввэл	192—194
*135. И. Ф. ДУБРОВИНСКИЈЭ. 23 април.....	194—197
*136. И. Ф. ДУБРОВИНСКИЈЭ. 29 април.....	198
*137. И. Ф. ДУБРОВИНСКИЈЭ. 4 мај.....	198—200
*138. И. Ф. ДУБРОВИНСКИЈЭ. 5 мај.....	200—201
139. Р. ЛУКСЕМБҮРГА. 18 мај	201—202
140. К. ҮҮСМАНСА. 20 ијул.....	202—203
141. К. ҮҮСМАНСА. 29 ијул.....	203—204
142. К. ҮҮСМАНСА. 30 ијул.....	204—205
143. КАПРИ МЭҚТЭБИ ТЭШҚИЛАТЧЫЛАРЫНА. 18 август	205—206
144. А. И. ЛУБИМОВА. 18 август.....	206—207
145. КАПРИДЭКИ МЭҚТЭБ ШУРАСЫНА БОЛШЕВИҚ МЭР- КЭЗИ МЭҚТУБУНУН ЛАЙИҲАСИ. Августун 18-и илэ 30-у арасында	207—209
146. Г. Ж. ЗИНОВЈЕВЭ. 24 август.....	209—210

147. Г. J. ЗИНОВЈЕВӘ. <i>Август</i>	210—211
148. К. ҺҮИСМАНСА. <i>26 август</i>	211—213
*149. Л. Б. ҚАМЕНЕВӘ. <i>27 август</i>	214—215
150. Г. J. ЗИНОВЈЕВӘ. <i>27 август</i>	215—216
151. ҚАПРИ МӘҚТӘБИНИН ШАКИРДЛӘРИНӘ. <i>30 август</i>	216—225
152. А. И. ЛҮУБИМОВА. <i>Сентјабрын әввәлләри</i>	226—227
153. Г. J. ЗИНОВЈЕВӘ. <i>Сентјабрын 7-дә вә ја 14-дә</i>	227
154. К. ҺҮИСМАНСА. <i>11 сентјабр</i>	228
155. А. И. ЛҮУБИМОВА. <i>Сентјабрын биринчи јарысы</i>	229
156. РСДФП МӘРҚӘЗИН КОМИТӘСИНӘ. <i>17 сентјабр</i>	229—230
157. К. ҺҮИСМАНСА. <i>17 сентјабр</i>	230—231
*158. М. П. ТОМСКИЈӘ. <i>Сентјабр, 20-дән әввәл</i>	231—232
159. К. ҺҮИСМАНСА. <i>30 сентјабр</i>	233
*160. А. И. ЛҮУБИМОВА. <i>Октјабр, 2-дән тез олмајараг</i>	234—235
161. ҚАПРИДӘҚИ МӘҚТӘБ ШУРАСЫНЫН МӘҚТУБУНА ЧАВАБЫН ЛАЈНҲӘСИ. <i>Октјабр, 2-дән тез олмајараг</i>	235
*162. ҮМУМИ ЈӘҲУДИ ФӘҲЛӘ ИТТИФАГЫНЫН (БУНДУН) ХАРИЧИН КОМИТӘСИНӘ. <i>10 октјабр</i>	235—236
*163. Ф. М. ҚОЈКЕНӘ. <i>10 октјабр</i>	236
164. В. А. КАРПИНСКИЈӘ. <i>Октјабрын биринчи јарысы</i>	236—237
165. «ПРОЛЕТАРИЙ» РЕДАҚСИЈАСЫНЫН ҚАТИБИНӘ <i>19 октјабр</i>	237
166. ҚАПРИ МӘҚТӘБИНИН ШАКИРДЛӘРИНӘ. <i>Октјабр</i>	238—240
*167. БОЛШЕВИҚ МӘРҚӘЗИНИН ТӘСӘРРУФАТ ҚОМИССИЈА- СЫНА. <i>Октјабрдан тез олмајараг</i>	240—242
168. ЈОЛДАШ МО РЕДАҚСИЈАСЫ ҚАТИБИНӘ. <i>4 нојабр</i>	243

169. А. М. ГОРКИЈЭ. 16 нојабр.....	243—245
170. А. М. ГОРКИЈЭ. Нојабр, 20-дэн тез олмајараг.....	245—247
171. И. И. СКВОРТЦОВ-СТЕПАНОВА. 2 декабр.....	248—251
172. ЗЕМСТВО, ШЭҺЭР ВЭ ҺӨКҮМЭТ ИДАРЭЛЭРИНИН СТАТИСТИКАЧЫЛАРЫНА ХАҢИШ МУРАЧИЛЭТИ. 9 декабр	251
173. И. И. СКВОРТЦОВ-СТЕПАНОВА. 16 декабр.....	251—258

1910-чу ил

*174. МҮЭЛЖЭН ЕДИЛМЭМИШ ШЭХСЭ. 22 январ.....	259—260
*175. А. ЕККЭ. 23 феврал	260—261
176. «ВЭСАИТИ САХЛАЛАНЛАРА» МЭКТУБУН ИЛК ГЕЛД-ЛЭРИ. Феврал — мартын эввэллэри.....	261—264
177. ГАИВАС ҺАГГЫНДА ВЭРЭГЭ. 18 март.....	264—266
178. К. ҺҮИСМАНСА. 21 март.....	266
*179. Л. Б. КАМЕНЕВЭ. 21 март.....	266—267
180. Н. Ј. ВИЛОНОВА. 27 март.....	267—268
181. Л. ТЫШКАЈА. 28 март	268—270
182. К. В. ПЛЕХАНОВА. 29 март.....	270—271
*183. Л. Б. КАМЕНЕВЭ. 6 апрел.....	271—273
184. Н. Ј. ВИЛОНОВА. 7 апрел.....	273—274
185. А. И. ЛЈУБИМОВА. 10 апрел.....	274—275
186. А. И. ЛЈУБИМОВА. 10 апрел.....	275
187. А. М. ГОРКИЈЭ. 11 апрел.....	276—279
188. М. М. ЗОЛИНАЈА. 30 апрел.....	280
189. РСДФП МЭРКЭЗИ КОМИТЭСИНЭ. Мајын 2-нэ јахын	280—284
190. Қ. ҺҮИСМАНСА. 6 ијун.....	284—285
191. Қ. ҺҮИСМАНСА. 15 ијун.....	285

192. Л. ТЫШКАЈА. 20 ијул.....	286
193. Д. М. КОТЛЈАРЕНКОЈА. 1 август.....	286—287
*194. А. Н. ЛЛУБИМОВА. 2 август.....	287—288
195. Д. М. КОТЛЈАРЕНКОЈА. Август, 8-дэн эввэл.....	289
196. Д. М. КОТЛЈАРЕНКОЈА. 8 август.....	289
197. М. В. КОБЕТСКИЈЭ. 8 август.....	290
198. К. ЫУИСМАНСА. 10 август.....	290—291
199. Д. М. КОТЛЈАРЕНКОЈА. Августун орталары.....	291
200. М. В. КОБЕТСКИЈЭ. Августун 12-си илэ 23-ү арасында	291—292
201. М. Ф. АНДРЕЈЕВАЈА. 14 август.....	292—293
202. М. В. КОБЕТСКИЈЭ. Августун икинчи жарысы, 23-дэн кеч олмајараг	293
203. БЕЈНЭЛХАЛГ СОСИАЛИСТ БҮРОСУНА. 2 сентјабр.....	293—294
204. М. В. КОБЕТСКИЈЭ. 16 сентјабр.....	294—295
205. К. Б. РАДЕКЭ. 30 сентјабр.....	295—296
206. Н. А. СЕМАШКОЈА. 4 октјабр.....	296—297
*207. Н. П. ПОКРОВСКИЈЭ. 5 октјабр.....	297
208. Ј. Ј. МАРХЛЕВСКИЈЭ. 7 октјабр.....	297—303
209. К. Б. РАДЕКЭ. 9 октјабр.....	303—304
210. Г. Л. ШКЛОВСКИЈЭ. 14 октјабр.....	305—306
211. К. ЫУИСМАНСА. 17 октјабр.....	306
212. К. ЫУИСМАНСА. 6 нојабр.....	307
213. ЈОЛДАШ МО РЕДАКСИЈАСЫ ЛЫҢЫНЧАҢЫНЫН СЭДРИНЭ. 7 нојабр.....	307—308
214. В. Д. БОНЧ-БРУЈЕВИЧЭ. 8 нојабр.....	308—309
215. В. Д. БОНЧ-БРУЈЕВИЧЭ. 10 нојабр.....	309—310

Э Л А В Э Л Э Р

*1. К. Ж. БРАНТИНГЭ. 1906-чы ил апрелин 23-ү вэ ја 24-ү	213
2. «ПРОЛЕТАРИЙ» РЕДАКСИЈАСЫНЫН БЭЖАНАТЫ. 1908-чи ил, ијунун 23-ү илэ 27-си арасында.....	313—314
*3. «ПРОЛЕТАРИЙ» РЕДАКСИЈАСЫНА МЭҚТУБ. 1909-чу ил, апрелин 26-дан кеч олмайараг.....	314—315
4. БЕЖНЭЛХАЛГ СОСИАЛИСТ БҮРОСУНУН ИЧРАИЈЭ КОМИТЭСИНЭ. 26 мај 1909-чу ил.....	316—317
5. «СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТ» РЕДАКСИЈАСЫНА БЭЖАНАТ. 6 нојабр 1909-чу ил.....	317
6. РСДФП МЭРҚЭЗИ КОМИТЭСИНЭ. 14 нојабр 1919-чу ил	318
*7. РСДФП МЭРҚЭЗИ КОМИТЭСИНІН ХАРИЧИ БҮРОСУНА. 5 апрел 1910-чу ил.....	318—325
8. ПОЛША СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЈАСЫНЫН БАШ ИДАРЭ ЁЕЈЭТИНЭ. 10 апрел 1910-чу ил.....	326
*9. АЛМАНИЈА СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТ ПАРТИЈАСЫНЫН ИДАРЭ ЁЕЈЭТИНЭ. 2 сентјабр 1910-чу ил.....	327—328
10. МЭРҚЭЗИ КОМИТЭНИН ХАРИЧИ БҮРОСУНА. 26 октябр 1910-чу ил.....	329
11. В. ГЕЈВУДА ТЭБРИҚ. 1907-чи ил августун 18-и илэ 24-ү арасында	330
*12. А. БЕБЕЛЭ ТЭБРИҚ. 22 феврал 1910-чу ил.....	331—332
13. Т. ҚИРКОВАЈА ТЭБРИҚ. 3 сентјабр 1910-чу ил.....	333
14. ЧЕНЕБРАДЭ «ГИРАЭТ ЧЭМИЈЭТИ»НИН СЭДРИНЭ. 14 декабр 1908-чи ил.....	334
*15. ПАРИСДЭ МИЛЛИ ҚИТАБХАНАНЫН МҮДИРИНЭ. 12 јанвар 1909-чу ил.....	335
16. П. А. ҚРАСИҚОВА ВЭСИГЭЛЭР.....	336
1. 31 јанвар 1905-чи ил.....	336
2. 14 феврал 1905-чи ил.....	336
17. О. А. ПЛАТНИТСКИЈЭ ВЭСИГЭ. 13 ијун 1905-чи ил.....	337

18. В. Д. БОНЧ-БРУЖЕВИЧЭ ВЭСИГЭЛЭР	337
1. 31 ијул 1905-чи ил.....	337
2. 6 октјабр 1905-чи ил.....	337
19. И. П. ПОКРОВСКИЈЭ ВЭСИГЭ. 26 август 1910-чу ил.....	338
20. ДАВИДСОНА МЭКТУБУН ИЛКИН ГЕЈДИ. 30 јанвар 1905-чи ил	339
Ҳазыркы нэшрин бундан эввэл чыхан чилдлэринэ В. И. Ленинин дахил едилмиш мэктубларынын сијаһысы (1905—нојабр 1910)	343
В. И. Ленинин индијэдэк тапылмамыш мэктубларынын сијаһысы (1905—нојабр 1910)	344—354
Гејдлэр	355—401
В. И. Ленинин адыны чэкдији вэ эсэрлэриндэ ситат кә- тирдији әдәби эсэрлэрин көстәричиси.....	402—437
Адлар көстәричиси	438—502

Ш Ә Қ И Л Л Ә Р

В. И. Ленинин РСДФП Мәркәзи Комитәсинә көндәрдији мәктубун биринчи сәһифәси. — 3 октјабр 1905-чи ил.....	87
1906—1907-чи илләрдә В. И. Ленинин јашадығы Куокка- лада «Ваза» бағы	120—121
В. И. Ленинин А. М. Горкијә мәктубунун биринчи сәһи- фәси.—25 феврал 1908-чи ил.....	157
В. И. Ленинин И. Ф. Дубровинскијә мәктубунун бирин- чи сәһифәси. — 23 апрел 1909-чу ил.....	195
В. И. Ленинин Капри мәктәбнин шакирдлэринә мэк- тубунун биринчи сәһифәси. — 30 август 1909-чу ил.....	217
В. И. Ленинин Болшевик Мәркәзинин Тәсәррүфат ко- миссијасына мәктубу. — 1909-чу ил.....	240—241

Чилдин русчасыны *Н. И. Крутикова*
чапа хазырламышдыр

Хазырлажанын көмөкчиси
В. А. Чановадыр

Әдәбијат көстәрпчисини
Ј. С. Сырульников хазырламышдыр

Адлар көстәрпчисини *Г. С. Жук*
хазырламышдыр

Редактор *В. Ј. Зевин*

Азәрбајчанча чилдин нәшринә мәс'ул
С. Ә. Мехдијевадыр

Техники редактору *С. Әлімәдов*.
Корректорлары *Е. Фейзуллајева, В. Мусајева*.

ИБ № 2251

Жыгылмаға верилмиш 26. 03. 84. Чапа имзалан-
мыш 19. 07. 84. Форматы $84 \times 108^{1/32}$. Мәт. қағызы
№ 1. Әдәби гарнитур. Лүксәк чап үсулу итә.
Шәрти чап вәрәги 28,14. Шәрти рәңкли сурәти
30,69. Учет нәшр. вәрәги 24,3. Тиражы 15 000.
Сифариш № 249. Гиймәти 65 гәп.

Азәрбајчан ССР Дөвләт Нәшријјат, Полиграфија
вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәси.
Халглар Достлуғу орденли Азәрбајчан Дөвләт
Нәшријјаты, Бақы — 370005, Нүсү Нәчијев күчәси,
№ 4.

26 Бақы комиссары адына мәтбәә, Бақы, Әли
Бәјрамов күчәси, № 3.

Государственный комитет Азербайджанской ССР
по делам издательств, полиграфии и книжной
торговли.

Азербайджанское ордена Дружбы народов госу-
дарственное издательство «Азернешр». Баку —
370005, ул. Гуси Гаджиева, 4.

Типография им. 26 бакинских комиссаров, Баку,
ул. Али-Байрамова, 3.